Др Ненад Ђурђевић

ОСТВАРИВАЊЕ СЛОБОДЕ ВЕРОИСПОВЕСТИ И ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ЦРКАВА И ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Београд, 2009.

САДРЖАЈ

СКРЕЋЕНИЦЕ
УВОД
I. Случај: Епархија Црногорске православне цркве за Републику Србију
II. Случај: Јеховини сведоци – хришћанска верска заједница
Глава прва
РАЗЛИЧИТА ГЛЕДАЊА НА СТАЊЕ ОСТВАРИВАЊА СЛОБОДЕ ВЕРОИСПОВЕСТИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
I. Гледање на Србију као верски толерантну државу у којој је обезбеђена пуна равноправност свих верских организација
II. Негативни коментари о стању слободе вероисповести и Закону о црквама и верским заједницама
III. Међународни коментари на стање верских слобода у Србији
Глава друга
ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ
I. Лаицизам – секуларизам
II. Вера - Вероисповест – Религија
III. Вероисповедање
IV. Савест
V. Убеђење – уверење - мишљење
VI. Црква
1. Православно схватање Цркве
2. Римокатоличко схватање Цркве
3. Екуменски поглед на Цркву
4. Протестантско схватање Цркве
VII. Верска заједница
VIII. Конфесионална заједница
IX. Верске организације
X. Нови религиозни покрети
Глава трећа
СЛОБОДА ВЕРОИСПОВЕСТИ
I. Садржина слободе мисли, савести и вероисповести
II. Право на поседовање и мењање верских уверења
III. Верско образовање деце
IV. Слобода испољавања вере
V. Приговор савести
VI. Посебна заштита верских слобода етничких и верских мањина
VII. Колективни аспект слободе вероисповести
Глава четврта
ОДНОС ЦРКВЕ И ДРЖАВА
I. Системи (модели) односа цркава и верских заједница и државе
1. Систем државне цркве (вере)
2. Систем кооперативне одвојености цркве од државе
3. Систем стриктне одвојености цркве од државе
II. Гледиште цркве о односу државе и цркве
1. Католички поглед на однос Цркве и државе
2. Православни поглед на однос Цркве и државе
Глава пета
АУТОНОМИЈА ЦРКАВА И ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА
I. Аутономно право цркава и верских заједница

1. Аутономно право Православне Цркве
а) Православна црква
1) Црквено- православна географија данас
2) Да ли канонско право забрањује да на истој државној територији буде више православних цркава
б) Структура и извори аутономног право Православне Цркве
2. Аутономно право Католичке Цркве
3. Шеријатско право
II. Границе аутономије цркава и верских организација
1. Област искључиве аутономије цркава и верских заједница.
2. Област искључиве надлежности државе
3. Област заједничких надлежности
III. Спровођење аутономних прописа верских организација од стране државе према Закону о црквама и верским заједницама
Глава шеста
ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ЦРКАВА И ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА И СТИЦАЊЕ СВОЈСТВА ПРАВНОГ ЛИЦА
I. Опште о правним лицима
II. Верске организације као правна лица
1. Могућност постојања нерегистрованих верских организација?
2. Правни статус конфесионалних заједница које нису уписане у Регистар цркава и верских заједница?
3. Могу ли верске организације бити регистроване према прописима о удружењима?
III. Правни субјективитет цркава и верских заједница
1. Стицање статуса правног лица
2. Губитак правног субјективитета
а) Начин и разлози за престанак правног субјективитета
б) Забрана верске заједнице
3. Стицање имовине
4. Правна и пословна способност
5. Назив
IV. Услови и поступак регистрације верске организације
V. Јавно-правна или грађанско-правна лица
Глава седма
ОГРАНИЧЕЊА СЛОБОДЕ ВЕРОИСПОВЕСТИ
I. Могућност да се ограничи слобода вероисповести
1. Границе ограничења слободе вероисповести
а) Да ли је дошло до било каквог мешања у гарантовано право?
б) Да ли је ограничење испољавања вере или уверења „прописано законом“?
в) Да ли је ограничење исповедања вере или уверења оправдано бар због једног од признатих легитимних циљева?
г) Да ли је ограничење испољавања вере или уверења „неопходно у демократском друштву“?
2. Принципи о којима треба водити рачуна
II. Одбијање уписа у Регистар Јеховиних сведока – хришћанске верске заједнице
1. Прозелитизам као разлог за одбијање уписа у Регистар
а) Да ли прозелитизам може да буде разлог за одбијање уписа у Регистар цркава и верских заједница?
1) Ставови Европског суда за људска права
2) Упоредно право
б) Закључак о допуштености прозелитизма
2. Могући други разлози за одбијање уписа у Регистар

III. Одбијање уписа у Регистар „Епархије Црногорске православне цркве у Републици Србији“
1. Кршење аутономног права Православне цркве
2. Могући други разлози за одбијање уписа у Регистар
Глава осма
ЗАБРАНА ДИСКРИМИНАЦИЈЕ
I. Забрана верске дискриминације у међународним документима
II. Забрана верске дискриминације у Републици Србији
КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА
Прилози
ЗАКОН О ЦРКВАМА И ВЕРСКИМ ЗАЈЕДНИЦАМА
Правилник о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница
О аутору
Др Ненад Ђурђевић
ОСТВАРИВАЊЕ СЛОБОДЕ ВЕРОИСПОВЕСТИ И
ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ЦРКАВА И ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
САДРЖАЈ
СКРЕЋЕНИЦЕ
УВОД
I. Случај: Епархија Црногорске православне цркве за Републику Србију
II. Случај: Јеховини сведоци – хришћанска верска заједница
Глава прва
РАЗЛИЧИТА ГЛЕДАЊА НА СТАЊЕ ОСТВАРИВАЊА СЛОБОДЕ ВЕРОИСПОВЕСТИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
I. Гледање на Србију као верски толерантну државу у којој је обезбеђена пуна равноправност свих верских организација
II. Негативни коментари о стању слободе вероисповести и Закону о црквама и верским заједницама
III. Међународни коментари на стање верских слобода у Србији
Глава друга
ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ
I. Лаицизам – секуларизам
II. Вера - Вероисповест – Религија
III. Вероисповедање
IV. Савест
V. Убеђење – уверење - мишљење
VI. Црква
1. Православно схватање Цркве
2. Римокатоличко схватање Цркве
3. Екуменски поглед на Цркву
4. Протестантско схватање Цркве
VII. Верска заједница
VIII. Конфесионална заједница
IX. Верске организације
X. Нови религиозни покрети
Глава трећа
СЛОБОДА ВЕРОИСПОВЕСТИ
I. Садржина слободе мисли, савести и вероисповести
II. Право на поседовање и мењање верских уверења
III. Верско образовање деце
IV. Слобода испољавања вере

V. Приговор савести
VI. Посебна заштита верских слобода етничких и верских мањина
VII. Колективни аспект слободе вероисповести
Глава четврта
ОДНОС ЦРКВЕ И ДРЖАВА
I. Системи (модели) односа цркава и верских заједница и државе
1. Систем државне цркве (вере)
2. Систем кооперативне одвојености цркве од државе
3. Систем стриктне одвојености цркве од државе
II. Гледиште цркве о односу државе и цркве
1. Католички поглед на однос Цркве и државе
2. Православни поглед на однос Цркве и државе
Глава пета
АУТОНОМИЈА ЦРКАВА И ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА
I. Аутономно право цркава и верских заједница
1. Аутономно право Православне Цркве
а) Православна црква
1) Црквено- православна географија данас
2) Да ли канонско право забрањује да на истој државној територији буде више православних цркава
б) Структура и извори аутономног право Православне Цркве
2. Аутономно право Католичке Цркве
3. Шеријатско право
II. Границе аутономије цркава и верских организација
1. Област искључиве аутономије цркава и верских заједница.
2. Област искључиве надлежности државе
3. Област заједничких надлежности
III. Спровођење аутономних прописа верских организација од стране државе према Закону о црквама и верским заједницама
Глава шеста
ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ЦРКАВА И ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА
И СТИЦАЊЕ СВОЈСТВА ПРАВНОГ ЛИЦА
I. Опште о правним лицима
II. Верске организације као правна лица
1. Могућност постојања нерегистрованих верских организација?
2. Правни статус конфесионалних заједница које нису уписане у Регистар цркава и верских заједница?
3. Могу ли верске организације бити регистроване према прописима о удружењима?
III. Правни субјективитет цркава и верских заједница
1. Стицање статуса правног лица
2. Губитак правног субјективитета
а) Начин и разлози за престанак правног субјективитета
б) Забрана верске заједнице
3. Стицање имовине
4. Правна и пословна способност
5. Назив
IV. Услови и поступак регистрације верске организације
V. Јавно-правна или грађанско-правна лица
Глава седма
ОГРАНИЧЕЊА СЛОБОДЕ ВЕРОИСПОВЕСТИ
I. Могућност да се ограничи слобода вероисповести

1. Границе ограничења слободе вероисповести
а) Да ли је дошло до било каквог мешања у гарантовано право?
б) Да ли је ограничење испољавања вере или уверења „прописано законом“?
в) Да ли је ограничење исповедања вере или уверења оправдано бар због једног од признатих легитимних циљева?
г) Да ли је ограничење испољавања вере или уверења „неопходно у демократском друштву“?
2. Принципи о којима треба водити рачуна
II. Одбијање уписа у Регистар Јеховиних сведока – хришћанске верске заједнице
1. Прозелитизам као разлог за одбијање уписа у Регистар
а) Да ли прозелитизам може да буде разлог за одбијање уписа у Регистар цркава и верских заједница?
1) Ставови Европског суда за људска права
2) Упоредно право
б) Закључак о допуштености прозелитизма
2. Могући други разлози за одбијање уписа у Регистар
III. Одбијање уписа у Регистар „Епархије Црногорске православне цркве у Републици Србији“
1. Кршење аутономног права Православне цркве
2. Могући други разлози за одбијање уписа у Регистар
Глава осма
ЗАБРАНА ДИСКРИМИНАЦИЈЕ
I. Забрана верске дискриминације у међународним документима
II. Забрана верске дискриминације у Републици Србији
КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА
ЗАКОН О ЦРКВАМА И ВЕРСКИМ ЗАЈЕДНИЦАМА
Правилник о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница
О АУТОРУ

СКРЕЋЕНИЦЕ

ЦПЦ – Црногорска православна црква

ЕКЉП – Европска конвенција о људским правима

ЕСЉП – Европски суд за људска права

КЕБС – Конференција о европској безбедности и сарадњи

МПГПП – Међународни пакт о грађанским и политичким правима

ОЕБС – Организација о европској безбедности и сарадњи

САД – Сједињене америчке државе

СЕ – Савет Европе

СПЦ – Српска православна црква

УН – Уједињене нације

ЗЦВЗ – Закон о црквама и верским заједницама Републике Србије

ЗУП – Закон о општем управном поступку

ЗУС – Закон о уставном суду

ЗЗЗ – Закон о здравственој заштити

УВОД

„Читајући (или гледајући) како неки верници мрзе и прогоне оне који не верују, помишљао сам да се они тако несвесно можда свете и за своје слабо и недоследно веровање. То су често ревносни и нечовечни фанатици. Пред том појавом у мени се јављала помисао да би за оне који не верују било лакше и боље кад би верници заиста веровали тврдо и потпуно у све оно што називају својом вером.“

(Иво Андрић, Знакови поред пута)

Слобода мисли, савести и вероисповести представља животно значајно људско право, које се мора тумачити као средство које помаже да се одржи и оснажи демократска дискусија и идеја плурализма. За демократско друштво су од суштинског значаја обадва аспекта те слободе - појединачни и колективни.[1] Та слобода је, „у својој верској димензији, један од највиталнијих елемената који чине идентитет верника и њихове представе о животу, али је то исто тако драгоцено средство за атеисте, агностике, скептике и оне који за таква питања не хају. Плурализам који је неотуђива одлика демократског друштва и који је тешко извојеван током низа столећа зависи од те слободе“.[2] Сем тога, „аутономно постојање верских заједница неотуђиви је саставни део плурализма у демократском друштву... Овде се ради о очувању плурализма и ваљаном функционисању демократије, чија је једна од основних карактеристика могућност коју нуди за решавање проблема земље кроз дијалог, чак и онда када су ти проблеми врло непријатни“.[3] Другачије речено, заштита уверења појединца мора подстицати, а не обесхрабрити узајамно поштовање и толеранцију према другим верама. Из тих разлога дужности државе не своде се само на то да је она обавезна да се уздржи од мешања у слободу мисли, савести и вероисповести, већ та слобода може, такође, налагати предузимање позитивне акције државних власти како би обезбедиле да та слобода буде делотворно. С друге стране, интереси плурализма у исто време изискују од оних који исповедају нека верска уверења да не могу очекивати да та уверења буду заштићена од свих видова критике,[4] већ морају „толерисати и прихватити то да други побијају њихова верска уверења па чак и да пропагирају доктрине које су према њиховој вероисповести непријатељске“.[5]

Непосредно по завршетку Првог светског рата, председник Касационог суда Краљевине СХС и бивши министар правде г. Михајло Јовановић, изрекао је следеће речи на састанку Правничког удружења: „У старој српској држави манастири су били расадници и носиоци просвете и културе: ту се школовало, учило, читало и писало. Кад је српска држава пала пред азијском силом османлијском; кад су државна територија и народ потпали под османлијску империју, Вера, наша православна, била је главни фактор, који нам је народност чувао и народ крепио духом ослобођења. Само тако Србија је ускрсла. И та Србија, која је кроз све најтеже прилике имало тако чувати и гајити крепак дух народног ослобођења, кад је, ослобођена, стала на своје ноге, имала је тако исто и ту велику снагу да изрече: `Брат је мио, па ма које вере био`...Отуда је у свим уставима ослобођене Србије остављање слободе свима признатим вероисповестима. У сада насталој, новој, проширеној држави нашег троименог народа та слобода вероисповести и принцип веске толеранције долази до нарочите примене.“[6] Да ли

[1] Џим Мурдок, Слобода мисли, савести и вероисповести, водич за примену члана 9 Европске конвенције о људским правима, Савет Европе, Београд, 2008, стр. 104.
[2] Европски суд за људска права, Kokkinakis v. Greece, пресуда од 25. 5. 1993.
[3] Европски суд за људска права, Supreme Holy Council of the Muslim Community v. Bulgaria, br. 39023/97, presuda od 16. 12. 2004.
[4] Мурдок, op. cit., стр. 105.
[5] Европски суд за људска права, Otto-Preminger-Institut v. Austria, пресуда од 20. 9 . 1994.
[6] Наведено према, Радован Казимировић, Црквено-правне расправе, књига прва, Београд, 1923, стр. 5.

данас, и након скоро 90. година од ових изговорених речи, у Србији за државу, вернике и верске заједнице још важи принцип: *„Брат је мио, па ма које вере био“*? Изговорене речи нам се чине актуелним јер из њих видимо да су правници и државни органе у Србије још на почетку прошлог века могли јасно да разлуче да поштовање историјске улоге за српски народ и државу православне вере и Српске православне цркве није у супротности са пуним поштовањем верских слобода „иноверних“ и других верских заједница. Томе треба додати и чињеницу да је након доношења Видовданског устава управо Српска православна црква тражила да се доносе јединствени закон о црквама и верским заједницама за Краљевину СХС, а не посебни закони за поједине цркве и верске заједнице, што држава није прихватила, не из разлога обезбеђења равноправности верских заједница већ да би обезбедила механизме да се меша у унутрашње ствари традиционалних цркава и верских заједница.

У социологији религије се не ретко може прочитати становиште да човек није само друштвено већ и религиозно биће и да оно што га одваја од животиња није толико његова друштвеност колико његова религиозност. Она даје друштвености смисао и постаје, на неки начин, њена трећа димензија. Религија је основни чинилац друштвеног живота и непосредно је повезана са свим његовим појединачним чиниоцима.[7] Оно што, међутим, у старту треба разликовати јесу појмови „религија“ као таква и „конфесија“ (одређена конкретна религија). Уочавање те разлике је потребно јер, на приме, када Устав говори о „слободи вероисповести“ и „вери“ он пре свега мисли на општи појам религије, а када регулише „цркве и верске заједнице“ он мисли на одређене конфесије.

Република Србија је, несумњиво, мултирелигијска држава. Министарство вера је постојећу религијску структуру Србије описало на следећи начин:

> „Нова, актуална историјска улога цркава и верских заједница битно је одређена, са једне стране, постојећом религијском структуром у Србији, а са друге стране условљена је општим историјским токовима и циљевима које тежи да оствари данашње српско друштво. Религијску структуру модерне Србије карактерише изузетна социјална експанзија цркава и верских заједница. Попис становништва 2002. године показао је да 95% грађана осећа припадност некој од цркава и верских заједница. Као атеисти изјаснили су се само 0,53% становника, а око 4,5% се није изјаснило или није јасно исказало своју религијску опредељеност, што представља изненађење за државу у којој је деценијама атеизам имао статус државне религије. Евидентна је чињеница да грађани исказивањем своје верске опредељености идентификују не само своју духовну и културну оријентацију него често и свој етнички идентитет. Срби огромном већином припадају Српској православној цркви, али једним малим делом и новим црквама и вероисповедним заједницама: баптистима, адвентистима, Јеховиним сведоцима и другим новим еванђеоским и духовним црквама. Словачка национална мањина се идентификује са својом Словачком евангеличком црквом, док Мађари већим делом припадају Римокатоличкој цркви, а мањим калвинистичкој Хришћанској реформатској цркви. Русини и Украјинци у Војводини доживљавају Гркокатоличку цркву као ослонац својих етничких посебности. Буњевачка национална мањина тражи да у крилу Римокатоличке цркве буде препозната и уважена њена етничка особеност, односно да се преко црквеног јединства Буњевци не асимилују у хрватску нацију. Хрватска национална мањина је најјача и најбоље организована национална заједница унутар Римокатоличке цркве у Србији. Албанска национална мањина већим делом припада исламској вероисповести, мањим Римокатоличкој цркви, а у последње време део Албанаца прилази и новим протестантским црквама. Врло сличну конфесионалну диференцијацију срећемо и у ромској етничкој групи, с тим што су они подељени углавном између исламске и православне вероисповести.
>
> Све ово јасно показује да је Србија аутохтоно мултирелигијска држава у којој слободно делују не само велике традиционалне цркве, Православна и Римокатоличка, него и старе протестантске цркве, лутеранска и калвинистичка, као и бројне нове хришћанске еванђеоске заједнице које су у Европи и Америци настајале током 19. и 20. века. Од 14. века у Србији је снажно присутна исламска верска заједница, а од 16. века и религиозно-етничка јеврејска заједница. Сличну религијску структуру налазимо мање-више у већини данашњих европских држава.

[7] Георгије Мандзаридис, Социологија хришћанства, Београд, 2004, стр. 9. и 11.

Оно што је карактеристично за религијску структуру Србије јесте да је њена мултирелигиозност аутохтона, што значи да нова религијска учења у Србију нису доносили имигранти, какав је случај у неким европским државама, него се само домицилно становништво изделило у бројне конфесије и верске заједнице. Захваљујући томе Србија је данас на религијском плану једна изнутра потпуно отворена држава, јер је њена религијска структура модерна и европска. Динамична и разуђена религијска структура данашње Србије представља снажан потенцијал у процесу демократизације друштва. Али да би овај потенцијал био искоришћен, неопходно је много тога предузети и урадити, и то једновремено на духовном, културном и на политичком плану.[8]

Према попису становништва Србије из 2002. године, у Србији има 85% православаца, 5,5% католика, 1,1% протестаната, 3,2% муслимана, 2,6% неодређено верујућих, и 2,6% атеиста или без изјашњења.

Висока религиозност становништва није карактеристика само Србије. По налогу Европске комисије, у већини европских земаља спроведена је анкета о побожности. Установљено је да највише верујућих становника имају Малта (95%) и Кипар (90%). Следе Португалија са 81%, Пољска са 80% и Италија са 74 процента. Просек целе ЕУ је 52 посто. Испод њега су Немачка са 47%, Велика Британија са 38% и Француска са 34%. Најмање верујућих имају Естонија (16 %) и Република Чешка (19%). На питање да ли не верују у Бога, 18% грађана ЕУ одговара потврдно. Таквих највише има у Француској (33%), следе Чешка, Естонија и Немачка. У одвојеном испитивању у Немачкој, показало се да 39% „веома много или много" верује црквама, што је боље него раније. Влади верује само 15% грађана, а партијама 10%. На врху је полиција са 73%, следе савезни председник, уставни суд и универзитети.[9]

Република Србија добила је нови Закон о црквама и верским заједницама 2006. године („Сл. гласник РС", бр. 36/2006). Његовим доношењем, нису, међутим, престале све нејасноће везане за остваривање слободе вероисповести грађана и правни положај верских заједница у Србији. Шта више, неки проблеми су се отворили свом жестином. Један од тих проблема је и регистрација верских заједница, односно „признавање" (термин којим се служи Министарство вера) верских заједница од стране државе. Спор око уписа у Регистар цркава и верских заједница „Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију" и „Јеховиних сведока – хришћанске верске заједнице" повод је за писање овог рада. Када ме је државни заштитник грађана г. Саша Јанковић замолио да, као неко ко је петнаест година предавао Црквено право на Правном факултету у Крагујевцу и дуго година био члан Правног савета Патријаршијског управног одбора Српске православне цркве, напишем стручно мишљење о спорним питањима из Закона о црквама и верским заједницама и уставности и законитости наведених спорних случајева, знао сам да задатак неће бит лак. Нисам, међутим, рачунао да ће анализа конкретних случајева и самог Закона о црквама и верским заједницама отворити толико спорних питања, која су захтевала да напишем читаву студију да би и лица која нису правници разумели о чему се ту ради и у чему је суштина појединог проблема. Током писања овог текста трудио сам се да оставим по страни лична верска опредељења и припадност Српској православној цркви и да хладно, „правнички", анализирам питања која су ми се „отварала". Моје основно полазиште је било: лаичка држава, слобода вероисповести, одвојеност државе и верских заједница, аутономија верских заједница, вредности су савременог друштва које не могу бити доведене у питање и које су у интересу како државе тако и самих верских заједница.

Како су повод за писање овог рада случајеви уписа у Регистар цркава и верских заједница Републике Србије, Епархије Црногорске православне цркве и Јеховиних сведока, укратко ћемо изложити суштину тих случајева, према документацији која нам је била на располагању.

I. Случај: Епархија Црногорске православне цркве за Републику Србију

Верска заједница „Црногорска православна црква" (ЦПЦ) основана је 31. октобра 1993. године на Цетињу. За првог поглавара те цркве изабран је Антоније Абрамовић. Након смрти Антонија Абрамовића, за новог црквеног старешину изабран је 6. 1. 1997. године г. Мираш

[8] www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=189&Itemid=81
[9] www.pravoslavlje.org.yu/broj/921-922/tekst/carigradska-patrijarsija/

Дедеић. Господин Мираш (Михаило) Дедеић је 15. марта 1998. године, у саборном храму Свете Параскеве у Софији, рукоположен за епископа Црногорске православне цркве од стране патријарх Бугарске православне цркве г. Пимена, с тим да треба рећи да је у питању канонски непризната православна црква, односно „део“ Бугарске православне цркве који се одвојио од канонски признате Бугарске православне цркве 1993. године, оптужујући је за сарадњу са комунистима.

Црногорска православна црква је свој правни статус у Црној Гори регулисала тако што је поднела пријаву свог оснивања Министарству унутрашњих послова Црне Горе, у складу са Законом о правном положају вјерских заједница (Сл. лист СРЦГ, бр. 9/77, 26/77, 32/88), а оно (Одјељење безбједности Цетиње) је 17. јануара 2000. године издало, на основу чл. 161. Закона о општем управном поступку уверење о тој пријави бр. 34-01/99-4357/1: „Оснивање вјерске заједнице Црногорска Православна Црква, са сједиштем у Цетињу, Града бб, пријављено је Одјељењу безбједности Цетиње, сугласно члану 2. Закона о правном положају вјерских заједница“.

Према чл. 1. Устава Црногорске православне цркве: „Црногорска православна црква је једна, недјељива и аутокефална. Своје вјерско учење и богослужење исповиједа и врши јавно, и самостално управља и уређује црквеновјерске послове. Црногорска православна црква одржава догматско и канонско јединство са другијема православнијема црквама.“. У Црногорској православној цркви, својство правнога лица имају: 1) Митрополија, 2) епархије, 3) црквене општине, 4) манастири, 5) задужбине, 6) самосталне установе и фондови, легати и поједини храмови (према црквеној намени).[10] На челу Црногорске православне цркве је Митрополит Црногорски, као њен врховни поглавар. Титула Митрополита је: Архиепископ Цетињски и Митрополит Црногорски (чл. 10. Устава ЦПЦ).

Према чл. 14. Устава СПЦ, а територији Црногорске православне цркве, која се поклапа са територијом црногорске државе, постоје следеће епархије: 1) Цетињска архиепископија, са седиштем на Цетињу, чији је епархијски архијерej Митрополит црногорски; 2) Приморска епархија, са седиштем у Херцег Новом; 3) Дукљанска епархија, са седиштем у Подгорици; 4) Острошка епархија, са седиштем у Никшићу; 5) Полимска епархија, са седиштем у Беранама. Зависно од потреба, на предлог Светога архијерејскога синода, Митрополијски савет доноси одлуку о оснивању парохија, односно епархија и ван територије Црне Горе. Одлуке о оснивању, називу, укидању, границама и седишту епархија и о установљавању и укидању положаја викарних епископа доноси Митрополијски савет на предлог Светога архијерејског синода (чл. 15. Устава ЦПЦ). Епархију у црквено-административном погледу чине архијерејска намесништва, црквене општине, парохије и манастири (чл. 16. ст. 1. Устава ЦПЦ).

Митрополитски савет Црногорске православне цркве донео је 7. јануара 2007. године одлуку о оснивању своје епархије у Србији. Том одлуком је утврђено:

„1. На захтјев грађана, за потребе остваривања права на слободу вјероисповјести вјерника Црногорске православне цркве у Републици Србији оснива се епархија Црногорске Православне Цркве за Републику Србију.

2. Ова епархија носи име:

Епархија Црногорске Православне Цркве за Републику Србију

3. Сједиште епархије је у Ловћенцу, општина Мали Иђош, ул. Ђура Ђаковића бр.50.

4. За представљање и заступање епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију овлашћен је господин Ненад Стевовић држављанин Републике Србије, ЈМБГ: 1407962820022.

5. Прилог овој одлуци су потписали грађани - вјерници Црногорске православне цркве у Републици Србији“.

На основу ове одлуке, поглавар Црногорске православне цркве г. Михаило дао је генерално пуномоћје г. Ненаду Стевовићу, да „код надлежних власти у Републици Србији може предузимати све законом предвиђене радње како би прелиминарно започео и исходовао сва потребна писана документа за оснивање православне вјерске заједнице Црногорске православне цркве међу црногорским вјерницима - грађанима у Републици Србији. Била би основана на основу законских прописа Републике Србије, а представљала би саставницу Црногорске православне цркве у Републици Црној Гори, што би се урадило темељним

[10] Чл. 6. ст. 1. Устава ЦПЦ

документима (статутом) и другим потребним актима, сходно законским прописима обију држава Републике Србије и Републике Црне Горе...“.

Поступајући по претходним одлукама, г. Ненад Стевовић, повереник Црногорске православне цркве овлашћен за представљање и заступање Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију, поднео је 31. октобра 2007. године захтев за упис Епархије Црногорске православне цркве у Регистар цркава и верских заједница. Уз захтев за упис у Регистар поднета су следећа документа: 1) Одлука о оснивању Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију са именима, презименима, бројевима идентификационих докумената и потписима 114 оснивача пунолетних држављана Србије са сталним пребивалиштем у Републици Србији (реч је о претходно наведеној одлуци Митрополијског савета ЦПЦ од 7. 1. 2007. године, али која је заведена под датумом 28. октобар 2007); 2) Статут Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију од 4. јула 2007. године; 3) Приказ основа верског учења, верских обреда, верских циљева и основних активности Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију; 4) Подаци о сталним изворима прихода Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију.

Статутом Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију утврђени су основи учења, верских обреда, верских циљева и основних активности као и организација и управљање. Према чл. 1. ст. 1. Статута, као разлог за оснивање ове верске заједнице наведено је: „Ради очувања историјског континуитета, развоја идентитета црногорскога народа и остваривања права на слободу вјероисповјести припадника црногорскога народа у Републици Србији оснива се Црногорска православна црква“. Црногорска Православна Црква за Републику Србију се организује на нивоу епархије (чл. 1. ст. 2. Статута). Реч је о хришћанској цркви „која шири вјеровање у вјечне вриједности учења Исуса Христоса“ (чл. 6. Статута). Њени циљеви су: 1) развој права на слободу вероисповести; 2) чување и развој вере у вечне вредности и учење Исуса Христа; 3) чување традиционалних вредности Црногорске православне цркве, посебно вере у слободу као основе развоја људског бића; 4) ширење поштовања, љубави и мира међу људима; 5) развој екуменизма (чл. 9. Статута). Ови циљеви се остварује преко следећих активности: 1) исповедање вере Свете Православне Цркве; 2) развој вредности црногорског народа; 3) сарадња са осталим вероисповестима у циљу развоја толеранције, сарадње, међусобног поштовања и екуменизма; 4) сарадња са државом у циљу унапређења права на слободу вероисповедања (чл. 10. Статута). Црквено-јерархијска тела су: епархијски архијерej, епархијски црквени суд, архијерејски намесник, парохијски свештеник, манастирска управа. Црквено-самоуправна тела су: Епархијски савет, Епархијски управни одбор, Савет црквене општине, Управни одбор црквене општине (чл. 12. Статута). Епархију чине: архијерејска намесништва, црквене општине, парохије и манастири (чл. 13. Статута). Епархијом управља епархијски архијерej, који мора бити православни Црногорац, и он заступа и представља Црногорску православну цркву у Републици Србији (чл. 19, 20. и 22. Статута). Епархијски архијерej је и председник Епархијског савета, Епархијског управног одбора и Епархијског црквеног суда (чл. 24, 29. и 37. Статута).

Министарство вера је 22. новембра 2007. године донело решење којим је одбило захтев за упис „Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију у Регистар цркава и верских заједница у Србији. У кратком образложењу је констатовано:

> „`ЦРНОГОРСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА` из Цетиња поднела је Министарству вера дана 31. 10. 2007. године захтев за упис `Епархије црногорске православне цркве за Републику Србију` са седиштем у Ловћенцу у Регистар цркава и верских заједница у Србији.
>
> Закон о црквама и верским заједницама члан 7. став 1. прописује: `Држава не може ометати примену аутономних прописа цркава и верских заједница.`
>
> Пошто је `Црногорска православна црква` са становишта аутономних прописа и поретка православне цркве – грађанска организација, она и њене епархије као такве не могу бити укључене у систем цркава и верских заједница дефинисан чл. 10. и 16. Закона о црквама и верским заједницама, а самим тиме захтев подносиоца је у несагласности са чланом 18. став 2. тачка 3. Закона.“

Против наведеног решења поднета је тужба Врховном суду Србије, који је својом пресудом У. 580/08 од 28. маја 2008. године тужбу уважио и поништио оспорено решење Министарства вера. У образложењу пресуде је наведено:

„По налажењу Врховног суда Србије, овај спор се за сада не може расправити због тога што су у проведеном управном поступку повређена правила поступка из одредбе чл. 196. ст. 3. Закона о општем управном поступку (`Службени лист СРЈ`, бр. 33/97 и 31/01) и чл. 201. ст. 1. истог Закона, што је било од утицаја на решавање ове управно-правне ствари. Наиме, одредбом чл. 196. ст. 3. наведеног Закона изричито је прописано да писмено решење, између осталог, садржи потпис службеног лица, док је одредбом чл. 201. ст. 1. истог Закона прописано да решење потписује службено лице које га доноси. Међутим, из садржине оспореног решења произилази да је као службено лице које га доноси означен министар Радомир М. Наумов, који донето решење није и потписао.

Према одредби члана 199. став 2. Закона о општем управном поступку..., образложење решења осим у једноставним управни стварима, садржи, између осталог, утврђено чињенично стање и разлоге који с обзиром на утврђено чињенично стање упућују на решење какво је дато у диспозитиву.

Према оцени Врховног суда Србије, приликом доношења оспореног решења цитиране су само одредбе Закона о црквама и верским заједницама, али тужени није у образложењу навео изведене доказе на основу којих би утврдио одлучне чињенице за правилну примену материјалног права. Чињенично стање није ни утврђено, па се због тога не може испитати законитост оспореног решења, која по садржини и доносиоцу, представља решење у правном поступку.

Са изнетих разлога, Врховни суд Србије је, применом одредбе чл. 41. ст. 1. и 2. Закона о управним споровима (`Службени лист СРЈ`, бр. 46/96) у вези чл. 38. ст. 2. истог Закона, решио као у диспозитиву пресуде. Тужени орган ће у поновном поступку отклонити недостатке у доношењу оспореног решења, на тај начин што ће поступити по примедбама суда у погледу поступка из образложења ове пресуде, а којим је везан у смислу одредбе чл. 61. истог закона“.

Поступајући по примедбама и упутствима Врховног суда Републике Србије, Министарство вера је у поновном поступку донело решење бр. 080-00-45/2007-01 од 18. јуна 2008. године, којим је одбило захтев за упис „Епархије Црногорске Православне Цркве за Републику Србију“ у Регистар цркава и верских заједница у Србији. У решењу су наведени следећи разлози за одбијање поднетог захтева:

„Уз захтев за упис у Регистар цркава и верских заједница, поднет дана 31. 10. 2007. године, " Црногорска Православна Црква -Епархија Црногорске Православне Цркве за Републику Србију" доставила је следећу документацију:

1. Захтјев за упис "Епархије Црногорске Православне Цркве за Републику Србију " од 31.10.2007. године,
2. 0длуку о оснивању "Епархије Црногорске Православне Цркве за Републику Србију", број 43 од 28. 10. 2007. године, са потписима 114 пунолетних лица, 3. Статут "Епархије Црногорске Православне цркве за Републику Србију" који носи датум - јул 2007. године,
4. Приказ вјерског учења "Црногорске Православне Цркве" број 60 од 29.12.2006. године и
5. Податке о сталним изворима прихода.

Министарство је у току поступка прибавило следеће доказе:

1. Уверење Министарства унутрашњих послова Републике Црне Горе, број 34-01/99-4357/1 од 17. 01. 2000. године
2. Превод Синодског акта Цариградске патријаршије, број протокола 339.[11]
3. Превод телеграма патријарха Вартоломеја патријарху Српском Г. Павлу из 1997. године.[12]

На основу наведене документације Министарство је утврдило следеће чињенично стање:

[11] Реч је о акту Цариградске патријаршије којим је свештеник Мираш Дедејић, клирик Митрополије Италије Цариградске патријаршије лишен свештеничког чина и преведен у лаике.

[12] „Обавјештавамо Ваше драго нам и уважено Блаженство да је свјештеник Мираш Дедеић, због канонског преступа које је починио и због антиканонског и безаконог дјеловања на простору Ваше Цркве, кажњен од стране нашег Светог и свештеног Синода најстрожом казном, лишењем свештеничког чина, и враћен у ред лаика.“

Из Одлуке о оснивању "Епархије Црногорске Православне Цркве за Републику Србију", од 28. 10. 2007. године, број 43/07 утврђено је да је иста донета од стране "Црногорске Православне Цркве", а на основу члана 15. Устава "Црногорске Православне Цркве" и по одлуци "Митрополитског савјета Црногорске Православне Цркве" од 7. 1. 2007. године на Цетињу, даље, да Епархија носи назив: "Епархија Црногорске Православне Цркве у Републици Србији", да је седиште "Епархије" у Ловћенцу, општина Мали Иђош ул. Ђ. Ђаковића 50, да је за представљање и заступање "Епархије" овлашћен господин Ненад Стевовић, држављанин Републике Србије, означен као повјереник " Црногорске Православне Цркве" као и да су у Прилогу Одлуке достављени спискови прописани чланом 18. став 2 тачка 1 Закона, са потписима 114 лица.
Увидом у Статут "Епархије Црногорске Православне Цркве" од јула 2007. године утврђено је да исти садржи основе учења, верске обреде, верске циљеве и основне активности, организацију и управљање као и права и обавеза чланова и начин остваривања прихода.
На основу Приказа вјерског учења утврђено је да исти садржи констатацију да "Аутокефална Црногорска Православна Црква" у држави Црној Гори као члан једне, свете, католичке и апостолске цркве, којој је пастироначелник и глава Господ и Бог наш Исус Христос, чува и одржава јединство у догмама и у каноничким установама са свима другим православним, аутокефалним црквама и ово ће јединство чувати и одржавати довјека, као и да основу њеног вјерског учења чине Свето Писмо и Света Предања, догматичка опредјељења и симболичке књиге православне цркве као и Свети канони који су примљени васељенском православном црквом.
Из података о сталним изворима прихода утврђено је да би након почетка бављења основном дјелатношћу извори прихода били: приходи из сопствене имовине, донације, прилози вјерника, задужбине, легати, фондови, наслиједјивање, поклони и самостални приходи остварени производњом, продајом и вршењем услуга.
Размотривши поднети захтев и достављену документацију одлучено је као у диспозитиву решења, а из следећих разлога:
Из достављене Одлуке неспорно произлази да је "Епархија Црногорске Православне цркве"само један од организационих облика чији је оснивач заправо "Црногорска православна црква" а основана је ради деловања ван територије Републике Црне Горе. Ово се види и из одређивања лица овлашћеног за представљање и заступање који је означен као :" повјереник Црногорске Православне Цркве".
На основу Потврде број: 34-07/99-4357/1 од 17. 01. 2000. године утврђено је да је верска заједница "Црногорска Православна Црква", основана 17. 01. 2000. године и пријављена у Министарству унутрашњих послова Републике Црне Горе (Центар безбједности Подгорица - Одјељење безбједности Цетиње). Како је у Приказу вјерског учења наведено да се ради о аутокефалној "Црногорској Православној Цркви" у држави Црној Гори а у списима предмета не постоји било какав доказ о признавању аутокефалности" Црногорске Православне Цркве" нити доказ да је такав поступак у току, то је наведено не само у супротности са приложеним Приказом вјерског учења у коме је назначено да ће се у свему поштовати свети канони који су примљени васељенском православном црквом, већ је и спорна могућност да оваква верска организација може бити оснивач епархије а посебно не на подручју друге државе. Наиме, Црногорска Православна црква са седиштем у другој држави - Републици Црној Гори донела је одлуку о оснивању и упису у Регистар цркава и верских заједница у другој држави - Републици Србији, једног свог организационог дела. Закон не познаје могућност уписа у Регистар делова верских организација из иностранства, као посебних, самосталних верских организација у Републици Србији.
На основу приложене Одлуке о оснивању, утврђено је да би седиште Епархије било у Ловћенцу, општина Мали Иђош. Како је у Регистар цркава и верских заједница већ уписана Српска Православна Црква и то на основу одлуке Светог архијерејског сабора АС бр 22/зап. 45 од 5. 10. 2006. године а по допису Св. Архијерејског Синода СПЦ бр. 080-00-16/2006-01 од 20. 09. 2006. године, на истом подручју уписана је Епархија Бачка, са сопственим правним субјективитетом, дошло би до преклапања две епархије са

називом "православна". Правила 4. Васељенског сабора, Канон 12 прописују немогућност преклапања две епархије.[13]

Из Статута "Епархије Црногорске Православне Цркве" за Републику Србију, утврђено је да исти у члану 1. констатује да се оснива "Црногорска Православна Црква за Републику Србију" на нивоу епархије, што је у супротности са унутрашњим правом и установљеним поретком Православне цркве.

Захтев за упис у Регистар цркава и верских заједница који је поднела "Епархија Црногорске Православне Цркве за Републику Србију" није у сагласности са чланом 44. Устава РС, који гласи: "цркве и верске заједнице су равноправне и слободне да самостално уређују своју унутрашњу организацију..."

У духу наведеног уставног начела, члан 7. Закона о црквама и верским заједницама прописује: "Држава не може ометати примену аутономних прописа цркава и верских заједница". Захтев верске заједнице "Црногорска Православна Црква" за упис у Регистар цркава и верских заједница у колизији је са наведеним чланом. У историји саборне и апостолске цркве никад није постојала православна црква која нема апостолски континуитет и канонску јерархију, односно епископа и свештенство. Само црква која има вишевековни континуитет и канонску јерархију може бити саставни део универзалне (саборне) хришћанске заједнице, односно може бити призната као православна црква. Верска заједница под именом "Црногорска Православна Црква" никада није постојала па самим тиме није могла бити призната од других православних цркава. У духу Црквеног права које држава Србија признаје Уставом и Законом о црквама и верским заједницама, православну цркву не могу оснивати грађани (лаици). Ова новооснована верска заједница нема свештеничку структуру. Верску заједницу "Црногорска Православна Црква" основао је и заступа је грађанин Мираш Дедејић, који је од стране Светог Синода Цариградске патријаршије 9. априла 1997. године лишен свештеничког чина и враћен у ред лаика, што је утврђено на основу превода Синодског акта Цариградске патријаршије са бројем протокола 339 заведеног у Патријаршији СПС 339 и телеграма Цариградског и Васељенског патријарха Господина Вартоломеја Патријарху српском Господину Павлу.

Министарство је из горе наведеног утврдило да Епархија не поседује свештеничку структуру што је предуслов за постојање православне цркве.

Пресуда Светог синода Цариградске патријаршије, изречена господину Мирашу Дедејићу, правоснажна је и обавезујућа за све православне цркве у свету. Сходно члану 7. Закона о црквама и верским заједницама ова пресуда обавезујућа је и за Министарство вера.

Будући да је лице које је основало верску заједницу "Црногорска Православна Црква' лаик (грађанин) , као што је и лице које је овлашћено да заступа "Епархију Црногорске Православне Цркве за Републику Србију" такође цивил, верска заједница "Црногорска Православна Црква" , у духу Црквеног права , није православна црква. Пошто у складу са чланом 7. Закона о црквама и верским заједницама држава не може ометати примену аутономних прописа цркава и верских заједница, Министарство вера не може ову верску заједницу уписати у Регистар цркава и верских заједница јер би тиме ометало примену аутономних прописа Православне цркве. Штавише, став 2. члана 7. прописује:" за извршење правоснажних одлука и пресуда које издају надлежни органи цркава и верских заједница држава пружа одговарајућу помоћ".

Исто тако, чланом 20. став 4. Закона о црквама и верским заједницама прописано је да ће Министарство донети решење о одбијању захтева за упис верске организације у Регистар ако, између осталог, угрожава слободу и права других а у конкретном случају ради се о правима већ уписане цркве .

Чланом 11. став 2. Устава РС ("Службени гласник РС", број 83/06), прописана је одвојеност цркава и верских заједница од државе.

[13] Не можемо а да већ овде не приметимо да је овде потпуно нелогично позивање на немогућност преклапања две епархије у смислу Канона 12 Четвртог васељенског сабора када се из поднетог захтева за упис у Регистар цркава и верских заједница види да се тражи упис верске заједнице „за Републику Србији“ (целу територију), којој је само седиште у Ловћенцу. Епархија Црногорске православне цркве за Републику Србију се не би преклапала са Епархијом Бачком већ са свим епархијама Српске православне цркве у Републици Србији.

Чланом 44. Устава РС прописана је самосталност цркава и верских заједница и њихова одвојеност од државе као и слобода цркава и верских заједница да самостално одређују своју унутрашњу организацију и верске послове.
Чланом 7. Закона о црквама и верским заједницама прописано је да држава не може ометати слободну примену аутономних прописа цркава и верских заједница. Члан 19. Закона о црквама и верским заједницама прописује да се у Регистар не може уписати верска организација чији назив садржи назив или део назива који изражава идентитет цркве, верске заједнице или верске организације која је већ уписана у Регистар или која је раније поднела захтев за упис.
На основу горе утврђеног чињеничног стања у погледу аутокефалности, свештеничке структуре и преклапања две епархије, упис "Епархије Црногорске Православне Цркве за Републику Србију" у Регистар цркава и верских заједница у Републици Србији значило би мешање државе у унутрашње законодавство Православне цркве и ометање аутономних прописа цркава и верских заједница, а што би било у супротности са цитираним чланом 11. Устава и чланом 7. Закона о црквама и верским заједницама.
Одлуком о оснивању "Епархије Црногорске Православне Цркве за Републику Србију" број 43, утврђено је да је одређен назив епархије и то - "Епархија Црногорске Православне Цркве за Републику Србију", коју Закон о црквама и верским заједницама не препознаје на основу чланова 10. и 16. у којима су набројане постојеће цркве и верске заједнице у Србији. Одлуком о оснивању " Епархије Црногорске Православне Цркве за Републику Србију" од 28. 10. 2007. године предвиђено је оснивање нове верске организације у Србији која би, како је наведено у документацији коју је доставила, отпочела своју делатност након регистровања код Министарства вера.
Одлука о оснивању "Епархије Црногорске Православне цркве за Републику Србију", донета је на Цетињу од стране "Црногорске Православне Цркве", (Одлука број 43/07 од 28. 10. 2007. године), док је Статут "Епархије Црногорске Православне Цркве за Републику Србију" донет у Ловћенцу у Републици Србији, јула 2007. године и то од стране лица које је Одлуком о оснивању "Епархије Црногорске Православне Цркве за Републику Србију" одређено за представљање и заступање "Епархије" - господина Ненада Стевовића, држављанина РС.
Захтев за упис те организације у Регистар цркава и верских заједница у колизији је и са чланом 19. Закона о црквама и верских заједница који наводи да се у регистар не може уписати верска заједница чији назив садржи назив или део назива који изражава идентитет цркве, верске заједнице или верске организације која је већ уписана у регистар или која је раније поднела захтев за упис.
Као што је већ наведено у Регистар цркава и верских заједница уписана је СПЦ на основу одлуке Светог архијерејског сабора АС бр 22/зап 45 од 5. 10. 2006. године а по допису Св. Архијерејског Синода Српске Православне Цркве број 080-00-16/2006-01 од 20. 09. 2006. године тако да би упис "Епархије Црногорске Православне Цркве за Републику Србију" која у свом називу садржи назив "православна" био у супротности са наведеним чланом 19. Закона о црквама и верским заједницама.
Из свега наведеног, поднети захтев се не може сматрати уредним у смислу члана 18. став 2. Закона о црквама и верским заједницама.
Ценећи све изведене доказе појединачно и у њиховој међусобној повезаности, а на основу чланова 11., 44., Устава Републике Србије и чланова 7., 19. и 20. Закона о црквама и верским заједницама, Министарство је одлучило као у диспозитиву Решења.“

Против претходно наведеног решења поднета је Врховном суду Србије тужба за покретање управног спора. Тужбу је поднео 5. 8. 2008. године повереник „Црногорске православне цркве Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију“ Ненад Стевовић, преко пуномоћника адвоката Биљане Ковачевић-Вучо. Тужбом се од Врховног суда Србије тражи да поништи оспорено решење Министарства вера као незаконито и усвоји захтев за упис „Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију“ у Регистар цркава и верских заједница у Србији или да поништи оспорено решење и врати предмет Министарству вера на поновно одлучивање. У тужби су за захтев, поред одређених цитата оспореног решења, изнети следећи аргументи:

„…Нетачно се у спорном решењу наводи да се тражени упис у Регистар цркава и верских заједница организационог дела Црногорске православне цркве, већ се на основу члана 18. Закона о црквама и верским заједницама Републике Србије захтева упис Црногорске православне цркве, Епархија Црногорске православне цркве, са седиштем у Ловћенцу…

Устав Републике Србије у члану 194. предвиђа: „Правни поредак Републике Србије је јединствен. Устав је највиши правни акт Републике Србије. Сви закони и други општи акти донети у Републици Србији морају бити у сагласности са Уставом. Потврђени међународни уговори и општеприхваћена правила међународног права део су правног поретка Републике Србије. Потврђени међународни уговори не смеју бити у супротности са Уставом. Закони и други општи акти донети у Републици Србији не смеју бити у супротности са повређеним међународним уговорима и општеприхваћеним правилима међународног права." У члану 195. Устава Републике Србије наводи се: „Сви подзаконски општи акти Републике Србије, општи акти организација којима су поверена јавна овлашћења, политичких странака, синдиката и удружења грађана и колективни уговори морају бити сагласни закону. Статути, одлуке и сви други општи акти аутономних покрајина и јединица локалне самоуправе морају бити сагласни законом. Сви општи акти аутономних покрајина и јединица локалне самоуправе морају бити сагласни њиховим статутима."

Министарство вера Републике Србије у решењу број 080 -00 - 45/2007 -01 од 18. 06. 2008.године супротно Уставу Републике Србије (члан 194. и 195.) даје већу правну снагу аутономним прописима Православне цркве од Устава и Закона о црквама и верским заједницама Републике Србије.

Устав Републике Србије у члану 11. предвиђа начело световности државе које гласи: „Република Србија је световна држава. Црква и верске заједнице су одвојене од државе. *Ниједна религија не може се успоставити као државна или обавезна."* Прихватањем аутономних прописа Православне цркве и давањем већег правног значаја њима него позитивним законским прописима, Министарство вера Републике Србије неформално успоставља религију Православне цркве као државну и обавезну.

У спорном решењу Министарство вера Републике Србије наводи да: *„Захтев за упис те организације у Регистар цркава и верских заједница у колизији је и са чланом 19. Закона о црквама* ***и*** *верским заједницама који наводи* ***да*** *се у регистар не може уписати верска заједница чији назив садржи назив или део назива који изражава идентитет цркве, верске заједнице или верске организације која је већ уписана у регистар или која је раније поднела захтев за упис. "*

Европски суд за људска права у случају Митрополитска црква Бесарабије и други против Молдавије, 13. децембар 2002. године (представка број 45701/99) одлучио је да је, при заузимању става да црква подносилац представке није нова вероисповест ***и*** *условљавајући њено признање вољом признате црквене власти, Митрополитске цркве Молдавије****,*** влада Молдавије пропустила да изврши своју дужност да буде неутрална и непристрасна.

Министарство вера Републике Србије у решењу број 080 - 00 - 45/2007 -01 од 18. 06. 2008. године наводи да: *„чланом 20. став 4. Закона о црквама и верским заједницама прописано је да ће Министарство донети решење о одбијању захтева за упис верске организације у Регистар ако, између осталог, угрожава слободу и права других а у конкретном случају ради се о правима већ уписане цркве. "*

Наведени члан 20. став 4. Закона о црквама и верским заједницама јасно предвиђа да: „Министарство доноси решење о одбијању захтева за упис верске организације у Регистар ако су њени циљеви, учење, обреди или деловање супротни Уставу и јавном поретку или ако угрожавају живот, здравље, слободу и права других, права деце, право на лични и породични интегритет и право на имовину." Из спорног решење не види се која то права, према Уставу и законима Републике Србије угрожава Црногорска Православна Црква. Из статута „Црногорске православне цркве" се виде активности, обреди, циљеви и сл. и они нису у супротности са Уставом и јавним поретком нити су у супротности са другим условима које предвиђа члан 20. ст. 4. Закона о црквама и верским заједницама.

Нетачно Министарство вера у решењу број 080 - 00 - 45/2007 -01 од 18. 06. 2008. године наводи да *се поднети захтев Епархије Црногорске Православне Цркве за Републику Србију не може сматрати уредним у смислу члана 18. став 2. Закона о црквама и верским заједницама,* јер је „Црногорска православна црква" у захтеву од 31. 10. 2007. године, за упис у Регистар цркава и верских заједница **поднела пријаву за** *упис са свим потребним документима према члану 18. Закона о црквама и верским заједницама***.“**

У одговору Врховном суду на ову тужбу, поднетом крајем децембра 2008. године, Министарство вера је остало при наводима из оспореног решења. У одговору је најављено подношење додатног поднеска, али да ли је он и поднет, није нам познато. Остаје да чекамо одлуку Врховног суда.

II. Случај: Јеховини сведоци – хришћанска верска заједница

Јеховини сведоци су верска заједница.[14] У свету су познати по својој интерпретацији Библије и њеном веома активном пропагирању. Сваке године обележавају Меморијал Исусове смрти. Издају полумесечне и месечне часописе Кула стражара и Пробудите се!. Јеховини сведоци одбијају трансфузију крви као и активну војну службу. Јеховини сведоци су у савремено доба почели да делују у 1870-им. У почетку су се звали „Истраживачи Библије“ али су 1931. године усвојили име „Јеховини сведоци“.

Јеховини сведоци верују да је Библија Реч Божја. За њих је од велике важности да се оно што верују темељи на Библији. Јеховини сведоци верују да сва религиозна учења треба подвргнути испитивању кроз Свето писмо како би се видело да ли се слажу с надахнутим Писмом, било да та учења презентују они сами или неко други. Сматрају да је њених 66 књига надахнуто и историјски тачно. Оно што се обично зове Нови завет они називају Хришћански грчки списи, а Стари завет зову Хебрејски списи. Ослањају се и на Нови и на Стари завет и схватају их дословно осим ако изрази или контекст очигледно указују да се ради о нечем фигуративном или симболичном. Према њиховом разумевању, многа библијска пророчанства су се испунила, друга се сада испуњавају, а даљња тек треба да се испуне. Главна тачка њиховог учења јесте Божје краљевство, односно вера у скори долазак Христовог земаљског хиљадугодишњег краљевства. По њима вечни живот на небу наслеђује само 144.000 праведника који су одабрани, како се то наводи у библијској књизи Откривење, док ће небројено, по Библији, велико мноштво, људи живјети у рајским условима на Земљи, како је и било на самом почетку људске историје, како то научава Библија.

Организација „Јеховиних сведока“ је нарасла на више милиона верника, који се баве проповедањем у више од 230 земаља, на свим континентима. Постоји неколико нивоа преко којих се организују активности у више од 236 земаља у којима се оно обавља. Глобално надгледање врши *Водеће тело*, које је смештено у *светској централи* у Бруклину, у Њујорку. *Водеће тело* је централна група искусних *старешина* који надгледају *светску скупштину*. *Водеће тело* сваке године у разне области широм света шаље представнике који се састају с представницима *подружница* у тим областима. *Локална скупштина* има своју Дворану Краљевства и служи као центар за поучавање у тој средини. Подручје за које је задужена свака скупштина подељено је на мање *терене*. Све *скупштине*, које броје од неколико па до око 200 верника, имају *старешине* које обављају разне задатке. Већина *скупштина Јеховиних сведока* има састанке три пута седмично. Већина *скупштина* одржава састанке у *Дворани Краљевства*. Свака *покрајина* има око *20 скупштина*. Свака покрајина два пута годишње одржава веће скупове. *Области* су подељене на *покрајине*. Неколико *области* чине *подружницу*. У подружницама постоји *Одбор подружнице*, који има од три до седам особа и који надгледа дело у земљама које су под надлежношћу те подружнице. Неке подружнице имају и штампарије. Земља или подручје које опслужује свака подружница подељено је на *области*, а области су подељене на *покрајине*. Подручје за које је задужена свака скупштина подељено је на мање *терене*. Ти *терени* се појединачно дају члановима који настоје да посете сваки дом на свом терену и разговарају с људима о „Божјем Краљевству“.

У свакој *скупштини* се налазе *старешине*, или *надгледници*. *Старешине* преузимају вођство у поучавању у скупштини, њима помажу *слуге помоћници*. Старешине се добровољно

[14] Наведени подаци о Јеховиним сведоцима су преузети са сајта, http://sr.wikipedia.org

брину за духовне потребе скупштине, а могу и пружити утеху и вођство у време невоље. *Обласни надгледник* посећује покрајине у својој области у одређеним временским размацима. Ту је и *покрајински надгледник* који углавном двапут годишње посећује сваку скупштину у својој покрајини, и помаже верницима да организују и врше проповедање на подручју које је додељено тој скупштини.

У највећем броју земаља у којима делују имају статус правног лица и легално делују у складу са националним законодавством. У Европи се у скоро свим земљама сматрају легалном верском организацијом. У Немачкој имају статус јавноправног лица и изједначени су са традиционалним верским заједницама. Европски суд за људска права је 2008. године својом одлуком утврдио да је Аустрија извршила повреду чл. 9 (слобода вероисповести) и чл. 14 (забрана дискриминације) када је одбила да призна Јеховиним сведоцима статус јавноправног лица, с тим да треба поменути да су у Аустрији регистровани као легална грађанскоправна верска организација. У Руској Федерацији су регистровани као верско удружење на федералном нивоу, али је московској обласној заједници 2005. забрањен рад. У Мађарској имају статус цркве. У Италији су Јеховини сведоци закључили 20. марта 2000. године са италијанском Владом конкордат, којим је, између осталог, дозвољено Јеховиним сведоцима да пружају духовну подршку људима у војсци, болницама и казненим заводима, да обављају брачне церемоније које су признате од државе, као и да утврђују своје уделе у оквиру италијанског пореског система.[15]

Јеховини сведоци делују на територији Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 9. септембра 1930. године. Према Закону о правном положају верских заједница ФНРЈ из 1953. године имали су статус правног лица. Верска заједница има у Србији 4090 активних присталица, и 55 организационих јединица.

У појединим земљама су „прозелитске“ активности чланова Јеховиних сведока често изложене кривичном прогону. Најбољи пример за то је Грчка. Европски суд за људска права је у највећем броју случајева који су се појавили пред њим у вези прозелитских активности Јеховиних сведока утврдио да је било повреде слободе вероисповести чланова ове верске заједнице.

Проблем уписа Јеховиних сведока у Регистар цркава и верских заједница развијао се различитом динамиком од 2006. године до данас. Први захтев за упис веске заједнице „Јеховини сведоци – Хришћанска верска заједница“, Београд, у Регистар цркава и верских заједница који се води код Министарства вера, на прописаном обрасцу, поднео је Д. Поробић 21. августа 2006. године (након што је то, 10. августа, учињено без формулара, а Министарство затим подносиоцу доставило потребни образац и копије релевантних прописа). Уз захтев је подносилац захтева приложио и одређену пратећу документацију.

Министарство вера је дописом министра број 08–00–8/2006–01, од 9. октобра 2006. године позвало подносиоца захтева да допуни пратећу документацију тако што ће доставити основе верског учења Јеховиних сведока уместо, већ приложене, публикације „Шта Библија заиста научава“, која према мишљењу Министарства излаже целину верског учења Јеховиних сведока, а не његове основе. Такође, Министарство је затражило документацију о обављању образовне, културне, информативне и издавачке делатности за коју је подносилац захтева навео да Јеховини сведоци обављају. Уз допис, Министарство је подносиоцу доставило Закон о верским заједницама, Правилник о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница и друге подзаконске акте који уређују поступак уписа у Регистар цркава и верских заједница. Подносилац пријаве је 18. октобра 2006. године допунио документацију прилажући приказ основа верског учења и испуњени образац захтева за упис у Регистар са исправком која се посебно односи на обављање образовне, културне, информативне и издавачке делатности. Исправком је негирано обављање тих делатности, односно у пријави је заокружено да се подносилац захтева не бави тим делатностима.

Дописом министра, др Милана Радуловића, од 15. децембра 2006. године, који је подносиоцу захтева стигао у коверти на којој пријемни печат поште гласи на 22. децембар, Министарство вера је обавестило подносиоца пријаве да подносилац захтева не може бити уписан у Регистар цркава и верских заједница. У *допису* је речено: "Поводом Вашег захтева за упис Хришћанске верске заједнице Јеховини сведоци у Регистар цркава и верских заједница

[15] La Intesa tra la Repubblica Italiana e la Congregazione Cristiana dei Testimoni di Genova, Roma, 20 marzo 2000. У исто време је закључен и конкордат са Уједињеним будистима Италије.

(поднет 21. августа а допуњен 18. октобра 2006. године), обавештавам Вас да Ваш захтев није допуњен у складу са чл. 7. став 4. Правилника о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница, иако смо Вас нашим писмом бр. 080–00–8/2006–01 позвали да то учините, него је у поређењу са ранијим нови захтев измењен у тачки 8. формулара Захтева, и то тако да се сада на исто питање даје потпуно друкчији одговор и други подаци од значаја за рад верске организације. Пошто Ваш Захтев није допуњен у року предвиђеном чл. 20. Закона о црквама и верским заједницама („Сл. гласник РС“, бр. 36 од 28. априла 2006. године), заједница Јеховини сведоци не може бити уписана у Регистар цркава и верских заједница. Хришћанску заједницу Јеховини сведоци можете регистровати у Министарству за државну управу, по Закону о удружењима, а на основу Устава Републике Србије, Закона о црквама и верским заједницама и Правилника о садржини и начину вођења Регистра можете слободно исповедати своје учење и без регистрације, као и на основу раније пријаве у Министарству унутрашњих послова уколико такву пријаву поседујете“. Допис министарства не садржи поуку о правном леку.

Хришћанска верска заједница Јеховини сведоци поднела је Врховном суду Србије тужбу ради покретања управног спора, која је у суду примљена 19. јануара 2007. године, а против наведеног дописа Министарства вера из претходне тачке, сматрајући га управним актом којим је одбијен упис у Регистар, а који је донет након истека рока од 60 дана чијим истеком је, у складу са чл. 20. ст. 1. Закона о црквама и верским заједницама, наступила правна последица одобрења уписа верске организације у регистар. У тужби је тражено да суд уважи тужбу и наложи туженом органу да донесе решење о упису тужиоца у Регистар цркава и верских заједница на основу захтева тужиоца од 18. октобра 2006. године. Врховни суд Србије је ову тужбу одбацио 10. априла 2008. године (У.449/07). У образложењу решења је наведено:

> „У поступку претходног испитивања поднете тужбе, а имајући у виду захтев тужиоца наведен у тужби, Врховни суд Србије је нашао да је тужба неуредна, па је решењима У. 449/07 од 02. 03. 2007. и 09. 08. 2007. године, наложио тужиоцу да уреди тужбу у смислу члана 24, 25. и 27. Закона о управним споровима («Службени лист СРЈ» број 46/96), тако што ће се изјаснити да ли тужбу подноси због недоношења решења по поднетом захтеву, па уколико подноси тужбу због «ћутања администрације» да достави доказе о испуњености услова за подношење тужбе из члана 24. ЗУС-а, односно да је по протеку рока за доношење решења од туженог органа тражио да у даљем року од 7 дана по поновљеном тражењу одлучи о поднетом захтеву, односно да достави решење туженог које тужбом оспорава, уз упозорење да ће суд одбацити тужбу уколико у остављеном року не поступи по датом налогу суда.
>
> Тужилац је дана 20. 09. 2007. године доставио поднесак у коме наводи да је уз тужбу поднету дана 19. 01. 2007. године, доставио акт обавештење туженог органа од 15. 12. 2006. године, којим се обавештава да не може бити уписан у Регистар цркава и верских заједница, да је тужени орган дана 29. 06. 2007. године донео решење којим одбија нови захтев тужиоца за упис у Регистар цркава и верских заједница и да је против тог решења дана 07. 08. 2007. године поднео нову тужбу којом је покренуо управни спор пред Врховним судом Србије. Посебно је истакао да је основ тужбеног захтева да је тужени орган прекорачио рок за доношење решења, а што има за правну последицу да се тужилац сматра уписаним у Регистар.
>
> Полазећи од навода изнетих у поднеску и одредаба члана 24. и 25. Закона о управним споровима у ком смислу је тражено уређење тужбе, Врховни суд Србије налази да тужилац достављеним поднеском није отклонио недостатке тужбе који су такви да спречавају поступање суда по тужби, па је у смислу члана 27. став 2. Закона о управним споровима, одбацио тужбу као неуредну.“

Јеховини сведоци – хришћанска верска заједница, са седиштем у Београду, Земун, поново су поднели захтев за упис у Регистар, 3. маја 2007. године. У том захтеву су истакнуте две ствари: 1) Јеховини сведоци сматрају да о њиховом захтеву од 10. 8. 2006. године, односно 21. 8. 2006. године, није одлучено на начин како је предвиђено Законом о црквама и верским заједницама (допис није означен као решење и не укључује податке које закон предвиђа), те да се захтев од 3. маја 2007. године може сматрати и као обнављање ранијих захтева; 2) уколико Министарство вера смата свој допис од 15. 12. 2006. године као решење о одбијању уписа у Регистар, онда Јеховини сведоци подносе нови захтев за упис у Регистар. Уз захтев су приложена документа: пријаву за упис у Регистар; примерци часописа Кула стражара и Пробудите се; неколико копија импресума других публикација; одлука о континуитету

постојања верске заједнице са потписом 100 лица и бројевима њихових идентификационих докумената; 6. Статут Јеховиних сведока – хришћанске верске заједнице; 7. приказ основа верског учења.

Након што је за министра вера изабран Радомир Наумов, овлашћено лице подносиоца захтева обратило се министру писмом 31. 5. 2007. године са честиткама на избору, у коме је замолио за одржавање састанка. У допису је између осталог речено: „Око 10 000 становника Србије су крштени Јеховини сведоци или су на неки начин повезани са нама. У више од 230 земаља Јеховини сведоци су послушни речима апостола Павла који је писао: „Нека сваки човек буде подложан властима над собом“ (Посланица Римљанима 13, 1). Као знак поштовања према Вама, који сте део извршне власти у Србији, срдачно Вас молимо да нам омогућите да се састанемо с Вама“.

Министарство вера је решењем од 29. 6. 2007. године одбило захтев за упис Јеховиних сведока у Регистар цркава и верских заједница у Србији. Целокупно образложење гласи: „Јеховини сведоци - хришћанска верска заједница са седиштем у Земуну, Тошин бунар 58–60, поднела је Министарству вера дана 10.08.2006. године пријаву за упис у Регистар цркава и верских заједница у Србији. Увидом у приложену документацију утврђено је да је иста непотпуна па је дописима број: 080–00–08/2006–01 од 09.10.2006. и 080–00–08/2006–01 од 15.12.2006. године указано на недостатке и остављен рок од 30 дана за комплетирање документације. Дана 03.05. 2007. године достављена је допуна па је Министарство вера увидом у списе предмета одлучило као у диспозитиву решења из следећих разлога: Члан 4. приложеног Статута хришћанске верске заједнице Јеховини сведоци у супротности је са чланом 2. Закона о црквама и верским заједницама“.

Против решења о одбијању уписа у Регистар, Јеховини сведоци су поднели 7. 8. 2007. године тужбу Врховном суду Србије, ради покретања управног спора. Решење Министарства вера се побија као незаконито, а Јеховини сведоци сматрају да „испуњавају све услове за регистрацију на темељу Закона о црквама и верским заједницама, како формално тако и материјално“. У самој тужби је, између осталог, истакнуто: „Садржај члана 4. Статута је потпуно у сагласности са суштином верске слободе коју гарантује устав Републике Србије, Закон о црквама и верским заједницама, као и општеприхваћено међународно право. Циљ Јеховиних сведока је да информишу људе, а не да их узнемиравају, дискриминишу или да их притиском наведу да мењају своје ставове или веровања... У образложењу решења не наводе се одлучне чињенице и докази на основу којих би тужени - Министарство вера - заснивао своје решење, којим се одбија захтев за регистрацију тужиоца. С обзиром да тужени није образложио разлоге о одлучним чињеницама, а које се односе на то да је члан 4. Статута у супротности са чланом 2. Закона о црквама и верским заједницама, сматрамо да је тужени погрешно применио материјално право у решењу... Министарство вера није ничим доказало да тужилац својим активностима делује супротно члану 20., став 4. Закона, па доношење решења на основу става 4. Закона којим је одбијен захтев тужиоца за упис у регистар представља повреду материјалног права. Наиме, тужени је морао у образложењу решења да наведе које су одлучне чињенице на основу којих је примењен став 4. овог закона. Пошто у решењу не постоје одлучне чињенице које указују да су циљеви, учење и деловање тужиоца у супротности са Уставом, јавним поретком или на други начин угрожавају друга права, тужени је тиме што је применио став 4. Закона у конкретном случају повредио материјално право на штету тужиоца... Садашње законско правило је умногоме нејасно, оставља отворено питање да ли верске заједнице, које нису регистроване на темељу новог закона, уопште јесу правна лица, ствара нову неједнакост и с тим дискриминацију појединих српских грађана на темељу њихове вероисповести. Пре свега, закон омогућује спречавање регистрације старих верских заједница на темељу новог закона, што већ сада de facto води до тога да једнакост пред законом, која је у прошлости била призната уставним правом свим верским заједницама и такође свим српским грађанима, више не постоји. Након истека рока од годину дана, споменутог у закону, до сада је тек неколицина верских заједница регистрована, чиме се истовремено великом броју већ постојећих верских заједница у Србији искључује могућност регистрације за сва времена на темељу новог закона. Није тешко препознати да се путем новог Закона и пре свега бирократском праксом Министарства вера једна мала група „државних религија“ de facto привилегује и да се истовремено искључује велики број верских заједница, које већ дуго делују у Србији. Жалосно је што се на овај начин Србија прикључује примерима оних земаља које, новим законима о религији и бирократским шиканирањем (нова регистрација итд.), повређују европске стандарде за слободу

вероисповести и које Европски суд за људска права тек треба да присили на придржавање њихових обавеза (Русија, Бугарска, Румунија, Молдавија и друге). Да је Министарство вера испунило своју законску обавезу и да се приликом својих административних одлука и поступања у спору оријентисало на земље Европске уније, не би донело незаконито, неразумљиво и противуставно решење од 29. јуна 2007.“ Тужбом се тражи од врховног суда да укине оспорено решење Министарства вера и да утврди пресудом „да је тужилац регистрован на основу члана 20., став 7. Закона о црквама и верским заједницама“.

Крајем септембра месеца 2007. године, представници Јеховиних сведока су посетили Министарство вера, како би разјаснили свој правни статус након доношење решења о одбијању уписа у Регистар цркава и верских заједница. Примио их је специјални саветник министра вера Милан Радуловић. Након тог састанка, Јеховини сведоци су упутили министру Наумову писмо са молбом да добију писмени став Министарства вера о свом правном статусу: „На састанку одржаном дана 18.07.2007. године у просторијама Министарства вера од стране Вашег специјалног саветника, г. др. Милана Радуловића добили смо објашњење у вези нашег садашњег статуса. Из тог разлога Вас најљубазније молимо да од стране Министарства вера добијемо писмени доказ да се можемо сматрати регистрованом верском заједницом по раније важећим прописима, да имамо признат статус, као и да се можемо сматрати познатом верском заједницом у Србији (званично од 1953. голине’) у складу са чл. 16. Закона о црквама и верским заједницама и чл. 7. ст. 6. Правилника о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница. Овај доказ нам је потребан ради регулисања наших права у комуникацији и пословању са различитим владиним и другим институцијама“.

Након што је Врховни суд Србије решењем У. 449/07 од 10. априла 2008. године одбацио тужбу Јеховиних сведока од 19. 01. 2007. године, ова верска заједница се обраћала Врховном суду 5. 6. 2008. године (поднеском) и 6. 11. 2008. године (обавештењем и допуном тужбе), у којима је указивано Врховном суду да још није одлучио по тужби Јеховиних сведока од 7. 8. 2007. године. У поднеску од 6. 11. 2008. године, који је назван „Обавештење“, опширно су изнети додатни аргументи против решења Министарства вера од 29. 6. 2007. године:

„2. У споровима који су у току тужилац је указао на повреду српског устава и права у споровима.

На темељу члана 20 став 5 Закона о црквама и верским заједницама Министарство вера је, приликом одлучивања о молби за упис у регистар, такође требало да узме у обзир решења Европског суда за људска права, као и управна и судска решења о регистрацији или деловању дотичне верске заједнице у једној или више држава чланица Европске уније. То се није догодило.

Тужилац је у својој тужби већ опширно цитирао и објаснио најважнија начела јурисдикције Европског суда за људска права.

3. Сада је Европски суд за људска права у Стразбуру донео даљње темељно решење у спору „Јеховини сведоци против Аустрије", бр. 40.825/98. Ово решење је од најважнијег значаја за поступак који је у току, зато што се овај случај темељи на аустријској правној ситуацији која је служила као узор за Закон о црквама и верским заједницама у Србији од 20. 4. 2006. Осим тога, ово решење се изричито односи на једног члана Европске уније. На темељу овог решења Аустрија је обавезна да прилагоди своју правну ситуацију и праксу решењу Европског суда за људска права у Стразбуру (члан *46,* одл. 1 Конвенције) а Србија је обавезна да узме у обзир ове одлуке (члан 20, став 5 Закона о црквама и верским заједницама).

4. Тужилац зато жели да обавести Врховни суд о темељном образложењу решења Европског суда за људска права и о стању ствари на којем се темељи:

а) Аустрија је 1998. увела систем класификовања верских заједница. Поред малог броја цркава и верских заједница признатих од стране државе створила се друга категорија верских заједница којима се признаје да су правна лица, међутим истовремено им се ускраћују сва права и привилегије које имају признате цркве и верске заједнице. Овај систем у потпуности одговара садашњем систему класификовања који је уведен новим српским законом. На темељу ове правне ситуације Европски суд за људска права је осудио Аустрију због тога што је оштетила верску заједницу Јеховиних сведока у уживању њихове религиозне слободе, а то је образложено како следи:

„92. Суд примећује да у складу са законом Аустрије, верске заједнице уживају привилегије на многим подручјима. Та подручја укључују ослобођење од војне и цивилне службе, одређене пореске олакшице или ослобођење од специфичних пореза, подупирање при оснивању школа и чланство у разним управама (видети „одговарајући домаћи закон" горе). С обзиром на број и природу тих привилегија, нарочито у погледу опорезивања, верске заједнице уживају знатне привилегије. Нема сумње да овај посебан третман помаже у постизању религиозних циљева верске заједнице. С обзиром на ове привилегије верских заједница, члан 9 Конвенције обавезује државне органе да остану неутрални у испољавању власти на том пољу - уколико је једна држава створила оквир за додељивање категорије правног лица верским групама са посебним статусом, све верске групе које то желе треба да добију праведну могућност да се пријаве за тај статус, а постављене критеријуме треба применити на начин који не дискриминише."

Штета нанесена верској заједници Јеховиних сведока у Аустрији се састоји у томе што су аустријске уредбе и судови непоштеним средствима спречили законско признање верске заједнице Јеховиних сведока и нису непристрано примењивали закон.

Ако се узме у обзир ова одлука Европског суда за људска права, то би значило да је Србија решењем Министарства вера од 29. 6. 2007. прекршила Европску конвенцију о људским правима, зато што је министарство Законом предвиђене критеријуме применило на дискриминирајући начин:

Министарство је повредило Закон зато што није у законски утврђеним роковима (60 дана после предаје молбе односно допуњавања) вратило (члан 20 став 2 Закона) нити одбило молбу (члан 20 став 4 Закона). Као што произлази из кратких рокова утврђених Законом, министарство је било обавезно да без одлагања одлуку донесе у законском року. То није уследило.

Тиме је министарство такође прекршило члан 6 став 1 Конвенције.

Иста одредба такође захтева разумљивије образложење решења. У ствари, министарство је образложило оспорено решење само једноставном реченицом:

Члан 4. приложеног Статута хришћанске верске заједнице Јеховини сведоци у супротности је са чланом 2. Закона о црквама и верским заједницама.

Ово образложење је потпуно неразумљиво.

Због овог неразумљивог образложења је 18. 7. 2007. дошло до разговора између одговорног референта а претходног министра др Милана Радуловића и пет заступника верске заједнице Јеховиних сведока. На конкретно питање зашто верска заједница Јеховиних сведока није била регистрована др Радуловић је образложио да Статут верске заједнице говори о „објављивању добре вести о краљевству од куће до куће" и да начин на који Јеховини сведоци обављају ту делатност није у сагласности с новим законом. По његовом мишљењу, закон налаже да се свако ко жели да разговара с другима о религији одмах представи пуним именом и каже којој вери припада, а ми то не чинимо увек. Др Радуловић је затим навео да се ради о застарелој методи проповедања коју су практиковали први хришћани. По његовим речима, то је било могуће у првом веку, али након 2000 година није више умесно. Осим тога, први хришћани су проповедали само особама које су обожавале много богова, док је Србија хришћанска земља и људи у Србији су свакако хришћани. На поновљено конкретно питање још једном је потврдио да је споменути аргумент у ствари прави разлог за одбијање наше молбе за упис у Регистар.

Овај покушај накнадног усменог образложења оспореног решења је немогуће подржати, дискриминирајућ је и представља пристрасност у корист традиционалних верских заједница. Осим тога, у супротности је са ставом Европског суда за људска права који је баш проповедање верске заједнице Јеховиних сведока навео као пример примене религиозне слободе (Кокинакис против Грчке).

Зато је повређен и члан 6 став 1 Конвенције и поступак у целини остаје неправедан.

Већ из овога се види да није одржив само нови систем класификовања верских заједница, већ и примена Закона од стране Министарства вера.

У већ цитираном решењу од 31. 7. 2008. Аустрија је осуђена и зато што је према члану 9 Конвенције повредила религиозну слободу верске заједнице Јеховиних сведока.

Као прво, Европски суд за људска права сажима досадашњу праксу о регистрацији верских заједница како следи:

1. Суд сматра да претходно поменуте тужбе треба размотрити у светлу члана 9 Конвенције, премда приликом тумачења тих одредаба треба узети у обзир члан 11 Конвенције (видети *Hasan and Chaush v. Bulgaria,* br. 30985/96, §§ 62 i 91, ECHR 2000-H1).

2. Суд понавља да је према члану 9 Конвенције, слобода мисли, савести и вероисповести један од темеља „демократског друштва". Иако је верска слобода првенствено ствар савести појединца, она ипак подразумева *inter alia* слободу 'испољавања веровања' приватно или у заједници с другима, јавно или у кругу суверника. Проповедање речима и делима повезано је с верским убеђењима (видети *Kokkinakis v. Greece,* пресуда од 25. маја 1993, Серија А бр. 260, r. 17, § 31; и *Buscarini and Others v. San Marino* [GC], бр. 24645/94, § 34. ECHR 1999-1). Верске заједнице традиционално постоје и у облику организованих структура. Зато члан 9 треба тумачити у светлу члана 11 Конвенције, који штити друштвени живот од неоправданог уплитања државе. У ствари, аутономно постојање верских заједница је неопходно за плурализам у демократском друштву и према томе предмет погађа срж заштите коју члан 9 обезбеђује (видети *Hasan and Chaush,* што је горе наведено, § 62).

3. Суд такође понавља да је могућност оснивања законског тела, како би се могло сарађивати на пољу обостраног интереса, један од најважнијих аспеката слободе удруживања, без којег би ово право било лишено сваког смисла. Суд се доследно држао гледишта да се то што су домаће власти одбиле да дају удружењу појединаца статус законског тела своди на уплитање у примену права подносиоца молбе на удруживање (видети *Gorzelik and Others v. Poland* [GC], бр. 44158/98, § 52 et passim, 17. februar 2004, и *Sidiropoulos and Others v. Greece,* пресуда од 10. јула 1998, *Reports of Judgments an decisions* 1998-IV, § 31 et passim). Тамо где је организовање верске заједнице било предмет расправе такође се установило да одбијање признавања представља уплитање у право подносиоца молбе на слободу вероисповести према члану 9 Конвенције (видети *Metropolitan Church of Bessarabia,* што је горе наведено, § 105).

4. Поред тога, један начин примене права на испољавање вере, нарочито за верску заједницу у колективној размери, јесте могућност за осигурања правне заштите заједнице, њених чланова и имовине, тако да се члан 9 не сме гледати само у светлу члана 11, него и у светлу члана 6 (видети *mutates mutandis, Sidiropoulos and Others v. Greece,* пресуда од 10. јула 1998, *Reports* 1998-IV, p. 1614, § 40; *Canea Catholic Church v. Greece,* пресуда од 16. децембра 1997, *Reports* 1997-VIII, p. 2857, §§ 33 i 40-41; i *Metropolitan Church of Bessarabia and Others,* што је горе наведено, § 118).

Европски суд за људска права је оповргао приговор аустријске владе да сви становници Аустрије већ деценијама могу јавно и приватно практиковати своју веру - независно од правног положаја верске заједнице - и да су сведоци већ одавно могли основати удружење као правно лице. Чак и да је било тако, постојало је свакако *право на регистрацију на истом нивоу као и код других признатих цркава и верских заједница*. О супротном ставу аустријске владе Европски суд за људска права наводи:

5. Чињеница да се у овом периоду није извештавало ни о каквим примерима уплитања у живот заједнице Јеховиних сведока, као и да је то што подносилац молбе првобитно није имао статус правног лица донекле надокнађено привременим удружењима, што је подносилац молбе навео, није одлучујућа. Суд понавља да повреда постоји чак иако изостаје предрасуда или оштећење; питање да ли је подносилац молбе био стављен у неповољан положај није предмет члана 34 Конвенције а предмет оштећења постаје релевантан само у контексту члана 41 (видети, између многих других извора , *Marckx v. Belgium,*

пресуда од 13. јуна 1979, series A br. 31, § 27; *Eckle v. Germany,* пресуда од 15. јула 1982, Series A br. 51, § 66; и W*assink v. the Netherlands,* пресуда од 27. септембра 1990, Series A br. 185-A, § 38; видети и *The Moscow Branch of the Salvation Army v. Russia, бр*. 72881/01, § 64-65, ECHR 2006-...; *Church of Scientology Moscow v. Russia, бр*. 18147/02, § 72, 5. април 2007).

6. Суд зато сматра да је дошло до уплитања у право подносиоца молбе на слободу вероисповести, која је загарантована чланом 9 § 1 Конвенције. Што се тиче самог спора и бирократских препрека, њих треба сагледати у светлу члана 6 Конвенције. На вишеструку повреду ове одредбе већ је указано. Од посебног је значаја и то што аустријски систем класификовања верских заједница, као и пракса тамошњих институција и судова, вишеструко и значајно крши Европску конвенцију за људска права. Овај систем у потпуности одговара новооформљеном српском систему класификовања, као и пракси министарства. Решење Министарства вера Републике Србије од 29. 6. 2007. супроти се члану 20 ставу 5 Закона о црквама и верским заједницама и не обазире се на приказану устаљену праксу Европског суда за људска права.

5. Овим најновијим решењем Европски суд за људска права је још једном потврдио свој досадашњи став који је већ био сажет у тужби од 7.8.2007. на страни 15:

- за једно демократско друштво нужни плурализам зависи од практиковања слободе вероисповести;
- у једном демократском друштву нужно је аутономно постојање верских заједница;

држава је обавезна да буде потпуно неутрална и непристрана у погледу свих религија, вероисповести и верских уверења;

- један закон, који поставља критеријуме за одбијање регистрације верске заједнице, треба да пружи довољну заштиту од самовоље и треба да спречи злоупотребу од стране државне управе за регистрацију;
- делатност објављивања коју Јеховини сведоци потпуно једнако спроводе у свим земљама, заштићена је религиозно мотивисана хришћанска делатност.

Тужилац изричито подржава своју тужбу.“

У допуни тужбе Врховном суду Србије од 6. 11. 2008. године, Јеховини сведоци су додатно доставили Суду доказе о њиховом правном статусу у Грчкој и Румунији, из којих се види да су у тим земљама од државе признате верске заједнице. Такође су достављени и изводи из Закона о порезу на имовину, Закона о порезу на додатну вредност, Уредбе о организовању и остваривању верске наставе и алтернативног предмета у основној и средњој школи и Споразума између ЕУ и Србије о визним олакшицама, из којих се, по мишљењу Јеховиних сведока, види да су стављени у неравноправни положај у односу на регистроване цркве и верске заједнице.

У циљу заштите својих права, Јеховини сведоци су се обратили и заштитнику грађана Саши Јанковићу, са притужбом на Министарство вера, сматрајући да је поступак који је ово министарство водило по њиховом захтеву за упис у Регистар цркава и верских заједница био неправилан, незаконит и посебно некоректан. Заштитник грађана је затражио изјашњење Министарства вера на изнете притужбе, својим дописом од 6. маја 2008. године. Министарство вера је одговорило заштитнику грађана дописом од 23. 5. 2008. године. Најважније тачке тог одговора, по нашем мишљењу, гласе: „...2. У вези тачке 4. вашег дописа у погледу прекорачења рока за доставу наведеног дописа о немогућности поступања по поднетој документацији, обавештавамо вас да је чланом 20. став 1 прописано да о захтеву за упис у регистар Министарство решава у року од 60 дана од дана пријема уредног захтева и потребне документације. Како достављена документација ни након извршена допуне. није испуњавала услове уредности. законски рок од 60 дана није ни почео да тече. тако да у конкретном случају не може бити речи о пропуштању наведеног законског рока... 3. У вези са наводима из тачке 5. вашег захтева. о подношењу тужбе Хришћанске верске заједнице Јеховини сведоци Врховном суду Србије 19. 01. 2007. године. обавештавамо вас да је Врховни суд Србије исту одбацио Решењем У. 449/07 од 10.04.2008. Закон о црквама и верским заједницама је релативно нов закон. тако да не постоји правна пракса. а Министарство вера обавезује да се стара о заштити верских слобода. У допису Министарства од 15.12.2006. године, дате су сугестије наведеној верској заједници да пронађе најбоље решење за регулисање свог правног положаја сагласно

одредбама члана 7. став 5. Правилника о садржини и начину вођења регистра цркава и верских заједница. 4. У вези навода из тачке 6. вашег дописа, наводимо следеће: Дана 3. маја 2007. године, дакле пет месеци након доставе обавештења о немогућности уписа у Регистар, хришћанска верска заједница Јеховини сведоци је доставила Министарству вера нов захтев за упис у Регистар цркава и верских заједница, који вам такође у прилогу овог акта достављамо. Дакле. Решење о одбијању захтева Хришћанске верске заједнице Јеховини сведоци. за упис у Регистар цркава и верских заједница број 080–00–8/2006–01 од 29.06.2008. године. донето је по захтеву за упис поднетом 3. маја 2007. године, а не по захтеву за упис поднетом 21. августа 2006. године. Наведено Решење којим се одбија захтев за упис у Регистар донето је у року утврђеном чланом 20. Закона, са циљем да странци чијем захтеву није могло бити удовољено омогући да евентуално уложи жалбу на поменуто Решење, односно да му омогући примену правног лека. 5. У вези са вашим питањем да ли је у решавању овог предмета било правилније применити чл. 199. став 2 Закона о општем управном поступку“, наводимо да Министарство вера није у овом случају дало детаљно образложење водећи рачуна о деликатности ове области. Доследно, одговорно и савесно применивши Закон о црквама и верским заједницама, Министарство вера је дало одговарајуће смернице за регулисање правног статуса ове верске заједнице и обезбеђивање уживања Уставом и Законом зајемчених верских права и слобода. Образложење наведеног Решења садржи утврђено чињенично стање, хронолошки изложено као и правне прописе на основу којих је Решење донето, који сасвим јасно указују на разлоге одбијања захтева за упис у Регистар, тако да се поставља питање постојања потребе за навођењем текста Закона и Статута и њиховом анализом. 6. У жељи да омогући свим верским организацијама пуну верску слободу. Министарство вера је и после доношења Решења од 29. 06. 2007. године наставило да сарађује са Јеховиним сведоцима како би њихов правни положај био регулисан на одговарајући начин. О томе је са представницима Јеховиних сведока из Београда и Беча разговарано у Министарству 20. 07. 2007. године. Том приликом је договорено да `Хришћанска верска заједница Јеховини сведоци` поднесе Министарству захтев за издавање потврде о томе да имају статус легалне верске организације на основу пријаве по Закону о правном положају верских заједница из 1953. и 1977. године. а таква могућност је предвиђена чланом 7. Правилника о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница. 7. Дана 21. 09. 2007. године Јеховини сведоци су поднели захтев да добију писмени доказ да се могу „сматрати регистрованом верском заједницом по раније важећим прописима“. Актом Бр. 080–00–39/2007–01 од 2. 10. 2007. године Министарство је позитивно решило овај захтев и тиме. са становишта делокруга рада овог органа. дато одговарајуће смернице за ваљано регулисање правног положаја ове верске организације. У прилогу вам достављамо копије наведених дописа“.

Министар Радомир Наумов је 2. октобра 2008. године упутио Јеховиним сведоцима следећи допис: „На основу молбе Хришћанске верске заједнице Јеховини сведоци, од 21. 09. 2007. године, да им се изда писмени доказ о правном положају, Министарство вера даје следеће мишљење. Закон о црквама и верским заједницама („Службени гласник РС“, бр. 36/2006) не прописује обавезу да се верске организације региструју. Хришћанска верска заједница Јеховини сведоци није регистрована по овом Закону. Правилник о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница („Службени гласник РС“, бр. 64/2006) у члану 7. став 6. прописује: `Верска организација може вршити своје делатности на основу легализације стечене пријавом по раније важећим законима и прописима у овој области, без обавезе да се упише у Регистар, под условом да њена делатност није ограничена чланом 3. Закона.` Верска заједница Јеховини сведоци има статус легалне верске организације на основу пријаве по Закону о правном положају верских заједница из 1953. и 1977. године. Ово мишљење се даје у сврху „регулисања права Хришћанске верске заједнице Јеховини сведоци у комуникацији и пословању са различитим владиним и другим институцијама“, како је наведено у молби упућеној Министарству вера“.

Овакав допис Министарства вера је наставак преписке из прве половине 2008. године у којој су Јеховини сведоци тражили од Министарства вера да им изда потврду о тачном називу ове верске организације, јер им је таква потврда (уверење) потребна ради „идентификације различитим владиним, правосудним и осталим институцијама“. У допису од 23. 5. 2008. године, Министарство је Хришћанској верској заједници Јеховини сведоци, између осталог, одговорило: „Како Министарство вера у службеној евиденцији нема податке о тачном називу,

адреси и седишту верске заједнице 'Јеховини сведоци', нисмо у могућности да издамо потврду, односно уверење о траженим подацима".

Да проблем буде компликованији, Јеховини сведоци – хришћанска верска заједница поднели су Министарству вера 31. октобра 2008. године нови захтев за упис у Регистар цркава и верских заједница у Србији. Уз захтев су приложена следећа документа: Историјска позадина деловања ове вер4ске заједнице на простору Србије; статут организације од 21. 10. 2008. години, са изменама од 29. 10. 2008. године, и одобрење водећег тела Јеховиних сведока за промену статута; попуњен образац захтева за упис у регистра, коментар уз образац – додатне информације; веровање; именовање законског заступника; списак са потписима 100 пунолетних држављана Републике Србије; документи о доказима регистрације у Грчкој, Румунији, Мађарској, Италији и Немачкој. Пре него што је Министарство вера донело одлуку, Јеховини сведоци су обавестили Министарство да су против одлуке Министарства вера од 22. 12. 2006. године и одлуке Врховног суда Србије од 10. априла 2008. године покренули поступак пред Европским судом за људска права због кршења чл. 6, 9, 11 и 14. Европске конвенције о људским правима. Такође, 18. 12. 2008. године, седиште Јеховиних сведока посетио је помоћник министра вера Драган Новаковић. У вези те посете на сајту Министарства вера је објављено следеће саопштење:

„Ова посета једна је од планираних посета представника Министарства верским заједницама у Србији како би се стекао свеобухватан увид у каквим условима оне раде и у којој мери могу несметано да остваре верска права која су им загарантована Уставом Србије, објаснио је Новаковић.

Изражавајући задовољство што су односи између државе и свих цркава и верских заједница у Србији добри, а проблеми који се јављају решавају се отвореним разговорима и ставом Министарства да за сваки проблем може да се нађе прихватљиво решење, помоћник министра вера је нагласио да је између цркава и верских заједница и државе успостављено поверење, тако да цркве и верске заједнице изражавају спремност да своје духовне потенцијале употребе за демократски развој нашег друштва.

Он је потврдио да су међуконфесионални односи у Србији стабилни, да је евидентна обострана спремност на отворен дијалог, што није остало непримећено у Европи и свету, тако да је све мање примедаба из међународне заједнице које говоре о угрожавању верских слобода у нашој земљи. Најновији извештај Форума 18 из Осла потврђује да је број инцидената, од вербалних до физичких напада на мале верске заједнице, у претходној години смањен за 30 процената.

Упркос томе, у Министарству вера се не пориче да у свакодневном животу свих цркава и верских заједница с времена на време дође до проблема, у чије ће се решавање ово министарство укључити свим средствима која су му на располагању, рекао је др Новаковић, интересујући се који су конкретни проблеми с којима се сусрећу припадници Јеховиних сведока.

Представници Службеног одељења ове Хришћанске верске заједнице подсетили су, поред осталог, на инцидент који се пролетос догодио у Бајиној башти, али да га представници ове верске заједнице нису изнели пред ОЕБС у Стразбуру, не сматрајући да је потребно прозивати државу или Министарство вера због непримереног реаговања појединаца из локалне средине према припадницима Јеховиних сведока.

Министарству вера упућено је, поред осталих, и директно питање зашто одбија да упише Јеховине сведоке у Регистар цркава и верских заједница, кад је то учињено у свим околним државама, а јуче и у Македонији, на шта је помоћник министра вера др Драган Новаковић рекао да је неспорна потреба да се неке ствари из досадашње праксе мењају, због чега се с посебном пажњом проучавају ефекти примене Закона о верским заједницама, иако се он примењује тек две године.

Образлажући неке од кључних разлога због којих Јеховини сведоци нису уписани у Регистар цркава и верских заједница, Новаковић је подсетио да је Устав најзначајнији правни акт у земљи, а њиме је свим верским заједницама које не угрожавају државу дозвољено да делују слободно, без обзира да ли јесу или нису унете у поменути регистар.

Не поричући да у свакодневном животу има проблема условљених тиме што нека верска заједница није уписана у регистар за који је надлежно Министарство вера, Новаковић је подсетио да су главни разлози досадашње неке врсте неспремности да Јеховини сведоци

буду унети у регистар забрана члановима ове верске заједнице да примају трансфузију крви, као и начин на који проповедају своју веру идући од врата до врата.

Представници Службеног одељења на то су одговорили да је питање трансфузије, захваљујући развоју науке и медицине, престало да буде актуелно, јер постоје апарати који омогућавају и најсложеније операције без потребе за трансфузијом, што се већ примењује у више медицинских центара у Србији. А што се тиче начина мисионарења, Јеховини сведоци на исти начин мисионаре у целом свету, што не значи да на тај начин врбују нове вернике, већ разговором желе да људима скрену пажњу да почну да размишљају и о питањима која се не тичу само стицања новца и материјалног благостања, већ да размишљају о суштини живота и постојања.“[16]

Министарство вера је 26. 12. 2008. године донело решење бр. 080-00-70/2008-01 којим је одбило и претходно наведени нови захтев Јеховиних сведока за упис у Регистар цркава и верских заједница у Србији. У образложењу решења је наведено:

„Разматрајући поднету документацију овај орган је утврдио да није приложен записник о доношењу новог Статута Јеховиних сведока-хришћанске верске заједнице са седнице Скупштине на којој је донета одлука о доношењу новог Статута.

На састанку^који је одржан дана 18.12. 2008. године у просторијама Јеховиних сведока-хришћанске верске заједнице указано је на овај пропуст, па је Записник о заседању Скупштине заједнице од 21.10.2008. године достављен Министарству вера 19. децембра 2008. године.

Према наводима из захтева за упис у Регистар цркава и верских заједница у Србији, нови Статут донет је да би се боље приказао развитак ове верске заједнице у Србији, одговорило захтевима новог Закона о црквама и верским заједницама и да би се Статут ускладио са статутима у другим европским земљама.

У исти је укључен и приказ основа верских учења као и начин финансирања.

Тачком 2. Преамбуле поменутог Статута наведено је између осталог: " да су они проповедници Божије Речи и објављују је јавно и од куће до куће", што је био разлог ранијег одбијања за упис у Регистар.

Према мишљењу Министарства вера учење од куће до куће угрожава право других да не буду узнемиравани због неприпадања верској заједници, односно на тај начин се угрожавају права и слободе других.

Исто тако неприхватљиво је одбијање неких видова лечења, због верских убеђења, као што је трансфузија крви а нарочито у погледу малолетних особа, што је део верског учења Јеховиних сведока.

Ово указује на неприлагођеност друштву и кршење како домаћег тако и међународног законодавства а посебно Конвенције о правима детета.

Чланом 2. став 1. Закона о црквама и верским заједницама прописано је да нико не сме бити подвргнут принуди која би могла угрозити слободу вероисповести, нити сме бити присиљен да се изјасни о својој вероисповести и верским уверењима или њиховом непостојању.

Ставом 2. истог члана прописано је да нико не може бити узнемираван, дискриминисан или привилегован због својих верских уверења, припадања или неприпадања верској заједници, учествовања или неучествовања у богослужењу и верским обредима и коришћења или некоришћења заједмчених верских слобода и права.

Чланом 20. став 4. Закона о црквама и верским заједницама прописано је да Министарство доноси решење о одбијању захтева за упис верске организације у Регистар ако су њени циљеви, учење, обреди или деловање супротни Уставу и јавном поретку или ако угрожавају живот, здравље, слободу и права других, права деце, право на лични и породични интегритет и право на имовину.

Због свега наведеног одлучено је као у диспозитиву Решења.“

Јеховини сведоци су је почетком 2009. године поново обратили Заштитнику грађана, сматрајући да је Министарство вера својим решењем „поново потпуно игнорисало европску праксу у управним и судским поступцима, посебно у погледу одлука Европског суда за људска права у Стразбуру.“ У допису су се Јеховини сведоци посебно осврнули на главне аргументе Министарства вера изнете у спорном решењу:

[16] www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=224&Itemid=58

„Један од главних аргумената који се наводи у споменутом Решењу, односи се на праксу Јеховиних сведока широм света да обављају своју јавну службу. Европски суд је по том питању већ заузео став да је таква пракса прихватљива и донео конкретне одлуке о том питању.
Што се тиче другог аргумента, одбијања само неких медицинских поступака, управни орган није изнео ни један конкретан случај. Није цитирао ни једну домаћу судску одлуку по том питању. Такође није уважио чињеницу да Јеховини сведоци желе и траже најбоље могуће лечење за себе и своју децу и веома успешно комуницирају и сарађују са медицинским особљем. У Србији су већ постигнути многи добри резултати захваљујући доброј сарадњи и разумевању од стране медицинских стручњака. Јавности можда није толико познато, али до сада је извршено више радикалних хируршких захвата без употребе крви али уз коришћење многих развијених савремених техника и метода лечења. На светском нивоу постоји остварена сарадња са више од 100 000 лекара када је у питању бескрвна медицина која се све више развија тако да не буде само алтернатива већ стандард по ком ће се убудуће радити са свим пацијентима.“

Спор се наставља.

Глава прва

РАЗЛИЧИТА ГЛЕДАЊА НА СТАЊЕ ОСТВАРИВАЊА СЛОБОДЕ ВЕРОИСПОВЕСТИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Расправе о остваривању слободе вероисповести, односу цркве и државе и границама аутономије цркава и других верских организација, константа су српске политичке и друштвене сцене током целог 19. и 20. века, а са несмањеном жестином трају и на почетку 21. века. Доношење новог Закона о црквама и верским заједницама само је интензивирало те расправе и дало повода за поновно промишљање пута којим би Србија требала да иде када су у питању верске слободе. Очекивања да ће се новим законом и новим Уставом затворити трауматична искуства међуверских и међунационалних односа у Србији, показала су се нереалним. Ко данас у Гуглу укуца речи „слобода вероисповести", „верске заједнице", „секте", „закон о црквама и верским заједницама" и сл., и њих доведе у везу са речју „Србија", биће преплављен насловима докумената који одишу суштински различитим гледањима на стање верских слобода у Републици Србији.

Расправа у Републици Србији поводом доношења Закона о црквама и верским заједницама била је веома жустра. Почела је већ 2001. године са најавама доношења на нивоу СР Југославије закона о верским слободама и доношењем Уредбе о организовању и остваривању верске наставе и алтернативног предмета у основној и средњој школи[17], примирила се након гашења Југославије, поново се разбуктала са појављивањем првог Предлога Преднацрта закона о правном положају верских заједница 2004. године, једно време прилично мирно текла уз консултације Министарства вера, ОЕБСа, Савета Европе и заинтересованих верских заједница, да би на жестини добила изненадним упућивањем у Скупштину Предлога закона о црквама и верским заједницама и његовим усвајањем 2006. године. Каснији догађаји везани за саму примену Закона о црквама и верским заједницама само су умножили стара спорења и отворили нова.

Када се погледају бројни новински чланци и разни објављени документи посвећеној тој теми може се уочити да је на једној страни било, а добрим делом и сада је, Министарство вера и оне верске организације којима је у Закону признат статус „традиционалних цркава и верских заједница" (и међу њима постоје различита гледања[18]), а да су се на другој страни налазиле све остале верске организације и бројне невладине организације. Док први тврде да припремљени и усвојени Закон афирмише слободу вероисповести и равноправност свих верских организација у Републици Србији, други исти; у да се њиме крши слобода вероисповести, уводи дискриминација између различитих верских заједница и крши уставно начело лаичке државе. Целокупна расправа се уклапала у дугогодишње полемике о верској политици државе у последњих двадесет година, опасности по државу и православно биће српског народа од унијаћења и деструктивног деловања разних секти, и заштити људских права и слобода. У унутрашње расправе укључиле су се и поједине међународне организације и стране државе, кроз своје периодичне извештаје „о стању људских права у Републици Србији".

Ми ћемо у даљем тексту указати на карактеристичне ставове „супротстављених група". Изабрали смо да прикажемо становишта која нам се чине релевантним за саму тему овог рада, а посебно проблем нерегистрације верских заједница: Епархије Црногорске православне цркве и Јеховиних сведока. У излагању различитих становишта нећемо се упуштати у њихова коментарисања јер би то захтевало посебну студију, с обзиром да се са разним тврдњама не

[17] „Сл. гласник РС", бр. 46/2001.

[18] Тако, на пример, заменик председника Мешихата Исламске заједнице Санџака, мр Мевлуд еф. Дудић, изјавио је да су они имали више примедби на Закон које нису прихваћене али „и овакав какав јесте Приједлог закона, бољи је него никакав и треба га што прије усвојити". Такође: „Ми смо једна од ријетких држава у свијету у којој не постоји закон о положају цркава и вјерских заједница и то је разлог да дакле, за почетак, овај закон профункционише, односно да буде потписан. Ми ћемо овим законом, заиста прилично добити. Ми до сада нисмо ништа имали. Посебно ће доћи до изражаја образовне институције – наш Факултет за исламске студије, наша Медреса, положај вјерских службеника...До сада није имало ништа. Ја сматрам, из тог разлога ми сматрамо, да унаточ свим недостацима, овај закон треба да буде потписан и треба да буде прихваћен."

слажемо. Наше становиште о појединим спорним питањима и тврдњама биће дато у каснијем тексту при обради појединих питања.

I. Гледање на Србију као верски толерантну државу у којој је обезбеђена пуна равноправност свих верских организација

Од појављивања првог текста Преднацрта и каснијих неколико верзија Нацрта, расправа о предложеним решењима је била прилично мирна за српске прилике. Разлог вероватно лежи у укључености ОЕБСа, Савета Европе, Венецијанске комисије и „великих верских заједница" у процес припреме законских решења. Иако су се могле чути замерке о нетранспарентности рада на Закону, углавном су преовладавале сугестије које су ишле у правцу „побољшања" понуђеног текста. Један пример. Према *Извештају са Округлог стола на тему „Преднацрт закона о правном положају верских заједница"* одржаном 20. јуна 2005. године у скупштини града Београда, у организацији Иницијативе младих за људска права и Центра за толеранцију и међурелигијске односе:

> „Министар вера у Влади Републике Србије Милан Радуловић је све присутне изненадио својом кооперативношћу и промовисањем религијског плурализма. Рекао је: `Са становишта односа према верским заједницама, претходне државе (Кнежевина Србија, Краљевина Србија...) су биле врло демократске државе према Социјалистичкој Југославији. Значи, ми желимо да им вратимо правни континуитет који су имали пре Социјалистичке Југославије... Такође смо желели да легализујемо Србију као мултирелигијску државу. Имамо нејасну традицију јер се неке цркве не признају, па чак и неке традиционалне. Имамо дакле једну искључивост, при том се дешава да чак ни нове верске заједнице немају исте интересе. Зашто се оне не би ујединиле као што је то случај био у Холандији? Све припаднике различитих верских заједница треба третирати као грађане са једнаким правима. Овај закон покушава управо то и да учини. Захваљујемо се и Иницијативи младих за људска права што прате ову проблематику и што су нам слали захтеве да се одређена лица укључе у израду овог преднацрта`. Можемо да закључимо да овај преднацрт није савршен, али да је веома добар. Пошто буде ступио на снагу, правни положај верских заједница ће значајно добити на квалитету. Вероватно ће на тај начин доћи до дисконтинуитета са праксом дискриминације верских заједница на државном нивоу, јер више неће бити празног простора када је у питању њихов субјективитет. Међутим остаје нам само да се надамо да ће то довести и до престанка де фацто дискриминације „на терену". За то је потребна одлучна интервенција полиције и тужилаштва на свако угрожавање верских слобода у Србији. Ако се то не деси број од око 300 инцидената на верској основи у Србији од 2001. до средине 2005. године ће и даље расти.... Упркос солидном Закону о правном положају верских заједница."

У претходно наведеном Извештају као резиме резултата Округлог стола, наведено је и следеће: „Током дискусије приметно је било задовољство представника верских заједница новим преднацртом...Можемо да закључимо да овај преднацрт није савршен, али да је веома добар. Пошто буде ступио на снагу, правни положај верских заједница ће значајно добити на квалитету. Вероватно ће на тај начин доћи до дисконтинуитета са праксом дискриминације верских заједница на државном нивоу, јер више неће бити празног простора када је у питању њихов субјективитет. Међутим остаје нам само да се надамо да ће то довести и до престанка де фацто дискриминације „на терену". За то је потребна одлучна интервенција полиције и тужилаштва на свако угрожавање верских слобода у Србији. Ако се то не деси број од око 300 инцидената на верској основи у Србији од 2001. до средине 2005. године ће и даље расти.... Упркос солидном Закону о правном положају верских заједница."[19]

Током рада на припреми закона, министар вера, *Милан Радуловић*, дао је већи број интервјуа и изјава, у којима је образлагао циљеве новог закона и бранио поједина предложена

[19] www.lawinitiative.com/Izvestaji%20za%20portal/Izvestaj%20sa%20Okruglog%20stola%20o%20Prednacrtu%20zakona%20o%20pravnom%20polozaju%20verskih%20zajednica.doc.

решења. Тако, на пример, у *изјави датој листу Православље (бр. 900*), поводом текста Преднацрта закона, министар је рекао:

„Српској православној цркви је Преднацртом дато почасно место међу Црквама и верским заједницама. То не оспоравају друге традиционалне Цркве и верске заједнице него једино нове цркве и неке невладине организације. У жељи да допринесе успостављању правне државе и функционисању јавних установа, као и изградњи праведних, обострано корисних, демократских и законом утврђених односа између државе и Цркве, Министарство вера сачинило је Преднацрт Закона о верској слободи, Црквама, верским заједницама и верским удружењима. Преднацрт Закона упућен је на разматрање члановима Светог архијерејског синода Српске православне цркве, свим епископима СПЦ, члановима Бискупске конференције, бискупима свих Цркава, мешихатима и исламским верским поглаварима, представницима јеврејске заједнице, новим Црквама у Србији, свим Саветима националних мањина у Србији и Црној Гори, Министарству за људска и мањинска права у Савезној влади, медијима и најширој политичкој и културној јавности... Осим Српске православне цркве, све традиционалне цркве и верске заједнице доставиле су своје коментаре, предлоге измена или допуна, амандмане на поједине чланове и своје сугестије како даље ваља водити процедуру до израде коначног Предлога закона.

Како сам и очекивао, сви безрезервно прихватају покретачке принципе уграђене у понуђени Преднацрт закона. То су следећа начела: 1. вера није неутрална вредносна категорија већ жива духовна енергија која у човеку буди племенита, дубоко човечна осећања, негује узвишене мисли и подстиче богоугодна дела и праведно деловање у животу; и 2. вера није „приватна ствар“ човека појединца, како се то деценијама проповедало, него социјална и културна појава првога реда, највише човеково достигнуће и прегнуће у овоземаљском свету. Из тих полазних начела развијени су и уобличени сви појединачни чланови Преднацрта закона. Основни циљ Закона јесте да Цркву интегрише у социјално и културно ткиво модерног српског друштва. Не тврдим да је сваки члан Преднацрта јасан, прецизно исказан, непроменљив и необорив, али ни један није у несагласју са наведеним основним начелима.

Српска православна црква није се још званично изјаснила ни о тим начелима ни о појединачним решењима која су понуђена Преднацртом, али ће то вероватно ускоро учинити. Додуше, пошто је Министарство послало Преднацрт свим архијерејима, не само у Србији, стигле су критике из епархије Жичке и Сремске. Ни једна ни друга, на моју жалост, нису много корисне, али јесу у неким деловима подстицајне за размишљање. Епархија Жичка сматра да прво треба донети Устав којим ће се православље прогласити државном вером а СПЦ државном Црквом, па онда на тој основи писати Закон. Они такође прилично јасно стављају Министарству до знања да држава не сме да има никакав увид у изворе прихода и у токове расхода у Цркви. Први захтев је нереалан, а нисам сигуран ни да би у овом историјском периоду његово прихватање водило неком добру све да је и остварив; можда би и Цркви и Држави више сметао но што би користио. ... У име епархије Сремске детаљну критичку анализу Преднацрта је извршио правник који је и главни стручни консултант оних протестантских цркава које најоштрије критикују како основна начела тако и саму носећу конструкцију Закона. Са жаљењем говорим да одавно нисам прочитао текст у којем се тако разметљиво продуцира један врцкаст, неодговоран и неправедан интелект, надахнут и мотивисан скроз рђавим и простим осећањима. На такве текстове нећу одговарати; сачекаћу став Синода или Сабора.

Односи између Државе и Цркве треба да буду сарадднички. Држава мора да се у свакодневној политици, у колоплету разнородних тежњи и интереса, у хуку општих и појединачних питања која поставља живот у заједници, увек управља према основним, вечним истинама и вредностима које је човечанству саопштио Син Божији, и да их никад не заборави, изокрене или својим деловањем поништи; као што и Црква мора да трага за начином како да те истине саопшти људима у конкретном историјском времену и реалном социјалном хоризонту, да би их учинила препознатљивим и прихватљивим људима опхрваним ваздашњим животним тегобама, свиклим да траже странпутице и изговоре и да прихватају лака решења и утешне лажи.

Закон о односима Државе и Цркве треба писати у духу историјског циља и животног смисла којима тежи народ којем треба да служе и Држава и Црква. Црква, додуше, има своју есхатолошку, надисторијску мисију, док је Држава искључиво историјска творевина. Али док не оствари пуноћу своје есхатолошке ситуације, док делује у историји и држави, Црква природно увек на неки начин сарађује са државом или се према њој одређује. Предуслов да та сарадња буде плодотворна и богоугодна јесте да су и Црква и Држава слободне. Нововековно начело да су Црква и Држава одвојене - које, успут казано, атеисти и просветитељски догматичари још и данас посве погрешно тумаче - подразумева пре свега однос у којем су и Црква и Држава слободне да, свака својим путем и својим средствима, служи заједничком, општем добру и универзалном, од Бога подареном, извесном иако не увек и прозирном смислу живота. А то значи да никад не треба да буду ни међусобно противстављене нити једна другој стране и непознате.
Са онима који не признају веру, или је сматрају „приватном ствари“, а таквих је у Србији 0, 53% или 40. 086 душа, није могућно разговарати о садржају Закона јер они прикривено или отворено заступају став да Цркву уопште не треба озаконити, да она треба и даље да буде једна легална организација, изван сваког државног закона.
Примедбе и критике Преднацрта закона које долазе из нових цркава, насталих у 19. и 20. веку, а које мање или више слободно делују у Србији неких стотину година, треба, међутим, озбиљно проучити.
Нове цркве такође морају наћи своје место у Закону. Њихова права не смеју бити угрожена, нити је таква намера уграђена у Преднацрт закона. Али једно право им не може Закон јамчити нити им га сме дати: право да угрожавају већину и могућност да злоупотребом начела апсолутне једнакости свих, Српску православну цркву сведу на свој ниво, на своје догматско учење и на свој канонски поредак. А оне, иако прикривено ипак јасно, траже управо то. Траже да се традиционалним Црквама укине право да се зову традиционалнима, да им се пониште све историјске заслуге за развој хришћанске културе, да све буду једнако нове, једнаке не само по правима - што нико не спори - него и по учењу и историјским заслугама, што нико разуман не може прихватити. Тиме се посредно, перфидним тумачењем декларација о универзалним људским правима, тражи да се традиционалне Цркве одрекну предања, учења Светих Отаца, вере у светитеље, дакле да се одрекну своје суштине а прихвате догмате нових цркава. Допринос нових цркава српској култури је невидљив, а допринос Српске Цркве развоју народне и универзалне хришћанске културе је немерљив. Како су онда оне једнаке? Који их Закон може учинити посве једнаким? Да ли би био праведан Закон који изједначава оно што су историја и живот учинили неједнаким и различним? Зар је смисао демократије да све поравна, уништи све разлике и тако потаре идентитет свему што је посебно? Или је њен смисао у томе да успостави праведне односе између онога што је различно? Недемократски и неумерени захтеви штете и новим црквама, којима је у Преднацрту закона први пут понуђено својство реалног правног субјекта, а поврх тога утврђен им је и континуитет деловања од тренутка кад су регистроване. То, и ништа више од тога кад је реч о правном положају вероисповедних заједница, дато је и традиционалним Црквама и верским заједницама, с тим што оне правни континуитет успостављају са законодавством Краљевине Југославије, кад су озакоњене, а нове са законодавством комунистичке Југославије јер су оне тек тада регистроване. Надам се да ће се и у новим црквама наћи људи спремни на отворен и поштен разговор о овом питању и да ће престати некоректне денунцијације Закона и Министарства у иностранству.
Српска православна црква је, између осталог, и државотворна установа српскога народа. Црква зна да државе нема без закона. Она памти да су њени односи са Државом вазда били регулисани законима; тако је било од самог настанка самосталне Цркве у самосталној српској држави, тако је било и кад је слободна српска држава у 19. веку обновљена. Чак је и комунистичка држава донела Закон о верским заједницама. Иако је тим законом држава поништила име Српске Цркве, свела је на општу именицу у множини („верске заједнице“), ограничила јој деловање и брутално сузила слободу и права, то је ипак, иако посве рђав, био неки закон. Једини период у новијој историји кад Црква и Држава нису своје односе утврдиле законом јесте време од 1993. године до данас. Тек ћемо видети колико је време и стање незакоња у последњих 12 година оставило лоше последице и по Цркву и по Државу. Зато не верујем да ће СПЦ одбацити

понуђени Преднацрт закона. Ако би се то неким чудом ипак догодило, то би био знак да су у Цркви на тренутак превладале мале групе које су у доба незакоња стекле јаке позиције и у Цркви и у Држави, да су се добро снашле у том стању и да су у правној празнини успеле да обезбеде неке уске и нејасне интересе, па им садашње стање одговара. Али, понављам, не верујем у то. Српску цркву само у Србији, и то без података о Косову, сачињава 6.371.584 душа. Оне траже закон. Највиша Црквена тела могу предложити измене и допуне понуђеног Преднацрта, али не могу га трајно одбацити...

Српској православној цркви је Преднацртом дато почасно место међу Црквама и верским заједницама. То не оспоравају друге традиционалне Цркве и верске заједнице него једино нове цркве и неке невладине организације. Шта ми је чинити? - питате. Послушаћу већину која понуђено решење прихвата. Место Српске православне цркве у конфесионалној структури Србије није одредио овај Закон него живот и историја. А овај Закон неће и не може игнорисати ни реалност, ни живот, ни историју. Конфесионална структура данашње Србије је изузетно разуђена а ипак врло стабилна. Закон то само констатује. Зато није могућно прихвати предлоге да се СПЦ издвоји из реалне конфесионалне структуре и да се прогласи државном Црквом, а још мање агресивне захтеве да се СПЦ потпуно утопи у нове цркве и да поново изгуби лично име, како је било у другој половини 20. века. Исто тако је неприхватљиво да и даље остане изван закона, у каквом је статусу од 1993. године до данас. Укратко, сваки екстреман захтев који се испоставља Министарству вера непосредно или посредно води нарушавању конфесионалне стабилности у Србији. Не прихватам ниједан такав захтев. Јер, нема разлога да у име апстрактно схваћене демократије и људских права на које се позивају неке невладине организације и нове цркве стварамо невоље конкретним људима и да изазивамо незадовољство огромне већине верујућих грађана, а таквих је у Србији око 95% становника, од чега око 98% припада традиционалним Црквама и верским заједницама. Али имамо и вољу и обавезу да обезбедимо слободу и права и за оних 2% грађана који не припадају традиционалнима него новима.“[20]

Даља објашњења су дата од стране *министра вера* и у *изјави датој листу Данас 19. 7. 2004. године*, такође поводом објављивања Преднацрта закона о слободи вере:

„Пошли смо од две основне претпоставке. Једна је културно-историјска, друга политичка, а обе подразумевају да је Србија на конфесионалном плану узорна европска држава. Иако немамо закон, уз све постојеће предрасуде према црквама, сама конфесионална структура Србије у основи је еминентно европска и задовољава све стандарде које ЕУ поставља својим чланицама у том погледу. Тај идеални конфесионални модел који пројектује ЕУ није нигде остварен, али му је, према верској структури, Србија ближа него већина земаља у Европи. Србија је већински православна, а истовремено и мулти-конфесионална држава. Нема безмало ни једног значајнијег религиозног покрета који се појавио у Европи, а да није нашао упориште међу становништвом Србије. При том то нису религиозна уверења која су доносили имигранти, као у неким европским земљама, или освајачи. Тако имамо ситуацију да је Србија - према броју грађана који припадају СПЦ и по њеном значају, историјској улози у стварању и чувању српске државотворне идеје и ширењу хришћанске културе - у основи православна држава, а са друге стране имамо аутохтон конфесионални плурализам. Овај закон треба да ово стање констатује и уреди, а не да га промени. Зато смо предложили да и држава и све цркве и верске заједнице признају СПЦ статус „примус интер парес“ - прве међу једнакима - из чега не проистичу никакве привилегије, нити посебан правни положај, него почасна позиција.

Друга претпоставка на којој почива овај закон је да је у свим црква и верским заједницама сабрано велико историјско, духовно и културно искуство и здрава енергија која може делотворно да делује на хармонизацију односа међу социјалним слојевима и етничким заједницама и да одигра важну улогу у демократизацији друштва и развоју културе. То не значи да ће Цркве преузети водећу улогу и да ће се Србија уредити као теократска држава. У процесу модернизације и демократизације друштва треба активирати све унутрашње потенцијале, па тако, наравно, и енергију и искуства вере

[20] www.pravoslavlje.org.yu/broj/900/tekst/gde-je-zakon-tu-je-i-sloboda/

Држава нема аспирација да утиче на унутарцрквени живот. У Краљевини Југославији, Кнежевини и Краљевини Србији, Сабор је бирао владике, али они нису могли бити хиротонисани без сагласности владара. Држава данас не треба да има ту врсту утицаја на Цркву. Црква је у стању да сама води своје послове и кадрове. У Краљевини је власт имала утицај зато што држава није била отуђена од Цркве. Али после дугог периода међусобне отуђености, држава у овом тренутку нема довољно ни сензибилитета, ни знања да преузме такву одговорност, јер слабо разуме унутрашњи живот Цркве, тако да би било опасно да јој се дају права да уређује Цркву.

Сви религиозни покрети у Србији настали су међу домаћим становништвом, тако да нема потребе да странци у Србији формирају своја верска удружења. Они могу да тоураде у својим земљама. Ако бисмо прихватили критеријум да се са 10 потписа оснивају верска удружење, равноправна са СПЦ и другим историјским црквама и верским заједницама, ми бисмо своју стабилну, изнутра веома разуђену и динамичну конфесионалну структуру, потпуно срушили. То не може бити европски циљ. Ако се 96 одсто грађана Србије изјаснило као верујуће, а од тога 99 одсто припада традиционалним верским заједницама и историјским црквама, не можемо ради тог једног и мање од једног процента, да бисмо задовољили њихову вољу, права и произвољне оријентације, кварити односе са 99 одсто народа. То није трезвено, нити је демократски. Нико, нигде и никад, не штити права индивидуе или групе тако што урушава структуру државе и друштва или што нарушава права већине. Демократски принцип захтева да мале верске заједнице добију своја права која ће остваривати регистровањем као невладине организације и удружења грађана. Њихова права ће тим законом бити зајамчена, али оне не могу бити изједначене са историјским Црквама

Питање секте је догматско, црквено, а не државно питање. Са становишта Министарства вера секте не постоје. Држава нема разлога да се бави сектама. Наравно, постоје верска удружења и верска учења која традиционалне, историјске цркве не признају. То је за нас доказ или бар сигнал да у тим учењима нешто није у реду. Али, то не значи да држава треба да их забрањује. Верска удружења ће наставити да раде по закону по коме су сада регистрована и пријављена. То је Закон о удружењу грађана. Ничија права неће бити смањена, па ни њихова. Секте се најчешће индентификују као нова верска удружења. Ми смо за њихово регистровање предвидели прилично строге критеријуме. Овим законом држава јемчи грађанима Србије слободу вере која обухвата слободу веровања и јавног исповедање вере у Једног Бога, а не у било шта или ништа, као што гарантује слободу вршење богослужбених верских обреда, а не слободу психоманипулације, призивања духова, спиритуалистичких сеанси... То не значи да ће некоме бити ускраћена права да се бави духовном експериментима, али рад експерименталних лабораторија није предмет овог Закона...

Што се тиче исламских заједница, и њима ће се препоручити да седну, договоре се и јаве држави шта су одлучиле ко их представља, који им је централни орган и где се он налази.“[21]

У *саопштењу Владе Србије*, поводом почетка расправе у Скупштини о Предлогу закона о црквама и верским заједницама је речено:

„Министар вера у Влади Републике Србије Милан Радуловић изјавио је данас да новим законом држава нуди црквама и верским заједницама сарадњу каква постоји у свим европским државама, али да је утврђена и потпуна аутономија цркве, њена независност и одвојеност од државе.

Радуловић је на седници Скупштине Србије, на почетку начелне расправе, рекао да је циљ закона о црквама и верским заједницама да се сваком појединцу зајамчи потпуна верска слобода, као и да се обезбеде колективна верска права црквама и верским заједницама.

Он је истакао да су у закону усаглашени ставови свих цркава и да он унапређује верске слободе и људска права у Србији, уз напомену да је наша земља једина европска држава која овакав документ нема.

Закон је антидискриминаторски и покушава да носиоце вере спасе дискриминације којој су били изложени деценијама, нагласио је Радуловић и додао да се њиме, такође, јемчи и

[21] www.danas.co.yu/20040719/terazije1.html

аутономија верских и општих школа и факултета који би били изједначени с државним, а права ученика и студената иста су као и у другим образовним институцијама.

Истовремено, министар је указао на то да би свештеници имали право на буџетска средства за социјално и пензијско осигурање.

Према његовим речима, поменутим документом наша земља учиниће корак напред у преговорима о стабилизацији и придруживању ЕУ јер ће се легитимисати као мултикултурална и мултиконфесионална држава.

Радуловић је подсетио на то да је парламент још 1993. године укинуо закон о црквама, који је донет 1953. године, зато што је био карактеристичан за једнопартијски систем.

Он је додао да нови закон гарантује права свима, штити цркву од употребе у политичке сврхе, а осим седам традиционалних цркава и верских заједница, предвиђена је могућност регистровања и других верских организација, под условом да захтев потпише 0,001 одсто пунолетних грађана.

Традиционалне цркве су Српска православна црква, Римокатоличка црква, Словачка евангелистичка црква, Реформаторска хришћанска црква, Евангелистичка хришћанска црква, Јеврејска заједница и Исламска заједница, навео је министар вера.

Радуловић је напоменуо да овај закон предвиђа и право на обављање верских обреда у школама, болницама, обдаништима, војсци, као и држање верске наставе, с обзиром на то да се 95 одсто становништва у Србији изјаснило да припада црквама и верским заједницама.“[22]

О расправи у Скупштини и самог Закону, *Глас јавности је 21. 4. 2006*. године известио: „Закон о црквама и верским заједницама глатко прошао у Скупштини - Закон о црквама и верским заједницама, који је изазвао силне полемике и још у нацрту „стекао“ оштре противнике, прошао је јуче глат у Скупштини Србије. Усвојен је већином гласова (120) посланика, док се петоро њих није изјаснило, четворо је било против, а радикали нису учествовали у његовом усвајању. Осим што уводи пуну аутономију свим црквама, верским заједницама и другим верским организацијама које ће морати да буду регистроване, и што гарантује пуне верске слободе, Закон уводи крупне новине у друштвени и државни живот Србије. Држава се, наиме, обавезала да ће из буџета плаћати и материјално помагати многе „црквене послове“ и да ће им, рецимо, омогућити да се баве бизнисом под повољнијим условима него другима јер ће им смањивати или укидати порез. Свака регистрована црква или верска заједница моћи ће да оснује школу или универзитете, и то под једнаким условима као и држава или неки приватник. Дипломе њихових школа и универзитета биће изједначени с осталима, а студенти и ђаци у правима са осталом децом и студентима, па ће тако имати једнака права на смештај у домовима, а родитељи право на дечји додатак. Њихове школе неће обавезно бити школе „верске оријентације“ већ могу бити и општег, стручног или уметничког профила. Занимљиво је да у закону није предвиђено повећање буџетских средстава за ове намене, иако се држава обавезала да свештеницима уплаћује и пензијско и здравствено осигурање, или да помаже у очувању и конзервацији верских објеката. Закон није улазио у неке „оперативне“ детаље, које ће министар вера прописати у року од три месеца, али је и без тога јасно да ће цркве и верске заједнице бити фаворизоване институције, које ће полагати „рачуне“ само „својој“ власти. Свештеник ће моћи да учествује у свим видовима јавног живота, па и политиком, а држава неће имати никакве ингеренције да га позива на одговорност уколико би током обреда заговарао националну, верску или расну мржњу. Србији за сада има седам регистрованих (традиционалних) цркава и верских заједница, а ускоро би тај број могао да се знатно увећа и све имају право на богослужење на јавним местима.“[23]

Говорећи на Другом регионалном семинару о реституцији имовине (Јеврејска општина Земун). представник Министарства вера г. *Драган Новаковић* је намере законодавца описао следећим речима:

„Вама су сигурно добро познати услови у којима делују цркве и верске заједнице у Републици Србији. Наследили смо низ проблема из доба владавине идеолошке државе које је требало на одговарајући начин решити. Скоро петнаест година није постојао закон који би на одговарајући начин регулисао и уредио ту важну област. Формирањем нове Владе Србије и избором министра вера приступило се са пуном озбиљношћу раду на

[22] www.srbija.sr.gov.yu/vesti/vest.php?id=49193

[23] http://arhiva.glas-javnosti.co.yu/arhiva/2006/04/21/srpski/D06042106.shtml

доношењу закона. Проблеми са којима смо се суочавали током израде били су велики, будући да се такви закони по правилу доносе само онда када се мења друштвени систем у једној земљи. Настојећи да дођемо до што прихватљивијег текста у процес израде укључили смо и све цркве и верске заједнице. Добили смо бројне подстицајне примедбе које смо пажљиво проучавали и настојали да уградимо у коначну верзију текста. Драгоцене примедбе доставили су и наши пријатељи из јеврејске заједнице дубоко свесни да је неопходно учешће свих да би се дошло до квалитетног и за све прихватљивог текста. Наши напори крунисани су на заседању Народне скупштине која је усвојила Закон о црквама и верским заједницама и који је објављен у „Службеном гласнику Републике Србије“, број 36 за 2006. годину. Наведеним законом успели смо у својој основној намери да цркве и верске заједнице преко њихове просвете и културе постепено интегришемо у социјалну структуру друштва... Пред нама се налазе велики послови, али и овом приликом желим да Вас уверим у намере и одлучност Министарства вера, односно Владе Републике Србије, да у складу са највишим демократским начелима и у договору са одговорним представницима цркава и верских заједница решава сва питања од заједничког интереса. Верујемо да ће наведени закони допринети успостављању поверења између државе и верских заједница и бољој међуконфесионалној сарадњи. Успешно решавајући ова питања још једном ћемо потврдити да у тој области делимо европске вредности и да ћемо са својом оригиналном и препознатљивом мултирелигиозном структуром обогатити Европску Унију која представља крајње одредиште свих држава које су ушле у тежак процес транзиције очекујући бољу будућност за своје становништво.“[24]

Закон о црквама и верским заједницама је често у јавности довођен и у везу са борбом против „секти“. Тако, у оквиру теме *„Секте и други демони*“ на странцима Политике он лине објављен је текст посвећен „Малим верским заједницама“ следеће садржине:

„Закон о црквама и верским заједницама, који је усвојен прошле године, не признаје нетрадиционалне верске заједнице и цркве, али социолог религије Мирко Ђорђевић тврди да су оне регистроване код органа јавне управе. Типичан пример су Јеховини сведоци, који су регистровани код органа јавне управе као верска организација.

Према том закону, постоји седам традиционалних цркви и верских заједница – оне које у Србији имају вишевековни историјски континуитет и чији је правни субјективитет стечен на основу посебних закона. То су Српска православна црква, Римокатоличка црква, Словачка евангелистичка црква, Реформаторска хришћанска црква, Евангелистичка хришћанска црква те Исламска и Јеврејска верска заједница. Нетрадиционалне верске заједнице разврставају се на деноминације и мале верске заједнице и избегава се да се оне назову сектама, јер ова реч има пејоративан карактер, тврди Мирко Ђорђевић.

Према важећем Закону о црквама и верским заједницама Србије, ниједна верска заједница не може бити регистрована ако у свом култу и ритуалу садржи поступке опасне за друштво, људску личност, права и слободе других. Такође су забрањене оне верске заједнице које се позивају на верску нетрпељивост или прихватају начела која су претња другачијем.

У Србији постоје 64 секте, које имају између 80.000 и 120.000 присталица, тврди Зоран Луковић, инспектор МУП-а, члан Европске федерације за борбу против сектног деловања. И док званична статистика МУП-а каже да секте на нашем поднебљу постоје од 1945. године, претпоставке говоре да у целој Србији делује више од 150.000 чланова секти и култова.

Луковић у књизи „Верске секте“ каже да су француски правници 1995. године, након десетогодишњег већања, признали да не могу да дају дефиницију савремене секте. Уместо тога, они су одредили критеријуме на основу којих неку групу можемо назвати сектом. А ти критеријуми су: ментална дестабилизација, прекомерни финансијски захтеви, изоловање чланства од друштва, угрожавање физичког и психичког здравља, увлачење деце у своје редове, изражавање мање или више антисоцијалног става, сукобљавање са редом и законом, значајнији правни спорови, избегавање законских обавеза, покушаји инфилтрирања у државне органе.

[24] www.joz.org.yu/seminar/minist.doc

Сама реч „секта“ потиче од латинске речи сеqуи, што значи следити, а у енциклопедијским дефиницијама секте се дефинишу као мале групе истомишљеника које су се одвојиле од матице религије у неку другу самосталну религијску групу. У односу на званичну религију, од које су се одвојиле, оне се могу груписати у псеудохришћанске, псеудохиндуистичке и далекоисточне секте, синкретистичке секте (мешавина више религија и комбинација са окултизмом и магијом) и сатанистичке секте, као и комерцијалне култове.

У псеудохришћанске секте убрајају се: евионити, гностици, монтанисти, апокрифи, аријци, несторијанци, монофизити, иконоборци, богумили, катари, староверци, баптисти, назарени, адвентисти, Јеховини сведоци, мормони, пентакосталци, креационисти и божја деца. У псеудохиндуистичке и далекоисточне секте спадају: трансцендентална медитација, карма центар, Саи баба, Чандрасвами, Мехер баба, Харе Кришна, Фалун Гонг. У синкретистичке секте сврставају се: розенкројцери, златна зора, масони, сведенборгијанци, илуминати, теозофска друштва, ново доба, ред источног храма, сајентологија, шинрикјо, док се под сатанистичким сектама сматрају: Сатанина црква, слободни спиритисти, Сатанина црква Енглеске, међународно удружење вештица, храм народа, бело братство, лоза Давидова, врата раја и ред соларног храма.

Основни критеријум за испуњење њихових циљева су ментална дестабилизација а затим верско преобраћење својих чланова, прекомерни финансијски захтеви и, на крају, улазак у политички врх. Овако пажљиво разрађени критеријуми деловања секти постали су кључ њиховог брзог ширења и великог успеха у стицању моћи и огромних богатстава. Секте су усавршиле и различите технике помоћу којих придобијају своје будуће верне чланове, а то су: сугестија, хипноза, едукација, медитација, јога, одвраћање од медицинске помоћи и примена тзв. четири К технике, која подразумева кредибилитет (поверење), кохерентност (духовна повезаност), конзистентност (постојаност) и конгруентност (сагласност).

Иако су секте сматране за верске заједнице које злоупотребљавају званичну религију, оне су се, у складу са захтевима новог времена, комерцијализовале и постале веома профитабилне организације. Они који тврде да су секте постале невладине организације које под плаштом верског учења згрћу велики новац цитирају Лафајета Роналда Хабарда, оснивача сајентолошке цркве, који је широј јавности најпознатији по својој изјави: "Ако човек заиста жели да заради милион долара, најбољи начин за то је да оснује своју религију“. Сајентолошка црква, основана 1950. године, за свега педесетак година постојања успела је да стекне десет милиона верника у око 120 држава света. Сајентолози у свету имају око 3.200 својих објеката, цена основног почетног курса код њих је 2.000 долара, а комплетног курса 350.000 долара.

Анализирајући хијерархију социјалних односа који постоје унутар секте, социолози религије тврде да већина чланова секти ради веома тешке послове, а при том живи строго аскетским животом, док сав сјај и богатство припада вођи. Вође неких верских секти имају криминална досијеа, а немали број њих умешан је у тешка криминална дела или у масовна убиства. Велики број секти данас издваја огроман новац за медицинска истраживања на људском мозгу, који им се вишеструко враћа јер медицинска сазнања користе за масовне манипулације људима.“[25]

Претходни текст је у вези и са текстом „*Европска надрирелигија*“[26], такође објављеном на „Политика он лине“:

„Помен речи секта изазива подозрење већинског дела јавности широм западне Европе. Верске заједнице које немају званични статус цркве доводе се у везу са надрирелигијама Подозрење је резултат наслеђа из епоха у којим су верске заједнице изван оквира државне цркве сматране расадницима кривоверства. Са друге стране, периодичне, махом опаке, афере у вези са савременим сектама додатно дарују негативан призвук – узимају се и као оправдање за рестриктивне законе који верским заједницама изван оквира признатих цркава, на дужи период, онемогућавају да буду регистроване као цркве.

Сектама у западној Европи принципијелно се дозвољава да се региструју као верске заједнице које нису цркве, а у случајевима када постоје сумње у аутентичност верске

[25] www.politika.rs/rubrike/Tema-nedelje/Sekte-i-drugi-demoni/t40382.sr.html
[26] www.politika.rs/rubrike/Tema-nedelje/Sekte-i-drugi-demoni/t40378.sr.html

оријентације као удружења грађана. Прописано време чекања на признање траје по неколико година – најдуже у већински католички опредељеној Аустрији. Верска заједница стиче право да постави захтев за признање као црква после двадесет година постојања и претходног десетогодишњег „надгледања у прелазном стадијуму“.[27]

Највише секти основано је у Немачкој и у Француској. Око 600 шароликих секти (број се перманентно мења, неке секте нестају преко ноћи, као што су се и појавиле) окупљају преко 800.000 верника између Рајне и Елбе, а укупни буџет свих процењује се на десетак милијарди евра. У Француској број познатих секти износи 180, „секташких организација“, како се формулишу, као и 1.200 подгрупа, које мобилишу око 700.000 верника.

Највеће слободе уживају секте у Немачкој и у Швајцарској. Најригорознијем третману су подвргнуте у Француској, Белгији и у Аустрији, где се верске заједнице које потпадају под такву дефиницију стављају под државни надзор. У Аустрији, примера ради, надзор спроводи Савезна станица за питања секти, којој се неретко пребацује субјективност. О испуњењу захтева на признање као нова црква одлучује одбор у коме већинско право гласа имају представници Римокатоличке цркве, а право вета мањински представници евангелиста. Таква процедура може да доведе и до неоправданог спречавања захтева у другим земљама већ признатих црквених заједница.

Рестриктивна пракса изазива, широм света, критику. Тако је бивши државни секретар спољних послова САД Мадлен Олбрајт још 2001. године апеловала пред Скупштином ОЕБС-а на Париз, Брисел и Беч да одустану од мониторинга секти, али се суочила са аргументом критикованих да верске слободе постоје.

У три поменуте земље, слично осталим западноевропским државама, слобода верског опредељења је загарантована у начелу. Важе два принципа – пасивно и активно право упражњавања верских обреда – право појединца да упражњава верске обреде по личном опредељењу и нахођењу, као и слобода да се одупре покушајима преобраћања од стране припадника других верских заједница. Права из закона о верским слободама, међутим, често се оспоравају другим законима.

Када је о сектама реч, рестриктивне законске мере предвиђају ригорозне казне за појединце, а прате их и забране рада верским заједницама. Заговорници овакве политике истичу да су непризнате заједнице већински секте у негативном смислу речи, у најмању руку морају постојати инструменти њиховог надзора. Као оправдање наводе негативне примере секташке агитације, од Сајентолошке цркве, преко давидијанаца у САД, до такозваног реда Сунчаног храма, одговорног за серију убистава и самоубистава међу његовим следбеницима. У периоду између 1994. и 1997. године у Швајцарској, Канади и Француској угашено је 74 живота.

Црни биланс сатанистички инспирисане секте подстакао је дискусију у иначе либерално оријентисаној Швајцарској о неопходности зацртавања граница верских слобода – која и данас траје. „

Министарство вера је у више прилика истицало да има добру сарадњу са традиционалним црквама и верским заједницама и да ужива њихову подршку у спровођењу Закона о црквама и верским заједницама. Тако је у *саопштењу од 6. 8. 2007.* године истакнуто:

„Министар Радомир Наумов примио је данас немачког бискупа Јозефа Хомајера и београдског надбискупа Станислава Хочевара. Наумов је изразио задовољство што је у прилици да поздрави осведоченог пријатеља српског народа који је и овог пута дао подршку Влади за очување државног и националног суверенитета. Бискуп Хомајер је оценио у име Комисије бискупских конференција земаља Европске уније да је однос цркве и државе у Србији у складу са стандардима Европске уније. Посебно се интересовао за положај верског образовања у Србији, питање реституције црквене имовине и дао конкретне предлоге за унапређење међуверског дијалога и јачање социјалне улоге цркве у друштву.“[28]

[27] Морамо да приметимо да је овде потпуно погрешно тумачење правног система Аустрије, јер је „време чекања“ везано искључиво за стицање статуса јавно-правног лица, и не доводи у питање правни статус верске организације, која нема препреке, ако испуњава опште услове, да се региструју као верска организације са статусом грађанско-правних лица и да ужива пуну слободу деловања.

[28] www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=79&Itemid=68

Коначно, поводом Годишњег извештаја: Србија 2007„Самоизолација – реалност и циљ“, Хелсиншког одбора за људска права у Србији, *Министарство вера је 20. јуна 2008. године саопштило*:

„За две године примене Закона о црквама и верским заједницама – који је усвојен 2006. године, после 13 година правне празнине у овој области – у пракси је потврђена делотворност оригиналних, демократичних и реалистичних решења која су у Закон уграђена.

На основу Закона о црквама и верским заједницама религијски систем у Србији коначно је уређен у духу наше правне, културне и државне традиције, а истовремено је усклађен са новим демократским стандардима и искуствима.

Црквама и верским заједницама враћено је достојанство јавних заједница од општег друштвеног, националног и државног значаја. Статус јавних заједница традиционалне цркве и верске заједнице имале су све до 1945. године, када су насилно стављене у положај маргиналних грађанских удружења.

Статус маргиналних грађанских удружења тада су добиле и многе нове протестантске цркве, које су се услед перфидне законске регулативе у овој области делиле у мноштво фракција, из којих су настајале и нове псудоденоминације, без сопственог учења, традиције, организације и обредне праксе. Закон о црквама и верским заједницама омогућио је и њима да се консолидују и стабилизују у конфесионалне заједнице какве су познате и признате у свим европским државама. Све конфесионалне заједнице које постоје у Европи, а од којих већина има вишедеценијску традицију деловања и у Србији, регистроване су по Закону. Тако је успостављен уређен религијски систем, у којем свака црква и верска заједница има свој идентитет, своју аутономију и пуну слободу да буде у заједништву са историјским верским организацијама у свету.

Оним верским организације које су у Србији настајале после Другог светског рата, најчешће отцепљењем од неке познате конфесионалне заједнице, омогућено је да се региструју као организационе јединице сопствене верске матице, или да пак наставе да слободно делују на основу пријава о свом оснивању по раније важећим прописима. На овај начин практично је омогућена и остварена верска слобода не само сваком човеку него и свакој верској организацији и сваком удружењу грађана на верској основи, наравно под условом да не делују противно домаћим и међународним забранама да се верска слобода злоупотреби у нечовечне циљеве.

Све традиционалне цркве и верске заједнице, као и све познате конфесионалне заједнице, осећају се слободним и сигурним у демократски уређеном религијском систему. А сви су се осећали несигурним и недовољно слободним у друштву док није донет Закон о црквама и верским заједницама. Чак и оне верске организације које су у почетку биле резервисане према Закону, сада су задовољне својим правним и социјалним положајем у друштву. Њиховим положајем „незадовољне“ су једино две-три невладине организације, које узурпирају право да говоре у име и уместо верских заједница.

Религијски систем у Србији данас је тако уређен да свака верска организација има право, пуну слободу и реалну могућност да говори у своје име, својим сопственим ставом и гласом. Управо зато што осећају да су слободне у друштву, нико од верских организација није дао пуномоћје ни једној невладиној организацији да заступа њена права и да штити њену слободу.

За Министарство вера, које се стара да уређен религијски систем остане хармоничан и стабилан, прихватљиви су једино ставови, предлози, захтеви, молбе и сугестије које упућују саме цркве и верске заједнице, са циљем да се у Закону утемељена и практично успостављена сарадња између државе и цркве настави и унапреди, ради остваривања циљева од општег добра.“[29]

Министарство вера је у више прилика истицало да се не меша у унутрашње ствари верских заједница. *Министар вера г. Радуловић* је то посебно истицао када је у питању однос СПЦ и МПЦ. Како је *лист Данас пренео 6. 6. 2005*. године:

„Влада Србије неће ни покушати да на било који начин утиче на Српску православну цркву да релативизује или изневери своје унутрашње законодавство и повуче одлуку о формирању Аутономне охридске архиепископије којој сада могу да приђу сви. СПЦ неће

[29] www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=200&Itemid=68

имати ригидан став о уласку епископа цивилне цркве у Македонији, коју је основала држава у Охридској архиепископији, нити је СПЦ пресекла могућност дијалога и пут повратка цивилне цркве у крило хришћанске цркве. Није изречена никаква анатема, него је народу и епископима цивилне цркве јасно саопштено да се комуникација и живот Православља у Македонији одвија преко Охридске архиепископије...Ово је унутарцрквени проблем у који се умешала македонска држава. Српска држава се неће мешати, нити ће заоштравати односе са македонском државом, али ће јој ставити до знања да понашање Скопља оптерећује односе две земље. То неће погоршати наше односе, али се не може подржавати ни њихово непоштовање СПЦ... Македонска држава показује мањак демократског капацитета, јер није у стању да у свој поредак интегрише Православну охридску архиепископију, коју не жели да региструје чак ни као удружење православних грађана...Једна од битних одлика демократских држава да оне потпуно штите унутрашњи правни поредак Цркве, избегавајући ситуације колизије грађанског и црквеног права, а ако до тога и дође, предност дају црквеном праву које је старије и стабилније, јер историјско искуство показује да је унутрашњи поредак Цркве остао исти - виталан и отпоран на хировите историјске, државне и друштвене промене. Влада Србија и држава Србија ...апсолутно поштују унутрашњи правни поредак Цркве и за ових годину дана нису дошле у ситуацију да разрешавају колизију црквеног и грађанског права. Проблем у Македонији, као и Црној Гори, у томе је што је државно, грађанско право својим законским и уставним решењима дошло у колизију са унутрашњим поретком Цркве. Са становишта црквеног права, Православна црква у Македонији је у потпуно регуларном стању. СПЦ која има јурисдикцију над том територијом дала је аутономију делу своје цркве - Охридској архиепископији. Са становишта грађанског права, поред Православне цркве постоји и Црква коју је образовала лаичка држава, што црквено право не признаје, јер она нема апостолско прејемство. Све помесне православне цркве су израсле из Цариградске патријаршије. Ниједну није формирала држава. Питање је како ће се тај антагонизам решити... Да би цркве и верске заједнице, које сада имају статус приватног правног лица, могле да остваре своја права морају законски да добију статус такозваних јавних цркава - јавних организација од нарочитог значаја за државу. Већи део СПЦ је за доношење таквог закона, док један мали круг владика сматра да правни положај Цркве треба да се регулише Уставом..."[30]

Додуше, објашњавајући новинару Гласа јавности 20.4.2006. године значај одредбе о поштовању аутономије цркава и верских заједница, *министар вера Радуловић* је објаснио: „Према овом закону, држава ће поштовати црквени правни систем, а то значи и све њихове одлуке. Како је Мирош Дедејић, рашчињен у СПЦ, а на челу је непризнате Црногорске православне цркве, очигледно је да он неће моћи да делује у Србији." На уопштено питање новинара, у којим случајевима држава асистира цркви у спровођењу њених одлука, министар је поред осталог рекао: „На пример, ако је неки свештеник рашчињен, а има мантију и подршку неких људи у својој заједници, и врши службу, у том случају црква може да тражи да му полиција забрани улазак у цркву."[31]

На значај добрих међуверских односа за Републику Србију указао је и министар спољних послова *Вук Јеремић у говору на Конференцији Организације за европску безбедност и сарадњу*, одржаној октобра 2007. године у Кордоби. Говорећи на тему: „Нетолеранција и дискриминација муслимана", он је, према подацима са сајта Исламске заједнице у Србији, рекао:

„Шеф дипломатије Србије Вук Јеремић изјавио је у Кордоби да Европа треба да предњачи у међуверском помирењу. Он је рекао да је решавање питања ислама у Европи витално за будућност континента. `Решавање питања ислама у Европи је витално за нашу будућност - за начин на који себе Европа види и за начин на који је други виде у свету, посебно у муслиманском свету`, рекао је Јеремић обраћајући се учесницима конференције Организације за европску безбедност и сарадњу, на тему `Нетолеранција и дискриминација муслимана`. Европа треба да постане `светски лидер у помирењу вера`, рекао је Јеремић, додајући да је изградња партнерства међу цивилизацијама `двосмерни процес`. Говорећи о Балкану, шеф дипломатије Србије је навео да је ислам у том региону

[30] www.danas.co.yu/20050606/hronika1.html
[31] http://manastir-lepavina.org/novosti/index.php/weblog/detaljnije/verski_obredi_mogui_i_u_skuptini_srbije/

присутан више од шест векова и навео да односи хришћанске и муслиманске заједнице и у Србији нису увек били за пример, те да је било неједнакости, угњетавања, тензија и неразумевања. `То је део историјског наслеђа Србије и трудимо се да исправимо грешке прошлости`, рекао је Јеремић и додао да на Балкану у последњих 100 година муслимани и хришћани живе већим делом у миру...`Неколико антиисламских инцидената догодило се тада у Србији и неколико после демократских промена 2000. године`, подсетио је Јеремић и навео да Устав Србије гарантује слободу религије и забрањује дискриминацију по верској основи. Како је рекао, Србија се залаже за јачање традиције верског плурализма и толеранције. `Очекујемо да ћемо остати регионални модел међуверске коегзистенције и дијалога`, рекао је шеф дипломатије Србије на скупу ОЕБС-а о нетолеранцији и дискриминацији муслимана.“[32]

О примедбама на Закон о црквама и верским заједницама изјаснио се и министар вера г. *Радомир Наумов*. Он је у изјави листу Данас од 26–27. априла 2008. године, на питање да ли је било предлога да се измене одређене одредбе Закона, рекао: „Откад сам ја министар, ниједан захтев у званичној форми нисам добио. Чујем да је код „критичара“ посебно популаран лист Данас, али ја не бих да то коментаришем, јер је реч о матрици да се прежвакава увек иста тема. Наша правна, свеколика друштвена и историјска традиција, посебно у црквеном домену, разликује се од традиције у Америци и Европи, па се, природно, не могу ни очекивати потпуно иста решења и приступи. Али, наш Закон и наше слободе које се тичу заштите верника и становништва потпуно су у складу са свим европским нормама и на то никада није било примедби. Чињеница је да неке мале групе које нико не спречава да испољавају своја верска осећања и да постоје као удружења, тврде да постоји нека врста дискриминације и неравноправности према великим традиционалним црквама. То је ствар осећања. У Регистру имамо адвентисте, методисте, баптисте, пентакосталце, мормоне, назарене, Божју цркву, Духовну цркву... У њега нису уписани само они који нису хтели да поступе по Закону, али то не значи да не делују и да немају сву слободу и заштиту“.[33]

Коначно, дошао је ред и на новог министра вера, г. др. *Богољуба Шијаковића*. Он је у интервију датом Тањугу 30. 12. 2008. године изнео, између осталог, на различита питања, следеће становиште[34]:

„Оптужбе на рачун Српске православне цркве, било оне које сугеришу да се она меша у политику, или да је конзервативна, или клерикална, могли би смо објаснити на више начина. Прво, будући да је културолошки амбијент код нас још увек под утицајем комунистичке прошлости, а знамо како се у то време односило према цркви, рецидиви старих менталитета још постоје, па све те оптужбе имају стару функцију да се наша Црква стигматизује и доведе у ситуацију да се правда. Али, нису увек у питању лоше намере и негативан став према Цркви, већ има и примедаба заснованих на предрасудама и несхватању улоге Цркве у друштву. Дакле, кад неко без лоших намера говори да Црква не треба да учествује у политичком и јавном животу, онда то можемо окарактерисати као предрасуду и несхватање улоге цркве у друштву. Црква итекако има и улогу јавног чувара вредности које једно друштво гради, вредности које су заједничке свим људима, нарочито кад је у питању европски духовни простор, јер су хришћанство и црква били носиоци заједничких духовних и културних вредности. Црква као важна национална институција итекако је обавезна и одговорна да води бригу о општем духовном стању нације, о моралном стању нације. Ако с правом можемо рећи да се политика не може препустити само политичарима, онда то значи и јавни позив свима да искажу заједничку бригу за заједницу, а идеале и вредности који чине једну заједницу духовном, културном и демократском заједницом и Црква мора да штити и промовише.

Када се у једној овако деликатној области после више деценија донесе закон, онда наравно да он не може да предвиди све ситуације и све проблеме на које се односи. Дакле и у тренутку кад је овај закон доношен, требало је знати да ће он бити на провери у пракси неколико година и да ће се тад тачно знати где и шта да се коригује, да се побољша. Технички и стручно гледано, тај закон је веома добар и либералан и потпуно у

[32] www.islamskazajednica.org/index.php?option=com_content&task=view&id=568&Itemid=86
[33] www.danas.co.yu/20080426/vikend2.html
[34] www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=226&Itemid=58

сагласности са савременим европским законодавством у тој области, али наше специфичне околности тек треба да се искажу кроз примену овог закона. Оно што је важно кад је овај закон у питању, то је његова апликација и пројектовање на друге законе да он не би био неки лех специалис и да не би био дистанциран од других закона. Хоћу да кажем да се у њему налази низ елемената који треба да нађу своју примену у другим законима у скоријој будућности. На пример, у закону о култури не може се заобићи црква као важна институција народа која је носилац културе и културног идентитета српског народа.

Будући да живот не стоји, ми непрекидно анализирамо примену и настојимо да наша искуства упоредимо са државама у окружењу. Сасвим разумљиво, спремни смо да мењамо оне законске одредбе за које проценимо да их је време превазишло.

Што се тиче овог питања, које се стално враћа на дневни ред, о именовању седам традиционалних цркава и верских заједница, треба истаћи начелан став да у европском правном простору не постоји никаква намера да се доноси неко наднационално законодавство кад је у питању правни положај цркава и верских заједница. Тиме Европа показује свест о томе да национални амбијенти, историјски разлози који су специфични од државе до државе и верске заједнице које су, опет, специфичне у зависности од појединих држава, треба да добију правни статус адекватно том свом конкретном историјском, државном, националном и неком другом моменту, а не неком универзалном закону који би све то требало да покрије.

Сходно, дакле, томе да и Европа уважава националну специфичност свих држава у овој области, и наш законодавац је поступио тако и именујући седам традиционалних цркава и верских заједница с једне стране направио континуитет са претходним демократским законодавством, који је био нарушен за време комунизма, а са друге стране констатовао је чињеницу да су те цркве и верске заједнице овде традиционално присутне. На тај начин наш законодавац је изразио уважавање правне историје и верске реалности у овој земљи. Нужно је нагласити и да из тог именовања и успостављања континуитета не происходи никакво право, дакле на тај начин традиционалне цркве и верске заједнице не добијају никакво право које нека друга верска заједница, која није именована као традиционална, нема, него је то само признање чињеница. Осим тога, често се превиђа чињеница да наведене традиционалне цркве и верске заједнице окупљају 95 одсто верника у Србији, као и податак да осим Српске православне цркве, преосталих шест традиционалних цркава окупљају припаднике националних мањина

Кад су у питању мале верске заједнице, проблем се јавља у самој процедури регистрације, а осим тога свима нам је потребно неко заједничко искуство како да те проблеме решавамо. Уверени смо да ћемо их у некој заједничкој сарадњи решавати.

Држава мора имати опрез у овој области јер је дужна да штити верску слободу, а не да омогућава да се под видом верске слободе појављују и оне организације које би за свој суштински циљ имале нешто друго а не верску слободу, на пример комерцијалне активности и томе слично

Кад су у питању унутрашњи проблеми у верским заједницама држава, с једне стране, нема правне ингеренције да се у то меша и улази, а с друге стране и не треба да улази у једно тако деликатно поље, већ да се од њега дистанцира. За нас је битно то да ли сви верници имају могућност да практикују и задовољавају своја верска права и верске потребе, а не да ли унутар руководстава и управних органа одређене верске заједнице долази до подела и сукоба. Наравна ствар, за државу је такође важно и то да ли сукоб и подела у некој верској заједници може да се рефлектује на општедржавни план, да ли ти проблеми могу да утичу на проблеме у држави и да их подстакну.“

На питање да ли држава Србија учествује у решавању питања Охридске архиепископије у Македонији, посебно ако се има у виду учешће државе Македоније у решавању тих проблема, министар Шијаковић је одговорио:

„За нас је тај проблем важно питање људских и верских права верника Охридске архиепископије. А кад су у питању људска права, онда је свако надлежан да их штити, брани и да се за њих бори. За Македонију је то, на жалост, једно еминентно политичко питање, а понекад и једно потпуно страначко питање које се употребљава на изборима и у страначким кампањама, а не питање људских права. У Македонији, дакле, на један беспризоран начин крше основна људска и верска права верника Охридске

архиепископије. То како у Македонији поступају са ахиепископом Јованом, нецивилизовано је понашање. На европском континенту нема ниједног сличног примера да црквеног великодостојника хапсе и конструишу му измишљена суђења и измишљене кривице и прете новим хапшењима да би му на тај начин сугерисали да више не долази на ту територију, иако је он рођени Македонац.

У Македонији је у мају ступио на снагу нови закон о правном положају верских заједница и ми очекујемо да ће Охридска архиепископија у нормалној процедури бити регистрована, да ће легализовати свој статус и да македонске власти, које су дужне да брину о верским правима, неће стављати препреке нити ће онемогућавати елементарно право да се Охридска архиепископија региструје и легално обавља своју верску делатност.“

II. Негативни коментари о стању слободе вероисповести и Закону о црквама и верским заједницама

Ако бисмо сажели све примедбе које се упућују стању верских слобода у Србији, онда бисмо могли да дамо следећи опис: Касне осамдесете и почетак деведесетих година у Србији биле су период десекуларизације друштва. Последњих неколико година дешава се, међутим, и известан помак ка клерикализацији. Црква је, наиме, све више видљива у домену који се тиче јавне политике и државних послова. С друге стране, држава је много кооперативнија у свом односу према цркви него што би се то у једном секуларном друштву могло очекивати, допуштајући прожимање државе и цркве и претварајући православље у једину идеологију.. Јер овде секуларизација није била само наметнута кроз атеистичку, комунистичку идеологију, него је то, уопште, један друштвени процес кроз који је Европа одавно прошла.

Јавне критике законског приступа уређењу правног положаја верских заједница у Србији појавиле су се одмах након објављивања првог Нацрта савезног закона о верској слободи 2001. године. У тексту социолога *Ласла Секеља* „Шта предвиђа нацрт српског закона о верској слободи - Општа клерикализација“, понуђени нацрт је оцењен на следећи начин:

„Ако се овај нацрт закона усвоји, Република Србија неће имати посебан закон нити о једној позитивној слободи - слободи штампе, праву збора, договора и политичког организовања, слободи говора и слободи савести - али це имати о „верској слободи“, као да је она најважнија од свих слобода. С друге стране, савезни министар вера, већ висе месеци, а његов републички колега од недавно, упорно тврде да „веронаука у јавним школама спада у основно људско право“, а Богољуб Шијаковић понекад чак и оштрије: „да је то фундаментално људско право“. То наравно није тачно - (види текст Љубише Рајића: „Зашто министар лаже“ Данас од 19. јуна) - него заправо фундаментално људско право није ни слобода веровања. Слобода веровања је изведена из основног људског права СЛОБОДЕ САВЕСТИ: слободу да верујем или не верујем, да будем гностик или агностик, адвентиста, шиит, будиста, бахајац, православац, теист или атеист, да мењам свој поглед на свет по властитом нахођењу - а да држава буде у том погледу апсолутно неутрална и да ми управо то фундаментално право не само гарантује, него и омогући у свакодневном животу. Отуда је основно либерално начело да је религија приватна ствар сваког појединца и непрестана борба либерализма широм света са разним црквама, ради функционисања овог начела.“[35]

Становиште да је Закон о црквама и верским заједницама усмерен против малих верских заједница у Србији, да више личи „на збирку привилегија и књигу даровница у Србији високе незапослености“[36] него на закон о правном положају верских заједница, и да у Србији постоји повлашћивање „традиционалних“ цркава и верских заједница, а пре свега Српске православне цркве, образлаже се, између осталог, следећим аргументима:

„Сам закон о верским заједницама (односно правима и (не)слободама истих), представља круну или кулминацију једне незапамћено ревносне кампање против „секти," коју су, у мањој или већој мери, подржали готово сви медији у Србији (част изузецима који су своју независност доказали и у приступу овој, данас толико шкакљивој теми!). Свесно

[35] www.geocities.com/veronavika/clanci/danas_laslo_sekelj.htm

[36] Недељко Бодирога, Клерикализам српске власти, http://www.drama.org.yu/D8_txt3.asp

бркање термина „црква“ (или, верска заједница) и „секта“, смишљено уношење конфузије у виду сврставања најширих протестантских цркава у исти кош са сатанистичким култовима, Јеховиним сведоцима, сајентолозима, мунијевцима, поклоницима медитације и јоге, све је то допринело распиривању фобије и стварању отклона према свему ономе што излази из оквира православног и традиционално прихватљивог веровања. Све у свему, чини се да се овако деликатним питањем као што је разлучивање и разграничавање између истински деструктивних култова и (у свету) признатих и легитимних верских заједница, у нас баве сви и свако, изузев истински компетентних стручњака, као што су социолози, психолози и др. С друге стране, они који наступају са позиције „стручњака“ за верска питања, радо и често „позајмљују“ своја звања и „компетенције“ једни другима, зарад „општег добра“ и едуковања најшире јавности. Тако није ретка појава да савезни министар за вере (или боље, веру), наступа као (православни) теолог или свештеник, тумачећи подобност, односно неподобност појединих верских групација са становишта правоверја, односно кривоверја, и сл. На исти начин, самозвани „сектолози“ (чија се највиша квалификација, према сопственом признању, састоји у статусу дописног чланства неке интернационалне организације за борбу против секти!), иступају као гласноговорници православне цркве, до у танчине нам расчлањујући појам „црквености“ и „не-црквености“, апостолског опуномоћења, итд. У редовима „стручњака“ налазе се и поједини „надри-психијатри“, специјално обучени за тајни рат против секти, чија се уза специјалност састоји у практиковању својеврсног „егзорцизма“ над жртвама деструктивних „секти“. Полицијски капетани, војно-политички новинари, ТВ водитељи - сви су се они, без имало комплекса, опробали у улогама сектолога и врсних стручњака за верска питање. Оно што је заједничко готово свим овим стручњацима, јесте изразито сензационалистички приступ наведеној проблематици, свесно распиривање верске мржње и нетолеранције на темељу изједначавања верских заједница са култовима, као и наступање у јавности у својству бранитеља православља, као једине легитимне конфесије за грађане српске националности. Све бисмо ово некако и „прогутали“ без неподношљиве горчине у устима, да се нисмо надали да је ово сан из којег је већ требало да се пробудимо, онда када смо почели да се будимо из свих других кошмара који не припадају времену за које верујемо да је пред нама. Сви знамо да је клима која је у протеклој деценији владала на овим просторима изузетно погодовала бујању најфантастичнијих теорија завера, фама о Новом светском поретку и глобалној уроти против православља. Распирујући осећање опште националне угрожености и ксенофобије, уверавајући нас да се свет немилице острвио на нас као на, ни мање ни више, „месијански“, те самим тим и „страдалнички“ народ, заговорници ових трендова просто су нас засипали својим сензационалистичким тирадама о моћним силама и тајним организацијама које наводно стоје иза „свега“. Премда се феномен опште пријемчивости на овакву врсту распаљене реторике може објаснити просто чињеницом да се мало шта од онога што нам се дешавало могло подвести под категорију здравог разума и рационалног поимања стварности, остаје нејасно због чега се слични трендови, са нешто измењеним фокусом, али у још увек препознатљивом руху, и данас свесно потхрањују. Ко се то и даље здушно труди да нас увери како смо и даље у жижи „паклених планова“ светских моћника, овога пута прерушених у „ловце на људске душе“. Тешко је отети се утиску да читава фама око наводног бујања верских секти на српском тлу изгледа прилично исконструисано, у смислу вештачки подигнуте прашине. Томе у прилог говори и чињеница да осим буке и повике, не видимо истинску зељу да се утврди истина на овом пољу и да се ствари коначно дефинишу, односно назову својим правим именом. Како, иначе, објаснити свесно мистификовање и сатанизовање оних верских заједница које на овим просторима већ деценијама делују и које у свету имају статус признатих и угледних протестантских цркава, као сто су баптистичка, методистичка, адвентистичка или пентекостална црква. Ове цркве, између осталог, карактерише и потпуна транспарентност богослужења и учења, те је заиста тешко разумети нечију потребу да им се припише тајност, скривене амбиције и деструкција. Још једна ставка која доказује потпуну неаргументованост, па и злонамерност предузимања мера предострожности против ових заједница, јесте чињеница да већина ових заједница у последњих неколико деценија није забележила битнији раст нити експанзију на овим просторима (изузев, можда, ромске еванђеоске

заједнице у Лесковцу), те је заиста тешко говорити о некаквом „бујању“ или „харању“ претећих размера. Све ове чињенице (укључујући и статистичке податке о бројчаном стању и годишњем расту) се, дакле, намерно изврћу или уклањају од очију јавности... Јер, ко би разуман могао видети претњу у малим, хришћанским заједницама чији број локалног чланства у просеку не прелази 30–40 људи и чији се проценат у односу на укупно становништво буквално мери промилима! У светлу голих чињеница и суве статистике, одомаћена поставка да иза ових верских групација стоје моћне светске организације и тајна друштва којима управљају сиве еминенције Новог светског поретка, могла би сведочити само у корист тога да поменути „моћници“ убиру више него јалове плодове на овом тлу! Или је, пак, њихово деловање толико перфидно скривено од очију јавности, да се то граници са фикцијом из пера ненадмашних аутора геополитичке фантастике, једног Д. Лучића или пак Н. Чомског!“[37]

Илустративни су и ставови изнети у емисија *Б92 Пешчаник, 16. 5. 2005*, на тему *Зашто се у цркви шапуће***:** „Проблем је у томе што црква промовише заједно са државом сад у последње време тај један став да је све што није Српска православна црква и што није већина у овој земљи, да је то нешто опасно. Ја бих само подсетио, у Милошевићево време чувени Бранислав Ивковић је основао неку агенцију за борбу против секти. Није то проблем што је он основао ту агенцију, него што су успели чак, чини ми се уредбом Владе да у полицији направе једно одељење које се зове, не знам, за борбу против организованог криминала, крвних деликата, лупам сад, и секти. Сад се испоставило да су проблем српског друштва неке секте. У социологији, сад сам опет досадан, то се зове морална паника... Улога државе је да направи један закон, каже - сви сте ви мени једнаки, неких има више, неких има мање, али свако има право да иде недељом, понедељком, средом у своју верску установу и да обожава свог бога. Ако се држава ту умеша, то је зло и наопако.“ (Иван Кузмановић) „То што на основу данашње црквене штампе можемо да искристалишемо као некакву идеологију у том смислу било би схватање да се ради о тој фази у историји човечанства у којој се против праве цркве, односно нашег племена који има јединог правог бога, уједињују сва остала племена и то под окриљем Антихриста. И то што се уједињава Европа, па онда некакви могући споразуми између Европе и Америке у том погледу, а пре свега обједињавање целог света у један финансијски систем који је под строгом контролом тих светских центара финансијске моћи, односно јудео-масонства, то онда значи да Антихрист само што није дошао, јер га већ сви остали слушају у свему што од њих тражи. Само се још ми и можда донекле Руси супротстављамо свему томе и онда је јасно да нас сви мрзе и да нам се дешава све што нам се десило, све до бомбардовања које је изазвано једино и искључиво онда тиме што смо ми једини прави следбеници правога Бога (Павле Рак).“ „У нашој цркви постоји страх од слободе, страх од другог и другачијег, страх од инославних, тако ми зовемо протестанте и католике. Па, какав је наш однос према протестантима који су нас толико задужили, и данас нас задужују материјално. Саградили су Богословски факултет у Београду, овај нови. Види се по томе да су организовали демонстрације кад су англиканци добили право да прославе Божић у Патријаршији, кад беше, претпрошле године, на челу са енглеским амбасадором (Мирко Ђорђевић).“[38]

Негативни коментари Нацрта закона стизали су и из иностранства од појединих стручњака. Посебно је интересантан коментар угледног аустријског правника *др Колхофера*:

„Намера српског Нацрта да створи систем `државних цркава` представља велики корак уназад ка уставној и социјалној ситуацији која је владала у многим деловима Европе у 19. веку, али чије је задржавање данас опасан преседан. Класификација верских заједница де фацто води ка чувању `ауторитета званичних цркава подржаних од државе`, и у предвиђеној форми успоставља квази-верски `систем апартхејда`...

У последњих 10 година било је напора да се усвоји нови закон о религији у Србији који би заменио закон из 1976. године, који је стављен ван снаге. Више нацрта – како за СР Југославију тако и Републику Србију – је пропало без усвојења. Иако су ти нацрти критиковани од бројних експерата за људска права и међународних организација због повластица датих Српској Православној Цркви, `традиционалне` религије – прва и пре свега Српска Православна Црква – су се противиле нацрта као сувише либералним. Ти нацрти су били у складу са међународним упутствима и донетим пресудама Европског

[37] Хајка на мале верске заједнице, www.autentik.net/forum/index.php?topic=2809.0
[38] www.b92.net/info/emisije/insajder.php?nav_id=168742&yyyy=2005&mm=05

суда за људска права у Стразбуру. Отуда, они су представљали важан корак ка усвајању закона о религији који би одговарао модерној, плуралистичкој демократији. Овакво становиште ја сам изнео више пута протеклих година Влади Србије, као и тадашњој Влади Савезне Републике Југославије. Нацрт који је објављен сада – у сагласности са Српском Православном Црквом – је дијаметрално супротан са ранијим нацртима и велики је корак у време државно помаганом ауторитету званичних државних цркава, за које се мислило да је ствар прошлости....Систем класификовања верских заједница са различитим правима је не само јасна повреда Устава Србије ... него и међународних норми.

Када је Румунија намеравала да усвоји сличан закон 2003. године, Специјални известилац о верској нетолерантности Уједињених нација, про. Абделфатах Амор, отворено је указао у свом коментар у властима да је „тешко помирити принципе слободе религије или веровања, установљене међународним правом о људским слободама, са формалном или правном разликом између различитих врста религиозних или на вери заснованих заједница, тако да разликовање у њиховом статусу мора садржавати разлику у правима или третману, која у истом случају установљава дискриминацију која је некомпатибилна са уживањем људских права...

Српски нацрт закона следи најгоре примере законодавства о верским заједницама у Западној Европи...За Србију.. је најбољи савет да примени модеран, либералан, закон о верским заједницама, у сагласју са најбољим европским стандардима него што се угледа на неколико лоших примера застарелих система. Све правне разлике и дискриминације између верских заједница треба елиминисати... Чак и када су верске заједнице различите у величини или материјалним ресурсима, не постоји оправдање за државу за правну дискриминацију између или против верских заједница. Демократија захтева ништа мање него елиминисање свих форми правне (законске) дискриминације.“[39]

Пред сам почетак расправе у Скупштини Србије о Предлогу закона о црквама и верским заједницама, група невладиних организација окупљених у *Коалицију за лаичку државу* затражила је 14. 4. 2006. године од свих демократских странака у парламенту Србије да гласају против тог Предлога закона. Организације Београдски центар за људска права, Центар за мир и развој демократије, Центар за унапређење правних студија, Иницијатива младих за људска права и Жене у црном оцениле су да је предложени закон „нецивилизацијски, противуставан и антиевропски“, као и да промовише „теократију, уместо демократије“: „Како тврде у Београдском центру за људска права, иако је после готово три године конструктивних консултација између Министарства вера, верских заједница и невладиних организација, у јуну 2005. представљен нацрт закона који је био најближи консензусу заинтересованих страна, тај нацрт Закона је негде нестао, а појавио се нови, по много чему проблематичнији Предлог закона. Представници НВО сматрају да велики број одредби Предлога Закона оставља дискрециона овлашћења извршним властима у одлучивању о битним питањима по верске организације, што је супротно самој идеји људских права. Тако власти имају право да одлуче да обезбеде или не обезбеде пореске олакшице за све или поједине верске заједнице, да доприносе или не доприносе пензионом фонду за пензијско и социјално осигурање духовника неких или свих верских заједница, да организују или не организују референдум у локалним заједницама за изградњу храмова на иницијативу верских заједница. Нарочито је штетно дискреционо овлашћење државних власти да одлучују о регистрацији поједине верске организације. Спорне су и одредбе којима се уређује аутономија верских заједница, с обзиром да се у више наврата у Предлогу намеће обавеза верским заједницама да у одређеним питањима поступају према својим унутрашњим правилима. Није јасно ко је задужен за контролисање и обезбеђивање извршавања овакве обавезе, државни судови или власти верских заједница. Невладине организације замерају министру вера да је при дефинисању традиционалних цркава и верских заједница дискриминисао верска опредељења грађана и сматрају да су црквени функционери добили превелик степен аутономије, односно неку врсту имунитета за говоре током богослужења, а који би по цивилним законима били кажњиви. Миљенко Дерета, председник

[39] Reinhard Kohlhofer , Opinion on the Serbian Draftlaw on Religious Freedoms, Churches, Religious Communities, and Religious associations, Beč, 10. avgust 2004. godine (www.religlaw.org/templ,ste.php?id=1375&PHPSESSID=3c504d9981816eb67add283b3b72017d)

Грађанских иницијатива, каже да има много примера да се у црквеним проповедима подстицало на верску и националну нетолеранцију и позивало на верске и друге сукобе. Он је оценио да је пред усвајање тако важног закона требало да се одржи озбиљнија јавна расправа. Према његовим речима, суштинска примедба то што су цркве у предлогу закона подељене на традиционалне и остале.“[40]

На Предлог закона о црквама и верским заједницама поднето је више *амандмана*, од којих је Влада неке прихватила. Најжучнија расправа вођена је између министра вера, Милана Радуловића, и посланица Љиљане Несторовић и Ксеније Миливојевић. Посланик СДП госпођа Несторовић је у обраћању министру рекла: „Мислим да сте више наступали овде са позиције саме цркве или верске организације. Менише ваш говор више личио на говор владике, а не на говор човека који треба да заступа интересе свих грађана, независно од тога да ли су и као су верски опредељени“. Председник Одбора за европске интеграције Ксенија Миливојевић је изјавила: „Проблем је у неким дискреционим овлашћењима која се дају самом министарству, а која нису јасно дефинисана законом, тако да се не зна до чега ће довести у самој примени. И проблем је у томе што се јасно не дефинише однос између државних и верских прописа, односно канонских одлука и канонског права, тј. долази до преплитања државног и канонског, што је супротно основној поставци да је црква одвојена од државе“. Она је гостујући у Кажипрсту Б92 такође објаснила: „Кад читате Предлог закона, у неким сегментима стичете утисак да је канонско право изнад државног, што је у држави која није верска држава, као што је Србија, апсолутно неприхватљиво. Рецимо, члан 7. говори о томе да је држава дужна црквама на њихов захтев да помогне у извршавању црквених пресуда, при чему не сме да дира ни у садржину тих пресуда, чак и ако су оне у супротности с позитивним прописима. Поред тога, свештеници имају имунитет“.[41] Насупрот оваквим ставовима, посланика ДСС Ђорђе Мамула је рекао да закон трба подржати јер се у њему у потпуности поштују људска права, а његов страначки колега Дејан Микавица је истакао да су у закону у највећој мери испоштована и начела верске равноправности.[42]

Након што је Влада Србије утврдила Предлог закона о црквама и верским заједницама 4. марта 2006. године и Скупштина га „експресно“ усвојила 20. априла 2006. године, већи број невладиних организација затражио је од председника Републике Бориса Тадића да не потпише закон, позивајући се и на заједничко саопштење ОЕБС и СЕ у којем је изражена забринутост у вези с појединим члановима Закона. Насупрот таквим позивима стајао је позив председника Скупштине Предрага Марковића да председник Републике „у року од неколико сати од усвајања Закона у парламенту потпише указ о његовом проглашењу. Председник Тадић је након ширих консултација,[43] укључујући и председника Владе Војислава Коштуницу, потписао указ о проглашењу Закона пред само истицање законског рока.

Поједина незадовољства нису везана за сам Закон о црквама и верским заједницама већ за његову примену. Тако је у тексту „*Министарство вера не поштује Закон о црквама и верским заједницама*“, објављеном 15, 1, 2008. године, на сајту Исламске заједнице у Србији, наведено: „Министарство вера, које је пре три месеца, приликом расцепа у Исламској заједници, подржало Зилкићеву струју, оптужило је крајем децембра Зукорлића да гази верска права муслимана. Према оцени Министарства вера, Зукорлићев „мешихат у Новом Пазару ради задовољења нечијих политичких амбиција злоупотребљава Законом зајамчену аутономију верске заједнице“. С друге стране, Министарство је у свом саопштењу навело да Закон о црквама и верским заједницама познаје и признаје само једну јединствену Исламску верску заједницу и њену унутрашњу регулативу. Министарство као носеће документе ове регулативе наводи Устав Исламске заједнице Србије, Устав Исламске заједнице у Србији, као и Устав Исламске заједнице у Босни и Херцеговини, у оном делу којим је Мешихат Исламске заједнице Санџака укључен као саставни део у Заједницу у Босни и Херцеговини. Закон о црквама и верским заједницама у члану 7 изричито налаже држави да пружи одговарајућу помоћ за извршење правоснажних одлука и пресуда које издају надлежни органи верских заједница.

[40] http://ssla.oneworldsee.org/article/view/130959/1/3474
[41] www.izs.org.yu/modules/viewtopic.php?p=3522&sid=dbcd651ccf12ebd4ac00366e10870382
[42] www.novosti.rs/code/navigate.php?Id=4&status=jedna&vest=87844&datum=2008-02-05
[43] Према изјави предводника делегације Мешихата Исламске заједнице Санџака, мр Мевлуда еф. Дудића, на састанку који је са представницима традиционалних цркава и верских заједница одржао председник Србије Борис Тадић након усвајања Закона, председник Републике је „изразио бојазан да тај закон није урађен онако као би требао бити урађен“.

Министар вера г. Наумов не поштује ову законску одредбу, тврдећи да је раскол проблем унутар саме Исламске заједнице и да је најбоље што држава може да учини то да се не меша. На тај начин исламској заједници се ускраћује гарантована законска заштита, а поменути закон се поново очитује као неприхватљив већ и преко одбијања Министарства вера, које је било његов предлагач, да га примењује. У овом случају Министарство вера одбија било да примени Закон, било да иницира његову промену. У неким другим ситуацијама, као у случају Румунске православне цркве, оно га непосредно крши, пошто на основу подзаконског Правилника дерогира примену носећих докумената РПЦ. Професор Милан Вукомановић је у време раскола у ИВЗ упозорио да би оно што се збива у Санџаку требало све да нас забрине и ангажује, јер је реч о својеврсном удару на верске слободе. Вукомановић је нагласио да међурелигијски односи директно угрожавају међудржавне односе наше земље са суседним земљама. Министарство вера понаша се непредвидиво, у зависности од конкретне верске заједнице, завађајући, повлађујући и дискриминишући.“[44]

У тексту проф. др *Милана Вукомановића*, на који указује претходни документ, изнет је изузетно критичан однос према Закону о црквама и верским заједницама и његовој примени у пракси:

„Рамазански пуч - државни удар на верске слободе

Тензије и сукобе који су се протеклих месеци дешавали у вези с Исламском заједницом (ИЗ) требало би ставити у контекст два шира и озбиљнија проблема која притискају ову државу нарочито у периоду од 2004–2007. године. Оба проблема се тичу власти у Србији, и то све три гране власти, а највише извршне. С једне стране, ту је реч о угрожавању слободе вероисповести грађана Србије, како верујућих, тако и неверујућих. Угрожена је, наиме, њихова слобода вере, али и слобода од вере. С друге стране, сведоци смо периодичних таласа антимуслиманског и антиисламског понашања и деловања у Србији без адекватне реакције државних институција. У оба случаја није, дакле, реч само о некаквој унутармуслиманској подели у Санџаку, која не би требало да се тиче немуслимана.

Укупно стање међурелигијских односа у Србији се погоршало с Коштуничином владом, прошлом и садашњом, а тиме и односи државе, цркава и верских заједница. Положај Српске православне цркве је ту, свакако, пуно бољи него што је био у Милошевићево време, али је и лошији за мањинске верске заједнице (нове и старе), иако сада постоји закон, а тада га није било. Држава, односно влада Србије, угрожава верске слободе својих грађана, и то, пре свега, чине владајуће странке у име државе, а нарочито она странка којој је поверен сектор односа с верским заједницама. Реч је ту, дакако, о Министарству вера које контролише Демократска странка Србије. Присетимо се само доследног понашања и деловања функционера ДСС с приличним кумулативним ефектом у погледу угрожавања верских слобода и међуетничких односа: 1) залагање њихове бивше министарке просвете да се потисне дарвинизам, а афирмише креационизам у школским програмима; 2) скандалозне верзије (пред)нацрта Закона о црквама и верским заједницама и сада већ актуелног Закона који садржи дискриминаторске одредбе о начину регистрације нетрадиционалних религијских организација; 3) ширење моралне панике око секти (чему доприноси полиција и њен садашњи министар из редова ДСС); 4) расизам у односу на Роме у Скупштини Србије, испољен, опет, од стане посланика из ДСС.

Ако томе додамо и предрасуде у нашим судовима и опструкцију правосуђа у процесима везаним за клер СПЦ, постаје још јасније на који начин власт у Србији угрожава устав и законе. Око тог последњег случаја морао је недавно да реагује и нови Министар правде. Ту, дакле, често долази до уставних прекорачења, а влада не поштује ни свој властити закон. У вези с догађајима у Санџаку, прекршен је, на пример, члан 7 Закона о црквама и верским заједницама, који је донела Коштуничина влада и њен министар вера: „Држава не може ометати примену аутономних прописа цркава и верских заједница“. Када вас на таква кршења закона упозорава санџачки муфтија, лидер једне традиционалне верске заједнице, то помало звучи као захтев совјетских религијских дисидената из Брежњевљевог времена, који су и сами некад давно позивали државу да поштује своје сопствене законе. Ни више, ни мање од тога.

[44] www.islamskazajednica.org/index.php?option=com_content&task=view&id=1064

Да ли већу тежину има Објединитељски сабор Исламске заједнице у Србији (ИзуС) у Новом Пазару и усвајање устава те заједнице, или, пак, октобарски састанак у пазарском хотелу у ситне сате и тобожње смењивање муфтије Зукорлића са свих места у Мешихату ИЗ Санџака? А ДСС-ов министар вера је одмах примио `таџисте` као званичне представнике ИзуС. Ако томе још додамо месец дана унапред припремљени бајрамски пријем у Дому Народне скупштине и наклоност јавног сервиса једној од страна у сукобу, од самог почетка, ту онда има превише поклапања. Може неко доиста да каже да се није могло предвидети шта ће се десити уочи Бајрама, али десио се преврат пред сам крај рамазанског поста (што је представљало својеврсну десакрализацију од стране „пучиста"), док је санџачки муфтија био на путу у Мароку, а његов заменик у Западној Европи. Нисам сигуран да се неколико стотина званица ту осећало пријатно ако се узму у обзир догађаји који су непосредно претходили том пријему. И уопште, откуд идеја да се организује верски празник у Народној скупштини? То је, свакако, преседан. Шта је сада следеће? Божић, Ускрс (старокалендарски, новокалендарски), Јом Кипур? Хоће ли за једну децу да зову Божић Бату, а за другу Мику Хануку? Ђинђићева влада, рецимо, није организовала бајрамски дочек у скупштини, али је зато санџачки муфтија ишао с привредном делегацијом у Дубаи и тамо оставио изванредан утисак на домаћине. Порука је ту била јасна - дај да радимо заједно, најбоље што можемо, а нека свако слави свој празник без менторства државе.

Изнете су потом и озбиљне оптужбе за цезаропапизам једног локалног политичара, председника новопазарске општине. Ту, пре свега, мислим на Угљанинов својевремени захтев за укидањем ИЗ Санџака и преузимањем верских послова од стране Бошњачког националног већа Санџака, што би било директно преузимање верских структура од стране политичких. Да ли овој влади доиста одговара некакав политички ислам на тлу Србије? Говори се ту, најзад, већ дуго и о сарадњи неких свештеника, имама, с обавештајним службама. То је једна озбиљна оптужба која стиже с највишег места у ИзуС и морала би да се испита. У БиХ су, на пример, објављене књиге с именима свештеника из три главне верске заједнице, који су изгледа сарађивали с обавештајним службама у СФРЈ и доцније (тзв. плава, зелена и црвена књига).

По свему судећи, држава се, уз благослов СПЦ (увек пожељан, ако не и неопходан) определила за преврат унутар ИзуС. Они редовно замуте ствар до краја, нарочито Министарство вера, а онда се, тобоже, не мешају. Произведу кризу и оставе је. Како се сада, рецимо, осећају остале верске заједнице у Србији када имамо индуковани раскол унутар Исламске заједнице? Је ли неко о томе размишљао? С ким ће сада да се ради у ИзуС, код кога ићи, с ким се састајати? Све то је сада до краја исполитизовано.

У Закону о црквама и верским заједницама налази се, иначе, један бесмислени, али не случајни члан (чл. 19) у коме се вели да се „у Регистар не може уписати верска организација чији назив садржи назив или део назива који изражава идентитет цркве, верске заједнице или верске организације која је већ уписана у Регистар или која је раније поднела захтев за упис". Овај члан ће, свакако, бити активиран при разматрању пријаве Црногорске православне цркве за регистрацију у Србији. Али зашто је он бесмислен? Зато што у религијском свету, међу црквама и верским заједницама, историјски гледано, стално долази до фрагментације, раскола и подела у различите деноминације и фракције које задржавају бар део имена своје матичне заједнице (нпр. Хришћанска адвентистичка црква, Реформни покрет адвентиста седмог дана, Црква божија хришћана седмог дана и сл.). У овој земљи постоји, на пример и Римокатоличка и Гркокатоличка црква, СПЦ и Румунска православна црква, итд. Да ли треба забранити истовремено регистровање Хришћанске баптистичке цркве и Хришћанске назаренске заједнице само зато што обе у свом имену садрже префикс хришћански? Политичке партије у Србији, на пример, немају никаквих проблема око тога да у својим називима задрже термине као што су демократска или српска, иако се неки од тих атрибута појављују и у именима других политичких партија. Што онда то не могу да чине и религијске организације код којих је подела на деноминације уобичајена и редовна појава?

Осврнимо се сада и на периодично антиисламско и антимуслиманско деловање у Србији од 2004–2007, и то можда највише при државним институцијама као што су војска, полиција, али и судови. Да ли је ту реч о тихом, прећутном континуитету у односу на етничке сукобе 90-их? Некад је то антиисламство латентно (етничка дистанца), а некад

врло наглашено: од уништавања ретких и изузетно вредних муслиманских надгробних споменика марта 2004. у Војном музеју на Калемегдану, до упада у полицијским чизмама у џамију у Сјеници и малтретирања имама октобра 2007.

Бурни догађаји у вези с муслиманима и исламом од доласка Коштуничине владе на власт у Србији обухватају и паљење џамија и других верских објеката ИЗ у Београду, Нишу и Новом Саду, када су уништени или оштећени не само верске грађевине, канцеларије и библиотеке ИЗ, него и културно-историјски споменици од непроцењивог значаја (нпр. џамије у Београду и Нишу). Неколико дана након страдања те две џамије, руководство Војног музеја у Београду, на Калемегдану, наредило је уништавање аутентичних и веома ретких надгробних споменика из 15. и 16. века, дакле, још из османског периода. То све је било не само антиалбанска, него и шира, антимуслиманска и антиисламска реакција на догађаје на Косову марта 2004. У сваком случају, казне за преступнике у Нишу биле су више него симболичне и сви се сећају те фарсе од суђења, те арогантног и беспризорног понашања оптужених након изрицања пресуде, што је и директна последица њене неадекватности. А шта тек речи о изјави некадашњег функционера ДСС, Обрена Јоксимовића, о муџахединској странци у Скупштини Србије и бојазни да ћемо `имати Хомеинија и Ал Каиду у Скупштини као трансмитере муслиманске и фундаменталистичке идеје`. Међутим, пролећа 2006. ти исти Обренови 'муџахедини' Војиславу Коштуници омогућују опстанак на власти. Влада потом уводи принудну управу у новопазарској општини и спасава Угљанина од опозива на референдуму. Не заборавимо, исто тако, ни март ове године и почетак `афере вехабије`, што је, врло згодно, проглашено државном тајном. Негде у том периоду муфтија Зукорлић (чији аутомобил је, иначе, Јочићева полиција, на понижавајући начин, детаљно претресала још августа 2006. г.) износи захтев да се доставе досијеи имама сарадника обавештајних служби СФРЈ и Србије.

Имамо, дакле, опет производњу криза као у Милошевићево време, јер својим понашањем влада нас само гура у нове кризе и на домаћем и на међународном плану. Нама међурелигијски и унутар-религијски односи непосредно утичу на међународне (пример Македоније, Црне Горе, а сада и БиХ). Да ли се председник Тадић заиста сусрео с реисом Церићем крајем марта ове године (уз присуство министра Љајића и муфтије Зукорлића), и да ли се ту заиста говорило о историјском и моралном праву ИзуС да буде у духовном савезу са ИЗ у БиХ? Је ли ту било речи о покретању новог српско-бошњачког дијалога, преко потребног након ратова и злочина деведесетих. Шта ће сад ова држава да уради поводом тога? Хоће ли она да испуњава своје међународне договоре и обавезе, или да се свађа с Лајчаком у Босни и тако нас гура у нове кризе и проблеме? А у међувремену се на локалним и регионалним митинзима, уместо Милошевићевих, све више носе слике руског председника.

Изазван је, дакле, раскол у Исламској заједници у Србији. Коме одговара такав раскол? Коме је, почетком шездесетих, одговарао раскол у СПЦ и ко га је изазвао? Учимо мало од историје. Понекад је реч о незнању или индиферентности, а некад, опет, о врло лошим намерама када је реч о односима унутар Исламске заједнице. Изгледа да је некима у Београду то одговарало у складу с принципом - завади, па владај.“[45]

Сматрајући да Закон о црквама и верским заједницама угрожава секуларни карактер Србије, више невладиних организација[46] је 9. октобра 2007. године потписало и објавило *„Манифест о секуларизму“*. Као разлог за објављивање Манифеста, састављачи су истакли своју забринутост „због све веће клерикализације у Србији, губљења секуларног карактера државе и јачања утицаја верских заједница, пре свега Српске православне цркве на државне послове, на образовни систем и уопште на јавни живот у Србији“. Због тога се састављачи у Манифесту залажу:

- ✓ „За секуларну државу - потпуну одвојеност цркве од државе, немешање цркве у државне послове, али и немешање државе у религијска питања;

[45] www.zamislisrbiju.org/forum/viewtopic.php4?t=1576&postdays=0&postorder=asc&start=0

[46] Жене у црном, Центар за мир и развој демократије**,** Центар за унапређење правних студија, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Иницијатива младих за људска права, Београдски центар за људска права, Комитет правника за људска права, YUCOM, Querria - центар за промоцију културе ненасиља и различитости, Лист Република, Социјалдемократска унија – СДУ, Урбан Ин - Нови Пазар

- ✓ За лаички образовни систем – за школе у којима нема верске индоктринације и мешања цркве и верских институција, заснивање образовања на темељима научног рационализма;
- ✓ За слободу вероисповести - афирмисање права да се припада верској заједници, да се она промени или напусти, те најзад, да се не верује и не припада ни једној верској заједници;
- ✓ За једнак третман верујућих и неверујућих - одсуство било какве врсте дискриминације, или привилегија код јавног испољавања вере или одсуства веровања;
- ✓ За друштво у коме је испољавање вероисповести искључиво приватна ствар сваког појединца/појединке, а нарочито државних функционера/функционерки.“[47]

Коначно, у *Годишњем извештају Хелсиншког одбора за људска права у Србији за 2007*. годину („Самоизолација, реалност и циљ“ – објављен 2008) однос државе и верских заједница је описан, између осталог, на следећи начин:

„У досадашњим расправама о односу цркве и државе тежиште је углавном стављано на улогу верских заједница, нарочито већинске Српске православне цркве, у процесима редефинисања односа државе и религије(а) у Србији. Процес десекуларизације често се некритички посматрао као искључиво иницира‑н од стране одређених верских организација, док се улога и интереси државе у том поменутом процесу, тачније владајућих политичких елита, често запостављала. Национализам који је пред распад СФР Југославије индуковала и усмеравала политичка и интелектуална елита, сада се генерише из „базе“, првенствено као социјални радикализам, а добар део политичке елите, због суштинске неспремности за промене, свесно подилази радикализацији што открива демагогију, конфузију и противречност владајуће елите и изнад свега одсуство одговорности. Радикализација Србије је логичан исход наслеђа ратне политике и отпора суочавању са прошлошћу, па и садашњошћу, а процес реархаизације, којим се отвара пут консолидацији српског конзервативизма, доводи у питање нека цивилизацијска достигнућа, као што је лаичка држава.

Након вишедеценијске стриктне секуларизације, процеси постсоцијалистичке трансформације и демократске консолидације у Србији, (ре)актуелизовали су проблем модела односа верских заједница и државе. Заштита верских права и слобода у мултиконфесионалном друштву у коме, поред изразито највећег броја православаца, живе и припадници других хришћанских (католици и протестанти) и нехришћанских (муслимани, Јевреји и др.) вероисповести, условљено је редефинисањем односа између верских заједница и државе, као и степеном развијености демократије и толеранције...

Од 2000. године на овамо, а нарочито у најновијем периоду обележеном Коштуничином владавином, због све значајније улоге већинске цркве у јавној политици и државним пословима, као и све кооперативнијег односа државе у свом односу према цркви, често су у стручној, али и широј јавности, покретане, још увек актуелне, расправе о томе да ли се у Србији процес десекуларизације може окарактерисати као клерикализација друштва или као подржављење цркве. Да ли је реч о политизацији религије или религизацији политике?...

Већ увођењем веронауке у основне и средње школе, 2001. године, држава се определила за модел признатих или историјских, тј. традиционалних религија. Наиме, спорни правни акт, који је ступио на снагу без јавне расправе и мимо бројних негодовања, привилеговао је седам „традиционалних“ верских заједница и установио модел регулисања односа цркве и државе. У поређењу са другим постсоцијалистичким друштвима, у којима су прво донесени закони о верској слободи, па се тек онда расправљало какав модел религијског образовања ће бити уведен у јавне школе, видимо да је ток правне регулације у Србији ишао супротним смером, тј. да се ишло од посебног ка општем, или од специфичног ка начелном...

Процес припреме закона о правном положају верских заједница био је веома спор и веома нетранспарентан. Од 2004. године наовамо, незванично, исписано је шест предлога или преднацрта закона, а само поједини су ушли у скупштинску процедуру. Оно што је било заједничко за скоро све предлоге поменутог закона јесте то да није било јавних дебата, нити се знало ко су били аутори предложених текстова, а стручна јавност је била толико искључе-на из овог процеса, да је био проблем доћи до поменутих текстова.

[47] www.caa.org.yu/aktivnosti/inicijativa02.php

Држава, тачније надлежно Министарство вера, предлозима закона чинила је читав низ уступака цркви, а да за то није постојао конкретан захтев од стране верских организација. На пример, већ први преднацрт републичког закона из јула 2004. године прокламовао је „имунитет“ свештеника, као и дужност органа локалне самоуправе да распише референдум уколико то тражи црква или верска заједница, што је без преседана у таквим правним актима. Успостављање континуитета са правним субјективитетом и статусом који су верске организације имале у Краљевини Југославији, који је наметнут увођењем конфесионалне веронауке у основне и средње школе, у овом предлогу закона коначно преставља покушај дефинисања и прецизирања модела односа између државе и верских заједница. Већ сам наслов Преднацрта, којима се све верске заједнице сврставају у три категорије (цркве, верске заједнице и верска удружења), указивао је на дискриминаторску интенцију овог предложеног правног акта. Овим преднацртом, држава се одриче пуно тога што једна савремена секуларна демократска држава не треба да чини и није типично за њу.

Поменути правни акти индикатори су успостављања новог односа државе и цркве, у ком се структуре политичке моћи све више прилагођавају религијским структурама, и обратно...

Након доношења Устава, дошли су до изражаја сви недостаци Закона на које је раније указивано. Иако је усвојени предлог Закона уважио примедбе и одређен број сугестија ОЕБС-а и Савета Европе, одмах по његовом изгласавању стручна јавност указивала је на недостатке на подручју регистрације, терминолошке двосмислености и непрецизности, великих овлашћења власти, ограничавања слободе говора и ширења верских заједница. Најчешће помињана замерка односила се на могућност одржавања верских обреда у државним институцијама као што су школе, болнице и војни и полицијски објекти. Замерке на Закон изнели су и ОЕБС, Савет Европе и Венецијанска комисија изражавајући став да поједини чланови овог Закона нису у складу са Европском повељом о људским правима. Кључна спорна места у вези са Законом, по њиховом мишљењу, јесу његови чланови 18. и 19. који садрже дискриминаторске елементе, појачане јула 2006. године донетим подзаконским актом Правилником о регистрацији цркава и верских заједница.

Одредбе члана 18. Закона утичу на нерегистровање верских заједница због садржаја пријаве коју је потребно доставити Министарству вера. Захтев за упис у регистар треба да садржи одлуку о оснивању верске организације са именима, презименима, бројевима идентификационих докумената и потписима оснивача од најмање 0,001% пунолетних држављана у Републике Србије који имају пребивалиште у Републици Србији према последњем званичном попису становништва или страних држављана са сталним боравком на територији Републике Србије. Присутан је страх да списак верника може бити злоупотребљен.

Одредбе члана 19. Закона условиле су немогућност регистровања појединих верских заједница зато што њихов назив садржи део назива неке већ регистроване верске заједнице или верске заједнице која је раније ушла у процес регистрације. Као директна последица примене члана 19 Закона јавља се и немогућност регистровања Румунске православне цркве, Македонске православне цркве и Црногорске православне цркве. Члан 19. Закона створио је засад насавладиве проблеме неким адвентистичким и баптистичким црквама.

Према подацима из септембра 2007. године од тзв. нетрадиционалних верских заједница регистроване су само Хришћанска адвентистичка црква, Евангелистичко методистичка црква, Црква Исуса Христа последњих дана, Евангеличка црква Србије, Црква Христове љубави и Христова духовна црква. Одбијене су регистрације баптиста, старокатолика, пентекосталаца, Јеховиних сведока и Реформског покрета адвентиста седмог дана. Није регистрована ниједна нехришћанска верска заједница, мада и такве делују у Србији...

Ако се осврнемо не однос државе према мањинским црквама и верским заједницама и малим верским заједницама, међу којима су и оне „традиционалне“, видећемо да је третман заштите основних људских права и слободе вероисповести селективан и често у служби дневнополитичких циљева... Овде није толико реч о међурелигијској нетолеранцији колико о сасвим индиферентном односу државних институција и судства према актима међурелигијске мржње и насиља...

Однос СПЦ са једне и Македонске православне цркве (у даљем тексту МПЦ) и Црногорске православне цркве (у даљем тексту ЦПЦ) са друге стране, у великој мери утиче на међудржавне односе Србије и суседних земаља. Непризнавање ове две цркве де фацто је

непризнавање ове две државе и идентитета двају народа, па је и сукоб око њихових канонских статуса попримио изразито политичке конотације...
За разлику од случаја Македоније, у којој нема подршку ни народа ни државног руководства, СПЦ у Црној Гори има јаку митрополију, подршку значајних делова народа и политичког руководства. Док ЦПЦ подржава владајућа политичка структура у Црној Гори, СПЦ подржава снажна црногорска опозиција, али и водеће политичке структуре у Србији... Индемпендистички настројене политичке власти у Црној Гори, отворено су подржавале неканонски изабраног поглавара ЦПЦ митрополита Михаила (Мираш Дедеић), а као политичког гласноговорника СПЦ осуђивале митрополита црногорско-приморског Амфилохија.
Стицањем независности, након референдума одржаног 21. маја 2006. године, проблем филетизма манифестовао се у свом најкомлекснијем облику. Спорови и сукоби између две црквене структуре око црквене имовине и историјског права у неколико наврата доводило је до отворених сукоба између њихових следбеника. Оспоравањем права и категорисањем Владичанског дома на Цетињу и митрополита Михаила као секте и распопа, црквене структуре СПЦ, на челу са митрополитом Амфилохијем, али и политички представници српске националне мањине у Црној Гори, па и српске власти у Србији, оспоравају независност и идентитет Републике Црне Горе...“[48]

Српска православна црква као главни предмет критике

Поред саме државе, главна мета критика у погледу стања верских слобода у Србији је Српска Православна Црква[49].

У тексту *Милана Вукомановића*, „*О чему црква (не)може да се пита - СПЦ, држава и друштво у Србији (2000–2005)*“ посебно се наглашава тесна веза између државе и СПЦ: „Између цркве и државе у Србији постоји сада присна политичка сарадња у оба смера, иако би грађани, можда, више очекивали од СПЦ да се изјасни око низа друштвених питања и проблема који још увек притискају Србију. Некакво кохерентније социјално учење се, међутим, уопште не назире у крилу цркве. Ту су онда и нерашчишћени односи с једном криминалном државом из прошлости. СПЦ, по свему судећи, то не доживљава као нарочит проблем, али за њу су велики проблем секуларизација, демократизација друштва, цивилни сектор и невладине организације. Када се погледају различита саопштења Информативне службе СПЦ, јасно се уочава став да је секуларизација за цркву некакво зло које је задесило ово друштво, те да је она „довела Србију до просјачког штапа“. Истовремено се не преиспитује да ли је Србију до просјачког штапа довела једна погубна политика, рат, деструкција и криминал, пре него секуларизација. У тим саопштењима се још вели и то да се „последице демократије већ погубно осећају на телу српскога народа“. Када се те изјаве посматрају појединачно, јасно је да ту има различитих ставова епископа и других представника цркве. Некад су та саопштења амбивалентна, па чак и контрадикторна. Ако се, међутим, узме у обзир кумулативни ефекат тих изјава, може се недвосмислено закључити да је ту, заправо, највише реч о сатанизацији цивилног друштва, малих верских заједница, као и негативном односу према демократији и секуларизацији. Све то је присутно у званичном, јавном дискурсу СПЦ. То је, заправо, нека оријентација и смер који указује на то како црква види наше друштво и, уопште, како перципира државу. Попут других православних цркава, и СПЦ се позива на принцип саборности као кључно начело свог деловања, али ниједна од тих помесних цркава није имала сабора од светског, васељенског значаја још од 8. века, дакле, више од 1200 година. Српска црква готово да нема одговора на питања савременог света, већ углавном испољава негативне реакције на тај свет који се иначе слабо разуме, јер се не уклапа у догме из Константиновог или Немањиног времена. Данашња Европа се, на пример, све очигледније враћа својим

[48] Видети, „Самоизолација, реалност и циљ“, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, годишњи извештај: Србија 2007, Београд, 2008, стр. 189-214.

[49] Посебно детаљан „списак“ свих примедби на рачун Српске православне цркве садржан је у тексту: Зоран Петаков, Дневник црквених увреда 2000 – 2006, www.afans.org. Издвајамо једну од примедби која се директно односи на Закон о црквама и верским заједницама: „Евидентно је да се Министарство вера законом између православних канона и европских конвенција определило за каноне. Уколико Министарство вера идентификује своје ставове са унутрашњим правним уређењем једне од верских заједница, онда се више не може говорити о постојању секуларног начела одвојености државе и цркве, а то практично поништава и секуларни карактер државе“.

претконстантиновским, плуралистичким коренима, док СПЦ, попут присталица исламског селефизма, који се окрећу првобитном халифату, ту и даље као идеал види немањићку државу или, пак, хришћанску цркву из времена васељенских сабора.“[50]

Уз тврдње да се налазимо „у друштву у коме је православље доведено на ниво једине идеологије“[51], Српској православној цркви се приписује не само саучесништво у несрећама које су пратиле распад Југославије него и симбиоза са државом кроз директно укључивање у државну политику након 2000. године. Чини нам се да је најоштрију осуду Српске православне цркве изрекла *Олга Поповић Обрадовић* у говору одржаном 9.6.2004. године на промоцији Зборника „Између ауторитаризма и демократије“, књ. 2: Цивилно друштво и политичка култура, у Народној библиотеци Србије.[52] Она је том приликом рекла:

> „Рекла бих, заправо, да се нисам бавила улогом цркве у рату, већ оном улогом коју Српска православна црквава покушава да добије и освоји у друштву и држави након 5. октобра. Ради се само о наставку процеса који је започет раније. Ту улогу сам заправо сместила у контекст чињенице да је Српска православна црква имала одговарајућу, врло лошу улогу у овим ратовима. И ја сам просто од тога пошла као од чињенице, дакле, тиме се посебно нисам у тексту бавила. Оно чиме сам се, у ствари, бавила - то је процес десекуларизације који је у Србији започет, по мом уверењу, доласком на власт Слободана Милошевића. Међутим, тек након 5. октобра 2000, тај процес је ушао у фазу институционализације и то на свим нивоима живота државе и друштва, посебно на онима који имају кључну улогу у обликовању националног идентитета и свеукупног културног модела друштва са посебним инсистирањем на утицају на младе људе и на стварању њиховог будућег модела културног идентитета. Не бих улазила сада посебно у разлоге зашто је био потребан 5. октобар да се уђе у ту нову фазу, само бих поменула тај нерашчишћен однос Милошевићевог режима према комунистичком наслеђу, а унутар тог комунистичког наслеђа лаичка држава је заузимала веома значајно место, тако да је отклон од лаичке, секуларне државе пре 5. октобра због тог односа према комунистичкој идеологији био до краја неизводив и био је потребан долазак нове власти која је свој легитимитет, отворено и манифестно утемељила управо у антикомунизму, тако да се та баријера уклонила. Ако је тачно оно на шта сви озбиљни писци указују, међу Србима још од Доситеја Обрадовића па данас, до историчара Милорада Екмечића, религија је имала улогу вододелнице у формирању модерних јужнословенских националних идентитета и национализама, а ја бих се сложила са тим мишљењем које подразумева да су и цркве као институције биле и остале једна од најзначајнијих чинилаца у генерисању нетрпељивости, сукоба и ратова, укључујући и геноцидне тенденције, о чему смо и ми сами, нажалост, савременици, сведоци, током последњих 15 година. Ако је то све тако, ако би се прихватила њихова интерпретација формирања јужнословенских националних идентитета као тачна, онда се свакако проблематизација питања места и улоге коју Српска православна црква има и треба да има у данашњој и будућој српској држави, не може заобићи. Најкраће речено, ако ништа друго, онда голи интерес преживљавања у Србији данас на дневни ред поново поставља питање секуларизације; то је наравно питање које је модеран свет одавно већ решио у корист секуларне државе. Све интензивније приближавање цркве држави, данас је чињеница која је проблематична, како са становишта општих стандарда модерног доба, тако и са становишта специфичних историјских околности, а посебно околности најновије српске историје током протеклих деценију и по утицања, посебно на младе људе. Вредности које црква при том промовише, тако рећи без изузетка, противе се самим темељима модерног друштва и то је оно чиме сам се ја мало више позабавила у овом раду. Те вредности се одликују крајњом архаичношћу, колективизмом, антизападњаштвом и ксенофобијом, а начин њихове промоције обележен је изразитом нетолеранцијом, па чак и агресивношћу...“[53]

---

[50] http://pescanik.net/content/view/668/144/

[51] Видети, Мирослава Малешевић, Православље као сржˋ националног бићаˋ посткомунистичке Србије“, Зборник Етнографског института САНУ, бр. 22/2006, стр. 116.

[52] Латинка Перовић је том приликом рекла да је студија „Црква,а нација, држава – Српска православна црква и транзиција у Србији“ парцијални поглед на укупна проблем ауторитаризма и демократији у Србији, без историјске перспективе. Ми делимо такво гледиште.

[53] www.nbs.bg.ac.yu/view_file.php?file_id=719

И ако критичка, много блажа је оцена *Саше Гајића*, дата у тексту „Односи Цркве и државе: нужност и границе `политизације`“:

„Српска православна црква је у последње две деценије прошлог века у односима са државом прошла дуги пут од прогањања и проказаности који су вукли корене из времена „тврдог“ комунизма, преко постепеног толерисања њеног постојања (уз наставак маргинализације њеног деловања), све до постепеног враћања угледа, али и покушаја инструментализације од стране политичких актера обновљеног вишестраначја током ратних деведесетих година. У нови век СПЦ је ушла суочавајући се са бројним предрасудама неких релевантних политичких субјеката према њој, те хипотеком заснованом на различитим представама о њеној улози у прошлости и обиму њеног деловања у будућности...

У послепетооктобарском периоду, који је испрва личио на почетак `нове идиле односа државе и Цркве`, чији је једини стварни резултат (узрокован маркетиншким размишљањем покојног Ђинђића) био враћање веронауке као изборног предмета у школе, у подељеном српском друштву преовлађују два погледа на то какав треба да буде положај Цркве.

Са једне стране, изразито непријатељски став према било каквом ангажману Цркве у политичкој сфери имају припадници идеолошког крила реформиста, за које она представља родно место омраженог „српског национализма, хегемонизма и антидемократичности“, уместо да буде, како они „зналачки“ одређују, само душевни сервис приватних потреба верујућих индивидуа. С друге стране, неке од странака које су стале насупрот осовини ДОС–невладин сектор, укључујући и маргинална десничарска политичка удружења, у Цркви су желеле да виде савезника у залагању за моралну обнову, чувара традиција које су се нашле под „сабљом острашћених модерниста“ и снагу која ће благословити искључиво њихове политичке напоре у арени српског вишестраначја.

Истовремено, са доласком новог режима после петооктобарског пуча, код српске јерархије и верника приметан је супротан феномен – процес „антиполитизације“, то јест делимично повлачење припадника Цркве из јавног живота и њихова све већа незаинтересованост за политичке теме, и у ужем и у ширем смислу.

Што се тиче `антиполитичности` јерархије, она је директна последица делимичне `клерикализације` интелектуално поткованијих свештеника, оних са завршеним теолошким факултетом или бар институтом. То поготово важи за свештенике који су провели део свог школовања или службовања у иностранству, или су, пак, под утицајем „црквене моде“ (стране мантије, камилавке), себе почели да доживљавају као елиту која је далеко изнад `профаних тема и јефтиног политикантства` – а у ствари су се удаљили од стварног живота и обичног народа.

Одвојеност цркве и државе представља идеолошку флоскулу нововековних друштава (и демократских и тоталитарних) која се диче својом секуларизацијом, тј. одвојеношћу државне и црквене хијерархије. Међутим, црква није само свештени клер, већ заједница верујућег народа, која има пуно право да, живећи у друштву у складу са својим уверењима, те своје вредности у истом том друштву и остварује.

Наличје ове формалне одвојености цркве и државе, али са супротним предзнаком, јавља се у виду доживљавања Српске православне цркве као елитистичке, клерикалне власти која или треба да буде незаинтересована за друштвену збиљу или да представља некакву организацију `платоновских управљача` у мантијама који треба да воде државу устројену по некаквом теократском моделу. Овакво виђење је подједнако страно православљу као и секуларни индивидуализам, који је настао у оквиру формалистичког доживљавања вере током историје западног друштва.

Свакако да је агитовање свештенства у страначкој политици непожељно, макар она, по својим циљевима, била и најплеменитија и „најхришћанскија“, јер се тако служба свима замењује уплитањем у деобе и сукобе различитих интереса. Међутим, иако треба да буду изнад дневне политике и менталитета странчарења, припадници црквене јерархије нипошто не смеју да буду аполитични, незаинтересовани за судбину народа, државе и друштва. У оквиру своје службе они, као део народа и баштиници његовог морала, треба увек и правовремено да реагују и изјасне се о свим друштвеним појавама од већег значаја. И премда међу припадницима Српске православна цркве (народа и свештенства)

нема много оних који дубоко промишљају шире друштвене појаве и оно што је најважније – њихове духовне узроке те последице до којих могу да доведу – СПЦ је у трагичним временима по свој народ остала верна својој хришћанској традицији и својој „небеској политици“, чији главни мото јесте и треба да остане тај да је политика само средство, а човек циљ.“[54]

Потпуно другачији приступ је професора др. *Мирољуба Јевтића*, изнет у интервију листу *Сведок*. Он је, стављајући религијске проблеме Србије у контекст погрешног концепта француских просветитеља, „по којима је религија последица економске неразвијености и ниског развоја политичке културе“, изнео следеће мишљење:

„Мора да се схвати да је религија психолошка потреба човека и да ће као таква опстати све док човек не буде био у стању да превазиђе смрт. По свему што ми видимо човек смрт неће моћи да превазиђе. Оно што не може да буде превазиђено, што не можете да контролишете, ви томе морате да се прилагодите. А, када потреба постоји као интегрални део људског бића, она ће, хтели ви то или не, утицати на политику у већој или мањој мери. Сва друштва су живела у политичкој симбиози са религијом. Ви имате један оштар покушај одвајања религије од политике буржоаском револуцијом у Француској и то траје до данас. Данас, међутим, поново имамо теократизацију... Теократизацију не морате схватити као уставне промене одмах. Погледајте бивше комунистичке земље. Ви мислите да власти у Србији не воде рачуна о томе шта мисли СПЦ?! Зашто је Зоран Ђинђић иако је већи део владе био против тога, увео веронауку у школу?! То није директна теократизација, али неспорно да утицај религије расте... Ипак, политичари и те како воде рачуна о мишљењу СПЦ. Управо овај пример Зорана Ђинђића је најбољи пример у прилог томе. Он је био свестан значаја СПЦ и морао је да јој учини уступак како би преко тога уосталом и он добио одређену подршку за свој политички пројекат... СПЦ није уживала велики углед, она га ужива! То је најзначајнија институција у српском народу и све струје које су уплашене од евентуалне теократизације коју сам споменуо на све могуће начине покушавају то да спрече. Давање много већег значаја неким дешавањима у СПЦ него што она заслужују јасан су доказ настојања да се њен углед еродира... Погледајте Србију. Цела прича српског народа је неодвојиво везана за СПЦ. Комунизам који је био експеримент педесетак година је пропао, а црква је све време опстала. Црква је једина институција која је све време постојала и имала континуитет, док српска држава није. Људи се ослањају на нешто што је чврсто и проверено. Тако је у случају Србије, али и других бивших комунистичких држава.“[55]

III. Међународни коментари на стање верских слобода у Србији

Остваривање верских слобода у Републици Србији већ је дуги низ година под посебном пажњом ОЕБСа и Савета Европе, а редовно је коментарисано и у годишњем извештају америчком Конгресу Министарства спољних послова (Stejt Department) САД о стању верских слобода у свету. Сматрамо значајним указати на неколико коментара из појединих извештаја ОЕБС, СЕ и САД.

Према *Међународном извештају о слободи вероисповести за 2003*, који је објавила америчка Канцеларија за демократију, људска права и рад (Стејт Департмент), остваривање слободе вероисповести у државној заједници Србија и Црна Гора и републикама чланицама је окарактерисано, између осталог, на следећи начин:

„Устав и закони државне заједнице Србије и Црне Горе и њених конститутивних република дозвољавају слободу вероисповести, и, уопште узев, владе поштују ово право у пракси. У Србији и Црној Гори не постоји државна религија, али Устав Републике Црне Горе поименце спомиње Српску православну цркву, Исламску верску заједницу и Римокатоличку цркву. Већинска Српска православна црква ужива извесну предност.

У Савезној Републици Југославији, претечи државне заједнице Србије и Црне Горе, од верских група је захтевано да се обрате Савезном министарству за верска питања ради регистрације. Нови Савезни закон о слободи вероисповести, који критикују и Српска

[54] www.nspm.org.yu/Debate/2005_CP_gajic_politizacija.htm
[55] www.svedok.co.yu/index.asp?show=59616

православна црква и мањинске верске заједнице, није ступио на снагу до фебруара 2003. када је Савезна Република Југославија престала да постоји. Као резултат свега, са распадом Савезне Републике Југославије и укидањем Савезног министарства за верска питања, престала је потреба да се верске групе региструју. Крајем периода на који се односи овај извештај, појавили су се извештаји о новом покушају да се донесе нови закон о слободи вероисповести за Републику Србију; вероватно ће овај закон регулисати регистрацију верских група у Србији.

До краја периода на који се односи овај извештај, није постојала формална регистрација религија ни у Србији ни у Црној Гори. Међутим, да би се добио статус правног лица, који је неопходан за куповину некретнина и друге административне послове, верска група се може регистровати као група грађана при Министарству унутрашњих послова у својој матичној републици. У периоду на који се односи овај извештај, Влада државне заједнице поништила је регистрацију групе грађана „Друштво за духовну науку – Санатан“. Према изворима у влади, документација Санатана је укључивала принципе који промовишу криминал.

Веронаука се учила у српским основним и средњим школама у периоду на који се овај извештај односи. Према прописима Владе Србије из 2001. године, ученици морају да похађају наставу или једне од седам «традиционалних верских заједница», а то су Српска православна црква, Исламска заједница, Римокатоличка црква, Словачка евангелистичка црква, Јеврејска верска заједница, Хришћанска реформатска црква и Евангелистичка хришћанска црква, или могу изабрати да уместо ове наставе похађају часове грађанског васпитања. Број ученика који се пријављују за веронауку порастао је у току периода на који се овај извештај односи, али се за грађанско васпитање и даље пријављује много више ученика. Неки протестантски поглавари и невладине организације у Србији наставили су да изражавају своје примедбе у погледу предавања веронауке у државним школама као и предлога према којима би неке вероисповести у Србији биле класификоване као традиционалне.

Пре распада у фебруару 2003. године, Влада Савезне Републике Југославије је организовала округли сто под називом `Слобода вероисповести у Југоисточној Европи`. Овај округли сто је окупио учеснике из Владе, међународне заједнице и велики број верских вођа, укључујући и представнике мањинских верских група. Поред тога што је послужио као прилика за дијалог различитих конфесија, састанак је завршен декларацијом која подстиче толеранцију и слободу вероисповести.

Напредак у вези са враћањем раније одузете црквене имовине није примећен у периоду на који се односи овај извештај. До краја овог периода, постојале су индикације да ће се у Србији враћање црквене имовине регулисати ширим законом о враћању национализоване приватне имовине. У току периода на који се односи овај извештај, Република Црна Гора је укинула своје Министарство вера.

Иако оружане снаге и даље омогућавају организовање само српске православне службе, Министарство одбране Србије и Црне Горе припрема регулативу за увођење верских служби за католике и муслимане у Војсци и одобрење одсуства припадницима других мањинских конфесија да би присуствовали верској служби ван касарне и за време значајних верских празника били са својим породицама. Војска такође почиње да води рачуна о режиму исхране војника муслиманске вероисповести.

Протестанти и страно свештенство активно обављају службу и преобраћење. Није било извештаја да су мисионарима из Сједињених Држава ускраћене визе због верског рада, а припадници Јеховиних сведока нису пријавили ниједан проблем у вези са прибављањем дугорочних дозвола за боравак или преобраћењем.

Представници Исламске заједнице у Београду били су обазриви у погледу могућег мешања власти у послове њихове заједнице са Исламском заједницом Новог Пазара. Исламска заједница у Београду је такође пријавила континуиране тешкоће у добијању земљишта и дозволе власти за исламско гробље у близини града. ..

Пошто је априла 2003. године усвојен нови Закон о јавном информисању у Србији, припадници Јеховиних сведока пријављују да немају никаквих проблема при увозу верске

литературе. Јеховини сведоци такође обавештавају о бољем односу полиције и ватрогасаца према вандалском понашању у односу на њихове верске објекте....“[56]

Насупрот оваквом, прилично оптимистичком опису стања верских слобода у Србији 2003. године, након пет година, у *Извештају о верским слободама у свету за 2007. годину*, имамо потпуно другачију, тамнију, слику о Србији:

„Устав дозвољава слободу вероисповести; међутим, закон о верама у Србији, усвојен априла 2006. године, прави разлике међу верским групама и тражи од мањинских верских група, укључујући вере које су раније признате, да се поново региструју кроз инвазиван и тегобан поступак да би добили или задржали статус признатих верских група.

Не постоји државна религија, али закон о верама признаје седам „традиционалних“ верских заједница, а то су Српска православна црква, Римокатоличка црква, Словачка евангелистичка црква, Хришћанска реформатска црква, Евангелистичка хришћанска црква, Исламска заједница и Јеврејска заједница. Закон о финансијама из 2005. године такође признаје само ових седам верских група и дозвољава им пореско изузеће, мада је закон још био у Уставном суду на крају периода на који се извештај односи, а министар вера је послао дописе неколицини мањинских верских група наводећи да неће морати да плаћају порезе.

Влада не признаје већину осталих православних цркава упркос покушајима Македонске и Црногорске православне цркве да добију признање. Закон о верама из априла 2006. учврстио је противљење њиховом признавању прописујући да назив верске организације не може садржавати назив или део назива постојеће регистроване групе. На пример, ниједна група чији назив садржи реч „православна“ или „евангелистичка“ не може се регистровати пошто се оне већ налазе у називима традиционалних цркава. Међутим, министар вера је изјавио да ће Влада признати Румунску православну цркву у оквиру Српске православне цркве и католичке цркве које обреде одржавају на грчком и латинском као једну цркву.

Многе невладине организације, верске заједнице, Организација за безбедност и сарадњу у Европи (ОЕБС) и Венецијанска комисија Савета Европе критиковали су закон о верама. Многе групе које се сада морају поново регистровати биле су званично признате више од педесет година а неке су присутне чак и сто педесет година. Регистрациони прописи, које је Савет Европе оценио као инвазивне, подразумевају подношење имена, матичних бројева и потписа припадника, доказ да верска група има најмање стотину особа, статут групе и кратак преглед верског учења, обреда, верских циљева и основних делатности, те информације о финансијским изворима. Председник Тадић је изјавио, после потписивања закона, да закон јесте проблематичан и да ће тражити измене дискриминаторних аспеката закона али до краја периода на који се извештај односи то није учинио.

Многе мањинске верске групе известиле су о конфузији и неправилностима приликом покушаја да се региструју у Министарству вера. Министарство повремено није успевало да одговори у законски прописаном року од 60 дана а неким групама (као што су заједница Харе Кришна и Адвентистички реформатски покрет) саветовано је да се региструју као „грађанска удружења“ при Министарству за државну управу и локалну самоуправу, које је потом саветовало заједнице да се региструју при Министарству вера. Обе групе су крајем периода на који се извештај односи и даље биле нерегистроване.

Православна црква такође ужива повлашћен статус поврх пореског изузећа. Влада је наставила да прикупља новац од поштанских трошкова за изградњу једне велике српске православне цркве и субвенционише плате српског православног свештенства које ради на Косову и ван земље.

Ученици основних и средњих школа морају похађати наставу или једне од седам „традиционалних“ верских заједница или могу изабрати да, уместо ове наставе, похађају часове грађанског васпитања. Број ученика који се пријављују за веронауку остао је отприлике једнак броју ученика који се пријављују за предмет грађанско васпитање. Протестантски поглавари и невладине организације наставили су да изражавају своје примедбе у погледу предавања веронауке у државним школама.

Ограничења верских слобода

[56] http://belgrade.usembassy.gov/policy/regional/031219a.html (izveštaj objavljen 18.12.2003)

Политика и пракса Владе допринела је генерално слободном исповедању вере. Међутим, полицијско реаговање на вандализам и друге друштвена дела против верских група ретко се завршавало хапшењем, оптужбом или другачијим решењем инцидената. Неки државни званичници наставили су да критикују мањинске верске групе као „секте“, „сатанисте“ и „девијантне“. Осим тога, државна делатност је у Србији отежавала рад православним црквама које Српска православна црква не признаје, укључујући Македонску православну цркву и Црногорску православну цркву.

У оружаним снагама не постоји војни свештеник. Иако су локални српскоправославни свештеници једино свештенство које нуди верску службу у капелама оружаних снага, припадници оружаних снага који исповедају друге вере могу присуствовати верској служби ван касарне и значајне верске празнике проводити са својим породицама. Због трошкова, Војска још није спровела план о поштовању режима исхране војника муслиманске вероисповести.

Напредак у вези са враћањем раније одузете црквене имовине био је ограниченог степена. Закон о реституцији општинске и црквене имовине из јуна 2006. признаје захтеве за црквену имовину одузету 1945. или касније. Извесне верске групе, посебно Јеврејска и Исламска заједница, које су земљу изгубиле пре 1945. године, изразиле су противљење оваквом мерилу. Иако је Дирекција за реституцију општинске и црквене имовине основана почетком 2007. године, до краја периода на који се извештај односи није обрадила ниједан захтев.

Исламска заједница у Београду пријавила је континуиране тешкоће у добијању земљишта и дозволе власти за исламско гробље у близини града. Верске организације генерално настављају с пријављивањем потешкоћа у прибављању дозволе локалних власти за изградњу нових верских објеката.

У земљи не постоје извештаји о лицима која су у затвору или притвору из верских разлога.

Присилно верско преобраћање

Није било извештаја о присилном верском преобраћању, укључујући и малолетне америчке држављане који су отети или незаконито уклоњени из Сједињених Држава, или одбијања да се таквим држављанима дозволи повратак у Сједињене Државе.

Антисемитизам

Јеврејски лидери пријавили су континуиране антисемитске инциденте, укључујући малотиражне антисемитске књиге и текстове на Интернету. Објављивање нових књига или поновно штампање превода антисемитске стране литературе често је доводило до повећања броја дописа којима се изражава мржња и други облици антисемитизма. Исти ови извори повезали су антисемитизам са антизападњачким и антиглобализацијским осећањима, као и са национализмом.

Јеврејски лидери пријавили су да се историјски споменици и гробља уобичајено оштећују и вандализују мада су тврдили да томе разлог није антисемитизам већ пре небрига и помањкање средстава за обнову оваквих историјских места у читавој земљи.

Предавања о холокаусту укључена су у наставни програм који такође обрађује улогу власти у том периоду. Међутим, неки аутори теже да умање и другачије тумаче улогу српских лидера за време холокауста приказујући их као жртве страног окупатора док су, у ствари, многи тадашњи лидери сарађивали са нацистима и почињали кампање против јеврејског становништва чак и пре него што су нацисти окупирали Југославију. Ипак, децембра 2006. земља је постала посматрач у Радној групи за међународну сарадњу која се бави образовањем, сећањем и истраживањем холокауста.

Напредак и позитиван развој у поштовању верских слобода

Упркос тешкоћама при поновној регистрацији, шест „нетрадиционалних“ верских група добило је законски статус од Министарства вера а то су: Адвентисти седмог дана, Уједињена методистичка црква, Црква Исуса Христа светаца последњег дана (Мормони), Евангелистичка црква Србије, Црква Христове љубави и Христова духовна црква.

Друштвене злоупотребе и дискриминација

Док су односи међу припадницима различитих верских група генерално добри, било је неких случајева дискриминације представника верских мањина у земљи. Верска и национална припадност су тесно повезане у земљи, а у неким случајевима тешко је установити да ли су узроци дискриминације првенствено верског или превасходно националног карактера.

Дана 28. марта 2007. у Старим Бановцима један мушкарац је напао два мисионара Јеховиних сведока и готово сат времена их држао под претњом оружјем. Дана 10. априла 2007. иста особа напала је поново једног од мисионара. Полиција је интервенисала у оба случаја.

Мањинске верске заједнице у Србији и даље се суочавају са проблемима вандалског уништавања црквених зграда, гробаља и других верских објеката. Већина напада састоји се у спрејом исписаним графитима, бацању камења, цигли и флаша, и вандалском уништавању надгробних споменика. Од 16. до 19. децембра 2006. неидентификовани нападачи су бацили Молотовљеве коктеле на просторије Евангелистичке цркве у Краљеву и камење на баптистичку цркву те католичку цркву Светог духа у Новом Саду. Октобра 2006. нишка џамија је нападнута и вандализована по четврти пут. Локална полиција је ухапсила четворо осумњичених и истрага је била у току крајем периода на који се извештај односи. Представници Јеховиних сведока изјавили су да су вандализовани административни центар и неколико богомоља. Адвентисти седмог дана су пријавили да су небројени вандалски напади извршени и подметани пожари у њиховим црквама. Председник Тадић је јавно осудио нападе и позвао власти да пронађу починиоце; истраге су биле у току крајем периода на који се извештај односи.

Донекле је смањена „антисекташка“ пропаганда у штампи, која мање мултиетничке хришћанске цркве, укључујући баптисте, адвентисте и Јеховине сведоке, као и неке друге мање верске групе, назива „сектама“ и тврди да су опасне. Државна станица РТС емитовала је емисију о Јеховиним сведоцима у којој су учења групе описана као „испирање мозга“ и погрдна. Верски поглавари примећују да се случајеви вандализма често дешавају када штампа извештава о неким верским групама као о сектама.“[57]

Одговарајући на овакве критике, *Министарство вера* је објавило 20. 9. 2007. године следеће *саопштење*:

„Министарство вера Владе Републике Србије саопштило је, поводом извештаја Стејт Департмента о погоршању верских слобода у Србији, да извештај садржи низ нетачних оцена које су последица лажних информација и погрешног приступа у прикупљању и обради података, при чему Министарство, као државни орган надлежан за заштиту верских слобода и верског плурализма, као и за примену Закона о црквама и верским заједницама, није уопште консултовано.

У саопштењу се наводи да су састављачи извештаја пуно поверење поклонили организацијама и појединцима који не познају правну регулативу Србије којом је уређена религијска структура друштва, а који истовремено чувају старе идеолошке предрасуде према Српској православној цркви и другим традиционалним црквама и верским заједницама и воде лажну бригу о мањим верским групацијама.

У извештају се констатује да је Закон о верским заједницама проблематичан јер спроводи дискриминацију и ускраћује верским заједницама правни статус, као и да мањинске верске заједнице морају проћи компликовану процедуру регистрације, док су признате једино традиционалне верске заједнице.

Министарство истиче да је овакву оцену могао да изведе само неко ко није прочитао Закон о црквама и верским заједницама и додаје да поменути закон омогућава свим верским организацијама да се региструју, али никога не обавезује да то учини.

---

[57] http://belgrade.usembassy.gov/policy/reports/070918.html; У *Извештају за 2006. годину* Закон о црквама и верским заједницама је оцењен на следећи начин: Српски закон о верама представља шесту верзију нацрта закона на којем се дуго радило. Претходне верзије одржавале су посебан статус и повластице седам традиционалних заједница, али је изгледало да је Влада решена да ради са верским заједницама и међународном заједницом како би привилегије добиле и мање верске групе. Међутим, шеста верзија је предата а да није постојала одговарајућа прилика за коментаре. Кључни чланови закона које привилегије седам традиционалних цркава дају већ постојећим верским заједницама, укључујући многе мање протестантске цркве, необјашњиво су избачени из текста у последњем тренутку. Верске групе и међународне организације које су дуго радиле на овом питању нису обавештене о променама нацрта које су направљене у последњем тренутку и неспремно су дочекале скупштинско усвајање и председнички потпис на закон. Сам председник Тадић је изразио резерве у вези са законом; списак својих резерви је приложио кад је закон потписао и признао да закон није прилагођен међународним стандардима (http://belgrade.usembassy.gov/policy/reports/060915.html)

Слобода деловања верских организација у Србији није условљена њиховом регистрацијом, нити им је укинут статус и право које су стекле на основу ранијих закона у овој области.
Верска организација која нема пријаву по раније важећим законима или која не жели да се упише у регистар ужива све верске слободе на основу Устава Републике Србије и међународних конвенција о људским правима и слободама, истиче се у саопштењу.
Оно што је у извештају дефинисано као „произвољно спровођење закона“, јесте практично слобода избора најповољније опције коју нуди либерална и флексибилна правна регулатива у којој свака верска организација може наћи најповољније место за себе.
Такође је нетачно да „Закон признаје само седам традиционалних верских заједница“, већ је истина да су регистроване све конфесионалне заједнице које постоје у Европи, а које своје припаднике већ деценијама имају и међу грађанима Србије.
Регистровани су адвентисти, методисти, евангелисти, пентакосталци, мормони, неопротестанти, а у току је регистрација баптиста и назарена.
У даљем тексту извештаја Стејт департмента, Влади Републике Србије приговара се што није признала Македонску и Црногорску православну цркву.
Министарство вера наводи да признавање Македонске и Црногорске православне цркве није у надлежности државних органа Републике Србије, већ је то ствар канонског поретка православних цркава у свету и тај поредак држава Србија не жели и не може да нарушава зато што је он Уставом Србије и Законом о црквама и верским заједницама признат као аутономна правна регулатива.
Истовремено, Министарству вера није упућен никакав захтев за регистрацију поменутих организација, нити је забележен било какав вид њиховог значајнијег деловања на територији Србије.
У извештају се указује на то да Српска православна црква има „повлашћен третман“ у држави и као пример се наводи субвенционирање плата православних свештеника који раде на Косову и Метохији.
Српска православна црква ни на који начин не утиче на институције државне власти – ни на Скупштину Србије, ни на Владу, нити на судство, па самим тим нема повлашћени положај иако је њен углед у друштву веома висок.
Супротно тврдњама о „повлашћеном положају који угрожава мањинске верске заједнице“, СПЦ је покретач и носилац међуверског дијалога и верске толеранције у Србији.
Нејасно је како се и коме нарушавају верска права и слободе тиме што се субвенционишу плате свештеника православне цркве који раде на Косову и Метохији, а рад СПЦ-а у том делу Републике Србије не може се сматрати повлашћеним положајем кад је општепознато да је територија под контролом међународних војних снага чији је први задатак спречавање насиља и међуетничких сукоба.
У делу извештаја који се односи на Србију констатују се случајеви дискриминације припадника верских мањина, вандализма, говора мржње, физичких напада и негативног етикетирања верских заједница у јавности – „секте“, „сатанисти“, „девијантни“.
Министарство истиче да је тачно да таквих случајева има, али они нису специфични само за Србију, већ се догађају у целом свету и представљају цивилизацијски проблем против кога се сви заједно морамо одлучно борити.
Конкретно у Србији статистика говори да је у последњих годину дана смањен број инцидената на верској основи, а знатно повећана ефикасност у откривању и судском санкционисању починиоца сличних кривичних и прекршајних дела.
У заштити верских слобода, верске толеранције и верског плурализма активно учествују надлежни државни органи, културна и политичка јавност, као и цивилни сектор, а Министарство вера се са своје стране посебно залаже за примену Декларације УН о забрани верске клевете.
Министарство наводи да је разочарано очигледном применом двоструких стандарда када се у извештају оцењује степен поштовања верских права и слобода на Косову и Метохији, и истиче да Стејт департмент закључује да се стање побољшало и да се насиље значајно смањило иако се јасно каже да је Србима ускраћена могућност да се слободно крећу и посећују своја гробља, чак и у време верских празника.

Питамо се у чему је онда напредак у поштовању верских слобода ако је угрожено основно право на живот, наводи се у саопштењу Министарства вера.“[58]

Извештај о верским слободама у свету за 2008. годину[59], америчке Канцеларије за демократију, људска права и рад, није битно изменио слику о стању верских слобода у Србији. Битне констатације из извештаја су: 1) закон признаје слободу религије и влада начелно респектује то право, али влада је усвојила дискриминаторски закон о вери и дискриминаторске прописе о порезу на имовину; 2) иако не постоји државна религија, већинска Српска православна црква и даље ужива привилегован статус; 3) закон признаје седам традиционалних верских заједница и захтева од свих „нетрадиционалних“ верских група да се региструју код Министарства вера, при чему то министарство има дискреционa овлашћења да призна или не призна „нетрадиционалне“ групе; 4) мањинске верске групе које су покушавале да се региструју код Министарства вера извештавају о конфузној и нерегуларној процедури; 5) четири од седам нетрадиционалних верских група које су покушале да се региструју су одбијене (посебно је издвојен пример Црногорске православне цркве); 6) порески прописи фаворизују традиционалне цркве и верске заједнице; 7) верске групе које не припадају Српској православној цркви континуирано извештавају о тешкоћама при добијању дозвола од локалних власти за изградњу верских објеката; 8) прописи о верском образовању у основним и средњим школама фаворизују традиционалне верске заједнице, с тим да су се јавили проблеми у погледу квалификација исламских вероучитеља у Тутину и Сјеници; 9) настављено је прикупљање од стране државних органа захтева за повраћај одузете имовине (укупно је примљено 3059 захтева), с тим да највећи број захтева потиче од стране Српске православне цркве, којој су и враћене одређене непокретности у Бачкој, Срему и Жичи. Поједине верске заједнице имају проблеме у прикупљању потребне документације, а Јеврејска заједница протествује што је као кључна година узета 1945, пошто је тој заједници највећи део имовине одузет између 1941-1944; 10) забележено је више случајева физичког и вербалног напада према верским мањинама; 11) забележени су случајеви спречавања од стране грађана изградње верских објеката (Бор), писања графита на верским објектима верских мањина (Јеховини сведоци у Сремској Митровици, Адвентистичка црква у Крагујевцу, Лесковцу, Јагодини и Сивцу); 12) невладине организације критикују власти због спорог и неадекватног реаговања на вандалистичко понашање према мањинским верским заједницама; 13) новине и то већином таблоиди настављају са етикетирањем малих, мултиетничких хришћанских група (посебно Адвентиста, Баптиста и Јеховиних сведока) и малих верских група, као опасних „секти“; 14) Јеврејска заједница броји око 3000 чланова, а јеврејски лидери извештавају о континуираним инцидентима антисемитизма (антисемитски графити, вандализам, књиге - попут објављивања антисемитске књиге Дејана Лучића, „Краљевство Хазара“, интернет странице); 15) постоје тенденције од стране неких коментатора да се минимализује и реинтерпретира улога колаборациониста из Другог светског рата и њиховог удела у Холокаусту у Србији; обе регистроване Исламске заједнице у Србији оптужују Министарство вера за конфликте у исламској заједници и незаконито регистровање; 16) владини званичници нису критиковали верске мањине коришћењем пежоративних термина.

Законом о црквама и верским заједницама бавио се и *Извештај шефа Мисије ОЕБС у Србији*, амбасадора Ханс Ола Урстада Сталном савету, ОЕБС-а Беч, 29. март 2007. године. У том Извештају је наведено:

„Нови Устав је увео свеобухватне гаранције за људска права, али упркос побољшањима, познавање међународних обавеза које Србија има у области људских права међу законодавцима, званичницима, правосудним органима и службеницима снага за спровођење закона је још увек недовољно. Заостаје се и са практичном применом ових стандарда...У 2006. години усвојен је нови Закон о црквама и верским заједницама, који традиционалне цркве и верске заједнице третира на повлашћен начин, не бавећи се потребама других верских група. Закон о враћању имовине црквама и верским заједницама односи се само на експропријације после 1945. године. На овај начин је јеврејској заједници у Србији веома тешко да добије компензацију за имовину која јој је одузета 1941. године и касније. Уз то, физичка лица којима је такође одузета имовина, још увек не

[58] www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=111&Itemid=68

[59] International Religious Freedom Report 2008, Released by the Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, http://2001-2009.state.gov/g/drl/rls/irf/2008/108470.htm

уживају сличну законску заштиту. Мисија се огласила против ових пропуста и позвала је законодавце и верске заједнице да се укључе у дискусију о побољшањима у овој области.“

Европска комисија против расизма и нетолеранције, Савета Европе, поднела је 14. децембра 2007. године Извештај о Србији. У том Извештају Закон о црквама и верским заједницама је оцењен на следећи начин:

„Дана 27. априла 2006. Србија је донела Закон о црквама и верским заједницама. Овај закон, о којем су Савет Европе, ОЕБС и разне међународне и националне невладине организације изразиле резерве пре његовог доношења, изазива одређени број проблема. Српске власти су обавестиле ECRI да је седам такозваних „традиционалних“ цркава и верских заједница, наиме Српска православна црква, Грчка православна црква, Реформистичка (калвинистичка) црква, Римокатоличка црква, Реформисана (лутеранска) хришћанска црква, јудаизам и ислам, регистровано у складу са овим законом. Друге вере су такође регистроване. То су вере које су, према српским властима, познате у Европи: адвентисти, методисти, баптисти, евангелисти, нови протестанти, мормони и назарени. Овим законом прописује се да свака верска заједница која жели да се региструје мора да поднесе захтев Министарству вера тако што ће да поднесе потписе најмање 0,001% становништва Србије према последњем попису становништва, као и своје статуте, у којима морају бити изложене основне поставке њеног верског учења и њених активности. Према последњем попису становништва, спроведеном 2002, Србија има приближно 7.500.00 становника, што значи да свега 75 потписа треба да буде довољно. Међутим, невладине организације су обавестиле ECRI да заједнице с мање од 100 чланова не могу да се региструју. Власти су потврдиле ту информацију и објасниле да попис становништва из 2002. није узео у обзир Косово и да, имајући у виду резултате пописа становништва и процењено становништво Косова, Србија има 10.000.000 становника, а 0,001% од тог броја износи 100.

Као што је горе наведено, као последица доношења овог закона, регистроване су такозване „традиционалне“ религије, док друге верске заједнице које у Србији постоје већ неколико година нису регистроване и морале су поново да поднесу захтев за регистрацију. С тим у вези, ECRI са забринутошћу примећује да постоји неколико конзистентних извештаја о произвољним одбијањима да се региструју одређене заједнице. Мада су српске власти тврдиле да ниједна верска заједница није обавезна да се региструје, оне које се не региструју немају решен правни статус и стога не могу да се баве одређеним активностима нити да уживају права која проистичу из решеног правног статуса. Оне не могу, на пример, да отворе рачун у банци, поседују, купују или продају непокретну имовину или објављују властиту литературу. У вези с регистрацијом верских организација, српске власти су обавестиле ECRI да се Законом о црквама и верским заједницама даје избор верским заједницама да се поново региструју или обављају своје активности на основу свог претходног правног статуса и права која обезбеђује Устав. Власти сматрају да се овим законом не поништавају статус и права које је верским заједницама дало претходно законодавство у овој области. Нису, међутим, дате информације о начину на који овај систем функционише у пракси и о верским организацијама регистрованим у том оквиру.

Јеховини сведоци су покренули поступак пред Врховним судом Србије зато што ни 60 дана након што су Министарству вера поднели захтев за регистрацију ништа није предузето по том питању. Чланом 20. Закона о црквама и верским заједницама прописује се да ако министарство не донесе одлуку у року од 60 дана (у складу са чланом 1. Закона), сматраће се да је захтев за регистрацијом одобрен. Ипак, ова организација до данашњег дана није регистрована. Члан 19. такође представља проблем јер се њиме прописује да се ниједна верска заједница не може регистровати ако је њено име потпуно или делимично слично имену неке друге верске заједнице. Одређени број верских заједница са сличним именима био би зато обавезан или да се уједине или да промене своја имена како би могле да се региструју

ECRI је обавештена да је Баптистичка унија Србије покренула поступак пред Уставним судом са образложењем да је Закон о црквама и верским заједницама неуставан. Као што је горе наведено, Уставом су обухваћене одредбе којима се успостављају верска равноправност и недискриминација (чланови 21, 44. и 48). Чланом 194. Устава такође се прописује да сви закони и други општи акти донесени у Србији морају бити у складу са Уставом

Мада су неке од препорука које су дали Савет Европе и ОЕБС пре него што је донет Закон о црквама и верским заједницама узете у обзир, ове две организације изразиле су забринутост у заједничком саопштењу од 25. априла 2006. у вези са одређеним одредбама за које се испоставило да нису сагласне са стандардима које су ове организације успоставиле, нарочито са Европском конвенцијом о људским правима. Ове организације су зато приметиле да закон није на најбољи начин допринео остварењу опредељења Србије да подстиче слободу вероисповести и уверења нити позитивним односима и сарадњи међу верским заједницама у земљи. С тим у вези, невладине организације обавестиле су ECRI да се верске мањине тренутно суочавају са негативном климом и да се њихови припадници често нападају, а њихова места молитве оштећују.

ECRI позива српске власти да допуне Закон о црквама и верским заједницама како би га потпуно ускладиле с међународним и европским стандардима права на слободу мисли, савести и вероисповести. С тим у вези, она снажно препоручује да српске власти уваже, између осталог, примедбе међународних организација и невладиних организација које нису узете у обзир у време када је овај закон донет. У међувремену, она им снажно препоручује да избегавају произвољну примену овог закона."

Савет Европе се Законом о црквама и верским заједницама бавио и у документу Генералног секретара о *„Поштовање дужности и обавеза и примена програма сарадње по пријему у чланство - Први Извештај (јануар - октобар 2006)*. У том документу је речено:

„Закон о црквама и верским заједницама усвојен је у пролеће 2006. Тим поводом Савет Европе је изразио забринутост у погледу одређених одредби које нису биле у сагласности са ECHR. Уважавајући побољшања текста Закона у односу на претходне нацрте, у мишљењу Венецијанске комисије истакнути су и одређени недостаци. (Мишљење 379/2006). Пре свега потребни су прецизнији критеријуми дефинисања законом гарантованих дискреционих овлашћења државних и верских органа власти; разјашњење последица „не-регистрације" на бази основних гаранција слободе религије, и потреба прецизнијег дефинисања правног статуса канонских закона и црквених одлука.

Поред тога, остаје забринутост због инцидената са насиљем према објектима и припадницима мањинских религија, као и због мера Министарства вера које отежавају регистрацију мањих и не-традиционалних верских заједница. Савет Европе стоји на располагању властима да помогне у ревизији овог закона и осигура његову пуну усаглашеност са европским стандардима и ECHR."

Негативна оцена Закона о црквама и верским заједницама изнета је и у *другом извештају Мониторинг мисије Комитета министара Савета Европе* за период новембар 2006–2007. године. Поводом тог документа, *Министарство вера* је 4. децембра 2007. године објавило следеће саопштење:

„Министар вера, Радомир Наумов, примио је делегацију Мониторинг мисије Комитета министара Савета Европе на челу са Ж. Л. Лораном, генералним директором Генералног директората за политичка питања КМСЕ.

Током састанка г. Лоран је покренуо неколико тема везаних за спровођење Закона о црквама и верским заједницама, као и о међуверским односима у Србији.

Одговарајући на питања, Наумов је изнео неслагање са извештајем Мониторинг мисије КМСЕ за период новембар 2006 – мај 2007. године, и посебно замерио што Министарство вера није консултовано при изради тог извештаја. Такође је истакнуто да се процес регистрације цркава и верских заједница спроводи као и у осталим европским земљама, и да су уписане у Регистар све верске деноминације које постоје у Европи и САД. Још једном је наглашено да слобода деловања цркава и верских заједница није условљена регистрацијом, па самим тим, верске слободе у Републици Србији никоме нису ускраћене."[60]

Коначно, стањем верских слобода у Србији бавио се и *Извештај Комитета за Правне послове и људска права Савета Европе*, који је припремио и поднео 14. 2. 2008. године г. Јирген Херман, под насловом: „Позиција националних мањина у Војводини и Румунске националне мањине у Србији". У склопу тог извештаја припремљен је и Нацрт резолуције коју би требала да усвоји Парламентарна скупштина Савета Европе, и у тај нацрту су унете следеће оцене:

[60] www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=145&Itemid=68

„С обзиром на критике које се односе на Закон о црквама и верским заједницама у Републици Србији из 2006. године, а посебно на питање (не)признавања Румунске православне цркве од стране Закона, Скупштина је изненађена значајним утицајем Српске православне цркве на признавање других цркава и/или верских заједница. Скупштина скреће пажњу српским властима на разматрање овог питања и спречавање утицаја канонског права једне цркве у односу на друге цркве или верске заједнице.

У складу са тим, Скупштина позива надлежне власти Републике Србије: "22.16. да елиминише регионалне разлике које постоје у области заштите мањина (посебно у области употребе мањинских језика у администрацији, образовања на језицима мањина, слободе вероисповести и т. д.) потпуном применом закона који регулишу ове области на читавој територији њиховог важења; 22.17 да предузме неопходне мере како ви Власима/Румунима који живе у источној Србији (Тимок, Морава и долина Дунава) обезбедили приступ образовању, медијима и јавним службама на њиховом матерњем језику и дозволи да верске службе служе на свом језику..."[61]

Парламентарна скупштина Савета Европе је ову Резолуцију и усвојила 1. октобра 2008. године.

Најозбиљнија правна анализа Закона о црквама и верским заједницама дата је у *Анализи Института за религију и јавну политику о слободи вероисповести у Србији* („Institute of Religion and Public Policy Submission Regarding Religious Freedom and Serbija").[62] Анализа је објављена у Вашингтону, 17. јула 2008. године. У тој, доста детаљној, Анализи, заснованој пре свега на Међународном пакту о грађанским и политичким правима, Европској конвенцији о људским правима, пракси Европског суда за људска права, документима ОЕБСа (ODIHIR Background Paper 1999/4 i OSCE Guidelines for Review of Legislation Pertaining to Religion or Belief) и извештају Иницијативе младих за 2007. годину, вашингтонски Институт је изнео читав низ критика на рачун усаглашености Закона о црквама и верским заједницама са релевантним међународним стандардима. Изнете примедбе се, препричано, састоје у следећем:

- Права гарантована текстом Закона резервисана су само за верске организације којима је одобрен упис у званични Регистар цркава и верских заједница. Закон изричито не каже да верске организације које изаберу да се не упишу у Регистар уживају утврђена права, али се из посебних одредби Закона може закључити да се та права не односе и на њих. Иако су чл. 1. и 2. модификовани тако да утврђују општа правила о слободи испољавања религије и забрани верске дискриминације, Закон прецизно дефинише у чл. 4. да су субјекти тих права традиционалне цркве и верске заједнице, конфесионалне заједнице и друге верске организације. Члан 9. је утврдио обавезу за верске организације да се упишу у званични Регистар цркава и верских заједница да би деловале као признати верске правни субјекти (правна лица).Таква одредба изазива забринутост пошто закон није предвидео систем аутоматске регистрације већ су државне власти задржале дискрециона овлашћења уписа у Регистар цркава и верских заједница. Без добијања статуса правног лица, верске организације не могу да врше основне делатности, стичу својину лисингом, отварају банковне рачуне и сл. Исти систем је примењен и чл. 24. Закона којим је предвиђено да се на имовину цркава, верских заједница и верских организација које су избрисане из Регистра примењују прописи којима је уређен рад удружења. У сваком случају, српско право не осигурава верске организације које су регулисане према прописима о удружењима уживају пуни обим верских активности. Шта више, из чл. 20. Закона о црквам и верским заједницама произилази да верске организације које се нису пријавиле за регистрацију од 7. маја 2007. године више нису „верске организације" и не сматрају се „субјектом слободе вероисповести" из чл. 4. Закона. То је разлог зашто се већина верских група у Србији пријавила за регистрацију од 7. маја 2007. године, али многе организације су одбијене, чиме је примењен дискриминаторски систем регистрације. Неке верске групе су наставиле да функционишу као удружења, али нису подржане у

[61] У извештаја се наглашавају обавезе које Србија има као потписница Оквирне конвенције за заштиту националних мањина Савета Европе (на снази од 1.9.2001) и Европске повеље о регионалним и мањинским језицима (на снази од 1. јуна 2006). Посебно се истиче угроженост заштите језика мањина због околности да „употреба латиничног писма, које мањине углавном користе, више нема правни основ у садашњем Уставу".

[62] www.religionandpolicy.org/show.php?p=1.1.2066

обављању верских активности, с обзиром на секуларну природи њихове регистрације. То све потврђује озбиљне повреде њиховог права на слободу вероисповести, утврђеној чл. 9. ЕКЉП и чл. 18. МПГПП. Одредбе Закона о црквама и верским заједницама не обезбеђују права верских група које изаберу да се не региструју или чија је регистрација одбијена.

- Установљени систем регистрације ствара и дискриминацију према мањинским деноминацијама. За разлику од нацрта из 2005. године који је предвиђао аутоматску упис у Регистар традиционалних цркава и верских заједница, финална верзија Закона из 2006. године тражи од свих цркава, верских заједница и верских организација да се региструју или пререгиструју. У сваком случају, одступајући од прокламације утврђене у чл. 6. да су цркве и верске заједнице једнаке пред законом, регистрациона процедура је дискриминаторска за мањинске вероисповести. Статус „традиционалних цркава“ и „традиционалних верских заједница“ утврђен новим Законом темељи се на њиховом „историјском континуитету“ (чл. 11 до 15) и правном субјективитету стеченом по ранијим прописима. Ово треба да оправда њихово подвођење под мање захтевну процедуру регистрације него „конфесионалне заједнице“ или „друге религиозне организације“ према чл. 18. Закона. За разлику од традиционалних црква и верских заједница, конфесионалним заједницама није признато да имају „историјски континуитет“, иако су претходно имале признати правни статус. Полазећи од ове арбитрарне класификације, чак и када у принципу све цркве и верске заједнице треба да се пререгиструју према чл. 18. Закона, „традиционалне цркве“ и „традиционалне верске заједнице“ требају само да поднесу једноставну пријаву, која садржи њихово име, адресу седишта и име заступника, док, насупрот томе, „конфесионалне заједнице“ и „друге верске организације“ морају да поднесу захтев и обимну документацију.[63] Чињеница да Закон установљава рестриктивнији систем уписа у Регистар за мањинске деноминације представља дискриминацију саму по себи. И чл. 18. МПГПП и чл. 9. ЕКЉП утврђују забрану дискриминације мањинских верских група.
- Према Закону држава може обезбедити финансијску потпору неким црквама или верским заједницама (чл. 28. и 36). Закон не утврђује ни један детаљ у погледу критеријума који би се користили при одобравању финансијске потпоре, тако да је то питање у искључивој дискреционој власти државних органа.
- За регистрацију нове верске организације потребни су према Закону потписи најмање 100 чланова верске групе. Заједнице које су тек основа и имају мање од 100 чланова су онемогућене да се региструју и стекну статус правног лица. Оне су тиме ускраћене од могућности да имају банковни рачун, стичу имовину, граде цркве, штите своја права у правној процедури и др. Осим тога, захтев да се приложе потписи и подаци о 100 оснивача верске заједнице (чл. 20) није у сагласју са правима лица да се не изјашњава о својој вери (чл. 2). Подаци који се траже више личе на полицијски документ него на регистрацију верске заједнице, због чега постоји страх да ти подаци могу бити злоупотребљени од полиције, имајући у виду раније поступке полиције. Овакве одредбе Закона представљају кршење forum internum слободе вероисповести и нису компатибилни са међународним стандардима о људским правима. Новоустановљеним верским заједницама, као што су деноминације организоване у мале конгрегације, захтевом за 100 оснивача ускраћене су могућности да стекну статус правних лица.
- Члан 18 Закона захтева од конфесионалних заједница и других верских организација да приложе приказ основа верских учења, верских обреда, верских циљева и основних активности. Уколико се ти подаци траже да би власти могле проценити валидност веровања или активности верских заједница, то није прихватљиво са становишта међународних правила о људским правима. Израз „приказ основа верског учења“ морао би се интерпретирати као чиста индикација извора верских

[63] У одељку посвећеном правном положају цркава и верских заједница у Републици Србији видеће се да је вашингтонски Институт у заблуди у овом погледу и да је ситуација гора него што је приказана, пошто је Министарство вера на основу Правилника о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница извршило аутоматски упис у регистар традиционалних цркава и верских заједница.

учења. Свако захтевање навођења већих детаља представљало би кршење форум интернум слободе вероисповести. Поступци Министарства вера у том погледу дају повода за забринутост. „Хинду Вишну заједница“ и „Јеховини сведоци“ нису уписани у Регистар цркава и верских заједница, већ су упућени да се региструју као удружење код Министарства за државну управу и локалну самоуправу. То министарство је, пак, одбило такву регистрацију, тако да су ове верске организације принуђене да делују нерегистровано. У образложењу одбијања уписа у Регистар цркава и верских заједница „Хинду Вишну заједнице“, наведено је да је она у свом приложеном статуту себе дефинисала као „заједницу религиозних грађана“ која „изучава филозофије и културе Веда“, из чега логички произилази да треба да буде регистрована према Закону о удружењима а не према Закону о црквама и верским заједницама. Српске власти би морале да промене своју праксу у циљу усаглашавања са међународним стандардима, пошто је према њима допуштен само формални преглед статута или повеље верске организације подносиоца захтева.

- Сврха чл. 19. Закона, којим је забрањено да се у Регистар упишу верске организације чији назив или део назива изражава идентитет цркве, верске заједнице или верске организације која је већ уписана у Регистар, усмерена је на спречавање регистрације оних цркава које не признаје Српска православна црква (као Црногорске или Македонске православне цркве). У сваком случају, придржавајући се стриктно те одредбе, Министар је одбио велики број захтева за регистрацију. На овај начин је, на пример, одбијена регистрација „Хришћанске баптистичке цркве (Christ’s Church of the Baptiyed)“ и „Уније реформског покрета адвентиста седмог дана (Union of the Reform Movement of Adventists of the Seventh Day)“ пошто су две цркве под сличним именом већ биле уписане у регистар. У случају српског Закона, забрана регистрације верских организација са називима који садржи речи заједничке са називима већ регистрованих цркава, верских заједница или верских организација, установљава мешање државе у црквена питања и кршење обавезе државе да се понаша неутрално.
- У чл. 20. Закона утврђено је, између осталог, да при одлучивању о упису у Регистар, Министарство вера узима у обзир и административну и судску праксу једне или више земаља Европске Уније. Таква одредба је крајње неуобичајена и нема разлога зашто је унета у Закон, осим ако се тиме не ствара могућност за Министарство да крајње произвољно узима у обзир поједине одлуке најконзервативнијих правних система, као што је, на пример, Грчка.
- Коначно, у Закону постоји колизија државног права (закона) са канонским правом и црквеним одлукама. Одредба чл. 7. Закона која утврђује правило да држава пружа помоћ црквама и верским заједницама у извршавању њихових одлука, упућује на закључак да неке одлуке или пресуде донете од цркава или верских заједница могу имати правно обавезујуће дејство и да држава може да их извршава. Таква одредба закона је у супротности са начелом да су цркве и верске заједнице независне од државе, установљеним чл. 6. Закона. Она је, такође, супротна и индивидуалној слободи вероисповести, која подразумева право сваког лица да слободно изабере да ли ће се потчињавати канонима цркве.

Глава друга

ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ

Устав Републике Србије одређује: да је Србија „лаичка“ држава, да су „цркве и верске заједнице“ равноправне и одвојене од државе“, да је грађанима зајамчена слобода „савести“ и „вероисповести“ и да је свако слободан да испољава своју „веру“ или „убеђење“ „вероисповедања“. Закон о црквама и верским заједницама Србије је утврдио да су субјекти (колективни) „верске“ слободе „цркве, верске заједнице, конфесионалне заједнице и друге верске организације“. Пуно појмова а мало јасног значења. Проблем постаје посебно изражен када у конкретном случају одређеном појму треба дати „правно значење“. Многа питања се отварају и из околности да је Закон о црквама и верским заједницама четири наведена појма скратио са термином „цркве и верске заједнице“, а не „верске организације“, како би то логично проистицало из самог текста чл. 4. Закона.[64] Законодавац није чак желео да „сачува усаглашеност“ Закона са тада важећим Уставом, тако што би скратио коришћене називе са „верске заједнице“, иако би то одговарало чл. 41. ст. 2. Устава из 1990.[65] Самим тим је, по нашем мишљењу, неуставност употребљене терминологије више него очигледна, и пре и сада.[66] Овде треба напоменути и да је у првим верзијама Преднацрта и Нацрта закона коришћен термин „верске заједнице“ за ознаку свих верских организација у Србији, али је он напуштен због приговора „традиционалних цркава“ да се не могу „препознати“ у том термину.

Помоћник министра вера, Драган Новаковић, у свом тексту „Положај верских заједница у новом Уставу Србије“ оценио је да је исправно поступљено када је у Уставу употребљен термин „цркве и верске заједнице „јер је сасвим извесно да се за Исламску или Јеврејску заједницу не може употребити термин `црква`, као што је неоправдано да се оне које у називу имају одређење `црква` подведу под појам `верска заједница`. По мишљењу Новаковића: „Наведено разликовање је суштинско и принципијелно, али се мора указати да су коришћени термини у Уставу потпуно равноправни из чега произилази да се у законодавној активности или пракси не може правити разлика између верских организација које у називу садрже име `црква` или `верска заједница`. Употреба заједничких термина `конфесија`, `верске организације` или раније коришћеног `вероисповести` изазвала би додатну конфузију и не би помогла отклањању дилема. Верујемо да би све евентуалне сумње у неравноправан третман биле превазиђене да је између ова два назива уместо `и` у Уставу употребљен везник `или`.“[67]

Како велики број проблема у комуникацији људи настаје услед неједнаког разумевања коришћених појмова, ми ћемо најпре покушати да укажемо на могућа значења наведених појмова.

Но пре тога једно појашњење. Држава, верна својој „неутралности“ у вези с питањем вероисповести, никада, по правилу, и не даје правну дефиницију свих термина које користи. Слична ситуација је и кад су у питању међународне конвенције и декларације у којима је регулисана слобода вероисповести. Док доктрине могу да тачно одреде верске организације као

[64] Овакво разликовање је оштро критиковано од бројних невладиних организација као грубо кршење верских слобода. Тако, на пример, у саопштењу Групе за промоцију женских политичких права из децембра 2006. године је констатовано: „...заједнички назив "цркве и верске заједнице", одн. коришћење 2 облика од 4, а имајући у виду другачији начин оснивања и положај верских организација утврђен законом – чини нејасним положај и права других субјеката корпоративних верских слобода“

[65] Чл. 41. Устава из 1990: (1) Јамчи се слобода вероисповести, која обухвата слободу веровања, исповедања вере и вршења верских обреда. (2) Верске заједнице су одвојене од државе и слободне су у вршењу верских послова и верских обреда. (3) Верска заједница може оснивати верске школе и добротворне организације. (4) Држава може материјално помагати верске заједнице

[66] Тиме не желимо да кажемо да није могуће, или да није исправно коришћење више различитих ознака за различите врсте верских организација, али то захтева одговарајућу уставну норму, и осигурање пуне правне равноправности свих верских организација независно од назива.

[67] www.kczr.co.yu/okrugli%20stolovi/manjine/08_novakovic.doc

спој њихових субјективних елемената (вера, убеђење) и објективних елемената (обред, заједница), у материјалном праву не можемо да нађемо дефиницију вероисповести.[68]

Верске групе и верске заједнице регистроване у Републици Србији 1997. године

На сајту Министарства вера Републике Србије не могу се наћи подаци које су све верске организације (цркве, верске заједнице, конфесионалне заједнице и друге верске организације) уписане у Регистар Цркава и верских заједница. Неки подаци се могу наћи из „независних извора", наведених у претходном поглављу, али су они незванични. Према наводима „Политика он лине", у Републици Србији су 1997. године биле регистроване следеће верске групе и верске заједнице[69]:

Верске групе у Србији

1. Црква Исуса Христа Светаца последњих дана (Мормонска црква)
2. Прахришћанска заједница Универзални живот
3. Западноправославна црква (раније Старокатоличка црква)
4. Ошо Рајниш
5. Ред мистичне руже – Ордо росае мистицае
6. Сатхја Саи Баба
7. Сатанисти
8. Универзитетски крсташки рат за Христа
9. Ордо Темпли Ориентис – Ред оријенталних темплара Гностичка католичка црква – Свети грал
10. Интернационална школа златног ружиног крста (розенкројцери)
11. Унификациона црква
12. Бела гностичка црква – Ега
13. Христова духовна црква – Пентекости
14. Савез баптистичких цркава у Србији и СРЈ
15. Христова црква Мало крштење
16. Заједница седмог дана адвентиста Реформни покрет
17. Савез за трансценденталну медитацију Србије – ТМ
18. Реформски покрет адвентиста Седми дан
19. Словачка евангелистичка црква
20. Христова црква јеванђеоске браће
21. Јеховини сведоци
22. Ваишнавска верска заједница Веда (Харе Кришна)
23. Христова црква
24. Новоапостолска црква
25. Саи центар за универзални духовни центар и образовање
26. Друштво за очување древне културе и традиције Тибет – Џокчен
27. Протестантска верска заједница
28. Назарени
29. Слободна црква
30. Удружење за изучавање и примену пута потпуне духовне самореализације системом Пракса истрајне молитве
31. Црква божија
32. Хришћанска адвентистичка црква
33. Божија деца
34. Реч живота
35. Међународна Христова црква
36. Сукио Махикари
37. Црква скупштине божије
38. Шри Чинмој

[68] Из извештаја Одбора задуженог за испитивање секти поднетог Председништву француске Народне скупштине 22.12.1995. Наведено према, www.nin.co.yu/2003-08/01/30192.html

[69] www.politika.rs/rubrike/Tema-nedelje/Sekte-i-drugi-demoni/t40381.sr.html

39. Англиканска црква Свете Мери

Верске заједнице у Србији

1. Српска православна црква
2. Викаријат Румунске православне цркве
3. Подворје Московског патријархата у Београду
4. Јеврејска заједница
5. Исламска заједница
6. Београдска надбискупија – митрополија
7. Суботичка бискупија
8. Зрењанинска бискупија
9. Ђаковачко-сремска бискупија
10. Скопско-призренска бискупија
11. Крижевачка бискупија гркокатоличке цркве (унијати)
12. Словачка евангеличка црква (аугзбуршке вероисповести)
13. Хришћанска реформатска црква (калвини)
14. Хришћанска адвентистичка црква
15. Хришћанска баптистичка црква
16. Христова пентекостна црква
17. Јеховини сведоци – хришћанска верска заједница
18. Евангеличко-методистичка црква
19. Хришћанска назаренска заједница
20. Христова црква браће

(Из документа Министарства вера Републике Србије из 1997)

I. Лаицизам – секуларизам

Према чл. 11. ст. 1. Устава, Република Србија је световна држава.

Вујаклијин Лексикон страних речи и израза означава реч „лаик“ (грч. лаикос народни, пучки, нлат. лаицус) као „световњак, световно лице, лице које није свештеник“.[70] Од речи лаик изведена је реч „лаички“ која значи (основно значење) „светован, мирски, несвештенички“.

„Треба увијек имати на уму да су лаичност, лаицизам и лаик слични изрази, али да у стварности значе различите ствари“ – казао је Табаре́ Ва́cqуез, предсједник Уругваја. Не треба лаичност државе, по његовом мишљењу, мешати с лаицизмом. Лаичност је чинилац који подупире и помаже развоју демократије. Лаичка држава треба свима јамчити иста права и исте могућности и, без навијања ни за кога, али ипак треба водити рачуна о осетљивости и традицији које су одувек саставнице историје једне земље. Бити лаик значи прихватити и поштовати различитост другога, признајући свакоме право на одбрану и развој властитих идеја као и верских уверења, имајући у видику суживот уређен законом.[71]

Појмови „лаик“, „лаички“, „лаицизам“ везани су за појмове „секуларни“ (световни, мирски, нецрквени, светски), „„„секуларитет“ (световност, световно правосуђе у цркви), „секуларизирати“ (посветовнити, посветовњавати, учинити световним, црквено лице или црквену ствар учинити световном), „секуларизација“ (посветовљавање, посветовљење, претварање нечега црквеног у световно). Сам термин „секуларизам“ измислио је 1846. године енглески филозоф Џорџ Џејкоб Холиок. У најчешћем световном значењу, њиме се изражава противност успостављању државне религије или фаворизовању једне наспрам других религија. Сама реч секуларизам потиче из латинског језика (сецуларис) што значи нешто светско, тј. нешто што није верско. Секуларизам је покрет који се залаже за одвајање и умањивање значаја религије у јавном животу. Познат је и под називом световност. Залаже се за одвајање Цркве од државе, те слободу мишљења. Секуларно устројство друштва темељи се на научној слици, доминацији науке и филозофије у односу на религију. „Савремена секуларна друштва искључују Бога као субјекта друштвених и политичких процеса. Вера се потискује у `приватну`

[70] Милан Вујаклија, Речник страних речи и израза, Београд, 1980, стр. 491.
[71] www.ktabkbih.net/vijesti/tiskaj.asp?N_UID=10264

сферу људских осећања. Јавни (секуларни, политички) живот подразумева `еманципацију` политике, економије, права, образовања, уметности од утицаја цркве“.[72]

Као друштвени покрет, секуларизам се дели на два дела. Први, који не заговара потпуно негирање вере него њено одвајање од друштва и друштвеног живота, тј. да вера буде само приватна ствар у границама приватног и ништа више. Други, радикални, део заговара потпуно негирање вере и свега што је верско, сматрајући да она нема шта да ради у сфери јавнога, а понајмање да се меша у јавне послове. Радикални секуларизам исмева религијска осећања грађана сматрајући их назадним. Међутим, тежња ка потпуној демонтажи сакралних вредности, традиција и структура у црквеној и религијској слици света добија увек своје религијско-фундаменталистичке одговоре с различитих страна. Тиме се долази до тачке компромиса. Друштва нису само саткана само од секулариста, него и од верујућих. И једни и други творе друштво које мора бити у дијалогу. Плуралност друштва „подразумева такву онтолошку концепцију уређења свијета која би требала уважавати јединство у мноштву разноликога на принципу толеранције о којима су писали стари модернисти J. Locke и Voltaire“.[73]

Секуларизам као друштвени пројекат 19. и 20. века, има својег противника у религијским фундаментализмима с почетка и свршетка 20. века. Секуларизација или посветовљење живота оријентисано на разум и искуство почела је у еманципацијским филозофијама хуманизма, ренесансе, рационализма и емпиризма те напокон просветитељства у односу на религију. Те су филозофије и правци мишљења увелике утицали на еманципацију мишљења, филозофије и науке од религије. Врхунац практичног растављања религијскога од политичкога била је Француска револуција након које је установљена секуларна држава као негација средњовековне државе. „Данас је секуларна држава израз и производ прве модернизације света, и на свету је више таквих држава укључујући и неке унутар исламскога круга као што је, примерице, Турска, која упркос валовима исламског фундаментализма, успешно одолијева нападима и остаје узором секуларне државе у исламском окружју, надајући се пуноправном чланству у ЕУ, која ЕУ ради свога секуларнога карактера нимало добро не гледа на растући исламски фундаментализам, управо због вишемилионске популације муслимана у ЕУ. Рачуна се да их је више од 20 милијуна.“ [74] Међутим,. секуларни карактер друштава и државе или секуларизам није се показао у свим цивилизацијама као примењив принцип. Оне културе и цивилизације које нису прошле кроз раздобље западног просветитељства, не могу бити убројене у круг друштава и држава утемељених на принципу секуларизма, „па је можда илузорно очекивати да се пред налетом углавном присилна позападњења у, поглавито исламском свету, не наилази на одобравање јер се запад и ислам у тим питањима у главним премисама разилазе, и то не само у случају меких исламских поредака него оних радикалних утемељених на исламском фундаментализму.“[75] Вехабијски вођа у Босни и Херцеговини Селефија Барчић, од којег се дистанцира Исламска заједница у БиХ, у једном разговору каже: „Тко вјерује у Аллаха, њему вјера забрањује да слуша друге законе јер се они супротстављају Богу. Муслимански вјерници морају поштовати шарију, али она се не смије наметати другима, јер ислам се не намеће, он се мора спознати.“. [76]

Типичан пример лаичке државе је Француска. Она је по уставу лаичка држава која поштује све религијске заједнице и не разликује их. Цркви се јемчи слобода деловања, али нема додирних тачака између верских заједница и државе, већ је црквено деловање „приватна ствар“. Становништво се не пописује по вероисповести, али постоје статистичке индикације. По подацима из 2006. у Француској 51 % становништва припада римокатоличкој цркви, 31 % су атеисти, око 4 % су муслиманске вероисповести, протестаната има 3 %, јевреја 1%. Преосталих 10 % припада другим религијским заједницама или се не изјашњава. Анкета из 2007. је на питање „Којој религији сте најближи“ дала следеће резултате: 64 % католицизму, 3 % исламу, 2,1 % протестантизму и 0,6 % јудаизму. 27 % анкетираних су се изјаснили као атеисти.[77]

---

[72] Радован Биговић, Хришћанство и политика, www.serb-kirche.at/index.php?option=com_content&task=view&id=203&Itemid=1

[73] Anđelko Milardović, Sekularizam i religijski fundamentalizam, www.vjesnik.hr/html/2007/04/12/Clanak.asp?r=sta&c=1

[74] Talal Asad, „Sekularizam“, www.fmk.singidunum.ac.yu/pdf/talal_intervju_srpski.pdf

[75] Ibid.

[76] Ibid.

[77] http://france.navimap.org/sr-history-3017382.html?%D0%A1%D1%80%D0%BF%D1%81%D0%BA%D0%B8

Турска је друга држава позната по унутрашњој борби да се сачува секуларни карактер друштва, утврђен Турским уставом. Турска Република утемељена је на начелу да држава треба да буде секуларна (*лаичка*). Пре и после проглашења Републике 29. октобра 1923, јавна сфера је одвојена од верске кроз низ револуционарних реформи: укидањем калифата 3. марта 1923. године; укидањем уставне одредбе којом се ислам проглашава државном религијом 10 априла 1928. године; и, на крају, 5. фебруара 1937. године уставним амандманом којим се начелу секуларизма додељује уставни статус (члан 2 Устава из 1924. и члан 2 Устава из 1961. и 1982). Према чл. 2. Устава: „Република Турска је демократска, секуларна (*лаичка*) и социјална држава заснована на владавини права, која поштује људска права у духу социјалног мира, националне солидарности и правде, привржена је Ататурковом национализму и утемељена на основним начелима наведеним у Преамбули.“ Један од најпознатијих случајева из области слободе вероисповести који је довођен у везу са секуларним карактером државе, тицао се права да студенткиње могу да носе на универзитету вео или мараму која покрива врат и косу. Проблем је дошао пред Уставни суд Турске, након што је прелазни члан 16. Закона о високом образовању (Закон бр. 2547) је ступио на снагу 10. децембра 1988. У њему је наведено: „Модерно одевање или изглед су обавезни у салама и ходницима институција високог образовања, припремним школама, лабораторијама, клиникама и поликлиникама. Вео или марама која покрива врат и косу могу да се носе из верског убеђења.“ У пресуди од 7. марта 1989. године објављеној у *Службеном гласнику* од 5. јула 1989. Уставни суд је сматрао да је наведена одредба у супротности са члановима 2 (секуларизам), 10 (једнакост пред законом) и 24 (слобода вероисповести) Устава. Такође је установио да она не може да буде усклађена с начелом равноправности полова имплицитно садржаном, између осталог, и у републиканским и револуционарним вредностима. У својој пресуди, судије Уставног суда су објасниле, прво, да је секуларизам стекао уставни статус због историјског искуства земље и специфичности ислама у поређењу с другим верама; секуларизам је био суштински услов за демократију и деловао је као гарант слободе вероисповести и једнакости пред законом. Он је такође спречавао државу да одређеној религији или уверењу даје првенство; сходно томе, секуларна држава не би могла да се позива на верска убеђења при вршењу своје законодавне функције. Наглашавајући неповредивост слободе вероисповести, савести и вероисповедања, Уставни суд је констатовао да та слобода, која не може да буде изједначена с правом да се носи било која посебна верска одежда, гарантује пре свега слободу одлучивања о томе да ли ће неко прихватити веру или не. Он је објаснио да, кад се изађе из приватне сфере свести појединца, слобода испољавања вере може да буде ограничена због разлога везаних за јавни ред, да би се одбранило начело секуларизма. Уставни суд Турске је, између осталог, навео:

> „Секуларизам је грађански организатор политичког, друштвеног и културног живота, на основама националног суверенитета, демократије, слободе и науке. Секуларизам је начело које пружа могућност појединцу да афирмише своју личност кроз слободу мишљења и које, прављењем разлике између политике и верских уверења, чини слободу савести и вероисповести делотворном. У друштвима заснованим на вери, која функционишу уз религиозно мишљење и верска правила, политичко организовање је верско по карактеру. У секуларном режиму, вера је заштићена од политичке улоге. Она није средство власти и остаје на свом уваженом месту, које ће свако одредити по својој сопственој савести...“[78]

Разматрајући наведену пресуду Уставног суда Турске, Европски суд за људска права је нашао да је турски суд исправно применио начело секуларизма на конкретни случај:

> „У пресуди од 7. марта 1989, Уставни суд навео је да је секуларизам, као гарант демократских вредности, тачка у којој се сусрећу слобода и једнакост. То начело

[78] Случај је описан и цитиран према, Европски суд за људска права, одабране пресуде 3, Савет Европе, Београд, 2008, стр. 255 (случај Лејла Шахин против Турске, представка бр. 44774/98, пресуда од 10. новембра 2005). Европски суд за људска права је нашао да Уставни суд Турске није прекршио чл. 9. Европске конвенције о људским правима. У пресуди је констатовано: "Суду није промакла чињеница да постоје екстремни политички покрети у Турској који теже да намећу друштву као целини своје верске симболе и концепт друштва заснованог на верским правилима", указао је суд. Премијер Турске Ердоган је био у неверици. "Запрепашћен сам овом одлуком", рекао је он. "Европски суд нема права да говори о овом питању марама. То право припада исламским улемама (учењацима)." Турски парламент је 9. фебруара 2008. године усвојио уставне амандмане којима је дозволио ношење марама на универзитетима.

спречило је државу да даје предност одређеној вери или уверењу; оно је на тај начин руководило државу у њеној улози непристрасног арбитра, и нужно је повлачило слободу вероисповести и савести. Оно је такође служило да се заштити појединац не само од самовољног мешања државе већ и од спољног притиска екстремистичких покрета. Уставни суд је додао да слобода испољавања вере може да буде ограничена да би се одбраниле те вредности и начела (види горе став 39).

Као што је веће исправно навело (види став 106 његове пресуде), Суд сматра да је овај концепт секуларизма у складу с вредностима на којима се темељи Конвенција. Он налази да се поштовање тог начела, које је без сумње једно од основних начела турске државе, која су у складу с владавином права и поштовањем људских права, може сматрати неопходним да би се заштитио демократски систем у Турској. Став који не поштује то начело неће нужно бити прихваћен као став који је обухваћен слободом испољавања вере и неће уживати заштиту члана 9 Конвенције (види *Refah Partisi and Others*, пресуда горе наведена, ст. 93).“[79]

II. Вера - Вероисповест – Религија

Речи „вера“, „религија“ и „вероисповест“ имају исто значење. Међународно-правни документи користе термин „религија“, а у нашим званичним преводима тих докумената углавном се користе речи „вера“ и „вероисповест“. Ни међународни ни национални правни документи не дефинишу „шта је“ религија (вера, вероисповест), већ се заустављају на томе да утврде у чему се састоји слобода религији (вероисповести). Тиме се проблем не решава, јер када се неко позове на то да му је повређена слобода вероисповести, прво треба да се утврди да ли му је „то“ што је повређене у опште његова „вероисповести“.

„Свест“ о припадању некој мањинској групи (и, као последица тога, тежња да се заштити културни идентитет те групе) не отвара ниједно питање везано за слободу вероисповести.[80] У пракси Комисије за људска права и Европског суда за људска права Савета Европе није дати коначно тумачење значење појма „вероисповест“. По правилу„ оно што би се могло сматрати најраспрострањенијим религијама спремно се прихвата као системи убеђења који спадају у оквир заштите, а на сличан начин су обухваћене мањинске варијанте тих религија. Старије вере као што је друидска (келтска) такође се квалификују за заштиту по основу овог члана као што је случај и са верским покретима новијег порекла као што су Јеховини сведоци, сајентологија, Мунова секта и Центар божанске светлости (*Зентрум Дивине Лигхт*) (али је у једном предмету остало отворено да ли то важи и за покрет Вика, тако да, ако постоји сумња у вези с тим питањем, може да се очекује да подносилац представке докаже како та одређена „религија“ заиста постоји).[81]

Према судској пракси немачког Врховног управног суда и Уставног суда, појам „религија“ се широко тумачи. Довољно је да нека организација сведочи (потврђује), на обухватан начин, заједничка верска схватања о смислу и савладавању (решавању) људске егзистенције. Религија, дакле, значи, пре свега, јединствени основни концепт смисла људске егзистенције и разјашњење места човека унутар тог контекста. При том, под религијом се не подразумева само оно што одговара традиционалном европском „духовном благу“ него и друга уверења о људској егзистенцији, све док се крећу у оквирима извесних темељних норми (због тога уверења о спаљивању вештица и полигамији нису религије).[82]

Према Лексикону страних речи и израза Милана Вујаклије, реч религија (лат. religio) означава: учење које се тиче највишег бића (божанство, бога); вера; вероисповест. Фигуративно означава и: „светиња, етичко начело којим је неки човек дубоко прожет, савест, ствар савести“. Из речи „религија“ су изведене речи „религиозан“ и „религиозност“. Религиозан је онај: „који је у вези са религијом, који припада религији; побожан, богоугодан, богобојажљив, смеран;

[79] Пресуда у случају Лејла Шахин против Турске, ст. 113. и 114, цитирано према Европски суд за људска права, одабране пресуде 3, op. cit., стр. 273-274.
[80] Мурдок, op. cit., стр. 20.
[81] Ibid., стр. 22-23.
[82] Sektenreport - Analysen, Originalmaterial, Hilfestellung, , hrsg. T. Frank – U. Grandtner – S. Kippes, Muenchen, 2. Auflage, 1993, стр. 124.

савестан, дубоко прожет осећањем дужности према себи и према другима. Религиозност значи: „ веровање у бога, љубав према богу, поштовање бога, страх од бога; живљење у складу са прописима вере, побожност“.[83]

За већину лица **религија** је организовани систем веровања и богослужења које стављају Бога у средиште. За неке друге, пак, религија означава веровање у већи број богова а постоје и особе које не посједују неку традиционалну веру или религију већ практикују неку врсту веровања на свој лични начин, невезано од организованих религија. У данашње вријеме религија је систематизована на примитивне религије: анимизам и супернатурализам, те светске религије: теизми и системи апстрактних веровања (таоизам, будизам).[84]

Постоје две врсте религија: политеистичке религије и монотеистичке религије. За политеистичке религије карактеристично је веровање у више богова, различита божанства која владају различитим деловима природе и људског деловања. Политеизам је карактеристичан за старе, паганске религије. Политеистичке религије су више ритуалне и обредне него теоријске, но често се спорије шире од монотеистичких религија. Најзначајније старе религије су биле политеистичке (египатска, грчка, римска, нордијска). Готово сви народи Европе су пре примања хришћанства били политеисти. Иако су политеистичке религије по настанку старије од монотеистичких, данас су готово ишчезле (изузетак су хиндуизам и племенске религије).

Монотеизам (на грчком μόνος, *monos*, „један“; і θεός , *theos*, „бог“) представља веровање у једно, универзално и свеобухватно **божанство**, тј. **Бога.** За монотеистичке религије је карактеристично обожавање једног бога, и то је основна разлика у односу на политеистичке религије. Друга важна разлика између политеистичких и монотеистичких религија је у томе што су политеистичке религије најчешће народне религије, док су монотеистичке религије наднационалне и универзалне (изузетак је јудаизам) и у начелу се не ограничавају на једно племе, народ или државу. У свим монотеистичким религијама могу се наћи извјесне заједничке карактеристике. Прва заједничка карактеристика је већ споменути универзални, наднационални карактер, друга је да су све монотеистичке религије откривене, а то значи да су их основали и утемељили пророци, трећа је да су све монотеистичке религије су сотеролошке (грчки: сотер - спаситељ) што значи да је пророк такође спаситељ, избавитељ народа, а четврта заједничка карактеристика је да све монотеистичке религије, стављајући духовно изнад материјалног и телесног, чак проглашавајући нагоне и страсти злим.

Постоје три основне групе теорија религије. Према првој, религија је изум једне (обично владајуће) групе људи као средство заштите привилегија исте те групе људи. Према другој групи теорија, религија је трајна егзистенцијална карактеристика људског бића, а према трећој групи теорија, религија је само људска склоност к сујеверју произашла из недовољног познавања праве природе ствари.

У опште, зашто неки људи верују у Бога, у вечни смисао живота, у постојање неког божанства које управља на невидљив начин животом човека и човечанства, неки други људи немају никакву веру, док трећа група људи показује скоро потпуну равнодушност према питањима трансцендентне природе? На ово вечно питање, у току низа протеклих векова, стизали су разни одговори са различитих страна географске, историјске и религијске стварности. Ни данас немамо на овај сложени проблем неки једнозначан и задовољавајући одговор. Према објашњењу проф. Јеротића, достигнућа модерне психологије, нарочито пренаталне, перинаталне и постналне, као и резултати прикупљени радовима из области дечје психологије и психопатологије, педагогије и школске психологије, несумњиво доказују да је, осим наслеђа, утицај одгајивача на развој малог детета, нарочито у току прве три до пет година живота, веома значајан за структурисање будуће личности човека. Када је реч, дакле, о религиозном развоју детета, теистички, атеистички или агностички став родитеља, иако не увек и нужно, пресудан је за верску опредељеност одраслог човека.[85]

---

[83] Вујаклија, op. cit., стр. 793.

[84] О религијским појмовима више видети, http://bs.wikipedia.org/wiki/Kategorija:Religija

[85] Владета Јеротић, Психолошке сметње вере, www.rastko.org.yu/rastko/delo/11641; Према схватању Јеротића, сваки човек је у својим последњим дубинама религиозан, а да је његова религиозност или нерелигиозност привидна и да потиче од препрека које су се поставиле у човековом животу на путу природног развоја његове нормалне потребе да свој живот најбоље осмисли тако што ће прихватити постојање оног невидљивог Бића о коме му прву слутњу пружа архетип Сопства у њему самом, и то још у раном детињству. Проблем веровања или неверовања човека не одлучује се у астрологији и „судбини“, у учењу азијских религија о карми и реинкарнацији, као ни у крутој калвинистичкој подели људи на оне које је Бог унапред

Према православном схватању, вера је лично (личносно) искуство живог Бога, она је најинтимнији део душевног живота и прожима духовну целокупност личности; вера битно учествује у формирању савести (моралне свести), у буђењу духовне самосталности и у освајању слободе за самостално одлучивање.[86] Библија сматра веру извором и средиштем свеобухватног религиозног живота. Промисли што га Бог остварује у времену човек се мора одазвати вером. Исусово истицање вере, њеног садржаја, њене важности, разјашњава се самом сврхом његовог Јеванђеља: привести све људе да с њим деле веру. ″А сад остаје вјера, над, љубав, ово троје...″ (1. Коринћанима 13,13).

Вера по самој својој природи подразумева толеранцију. „Нити толеранција може значити слабљење у вери. Тамо где је слаба вера, о толеранцији се и не говори... Од толеранције не живи душа човекова, него од вере живи. Толеранција је нешто спољашње, вера - унутрашње. Ми морамо држати и јачати своју веру у себи и међу собом. Што јаче хришћанско убеђење будемо имали у себи - а не што слабије - утолико ћемо се лакше и природније моћи односити, с милошћу и добротом, према људима других вера.“[87]

Од појма религија, вероисповест, треба разликовати појам „конфесија“. Израз **конфесија** (лат. confiteor) је првобитно означавало у религиозном смислу исповед, а у казнено-правном признање. Кроз историју реформације је конфесија означавала верско признање припадности некој протестантској партији (нпр. Аугсбуршка конфесија). То је истовремено било давање идентитета оснивачким документима појединих религијских партија. Кроз унутрашњу заједничку повезаност религијских оријентација и црквених достојанственика појам „конфесија“ је у почетку био ознака реформистичке цркве. Каснијим развојем протестантских цркава, појам се користи за разликовање појединих хришћанских цркви (Католичка црква, Православна црква и бројне протестантске цркве). Исто тако се понекад користи и за три главна правца унутар јудеизма (ортодоксни, конзервативни и реформисти) као и два главна правца у исламу (сунити и шиити). И у хиндуизму постоје четири правца на које се може применити овај израз (шиваизам, шактизам, вишнаизам и смартизам).

Религијска деноминација (подгрупа унутар једне религије) суштински значи исто што и конфесија.

III. Вероисповедање

„Вероисповедање“ је појам који има уже значење од појма „вера“ и везан је за“ одређену“ веру. Тако се православно/католичко хришћанско вероисповедање могло означити као најкраће изложене истине хришћанске вере у исповедању вере Православне цркве, односно Римокатоличке цркве. Ово вероисповедање се такође зове и СИМВОЛ ВЕРЕ.[88] Према православном учењу, не постоји само један образац вероисповедања. Постоји неколико, као: Апостолски символ, Символ св. Атанасија Великог и св. Григорија Неокесаријског. Али, најчешће употребљавани символ вере у Православној цркви, састављен је на два васељенска сабора, у Никеји (325. г.) и у Цариграду (381. г.). Католички Символ вере може се видети у Катихизису католичке цркве (издање Глас концила, 1994).

одредио за спасење и оне друге које је одредио за уништење, већ се овај проблем може пре разрешити испитивањем индивидуално-психолошких и социјално-психолошких препрека или сметњи у развоју вере човека. Према истраживањима психолога религије (Бовеа, Пијажеа, Нојмана, Грома, код нас Бориславa Лоренца, Радмила Вучића, Антуна Трстењака и других), сметње индивидуално-психолошке природе могу потицати од човековог разума, његових осећања и његове воље.

[86] Богољуб Шијаковић, Веронаука као култура, Православни Пастирско едукативни центар Архиепископије Београдско-Карловачке, www.ppsc.spc.yu/nav.php?id=82

[87] Епископ Николај (Велимировић), Гласник Српске православне патријаршије за 1933. годину, бр. 41, стр. 645 (www.pravoslavlje.org.yu/broj/920/tekst/o-toleranciji/)

[88] Православни Символ вере и његово тумачење може се видети, на пример, на сајту: www.svetistefan.ca/veronauka/simbolvere.html

IV. Савест

Савест је људској природи инхерентна способност или у теологији од Бога дат дар моралног просуђивања властитих поступака и мисли. Према психолошком и психоаналитичком тумачењу, то је систем интернализованих моралних вредности и правила о томе шта је добро или зло, дозвољено или забрањено, морално или неморално. Формира се током процеса социјализације идентификацијом са најважнијим особама из околине, посебно са родитељима. Најважнија функција Супер-ега (савести) је контрола деструктивних и неприхватљивих тежњи из Ид-а, односно спречавање да допру до Ега. По психоанализи, Суперего је контролор Ега, „унутрашњи судија“ који осуђује, прети и свирепо кажњава Его, баш као што су то родитељи раније чинили свом детету.[89]

Савест је особина људског духа да прати сопствену делатност и да је процењује са вредносне и моралне стране. Процеси су дати, спонтано се одвијају и подразумевају способност увиђања природе својих поступака и намера. Исходи сазнајних процеса праћени су одговарајућим афективним тоном, нарочито приметни у случајевима осећања кривице и гриже савести. Савест је један о манифестних облика моралности човека. Мада је високо субјективне природе, она ипак спада у понашајуће аспекте моралности, јер је нека врста њеног извода. Савест се јавља као интегративни механизам трансцеденталне егзистенције (свесне или несвесне, онакве како је конституисана) и актуелне стварности (онакве како је дата)[90]

Реч „савест“ у неким језицима покрива и више значења. Није ту реч о присном знању што га човек има о самом себи ни о осећају што га имамо о неким вредностима, већ о интуитивној способности којом просуђујемо чин што је извршен или се има извршити. Више него теоријско знање о добру и злу, то је практични суд којим се тврди да ово јесте (или да је било) за мене добро, односно зло.[91]

Приговор савести је једно од основних људских права, засновано на убеђењу лица да је слободно, самостално да слободно мисли, стиче и мења своја убеђења.

V. Убеђење – уверење - мишљење

Убеђење је степен прихваћености разлога и доказа за неку тврдњу. Наглашава се рационална природа односа према тврдњи, за разлику од *уверености*, која се претежно заснива на веровању и емоционалном односима.[92]

Уверење је субјективни суд (став, оцена, мишљење) о некој појави, великим делом заснован на веровању да је нешто добро, истинито, лепо или праведно. Уверења су повезана са ставовима и вредностима, стичу се социјализацијом, утичу битно на понашање и обично се тешко мењају. За разлику од веровања, уверења су једним делом рационално и емпиријски утемељена и подложна корекцији, под притиском аргумената и искуствених доказа.[93]

Мишљење су ментални, претежно симболички процеси којима се схвата и уноси неки поредак у спољну и унутрашњу реалност. То је све оно што спада у апстраховање, поимање, закључивање, суђење, замишљање и сећање. Опажаји и чулни осећаји не спадају у мишљење, али га допуњују. Мада је когнитивне природе, мишљење је под знатним утицајем осећања и хтења.[94]

Мишљење или размишљање је психолошка функција која нам омогућује да уз помоћ мисаоних операција разрађујемо поједине предмете о којима размишљамо. Мишљење је ментални процес који се карактерише расуђивањем и закључивањем, односно схватањем узрочно последичних веза између различитих појава и предмета као и стварањем одговарајућих асоцијација на основу којих се омогућава задржавање и репродукција. Због своје сложености и условљености емоционалним и другим факторима разликујемо конкретно и апстрактно, логично и нелогично, магијско и архаично. Сходно наведеној сложености постоје и одређени

[89] http://sr.wikipedia.org/wiki/Svest
[90] Драган Крстић, Психолошки речник, Београд, 1988, стр. 528.
[91] Речник езотерије, www.objave.com/recnik_pojam_cl.php?pojam=SAVEST
[92] Крстић, op. cit., стр. 644.
[93] http://sr.wikipedia.org/wiki/Uverenje
[94] Крстић, op. cit., стр. 334.

поремећаји мишљења који су карактеристични за поједине особе али и за врсту поремећаја коју имају.[95]

VI. Црква

Реч за цркву, *ekklèsia*, (од грчког ek-kalein, „позвани напоље“, „сазвати“) значи „сазив“. Њоме се означавају зборови народа, посебно верског значаја. Тај се израз често употребљава у грчком Старом завету за скупштину изабраног народа пред Богом. посебно за скупштину на Синају где је Израел примио Закон и био од Бога установљен као његов изабрани народ. Називајући се „екклесиа“ прва заједница оних који су поверовали и Христа сматрала је себе баштиником те скупштине. У њој Бог „сазива“ свој народ из свих крајева земље. Израз *Kyriakè* од којег су изведени Chyrch*, Kirche,* и словенска реч Црква, значи „Господња“, или она која припада „Господу“.

И ако Устав Србије користи термин „црква“ само у множини („цркве“) и у општем значењу, Закон о црквама и верским заједницама у погледу правног положаја цркава и верских заједница, употребљава тај термин у ужем значењу и везује га за „традиционалне цркве“. Додуше, реч „цркве“ употребљава се и при означењу „конфесионалних заједница“, али не треба изгубити из вида да се појам „конфесионалне заједнице“ појављује само у чл. 4. ст. 1. и чл. 16. ЗЦВЗ и то у општем значењу, док су у свим „практичним“ одредбама Закона о црквама и верским заједницама конфесионалне заједнице обухваћене појмом „верске организације“. Нарочито бисмо указали на формулацију чл. 19. ЗЦВЗ: „У Регистар се не може уписати верска организација чији назив садржи назив или део назива који изражава идентитет цркве, верске заједнице или верске организације која је већ уписана у Регистар или која је раније поднела захтев за упис“. С обзиром на то да према чл. 18. ст. 2. ЗЦВЗ, у поступку уписа у Регистар цркава и верских заједница, конфесионална заједница има статус верске организације, широким тумачењем одредбе чл. 19. ЗЦВЗ могло би се довести у питање право конфесионалних заједница да себе означавају „црквом“ или „заједницом“, у свим случајевима када би се тиме „изражавао идентитет“ неке „традиционалне цркве или верске заједнице“ (с обзиром на њихов примат назива из законског признања).[96] Нешто другачије је код одредби Закона о обављању делатности и ту би појам „цркве“ могао да обухвати поред традиционалних цркава и неке конфесионалне заједнице које су се раније сматрале „црквом“.

С обзиром да ни Устав ни Закон о црквама и верским заједницама не дефинише општи појам „цркве“, за његово разумевање треба видети и „верска“ схватања тог појма. Начелно, појам „црква“ везан је за хришћанску веру.

Традиционалне цркве

Према чл. 10. ЗЦВЗ*: „*Традиционалне цркве су оне које у Србији имају вишевековни историјски континуитет и чији је правни субјективитет стечен на основу посебних закона, и то: Српска Православна Црква, Римокатоличка Црква, Словачка Евангеличка Црква а. в., Реформатска Хришћанска Црква и Евангеличка Хришћанска Црква а. в.“

Из наведеног списка, као и одредби чл. 11–15. Закона о црквама и верским заједницама види се да је статус „традиционалних„ признат само оним црквама које је законски признала Кнежевина Србија или Краљевина Југославија.

1. Православно схватање Цркве

Према књизи епископа Данила и епископа Амфилохије „Нема лепше вере од хришћанске“, за православне хришћане Црква има следеће карактеристике: [97]

> Црква је свеобухватна Тајна света и живота. По речима св. Григорија Нисијског, већ је стварање света био тајанствени почетак стварања Цркве; дејством и присуством у њему вечног Слова (Смисла) Божијег. То дејство и присуство још је израженије у настанку

[95] http://sr.wikipedia.org/wiki/Mišljenje
[96] О неоснованости широког тумачења чл. 19. говорићемо касније.
[97] Епископ Данило - Епископ Амфилохије, Нема лепше вере од хришћанске, www.geocities.com/serbdom/katihizis.html

човека као словесног (смисаоног) бића, силом Духа Божијег; такође у сталном Божанском Промислу о човеку и свету, нарочито о Изабраном народу Божијем. Када је пак дошла пунота времена, посла Бог то вечно Слово своје, Сина свога Јединородног, да преко Њега и у Њему подари свету и човеку спасење, савршенство и Пуноту живота. Његовим оваплоћењем и целокупним богочовечанским делом коначно је обликована и утемељена Црква Божија. Она је његово Тело а он њена вечна Глава. И као што је Света Тројица један Бог, и један је Исус Христос Спаситељ наш, тако је и Црква Божја једна, света, саборна и апостолска. Све твари и сва бића призвани су да уђу у ту једну Цркву.

Историја Цркве Божије почиње проповедањем и страдањем Апостола. Започета силаском духа Светога и делима Апостола, историја Цркве се наставља забележена у безбројним житијама о подвизима Светих и Мученика кроз векове. историја Цркве и Еванђеље Христове се и данас пишу, и писаће се непрекидно до краја света и века. Али не пером и мастилом, него дејством Духа Светога, који обједињава вером, подвизима и саможртвовањем препорођене и просвећене душе.

Проповед и дело Светих Апостола продужили су њихови наследници: Епископи, презвитери (свештеници) и ђакони. Где год су оснивали нове црквене Заједнице, Апостоли су рукополагали Епископе за своје наследнике, а ови доцније за помоћнике себи презвитере и ђаконе. То је црквена јерархија. Она води порекло од самога Господа Христа и од Светога Духа који је сишао на Апостоле. Апостоли су предали својим наследницима оно што су примили од Господа: исту веру, исто Крштење, исте Свете Тајне, исти живот по Богу. Њихови наследници су то предавали кроз полагање руку (кроз Свету Тајну Свештенства) својим наследницима, а ови опет својим, и тако се кроз то непрекидно наслеђе апостолско прејемство продужава до данас, и продужаваће се до свршетка века. Свештенство проповеда, чува православну веру и врши Свете Тајне; без њега не може бити Цркве, јер без њега Црква не би могла обављати своју спасоносну службу.

Апостолско проповедање Христа и њихово свето дело продужују и сви хришћани. Сви хришћани су позвани да буду апостоли Христови, да буду со и светлост свету; да буду сведоци Христови – речју, делима, а ако затреба и мученичком крвљу. Јер Народ Божији је чувар вере православне ако би висока јерархија затајила.

Избор и посвећење у православну јерархију иде одозго, са неба. Лично Христос је изабрао дванаест Апостола. Они су, касније, изабирали прве епископе, а епископски сабори су изабрали нове епископе. Супротно од Цркве православне, избор у демократијама иде одоздо, од већине гласача. Маса бира свог делегата и уздиже га у фотељу парламента или у владу.

Црква може бити само једна. Јединство Цркве неминовно следи из јединства Личности Богочовека Христа, као њене Главе. Црква је Тело Христово а оно може бити само једно и недељиво. Сви њени чланови, обухваћени једном истом благодаћу Светога Духа кроз Свете Тајне и свете врлине у органско јединство, сачињавају једно Тело, и исповедају једну веру, која их зближава међусобно и са Пресветом Тројицом. Отуда је раздељење Цркве ствар немогућа. Раздељење Цркве никада није било, нити га може бити, а бивала су и биваће одвајања од Цркве. Од једне једине нераздељиве Цркве Христове у разна времена одвојили су се и отпали разни јеретици и расколници, и тиме су престали да буду чланови Цркве. Тако су најпре отпали гностици, па следбеници јеретика Арија, па духоборци, па монофизити, па иконоборци, па варламити, месалианци и многи други.

До одвајања Римске патријаршије од Православне цркве дошло је у XI веку (1054. г). До тада је не само Исток него и Запад припадао јединој, светој, саборној и апостолској Цркви Христовој. Разлог за одвајање Римског патријархата је било увођење разних новотарија на Западу у учење нераздељене Цркве (Филиокве, апсолутни папски примат и непогрешивост папе, инквизиција и индулгенције, тварна благодат, чистилиште, укидање Епиклезе (призива Светог Духа на Литургији, касније – увођење нових неправославних догмата о Богородици, укидање поста итд.).

У XVI веку су се од Римокатолицизма одвојили Протестанти, који су се временом распадали у бројне црквене заједнице и секте.

Јаз између Православља и латинског Запада особито се продубио после доласка крсташа на Исток, почетком XIII века и оснивања Латинског царства у Цариграду

(1204. г.). Западни освајачи су многе светиње на Истоку оскрнавили, чак су погазили и наше Свето Причешће у Путиру, и тада се охладила вековна узајамна братска љубав као веза јединства.

Главни центри хришћанске васељене у току првог миленијума историје Цркве су биле оне помесне Цркве које су Апостоли основали. Најзначајније међу њима биле су следеће: Јерусалимска и Александријска, Антиохијска и Римска и Цариградска Апостолска столица. Дуго времена је Римски епископ имао првенство части међу свима осталим Црквама. Но када се Римска патријаршија одвојила, четири нераздвојиве православне Патријаршије родиле су нове православне помесне Цркве. Од времена цара Константина особити значај је стекла Цариградска црква, зато што је Цариград био престоница великог Ромејско-византијског царства. Цариград је временом духовно родио и просветио светлошћу Еванђеља многе околне народе, особито словенске. Српска патријаршија је основана 1364. године.

Мисија Цркве у савременом свету је истоветна са њеном исконском мисијом. Црква је позвана и данас као и увек, да чува чисту и неискварену веру Божијих Пророка, Апостола и Светаца; да сведочи њену Пуноћу Истине пред онима који су, из разних разлога, ту Пуноћу вере изгубили у мањем или већем степену; да иде међу све народе и све расе, крштавајући их у име Оца, Сина и Светога Духа, и учећи их да држе све оно што је Господ заповедио људима.“

Сва гоњења и црквени расколи не могу да науде „Једној, Светој, Саборној и Апостолској Цркви“. Свети Јован Златоусти каже: „Замисли колико је гонитеља нападало Цркву и колико су страшних гоњења подизали против Ње... Август, Тиберије, Гај, Нерон, Веспазијан, Тит и сви њихови наследници до Константина Великог, сви су били идолопоклоници. И сви неки блаже, неки суровије нападали су Цркву. Нападали су је сви. Иако понеки није лично подизао гоњење, ипак њихова привезаност за идолопоклонство подстицала је на борбу против Цркве оне који су хтели да им се удварају. Поред свега тога злонамерни планови и напади идолопоклоника покидани су као паукове мреже, развејане као прах, ишчезле као дим. Али све што су планирали против Цркве, бивало је повод да произађе велика корист за хришћане. Јер су створиле читаве хорове мученика, који представљају ризницу, стубове, куле Цркве. Видиш ли, дакле, чудесно испуњење пророштва? Стварно `врата пакла нису је надвладала`. На основу прошлости, међутим, веруј и за будућност. И у будућности нико неће моћи да победи Цркву. Јер ако нису успели да је сруше када је бројала мало чланова, кад је њено учење изгледало ново и необично, када су толики страшни напади и тако многа гоњења одасвуд покретана против Ње, много више неће моћи да јој науде сада, када је завладала целом Васељеном, када је овладала свим народима и када је истребила жртвенике и идоле, празнике и обреде, дим и смрад скверних жртава. Како су успели Апостоли да остваре један тако велики, један тако важан подухват, после толико препрека? Сигурно помоћу божанске и непобедиве силе Онога, Који је прорекао стварање и тријумф Цркве. Ово нико не може да порекне, сем ако је безуман и потпуно неспособан да мисли.“[98]

Према мишљењу митрополита Јована Зизијуласа, црква је једна и у исто време мноштвена. Извор црквеног права је Света Евхаристија и еклисиологија. Основа црквеног јединства је географска област, а не држава. Основа црквеног јединства је географска област, а не држава, и темељи се на следећим принципима: догматско-богословска структура Цркве, канонска структура Цркве, јединство Цркве је епископоцентрично, јединство Цркве се изражава кроз Сабор, у који морају да уђу само епископи, треба ускратити све етнофилетистичке нагоне.[99]

[98] Превод епископа Артемија, www.ppsc.spc.yu/nav.php?id=74

[99] Према извештају са симпосиона „Проблематика савременог црквеног законодавства“, одржаном на Богословском факултету у Београду, 13-15. 10. 2003. године, www.bfspc.bg.ac.yu/info/problematika.html

2. Римокатоличко схватање Цркве

Према **Катихизису Католичке цркве,** према издању Гласа концила из 1994. године[100], реч „Црква“ означава „литургијску скупштину“, али такође и месну (локалну) заједницу или свеопшту заједницу верника. Та значења су заправо нераздвојива. „Црква“ је народ који Бог окупља у целом свету. Она постоји по месним општинама а остварује се у литургијском скупу, особито еухаристијском.[101] Црква је у исти мах: „друштво састављено од хијерархијских органа и мистично Тело Христово; видљива скупштина и духовна заједница; Црква земаљска и Црква већ у поседу небеских добара“.Те димензије заједно творе „једну сложену стварност, састављену од људског и божанског елемента“.[102] Црква је по својој нарави људска и божанска, видљива и невидљивим стварностима обдарена, горљива у деловању а одана контемплацији, присутна у свету, а ипак путница, али тако да је људско у њој управљено и подређено божанскоме, видљиво невидљивоме, деловање контемплацији и садашњост будућем граду који тражимо.[103]

Према дефиниција коју је дао кардинал, свети Робертно Белармино (1541–1621), црква је заједница људи сједињених истим исповедањем вере и примањем истих сакрамената, које верницима додељују опуномоћени свештеници пастири под јурисдикцијом и управом понтифекса (римског папе), јединог Христовог опуномоћеног заступника на земљи.[104]

Други ватикански сабор и Катекизам Католичке Цркве уче да је Црква нови народ Божји с којим је Крист у својој крви склопио нови савез. Овом месијанском народу глава је Крист - Помазаник. „Чланом *овог* народа постаје се рођењем, али не физичким већ „рођењем одозгор“, из „воде и Духа“ (Ив 3, 3–5). И Црква пази на достојанство својих чланова, па је тако Господин своме народу прибавио достојанство слободе синова Божјих. Док је на земљи, овај народ је вечити номад, путник и ходочасник. Он путује у садашњем времену и тражи будући трајни град (усп. Хеб 13, 14), вечну домовину која је на небесима (усп. Фил 3, 20). Црква није састављена од једнога народа јер сви су народи, народи Божји и у сваком он проналази своју децу и у сваком његова милост делује. Њезин устав је еванђеље, а закон је садржан у новој заповеди љубави (Ив 13, 34), артикулиран кроз осам чланака блаженстава. Његово послање је бити сол земље и светло света, а сврха му је краљевство Божје које је на земљи започето од самога Бога.“[105]

Катихизис Католичке цркве учи да је Црква једна. У самој бити Цркве је да буде једна. Она је једна по свом извору, по свом утемељењу и по својој „души“. Од самог почетка та се једна Црква представља великом *разноликошћу* која произлази како из разноврсности Божјих дарова, тако од мноштва лица које их примају. Међу члановима Цркве постоји разноликост дарова, функција, услова и начина живота. У црквеној општости законито постоје засебне Цркве које имају властита предања. Велико богатство те разноликости не противи се јединству Цркве. Ипак, грех и терет његових последица без престанка угрожавају дар јединства. Љубав је основна веза јединства Цркве, [106] Али јединство путујуће Цркве осигурано је и видљивим везама заједништва; то су: исповиједање једне једине вере примљене од апостола; заједничко славље богоштовља, изнад свега сакрамената; апостолско наследство по сакраменту реда, које чува братску слогу Божје заједнице (породице). „Једина Кристова Црква (...) јест она коју је наш Спаситељ после свога ускрснућа предао Петру да је пасе те њему и другим Апостолима поверио да је шире и њоме управљају (...). Та Црква, установљена и уређена на овом свету као друштво, опстоји (*субсистит* ин) у Католичкој Цркви, којом управљају наследник Петров и с

---

[100] www.katolici.org/katekizam.php; даља упућивања на закључке Другог Ватиканског сабора су дата према овом издању Катихизиса. Због лакшег праћења, били смо слободни да одређене речи „преведемо“ са хрватског на српски језик, али без измена које би улазиле у само суштину (Крист, Господин и др.).

[101] Тач. 752. Katihizisa Katoličke crkve

[102] II. VATIKANSKI SABOR, *Lumen gentium*, 8; Videti tač. 771. Katihizisa Katoličke crkve

[103] II. VATIKANSKI SABOR, *Sacrosanctum concilium*, 2.

[104] Наведено према, Жарко Видовић, Папска црква – света држава, у: Православна црква и римокатолицизам – од догматике до аскетике, приредио Владимир Димитријевић, Горњи Милановац, 2002, стр. 83.

[105] Ivan Bodrožić, Crkva - nacija – država, Glas Koncila, broj 14 (1606), 3.4.2005, www.adacta.org/zona/press_cd/glaskoncila_050403.htm

[106] Видети Катихизис католичке цркве, тач. 813-822.

њиме сједињени бискупи“.[107] Декрет о екуменизму Другога ватиканског сабора разлаже: „Само се по католичкој Христовој Цркви, која је свеопште средство спасења, може достићи сва пуноћа средстава спасења. Верујемо да је само апостолском Збору на челу с Петром Господин повјерио сва добра Новога савеза, ради успостављања једнога Христова тела на земљи, којему ваља да се потпуно прителове сви који на неки начин већ припадају Божјем народу“ [108]. Но, „у тој једној и јединцатој Божјој Цркви већ од почетка су се појавили неки раздори, које Апостол тешко кори као вредне осуде. У каснијим пак вековима јавиле су се још веће неслоге и не мале заједнице одвојиле су се од пуног заједништва Католичке Цркве, понекад не без кривње људи на обема странама“.[109] Раздори који рањавају јединство Христова Тела (разликују се кривоверје - хереза, отпадништво - апостазија и раскол - шизма) нису се догодили без људских грехова. Они који се данас рађају у заједницама које су проистекле из таквих раскола „а који живе веру у Христа, не могу се окривити за грех поделе, и Католичка их Црква грли братским поштовањем и љубављу (...). Вером оправдани у крштењу, они су прителовљени Христу, па се зато с правом ресе хришћанским именом, а синови их Католичке Цркве оправдано признају за браћу у Господину“.[110] Од почетка је Крист својој Цркви подарио јединство, које неизгубиво постоји у Католичкој Цркви. Крист даје увек Цркви дар јединства, али Црква мора увек молити и радити да би сачувала, учврстила и усавршила јединство које јој Крист жели. Жеља да поновно дође до јединства свих хришћана Кристов је дар и позив Духа Светога. Да се на то прикладно одговори, потребно је: трајно *обнављање* Цркве у већој верности њеном позиву: то је обнављање снага покрета према јединству; *обраћење срца* „за чистије живљење по Еванђељу“ јер је узрок поделама неверност удова Христову дару; *заједничка молитва,* јер „обраћење срца и светост живота, заједно с приватним и јавним молитвама за хришћанско јединство, ваља сматрати душом укупног екуменског покрета и с правом се то може назвати духовним екуменизмом“[111]; *међусобно братско* познавање*; екуменски одгој* верника и свештеника; *дијалог* међу теолозима и сусрети хришћана различитих Цркава и заједница; *међухришћанска сарадња* на различитим подручјима служења људима. Брига за обнову јединства тиче се свеукупне Цркве, верника и пастира. Али, треба имати свест да та света намера - измирење свих хришћана у јединству једне јединцате Христове Цркве - надилази људске снаге и способности. Стога сву своју наду полажемо „у Христову молитву за Цркву, у Очеву љубав према нама и у моћ Духа Светога“.[112]

3. Екуменски поглед на Цркву

У склопу екуменских напора Католичке цркве, у Равени је 13. октобра 2007. године, на састанку Заједничке Међународне Комисије за теолошки дијалог између Римокатоличке Цркве и Православне Цркве, потписан од стране представника Католичке Цркве и Православне Цркве (скуп је напустила Московска патријаршија) заједнички документ *Еклисиолошке и канонске последице светотајинске природе Цркве. Црквено општење, саборност и власт,* у којим су дефинисани основни принципи на путу ка успостављању јединства хришћанске Цркве. Пошто у овом раду разматрамо правни положај цркве у једној држави, чини нам се значајним да укажемо на постигнуту сагласност у *Равенском документу* о регионалном нивоу Цркве:

> „22. Пошто Црква себе открива да је васељенска у сабрању (σύναξις) помесне Цркве, ова васељенскост мора истински да се испољи у заједништву са осталим Црквама које проповедају исту апостолску веру и деле исту основну црквену структуру, почевши са онима који су близу при руци у врлини њихове заједничке одговорности за мисију у тој регији која је њихова (уп. минхенски документ, III, 3, и валамски документ, нап. 52 и 53). Општење међу Црквама изражава се у рукоположењу епископа. Ово рукоположење се врши у складу са канонским поретком од стране три или више епископа, или најмање два (уп. Никеја И, 4. канон), који делају у име епископалног тела и народа Божијег, и сами примивши своју службу од Духа Светога полагањем руку у апостолском прејемству. Када се ово оствари у сагласности са канонима, обезбеђује се општење међу Црквама у

[107] II. Vatikanski sabor, *Lumen gentium*, 8
[108] II. Vatikanski sabor, *Unitatis redintegratio*, 3
[109] Ibid.
[110] II. Vatikanski sabor, *Unitatis redintegratio*, 3.
[111] II. Vatikanski sabor, *Unitatis redintegratio*, 6.
[112]] II. Vatikanski sabor, *Unitatis redintegratio*, 24.

истинској вери, светим тајнама и црквени живота, као и живо општење са претходним нараштајима.
23. Такво ефикасно општење између неколико помесних Цркава, од којих је свака Католичанска Црква на нарочитом месту, изражена је одређенима праксама: учешћем епископа суседних катедри на рукоположењу епископа у помесној Цркви; позиву епископа из друге Цркве да заједнички богослуже на сабрању помесне Цркве; добродошлицу која се шири на верне од ових других Цркава у причешћивању за евхаристијском трпезом; размену писама поводом рукоположења; и пружање материјалне помоћи.
24. Канон подједнако прихваћен и на Истоку и Западу, изражава однос између помесних Цркава регије: „Епископи свакога народа треба да познају првога између њих и да га сматрају као главу, и ништа важније да не предузимају без његовога знања; сваки епископ може само чинити оно што се тиче његове сопствене епархије (παροικία) и њених зависних територија Али примус не може ништа чинити без сагласности свих. Јер ће тако бити једносуштност и прославиће се Бог кроз Господа у светоме Духу“ (34. Апостолски канон).
25. Ова норма, која се поново појављује у неколико видова у канонском предању, примењује се на све епископе регије, било на оне из провинције, митрополије, или патријаршије. Њена практична примена се може наћи на синодима или саборима провинције, регије или патријаршије. Чињеница да је састав регионалног синода увек суштински епископални, чак и када укључује друге чланове Цркве, открива природу синодалне власти. Само епископи имају саветодавни глас. Власт синода је заснована на природи епископске службе по себи, и испољава колегијалну природу епископата у служби заједништва Цркава.
26. Синод (или сабор) у себи имплицира учешће свих епископа једне области (регије). Влада се принципом консензуса и једносуштности (ομόνοια), која је означена евхаристијским заједничким богослужењем, као што је имплицирано у финалној доксологији горе поменутог 34. Апостолског канона. Међутим, остаје чињеница, да је сваки епископ у својој пастирској бризи судија, и да је одговоран пред Богом за дешавања у својој сопственој епархији (уп. Кипријан Посл. 55, 21); стога је он чувар саборности (католичанскости) своје помесне Цркве, и мора увек бити темељан да промовише саборно јединство (општење) са другим Црквама.
27. Следи да обласни (регионални) синод или сабор нема власт над другим црвеним областима. Ипак, размена информација и консултација између представника неколико синода су манифестација саборности, као и оне братске међусобне помоћи и милосрђа које треба да влада између свих помесних Црквама, ради већег заједничког добра. Сваки епископ је одговоран за целу Цркву заједно са свим његовим колегама у једној и истој апостолској мисији.
28. На овај начин неколико црквених провинција су успеле да ојачају своје везе заједничке одговорности. То је био један од фактора који је довео до појаве патријаршија у историји наших Цркава. Патријаршијски синоди се управљају по истим црквеним начелима и истим канонским нормама као и провинцијски синоди.
29. У каснијим вековима, и на Истоку и на Западу, неке нове конфигурације заједнице (општења) између помесних Цркава су се развиле. Нове патријаршије и аутокефалне Цркве основане су на Хришћанском Истоку, а у латинској цркви недавно се појавио нарочити образац груписања (сабирања) епископа, Епископска конференција. Оне нису, са еклисиолошке тачке гледишта, само административни подокрузи: они изражавају дух заједнице у Цркви, док истовремено поштују различитост људских култура.
30. У ствари, регионална синодалност, каква год била њене контуре и канонско регулисање, показује да је Божија Црква није заједница личности или помесних Цркава одсечена од њихових људских коренова. Зато што је то заједница спасења и зато што је ово спасење „обнова творевине“ (уп. Св. Иринеј Адв. Хаер., 1, 36, 1), оно обухвата човечију личност у свему што спаја њега или њу са људском стварношћу какву ју је створио Бог. Црква није само збир појединаца; она је сачињена од заједница са различитим културама, историјама и друштвеним структурама.
31. У груписању помесних Цркава на регионалном нивоу, саборност се појављује у свом правом светлу. То је израз присуства спасења не у неиздиференцираној васељени већ у

човечанству каквом га је Бог направио и долази да га спаси. У светој тајни спасења, човечанска природа је истовремено се претпоставља у својој пуноћи и излечена од онога што је грех улио у њу путем самодовољности, гордости, неповерења у друге, агресивности, љубоморе, зависти, лажи и мржње. Еклесијална киноније (заједничарење) је дар путем којег је цело човечанство спојено заједно, у Светом Духу васкрслог Господа. Ово јединство, створено од Светог Духа, далеко од тога да пада у униформност, изискује и стога чува – и, на неки начин, повећава – различитост и особитост.“[113]

4. Протестантско схватање Цркве

Према Лексикону страних речи и израза Милана Вујаклије, протестант (лат. протестант који јавно посведочава) је: хришћанин еванђеличко-лутеранске вероисповести (назив по томе што су лутеровци уложили, код Рајхстага у Шпајеру 1529, протест против одлука Католичке цркве које су биле уперене против њих); после Вестфалског мира овим именом зову и реформисте. Протестантизам је назив за све хришћанске црквене заједнице које су произишле из великог покрета реформације у 16. веку.[114]

.Међу раним скупинама протестаната главни су били лутерани, калвинисти и цвинглијевци, те Англиканска црква која је спајала католичке и протестантске елементе. Назив „протестантизам“ обухватио је и друге некатоличке групе од анабаптиста и индепендентиста до квекера (Друштво пријатеља) и методиста, који су се појавили касније. Под појмом (првобитно политичким) протестанти у ужем смислу подразумијевају се припадници хришћанске конфесије настале на немачком говорном подручју у време реформације, па се стога повезују прије свега са Мартином Лутером и Филипом Меланхтоном (1497–1560). Протестантске су, дакле, само лутеранске и неке јужнонемачке цркве реформисане традиције према Улриху Цвинлиу, али не и реформисане цркве калвинистичке традиције, англиканци, методисти или новије слободне цркве. Начелно се сматрају протестантским они конфесионални правци који су се хтели дистанцирати од католичке као главне цркве и стога нису прихватали, на пример, ауторитет Папе, Протестантским црквама припадају: Евангеличко-лутеранске цркве („лутеранске цркве“ или „лутерани“); Евангеличко-реформиране цркве („реформисане цркве“); Сједињене цркве („сједињене цркве“). Евангеличке слободне цркве себе убрајају у протестантизам а и виде се као „наследници реформације“. Ту се урачунавају, на пример, баптисти, методисти и адвентисти седмог дана.

Дане Видовић, проповедник Прве баптистичке цркве Београд, овако описује еванђеоске хришћане: „Назив еванђеоски хришћани не односи се на једну верску заједницу, већ је збирни назив за цео низ протестантских верских заједница које данас представљају највиталније крило хришћанства. Ради се о више протестантских црквава које по својој историји и традицији вуку корен из анабаптистичког крила европске реформације и нонконформистичког покрета британске реформације. Ту спадају Баптистичка црква, Црква Божија, Црква Голгота, Црква Христа Спаситеља, Еванђеоска црква, Еванђеоска црква вере, Христова пентекостна црква, Христова црква, Христова црква браће, Хришћанска заједница, Хришћанска назаренска заједница, Методистичка црква, Протестантска еванђеоска црква (у свету познатија као Пентекостална црква) , Скупштине Божије, Слободна пентекостна црква. Ове су присутне на нашем терену, а у свету их има много више и међу њих спадају и еванђеоски покрети унутар тзв. традиционалних протестантских конфесија, као што су лутерани (евангелици), калвинисти (реформовани) и англиканци.“[115]

Појмовно одређење Црква у схватању протестаната потиче још од Лутера: „Верујем да на земљи, на целом свету нема више од једне свете, заједничке, Хришћанске цркве, која није ништа друго него заједница или скупштина светаца, побожних, верујућих мушкараца на земљи, који су окупљени, заштићени и вођени од Светог Духа и чији се број свакодневно повећава кроз значење сакрамената и Речи Божје. Верујем да нико не може бити спашен ако није у тој заједници, држећи се у њој једне вере, речи, сакрамента, наде и љубави и да такође нити један Јеврејин, јеретик, пустињак или грешник не може бити спашен без те заједнице и бити измирен

[113] Наведено према српском преводу, na www.novinar.de/2007/11/19/ekskluzivno-dokument-iz-ravene-na-srbskom-jeziku.html
[114] Вујаклија, op. cit., стр 758.
[115] http://veraznanjemir.bos.org.yu/srp/tekstovi/vidovic.html

с њом. Такође се требају с њом повезати у јединству и посведочити то јединство увек". У одређењу појма Цркве, Лутерова намера је била да се супротстави свим постојећим дигресијама и теолошким конструкцијама свог времена који се налазе у колизији са његовим схватањем „истинске Цркве". Лутер је желео поручити актуалним вођама средњовековне Цркве да се налазе у ситуацији у којој „од шуме не виде стабло". Конститутивни елементи Цркве, по Лутеру, су: католицитет, Реч Божја и сакраменте. Без тих Црква једноставно не може постојати, ма што чинили у њено или Божје име. На тај начин он је позивао Цркву на редефиницију појма „еццлесиа" на њеном теолошком, етичком и практичном нивоу. Та основна еклисиолошка начела, довољна су за одговоран приступ управљању Црквом. Организациони облик Цркве увелике зависи од контекста и друштвених датости времена у којем она егзистира. Јасно је из историје Цркве да су се њени организациони облици перманентно развијали и усавршавали током времена, а били су адекватни једино онда када су почивали на споменутим конститутивним начелима.[116]

Према протестантском схватању, невидљива Црква, или Богом изабрани народ, позната је само Богу. Она нема сталну апостолску структуру ни служеће свештенство. Ни свештеник као посредник, ни Литургија као жртва, ни учење о транссубстанцијацији, не налазе се у Библији. Лутер прихвата као тајне које је установио Христос само крштење и Евхаристију, а њих може вршити сваки верник, на основу свеопштег свештенства. Лаици имају право да читају и тумаче Библију, да узимају учешћа у заједници и у богослужењу. Лутер је за употребу националног језика у богослужењу. Он је против клира (као свештенства) и целибата свештеника. Црква увек остаје под судом Божијим и у сталном је процесу обнављања („семпер реформанда).

Без јединствене структуре ни на нивоу вере нити на плану црквене организације, Реформација је охрабрила формирање независних неконформистичких група које су се веома лако одвајале од скоро основаних протестантских цркава. Тако се у следећим деценијама и вековима јављају: „пуритански" покрет, „конгрегационистички" покрет (у Енглеској), „анабаптисти" и „баптисти" (у Швајцарској, Немачкој, Моравској, Енглеској), покрет „буђења", „методисти" и „презвитеријанци" (у Енглеској и Америци), „ученици" или „друштво пријатеља" Квекери (Qуакерс), а у наше време „јеванђелски" и „пентикостални" покрет.[117]

Потребно је још разумети да међу протестантима не постоји једна особа као вођа нити на светском нити на државном нивоу, па тако нити хијерархија свештеника. Већина протестаната верује да је локална верска заједница са старешинама, презбитеријем или пастором као одговорнима пред Богом, врхунац Духовног организовања верника. Локалне заједнице се удружују у одређене савезе, но ти савези, по правилу, немају хијерахијски уплив на живот локале заједнице.

VII. Верска заједница

Када је у питању правни положај цркава и верских заједница, Закон о црквама и верским заједницама термин „верске заједнице" првенствено везује за „традиционалне верске заједнице". Међутим, када је реч о обављању делатности, појам „верске заједнице" обухвата поред традиционалних верских заједница и верске организације.

Према чл. 10. ст. 2. ЗЦВЗ: „Традиционалне верске заједнице су оне које у Србији имају вишевековни историјски континуитет и чији је правни субјективитет стечен на основу посебних закона, и то Исламска верска заједница и Јеврејска верска заједница".

VIII. Конфесионална заједница

Према чл. 16. ЗЦВЗ: „Конфесионалне заједнице су све оне цркве и верске организације чији правни статус је био регулисан пријавом у складу са Законом о правном положају верских заједница („Службени лист ФНРЈ", број 22/1953) и Законом о правном положају верских заједница („Службени гласник СРС", број 44/1977)".

[116] Vlč. Jadran Jelovčić,
http://reformedsibenik.blog.hr/2007/10/1623511763/propovijed-povodom-dana-reformacije.html
[117] www.spcportal.org/index.php?pg=1893&lang=sr; http://sr.wikipedia.org/wiki/Protestantizam

Не можемо а да овде не приметимо зачуђујуће непоклапање терминологије из чл. 16. Закона о црквама и верским заједницама и чл. 7. ст. 1. Правилника о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница. Док Закон у чл. 16. каже „Конфесионалне заједнице су све оне цркве и верске организације...“, Правилник наводи: „Конфесионалне заједнице и друге верске организације из члана 16. Закона и остале верске организације (у даљем тексту: верске организације) уписују се у Регистар под именима са којима се пријаве, у складу са чланом 9. став 4. и чланом 19. Закона“. Таква терминолошка одступања (некоришћење речи црква) нама се не чине случајним, поготову што су доведена у везу са применом чл. 19. Закона.

Треба приметити и несагласност терминологије чл. 16. ЗЦВЗ са самим прописима на које се позива. И Закон о правном положају верских заједница ФНРЈ и Закон о правном положају верских заједница СР Србије у ни једном свом члану не користе термин „верске организације“. Закон о правном положају верских заједница СР Србије не користи ни реч „црква“, а одговарајући закон ФНРЈ је тај термин употребљавао само у вези верског простора.

IX. Верске организације

Из Закона о црквама и верским заједницама може се разумети да појам „верске организације“ има шире и уже значење. У ширем значењу тај термин би обухватио све организације преко којих се у Републици Србији остварује колективна слобода вероисповести, или како то чл. 4. дефинише: традиционалне цркве и верске заједнице, конфесионалне заједнице и друге верске организације. Интересантно је да законодавац није у чл. 4. ЗЦВЗ „скратио“ наведена четири „субјекта верске слободе“ на термин „верске организације“, већ се послужио изразом „у даљем тексту: цркве и верске заједнице“. Вероватно да не би кроз даљи текст закона била потпуно очигледна терминолошка неусаглашеност са тадашњим Уставом Србије.

Верске организације у ужем смислу су све „друге верске организације“, односно све верске организације које нису традиционалне цркве или верске заједнице или конфесионалне заједнице, онако како их ЗЦВЗ дефинише. У пракси се обично мисли на различите новопротестантске мале верске заједнице, нове религиозне покрете, прооријенталне култова, и различите алтернативне верске заједнице потекле из хришћанства.[118] Међутим, појам верске организације обухвата и конфесионалне заједнице, чим се оне упусте у процес уписа у Регистар цркава и верских заједница.

У различитим верзијама Преднацрта и Нацрта закона коришћени су различити називи и одређења, којима су се дефинисало „верске организације у ужем смислу“, односно све верске организације које нису традиционалне цркве и верске заједнице. Тако је у Преднацрту закона о слободи вере, црквама, верским заједницама и верским удружењима коришћен термин „верска удружења. Према чл. 60. тог Преднацрта, под верским удружењима су се подразумевале све цркве, верске организације, заједнице верника и групе верника који су до сада законито деловали, а нису традиционалне цркве и верске заједнице. Преднацрт закона о верским организацијама из 2004. године је користио термин „нове вероисповедне заједнице“. Под тим појмом се према чл 13. ст. 1. Преднацрта подразумевало: „Нове Вероисповедне заједнице су Цркве, верске заједнице, верски покрети и групе верника које су допринеле конфесионалној диференцијацији у 19. и 20. веку и афирмацији модерних идеја о верској слободи, а регистроване су на основу важећих закона од 1953. до 1993. године (Закон о правном положају верских заједница, Сл. лист ФНРЈ, 27. 05. 1953. и Закон о правном положају верских заједница, Сл. гласник СР Србије 44/1977)“.

У Предлогу Преднацрта закона о правном положају верских заједница, као општи појам је коришћен термин „верске заједнице“, али је такав приступ касније напуштен. Чланом 3. Предлога Преднацрта било је предвиђено: „Грађани могу оснивати верске заједнице. Верском заједницом у смислу одредби овог закона сматра се свака организација пословно способних, пунолетних грађана који имају заједничко убеђење и испољавају га кроз исповедање своје вере, богослужење, верске обреде, верску праксу и верску наставу“.

Када у даљем тексту будемо желели да једним термином обухватимо све колективне „субјекте верске слободе“ у Србији ми ћемо користити термин „верске организације“. Најшире

[118] „PREGLED RS“, бр. 2/2007

гледано, верска организација је свака заједница људи спојена заједничким веровањем и учењем, са сопственом организацијом и уређењем односа и са специфичним правилима понашања.

X. Нови религиозни покрети

Нови религијски покрети су заједнице верника који су се издвојиле од својих, већ постојећих великих религијских заједница и самостално наставиле сопствени пут ка Богу, бирајући нове вође и стварајући себи нове догме, односно нова веровања. За религијске покрете који имају јасну организацију и чвршћу унутрашњу структуру често се везује и термин „секта". Међутим, он се углавном употребљава у негативном значењу.

И према православним и према католичким схватањима, нова религиозност која се шири преко разних нових религиозних покрета и „секти", велики је изазов за Цркву, јер се те заједнице представљају као алтернатива традиционалној хришћанској поруци, која не види спасење изван Цркве и Христа (Криста). Према најновијем *Катекизму Католичке цркве* „последња и највећа обмана и превара Сотоне бит ће религиозне природе. Сотона је стално настојао човека оделити од Бога. До сада је људе залуђивао идејом атеизма, проглашавајући да Бога нема, сада измишља криве слике Бога. Преко разних нових религиозних покрета и секти Сотона данас искривљује слику Бога и слику човека. Бога деградира на неличну космичку силу, а човека проглашава богом".[119]

У расправама о новим религиозним покретима и сектама често се не прави разлика између: слободног удруживања и принудних група, уверења и загрижености коју је немогуће пољуљати, ревности и фанатизма, престижа вође и обожавања гуруа, добровољних одлука и наметнутих избора, тражења алтернатива (културних, моралних, идеолошких) и потпуног одбацивања друштвених вредности, лојалног чланства у групи и безусловне припадности, вештог убеђивања и смишљене манипулације, надахнутог и опседнутог говора, група у којима влада дух заједништва и оних у којима се брише свака индивидуалност.[120]

[119] www.katolici.org/nauk.php?action=c_vidi&id=520

[120] Из извештаја француског Одбора задуженог за испитивање секти поднетог Председништву Народне скупштине 22.12.1995, op. cit.

Глава трећа

СЛОБОДА ВЕРОИСПОВЕСТИ

Људска права проистичу из урођеног достојанства и вредности сваког људског бића, она су универзална, неотуђива и једнако важе за све. То значи да су она урођена и припадају сваком људском бићу, она не могу бити одузета или ограничена никоме; сви имају људска права у једнаком обиму. без обзира на расу, боју коже, пол, језик, политичко или друго мишљење, национално или друштвено порекло, имовину, рођење или други статус.

Људска права спадају у ону категорију права која има свако, самим тим што је људско биће. Истовремено, из чињенице да не можемо престати бити људска бића произилази и неотуђивост људских права. Та њихова особина није условљена њиховим уживањем, па зато и јесу ужа од тзв. скупине субјективних права. Реч је о посебној врсти права, која се базирају на моралу и правди, па су стога у одређеном смислу изнад државе, али са њеном обавезом да их поштује и штити.[121] Слобода вероисповести јесте једно од таквих права. У питању је уставом гарантовано право, што значи да се без уставног овлашћења не може ограничавати законом, нити деловањем институција државне власти.

По свом значају за највећи број људи, слобода вероисповести је, и историјски и у савременом свету, постала његова универзална потреба и интерес, и то са карактеристикама које омогућавају и захтевају веће и одређеније присуство права неголи у случају правног третмана слободе мисли, савести и уверења, у коју и сама улази.[122] Слобода вероисповести је човеково природно право, које се не може ограничавати правним нормама. Реч је о тзв. апсолутном људском праву (праву личности), због кога се он не може не само кажњавати него ни узнемиравати, укључујући и присиљавање да се открије вероисповест. Третирање ове слободе као апсолутног права има своје практичне ефекте, који се огледају управо у томе што она може постати истински вредна уколико се може слободно изразити. Ако то није могуће, онда је у питању притисак на човека да промени своја уверења и своја размишљања. То значи да нарушавање слободе вероисповести постоји увек кад човек не може да поступа у складу са својим верским уверењима, укључујући и то да и њих саме мења.[123]

Слобода вероисповести је, пре свега, човекова духовна сфера, која представља његов *форум интернум*. Међутим, за разлику од слободе мисли и савести, слобода вероисповести (и уверења) има и екстерну компоненту (форум ехтернум). Не може се замислити припадност одређено вери без могућности исповедања вере, односно њеног вршења у комуникацији са другим људима.

Тек када верска уверења добију спољни израз, односно када се изражавају, право је прикладно за потпуније нормирање ове слободе. Међутим, у правном нормирању слободе изражавања вероисповести постоје суштинска ограничења. Човекова уверења стичу истинску вредност тек ако се и кад се могу слободно изразити. Управо стога и јесте од суштинске важности пуна гаранција унутрашње слободе вероисповести. Без човековог уверења да је сваки облик вероисповедања слободан и да је забрањена свака присила с намером да верска уверења открију или промене, нема ни саме слободе вероисповести.[124]

Питање права на слободу вероисповести је свакако једно од централних питања међународног система људских права. Слобода вероисповести је предмет регулисања у више међународних правних аката, у којима је нормирана заједно са слободом мисли и савести, што је логично јер тек у тој укупности и добија свој пуни израз. Два најзначајнија инструмента у

---

[121] Нђо Милићевић, Слобода вјере и вјероисповедања, Годишњак Правног факултета у Сарајеву, XLVII-2004, стр. 253.

[122] У Католичкој цркви је Папа Јован (Иван) ХИИИ још 1963 у Енциклики Pacem in terris признао слободу вероисповести (о којој ће се изјаснити и Други ватикански сабор), спомињући паво да човек „сме поштовати Бога према исправном захтеву своје савести“, те „приватно и јавно исповедати своју веру“ (наведено према, Анто Гаврић, Црква и права човека, Глас Концила , бр. 27 (1567), 4. 7. 2004).

[123] Milićević, ibid., стр. 255.

[124] Ibid., стр. 257.

том домену, Међународни пакт о грађанским и политичким правима (МПГПП), и Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода (ЕКЉП), у готово идентичној формулацији оцртавају оквир и границе уживања верских слобода. Тако члан 9. ст. 1. *Европске конвенције о људским правима* прописује: „Свако има право на слободу мисли, савести и вероисповести; ово право укључује слободу промене вере или уверења и слободу човека да, било сам или заједно с другима, јавно или приватно, испољава веру или уверење молитвом, проповеди, обичајима и обредом". Слично је и према одредби чл. 18. ст. 1. и 2. *Међународног пакта о грађанским и политичким правима*: „(1) Свако лице има право на слободу мисли, савести и вероисповести. Ово право подразумева слободу исповедања и примања вере или убеђења по свом нахођењу, као и слободу да ту веру или убеђење испољава појединачно или заједно са другима, како јавно тако и приватно, кроз култ, вршење верских и ритуалних обреда и веронауку. (2) Нико не може бити предмет принуде којом би се кршила слобода његовог исповедања или примања вера или убеђења по његовом нахођењу.

Темељ целога система људских права је став да је човек аутономно, рационално биће и да је стога способан и слободан да самостално мисли и да стиче и мења своја убеђења. Људско биће може да мисли шта хоће и не сме се кажњавати ни узнемиравати због садржаја мисли, ма колико оне биле неприхватљиве, па и одвратне, за друштво и остале људе. Ова је слобода широка и апсолутна, без обзира на садржај мисли, и не може се ни под којим условима ограничити. Ограничења која су могућа у вези са слободом мишљења и савести, могу се наметати само када је реч о њиховом испољавању, дакле, не о мишљењу него о јавном поступању.[125]

Термини „мисао", „уверење", „савест" и „вероисповест" могу се односити на широк спектар интелектуалне и духовне активности. Права на слободу мисли, савести и вероисповести у великој се мери испољавају унутар срца и ума појединца. Тек кад неко манифестује сопствене мисли или убеђења, онда држава постаје свесна њиховог постојања и карактера.[126]

Поред наведене две међународне конвенције о људским правима, за остваривање слободе вероисповести од посебног су значаја и још нека документа Уједињених нација, Савета Европе и ОЕБСа (КЕБСа), као и пракса Комитета за људска права УН и Европског суда за људска права. Сва она се морају имати у виду када се разматра питање остваривања слободе вероисповести у Републици Србији пошто Устав Србије на то изричито упућује. Према чл. 18. *Устава*: „(1) Људска и мањинска права зајамчена Уставом непосредно се примењују. (2) Уставом се јемче, и као таква, непосредно се примењују људска и мањинска права зајамчена општеприхваћеним правилима међународног права, потврђеним међународним уговорима и законима. Законом се може прописати начин остваривања ових права само ако је то Уставом изричито предвиђено или ако је то неопходно за остварење појединог права због његове природе, при чему закон ни у ком случају не сме да утиче на суштину зајамченог права. (3) Одредбе о људским и мањинским правима тумаче се у корист унапређења вредности демократског друштва, сагласно важећим међународним стандардима људских и мањинских права, као и пракси међународних институција које надзиру њихово спровођење".[127] Не треба, такође, губити из вида и одредбу чл. 20. ст. 5. Закона о црквама и верским заједницама: „При доношењу решења о захтеву за упис у Регистар Министарство узима у обзир и одлуке Европског суда за људска права, као и управне или судске одлуке у погледу регистрације или деловања одређене верске организације у једној или више држава чланица Европске уније".

Посебно треба водити рачуна да је у пракси Европског суда за људска права заузет став да у случају када су домаћи судови суочени с контрадикторним законима или другим прописима, судије морају примењивати оне законске одредбе којима се најбоље регулише неограничено уживање људских права. Осим тога, све одредбе домаћег закона морају се тумачити и примењивати у

[125] Војин Димитријевић, Милан Пауновић, Владимир Ђерић, Људска права – уџбеник, електронско издање, www.bgcentar.org.yu/index.php?p=248Dimitrijević, Udžbenik ljudskih prava, elektronsko izdanje

[126] Donna Gomien, Кратки водич кроз Европску конвенцију о људским правима, Београд 1994, стр. 52.

[127] Принцип непосредне примене људских и мањинских права која су зајемчена Уставом има за своју сврху обезбеђивање доминације уставног акта у односу на сва друга правна акта којима су љуска права предметна материја, чиме се људска права лоцирају у оквире врха хијерархије правно-политичких вредности (Срђан Ђорђевић, О митровданском Уставу, Крагујевац, 2009, стр. 148).

складу са судском праксом и принципима Суда, а ако постоје јасне контрадикторности, приоритет има Европска конвенција о људским правима.

Између више „других“ документа УН, Савета Европе и КЕБСа, овде бисмо посебно издвојиле неколико:

Универзална декларација о правима човека, усвојена и прокламована резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација 217 А (III) од 10. децембра 1948. године, обухватила је слободу вероисповести у чл. 18*:*

> „Свако има право на слободу мисли, савести и вероисповести; ово право укључује слободу промене вероисповести или убеђења и слободу да човек било сам било у заједници с другима, јавно или приватно, манифестује своју веру или убеђење путем наставе, исповедањем вере и обављања обреда.“[128]

За права деце најважнија је *Конвенција о правима детета*, са факултативним протоколима, усвојена на Генералној скупштини УН, 20. новембра 1989. године. У чл. 14. те Конвенције, коју је и Србија ратификовала[129], прописано је:

> „Стране уговорнице се поштовати право детета на слободу мишљења, савести и вероисповести.
>
> Стране уговорнице се поштовати права и обавезе родитеља и, у одређеним случајевима законских старатеља, ради усмеравања детета на остваривање његовог права на начин који је у складу са развојним способностима детета.
>
> Слобода изражавања вероисповести или уверења може бити предмет само таквих ограничења која су одређена законом и потребна да заштите јавну сигурност, поредак, здравље, или морал и основна права и слободе других.“

Генерална скупштина Уједињених нација, сматрајући да гажење и кршење права човјека и основних слобода, посебно права на слободу мишљења, савести, вероисповести и уверења, представљају непосредан или посредан извор ратова и великих страдања којима је изложено човјечанство, и сматрајући да вероисповест, односно уверење, представљају за оне који их исповедају основне елементе њиховог схватања живота, те да слобода вероисповести и уверења треба да буде у цијелости поштована и зајамчена, усвојила је 25. новембра 1981. године *Декларацију о укидању свих облика нетолеранције и дискриминације засноване на вери или уверењима*. У чл. 1. те Декларације је прокламовано:

> „Сваки човек има право на слободу мишљења, савести и вероисповести. То право укључује слободу вршења, односно прихватања вероисповести или уверења по свом властитом избору, као и слободу испољавања своје вероисповести или свог уверења, индивидуално или заједнички, било јавно или приватно, кроз поштовање Бога и обављање обреда, обичаја и поучавања.
>
> Нико није дужан трпети присилу, која би могла бити на штету његовој слободи поседовања, односно прихватања вероисповести или уверења по свом властитом избору.
>
> Слобода испољавања своје вероисповести или свог уверења не може бити подвргнута никаквим ограничењима, осим онима која су предвиђена законом и која су потребна да би се заштитила јавна безбедност, јавни ред, здравље, морал, односно основне слободе и права других људи“.

Ни *Завршни акт Хелсиншког* састанка *КЕБСа*, из 1975. године, није оставио никакву сумњу о месту слободе вероисповести у склопу других људских права:

> „Државе учеснице поштоваће људска права и основне слободе, укључујући и слободу мисли, савести, вере и уверења, за све, без разлике на расу, пол, језик и веру. Оне ће унапређивати и подстицати пуно остваривање грађанских, политичких, економских, друштвених, културних и других права и слобода које све проистичу из достојанства урођеног људској личности и које су битне за њен слободан и пуни развој. У оквиру овога државе учеснице признаваће и поштоваће право појединца да исповеда, сам или у заједници с другима, веру или уверење, делујући у складу с оним што му његова савест налаже.

---

[128] Према чл. 2. ст. 1. Декларације, свакоме су доступна сва права и слободе наведене у овој Декларацији без разлике на веру.

[129] „Службени лист СФРЈ (Међународни уговори)“, бр. 15/1990.

Државе учеснице на чијој територији постоје националне мањине поштоваће право особа које припадају овим мањинама на једнакост пред законом, пружиће им пуну могућност за стварно уживање људских права и основних слобода и штитиће, на тај начин, њихове легитимне интересе у овој области.

Државе учеснице признају универзално значење људских права и основних слобода, чије је поштовање битан чинилац мира, правде и благостања, потребних за осигурање развоја пријатељских односа и сарадње међу њима као и међу свим државама. Оне ће стално поштовати ова права и слободе у својим међусобним односима и настојаће заједнички и појединачно, укључујући и сурадњи с Уједињеним нацијама, унапредити њихово универзално и ефикасно поштовање. Оне потврђују право појединца да познаје своја права и дужности у овој области и да делује у складу с њима. У области људских права и основних слобода државе учеснице ће деловати у складу с циљевима и начелима Повеље Уједињених нација и с Универзалном декларацијом о људским правима. Оне ће исто тако испуњавати своје обавезе садржане у међународним декларацијама и споразумима из ове области, укључујући између осталог и Међународне пактове о људским правима, ако су њима везане.“

Завршни документ Бечког састанка КЕБСа, из 1989. године, такође, наглашава значај слободе вероисповести за државе учеснике Конференције:

„Државе учеснице потврђују да ће поштовати права и основне слободе човека, укључујући и слободу мисли, савести и вероисповести, за све, без обзира на расу, пол, језик или вероисповест.“

И за Париску *повељу КЕБСа - за нову Европу, из 1990. године*, слобода вероисповести јесте једно од важних људских права:

„Људска права и основне слободе јесу права стечена рођењем сваког људског бића, неотуђива су и зајамчена законом. Њихова заштита и унапређење прва је обавеза владе. Њихово поштовање битно је јамство против премоћи државе. Њихово праћење и остваривање темељи су слободе, правде и мира...

Ми потврђујемо да, без дискриминације, сваки појединац има право на: слободу мишљења, савести и вере или веровања, слободу изражавања, слободу удруживања и мирног окупљања,...; свако, такође, има право: да познаје и поступа према својим правима,..., да ужива своја економска, друштвена и културна права.

Ми потврђујемо да ће се етничка, културна, језичка и верска самосвојност националних мањина штитити и да лица која припадају националним мањинама имају право слободно изражавати, чувати и развијати самосвојност, без било какве дискриминације и у пуној једнакости пред законом.

Осигурaћемо да свако добије ефикасан национални или интернационални правни лек против било које повреде његових права. Пуно поштовање ових упутстава чврст је темељ на којем ћемо тражити изградњу нове Европе. Наше ће државе сарађивати и подупирати једна другу ради стварања неопозивих демократских користи.“

Устав Републике Србије гарантује слободу вероисповести у чл. 43:

„Јемчи се слобода мисли, савести, уверења и вероисповести, право да се остане при свом уверењу или вероисповести или да се они промене према сопственом избору.

Нико није дужан да се изјашњава о својим верским и другим уверењима.

Свако је слободан да испољава своју веру или убеђење вероисповедања, обављањем верских обреда, похађањем верске службе или наставе, појединачно или у заједници с другима, као и да приватно или јавно изнесе своја верска уверења.

Слобода испољавања вере или уверења може се ограничити законом, само ако је то неопходно у демократском друштву, ради заштите живота и здравља људи, морала демократског друштва, слобода и права грађана зајемчених Уставом, јавне безбедности и јавног реда или ради спречавања изазивања или подстицања верске, националне или расне мржње.

Родитељи и законски стараоци имају право да својој деци обезбеде верско и морално образовање у складу са својим уверењима.“

Иако је донет пре важећег Устава, *Закон о црквама и верским заједницама* такође садржи јасну гаранцију слободе вероисповести, и то како у њеној индивидуалној тако и колективној компоненти. Према члану 1. Закона:

„Свакоме се, у складу са Уставом, јемчи право на слободу савести и вероисповести.

Слобода вероисповести обухвата: слободу да се има или нема, задржи или промени вероисповест или верско уверење, односно слободу веровања, слободу исповедања вере у Бога; слободу да се појединачно или у заједници са другима, јавно или приватно, испољава веровање или верско уверење учествовањем у богослужењу и обављањем верских обреда, верском поуком и наставом, неговањем и развијањем верске традиције; слободу да се развија и унапређује верска просвета и култура.“

Поред овога, Закон о црквама и верским заједницама у чл. 2. утврђује забрану дискриминације по основу вере:

„Нико не сме бити подвргнут принуди која би могла угрозити слободу вероисповести, нити сме бити присиљен да се изјасни о својој вероисповести и верским уверењима или њиховом непостојању.

Нико не може бити узнемираван, дискриминисан или привилегован због својих верских уверења, припадања или неприпадања верској заједници, учествовања или неучествовања у богослужењу и верским обредима и коришћења или некоришћења зајемчених верских слобода и права.

Не постоји државна религија.“

Члан 43. ст. 1–3. Устава Србије не прописује само слободу мисли, савести и вероисповести, већ и слободу њиховог активног испољавања. Самим тим, и у језичком и у суштинском смислу постоји јасна веза између чл. 43. ст. 1. -3. и слободе изражавања која је прописана чл. 46., слободе окупљања из чл. 54. и слободе и удруживања утврђене чл. 55. Устава. Аспекти остваривања слободе вероисповести могу се јавити и у вези са другим јемствима: поштовање права родитеља и законских стараоца да својој деци обезбеде верско и морално образовање у складу са својим уверењима (чл. 43. ст. 5); право на закључење брака и равноправност супружника (чл. 62); права и дужности родитеља (чл. 65); право на једнаку заштиту права и на правно средство (чл. 36); право на имовину (чл. 58).

Када се, коначно, говори о слободи вероисповести обавезно треба имати у виду да је она само део „слободе мисли, савести, уверења и вероисповести“ и да се она не односи само на мишљење, савести и вероисповест као такве, то јест, на сферу приватних или личних уверења, него и на колективно испољавање тих уверења или мишљења, било појединачно, било заједно с другима, како у сфери приватног тако и сфери јавног. Коришћење израза „мисли, савести, уверења и вероисповести“ у чл. 43. ст. 1. и „вера или уверење“ у чл. 43. ст. 4. Устава Србије, сугерише, такође, потенцијално широк опсег чл. 43. Устава. У том погледу одредба нашег Устава је идентична оној из чл. 9. ЕКЉП. Европски суд за људска права је, ипак, поставио извесна ограничења у разумевању шта све спада у домен чл. 9. ЕКЉП. Та разматрања су од значаја и за наше право.[130] „Свест“ о припадању некој мањинској групи (и, као последица тога, тежња да се заштити културни идентитет те групе)[131] не отвара ниједно питање по члану 9. ЕКЉП. Исто тако, „уверење“ није исто што и „мисао, односно став“.

Слобода мисли, савести и вероисповести представља један од темеља савременог „демократског друштва“. Европски суд за људска права је то нагласио у више својих пресуда:

„Садржана као неприкосновена у члану 9, слобода мисли, савести и вероисповести један је од темеља „демократског друштва“ у смислу Конвенције. Ова слобода је, у својој верској димензији, један од највиталнијих елемената који спада у оно што чини идентитет верника и њихове концепције живота, али је исто тако и драгоцена вредност за атеисте, агностике, скептике и неопредељене. Плурализам који је нераскидиво везан за демократско друштво, а који је извојеван тешком вишевековном борбом, зависи од ње.“ осталих извора.“[132]

I. Садржина слободе мисли, савести и вероисповести

Садржина слободе мисли, савести и вероисповести у правном систему Републике Србије проистиче из одредби чл. 18. МПГПП, чл. 9. ЕКЉП, чл. 43. и 44. Устава Србије и чл. 1. и 2. Закона о црквама и верским заједницама. Правила из ових чланова могу се правилно разумети само ако се поставе у шири социолошки, психолошки и филозофски концепт. Ван тог

[130] Следећи део пасуса, укључујући фусноте наведен је према, Мурдок, op. cit., стр. 20-21.
[131] S*idiropoulos nad others v. Greece*, Reports 1998–IV, став 41.
[132] *Kokkinakis v. Greece*, 25. 5. 1993.

оквира, њихово динамичко тумачење остаје, прилично, изоловано, с обзиром на то да се ради о концептима који су везани за унутрашња својства и стања личности.[133]

Члан 9. ЕКЉП и чл. 43. Устава Србије штите слободу мисли, савести и вероисповести. Они, међутим, штите и слободу на властити поглед на свет (уверење), како то произилази из другог дела чл. 9. ст. 1. ЕКЉП и чл. 43. ст. 1. устава Србије. Садржај слободе мисли, савести и вероисповести има две суштинске карактеристике: 1) призната је не само унутрашња него и колективна димензија, изражена у формули „појединачно или у заједници са другима", 2) њено практиковање је заштићено како у приватној тако и у јавној сфери.

Премда је фраза према којој је религија приватна ствар сваког појединца већ одавно опште место, признавање и заштита јавне димензије њеног испољавања резултат је схватања да многе религије диктирају и стандарде друштвеног понашања и одговорности, те захтевају од верника да се понашају у складу с тим стандардима. Стога за оне који следе такве прописе о друштвеној одговорности, разлика између верског и политичког може бити вештачка, што значи и да граница између приватног и јавног није или не може бити строго исцртана и одржавана.[134]

Слобода мисли, савести и вероисповести обухвата следеће опште елементе (појединачне слободе и права):

- слободу да се има или нема уверење и вероисповест,
- право да се остане (задржи) при свом уверењу или вероисповести или да се оно промени;
- слободу да се појединачно или у заједници са другима, јавно или приватно, испољава (износи) веровање или верско уверење, укључујући исповедање вере у Бога;
- слободу да се развија и унапређује верска просвета и култура
- право да се не изјашњава о својим верским и другим уверењима (да ли постоје или не постоје и каква су);
- право родитеља и законских стараоца да својој деци обезбеде верско и морално образовање у складу са својим уверењима;

Све наведене слободе и права образују јединствено основно право – слободу мисли, савести и вероисповести (и уверења).

Слобода мисли и савести јесу унутрашња стања личности и део њеног интелектуалног функционисања, тако да је ова слобода гарантована већ самом својом природом, пошто је она субјективна и одвија се дубоко у личности. Код слободе савести се ради о уверењима и поступцима појединa који нису религиозно мотивисани или, пак, који не спадају у његово уверење у ужем смислу, односно у поглед на свет. Суштина заштите слободе мисли и савети лежи у забрани држави да насилно формира одређене ставове ма ког појединца, и то нарочито индоктринацијом.[135] Ни чл. 9. ЕКЉП ни чл. 43. Устава Србије не гарантују и тзв. екстерну слободу мисли и савести. Право на испољавање мисли је обезбеђено чл. 10. ЕКЉП и чл. 46. Устава Србије (слобода изражавања).

Ни чл. 9. ЕКЉП ни чл. 43. Устава Србије не одређују шта се има сматрати под „уверењем". Могло би се рећи да лична уверења која спадају под заштиту ових норми морају „досегнути известан ниво свести, озбиљности, кохезије и важности" и морају бити таква да се сматрају компатибилнима са поштовањем људског достојанства. Другачије речено, уверење се мора односити на неки „важан и суштински аспект људског живота и понашања" и исто тако морају бити таква да се сматрају достојнима заштите у европском демократском друштву[136]. Убеђења у погледу потпомогнутог самоубиства[137] или језичких склоности[138] или у погледу одлагања посмртних остатака после смрти[139] не обухватају „убеђења" у смислу наведене

[133] Александар Јакшић, Европска конвенција о људским правима – Коментар, Београд, 2006, стр. 283.
[134] Един Хоџић, Нетрпељивост под кринком заштите сигурности, www.pulsdemokratije.net/index.php?id=578&l=bs
[135] Јакшић, op. cit., стр. 285.
[136] *Campbell and Cosans v. the United Kingdom,* presuda od 25. februara 1982, Series A бр. 48, став 36.
[137] *Pretty v. the United Kingdom,* br. 2346/02, Reports 2002-II.
[138] Belgian Linguistic case (Белгијски лингвистички случај), пресуда од 23. јула 1968, Series A br. 6, Law, став 6.
[139] Представка бр. 8741/79, *X v. Germany,* (1981) DR 24, str. 137 (али ово питање може спадати у делокруг члана 8).

одредбе. С друге стране, пацифизам,[140] атеизам[141], веганизам[142] су вредносно оријентисани системи које обухвата члан 9. ЕКЉП, баш као што обухвата и политичку идеологију као што је комунизам.[143]

Да није свако уверење обухваћено заштитом слободе мисли, савести и вероисповести, у смислу чл. 18. МПГПП, мишљење је и Комитета за људска права УН. У предмету *M. A.B., W.A. T. and J.-A.Y.T. protiv Kanade* (Communication No.570/1993) Комитет је закључио да се претензије на „уверење" примарно или искључиво састоје у обављању верског обреда и да је коришћење марихуане као „сакрамента", у складу са веровањем the Assembly of the Church of the Universe, изван чл. 18. МПГПП и недопустиво *ratione materiae.*[144]

Устав Србији и Европска конвенција о људским правима не одређују ни шта се сматра вероисповешћу, односно религијом. Да би се неки начин схватања и понашања сматрао вером, он мора минимално да буде подложан идентификацији, односно да се разликује од других вера. Не постоје прецизни критеријуми за идентификацију, али је сигурно да се под вером неће сматрати они унутрашњи ставови и понашања који не повлаче за собом неке посебности, било у вези са правима чланова вере, било у вези са посебностима њене манифестације. Међутим, то што неки став или понашање не могу да се идентификују као вера у смислу чл. 9. ЕКЉП и чл. 43. Устава Србије, не значи да не могу да се идентификују као „уверење", које се једнако штити одредбама тих чланова.[145]

Слобода вероисповести и уверења има и своју негативну страну, односно човек не мора да има никакво религијско или слично уверење. Атеизам се једнако штити у оквирима чл. 9. ЕКЉП и чл. 43. Устава Србије. Држава и верске заједнице не могу да врше радње принуде да би се неко приволео на припадност одређеној религији или уверењу. Тако, на пример, нико не може да се принуди на полагање верске заклетве, ако је атеиста; нико не може да се принуди да слуша верску наставу или, пак, да учествује у верским манифестацијама, ако то не одговара његовом уверењу.[146]

Терет доказивања, постојања одређеног религиозног уверења, у случају спора, лежи на лицима која тврде да им је повређена слобода мисли, савести и вероисповести. У случају *X. против Уједињеног Краљевства, бр.* 7291/75, 11 ДР 55 (децембар 1977), подносилац представке је био следбеник Вика (Wicca) религије, али је Комисија закључила да подносилац није пружио ни једну чињеницу из које би било могуће закључити постојање Вика религије. С друге стране, у случају Chapreč. *против Уједињеног Краљевства* није било потребно утврђивати постојање Друидизма као религије, иако се то постављало као спорно, пошто је случај окончан неповољно по подносиоца из другог разлога, наиме државна забрана прослављања летње дугодневнице у Стоунхенџу била је оправдана са становишта чл. 9(2) ЕКЉП.[147]

Свеобухватно јемчење слободе вероисповести је претпоставка слободног духовног живота човека. Слобода вероисповести гарантује појединцима права на сопствену веру, тј. гарантује им да могу образовати по сопственом нахођењу произвољну религиозну представу или да могу имати произвољан верски светоназор. Слобода вероисповести јемчи, такође, право на испољавање религиозности према споља, односно право да вера као чин унутрашње одлуке буде пренесена у спољни свет интерсубјективног опажања. Као део слободе вероисповести, зајамчена је слобода култа, наиме, право на несметано обављање верског обреда (богослужења). Право на слободан обред се сматра делом слободе испољавања религиозности. Осим позитивне слободе, основно право штити и негативну слободу вероисповести. Праву на слободно испољавање вере одговара исто такво право на одсуство вере. Оно се конкретизује у праву да се не присуствује религиозним ритуалима, да се поштеди сугестивног деловања верских симбола. Тако, на пример, према пресуду Уставног суда Немачке, деце имају право да

[140] Представка бр. 7050/75, *Arrowsmith v. the United Kingdom,* (1978) DR 19, стр. 5.
[141] Представка бр. 10491/83, *Angelini v. Sweden,* (1986) DR 51, стр. 41.
[142] Представка бр. 18187/91 *W v. the United Kingdom,* Одлука од 10. фебруара 1993.
[143] Представка бр. 16311/90, 16312/90 i 16313/90, *Hazar, Hazar and Acik v. Turkey,* (1991) DR 72, стр. 200.
[144] Taylor, op. cit.
[145] Јакшић, op.cit., стр. 286.
[146] Ibid., стр. 287-288.
[147] (*A.R.M Chappell v. UK*, No. 12587/86, 53 DR 241, (Dec. 1987), at 246), Paul Taylor, The basis for departure of European standard under Article 9 of the European Convention on Human Rights from equivalent universal standards, http://webjcli.ncl.ac.uk/2001/issue5/taylor5.html

не седе у учионицама јавних школа под верским симболима.[148] Основно право на слободу вероисповести не штити само право појединаца (индивидуална слобода вероисповести) него и слободу вероисповести верских удружења (колективна слобода вере).

Општи коментар бр. 22, на члан 18 (Слобода мисли, савести и вероисповести) МПГПП, који је усвојио Комитет за људска права УН на свом четрдесет осмо заседање (1992), одредио је садржину слободе мисли, савести и вероисповести на следећи начин:

„1. Право на слободу мисли, савести и вероисповести (које укључује и слободу придржавања убеђења) у ставу 1 члана 18 далекосежно је и дубоко; обухвата слободу мишљења о свим питањима, личних уверења и посвећености вероисповести или убеђењима, израженим појединачно или у заједници с другима. Комитет скреће пажњу државама уговорницама на чињеницу да се слобода мисли и слобода савести штите једнако са слободом вероисповести и убеђења. Суштинска природа ових слобода се такође одражава у чињеници да се од ове одредбе не може одступити, чак ни у време ванредног стања, како је наведено у члану 4. ст. 2. Пакта.

2. Члан 18 штити теистичка, нетеистичка и атеистичка убеђења, као и право да се не исповеда ниједна вероисповест ни убеђење. Изрази убеђење и вероисповест се имају широко тумачити. Члан 18 се у примени не ограничава на традиционалне вероисповести нити на вероисповести и убеђења с институционалним особинама нити праксу аналогну традиционалним вероисповестима. Комитет је стога забринут због свих тенденција дискриминације према некој вероисповести или убеђењу из било ког разлога, укључујући и чињеницу да су недавно успостављене или да представљају верске мањине које могу бити предмет непријатељства преовлађујуће верске заједнице...

5. Комитет примећује да из слободе придржавања или прихватања вероисповести или убеђења неизбежно произлази слобода избора вероисповести или убеђења, укључујући, између осталог, право замене своје постојеће вероисповести или убеђења другим или усвајањем атеистичких гледишта, као и право остајања при својој вероисповести или убеђењу. Став 2 члана 18 забрањује принуду која би нанела штету праву придржавања и прихватања вероисповести или убеђења, укључујући употребу или претњу физичком силом или кривичним санкцијама ради приморавања верника или не-верника да остану привржени својим верским убеђењима и конфесијама, да се одрекну своје вероисповести или да се преобрате. Политика и пракса с истом намером или дејством, као, на пример, оне којима се ограничава приступ образовању, лекарској нези, запошљавању или правима зајамченим у члану 25 и другим одредбама Пакта су, на сличан начин, противни ставу 2 члана 18. Истоветну заштиту уживају сви који се придржавају убеђења која нису верске природе.“

Знатно одређенија је *Декларација о укидању свих облика нетолеранције и дискриминације засноване на вери или убеђењима*, коју је усвојила Генерална Скупштина УН 25. новембра 1981. године. Према чл. 6. Декларације, право на слободу мисли, савести, вероисповести или убеђења укључује, између осталог, следеће слободе:

„а) обављање обреда или окупљање у вези са религијом или убеђењима, као и оснивање и одржавање места за такве циљеве;

б) оснивање и одржавање одговарајућих добротворних или хуманитарних институција;

ц) производња, стицање и коришћење у одговарајућем обиму неопходних предмета и материјала везаних за верске обреде, обичаје или убеђења;

д) писање, објављивање и дистрибуисање одговарајућих публикација из ових области;

е) обављање наставе по питањима религије или убеђења у местима погодним за такве сврхе;

ф) тражење и примање од појединаца и организација добровољних финансијских и других прилога;

г)обучавање, именовање или бирање по праву наследства одговарајућих руководилаца према потребама и нормама ове или оне религије или конфесије;

[148] Един Шарчевић, Уставно уређење Савезне Републике Немачке – увод у њемачко државно право, Сарајево, 2005, стр. 88-89.

х) поштовање дана одмора и празника, вршење обреда у складу са прописима религије и конфесије;

и) успостављање и одржавање веза са појединцима и заједницама у области религије и конфесија на националном и међународном нивоу.“

Наведени „списак“ није коначан и указује само на неке најважније и карактеристичне елементе слободе мисли, савести, вероисповести или убеђења. Поред њих постоји и читав низ других елемената везаних за поједина специфична питања, на која ћемо посебно указати у даљем тексту.

II. Право на поседовање и мењање верских уверења

Заштита слободе мисли, савести и вероисповести сваког појединца почиње његовим правом на поседовање и правом на мењање верских уверења, по сопственом избору. Право на поседовање вероисповести обухвата како право да се има одређена вера тако и право да се остане при свом верском уверењу. Право на поседовање и мењање уверења обухвата област која се често означава као форум интернум. У основи, чл. 43. ст. 1. Устава, исто као и чл. 9. ст. 1. ЕКЉП, настоји да спречи државну индоктринацију појединаца и да допусти развој, усавршавање и промену мисли, савести и вероисповести сваког појединца.[149]

Право на поседовање и право на промену вероисповести су апсолутна права, која не могу бити предмет државног мешања, чак и у случају рата или ванредног стања на националном нивоу. Право да се напусти нека вероисповест или верска заједница је у истој мери заштићено као и право да се прихвати нека вероисповест и приступи некој верској заједници.

Према чл. 43. ст. 2. Устава Србије, нико није дужан да се изјашњава о својим верским и другим уверењима. Поставља се, међутим, питање да ли приморавање појединца да разоткрије своја уверења може да подрије овај аспект наведене гарантије, барем тамо где држава не може да изнесе ниједно убедљиво оправдање за такав корак. Такво оправдање, међутим, може да се појави онда када појединац настоји да искористи неку посебну повластицу која је у националном правном поретку предвиђена по основу уверења, на пример, онда када је реч о приговору савести.[150] У предмету *Костески против Бивше Југословенске Републике Македоније* подносилац представке је кажњен због тога што се на дан верског празника није појавио на радном месту. Суд у Стразбуру је приметио следеће:

> „Што се тиче притужбе подносиоца представке да се радило о мешању у унутрашњу сферу уверења када је од њега затражено да докаже своју веру, Суд подсећа да су одлуке [домаћих] судова у вези са жалбом подносиоца представке уложеном због дисциплинске казне која му је изречена садржале закључак о томе да, практично, подносилац представке није поткрепио веродостојност своје тврдње да је муслиман и да је његово понашање које је супротно тој вери изазвало сумње у ту његову тврдњу јер није било никаквих спољних знакова да он исповеда исламску веру нити да се придружује колективној муслиманској молитви. Мада је ужасавајућа представа о држави која суди о унутрашњим и личним уверењима својих грађана и мада та представа несрећно подсећа на озлоглашена прогањања у прошлости, Суд примећује да је ово случај у коме је подносилац представке тежио да ужива једно посебно право прописано [домаћим] законом, оним који предвиђа да муслимани могу да се одмарају одређеним данима… У контексту запошљавања, када се уговорима тачно предвиђају конкретне обавезе и права послодавца и запосленог, Суд не сматра да је неразумно то што послодавац може сматрати да је одсуство с посла без дозволе или очигледног оправдања дисциплинско питање. Када запослени настоји да се позове на одређени изузетак, није тлачитељски, нити је у суштинском сукобу са слободом савести то што се од њега тада захтева известан ниво поткрепљења тврдње коју износи, онда када се та тврдња односи на неку привилегију или на право које није доступно свима, нити је тлачитељски или у суштинском сукобу са слободом савести доношење негативног закључка онда када тог поткрепљења нема.“

[149] Мурдок, op. cit., стр. 23.

[150] Мурдок, op. cit., стр. 24; Видети представку бр. 10410/83, *N v. Sweden*, (1984) DR 40, стр. 203 и представку бр. 20972/92, *Raninen v. Finland,* br. 20972/92, одлука од 7. марта 1996.

Међународни пакт о грађанским и политичким правима у чл. 18. ст. 2. утврђује: „Нико неће бити подвргнут принуди која би могла нанети повреду његовој слободи остајања при својој, или усвајања вероисповести или убеђења по своме избору“. Оваква изричита забрана принуде у вези с поседовањем или прихватањем вероисповести или убеђења није садржана у чл. 43. Устава Србије, нити у чл. 9. ЕКЉП. То, међутим, не значи да се не могу отворити одређена питања у вези са овим члановима, у ситуацијама у којима се од појединаца тражи да поступају противно својој савести или уверењима. На пример, у предмету *Бускарини и остали против Сан Марина* двојица људи су била изабрана у парламент и од њих се захтевало да се закуну на Библији; био је то услов да би могли да обављају своју дужност. Тужена држава је настојала да покаже како формулација која је коришћена („Ја, тај и тај, заклињем се на светим јеванђељима да ћу бити лојалан и да ћу поштовати устав Републике...“) била у суштини историјска и социјална, а не верска по своме значају. Саглашавајући се са Комисијом да би „било контрадикторно ако би се обављање мандата чији је циљ заступање различитих ставова друштва у парламенту условило претходним изражавањем опредељености за одређени скуп уверења“, Суд у Стразбуру је заузео став да се постављање оваквог захтева не може сматрати „неопходним у демократском друштву“.[151] Слично томе, националним законом не може се наметнути обавеза да се пружи подршка некој верској организацији кроз пореска средства, а да се при том не призна право појединцу да напусти цркву и да на тај начин добије изузеће од тог пореског захтева.[152]

III. Верско образовање деце

Према чл. 18. ст. 4. Међународног пакта о грађанским и политичким правима: „Државе чланице овог пакта обавезују се да поштују слободу родитеља, а у датом случају законитих старатеља, да обезбеде својој деци оно верско и морално образовање које је у складу са њиховим сопственим убеђењима“.

Општи коментар бр. 22, на члан 18 МПГПП (слобода мисли, савести и вероисповести), који је усвојио Комитет за људска права на свом четрдесет осмом заседање (1992), појаснио је суштину чл. 18. ст. 4. МПГПП на следећи начин:

> „6. Комитет је мишљења да став 4 члана 18 дозвољава у државним школама наставу из предмета као што су општа историја религије и етика, ако се пружа непристрасно и објективно. Слобода родитеља или законских старатеља да осигурају да њихова деца стичу верско и морално образовање у складу с њиховим убеђењима, предвиђена чланом 18 ставом 4, повезана је с јемствима слободе верске наставе наведеним у ставу 1 члана 18. Комитет констатује да је јавно школство које укључује упућивање у одређену вероисповест или убеђење противно ставу 4 члана 18, сем ако се не предвиде недискриминаторски изузеци или алтернативе који би удовољили жељама родитеља и старатеља“.

Комитет за људска прва УН се питањем верског и моралног образовања деце бавио и у предмету *Хартикаинен против Финске*, представка бр. 40/1978 [153] Подносилац представке је био Ерки Јухани Хартикаинен (Еркки Јухани Хартикаинен) држављанин Финске који је представку поднео у своје име, уједно и у својству генералног секретара Уније слободних мислилаца у Финској. Он се у представци позвао на кршење члана 18. ст. 4. Међународног пакта о грађанским и политичким правима од стране Финске. Предмет разматрања је била обавеза похађања наставе из предмета историје религије и етике за децу чији су родитељи атеисти, и који из тог разлога не похађају наставу из предмета веронауке. Подносилац представке је тврдио да је настава из овог предмета, иако представљена као неутрална опција, религиозна, из разлога што су уџбенике на основу којих се предаје написали хришћани. Такође, наводи да не постоји начин за исправљање овог стања према постојећем закону, што га упућује на изношење случаја пред Комитет за људска права. Подносилац представке тражи амандман овог Закона, којим би настава из предмета историје религије и етике, постала неутралнија или необавезнија. Поткрепљујући своје наводе о ограничењу права предвиђених Пактом у Финској,

---

[151] *Buscarini and others v. San Marino*, Reports 1999–I, ставови 34–41 и став 39

[152] *Darby v. Sweden (No.* 17/1989/177/233)*,* претходне пресуде су наведене према Мурдок, op.c it., стр. 26.

[153] *Human Rights Committee: Selected Decisins under the Optional Protocol* (Second to Sixteenth Sessions), U.N. Doc. CCPR/C/OP/1, Датум усвајања констатације: 9. април 1981. године.

подносилац представке је навео да не само да држава обавезује ученике који не прате наставу из предмета веронауке, да похађају предмет историја религије и етике, већ и да наставни план тог предмета неоправдано ставља акценат на историјат хришћанства (у прилог своје тврдње поднео је примерак наставног плана за овај предмет). Такође је тврдио да његова молба, којом тражи да буде ослобођен од активности религијског карактера у својој школи, до тог тренутка није била прихваћена, што по њему представља још један доказ да су верске слободе и веровања у Финској недовољно гарантоване. Држава Финска је на представку одговорила тврдњом да је у циљу што већег излажења у сусрет остваривању слободе вероисповести, Законом о верским слободама предвиђена могућност да сваки ученик, атеист, или припадник друге вероисповести, на захтев свог старатеља може да буде ослобођен наставе веронауке. Даље је тврдила да је наставним планом предвиђено да настава из предмета историје религије и етике буде не религиозног карактера, прилажући у корист тврдње, извештај радне групе коју је оформио Национални одбор за образовање, из кога се могу видети циљеви према којима је настава класификована. Циљевима је предвиђен развој целокупне личности, образовање у циљу разумевања како финског наслеђа и културе, тако и наслеђа и културе других народа. Разматрајући овај случај, Комитет за људска права је одлучио:

„Узимајући у обзир све добијене информације, Комитет за људска права у својој одлуци утврђује непостојање довољног броја чињеница на основу којих би се утврдило кршење чл. 18, ст. 4. Међународног пакта о грађанским и политичким правима...

Осврћући се на законом утврђену обавезу похађања предмета историја религије и етике, као супституитивног предмета веронауци, Комитет је мишљења да то само по себи није неспојиво с чл. 18. ст. 4. Пакта, уколико се настава из тог предмета похађа на неутралан и објективан начин. У сваком случају Комитет подсећа на могућност предвиђену ст. 6. Закона о школском систему, којом старатељи могу тражити изузеће с ове наставе, уколико обезбеде одговарајуће образовање.

Такође Комитет признаје постојање напора Државе да се сваки несклад наставног плана с конкретном наставом отклони, и мишљења је да се усклађивање може спровести у складу с Пактом, а у оквиру постојећих закона.“

Генерална Скупштина Уједињених нација се слободом вероисповести са становишта породичних односа бавила у *Декларацији о укидању свих облика нетолеранције и дискриминације засноване на вери или убеђењима*, усвојеној 25. децембра 1981. године. У члану 5. је утврђено:

„Родитељи или, у одговарајућим случајевима, законски старатељи детета имају право да одређују начин живота у породици у складу са својом вером или убеђењима, као и да полазе од моралног васпитања које, по њиховом мишљењу, дете треба да добије.

Свако дете има право на приступ образовању у области вероисповести или убеђења у складу са жељама његових родитеља или, у одговарајућим случајевима, законских старатеља и не приморава се на образовање у области вероисповести или убеђења, упркос жељама његових родитеља или законских старатеља, при чему интереси детета представљају основни принцип.

Дете се штити од сваког облика дискриминације на основу вере или убеђења. Оно мора да се васпитава у духу разумевања, толеранције, пријатељства међу народима, мира и општег братства, поштовања слободе вере или убеђења других људи, као и на основу схватање да његова енергија и способност треба да буду усмерени на добробит других људи.

Уколико се о детету не старају његови родитељи или законски старатељи, онда се на одговарајући начин узима у обзир његова воља или свако испољавање воље по питањима вере или убеђења, при чему интереси детета представљају основни принцип.

Пракса вероисповести или убеђења у којима се васпитава дете не смеју наносити штету његовом физичком и менталном здрављу, као и развоју, при чему се поштује став 3. члана 1. ове Декларације.“[154]

Знатно крађу одредбу садржи *Закључни документ Бечког састанка КЕБСа*, од 15. јануара 1989. године. У тачки 16.7. државе учеснице Конференције су се обавезале да ће, у

[154] У чл. 1. ст. 3. је утврђено да слобода испољавања вере или изражавања уверења подлеже ограничењима која утврђује закон и која су неопходна у циљу заштите државне безбедности, поретка, здравља и јавног морала, као и основних права и слобода других лица.

циљу обезбеђења слободе појединца да исповеда веру и врши верске обреде, „поштовати, између осталог, слободу родитеља да својој деци обезбеде верско и морално образовање у складу са својим уверењима“.

Полазећи од Опште декларације о правима човека, Генерална конференција УНЕСКа, на XИ. заседању одржаном у Паризу 1960. године, донела је *Конвенцију о борби против дискриминације у области просвете*. Под изразом „дискриминација“, Конвенција подразумева свако разликовање, искључивање, ограничавање, или повлашћивање, које је засновано на раси, боји, полу, језику, вери, политичком или другом уверењу, националном или друштвеном пореклу, економском положају или рођењу, а циљ или последица је да уништи или да наруши једнакост у поступању у области просвете (чл. 1. ст. 1). Не сматра се дискриминацијом, ако држава дозволи „увођење или одржавање, из верских или језичких разлога, посебних школских система или школа са наставом која одговара избору родитеља или законских старатеља ученика, ако је укључење у те системе или похађање тих школа добровољно и ако је настава која се у њима спроводи усклађена с прописима донесеним или одобреним од стране надлежних органа, посебно у односу на наставу истог степена“ (чл. 2. тач. б). Државе чланице Конвенције су сугласне „да школовање треба да има за циљ пуно развијање људске личности и јачање поштовања права човјека и основних слобода и да треба да придоноси разумевању, трпељивости и пријатељству међу народима и свим расним или верским групама, као и развијању активности Уједињених нација за одржавање мира“ (чл. 5. ст. 1. тач. а). Државе су, такође, сагласне и да родитељи и, у одговарајућем случају, законски стараоци требају имати могућност слободног одлучивања „приликом избора, према својим уверењима какво ће, верско или морално образовање добити њихова дјеца, у складу с практичним могућностима које пружа законодавство сваке државе; поред тога, ниједна особа или група не могу бити приморани на верско образовање које је у супротности с њиховим уверењима“ (чл. 2. ст. 1. тач. 2-б).

Правом родитеља да обезбеде образовање својој деци које је у складу са њиховим верским и филозофским уверењима, бави се и *Европска конвенција о људским правима,* у додатном *Протоколу бр. 1*. Према чл. 2. друга реченица: „У вршењу свих својих функција у области образовања и наставе држава је дужна да поштује право родитеља да обезбеде образовање и наставу која је у складу с њиховим верским и филозофским уверењима.“

У случају *Цампбелл и Цосанс против Уједињеног Краљевства* (25. фебруар 1982, серија А бр. 48, стр. 16, став 36), Европски суд за људска права је објаснио речи „филозофска уверења“ у смислу друге реченице члана 2:

> „У свом уобичајеном значењу реч *уверења,* није, сама по себи, синоним речи „мишљења“ и „идеје“, како су оне употребљене у члану 10. Конвенције, којим се гарантује слобода изражавања; она је сличнија појму „веровања“ (у француској верзији текста *цонвицтионс)* који се јавља у члану 9 - којим се гарантује слобода мисли, савести и вероисповести - и означава гледишта која у извесном степену могу бити уверљива, озбиљна, доследна и важна.
>
> Што се тиче придева „филозофски“, њега није могуће исцрпно дефинисати те је неопходно уложити мало труда да би се дошло до његовог прецизног значења. Комисија је истакла да реч „филозофија“ има бројна значења: користи се када се мисли на потпуно развијен систем мишљења или, слободније речено, на гледишта о више или мање тривијалним питањима. Суд се слаже с Комисијом да није могуће прихватити ниједан од ових екстрема у циљу тумачења члана 2: први превише сужава опсег права која су загарантована сваком родитељу, док други може довести дотле да се њиме обухвате питања која у знатној мери нису важна и суштинска.
>
> Имајући у виду Конвенцију као целину, укључујући и члан 17. израз „филозофска уверења“ у овом случају означава, по мишљењу Суда, таква уверења која заврђују да се поштују у „демократском друштву“ (видети, као најновији пример, пресуду у случају *Yоунг, Јамес и Wебстер од* 13. августа 1981, серија А бр. 44, стр. 25, став 63) и која нису у нескладу с људским достојанством; сем тога, та уверења не смеју бити у супротности с правом детета на образовање, чему је посвећен цео члан 2. у коме доминира његова прва реченица (видети пресуду у случају *Кјелдсен, Буск Мадсен и Педерсен* од 7. децембра 1976, серија А бр. 23, стр. 25. и 26, став 52).“

Пресуда у случају *Kjeldsen, Busk Madsen i Pederoen v. Danska* (2. децембар 1976, серија А бр. 23, стр. 25. и 26, ставови 51. и 52) указује на приступ који држава мора имати у тумачењу члана 2. и планирању наставног програма како би поштовала „уверења“ родитеља:

„...одредбе Конвенције и Протокола морају се тумачити као целина (претходно поменута пресуда од 23. јула 1968, *ибид.,* стр. 30, став 1). Према томе, две реченице члана 2. не смеју се тумачити само у светлости једне у односу на другу већ, конкретно, у светлости чланова 8, 9. и 10. Конвенције, који свакоме обезбеђују право, укључујући родитеље и децу, „на поштовање приватног и породичног живота", на „слободу мисли, савести и вероисповести" и на „слободу [...] да примају и саопштавају информације и идеје"...

Члан 2. који обухвата све функције државе које се тичу образовања и наставе, не дозвољава да се прави разлика између верске наставе и других предмета. Он прописује да држава мора поштовати уверења родитеља, било да су она верска или филозофска, у целокупном програму државног образовања.

[...] састављање и планирање наставног програма у начелу је у надлежности држава уговорница. Ово углавном подразумева питања целисходности о којима суд није позван да одлучује и чије решење може легитимно варирати у зависности од државе или временског периода о којем је реч. Конкретно, члан 2. Протокола не спречава државу да пружа, путем наставе или образовања, информације или сазнања која су непосредно или посредно верске или филозофске природе. Овај члан не дозвољава чак ни родитељима да се противе увођењу такве наставе или образовања у школски програм, јер би иначе сви облици институционализоване наставе били изложени опасности да постану непрактични. У ствари, чини се да је тешко наћи предмете који се предају у школама који данас неће, у већој или мањој мери, бити у филозофском смислу комплексни или неће у себи носити неку филозофску црту. Исто се то односи на верске склоности ако се присетимо религија, по свом бићу широких у догматском и моралном смислу, које имају или могу имати одговоре на сва питања филозофске, космолошке или моралне природе.

Друга реченица члана 2. подразумева, с друге стране, да држава, у обављању своје функције која се односи на образовање и наставу, мора водити рачуна да се информације или знање које је предвиђено наставним програмом предочава на објективан, критички и плуралистички начин. Држави је забрањено да као свој циљ поставља индоктринацију која би се могла сматрати непоштовањем верских и филозофских уверења родитеља. То је граница која се не сме прекорачити.

Такво тумачење истовремено је у сагласности са првом реченицом члана 2. Протокола, члановима 8. до 10. Конвенције и са општим духом саме Конвенције, као инструмента предвиђеног да сачува и унапреди идеале и вредности демократског друштва...

Друга реченица члана 2. обавезује државе уговорнице у погледу сваке поједине функције - када помиње „сваку функцију" - коју врши у области образовања и наставе, укључујући и ону која се тиче организације и финансирања државног образовања."[155]

У овом случају предлагачи су тврдили да је сексуално образовање у супротности с њиховим уверењима. Суд је констатовао следеће:

„...спорни закон по себи нипошто не вређа предлагачева верска и филозофска уверења у мери забрањеној другом реченицом члана 2. Протокола, протумаченој у светлости његове прве реченице као и целе Конвенције."

Са становишта верског образовања детета треба, коначно, поменути и Конвенцију о правима детета, која је у члану 29. ст. 1. тач. д.) прописала: „Стране уговорнице се слажу да образовање детета буде усмерено на: ... д) припремање детета за одговоран живот у слободном друштву, у духу разумевања, мира, толеранције, једнакости полова, пријатељства међу народима, етничким, националним и верским групама и са лицима домородачког порекла".

Према чл. 43. ст. 5. *Устава Србије*: „Родитељи и законски стараоци имају право да својој деци обезбеде верско и морално образовање у складу са својим уверењима". *Закон о црквама и верским заједницама* је у члану 40. загарантовао „право на верску наставу у државним и приватним основним и средњим школама, у складу са законом". Ова законска формулација је двосмислена, јер се из ње не види да ли је у питању право деце или право родитеља. Ближе одредбе о верској настави налазе се у Закону о основама система образовања, Закону о основној школи и Закону о средњој школи. Верска настава је искључиво резервисана за традиционалне цркве и верске заједнице. Питањем да ли се тиме крши уставна

[155] Наведено према Дитертр, op. cit., стр. 375-376.

равноправност цркава и верских заједница у Републици Србији позабавићемо се у одељку посвећеном правном положају верских организација у Србији. Овде бисмо само указали на проблем да постојеће законодавство не омогућава у потпуности остваривање права из чл. 43. ст. 5. Устава. Наиме, према Закону о основној и Закону о средњој школи, верска настава (веронаука) спада у групу изборних предмета, заједно са грађанским васпитањем.[156] Тиме се дошло до ситуације да родитељи који се не слажу са уверењима традиционалних цркава и верских заједница, а не деле ни уверења која се презентују кроз грађанско васпитање, не могу да изузму (заштите) своју децу од верског и моралног образовања које није у складу са њиховим уверењем.

IV. Слобода испољавања вере

Према чл. 43. ст. 3. Устава Републике Србије, *свако је слободан да испољава своју веру или убеђење вероисповедања, обављањем верских обреда, похађањем верске службе или наставе, појединачно или у заједници с другима, као и да приватно или јавно износи своја верска уверења*. Како члан 43. став 3. Устава практично промовише само пет прецизно наведених начина испољавања вере или убеђења, потребно је извршити одговарајућа поређења, јер су у међународном праву, односно оном његовом делу који се тиче људских права, верске слободе подељене на појединачно исповедање вере, колективно исказивање вере и слободу посебних тела. Суштина слободе појединачног исповедања вере, слободе колективног исказивања вере и слободе посебних тела, прецизирана је у члану 18. Међународног пакта о грађанским и политичким слободама, и чл. 9. Европске конвенције о људским правима, док, раније наведени, члан 6. Декларације о укидању свих облика нетолеранције и дискриминације засноване на вери или уверењу садржи њихов прецизан попис и препоруку државама да националним законодавством обезбеде примену у пракси. Појединачно набројане слободе исказивања вере из члана 6. Декларације садржи и тачка 16. Закључног документа Бечког састанка ОЕБС-а од 15. јануара 1989. године. Формулишући члан 43. став 3. Устава, наш уставотворац је пошао од одредаба члана 18. тачка 1. Међународног пакта о грађанским и политички слободама. Према мишљењу неких наших аутора, уграђене разлике су терминолошког карактера и не могу довести у питање намеру писаца Устава да тај део буде потпуно уподобљен са једним од најзначајнијих међународних докумената. [157] Начелно се можемо са тиме сложити, али треба приметити да је језичка стилизација чл. 43. ст. 3. Устава другачија од оне из чл. 18. МПГПП, и то на начин да оставља могућност двосмислености. Наиме док МПГПП каже да „свако лице има ... слободу да ту веру или убеђење испољава појединачно или заједно са другима, како јавно тако и приватно, кроз култ, вршење верских и ритуалних обреда и веронауку[158]“, Устав Србије речи „појединачно или у заједници с другима“ ставља у сред реченице, и то у контексту из кога би се могло закључити да се оне односе само на испољавање вере путем обављања верских обреда и похађањем верске службе или наставе. Да ли је то брзоплетост „писца“ или можда жеља да се из слободе вероисповести искључи колективни аспект слободе вероисповести, у смислу права на образовање верске организације и стицање правног субјективитета (како је то протумачио Европски суд за људска права при тумачењу чл. 9 ЕКЉП), време ће показати.

Проблем, међутим, није толико изражен, јер Закон о црквама и верским заједницама садржи потпуно прецизну одредбу, која одговара и МПГПП и ЕКЉП. Према чл. 1. ст. 2. ЗЦВЗ: „Слобода вероисповести обухвата ... слободу да се појединачно или у заједници са другима, јавно или приватно, испољава веровање или верско уверење учествовањем у богослужењу и обављањем верских обреда, верском поуком и наставом, неговањем и развијањем верске традиције; слободу да се развија и унапређује верска просвета и култура“. С обзиром да је овај закон донет пре Устава Србије, могло би се сматрати и да је у њему садржан „достигнут ниво људских права“ који се не може смањивати, у смислу чл. 20. ст. 2. Устава Србије.

---

[156] Мора да се изабере један од два предмета.

[157] Драган Новаковић, Положај верских заједница у новом Уставу Србије, www.kczr.co.yu/okrugli%20stolovi/ manjine/08_novakovic.doc

[158] Скоро потпуно исто је и према чл. 9. ст. 1. ЕКЉП.

Из чл. 43. ст. 3. Устава и чл. 1. ст. 2. ЗЦВЗ произилази и ближе одређење опште садржине слободе испољавања вере:

- учествовање у богослужењу;
- обављање верских обреда;
- верска поука;
- верска настава;
- неговање и развијање верске традиције;
- изношење верских уверења.

Свако од ових права може да се користи приватно или јавно, појединачно или у заједници. Наведени списак није коначан, и мора да се схвати само као навођење типичних елемената слободе испољавање вере. Шта све та слобода обухвата треба тумачити у корист унапређења вредности демократског друштва, сагласно важећим међународним стандардима људских и мањинских права, као и пракси међународних институција које надзиру њихово спровођење (чл. 18. ст. 3. Устава Србије).

Поједине аспекте слободе испољавања вере налазимо и у другим одредбама Закона о црквама и верским заједницама: слобода удруживања и окупљања (чл. 5); права свештеника односно верских службеника (чл. 8); аутономна регулатива цркава и верских заједница (чл. 7); назив верске организације (чл. 19); имовина (чл. 26. и 27); социјална права свештеника односно верских службеника (чл. 29); богослужбени простор (чл. 31), градитељство (чл. 32), добротворна делатност (чл. 33); образовна делатност (чл. 34–40); информативна и издавачка делатност (чл. 43).

Према чл. 31. Закона о црквама и верским заједницама, цркве и верске заједнице могу да обављају богослужење, верске обреде и остале верске делатности у храмовима, другим зградама и просторима у њиховом власништву или у изнајмљеним просторима. Богослужење, верски обреди и остале верске делатности могу се обављати и на јавним местима, односно отвореним просторима, као и на местима везаним за значајне историјске догађаје или личности, у складу са законом. Богослужење и верски обреди се могу, такође, обављати на захтев надлежног органа и у болницама, војним и полицијским објектима, заводима за извршење кривичних санкција и другим институцијама и објектима, а у школама, установама социјалне и дечје заштите само у пригодним приликама. Надлежни органи ових институција дужни су да у складу са могућностима обезбеде вршење богослужења и верских обреда на захтев чланова тих институција или на захтев корисника њихових услуга. Поред тога, цркве и верске заједнице, у договору са надлежним органом институције, одређују начин и услове под којима ће удовољити захтевима да се у њој повремено, стално или пригодно обављају богослужење и верски обреди.

Остваривање слободе вероисповести у војсци, додатно је регулисано Законом о војсци Србије[159]. Према чл. 25. и 26. тог Закона, ради остваривања слободе вероисповести у Војсци Србије се организује верска служба, на начин који утврди Влада. Међусобни односи Министарства одбране и цркава, односно верских заједница, у вези са вршењем верске службе у Војсци Србије, уређују се посебним споразумима (чл. 27. Закона о војсци Србије).

Слобода мисли, савести и вероисповести је непотпуна ако човек не може да поступа у складу са својим мислима и по налозима своје савести или вере. Према раније наведеним одредбама МПГПП и ЕКЉП, свако има право да своја убеђења испољава јавно или приватно, сам или у заједници с другима. Није, дакле, од важности колика је мера јавности која сазнаје за ово испољавање, нити се оно може свести само на појединачне поступке. Слобода испољавања убеђења има наглашену колективну димензију, која обухвата заједничке наступе истомишљеника.[160]

Општи коментар бр. 22, уз члан 18 МПГПП (Слобода мисли, савести и вероисповести), који је усвојио Комитет за људска права УН на свом четрдесет осмо заседање (1992), ближе је појаснио садржину слободе испољавања вере:

> „3. Члан 18 разликује слободу мисли, савести, вероисповести или убеђења од слободе испољавања вероисповести или убеђења. Њиме се не дозвољавају никаква ограничења слободе мисли и савести нити слободе вероисповести или убеђења или прихватања вероисповести или убеђења по сопственом избору. Ове слободе се безусловно штите,

[159] Закон о војсци Србије, "Службени гласник РС", бр. 116/2007 од 11. 12. 2007. г.
[160] Димитријевић, op. cit.

као право свакога да се придржава свог мишљења без туђег мешања из става 1 члана 19. У складу са ставом 2 члана 18 и чланом 17, нико се не може приморати да открије своје мисли или привржености вероисповести или убеђењу.

4. Слобода испољавања вероисповести или убеђења може се остваривати „појединачно или у заједници с другима, јавно или приватно". Слобода испољавања вероисповести или убеђења богослужењем, верским обредима, исповедањем вере и наставом обухвата широк опсег радњи. Појам богослужења протеже се на обредне и свечане чинове којима се непосредно изражавају убеђења, као и различита пракса неодвојива од таквих чинова, укључујући изградњу места за вршење богослужења, употребу обредних израза и предмета, истицање симбола и обележавање празника и нерадних дана. Верски обреди и исповедање вере или убеђења могу да укључују не само свечане чинове, већ и такве обичаје као што су правила о начину исхране, ношење посебне одеће или капа, учешће у обредима повезаним с неким периодима живота и коришћење посебног језика којим се уобичајено говори у дотичној групи. Поред тога, вероисповедање и верска настава укључују радње неодвојиве од вођења основних послова верских скупина, као што су, између осталог, слобода избора верских поглавара, свештеника и вероучитеља, слобода образовања нижих и високих верских школа и слобода израде и растурања верских написа и издања...

7. Према члану 20, никаква испољавања вероисповести или убеђења не могу проносити ратну пропаганду или залагање за националну, расну или верску мржњу које представља позивање на дискриминацију, непријатељство или насиље. Као што је наведено у општем коментару Комитета бр. 11 (19), државе уговорнице су обавезне да донесу законе којима се такве радње забрањују".

Потреба да се разликује слобода мисли, савести и вероисповести и слобода испољавања вероисповести и уверења проистиче и из правила, да се прва слобода не може ограничити чак ни за време ванредног стања, док друга може подлегати одређеним ограничењима прописаним законом.

Такође, са становишта испољавања вере треба правити разлику између „уверења и вероисповести" и „мисли и савести". Само испољавање „вере или уверења" заштићено је чл. 43. ст. 4. Устава и чл. 9. ст. 2. ЕКЉП, док испољавање „мишљења или савести" није обухваћено том заштитом, већ искључиво потпада под заштиту слободе изражавања (чл. 46. ст. 2. Устава, чл. 10. ЕКЉП).[161] Међутим, и када је реч о заштити испољавања вере или уверења, само испољавање којим се стварно изражава одређено уверење подлеже заштити, а не и сваки акт који је мотивисан и под утицајем вере или уверења.[162] Тако, у случају *Кнудсен против Норвешке*, Европски суд за људска права је закључио да поступци свештеника који је протествовао због усвајања новог закона о абортусу не представљају истинско изражавање његовог уверења или верских погледа и као такви се не могу размотрити у оквиру заштите чл. 9, чак и када су били мотивисани верским погледима.[163].

У предмету *Arrowsmith против Уједињеног Краљевства* [164], подноситељка представке, иначе пацифисткиња, кривично је осуђена због тога што је делила летке војницима. Кључно место у тексту тих летака није било промовисање ненасилних средстава за решавање политичких питања, већ критика на рачун владе због политике коју спроводи према грађанским немирима у једном делу земље. Комисија је прихватила да свака јавна изјава која прокламује идеју пацифизма и позива на прихватање опредељености за веровање у ненасиље треба да буде сматрана „нормалним и признатим изражавањем пацифистичких уверења", али да се, будући да на лецима о којима је овде реч нису била изражавана лична уверења подноситељке представке, већ њене критичке примедбе на рачун владине политике, растурање тих летака није могло да се квалификује као „испољавање" уверења према члану 9, иако је оно било мотивисано вером у пацифизам.[165] Комисија је, с тога, предмет прогласила неприхватљивим на основу тога што дате активности нису представљале „испољавање" уверења у правом смислу. Комисија је приметила:

[161] Видети, Taylor, op. cit.
[162] *Arrowsmith v. U.K.* para. 71; *Efstratiou v. Greece*, No. 24095/94, Rep. 1996, st. 48-50.
[163] *Knudsen v. Norway*, No. 11045/84, 42 DR 247 (1985)
[164] Поднесак бр.7805/77.
[165] Мурдок, op. cit., стр. 28-29.

„[...] термин „пракса“ како је употребљен у члану 9, став 1, не обухвата сваку активност која је мотивисана или под утицајем вероисповести или уверење.

Тачно је да се јавне изјаве у којима се уопштено износи идеја пацифизма и које препоручују опредељеност за ненасиље могу сматрати нормалним и признатим манифестацијама пацифистичког уверења. Међутим, када дела појединаца, у ствари, не изражавају такво уверење, не могу се као таква сматрати заштићена чланом 9. став 1, чак и ако су њиме мотивисана или су извршена под његовим утицајем.

Текст летка о којем је овде реч почиње цитатима изјава бивших војника, од којих један каже: „Немам ништа против тога што сам војник. Био бих вољан да браним ову земљу против освајача - био бих спреман да се борим за циљ у који могу веровати. Али оно што се догађа у Ирској сасвим је погрешно“. лако је то лично мишљење појединца које нужно није повезано с организацијом која је штампала летак, цитат који је наведен и поред свега указује на то да га његови аутори препоручују. Не може се стога схватити како летак саопштава идеју да неко ни по коју цену, чак ни реагујући на претњу силом или њеном употребом, не би требало да брани своје политичке или друге циљеве насилним средствима. На основу садржаја летка може се једино закључити да су његови аутори били против британске политике у Северној Ирској.“[166]

Протест мотивисан веровањем није исто што и практиковање веровања. Примарна сврха чл. 43. Устава и чл. 9. ЕКЉП изван заштите личног и приватног поштовања уверења јесте да се заштите поступци који су интимно повезани са тим ставовима, као што су на пример, акти учешће у верским обредима и молитвама, који су аспект практиковања вероисповести или уверења на опште препознатљив начин.[167] Шта више, и предмет истинског и строгог придржавања уверења може бити под знаком питања. У случају *Валсамис против Грчке,* Европски суд за људска права није се сагласио са подносиоцем представке о природи марша у коме је подносилац у оквиру школе требао да учествује. Суд је нашао да то није била комеморација рату и није била супротна пацифистичким веровањима Јеховиних сведока [168]

„Испољавање“ подразумева перцепцију припадника одређене вере да је реч о следу активности који је на неки начин прописан или се захтева. У претходном параграфу смо видели да овај израз „не обухвата сваки чин који је мотивисан вером или уверењем или је настао под њиховим утицајем. Мора се направити дистинкција између активности која је од централног значаја за изражавање вере или уверења, и оне активности која је само инспирисана или је чак подстакнута вером или уверењем.

Шта све обухвата слобода испољавања вере и уверења са становишта Европске конвенције о људским правима, разрађено је бројним пресудама Европског суда за људска права. Испољавање вере најчешће обухвата: верско богослужење (*Holy Monasteries v Greece* (1994) 20 EHRR 1, Ct.); образовање себе или других у погледу одређеног уверења (*Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v Denmark* (1976) 1 EHRR 711, Ct.); прозелитизам, или настојање ширења уверења на друге (*Kokkinakis v Greece*); javno јавно саопштавање уверења (*App.9820/82 v Sweden* (1982) 5 EHRR 297, Cm.); придржавање прописа о исхрани или сличних забрана (*App.9820/82 v Sweden* (1982) 5 EHRR 297, Cm.).[169]

У случају *Лејла Шахин против Турске*, Суд је констатовао:

„Мада је верска слобода ствар првенствено личне савести, она подразумева, између осталог, и слободу испољавања вере, у самоћи и приватно или заједно с другима, јавно и у кругу оних који имају исту веру. У члану 9 наведени су разни облици које испољавање нечије вере или уверења може да има, и то молитва, проповед, обичаји и обред (види , *mutatis mutandis*, *Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France* [GC], бр. 27417/95, st. 73, ECHR 2000-VII).

Члан 9 не штити сваки чин мотивисан или инспирисан вером или уверењем (види, међу многим другим изворима, *Kalaç v. Turkey*, пресуда од 1. јула 1997, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-IV, стр. 1209, st. 27; *Arrowsmith v. the United Kingdom*, бр. 7050/75,

[166] Наведено према, Жил Дитертр, Изводи из најзначајнијих одлука Европског суда за људска права, Београд, 2006, стр. 280.

[167] *C v. U.K.*, No. 10358/83, 37 DR 142 (децембар 1983)

[168] *Valsamis v. Greece*, No. 21787/93, Rep. 1995, ст. 40, 50

[169] Peter W. Edge, Religious rights and choice under the European Convention on Human Rights, http://webjcli.ncl.ac.uk/2000/*issue3*/edge3.html

Одлука Комисије од 12. октобра 1978, Decisions and Reports (DR) 19, стр. 5;.*C v. the United Kingdom*, br. 10358/83, Одлука Комисије од 15. децембра 1983, DR 37, str. 142; i *Tepeli and Others v. Turkey* (dec), br. 31876/96, 11. септембар 2001).“[170]

Слобода испољавања вере обухвата и **право да се мисионари за своју веру**, односно да се за своју веру покушају приволети други:

„Иако је верска слобода првенствено питање индивидуалне савести, она подразумева, између осталог, и слободу „испољавања вере“. Постојање верских убеђења доказује се речима и делима; то двоје је тесно повезано.

Сходно члану 9, слобода испољавања вере не само што се може остваривати у заједници са другима, „јавно“, и у кругу оних са којима се дели вероисповест, већ се вера може исповедати и „насамо“, и „приватно“; штавише, то у начелу обухвата право да се за своју веру покуша убедити ближњи, на пример „поучавањем“, без којег би, штавише, „слобода промене вере или уверења“, зајамчена чланом 9, вероватно остала мртво слово на папиру.“[171]

Реч је о допуштеном (исправном) прозелитизму, кога треба разликовати од недопуштеног (недоличног).[172] У наведеном предмету *Кокинакис против Грчке* (1993), ЕСЉП је закључио да се ради о кршењу члана 9. ЕКЉП, кад влада није могла показати да је подносилац, који је осуђен за прозелитизам, у својим разговорима са другим особама о својим верским убеђењима, користио непримерене методе. О проблему допуштености прозелитизма детаљније ћемо говорити у одељку о ограничењима слободе вероисповести.

Европски суд за људска права је у једном другом случају сматрао да држава не може натерати појединце на **исказивање верских убеђења као предуслов за ступање на изабрану функцију** (*Бускарини и остали против Сан Марина* (пресуда од 18. фебруара 1999, поднесак бр. 24645/94). У конкретном случају, (изабрани владини представници морали су се заклети на Јеванђеље или одустати од места у парламенту). *Д*ва члана парламента била су принуђена да положе заклетву на Јеванђељу, а да то нису учинили, изгубили би мандат. Пре него што је закључио да је прекршен члан 9. ЕКЉП. Суд је упутио на пресуду у случају *Кокинакис против Грчке,* и изнео следеће:

„Суд поново напомиње следеће: „Слобода мисли, савести и вероисповести, заштићена чланом 9. представља један од темеља ’демократског друштва’ у смислу Конвенције. У домену вере то је један од најбитнијих елемената којим верници формирају свој идентитет и животни став, али је то и за атеисте, агностике, скептике и верски неопредељене драгоцени дар. На њему почива плурализам, који се не може раздвојити од демократског друштва и до којег се тешком муком дошло током векова (видети пресуду у случају *Коккинакис п. Грчка* од 25. маја 1993, серија А бр. 260-А, стр. 17, став 31). Та слобода обухвата, *интер алиа,* да имамо или немамо верска убеђења и да обављамо или не обављамо верске обреде“.

Кад закони и прописи о режиму притвора не дају јасне смернице у **погледу права притвореника да присуствују верској служби**, примају посете верских службеника или на други начин исказују своја верска убеђења, по мишљењу ЕСЉП реч је о кршењу члана 9. ЕКЉП јер такав недостатак јасноће „није у складу са законом“. [173]

Слобода вероисповести обухвата не само право на испољавање вере него и **право да се она не открива**. Нико не сме да се примора да открије своје мисли и убеђења. То се не односи само на примену насиља, и онако искључену забраном мучења и сличног поступања, него и на свако довођење у неповољан положај због неоткривања својих убеђења. Ово је такође у складу са заштитом личног живота. Отуда је супротна слободи мисли и убеђења обавеза грађана, која постоји у многим земљама, да приликом давања личних података и пописа и у друге сличне сврхе наведу своју вероисповест, чак и када се неприпадање ниједној вери (атеизам) сматра задовољавајућим одговором или када грађанин због свог одговора тренутно неће трпети никакве последице. „Чак и када приликом пописивања човек није обавезан да даје такве податке, али постоји рубрика у коју се они уносе, чињеница да је неко одбио да одговори, иако

[170] Случај Лејла Шахин против Турске, представка бр. 44774/98, пресуда од 10. новембра 2005.

[171] Пресуда Европског суда за људска права у случају Кокинакис против Грчке, од 25. маја 1993. године

[172] Проблем прозелитизма смо детаљније обрадили у оквиру поглавља посвећеном ограничењима слободе вероисповести.

[173] Gomien, op. cit., стр. 108 (*Poltoratskiy protiv Ukrajine* (2003.) и *Kuznetsov protiv Ukrajine* (2003.)

на то има формално право и не прете му никакве законске последице, може да га угрози. На пример, у атмосфери када се сви утркују да буду религиозни или да припадају исправној цркви добијање одговора је врло речито јер ће се претпоставити да упитаник покушава да сакрије да није религиозан или да припада некој опасној или јеретичкој вери".[174]

Изјаве комерцијалне природе не могу се сматрати делом слободе испољавања вере, чак и када су верског садржаја. Комисија за људска права у Стразбуру бавила се тако, у једном случају, огласом у којем је Сајентолошка црква, користећи се аргументима верске природе, хвалоспевно говорила о користи направе за мерење стања душе. Комисија је у својој одлуци (*Scientology v. Sweden*, No. 7805/77, 16 DR 68, Dec. 1979) заузела становиште да одлука Суда којом је наложено да се из спорног огласа искључе извесни верски термини није у супротности са чланом 9. ЕКЉП. Комисија није сматрала да оглас представља „испољавање" верског убеђења:

> „Комисија је мишљења да појам, садржан у члану 9. који се тиче исповедања уверења при поштовању обичаја не пружа заштиту када су у питању изјаве верске садржине које су изгледа продајни „аргументи" у огласима које истичу верске групе. С тим у вези, Комисија ипак прави разлику између огласа који су само „информативни" или „описни" по природи, и комерцијалних огласа којима се роба нуди на продају. Када оглас зађе у ову другу категорију, и поред тога што се односи на предмете од изузетне важности за неку конкретну потребу, изјаве верског садржаја представљају, по мишљењу Комисије, у већој мери показивање жеље да се продаје роба ради стицања профита него испољавање уверења при поштовању обичаја, у правом смислу речи. Следствено томе, Комисија сматра да предмети у датим огласима, стриктно говорећи, излазе из оквира правог подручја примене члана 9. став 1. и да стога није постојало мешање у предлагачево право исповедања вере или уверења по основу овог члана."[175]

Када се говори о слободи испољавања вероисповести треба, коначно, водити рачуна да је она често у тесној **вези са слободом изражавања** из чл. 46. Устава Србије и чл. 10. ЕКЉП. Европски суд за људска права је у више случајева сматрао да је боље да се ограничења верског изражавања размотре са становишта чл. 10. него члана 9. ЕКЉП. Полемике и догађаји око објављивања књиге „Драгуљ Медине" показали су да је проблем актуелан и у српском друштву. Исламска заједница у Србији на челу с главним муфтијом Муамером Зукорлићем затражила је пре од „Беобука", издавача књиге „Драгуљ Медине" америчке ауторке Шери Џонс на српском језику, да повуче тај роман из продаје, извини се, покаје и све примерке без одлагања преда тој заједници. Према ставу Мешихата Исламске заједнице, у тој књизи, у којој се приповеда о животу Ајше, седме жене пророка Мухамеда, вређају се верска осећања исламских верника. Суочени с тим захтевом, а имајући у виду искуства издавача у другим земљама поводом других књига које су осудиле муслиманске верске вође, издавач је књигу привремено повукао из продаје и извинио се, страхујући за своју безбедност, о чему је обавестио и надлежне државне органе.[176] Према извештају Б92, тим поводом је државни заштитник грађана г. Саша Јанковић, обавио разговарао с муфтијом г. Муамером Зукорлићем у Мешихату у Новом Пазару. Муфтија г. Зукорлић је навео да, насупрот писањима појединих медија, верска заједница коју предводи није претендовала да забрани књигу, нити сматра да то може, већ је тражила од издавача да је сам повуче, најављујући да ће, уколико он то не учини, реаговати, при чему се не мисли на претње насиљем, „које би, ако би се десило, било погубно по друштво". Мешихат је прихватио извињење издавача који је књигу повукао из продаје. Након што су поједини медији објавили најпровокативније делове из спорне књиге и бројних протеста невладиних организација, издавач је поново пустио књигу у продају. Поводом свих ових догађаја, заштитник грађана г. Саша Јанковић је 5. септембра 2008. године објавио саопштење у коме је, између осталог, речено:

> „Када, тражећи поштовање својих верских уверења, појединац или група захтева од других грађана да одустану не само од својих уверења, већ и основних слобода и права, тада одлука ових других мора бити искључиво ствар савести, а никако страха...
>
> Заштитник грађана, с пуном одговорношћу јавно и људски уверава све грађане исламске и других вероисповести да објављивање и писање књига које не подстичу на

[174] Димитријевић, op. cit.
[175] Наведено према Ditertr, op. cit., стр. 282.
[176] www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=09&dd=05&nav_id=317305

верску мржњу, нити угрожавају друге уставом изричито набројане вредности, у демократском друштву нема за циљ вређање било чијих верских уверења и истовремено жали ако је осећај увређености ипак наступио“

На самом почетку разматрања односа слободе вероисповести и слободе изражавања треба констатовати да је за слободу изражавања карактеристично да се њоме штити изражавање које садржи могућност наношења штете, или које наноси штету интересима других. Обично мишљења која подржава већина становништва или веће групе појединаца не садрже ризик од мешања државе. Због тога су заштитом слободе изражавања, такође, обухваћене информације и мишљења које су изразиле мање групе појединаца или појединци, чак и када такво изражавање шокира већину становништва. Мишљења изражена прејаким речима такође су заштићена; мера заштите зависи од контекста и циља критике.[177] Слободом изражавања нису, међутим, обухваћени: изрази којима се подстиче насиље уколико постоји реална могућност да до насиља може доћи; говор којим се промовише нацистичка идеологија, негира холокауст и подстиче мржња и расна дискриминација; право на гласање; приступ информацијама.

Толеранција појединачних ставова важна је компонента демократског политичког система. Осуђујући тиранију већине, Џон Стјуарт Мил је рекао:

„Да само један човек има различито мишљење у односу на цело човечанство, не би било ништа више оправдано да човечанство ућуткује тог човека него што би било оправдано да тај човек, да је на власти, ућуткује човечанство“. [178]

У том погледу, Европски суд за људска права је у више случајева навео да је чланом 10 ЕКЉП прописана заштита не само за

„информације или идеје које су повољно примљене, или које се сматрају за нешкодљиве, или за неважну ствар, него и за оне које вређају, шокирају или узнемирују; управо то су захтеви плурализма, толеранције и слободоумља без којих нема демократског друштва.“[179]

Један од најпознатијих случајева које је разматрао Европски суд за љуска права јесте предмет *Марфи против Ирске*[180], у коме је подносилац представке оспорио и по члану 9 и по члану 10 Конвенције одбијање да се допусти телевизијско емитовање једног верског рекламног огласа. Подносилац представке је тврдио да појединац није заштићен од тога да буде изложен неком верском мишљењу само зато што се то мишљење не слаже са његовим. За Суд у Стразбуру, одбијање емитовања се првенствено односило на регулисање средстава изражавања подносиоца представке, а не на његово испољавање верских уверења, те је стога закључено да би ово питање било боље размотрити у смислу члана 10. ЕКЉП. Државне власти су, по мишљењу ЕСЉП, у бољој позицији од једног међународног суда када је реч о доношењу одлука о предузимању неких акција како би се регулисало питање слободе изражавања, у односу на питања које могу представљати увреду за интимна лична уверења. Ово „поље слободне процене“ посебно је примерено када је реч о ограниче-њима слободе говора у односу на религију, „будући да се то шта ће вероватно нанети озбиљну увреду лицима одређених верских убеђења знатно разликује од времена до времена и од места до места, посебно у доба које се одликује растућим бројем религија и вероисповести“. Услед тога је Суд прихватио да је тужена држава имала право да одлучи да су посебне верске осетљивости у ирском друштву толике да би се емитовање неког верског огласа могло сматрати увредљивим. Сами домаћи судови су приметили да је религија тема око које се поларизује ирско друштво, да су они Ирци који имају чврста религијска уверења склони да припадају једној одређеној цркви те се зато емитовање верских огласа друге цркве може сматрати увредљивим и може се догодити да то буде протумачено као прозелитизам, као и да су државне власти имале право да стану на становиште да ће грађани Ирске бити огорчени ако у својим домовима преко електронских медија чују рекламне огласе на те теме. И за Суд у Стразбуру било је важно да се забрана односила само на

[177] Monica Macovei, Слобода изражавања, Водич за примену члана 10 Европске конвенције о људским правима, Друго издање, Савет Европе, Београд, 2006, стр. 27.
[178] Наведено према, Macovei, op. cit., стр. 27.
[179] Handyside v. the United Kingdom, 1976; Sunday Times v. the United Kingdom, 1979; Lingens v. Austria, 1986; Oberschlick v. Austria, 1991; Thorgeir Thorgeirson v. Iceland, 1992; Jersild v. Denmark, 1994; Goodwin v. the United Kingdom, 1996; De Haes and Gijsels v. Belgium, 1997; Dalban v. Romania, 1999; Arslan v. Turkey, 1999; Thoma v. Luxembourg, 2001; Jerusalem v. Austria, 2001; Maronek v. Slovakia, 2001; Dichand and Others v. Austria, 2002.
[180] *Murphy v. Ireland,* br. 44179/98, stav 73, ECHR 2003-IX

аудиовизуелне медије, то јест на средство комуникације које је „непосредније“, инвазивније и моћно по свом утицају“. Подносилац представке је и даље могао да се рекламира преко локалних и националних новина и задржао је исто право као и сваки други грађанин да учествује у емисијама посвећеним верским темама, на јавним зборовима и другим скуповима. Према томе, постојали су веома „релевантни разлози“ према члану 10 који су оправдали општу забрану емитовања рекламних верских огласа.[181] Ова пресуда ЕСЉП је критикована у правној литератури, пошто се тешко може узети „да промовише идеју плурализма и слободоумља“.[182]

С овим је сродно питање размера у којима државне власти могу предузети акцију против слободе изражавања, како би заштитиле верску осетљивост припадника одређених вера, тако што ће спречити или казнити приказивање увредљивог материјала који би могао да исмевањем обесхрабри припаднике неке вере од њеног практиковања или исповедања. Опсег гаранције из члана 10 које се односи на слободу изражавања, између осталог, обухвата и идеје које „вређају, шокирају или узнемиравају“ а у сваком случају за одржавање плуралистичког друштва такође је неопходно да припадници неке вере у исто време прихвате да њихова уверења могу бити подвргнута критици и пропагирању идеје које директно оспоравају та уверења. Међутим, увредљиви говор који има намеру да подстакне злу вољу према некој друштвеној групи или постоји вероватноћа да ће он такву злу вољу изазвати - такозвани „говор мржње“ – не подлеже заштити, посебно у светлу члана 17 Конвенције који забрањује злоупотребу права.[183]

Проблем је, разуме се, што у конкретном случају није увек лако разлучити када је неки говор само непопуларан а када је увредљив. Европски суд за људска права је у случају *Јерусалим против Аустрије*, нашао да је легитимно да појединци буду слободни да критикују верске групе, посебно ако се та критика односи на потенцијално штетну природу активности тих група и када је изнета на политичком форуму на коме се очекује отворена дебата о питањима од јавног интереса.[184] Подносилац представке, чланица градског савета Беча, жалила се на одлуку којом јој је забрањено да понови изразе као што су „тоталитарне“ секте и које показују „фашистичке тенденције“ у вези са два удружења. Суд је утврдио да је подносилац представке вршила одређен политички мандат и подсетио је да је у том погледу слобода изражавања посебно важна за лица која је народ изабрао. Осим тога, Суд је истакао да су као и политичари, и појединци и удружења изложени пажљивој контроли у оквиру јавне расправе. У конкретном случају, оба удружења била су активна у областима од општег интереса, па су, по мишљењу Суда, морала показати већу толерантност према критици. Штавише, инкриминисане речи су формулисане током једне политичке расправе на градском савету. Стога је та одлука оцењена као несразмерно мешање.[185]

С друге стране, ЕСЉП је признао да мирно уживање права зајемчених чланом 9. ЕКЉП од стране припадника одређене вероисповести може у најмању руку оправдати то што држава предузима мере против ширења изражавања које је, у односу на објекте верског обожавања, профано и безразложно увредљиво за друге. Потребно је, међутим, веома пажљиво одредити границу како би се осигурало да усвојеним мерама не буде угрожен циљ плурализма.[186]

Колико је проблем осетљив може се добро видети у случају *Ото Премингер Институт против Аустрије*[187]. Подносилац представке, једно удружење са седиштем у Инсбруку, најавило је да ће за ширу јавност организовати серију од шест пројекција филма Цоунцил ин Хеавен у режији Wернера Сцхроетера. Најава садржи и изјаву да, у складу са законом, филм не могу гледати лица млађа од 17 година. Филм приказује Бога јеврејске вере, хришћанске вере и исламске вере као очигледно сенилног старца који се баца пред ђавола с којим размењује француски пољубац, називајући ђавола својим пријатељем. Остале сцене приказују Девицу Марију како слуша неку опсцену причу и одређени степен еротске напетости између Девице Марије и ђавола. Одрасли Исус Христ приказан је као лакше ментално оболела особа. Филм приказује Девицу Марију и Исуса Христа како аплаудирају ђаволу. Пре прве пројекције, на захтев епархије Католичке цркве Инсбрука, јавни тужилац је покренуо кривични поступак против директора Института Отто-

[181] Navedeno prema Мурдок, op. cit., стр. 92.
[182] Ibid., стр. 93.
[183] Ibid., стр. 93.
[184] Videti *Jerusalem v. Austria, бр*. 26958/95, Reports 2001–II, ст. 38-47
[185] Наведено према, Судска пракса у вези са чланом 10 Европске конвенције о људским правима (уредник Владан Јоксимовић), 2. допуњено издање, Савет Европе, Београд, 2006, стр. 76.
[186] Murdok, op. cit., стр. 94.
[187] *Otto-Preminger-Institut v. Austria*, пресуда od 20. septembra 1994, Series A бр. 295–A

Премингер по оптужби да „ниподаштава верску доктрину''. Пошто је одгледао филм, домаћи суд је издао дозволу за његову заплену. Према томе, до јавне пројекције није ни дошло. Кривични поступак је прекинут и случај је вођен само у смислу заплене. Институт Отто-Премингер жалио се Европској комисији, тврдећи да је запленом филма прекршено његово право прописано чланом 10. Комисија је имала исто такво мишљење. Пред Судом држава је тврдила да је циљ заплене филма био „заштита права других'', а нарочито права на поштовање верских осећања и „спречавање нереда''. Бранећи своју позицију, држава је нагласила улогу религије у свакодневном животу људи Тирола од којих је 87 одсто католичке вере. Анализирајући легитимност циља заплене филма (поштовање верских осећања као дела права на мишљење, савести и вероисповести), Европски суд за људска права је, најпре, стао на становиште:

> „Они који изаберу да остваре слободу да испољавају своју веру, без обзира на то да ли то чине као припадници верске већине или мањине, не могу разумно очекивати да ће бити изузети од било које критике. Морају толерисати и прихватити када други негирају њихова верска уверења, па чак и када пропагирају такве доктрине које су непријатељске према њиховој вери. Међутим, начин супротстављања или негирања уверења и доктрина ствар је због које држава може бити позвана на одговорност. Наиме, држава мора осигурати мирно уживање права загарантованог према члану 9 онима који су заступници таквих веровања и доктрина. И стварно, у екстремним случајевима, ефекат одређених метода којима се негирају верска убеђења може бити такав да делује инхибиторно на оне који имају таква веровања, спречавајући их да остваре своју слободу и да поседују и изражавају та веровања (...). Може се основано сматрати да је поштовање законских права верника, које је гарантовано у члану 9, прекршено провокативним приказивањем предмета верског обожавања; а такво приказивање може се сматрати злонамерним кршењем духа толеранције који, такође, мора бити обележје демократског друштва. Конвенцију треба читати као једну целину и, према томе, тумачење и примена члана 10 у овом случају мора бити у складу с логиком Конвенције.“

Суд је, међутим, ипак закључио да у конкретном случају није било повреде чл. 10. ЕКЉП. Суд се позвао на обавезу избегавања „израза који безразложно могу бити увредљиви за друге (...) Као такви, они не доприносе никаквом облику јавне расправе која је у стању да људима помогне да остваре напредак у обављању послова“. Доводећи слободу вероисповести и слободу изражавања у равнотежу, Суд је сматрао да не може

> „пренебрегнути чињеницу да је католичка вера огромне већине Тиролаца. Запленом филма аустријске власти су поступиле тако да осигурају верски мир у том региону и да спрече да се неки људи осећају предметом неоснованог и увредљивог напада због својих верских уверења. Задатак је пре свега домаћих власти, које су у бољем положају него међународни судија, да оцене потребу за таквом мером у светлу ситуације која је преовладавала на локалном нивоу у датом тренутку. Сагледавајући све околности овог случаја, Суд сматра да се не може сматрати да су аустријске власти прекорачиле границу своје маргине процене у овом погледу.“

Занимљиво је приметити да је троје судија издвојило мишљење тврдећи да члан 10 јесте прекршен:

> „Властима државе не треба да буде дозвољено да одлучују да ли нека изјава може „допринети било каквом облику јавне расправе која је у стању да људима помогне да остваре напредак у обављању послова''; таква одлука не може се укаљати идејом какву државне власти имају о „напретку''(...) Потреба за репресивном акцијом која је своди на потпуно спречавање остваривања слободе изражавања може се прихватити само ако понашање о коме је реч достигне тако висок ниво злоупотребе и приближи се у толикој мери негирању слободе вероисповести других да, само по себи, властитом кривицом изгуби право да га друштво толерише. (...) Филм је требало да буде приказан у једном „уметничком биоскопу'' публици која је платила улазницу. Биоскоп је имао релативно малобројну публику наклоњену експерименталним филмовима. Према томе, у публици вероватно не би била лица која нису конкретно заинтересована за филм. Штавише, ова публика имала је довољно прилике да буде унапред упозорена на природу филма. (...) Стиче се утисак да је у овом случају постојала мала вероватноћа да неко буде несвесно суочен са спорним материјалом. Према томе, закључујемо да је удружење, које је

подносилац представке, деловало одговорно у смислу да је ограничило, у мери у којој је то природа околности допуштала, могуће штетне последице приказивања филма.“[188]

Европски суд за људска права је слично поступио и у случају *Вингров против Уједињеног Краљевства*[189]. Суд је сматрао да није повређена слобода изражавања због одбијања да се изда дозвола за емитовање видео филма Визије екстазе, који су домаће власти сматрале богохулним, уз образложење да није било неразумно сматрати да се мешање у слободу изражавања може сматрати оправданим ради заштите права хришћана.[190] У пресуди је Суд нагласио принципе који важе за степен слободне процене држава потписница у вези са предметима политичког говора и тзв. случајевима „уметничког израза“ у вези са „моралом“:

„…чињеница је да још увијек нема довољно заједничког основа у правним и друштвеним системима држава чланица Савета Европе, на основу којег је могуће закључити да је систем којим држава може увести ограничења на дистрибуцију неког материјала на основу тога што је богохулан, сам по себи није неопходан у демократском друштву, а тиме и некомпатибилан са Конвенцијом (види, mutatis mutandis, пресуду Отто-Премингер-Институт...).

Мада је по члану 10, став 2, мало простора за ограничење политичког говора или дебата о питањима од јавног интереса (види, mutatis mutandis, између осталих извора, и пресуду Lingens против Аустрије од 8. јула 1986, Серија А бр. 103, стр. 26, став 42; пресуду Castells против Шпаније од 23. априла 1992, Серија А бр. 236, стр. 23, став 43; и пресуду Torgeir Torgeirson против Исланда од 25. јуна 1992, Серија А бр. 239, стр. 27, став 63), генерално је државама чланицама остављен широк степен слободне процене при регулирању слободе изражавања у вези са стварима које би могле вређати интимна и лична убеђења унутар сфере морала, а нарочито религије. Уз то, као и у пољу морала, чак и у већој мери, не постоји јединствено европско поимање обавезе „заштите права других“ у вези са нападима на њихова верска убеђења. Оно што може јасно увредити особу одређене вере варира ће у великој мери од тренутка до тренутка и од места до места, посебно у доба које карактерише све већи спектар религија и деноминација. Управо на основу њиховог директног и континуираног контакта са виталним снагама својих земаља, државне власти су, у принципу, у бољој позицији од међународних судија да дају мишљење о тачном садржају овакве обавезе у вези са правима других, као и о „неопходности“ неког „ограничења“ које за циљ има да од таквих материјала заштити оне чији би најдубљи осјећаји били истински повређени (види, мутатис мутандис, пресуду Mueller и остали против Швајцарске од 24. маја 1988, Серија А бр. 133, стр. 22, став 35).

против Швицарске од 24. маја 1988, Серија А бр. 133, стр. 22, став 35).

Ово, наравно, не искључује коначни европски надзор. Такав надзор је утолико потребнији, када се имају у виду ширина и отвореност појмова „богохуљење“ и произвољног или претераног мешања у слободу изражавања под маском активности предузетих против наводно богохулног материјала. У том смислу, посебно су значајни опсег оваквог преступа и заштита коју пружа закон. Штавише, чињеница да овај случај подразумијева претходно ограничење слободе, тражи посебну анализу Суда (види, мутатис мутандис, пресуду Observer и Guardian против Уједињеног Краљевства од 26. новембра 1991, Серија А бр. 216, стр. 30, став 60).

У овом случају задатак Суда је да одреди да ли су разлози на које су се позвале домаће власти у образложењу мера којима се мешају у подносиочеву слободу изражавања релевантни и довољни у смислу члана 10. став 2, Конвенције...

И подносилац и представник Комисије су тврдили да би кратки експериментални видео рад привукао мањи број публике него велики целовечерњег играног филма, што је био случај у предмету Отто-Премингер-Институт. […]

Сем тога, ризик би био додатно смањен ограничењем дистрибуције филма на лиценциране „секси шопове“...

Суд ... примјећује да је природа видео радова је да се они, кад дођу на тржиште, у пракси могу копирати, посуђивати, изнајмљивати, продавати и гледати у домовима, и на тај начин избећи било какву контролу власти.

---

[188] Случај је наведен према, Macovei, op. cit., стр. 93-96.

[189] *Wingrove v. The United Kingdom, ,* пресуда од 25. новембра 1996, Reports 1996-V, став 60.

[190] Murdok, op. cit., стр. 95.

> У таквим околностима, није неразумно да домаће власти, имајући у виду развој видео индустрије у Уједињеном Краљевству ..., сматрају да би филм дошао до публике којој би могао бити увредљив. Коришћење тврдог омота са упозорењем о садржају филма ... било би само делимично делотворно, с обзиром на разноврсне облике преношења видео дела, како је поменуто у горњем тексту. У сваком случају, домаће власти су и овдје у бољој позицији од Европског суда да оцјењују какав је могући ефекат таквог видеа, имајући у виду тешкоће у заштити јавности.“

Међутим, новија судска пракса Европског суда за људска права је знатно рестриктивнија у погледу могућности ограничења слободе изражавања са становишта угрожавања верских осећања других лица.[191]

У предмету *Aydın против Турске* (2006), Европски суд за људска права је установи повреду чл. 10. ЕКЉП од стране државе. Суд је заузео становиште да кривична осуда носи са собом ризик да обесхрабри ауторе и издаваче од публиковања мишљења о религији који нису конформистички и могу да угрозе плурализам који је незаменљив за здрав развој демократског друштва.

У случају *Giniewski против Француске* (2006), Европски суд за људска права је закључио да и ако је чланак подносиоца представке садржавао критику папске енциклике и тиме позицију Папе, из анализе чланка не следи да се ставови аутора не могу протегнути на цело хришћанство. Суд је сматрао да установљене рестрикције нису оправдане са становишта чл. 10. ЕКЉП, јер спорна публикација није била „неоправдано нападачка“ или увредљива, није подстицала омаловажавање или мржњу, није изазивала сумњу у погледу било које јасно утврђене историјске чињенице, и није изазивала „горућу социјалну потребу“ за успостављање ограничења.

Европски суд за људска права је заузео исту позицију и у случају *Klein против Словачке* (2007), у коме је утврдио повреду чл. 10. ЕКЉП јер изречена санкција није постојала горућа социјална потреба за њом и није била пропорционална легитимном циљу

У предмету *Gondüz против Турске* (бр. *35071*/97, CEDH 2003 XI, пресуда од 4. децембра 2003), Европски суд за људска права је закључио да је члан 10. ЕКЉП прекршен осудом вође једне верске организације (Tarikat Aczmendi), која је саму себе означавала као исламска секта, за подстицање народа на мржњу и на непријатељство на основу верске припадности (говор мржње). Такве речи су изговорене у једној четворочасовној телевизијској емисији, емитованој 12. јуна 1995. године у касним вечерњим сатима. Суд је у својој одлуци најпре истакао да је циљ предметне емисије био расправа о једној теми везаној за неспојивост концепције ислама подносиоца захтева са демократским вредностима. Та тема, о којој је нашироко расправљано у турским медијима, тицала се проблема од општег интереса. Извесне речи на које се позива пресуда изражавају врло крут став и дубоко незадовољство савременим турским институцијама. По мишљењу Суда, сама чињеница залагања за шеријатско право, без позивања на насиље у циљу његовог успостављања, не може се сматрати „говором мржње“. С обзиром на контекст овог случаја, Суд је сматрао да нужност спорног ограничења није на уверљив начин установљена.

Из претходно наведених предмета може се закључити да Европски суд за људска права стоји на становишту да држава, начелно, може предузети акције против изражавања које је безразложно увредљиво, поготову са становишта начина на који су мишљења изражена. Међутим, не може (нити треба) свако изражавање које се сматра увредљивим, шокантним или узнемирујућим за осетљивост неке верске заједнице да спада ван делокруга заштите коју пружа слобода изражавања. У начелу, чини се да је примерено да свака заштита слободе вероисповести буде ограничена тако да обухвата оно што представља „злонамерно кршење духа толеранције“.[192]

---

[191] Видети, Study of the United Nations High Commissioner for Human Rights compiling existing legislations and jurisprudence concerning defamation of and contempt for religions, Distr. GENERAL, A/HRC/9/25, 5 September 2008, www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/9session/A.HRC.9.25_AEV.doc

[192] Мурдок, op. cit., стр. 95.

V. Приговор савести

Слобода савести, гарантована чл. 43. Устава Србије, осигурава моралну аутономију појединцима. Његовој приватној одлуци је препуштено шта ће сматрати као тачно, шта за добро, при чему је небитно да ли је његова одлука производ религиозног опредељења. Слобода савести обухвата и слободу да се према савести донета одлука испољава према споља и да се према њој делује.[193] Колику важност Устав придаје овој слободи види се из чл. 45. ст. 1. у којем је гарантовано право да се одбије испуњавање војне или друге обавезе која укључује употребу оружја, противно својој вери или убеђењима.[194]

Комитет за људска права УН, у свом Општем коментару бр. 22, на члан 18 МПГПП (слобода мисли, савести и вероисповести), донетом на 48. заседању (1992), о приговору савести је заузео следећи став:

> „11. Многи појединци позивају се на право да одбију служење војне обавезе (приговор савести) на основу тога што такво право проистиче из њихових слобода по члану 18. Као одговор на те захтеве, све већи број држава својим законима изузима од обавезне војне службе грађане који се искрено држе верских или других убеђења која забрањују служење војне обавезе и замењује је другим облицима службе држави. Пакт изричито не упућује на право на приговор савести, али Комитет сматра да такво право може да проистекне из члана 18 у мери у којој се обавеза коришћења смртоносне присиле може озбиљно сукобити са слободом савести и правом испољавања нечије вероисповести или убеђења. Када се ово право признаје законом или праксом, не сме бити никаквог разликовања приговарача по природи њихових убеђења; такође, не сме бити дискриминације према приговарачима савести зато што нису одслужили војну обавезу. Комитет позива државе уговорнице да известе о условима под којима лица могу бити изузета од војне обавезе на основу њихових права по члану 18. и о природи и дужини другог вида цивилне службе“.

Европски суд за људска права се приговором савести бавио у случају *X. против Савезне Републике Немачке* (поднесак бр. 7705/76, *Одлуке и извештаји* 9, стр. 199. *et seq.,* став 1), Комисија је тумачила члан 9. у светлости члана 4, те је донела одлуку да се санкцијама које је одредила држава против оних који су уложили приговор савести, одбивши да служе цивилни војни рок уместо одслужења војне обавезе, не крши њихова слобода савести:

> „Члан 9. на који се предлагач позива, свакоме јемчи право на слободу мисли, савести и вероисповести.
>
> Када је тумачила ову одредбу у сличним случајевима, Комисија је имала у виду члан 4. став 3б, Конвенције у којем се каже да израз „принудни или обавезни рад“ у смислу тог члана не обухвата „службу војне природе или, у земљама у којима се признаје приговор савести, службу која се захтева уместо одслужења војне обавезе“.
>
> Пошто се у том тексту изричито признаје да се од оних који улажу приговор савести може захтевати да цивилно служе војни рок уместо одслужења војне обавезе, може се закључити да према Конвенцији приговор савести не подразумева право да се буде ослобођен од замене за цивилно служење војног рока (видети мишљење Комисије у поднеску бр. 2299/66, *Grandrath n. Савезна Република Немачка* - извештај од 12. децембра 1968, став 32). То не спречава државу да одреди санкције онима који одбијају такву службу (видети, *mutatis mutandis,* одлуку у поднеску бр. 5591/72 в. Аустрија, *Збирка* 43, стр. 161).“[195]

Само служене војске у Републици Србији без оружја регулисано је Законом о војсци Југославије[196]:

---

[193] Šarčević, op. cit., стр. 89.

[194] Лице које се позове на приговор савести може бити позвано да испуни војну обавезу без обавезе да носи оружје, у складу са законом (чл. 45. ст. 2. Устава).

[195] Наведено према Ditertr, op. cit., стр. 278.

[196] "Сл. лист СРЈ", бр. 43/94, 28/96, 44/99, 74/99, 3/2002 и 37/2002 - др. закон. Према Закону о војсци Србије (*"Службени гласник РС", бр. 116/2007)*, глава XVII Закона о војсци Југославије о „Војној обавези“ важи све до доношења новог закона о војној обавези.

- Регруту који због верских или других разлога савести не жели да служи војни рок под оружјем или жели да служи у цивилној служби, војни рок траје 13 месеци. Регрут који у току служења војног рока одлучи да прими оружје, војни рок наставља да служи по програму за војнике који носе оружје, чије трајање не може бити краће од 9 месеци (чл. 296. ст. 2. и 3);
- Војни рок у цивилној служби служи се у јединицама и установама Војске и Савезног министарства за одбрану. За време служења војног рока у цивилној служби војник је изједначен у погледу права и обавеза са војником на служењу војног рока у Војсци (чл. 297);
- Регрут који не жели да служи војни рок под оружјем подноси, у року од 15 дана од дана пријема позива за регрутацију, писмени захтев надлежном војнотериторијалном органу, у коме наводи разлоге због којих не жели да служи војни рок под оружјем, као и на којим пословима у Војсци или цивилној служби жели да служи војни рок (чл. 298);
- Надлежна регрутна комисија је дужна да одлуку на писмени захтев донесе у року од 60 дана. При решавању захтева, регрутна комисија може консултовати социјалне раднике, педагоге, представнике верских заједница и др. (чл. 299);
- Против одлуке комисије подносилац захтева може поднети приговор у року од 15 дана од дана пријема одлуке. По приговору решава војнотериторијални орган који је другостепени орган војнотериторијалном органу чија је комисија донела првостепену одлуку. Одлука органа је коначна и против ње се не може водити управни спор (чл. 300).

VI. Посебна заштита верских слобода етничких и верских мањина

Највећу потребу за заштитом од неоснованог уплитања државе у остваривање колективних аспеката испољавање вере имају мале верске заједнице, односно верске мањине, као и националне мањине. Обавезе државе у контексту верских слобода не завршавају се на њеном пасивном односу, тј. уздржавању од дискриминисања одређених верских група. Према новијим стандардима у овој области, држава има и позитивну обавезу да заштити идентитет свих верских група које делују на њеној територији, при чему се нарочити акценат, заправо, ставља на мањинске религије као оне које су најугроженије. Наиме, обавеза државе да предузме све мере како би заштитила идентитет особа које припадају мањинским групама, укључујући и верске мањине, потврђена је, поред осталог, и Међународним пактом о грађанским и политичким правима, Општим коментарима бр. 22. и 23 Комитета за људска права УН (пар. 6.2 и 8), те Оквирном конвенцијом за заштиту националних мањина (члан 6). У истом контексту, веома су значајни и принципи 16 и 17 Завршног документа из Беча (Wienna Concluding Document) године (принципу 16е).

Основа за заштиту права мањина садржана је у чл. 27. МПГПП: „У државама где постоје етничке, верске или језичке мањине, лица која припадају тим мањинама не могу бити лишена права да имају, заједно са другим члановима своје групе, свој посебни културни живот, да испољавају и упражњавају своју сопствену веру или да се служе својим језиком“.

Шта све подразумева примена чл. 27. МПГПП прецизирано је у *Општем коментару бр. 23*. који је усвојио Комитет за људска права УН на свом 50. заседању из 1994. године:

- „1. Чланом 27 Пакта обезбеђује се да, у државама у којима постоје етничке, верске или језичке мањине, лица која припадају тим мањинама не могу бити лишена права да имају у заједници с другим члановима своје групе, свој сопствени културни живот, да исповедају своју сопствену вероисповест и обављају верске дужности, или да употребљавају свој сопствени језик. Комитет скреће пажњу на то да овај члан утврђује и признаје право које се додељује појединцима који припадају мањинским групама, и које се разликује од, и допуњује сва остала права која као појединци у заједници са свим осталима већ имају право да уживају на основу Пакта...
- 3.2. Уживање права на која се односи члан 27 не угрожава суверенитет и територијални интегритет државе чланице. Истовремено, било који аспект права појединаца заштићених овим чланом – на пример, права на уживање одређене културе – може да се састоји управо из начина живота који је блиско везан за територију и коришћење њених ресурса.

Ово посебно важи за припаднике домородачких (староседелачких, аутохтоних) заједница које представљају једну мањину.

- 4. Повеља такође прави разлику између права која штити члан 27 и гаранција садржаних у члановима 2(1) и 26. Овлашћење из члана 2(1) на уживање права гарантованих Пактом без дискриминације важи за све појединце који се налазе на територији или под јурисдикцијом једне државе, без обзира на то да ли су припадници мањина или не. Поред тога, члан 26 обезбеђује различито право на једнакост пред законом, једнаку законску заштиту и забрану дискриминације у односу добијена права и наметнуте обавезе од стране државе. Овај члан уређује остваривање свих права, било гарантованих Пактом или не, која држава уговорница законом признаје појединцима на својој територији или у оквиру своје јурисдикције, без обзира на то да ли Повеља штити та права, без обзира да ли они припадају мањинама према члану 27 или не. Неке државе уговорнице које тврде да не врше дискриминацију на основу етничке припадности, језика или вероисповести, погрешно доказују само на основу тога да у њиховој земљи нема мањина.
- 5.1. Појмови употребљени у члану 27. указују на то да су лица која он треба да штити припадници одређене групе са заједничком културом, вероисповести и/или језиком. Ови појмови такође указују на то да лица која он штити не морају нужно да буду држављани државе уговорнице. У вези с тим, обавезе које произилазе из члана 2(1) су такође релевантне, пошто тај члан захтева од државе уговорнице да свим појединцима на својој територији и под својом јурисдикцијом пружи права зајамчена Пактом, изузев оних права која се изричито односе на држављане, као што су на пример политичка права из члана 25. Према томе, држава чланица не може да ограничи примену члана 27. само на своје држављане.
- 5.2. Члан 27 признаје права лицима која припадају мањинама које „постоје“ у одређеној држави уговорници. Ако се узму у обзир природа и обим права предвиђених овим чланом, није битно да се тачно одреди колики степен трајности подразумева термин „постоје“. Ова права своде се на то да се припадници таквих мањина не смеју лишити права да, у заједници с другим члановима своје групе, имају свој културни живот, исповедају своју веру и да користе свој језик. Као што не морају нужно да буду држављани или грађани те државе, исто тако не морају да имају стални боравак у њој. Тако, радници на привременом раду или чак посетиоци који у држави уговорници чине такву мањину имају право да их нико не лишава уживања поменутих права. Као и сваки други појединац на територији државе уговорнице, они имају универзална права на, на пример, слободу удруживања, окупљања и изражавања. Постојање етничке, верске или језичке мањине у некој држави уговорници не зависи од њене одлуке, већ захтева објективан критеријум на основу ког се утврђује постојање мањина.
- 6.1. Иако је члан 27. изражен у негативном контексту, он без обзира на то прописује постојање једног „права“ и налаже да оно не сме да буде ускраћено. Сходно томе, држава уговорница има обавезу да постојање и остваривање овог права заштити од евентуалног ускраћивања или кршења. Позитивне мере заштите су зато неопходне не само у случају кршења права од стране државе, било од стране законодавних, судских или административних власти, већ и против аката других лица у надлежности државе уговорнице.
- 6.2. Иако су права која су заштићена чланом 27 индивидуална, она зависе од тога у којој мери одређена мањинска група може да очува своју културу, језик или вероисповест. Сходно томе, могу да буду неопходне позитивне мере којима би државе штитиле идентитет мањине и права њених припадника да уживају и развијају сопствени културни живот и језик и исповедају своју веру у заједници с другим члановима те групе. Такве позитивне мере морају бити у складу с одредбама чланова 2(1) и 26. Пакта како у погледу поступања с различитим мањинама тако и односа према њима и осталим деловима становништва. Међутим, све док су овакве мере уведене да би исправиле услове који спречавају или ометају уживање права гарантованих чланом 27, оне представљају легитимно средство разликовање на основу Пакта, под условом да су засноване на оправданим и објективним критеријумима.
- 8. Комитет скреће пажњу на то да ни једно од права заштићених чланом 27 не може законито да се користи на начин или у мери који су супротни осталим члановима Пакта.

- 9. Комитет закључује да се члан 27 односи на права чије поштовање намеће специфичне обавезе државама уговорницама. Заштита ових права има за циљ да обезбеди опстанак и континуиран развој културног, верског и друштвеног идентитета мањина које су у питању, и тако обогати састав читавог друштва. Сходно томе, Комитет скреће пажњу на то ова права морају да се заштите као таква и да не треба да се мешају с осталим индивидуалним правима која Пакт гарантује појединцима и свима. Стога су државе чланице дужне да обезбеде да је уживање ових права потпуно заштићено и да у својим извештајима Комитету укажу на мере које су у том циљу усвојиле.“

Према *Општем коментару бр. 22*. Који је Комитет за људска права УН усвојио на свом 48. заседању 1992. године:

- „9. Чињеница да се вероисповест признаје као државна религија или да је установљена као званична или традиционална или да њени следбеници чине већину становништва не сме имати за последицу никакву штету по уживање ниједног права из Пакта, укључујући чланове 18 и 27, нити какву дискриминацију према припадницима друге вероисповести или неверницима. Посебно, неке мере дискриминације према последњима, као што су мере којима се могућност пријављивања за државну службу ограничава на припаднике преовлађујуће вероисповести или се њима дају економске погодности или се намећу посебна ограничења исповедања других вера, нису у складу са забраном дискриминације засноване на вероисповести или убеђењу нити јемством једнаке заштите по члану 26. Мере предвиђене у ставу 2 члана 20 Пакта представљају важну заштиту против кршења права верских мањина и других верских скупина да остварују права зајамчена у члановима 18 и 27 и против насилних чинова и прогона усмерених према овим групама. Комитет жели да буде обавештен о мерама које односне државе уговорнице предузимају ради заштите исповедања свих вероисповести и убеђења од кршења и ради заштите њихових следбеника од дискриминације. Слично, обавештење о поштовању права верских мањина по члану 27 неопходно је Комитету како би оценио степен остваривања слободе мисли, савести, вероисповести и убеђења у државама уговорницама. Односне државе уговорнице треба такође да у своје извештаје укључе обавештења о поступцима која се по њиховим законима и пракси сматрају богохулним.
- 10. Ако се скуп уверења сматра званичном идеологијом у уставима, законима, прогласима владајућих странака, итд., или по важећој пракси, то неће имати за последицу никакву штету по слободе из члана 18 ни по друга права призната у Пакту нити дискриминацију према лицима која не прихватају званичну идеологију или јој се супротстављају.“

Потребу за посебном заштитом верског идентитета националних мањина наглашава и *Завршни документ из Беча КЕБСа* из 1989. године. У том документу, државе учеснице су потврдиле да ће „штитити и стварати услове за унапређивање етничког, културног, језичког и верског идентитета националних мањина на њиховој територији. Оне ће поштовати слободно вршење права припадника мањина и обезбедити њихову потпуну једнакост са осталима“ (тачка 18). У том циљу, државе учеснице су прихватиле да ће: „на захтев верских заједница, које исповедају или желе да исповедају своју веру у уставним оквирима својих држава, признати статус који је за њих предвиђен у њиховим односним државама“ (тачка 16.3). Обавеза државе да штити верски идентитет националних мањина састоји се у активном поступању и неговању климе „узајамне трпељивости и поштовања међу верницима из различитих заједница, као и између верника и оних који то нису“ (тач. 16.2)

Приступ Завршног документа КЕБСа из Беча није нимало случајан, јер је статус верске мањине веома често повезан са статусом националне мањине у држави. Због тога се та два елемента мањинског статуса у свим међународним документима који се односе на заштиту националних мањина третирају заједно. Оквирна конвенција о заштити националних мањина из 1994. године то изричито чини у неколико чланова. Према чл. 6: „(1) Стране уговорнице ће подстицати дух толеранције и међукултурног дијалога и предузимати одговарајуће мере за унапређење узајамног поштовања и разумевања и сарадње међу свим људима који живе на њиховој територији, без обзира на етнички, културни, језички или верски идентитет тих лица, а посебно у области образовања, културе и масовног информисања. (2) Уговорнице се обавезују да предузму одговарајуће мере заштите лица изложених претњама или дискриминацији, непријатељствима или насиљу због свог етничког, културног, језичког или верског идентитета.“ Држава је, такође, обавезна да обезбеди „ поштовање права сваког припадника

националне мањине на слободу мирног окупљања, слободу удруживања, слободу изражавања и слободу мисли, уверења и вероисповести“ (чл. 7), као и да призна „да сваки припадник националне мањине има право да изражава своју религију или веру и да установљава верске институције, организације и удружења“ (чл. 8). Одредба чл. 6. Оквирне конвенције је израз бриге изложен у Прилогу III уз Бечку декларацију (Декларација и акциони план за борбу против расизма, ксенофобије, антисемитизма и нетолеранције). Она наглашава дух толеранције и међукултурног дијалога, и истиче значај унапређења од стране потписница узајамног поштовања, разумевања и сарадње међу свима који живе на њиховој територији. Посебно се помињу области образовања, културе и медија јер се сматрају нарочито важним за постизање ових циљева. Ради јачања друштвене кохезије, циљ члана 6. ст. 1. је, између осталог, унапређење толеранције и међукултурног дијалога, уклањањем баријера међу припадницима етничких, културних, језичких и верских група путем подстицаја међукултурних организација и покрета који настоје да унапреде узајамно поштовање и разумевање и интегрисање ових особа у друштво, чувајући при том њихов идентитет. Одредба чл. 6. ст. 2. надахнута је ставом 40.2. Документа КЕБС из Копенхагена. Ова обавеза има за циљ заштиту свих лица која могу бити подвргнута претњама или актима дискриминације, непријатељства или насиља, без обзира на извор таквих претњи или аката. Сврха члана 7. је да гарантује поштовање права сваког припадника националне мањине на основне слободе поменуте у њему. Те слободе су универзалног карактера, тј. важе за све људе било да припадају националној мањини или не (види, на пример, одговарајуће одредбе чланова 9, 10 и 11 ЕКЉП), али су од посебног значаја за заштиту националних мањина. Ова одредба може да подразумева да уговорнице имају одређене позитивне обавезе да штите поменуте слободе од кршења које не потиче од државе. Сходно ЕКЉП, могућност таквих позитивних обавеза признао је Европски суд за људска права. Члан 8. Оквирне конвенције одређује детаљнија правила за заштиту слободе вероисповести него члан 7. Он комбинује неколико елемената из ставова 32.2, 32.3 и 32.6 Документа КЕБС из Копенхагена у једној одредби. Та слобода наравно важи за све људе, а припадници националне мањине требало би, у складу с чланом 4,[197] такође да је уживају.

Посебна заштита верских мањина и верског идентитета етничких мањина саставни је део проблема остваривања колективног аспекта слободе вероисповести, гаранције аутономије цркава и верских заједница и забране дискриминације. Како се не бисмо понављали, упућујемо на делове овог рада у којима су обрађена ова питања.

VII. Колективни аспект слободе вероисповести

Кад год се помене слобода вероисповести или уверења, прва мисао која падне на памет јесте право појединаца да поступају по својим верским убеђењима, да слободно учествују у богослужењу (или не учествују) и да имају могућности да живе у складу са својим веровањима без било какве дискриминације. Са практичне стране, уживање такве основне слободе на суштински начин зависи од могућности које имају појединци да се удружи ради испољавања истих уверења и од правних облика који стоје на располагању њиховој верској заједници ради обављања заједничких послова. Историјски гледано, закони о верским удружењима више су тежили да контролишу верске организације него што су били истинска подршка њиховој слободи. Понекад су такви закони установљавали систем дуплих стандарда, повлађујући једне верске организације и додељујући другима статус заједница другог реда. У свим тим случајевима, када су верским организацијама сужене могућности добијања легалног статуса, односно правног субјективитета, које олакшавају уживање истинске слободе вероисповести, индивидуална слобода вероисповести трпи у већој или мањој мери.[198]

Колективни аспект слободе вероисповести има своју ваниституционалну и институционалну форму. Молитва са другима представља, можда, најочигледнији облик колективног испољавања слободе вероисповести. Ограничење кретања, укључујући приступ

[197] Према чл. 4. ст. 1: „Уговорнице се обавезују да зајамче припадницима националних мањина равноправност пред законом и једнаку законску заштиту. У том смислу забрањена је било каква дискриминација на основу припадности националној мањини”.

[198] Cole Durham, Freedom of religion or belief: Laws affecting the structuring of religious communities, ODIHR Background Paper 1999/4, www. osce.org/documents/odihr/1999/09/1502_en.html

местима на којима се молитва одржава и ограничења која се постављају припадницима неке вере у погледу њиховог учешћа у верској служби и обредима, представљају најдиректније уплитање у право колективног испољавања верских уверења.[199]

Основна дистинктивна карактеристика слободе вероисповести у односу на слободу говора лежи у колективним елементима слободе вероисповести. Већина елемената слободног изражавања и практиковања вере била би заштићена гаранцијама слободе говора да није основна карактеристика верских слобода да оне „подразумијевају институционалне структуре потребне за извођење процеса едукације и преношења верског наслеђа и уверења“.[200] Поред тога, пракса ограничавања институционализације верских заједница противна је и ставу који је Европски суд за људска права утврдио у предмету Католичка црква Кане против Грчке (пресуда од 16. децембра 1997), у којем је - премда је предмет одлучен на основу других чланова Конвенције (а не члана 9) - поред осталог, утврђено да свака верска група има право не само да њено постојање буде фактички прихваћено, већ и да јој буде признато својство правног лица под праведним и условима сличним онима који су примењени и у односу на друге верске групе.

За велику већину верника је слобода удруживања са другима ради испољавања вере, односно могућност да слободно образују сопствену верску заједницу, од истог значаја као и право да се у опште има одређена вера. Из тога произилази и да је „црква организована верска заједница која се темељи на идентичним или барем суштински сличним погледима“ те је стога „сама заштићена у своме праву на испољавање вере, организовање и обављање молитве, проповеди, обичаја и обреда, и слободна је да поступа једнообразно и да наметне једнообразност у свим тим питањима“.[201]

Право верских заједница да се организују у законски признатим формама произилази из саме гаранције слободе вероисповести, односно из оног њеног дела који обухвата слободу да се веровање испољава „у заједници са другима, јавно или приватно“. Тај „део“ је садржан и у свим релевантним међународним документима о људским правима (чл. 18. МПГПП; чл. 9. ЕКЉП и чл 18. Универзалне декларације о људским правима). Устав Србије и Закон о црквама и верским заједницама нису у том погледу изузетак (чл. 43. ст. 3. Устава и чл. 1. ст. 2. ЗЦВЗ).

Садржина колективног аспекта слободе вероисповести ближе је прецизирана у пратећим документима УН, закључним документима ОЕБСа и судској пракси Европског суда за људска права.

Декларација о укидању свих облика нетолеранције и дискриминације засноване на вери или убеђењима, коју је донела Генерална Скупштина УН 25. новембра 1981. године није директно одредила шта све обухвата колективни аспект слободе вероисповести. Међутим, како је у чл. 1. Декларације јасно утврђено да право на слободу мисли, савести и вероисповести обухвата како слободу вере или убеђења по властитом избору тако и слободу испољавања сопствене вероисповести и изражавање сопствених уверења, не само самостално него и у заједници са другима, колективни аспекти слободе вероисповести могу се пронаћи у одредби чл. 6. којим је одређена ближа садржина ове слободе, као целине. Садржину те одредбе смо претходно навели, у оквиру наслова посвећеног садржини слободе мисли, савести и вероисповести. Овде бисмо додатно указала да истинско остваривање већине набројаних слобода подразумева испољавање вероисповести у заједници са другима, и то првенствено кроз организовани облик, односно верску заједницу. Обављање обреда или окупљање у вези са религијом или убеђењима, као и оснивање и одржавање места за такве циљеве, оснивање и одржавање одговарајућих добротворних или хуманитарних институција, производња, стицање и коришћење у одговарајућем обиму неопходних предмета и материјала везаних за верске обреде, обичаје или убеђења, објављивање и дистрибуирање одговарајућих публикација из ових области, обављање наставе по питањима религије или убеђења у местима погодним за такве сврхе, тражење и примање од појединаца и организација добровољних финансијских и других прилога, обучавање, именовање или бирање по праву наследства одговарајућих руководилаца према потребама и нормама ове или оне религије или конфесије, успостављање и

[199] Видети случај *Cyprus v. Turkey [GC]*, br. 25781/94, Reports 2001–IV, ст. 241–247

[200] Cole W.Durham, *Perspectives on Religious Liberty: Comparative Framework*, in RELIGIOUS HUMAN RIGHTS IN GLOBAL PERSPECTIVE, 1-44 (J. D. van der Vyver and J. Witte Jr. eds., Kluwer Academic Publishers, 1996, стр. 35.

[201] Murdok, op. cit., стр. 31.

одржавање веза са појединцима и заједницама у области религије и конфесија на националном и међународном нивоу – све су то начини испољавања вероисповести који не могу да постигну, у потпуности или у значајној мери, своје циљеве уколико се не спроведе кроз „верску организацију (заједницу)“.

Закључни документ Бечког састанка КЕБСа, усвојен на Конференцији одржаној 15. јануара 1989. године, не оставља никакве дилеме у погледу значаја колективних аспеката слободе испољавања вероисповести за пуно остваривање слободе мисли, савести и вероисповести. Према тачки 16. тог Документа:

„16. Да би се обезбедила слобода појединца да исповеда веру и врши верске обреде државе учеснице ће, између осталог: ...

16.3. на захтев верских заједница, које исповедају или желе да исповедају своју веру у складу са уставним оквирима својих држава, признати статус који је за њих предвиђен у њиховим односним државама;

16.4. поштовати право ових верских заједница:

– да одреде и одржавају места где је слободан приступ, а где ће исповедати веру или се окупљати;

– да се саме организују у складу са својом хијерархијском и институционалном структуром;

– да бирају, именују и мењају своје званичнике у складу са својим потребама и стандардима, као и у складу са било каквим слободно прихваћеним аранжманом између њих и њихове државе;

– да траже и примају добровољне финансијске и друге прилоге.

16.5. да се консултују са припадницима других верских конфесија, институцијама и организацијама како би боље схватиле захтеве у погледу верске слободе;...

16.8. дозволити да се у одговарајућим институцијама обавља образовање теолошких кадрова;

16.9. поштовати право верника и верских заједница да стичу, поседују и користе свете књиге и верске публикације на језику по сопствено избору, као и друге предмете и материјале везане за исповедање вере или конфесије;

16.10. дозволити да верске заједнице, институције и организације штампају, увозе и дистрибуирају верске публикације и материјале;

16.11. благонаклоно размотрити заинтересованост верских заједница да учествују у јавном дијалогу, између осталог, путем средстава јавног информисања...“

Највећи практични значај за утврђивање шта све обухвата колективни аспект слободе испољавања вероисповести има пракса Европског суда за људска права. Она је вишеслојна и на најважнија становишта ЕСЉП, која обухватају и колективне аспекте слободе испољавања вероисповести и уверења, смо већ указали у оквирима наслова о „слободи испољавања вероисповести“. Овде бисмо се задржали на одлукама које су се бавиле институционалним и корпоративним садржајем слободе испољавања вероисповести.

Колективни вид слободе мисли, савести и вероисповести тесто је повезан са *слободом удруживања*. Европски суд за људска права је то истакао у више својих пресуда. Неке су се тицале слободе уверења, а неке су се односиле управо на слободу вероисповести. Битно је, међутим, уочити да је ЕСЉП константно развијао став да се чл. 9. мора тумачити у светлу чл. 11. ЕКЉП, прихватајући уз то да слобода удруживања обухвата како позитиван тако и негативан вид те слободе.

Позитивна слобода удруживања обезбеђује могућности појединцима да се, ако то желе, међусобно удружују ради заштите заједничких интереса и постављања заједничких циљева, а та заштита састоји се у спречавању јавних власти да интервенцијом осујете такво заједничко деловање. Позитивна слобода тиче се појединца као активног учесника у друштвеним активностима, и у извесном смислу представља колективно право по томе што је једино може заједнички остварити мноштво појединац. Насупрот томе, негативна слобода удруживања има за циљ заштиту појединца од сврставања с другим појединцима с којима се не слаже или у сврхе које не одобрава. Она тежи да за заштити од поистовећивања с убеђењима, залагањима или ставовима које он не дели, а тиме и да одбрани интимну сферу његове личности. Она, сем

тога, може штитити појединца да не постане предмет злоупотребе моћи неког удружења и предмет манипулације вођа тог удружења.[202]

У предмету *Young, James и Webster против Велике Британије* (1980) Европски суд за људска права се бавио питањем да ли обавеза удруживања у синдикат, под претњом губитка посла, представља повреду слободе удруживања. Влада Велике Британије се позвало на то да чл. 11. ЕКЉП не садржи негативну слободу удруживања, за разлику од Универзалне декларације о људским правима УН (чл. 20. ст. 2). Суд је своју одлуку да је у конкретном случају био повређен чл. 11. ЕКЉП образложио, између осталог, следећим речима:

„... Суд додаје да појам слободе подразумева извесну меру слободе избора у погледу њеног остваривања.

Ако се, расправи ради, претпостави да је ... једно опште правило, попут оног у члану 20. ст. 2. Универзалне декларације о људским правима, било намерно изостављено из Конвенције, па се не може сматрати да је по себи садржано у њој као неприкосновено, то још не значи да негатива вид нечије слободе удруживања потпуно излази из делокруга чл. 11 и да је свака присила без изузетка на приступање одређеном синдикату сагласна с намером те одредбе. Тумачење да члан 11 допушта присилу сваке врсте у области синдикалног чланства погађало би саму суштину оне слободе коју тај члан треба да штити...

Појединац не ужива право на слободу удруживања ако у стварности остављена му слобода делања или избора или не постоји или је толико сведена да нема никакву практичну вредност (в., мутатис мутандис, пресуду од 9. октобра 1979. у предмету Аиреу, серија А бр. 32, стр. 12, ст. 24)...

Штавише, упркос његовој аутономној улози и посебној сфери примене, члан 11 мора се, у оваквим предметима, такође разматрати у светлости чланова 9 и 10 (в., мутатис мутандис, пресуду од 7. децембра 1976. у предмету Kjeldsen, Busk Madsen и Pedersen, серија А бр. 23, стр. 26, ст. 52)...

Заштита личног мишљења коју пружају чланови 9 и 10 у виду слободе мисли, савести и вероисповести, као и у виду слободе изражавања, такође је једна од сврха слободе удруживања зајамчене у члану 11. Сходно томе, сама суштина тог члана погођена је вршењем притиска, какав је примењен против подносилаца представки, у циљу присиљавања неког на приступање једном удружењу противно личним уверењима."

Ова испреплетаност гаранција колективног испољавања уверења по члану 9. ЕКЉП и заштите слободе удруживања по члану 11, у комбинацији са забраном дискриминације у уживању гаранција из Конвенције коју пружа члан 14, самим тим има велики значај приликом решавања питања која се тичу одбијања да се додели званично признање некој верској заједници. То може бити неопходно како би се искористиле повластице, као што је изузеће од опорезивања или признање хуманитарног статуса које у националном правном поретку може зависити од претходне регистрације или државног признања, могућности стицања имовине или приступа суду. Аранжмани који фаворизују одређене верске заједнице нису, у начелу, у колизији са захтевима Конвенције (посебно са члановима 9 и 14) „под условом да постоји објективно и разумно оправдање за разлику у третману и да сличне споразуме могу склопити и друге цркве које желе то да учине".[203]

Колективни аспект слободе вероисповести често је у пракси повезан и са интервенцијом државе у корист неке, по правилу, већинске, верске заједнице, а на штету мањинске верске заједнице. Најчешћи вид интервенције државе састоји се управо у онемогућавању малих или нових верских заједница да стекну статус правног лица, или да буду признате као одређени посебни облик верске заједнице, какав имају већинске верске заједнице. Многи од тих случајева су завршила пред Европским судом за људска права, доношењем одлуке о кршењу слободе вероисповести, често уз постојање и кршења забране дискриминације. Најпознатији су случајеви: *Митрополијска цркве Бесарабије против Молдавије* (пресуда од 31. децембра 2001); *Московски огранак Армије спаса против Русије* (пресуда од 5. октобра 2006); *Свето-*

[202] Из образложења пресуде Европског суда за људска права у случају Young, James и Webster против Уједињеног Краљевства (13. август 1980), издвојено мишљење судије Серенсена, наведено према, Милан Пауновић, Основи људских права, Београд, 2002, стр. 207-208.

[203] Murdok, op. cit., стр. 80; цитирана је пресуда Европског суда за људска права од 14. јуна 2001. године у случају *Alujer Fernández i Caballero García v. Spain,* (представка бр. 53072/99) .

Михаиловска парохија против Украјине (пресуда од 14. јуна 2007); *Верска заједница Јеховини сведоци и други против Аустрије* (пресуда од 31. јула 2008).

Други вид интервенције државе у колективни аспект слободе вероисповести састоји се у мешању у унутрашња организациона или персонална питања верске заједнице, односно у стајању на страну једне од сукобљених група унутар верске заједнице. И ти случајеви су не ретко завршавали на Европском суду за људска права. Најпознатији су случајеви: *Сериф против Грчке*, (пресуда од 14. децембра 1999), *Хасан и Чауш против Бугарске* (пресуда од 26. октобра 2000), *Ага против Грчке* (пресуда од 17. октобра 2002), *Врховни свети савет Исламске заједнице против Бугарске* (пресуда од 16. децембра 2004).

Треба, такође, приметити и да су у већини претходно наведених случајева истовремено постојала обадва вида интервенцији државе, који су били мотивисани сврставањем државе на једну страну у спору.

Таква позиција државе супротна је њеној обавези да се понаша неутрално у односу на све цркве и верске заједнице на својој територији, са становишта остваривања како индивидуалног тако и колективног аспекта слободе вероисповести. Захтев за неутралношћу државе проистиче не само из међународноправне и уставноправне гаранције слободе испољавања вере или уверења (чл. 9. ст. 1. ЕКЉП; чл. 18. МПГПП; чл. 43. ст. 3. Устава Србије), него и из уставне гаранције равноправности цркава и верских заједница и њихове слободе да самостално (аутономно) уређују своја унутрашња питања (чл. 44. ст. 2. Устава).

За анализу решења прихваћених у Закону о црквама и верским заједницама Србије и праксе Министарства вера, укључујући и одбијање регистрације Јеховиних сведока и Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију, од суштинске је важности да се узму у обзир ставови Европског суда за људска права у претходно поменутим случајевима. Ми ћемо се, због тога, детаљније задржати на тим случајевима. У многим елементима ће се препознати сличност са ситуацијом у Србији.

У **случај Митрополијске цркве Бесарабије и других против Молдавије** (Представка бр. 45701/99, пресуда од 13. децембра 2001. године), Суд је разматрано питање одбијања Владе Молдавије да призна Митрополијску цркву Бесарабије јер је већ била призната Митрополијска црква Молдавије, као епархије у оквиру Московске патријаршије. Овај спор треба посебно размотрити јер у појединим значајним аспектима има додира са случајем одбијања уписа „Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију“ у Регистар цркава и верских заједница.

Први подносилац представке Европском суду за људска права била је Митрополијска црква Бесарабије, као независна православна црква са црквеном надлежношћу на територији Републике Молдавије. Остали подносиоци представке су били држављани Молдавије, који су чланови епархијског синода првог подносиоца представке, укључујући и г. Петру Падурару, архиепископ кишињевски (Цхисинау). Спорни случај је настао тако што су се дана 14. септембра 1992. године подносиоци представке - физичка лица удружили и основали цркву - Митрополијску цркву Бесарабије - локалну независну православну цркву. Према свом статуту ова црква заузела је место Митрополијске цркве Бесарабије, која је постојала до 1944. године. Децембра 1992. године црква је припојена Патријаршији у Букурешту. До почетка спора пред ЕСЉП Митрополијска црква Бесарабије основала је 117 заједница на територији Молдавије, три у Украјини, по једну у Литванији, Летонији и Естонији, и две у Русији. Заједнице у Литванији и Летонији су признате и имају статус правних лица. Црква има скоро милион следбеника у Молдавији и преко 160 свештеника. Митрополијску цркву Бесарабије је у својој представци ЕСЉП навела да су је признале све православне патријаршије осим Московске.

Према Закону о верским заједницама Молдавије (Закон бр. 979-XИ од 24. марта 1992. године), који прописује да верске заједнице које су активне на територији Молдавије морају бити признате одлуком владе, Митрополијска црква Бесарабије је поднела захтев за признавање 8. октобра 1992. године, али није добила одговор. После бројних процедуралних зачкољица и судских признавања и непризнавања правног статуса, случај је 1997. године доспео на Апелациони суд Молдавије. Влада Молдавије је пред Апелационом судом тврдила да се случај тиче сукоба две православне цркве (Митрополијске цркве Молдавије, у саставу Руске православне цркве и Митрополијске цркве Бесарабије, у саставу Румунске православне цркве), који су могле да разреше једино румунска и руска православна црква, а да би признавање Митрополијске цркве Бесарабије изазвало сукобе у православној заједници. Апелациони суд је прихватио захтев подносилаца представке, у одлуци од 19. августа 1997. године. Суд је навео

да је ставовима 1. и 2. члана 31. Устава Молдавије зајамчена слобода савести и да ту слободу треба испољавати у духу толеранције и поштовања других. Поред тога, разне црквене заједнице имале су слободу да се самоорганизују у складу са својим статутима, поштујући, наравно, законе државе. Апелациони суд је одбацио аргумент владе да је признање Митрополијске цркве Молдавије омогућило да се задовоље жеље свих православних верника. Суд је нагласио да израз верска заједница не треба ограничити на католичку и православну цркву, већ да би требало да обухвата све вере и разне облике изражавања верских осећања, у облику молитве, ритуала, богослужења или слављења бога. Суд је приметио да је, с тачке гледишта црквеног права, Митрополијска црква Молдавије део Руске православне цркве па да је подређена московској патријаршији, а да је Митрополијска црква Бесарабије везана за румунску православну цркву па тако подређена букурештанској патријаршији. Апелациони суд стао је на становиште да је одбијање Владе да призна Митрополијску цркву Бесарабије било противно слободи вероисповести, зајамченој не само Законом о верским заједницама већ и чланом 18. Универзалне декларације о људским правима, као и чланом 5. Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима и чланом 18. Међународног пакта о грађанским и политичким правима, чија је Молдавија земља уговорница.

Влада се на ту одлуку жалила, тврдећи да судови нису надлежни да суде у таквим предметима. Одлуком од 9. децембра 1997. године, Врховни суд Молдавије је поништио одлуку од 19. августа 1997. године и одбацио тужбу подносиоца представке с образложењем да је очигледно неутемељена и да су прекорачени рокови. Суд је такође нашао да у сваком случају Владино одбијање захтева подносилаца представке није повредило њихово право вероисповести зајамчено међународним споразумима, посебно чланом 9. Европске конвенције о људским правима, јер су они православни хришћани који могу да исповедају своју веру у Митрополијској цркви Молдавије, коју је Влада признала одлуком од 7. фебруара 1993. године. Врховни суд је случај сматрао административним спором унутар исте цркве, који би једино могла да разреши Митрополијска црква Молдавије, јер би свако уплитање државе само могло да погорша ситуацију. Суд је закључио да је одбијање државе да интервенише у том сукобу било у складу са ставом 2. члана 9. Европске конвенције о људским правима. Суд је такође приметио да су подносиоци представке могли; слободно да исповедају своју веру, да су имали приступ црквама и да нису изнели никакве доказе о ограничењима свога права да исповедају своју веру.

Дана 15. марта 1999. године, Митрополијска црква Бесарабије се опет обратили Влади са молбом за признање цркве. Дописом од 20. јула 1999. године премијер Молдавије је одбацио захтев, тврдећи да Митрополијска црква Бесарабије није верска заједница већ само одцепљена група унутар Митрополијске цркве Молдавије. Премијер је подносиоце представке обавестио да Влада неће изаћи у сусрет њиховом захтеву све док се не пронађе црквено решење за сукоб, након преговора које су водиле патријаршије у Букурешту и Москви.

Митрополијска црква Бесарабије је 1999. године поднела представку Европском суду за људска права. Подносиоци представке су тврдили да је одбијањем да се призна Митрополијска црква Бесарабије повређено њихово право на вероисповест, јер је непостојање овлашћења значило да је за њих било немогуће да исповедају своју веру. Они су заузели став да би држава могла да пропише претходну регистрацију верских заједница без кршења члана 9. Конвенције ако такво регистровање не би постало препрека праву верника на вероисповест. Међутим, у посматраном случају одбијање да се призна црква није имало никакав основ који би био прихватљив у демократском друштву. Подносиоци представке су посебно нагласили да се ни Митрополијској цркви Бесарабије ни њеним верницима не би могли замерити никакве незаконите активности или активности противне јавном поретку. Подносиоци представке су тврдили да у демократском друштву свака група верника која себе сматра различитом од осталих мора да има право да оснује нову цркву, и да није ствар државе да одређује да ли постоји или не постоји стварна разлика између тих група, као и које вере треба сматрати различитим од других. Слично томе, држава не би смела да фаворизује једну цркву признавањем или да цензурише назив неке цркве само зато што се односи на свршено историјско поглавље. Следи да у овом случају држава Молдавија није имала право да одлучује да ли је Митрополијска црква Бесарабије независна институција или само група унутар друге цркве. Подносиоци представке су навели да одбијање да се призна Митрополијска црква Бесарабије није било неопходно у демократском друштву. Изнели су став да су сви аргументи које је понудила Влада били неосновани и да нису били у складу с „нужном друштвеном

потребом“. Нису понуђени никакви докази за тврдњу да су подносиоци представке намеравали да се баве, планирали или се бавили активностима које би биле у стању да угрозе територијалну целовитост Молдавије, њену безбедност и поредак. Подносиоци представке су тврдили да је Влада одбијањем да призна Митрополијску цркву Бесарабије, мада је била признала друге православне цркве, пропустила да испуни своју дужност неутралности правдајући се изузетно маштовитим разлозима.

У спору пред Судом, Влада је истицала да слобода вероисповести припадника Митрополијске цркве Бесарабије није угрожена јер су чланови цркве задржали „своје право исповедања вере, у погледу слободе савести као и у погледу слободе да изражавају своју веру молитвом и поштовањем обичаја“, а могу своја верска уверења да „испољавају унутра православних заједница признатих од стране државе, тј. Митрополијске цркве Молдавије“. По мишљењу Владе Молдавије, гледано очима религије између Митрополијске цркве Бесарабије и Митрополијске цркве Молдавије нема никакве разлике, и оснивање Митрополијске цркве Бесарабије је „у стварности представљало покушај да се успостави нови административни орган унутар Митрополијске цркве Молдавије“. Влада је тврдила да је мешање које је било предмет жалбе било потребно у демократском друштву. Као прво, да би признала Митрополијску цркву Бесарабије, држава би морала да се одрекне своје неутралности у стварима вере и посебно у верским споровима, што би било у супротности с Уставом Молдавије и политиком власти. Влада је, дакле, само вршила дужност да остане неутрална када је од Митрополијске цркве Бесарабије тражила да прво разреши свој сукоб са Митрополијском црквом Молдавије. Друго, Влада је изнела став да је одбијање признавања било потребно из разлога националне безбедности и територијалног интегритета Молдавије, имајући у виду чињеницу да се Митрополијска црква Бесарабије бавила политичким активностима, радећи на поновном уједињењу Молдавије и Румуније, уз помоћ те земље. Треће, по мишљењу Владе одбијање да се призна црква - подносилац представке било је неопходно да би се очувао мир у друштву и разумевање међу верницима. Агресиван став Митрополијске цркве Бесарабије, која се трудила да привуче друге православне вернике себи и да прогута друге цркве, довео је до неколико инцидената који би без полицијске интервенције могли да се заврше крвопролићем. Коначно, Влада је нагласила да, мада нису признале Митрополијску цркву Бесарабије, власти Молдавије јесу деловале у духу толеранције и дозволиле су тој цркви и њеним следбеницима да неометано наставе своје активности.

Трећа странка (Митрополијска црква Молдавије) је навела да представка потиче из административног сукоба унутар Митрополијске цркве Молдавије. Странка је тврдила да су Митрополијску цркву Бесарабије основали свештеници Митрополијске цркве Молдавије који су одлучили да се издвоје из своје цркве из личних амбиција. Будући да је расколничка активност подносилаца представке Петру Падурару била противна црквеном праву Руске православне цркве, Московски патријарх му је забранио да обавља богослужење. Међутим, кршећи црквено право и без обраћања било московској патријаршији било властима Молдавије, букурештанска патријаршија је одлучила да призна отцепљену цркву. Сукоб који је тиме изазван требало би, дакле, да се разреши преговорима између патријаршија у Румунији и Русији. Трећа странка је навела да је Митрополијска црква Бесарабије заснована на етничким принципима па да би њено признавање од стране владе не само представљало мешање државе у верска питања већ и имало штетне последице по политичку и друштвену ситуацију у Молдавији и охрабрило постојећи национализам. Поред тога, такво признање би штетило пријатељским односима између Молдавије и Украјине.[204]

Разматрајући изнете аргументе, Европски суд за људска права је утврдио следеће:

„...Мада је слобода вероисповести првенствено ствар личне савести појединца, она такође подразумева између осталог и слободу „испољавања [своје] вере“ самостално или у друштву са другима, јавно и у кругу других који деле исту веру...

Суд је, такође, сматрао да је у демократском друштву, у ком у истом становништву истовремено постоји неколико религија, понекад потребно ограничити ову слободу да би се ускладили интереси разних група и осигурало поштовање сваке вере ....

[204] Претходно наведени ставови Врховног суда Молдавије, Владе Молдавије и треће стране у спору у великом броју подсећају на ставове Министарства вера и министра Радуловића у објашњенима зашто није регистрована Епархија Црногорске православне цркве.

Међутим, примењујући своја регулаторна овлашћења у овој области и у својим односима са разним религијама, верским заједницама и веровањима, држава је обавезна да остане неутрална и непристрасна ... Овде је улог очување плурализма и нормалног функционисања демократије, чија је једна од основних карактеристика могућност коју пружа за разрешење проблема државе путем дијалога, без ослањања на принуду, чак и када су ти проблеми непријатни (види пресуду у случају *Уједињена комунистичка партија Турске против Турске* од 30. јануара 1998. године, *Репортс* 1998–1, стр. 27, став 57). Следи да улога власти у таквим околностима није да уклони извор напетости елиминисањем плурализма већ да осигура да супротстављене групе толеришу једна другу (види случај *Сериф против Грчке,* бр. 38178/97, став 53, ЕЦХР 1999-).

Суд такође примећује да у принципу право на слободу вероисповести за сврхе Конвенције искључује да држава процењује легитимност верских осећања или начина на који се испољавају. Државне мере којима би се давала предност неком вођи или органима подељене верске заједнице или вршио притисак на заједницу или део заједнице да се против своје воље ставе под јединствено руководство такође би представљале повреду слободе вероисповести. У демократском друштву није потребно да држава спроводи мере да би осигурала да верске заједнице остану под једним руководством или се доведу под њега (види случај *Сериф против Грчке...*). Слично томе, у случајевима где примена права на слободу вероисповести или једног од саставних делова те слободе према унутрашњем праву зависи од претходне дозволе, учешће признате црквене власти у поступку давања дозволе не може се помирити са захтевима става 2 члана 9 (види, *mutatis mutandis,* случај *Пентидис и други против Грчке,* бр. 23238/94, Извештај Комисије од 27. фебруара 1996. године, став 46).

Поред тога, будући да су верске заједнице по традицији организоване структуре, члан 9 се мора тумачити у светлу члана 11 Конвенције, који штити заједнички живот од неоправданог ометања од стране државе. Гледано из тог угла, право верника на слободу вероисповести, које садржи право да се вера испољава у заједници са другима, обухвата и очекивање да ће верницима бити дозвољено да се слободно удружују, без самовољног уплитања државе. Независно постојање верских заједница је чак неопходно за плурализам у демократском друштву, па је то питање које је у самом средишту заштите коју пружа члан 9 (види случај *Хасан и Чауш,* горе, став 62).

Поред тога, један од начина примене права на испољавање своје вере, посебно за верску заједницу, у њеној колективној димензији, јесте могућност да се обезбеди судска заштита заједнице, њених чланова и имовине, тако да се члан 9 мора посматрати не само у светлу члана 11, већ такође у светлу члана 6 (види, *mutatis mutandis.* случајеве *Sidiropoulos и други против Грчке* од 10. јула 1998. године, *Reports* 1998-IV, стр. 1614, став 40, и *Католичка црква Каније против Грчке* од 16. децембра 1997. године, Reports 1997-VIII, стр. 2857, ставови 33 и 40 и Извештај Комисије, стр. 2867, ставови 48–49).

Према својој пракси, Суд оставља земљама уговорницама Конвенције извесну слободу у одлучивању да ли је уплитање потребно и у којој мери, али то се догађа паралелно с европским надзором над одговарајућим законима и одлукама којима се примењују. Задатак Суда је да одреди да ли су мере предузете на државном нивоу начелно оправдане и сразмерне.

Да би се одредио степен те слободе у овом случају, Суд мора да узме у обзир улог, односно потребу да се одржи стварни верски плурализам, који је саставни део концепта демократског друштва (види пресуду у ... случају *Кокинакис против Грчке,* стр. 17, став 31). Слично томе, тој потреби треба дати довољно тежине приликом одређивања, како налаже став 2 члана 9, да ли мешање одговара „нужној друштвеној потреби“ и да ли је „сразмерно легитимном циљу којем се тежи“ (види, *mutatis mutandis,* пресуду у случају *Wingrove против Уједињеног Краљевства* од 25. новембра 1996. године, Reports 1996-V, стр. 1956, став 53). У примени свог надзора Суд мора да размотри мешање које је предмет жалбе на основу целокупног досијеа (види пресуду у ... случају *Коккинакис против Грчке,* стр. 21, став 47).

Суд примећује да је чланом 31 Устава Молдавије зајамчена слобода вероисповести и проглашено начело одвојености верских заједница од државе, а да Закон о верским заједницама (закон од 24. марта 1992. године) прописује поступак признавања верских заједница...

Суд у сваком случају примећује да обавеза државе да одржи неутралност и непристрасност, одређена праксом Суда, неспојива с било каквим овлашћењима државе да процени легитимност верских осећања, и захтева од државе да обезбеди да сукобљене групе толеришу једна другу, чак и у случајевима када воде порекло од исте групе. У посматраном случају Суд сматра да Влада, заузимањем става да није нова верска заједница и условљавањем њеног признавања одлуком власти цркве која јесте била призната - Митрополијске цркве Молдавије, није поштовала своју обавезу неутралности и непристрасности. Следи да се аргумент Владе да је одбијање да се призна црква било неопходно да би се подржали Устав и закони Молдавије мора одбацити.

Суд прво примећује да је у свом статуту, посебно у уводном делу, Митрополијска црква Бесарабије себе одредила као независну локалну цркву која делује на територији Молдавије у складу са законима те државе, а чији је назив историјски али без икакве везе са постојећом или бившом политичком ситуацијом. Мада је њена активност углавном верске природе, Митрополијска црква Бесарабије тврди да је спремна да сарађује са државом у области културе, образовања и социјалне помоћи. Такође тврди да се не бави политичким активностима.

Суд сматра ова начела јасним и сасвим легитимним...

Суд понавља да се не може искључити могућност да иза програма неке организације стоје циљеви другачији од прокламованих, али да би се уверио да није тако, Суд мора да упореди садржину програма с делима и ставовима те организације (види пресуду у поменутом случају *Сидиропоулос и други,* стр. 1618, став 46). У посматраном случају Суд налази да предметни списи не садрже никакве доказе да се Митрополијска црква Бесарабије бави било каквим активностима осим оних наведених у њеном статуту....

Слично томе, будући да нема доказа, Суд не може да закључи да је Митрополијска црква Бесарабије повезана са политичким активностима горе поменутих организација у Молдавији (види горе, став 120), које наводно раде у корист поновног уједињења Молдавије и Румуније. Поред тога, Суд примећује да Влада није ни тврдила да су активности тих удружења и политичких странака противзаконите.

Што се тиче могућности да би Митрополијска црква Бесарабије после признавања могла да угрози безбедност и територијални интегритет Молдавије, Суд сматра да је то само хипотеза која се у одсуству било каквих доказа не може да оправда одбијање признавања...

Коначно, Суд је нашао да приликом признавања других верских заједница власти нису примениле критеријуме које су користиле да одбију регистрацију Митрополијске цркве Бесарабије, а да Влада није понудила никакав разлог да би оправдала ову разлику у поступању.

130. Суд закључује да одбијање признавања Митрополијске цркве Бесарабије има такве последице за слободу вероисповести подносилаца представке да се не може сматрати сразмерним легитимним циљевима или пак неопходним у демократском друштву, и да је тако постојала повреда члана 9.“

Најновији случај **Верске заједнице Јеховини сведоци и други против Аустрије** (Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovans and others v. Austria), представка бр. 40825/98 и одлука од 31. јула 2008. године, навео је Европски суд за људска права да се још одређеније изјасни о неким питањима правног статуса верских заједница.

Правни основ представке коју је поднела Верска заједница Јеховини сведоци састојао се у кршењу слободе вероисповести из чл. 9. и дискриминацији из чл. 14. ЕКЉП, која је произилазили из одлука аустријских власти да не признају Јеховиним сведоцима правни статус јавно-правног лица и да им признају правни субјективитет са мањим овлашћењима, као и из неразумно дугог рока процедуре за добијање правног субјективитета.

Крајем септембра 1978. године неколико чланова Јеховиних сведока поднели су захтев Савезном министру за образовање и културу да буду признати као верско друштво према Закону о признању из 1874. године (Anerkennungsgesetz). Министар на тај захтев није одговорио и од тада па све до 1997. године, Јеховини сведоци су водили правну борбу са надлежним министарством да оно уопште донесе неку одлуку. У одлуци Европског суда за људска права дат је преглед двадесетогодишње процедуралне „игре“ пред Административним судом и Уставним судом Аустрије да се дође до изјашњења по поднетом захтеву за признање.

Тек када је 28. априла 1997. године Административни суд издао обавезујуће упутству, Министар просвете и културе донео је 21. јула 1997. године одлуку о одбијању захтева. Као образложење је наведено да Јеховиним сведоцима не може бити признат статус верског друштва према Закону из 1874. године (статус јавноправног лица) због нејасне унутрашње структуре заједнице, њеног негативног односа према држави и њеним институцијама, одбијања служења војске у било којој форми, одбијања да се учествује у животу локалне заједнице. као и због става према појединим медицинским интервенцијама, посебно неприхватања трансфузије крви.

Против одбијајуће одлуке, Јеховини сведоци су поднели приговор Уставном суду Аустрије 3. септембра 1997. године. Иако је Уставни суд тражио од Министра додатна објашњења, он није ништа одговорио. Уставни суд је коначно укинуо донету одлуку и вратио је предмет Министру на поновно одлучивање. Уставни суд је посебно нагласио да је Министар своју одлуку донео без одговарајућег испитивања, темељећи је на документима о којима подносилац није био обавештен и о којима није могао да се изјасни, чиме је одлука Министра била арбитрарна и представљала је кршење начела једнакости.

Како је у међувремену 10. јануара 2008. године донет Закон о правном субјективитету верских заједница, Министар је 20. јула 2008. године донео одлуку о признавању Јеховиним сведоцима правног статуса регистроване верске заједнице (правно лице приватног права). Незадовољни таквим својим правним статусом, Јеховини сведоци су 22. јула 1998. године поднели нови захтев да им се призна статус верског друштва у складу са Законом из 1874. године. Савезни министар просвете и културе је такав захтев одбио 1. децембра 1998. године, са образложењем да према новом Закону о правном субјективитету верских заједница, Јеховини сведоци не могу добити статус верског друштва пошто је чл. 11. Закона утврђено да се такав статус може признати уколико подносилац захтева, између других захтева, постоји најмање десет година као регистрована верска заједница (а Министар их је регистровао тек 22. јула 1998).[205] Против ове одлуке, Јеховини сведоци су поднели жалбу Уставном суду. Уставни суд је ту жалбу одбио, нашавши да период од десет година који треба да прође од регистрације као верске заједнице па до подношење захтева за признавање статуса верског друштва није супротан аустријском Уставу. Осим тога, захтев Јеховиних сведока је упућен Административном суду на одлучивање. Административни суд је 14. септембра 2004. године нашао да је Министар исправно применио важећи закон када је одбио захтев Јеховиних сведока.

У својој представци Европском суду за људска права, Јеховини сведоци су тврдили да одбијање аустријских власти да им признају правни субјективитет представља кршење њихове слободе вероисповести. Пре јула 1998. године они нису у опште имали статус правног лица и били су ограничени у остваривању верских права. Ни Основни закон из 1867. године ни Закон из 1998. године нису изричито признали унутрашњу аутономију верских заједница. Шта више, Уставни суд је у одлуци од 3. марта 2001. године утврдио да верске заједнице, за разлику од верских друштава, не уживају право на свеобухватну организацију и администрацију унутрашњих питања без било каквог уплитања државе. Такође су навели да у пракси управни државни органи нису допуштали верским групама да се региструју као удружења, тако да они нису то ни покушавали. Јеховине сведоке не задовољава статус верских заједница јер тиме не могу да уживају све повластице које се правом признате верским друштвима. Влада је у свом одговору навела да сви ови наводи нису тачни. Од Сен Жерменског Споразума из 1919. године, свим аустријанцима је гарантовано право да јавно и приватно испољавају своје мишљење, веру и уверење, независно од тога да ли је њиховој верској заједници, цркви или друштву признат правни статус. Одбијање регистрације подносиоца представке није утицало на њихово право да испољавају своју религију у смислу чл. 9. ЕКЉП. И пре ступања на снагу Закона из 1998. године, Јеховини сведоци су имали могућност да се региструју као „удружење са верским циљевима“, што они нису учинили, као што то јесу Сајентолошка црква (1984) и Федерација евангеличких општина (1992). Што се тиче десетогодишњег периода чекања за добијање статуса верског друштва, Влада Аустрије се позвала на одлуку Уставног суда Аустрије који је нашао да је тај период легитиман како би надлежне власти могле да верификују током тог

[205] Други захтеви су: да има најмање 16.000 чланова, да постоји најмање 20 година у Аустрији, да приходе користи искључиво за верске циљеве, укључујући каритативне, да има позитиван однос према друштву, и да није у сукобу са признатим верским друштвима.

периода да ли је верско друштво спремно да се интегрише у постојећи правни поредак и да ли врши неке противправне активности.

Европски суд за људска права је, након разматрања, свих околности случаја, нашао да је повређен чл. 9. и чл. 14. ЕКЉП. У образложењу пресуде је, између осталог, наведено:

„Суд наново понавља да могућност за формирање правног лица са циљем заједничког деловања а зарад остваривања заједничког интереса представља један од најважнијих аспеката права на слободу удруживања, без кога би ово право било лишено икаквог смисла. Суд упорно стоји на становишту да одбијање, од стране домаћих, власти да одобре статус правног лица групама појединаца представља уплитање у право подносиоца захтева да оствари своје право на слободно организовање (видети *Gorzelik and Others v. Poland* [GC], br. 44158/98, § 52 et passim, 17. februar 2004, и *Sidiropoulos and Others v. Greece*, пресуда од 10. јула 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998 IV, § 31 et passim). Када је у питању верска заједница, онда се може утврдити да је дошло и до кршења права на слободу вероисповести у складу са чланом 9. Конвенције. (видети *Metropolitan Church of Bessarabia*, наведена горе, § 105).

Осим тога, смисао да се неком гарантује право да ће слободно моћи да изрази своја верска осећања, а поготово када се то гарантује некој верској заједници, односно када говоримо о колективној димензији ових слобода, јесте управо у способности да се омогући судска заштита оваквих заједница, њихових чланова и имовине, тако да се члан 9. не може тумачити само у светлу члана 11. већ и у сагласности са чланом 6. (видети, *mutatis mutandis, Sidiropoulos and Others v. Greece*, пресуда од 10. јула 1998, *Reports* 1998-IV, стр. 1614, § 40; *Canea Catholic Church v. Greece*, пресуда од 16. децембра 1997, *Reports* 1997-VIII, стр. 2857, §§ 33 i 40–41; i *Metropolitan Church of Bessarabia and Others* ...).

Дајући на значају овом праву, Суд сматра да постоји обавеза код свих државних власти да време у коме подносилац чека на добијање статуса правног лица у складу са Чланом 9. буде релативно кратко. Суд цени да током периода у коме се на одобрење чека немање својства правног лица може бити надокнађено формирањем једне помоћне организације која би имала правну способност, али је немогуће утврдити да је оваква организација икада формирана. Како право на самостално постојање лежи у самом бићу права која су гарантована чланом 9, ове околности не могу да надокнаде одлагање додељивања статуса правног лица првом подносиоцу захтева. Како се Влада није позвала на било какве „релевантне“ и „значајне“ разлоге који би објаснили овакво пропуштање, мере које су горе наведене превазилазе оквире неопходних ограничења подносиочевих права на слободу вероисповести.

На основу тога произилази да је постојало кршење чл. 9. Конвенције.

Суд запажа да, у складу са законима Аустрије, верске заједнице уживају бројне привилегије у различитим областима... У складу са овим значајним привилегијама, обавезе прописане Чланом 9. Конвенције намећу обавезу државним властима да остану неутралне у спровођењу својих законодавних надлежности у овој области, па стога држава у случајевима да постави ограничења за добијање статуса правног лица оним групацијама за које се везују неке специфичне околности мора свим верским заједницама бити омогућено да за исти аплицирају под једнаким условима.

Суд наглашава да Члан 14. не забрањује државама чланицама да различито третирају поједине скупине са циљем исправљања „фактичких неједнакости“ између њих; шта више у појединим околностима изостанак покушаја да се исправе неуједначености кроз различито третирање појединих група може представљати кршење Члана 14. (видети „*Case relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium“* (merits), пресуда од 23. јула 1968,, Series A no. 6, § 10, i *Thlimmenos v. Greece* [GC], бр. 34369/97, § 44, ECHR 2000-IV). Различитост третмана представља дискриминацију само ако се чини без постојања објективних и рационалних оправдања и равномерности која треба да влада између средстава и циљева који се желе постићи. Државе потписнице уживају право да процене када и до које мере различитости у иначе сличним ситуацијама оправдавају различито поступање (видети *Van Raalte v. the Netherlands*, пресуда од 21. фебруара 1997, *Reports* 1997-I, § 39).

Sud nalazi da nametanje perioda čekanja pred versku zajednicu kojoj je dodeljena pravna Суд налази да наметање периода чекања пред верску заједницу којој је додељена правна

способност и која би требало да стекне пун правни субјективитет, може довести до тога да органи јавне власти поставе додатна питања, а тада држава има обавезу да остане неутрална и непристрасна у спровођењу законодавне власти у сфери верских слобода и односа између различитих религија, деноминација и веровања (видети *Metropolitan Church of Bessarabia and Others*, ...) Овакав период чекања позива на посебну опрезност приликом разматрања ових питања од стране Суда.

Суд сматра да је овакав период можда и неопходан у посебним околностима какви постоје када је реч у новоуспостављеним и непознатим верским заједницама. Али тешко да је могуће да је исти оправдан када се ради о групама које постоје дуго, макар и на међународном нивоу, које су такође и у самој држави већ дуго присутне, па самим тим није могуће да су непознате надлежним властима, а такав је случај и са Јеховиним сведоцима. Када се ради о оваквим групама власти би требало да у краћем периоду донесу одлуку да ли оне испуњавају услове за легализацију.

Даље, пример једне друге верске заједнице коју су навели подносиоци захтева показује да Аустрија није на једнаке начине третирала захтеве за регистрацију, па се не може рећи да је период чекања један од инструмената за спровођење државне политике у овој сфери.

Суд стога налази да се разлике у третману нису темељиле на било којем 'објективном и разумном оправдању'. Сходно томе, постојала је кршење чл. 14. Конвенције узето у вези са чл. 9."

Правом верника да оснују верску заједницу као правно лице, Европски суд за људска права се бавио и у случају **Московски огранак Армије спаса против Русије** (представка бр. 72881/01, пресуда од 5. октобра 2006. године).[206]

Армија спаса званично је деловала у Русији од 1913. до 1923. године када је забрањена као антисовјетска организација. Свој рад у Русији обновили су 1992. године, када су се и 6. маја регистровали као правно лице код Московског одељења правде. Када је 1. октобра 1997. године ступио на снагу нови Закон о слободи савести и верским удружењима, који је захтевао пререгистрацију свих верских организација, Московски огранак је поднео захтев за пререгистрацију Московском одељењу правде (Moscow Justice Department), који је одбијен 18. фебруара 1999. године. Ту одлуку су касније потврдили Пресненски обласни суд и Московски градски суд. Одлуке су се, у основи темељиле на анализи Повеље Армије спаса, унутрашњој организацији и чланству управних органа. По мишљењу надлежних московских органа, Огранак није био никаква самостална верска организација већ представништво међународне организације са седиштем у Лондону, по својој структури и организацији је парамилитарна организација, на шта упућују чинови, ношење униформе, реч „Армија" у називу и др. Након ових одлука, 29. маја 2001. године покренут је поступак од стране московских управних и судских власти за укидање Московског огранка Армије спаса. На жалбу тог Огранка, Уставни суд Русије је укинуо све одлуке о укидању, након чега су и московски судови одбили захтев Московског одсека правде за гашење Московског огранка Армије спаса.

Московски огранак Армије спаса поднео је представку Европском суду за људска права у којој се позвао да су одлуком о одбијању пререгистрације, и тиме онемогућавањем стицања правног субјективитета, руске власти повредиле чл. 9. и 11. ЕКЉП. Влада Русије оспорила је подносиоцу представке статус „жртве" јер је он и даље има статус правног лица према руском Грађанском законику, пошто је већ раније био унет у Јединствени државни регистар правних субјеката. Након одлуке Таганског обласног суда од 18. фебруара 2003. године, подносилац представке је могао да обавља своје активности без било каквих препрека. Поступак гашења је био грешка која је отклоњена.

Европски суд за људска права је закључио да је поднесак био основан. У образложењу пресуде је речено:

> ... право на формирање правног субјекта у циљу заједничког деловања, зарад остваривања заједничких интереса један је од најважнијих аспеката права на организовање, толико значајан да би без њега ово право изгубило сваки смисао. Суд чврсто стоји на становишту да одбијање од стране домаћих власти да подносиоцу омогуће добијање статуса правног лица представља мешање у његово право на слободно организовање. (видети *Gorzelik*, ..., и *Sidiropoulos*...). Када је у питању верска

[206] Case of the Moscow branch of the Salvation Army v. Russia

организација овакво одбијање уједно представља и кршење права на слободу вероисповести, која је дефинисана чланом 9 Конвенције. (видети *Metropolitan Church of Bessarabia*,...). Право верујућих на слободу вероисповести подразумева да ће верским заједницама бити омогућено да функционишу несметано и слободни од неконтролисаних утицаја државе (видети *Metropolitan Church of Bessarabia*,...). Праву верника на слободу вероисповести одговара очекивање да ће заједници бити дозвољено да функционише мирно без арбитрарног мешања државе (видети Hasan and Chaush v. Bulgaria, бр. 30985/96, par. 62, ECHR 2000-XI).

Суд је мишљења да у датим околностима, када је верска заједница била у обавези да промени своје опште акте у делу којим је регулисано оснивање организације и одбијањем да се ови акти препознају од стране државних органа, што је довело до тога да ова верска заједница изгуби својство правног лица, дошло до мешања у право на слободу организовања организације. Како Закон о верским заједницама, ограничава право оним религијским групама које немају својство правног лица да у пуном обиму практикују своје активности (видети *Kimlya, Sultanov and Church of Scientology of Nizhnekamsk v. Russia* (dec.), nos. 76836/01 and 32782/03, 9 јун 2005) јасно је да се настала ситуација мора сагледати у светлу права организације на слободно удруживање. Суд наглашава, а у складу са својом праксом, да право на слободу вероисповести које је гарантовано Конвенцијом, искључују било какво право државе да одређује да ли су одређена веровања или начини на које се та веровања исказују легитимна (видети *Hasan and Chaush*, cited above, § 78, and *Manoussakis and Others v. Greece*, judgment of 26 September 1996, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV, § 47) Несумњиво је да за припаднике подносиочевог огранка, коришћење чинова, који су слични онима који се користе у војсци као и ношење униформи представља специфичан начин унутрашњег организовања ове верске заједнице и испољавања веровања припадника Војске спаса. Немогуће је са сигурношћу утврдити да се ова организација залаже за насилну промену Устава, као и да подрива основе правног поретка и сигурности Државе. Јасно је установљено да нису представљени никакви докази који би поткрепили овакве тврдње, како у поступцима пред домаћим судовима тако и на расправи о Конвенцији. Из свега тога произилази да су закључци домаћих власти били неусаглашени са чињеничним стањем.

2. Суд поновно истиче да постоји могућност да је у појединим случајевима програм неке асоцијације скрива праве циљеве и намере који су различити од оних које иста јавно прокламује. Да би се доказало да то није случај, програм асоцијације се мора упоредити да деловањем лидера исте као и са њиховим ставовима.

У светку претходно реченог, Суд закључује да мешање у права подносиоца на слободу вероисповести и слободу удруживања није било оправдано. Стога, постојало је кршење чл. 11. Конвенције, читајући у светлу чл. 9.“

Нешто другачије природе је случај **Свето Михајловске парохије против Украјине** (представка бр. 77703/01, пресуда од 14. јуна 2007. године),[207] који се састојао у спору око права једне православне Кијевске парохије да напусти Украјинску православну цркву Московске патријаршије и да приступи Украјинској православној цркви Кијевске патријаршије. Спор је правно настао када је Парохијска скупштина донела одлуку о иступању из своје дотадашње Цркве, променила статут и затражила од надлежних Градске управе Кијева да изврши регистрацију промена.

Дана 5. априла 1989. године група од 25 људи одлучила је да образује верско удружење под окриљем Руске православне цркве, а уједно су донели одлуку и да изграде цркву под називом „Свето Михајловска црква хиљадугодишњег крштења у Кијевској Русији. На основу поднете пријаве, Савет за религиозна питања Кабинета министара Украјине регистровао је 22. фебруара 1990. године подносиоца пријаве као верско удружење у саставу Руске православне цркве, у Дарнитском округу града Кијева. Верско удружење је одобрило 4. марта 1990. године свој статут и изабрало управна тела (Парохијску скупштину, Парохијски савет и Надзорни одбор. Крајем истог месеца надлежном Савету за верска питања су пријављене промене управних тела верског удружења. Парохијска скупштина је следећих година константно имала између 20 и 27. чланова, а Парохијски савез шест чланова. Дана 8. фебруара 1993. године,

[207] Case of Svyato-Mykhaylivska Parafiya v. Ukraine

представник Председника Украјине у Кијеву донео је формалну одлуку о регистрацији статута верског удружења чиме је оно добило статус правног лица.

Између 1994. и 1999. године дошло је до већег броја унутрашњих проблема у парохији, који су се у суштини тицали незадовољства Парохијске скупштине радом додељеног свештеника (пароха), управљањем црквом, финансијских питања и односом епархије према парохији. Било како било, 24. децембра 1999. године Парохијска скупштина донела је, са 21 глас од присутних 27 чланова, одлуку да изађу испод јурисдикције и канонског поретка Московске патријаршије и да пређу под јурисдикцију Кијевске патријаршије. Архиепископ Филарет је 25. 12. 1999. године и 10. јануара 2000. године прогласио парохију делом Кијевског патријархата. На основу оваквих одлука, заступник Парохије поднео је 27. 12. 1999. године Државној администрацији града Кијева захтев да региструје амандмане на статут и промену деноминације. Московска патријаршија није прихватила овакав развој догађаја па је 2. јануара 2000. године сазвала састанак Парохијске скупштине, на коме је присуствовало 309 лица из других градских парохија (Влада је тврдила да су 295 лица активни чланови Парохије) на којем су усвојене измене статута према модел обрасцу за парохије Московске патријаршије и изабрани нови органи Парохије, укључујући и Парохијску скупштину од 19 лица. Државна администрација града Кијева одбила је 21. јануара 2000. године да региструје промене статуса Парохије и прелазак под јурисдикцију Кијевског патријаршије. Кијевски градски суд је 17. фебруара 2000. године такву одлуку потврдио. У образложењу одлуке је изнето да након што је Парохијска скупштина донело 24. 12. 1999. године одлуку да иступа из Московске патријаршије и приступа Кијевској патријаршији, чланови Скупштине више нису припадали Московској патријаршији па самим тим више нису могли да доносе легалне одлуке о променама статута Парохије и, сходно томе, нису више могли да представљају Парохију. Захтев за регистрацију промена статута поднела су лица која нису припадала Московској патријаршији у тренутку подношења захтева, а у чијем саставу је била Парохија. На жалбу Парохије, Врховни суд Украјине је потврдио одлуку Градског суда Кијева и додатно констатовао да по становишту суда фиксни састав Парохијске скупштине није у складу са законом пошто се тиме онемогућава већина чланова Парохије да учествује у доношењу статутарних одлука.

У поднеску Европском суду за људска права Свето Михајловска парохија је навела да је одбијањем регистрације промене статута Парохије прекршена њихова слобода вероисповести, из чл. 9. ЕКЉП, а у вези са чл. 6. и 11. ЕКЉП. У свом одговору Влада Украјине се углавном позвала на аргументе судова, истичући да подносиоци представке не могу да представљају Парохију, пошто она никада ње била у саставу Украјинске православне цркве Кијевске Патријаршије.

Европски суд за људска права је пресудио да су украјинске власти прекршиле слободу вероисповести подносиоца представке утврђену чл. 9. ЕКЉП, како самостално тако и у вези са чл. 6. и 11. ЕКЉП. У образложењу пресуде је наведено:

> „Суд сматра да у случајевима када је верска група у очигледном сукобу са старешинством цркве којој фактички припада... и када је у обавези да промени статут и да региструје своје амандмане са ризиком да буде искључена из организације којој је оригинално припадала, а која је овим статутом створена, захтева посебно опрезан, неутрални приступ конфликту од стране домаћих власти. Он уједно закључује да одбијањем од стране Градске управе Града Кијева да региструје измене и амандмане на статут подносиочеве организације, што је подржано и одлукама Градског суда у Кијеву као и Вишег суда... представља уплитање у право организације на слободу религије у смислу члана 9. Конвенције, па чак и у смислу члана 11.
>
> У конкретном случају Суд сматра да је овим угрожено право једне верске заједнице да у пуном обиму практикује своје верске активности, као и активности које уобичајено спроводе регистровани правни субјекти... Такође је овако спречена да се придружи Кијевском Патријархату као независној верска заједница која управља пословима везаним за цркву коју је саградила и која јој је додељена за намене богослужења.
>
> Суд запажа да у складу са чланом 9. став 2. и чланом 11. став 2. Конвенције изузеци од слободе вероисповести морају бити уско тумачене и да њихово набрајање мора бити стриктно рестриктивно (видети, *mutatis mutandis*, *Sidiropoulos and Others v. Greece*, пресуда од 10. јула 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-IV, § 38) Легитимни

циљеви су стриктно набројани у овој одредби и то су: интерес јавне безбедности очување јавног поретка, здравља или морала, као и заштита права и слобода других...

Суд примећује да је у демократском друштву неопходно да се ограниче права на слободу вероисповести да би се очували интереси различитих верских група (видети *Kokkinakis v. Greece*, пресуда наведена горе, pp. 17 and 18, §§ 31 and 33). Без обзира на ту чињеницу листа ограничења наведена у члановима 9. и 11. Конвенције је крајње рестриктивна и она морају бити тумачена веома стриктно, у оквиру строгих граница прописаних од државе и само убедљиви разлози у крајњем случају могу оправдати ограничења ових слобода. Било које од ових ограничења мора бити у складу са „акутним друштвеним интересом" и мора бити „пропорционално циљевима који се желе постићи" (видети, између осталог, *Wingrove v. the United Kingdom*, пресуда од 25. новембра 1996, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-V, стр. 1956, § 53).

Даље, одељак 8 Закона није ни на једном месту установио било каква ограничења као ни забране верским заједницама везана за одређивање начина на који ће се примати нови чланови, као ни на који ће се бирати органи.

Зарад остваривања права која су гарантована чланом 9, а тумачена у смислу члана 11. Конвенције, треба схватити да су ово биле приватно правне одлуке које не би требало да буду подложне државном уплитању, осим у случајевима када оне утичу на права других, као и у случајевима примене ограничења која су прописана чланом 9. став 2. и чланом 11. став 2. Конвенције.

Другим речима, држава не може обавезати приватну организацију која функционише у складу са законом да прима чланове или да искључи постојеће припаднике из чланства. Уплитање ове врсте водило би кршењу права верских заједница да саме регулишу властито деловање и да слободно управљају својим пословима. Стога суд мора испитати правила прописана Статутом као правила везана за припадање парохији, као и чињеничне околности случаја...

Суд поново наглашава да су верске заједнице слободне да одреде начине пријема нових чланова, као и начине искључивања старих чланова. Унутрашња структура верских организација и правила која се тичу чланства у овим организацијама морају бити сагледавана као средства помоћу којих се верским заједницама омогућава да изразе своја веровања и своју верску традицију. С тога Суд закључује да право на слободу вероисповести искључује било какво право државе да одреди да ли су начини на које се исказују верска осећања прикладни (видети *Hasan and Chaush*, наведена горе,, § 78; и *Manoussakis and Others v. Greece*, пресуда од 26. септембра 1996, *Reports* 1996-IV, § 47)."

Као што се из приказаних случајева могло видети, повезаност слободе вероисповести, слободе удруживања и статуса правног лица добија на посебној тежини у правним системима у којима се стицање правног субјективитета од стране верских удружења, односно верских организација везује за одређени акт државног органа, било у форми посебног законског или управног признања или уписа у одређени регистар. У претходно цитираном случају Митрополијске цркве Бесарабије, Европски суд за људска права је, на аргументе Владе Молдавије да је деловала у духу толеранције и да није ометала делатност подносиоца представке, закључио: „Што се тиче толерантности коју је Влада наводно показала према Митрополијској цркви Бесарабије и њеним члановима, Суд такву толеранцију не може да посматра као замену за признавање, јер се једино признавањем стичу одговарајућа права".

Наметање захтева за државно признање само по себи није неспојиво са слободом мисли, савести и вероисповести, али држава мора бити врло опрезна и мора задржати своју позицију строге неутралности, и истовремено мора бити кадра да докаже како има ваљане основе за одбијање признања.[208] Поред тога, процес регистрације мора штитити од неспутаних дискреционих овлашћења и мора бити такав да се избегне произвољно доношење одлука.[209] Иако је држава „овлашћена да верификује да ли неки покрет или удружење спроводи, наводно

[208] Murdok, op. cit., str. 81.

[209] *Supreme Holy Council of the Muslim Community* (Врховни свети савет Исламске заједнице), бр. 39023/97, 16. децембар 2004, stav 33

тежећи верским циљевима, активности које су штетне за становништво“,[210] не би требало да изгледа као да она процењује упоредну легитимност различитих уверења.[211]

Повезаност слободе вероисповести и слободе удруживања траје за све време постојања верске заједнице. У том погледу је значајан став Европског суда за људска права изнет у спору *Уједињена комунистичка партија Турске и други против Турске* (30. јануар 1998). Спор се тицао могућности забране политичке партије али су закључци до којих је дошао суд релевантни за било које удружење, па и верско. Суд је констатовао следеће[212]:

> „Не може се закључити да су органи власти државе у којој неко удружење, путем својих активности. угрожава установе те државе, лишени права да заштите те установе. С тим у веза Суд истиче да је раније заузео став да се у систему Конвенције подразумева потреба да се направи известан компромис између захтева одбране демократског друштва и права појединца (видети, *mutatis mutandis,* пресуду у случају *Класс и други п. Немачке од* 6 септембра 1978, серија А бр. 28, стр. 28, став 59). Да би се дошло до таквог компромиса. свака интервенција државних органа мора бити у складу са ставом 2. члана 11. који ће Суд размотрити даље у тексту (видети ставове 37. ef seq.*)* Тек када заврши преиспитивање. Суд ће бити у позицији да донесе одлуку, а у светлости свих околности случаја, да ли треба применити члан 17. Конвенције.
>
> Влада је пред Комисијом, заузврат, истакла да иако члан 11. гарантује слободу оснивања удружења, он у том смислу не спречава да оно престане са радом.
>
> Комисија је заузела став да се слобода удруживања не односи само на право да се оснива политичка партија већ и да гарантује право такве партије, када је већ основана, да слободно настави своје политичко деловање.
>
> Суд поново напомиње да је циљ Конвенције гарантовање права која нису теоријска или илузорна, већ практична и стварна (видети, међу другим изворима, пресуду у случају *Artico* п. Италија од 13. маја 1980, серија А бр. 37, стр. 16, став 33. и претходно наведену пресуду у случају *Лоизидоу,* стр. 27, став 72). Право које се гарантује чланом 11. било би увелико теоријско и илузорно уколико би се ограничавало на оснивање удружења, пошто би домаћи органи власти одмах могли да га укину без обавезе да се придржавају Конвенције. Из овога проистиче да заштита коју пружа члан 11. траје све док удружење постоји и да домаћи органи власти, при укидању удружења, морају испунити захтеве из става 2. те одредбе...“

Обавеза државе да се не меша, односно да буде неутрална у споровима између верских заједница или унутар верских заједница у тесној је вези са осигурањем аутономије верских организација, која произилази из саме слободе вероисповести. Сама суштина слободе вероисповести била би доведена у питање уколико држава може, у унутрашњим црквеним споровима, да интервенише у корист једне или друге стране, или ако може да фаворизује једну верску заједницу у односу на другу у питањима која су по природи ствари област њихове искључиве аутономије.

Из верске неутралности државе произилази и њена обавеза на паритет: оно што она одобри једној конфесији то она не сме, по правилу, да забрани другима. Држава је такође обавезна и да спречи повреду (дирање) слободе вероисповести појединаца или верских заједница од стране других верских заједница.[213]

Европски суд за људска права је у више својих пресуда јасно истакао обавезу државе да се понаша неутрално у међусобним споровима верских заједница и унутрашњим споровима између припадника исте верске заједнице. У ситуацијама када је држава интервенисала у унутрашње организационе послове верских заједница, Суд је, по правилу, утврђивао кршење чл. 9. Европске конвенције о људским правима. У предметима *Сериф против Грчке*[214] и *Агга против Грчке*[215], подносиоци су осуђени за кривично дело „узурпације функције верског службеника признате вере и јавно ношење одоре таквог верског службеника“. У тим предметима, подносиоци су били у својим заједницама изабрани за муфтије. Међутим, влада је

---

[210] *Manoussakis and others v. Greece*, пресуда од 26. 9. 1996, Reports 1996–IV у ст. 40

[211] *Hasan and Chaush v. Bulgaria [GC], бр.* 30985/96, Reports 2000–XI, sct. 84–89 у ст. 78

[212] Наведено према, Ditertr, op. cit., str. 316.

[213] Adelbert Erler, Kirchenrecht, 5. Auflage, Muenchen, 1983, стр. 96-97.

[214] *Serif v. Greece*, br. 38178/97, Reports 1999–X, stavovi 49–54, 14. пресуда од 14. децембара 1999.

[215] *Agga v. Greece (No. 2), бр.* 50776/99 i 52912/99, ставови 56-61, пресуда од 17. октобра 2002.

на исте функције именовала друга лица. Закључивши да се ради о кршењима члана 9. ЕКЉП, Суд је закључио да ако група појединаца некога добровољно следи као верског вођу, кажњавање таквог вође није компатибилно са захтевима верског плурализма у демократском друштву. Суд је нагласио да се не може сматрати неопходним у демократском друштву то да држава предузима мере како би осигурала да верске заједнице имају јединствено вођство. Одговарајући на забринутост коју је изразила држава, да поделе унутар заједница могу довести до тензија, Суд је изнео следећи став[216]:

- „Мада Суд увиђа да јесте могуће да у верској или било којој другој заједници у којој дође до подела, то изазове тензије, сматра да је то једна од неизбежних последица плурализма. Улога власти у таквим околностима није да разлог тензија уклања тако што ће елиминисати плурализам, већ да осигура да супротстављене групе једна другу толеришу … (*Ага против Грчке*.)“
- „Иако Суд признаје да је могућно да у ситуацијама у којима дође до поделе у некој верској или било којој другој заједници избије напетост, он сматра да је то једна од неизбежних последица плурализма. Улога власти у таквим околностима није да уклоне узрок напетости елиминацијом плурализма, већ да обезбеде да конкурентне групе толеришу једна другу „ (*Сериф против Грчке*).

Сличне се чињенице појављују у, често цитираном, предмету *Хасан и Чауш против Бугарске* (представка бр. 71156/01, пресуда од 26. октобра 2000), у којем је Суд закључио да се ради о кршењу члана 9. ЕКЉП кад је Влада интервенисала у организацији и вођству муслиманских заједница у Бугарској, тако што је, рецимо, одбила да званично прихвати неке одлуке које су донесене на скупу муслимана на државном нивоу, као што су избор главног муфтије и промене интерних статута групе, и званично прихватила супротстављену групу као једину организацију која ту веру представља у Бугарској, те тој супротстављеној групи дозволила да подносиоце присилно избаци из службених просторија, на основу таквог званичног прихватања. Суд је у одлуци констатовао:

> „У овом случају странке у спору се разилазе око тога да ли се догађаји о којима је реч - а сви се односе на организацију и руковођење муслиманском заједницом у Бугарској - тичу права појединих предлагача на слободу исповедања своје вере и, следствено томе, да ли члан 9 важи. Предлагачи су тврдили да су њихове верске слободе доведене у питање, док је Влада разматрала њихове жалбе углавном са становишта члана 11. Конвенције.
>
> Суд подсећа да верске заједнице традиционално и свуда постоје као организоване институције. Оне се придржавају правила за која њихови следбеници често сматрају да су божанског порекла. Верски обреди имају своје значење и верници их сматрају светињама уколико их обављају за то овлашћена свештена лица, а у складу с тим правилима. Личност свештених лица је несумњиво важна за сваког члана заједнице. Учествовање у животу заједнице је на тај начин исповедање вере, што је заштићено чланом 9. Конвенције.
>
> Када се говори о организацији верске заједнице, члан 9. Конвенције мора се тумачити у светлости члана 11. који пружа заштиту у друштвеном животу људи против неоправданог мешања државе. Гледано из овог угла, право верника на слободу вероисповести обухвата очекивање да ће заједници бити дозвољен миран рад, без самовољног мешања државе. Доиста, самосталан живот верских заједница неопходан је елемент плурализма у демократском друштву и стога је кључно питање заштите која се пружа чланом 9. Као такво, то није само питање организације заједнице већ и права да сваки активни члан стварно ужива верску слободу. Када организација живота заједнице не би била заштићена чланом 9. Конвенције, сви остали видови верске слободе појединца били би угрожени.
>
> У овом случају нема сумње да су предлагачи активни чланови верске заједнице. Први предлагач био је именовани врховни муфтија бугарских муслимана. Суд нема потребе да утврђује да ли је други предлагач, који је раније радио као вероучитељ, био и запослен као секретар у канцеларији врховног муфтије, јер је неоспорно да је г. Цхаусх муслимански верник који је активно учествовао у верском животу у то време.

[216] Видети, Donna Gomien, Kratki vodič kroz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, 3. izdanje, Sarajevo, 2005, стр. 107.

Из овога се да закључити да су се догађаји који су предмет жалбе тицали права оба предлагача на слободу вероисповести, која је заштићена чланом 9. Конвенције. Према томе, та се одредба може применити.

Поред тога, Суд не сматра да се случај може на бољи начин решавати само по основу члана 11. Конвенције, како је то предложила влада. Таквим приступом би се жалбе предлагача извукла из склопа свих околности и занемарила би се њихова суштина.

Суд стога сматра да предлагачеве жалбе треба разматрати по основу члана 9. Конвенције. У оној мери у којој се те жалбе дотичу организације заједнице, Суд поново напомиње да се члан 9. мора тумачити у светлости заштите која се пружа чланом 11. Конвенције...

Суд стога сматра да мешање у унутрашњу организацију муслиманске заједнице и у слободу вероисповести предлагача није било „прописано законом“ у том смислу што је било самовољно и сто се темељило на законским одредбама које допуштају неограничено дискрециono право органима извршне власти и што није задовољавало прописана мерила јасноће и предвидљивости.“

Већ у следећем случају из 2001. године, *Митрополијске цркве Бесарабије против Молдавије* (пресуда од 13. децембра 2001. године), Суд је наведено становиште даље развио:

„Суд је такође сматрао да је у демократском друштву, у ком у истом становништву истовремено постоји неколико религија, понекад потребно ограничити ову слободу да би се ускладили интереси разних група и осигурало поштовање сваке вере (види пресуду у претходно наведеном случају *Кокинакис,* стр. 18, став 33).

Међутим, примењујући своја регулаторна овлашћења у овој области и у својим односима са разним религијама, верским заједницама и веровањима, држава је обавезна да остане неутрална и непристрасна (види пресуду у претходно поменутом случају *Хасан и Чауш,* став 78). Овде је улог очување плурализма и нормалног функционисања демократије, чија је једна од основних карактеристика могућност коју пружа за разрешење проблема државе путем дијалога, без ослањања на принуду, чак и када су ти проблеми непријатни (види пресуду у случају *Уједињена комунистичка партија Турске против Турске* од 30. јануара 1998. године, *Извештај* 1998–I, стр. 27, став 57). Следи да улога власти у таквим околностима није да уклони извор напетости елиминисањем плурализма већ да осигура да супротстављене групе толеришу једна другу (види случај *Сериф против Грчке,* бр. 38178/97, став 53, ECHR 1999[217]).

Суд такође примећује да у принципу право на слободу вероисповести за сврхе Конвенције искључује да држава процењује легитимност верских осећања или начина на који се испољавају. Државне мере којима би се давала предност неком вођи или органима подељене верске заједнице или вршио притисак на заједницу или део заједнице да се против своје воље ставе под јединствено руководство такође би представљале повреду слободе вероисповести. У демократском друштву није потребно да држава спроводи мере да би осигурала да верске заједнице остану под једним руководством или се доведу под њега (види случај *Сериф против Грчке,* поменут у горњем тексту, став 52). Слично томе, у случајевима где примена права на слободу вероисповести или једног од саставних делова те слободе према унутрашњем праву зависи од претходне дозволе, учешће признате црквене власти у поступку давања дозволе не може се помирити са захтевима става 2 члана 9 (види, *мутатис мутандис,* случај *Пентидис и други против Грчке,* бр. 23238/94, Извештај Комисије од 27. фебруара 1996. године, став 46).“

Такво становиште Суда још је јасније поновљен у пресуду у случају *Врховни свети савет Исламске заједнице против Бугарске* (Supreme Holy Council of the Muslim Community v. Bulgaria, представка бр. 39023/97, пресуда од 16. децембра 2004[218]):

„... мере државе којима она фаворизује одређеног лидера или групу у некој подвојеној верској заједници, или настоји да ту заједницу или један њен део примора да се стави

[217] „Суд не сматра да у демократском друштву држава треба да предузима мере како би се обезбедило да верске заједнице задрже или добију јединствено руководство“ - *Сериф п. Грчке, одлука* од 14. децембра 1999.

[218] Врховни свети савет Исламске заједнице против Бугарске, представка бр. 39023/97, пресуда од 16. децембра 2004.

под вођство једног руководства противно својој вољи, представљати кршење слободе вероисповести...

Влада је тврдила да су власти само вршиле медијацију између супарничких група и асистирале у процесу уједињења, у оквирима својих уставних обавеза да осигурају верску толеранцију и мирољубиве односе између верских група.

Суд се слаже да држава има такву обавезу и да њено вршење се може састојати у медијацији. Неутрална медијација између група верника није у принципу кршење права верника заштићених чл. 9. Конвенције, иако државне власти морају бити опрезне у тој нарочито деликатног области...

Суд понавља да је аутономно постојање верских заједница нераскидиви део плурализма у демократском друштву. Мада се може показати да је за државу неопходно да ступи у акцију како би помирила интересе разних вероисповести и верских група које коегзистирају у једном демократском друштву, држава је дужна да остане неутрална и непристрасна у остваривању својих регулаторних овлашћења и у својим односима са разним вероисповестима, верама и уверењима. Овде се ради о очувању плурализма и о ваљаном функционисању демократије, чија је једна од основних карактеристика могућност коју нуди за решавање проблема земље кроз дијалог, чак и онда када су ти проблеми веома непријатни (види *Kokkinakis v. Greece*, пресуда од 25 May 1993, Series A бр. 260-A, p. 18, § 33, *Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova*, бр. 45701/99, § 123 ECHR 2001-XII, и *Hasan and Chaush v. Bulgaria*, наведена горе, § 78).

У овом случају, одговарајући закон и пракса и акције власти ... имале су за последицу да се подељена заједница примора да има јединствено руководство противно вољи једног од двају ривалских руководстава.

Услед тога једна група лидера била је фаворизована док је друга била искључена и лишена могућности да настави да аутономно управља својим пословима и имовином оног дела заједнице који јој је пружао подршку. ...

Улога власти у ситуацији сукоба између или унутар верских група није да отклони узрок тензија елиминисањем плурализма него да обезбеди да се супарничке групе међусобно толеришу. Суд је већ претходно нагласио, државне мере које фаворизује појединог лидера подељене верске заједнице или присиљавају заједницу или њен део да се ставе под јединствено руководство упркос њиховој вољи, представљају кршење слободе вероисповести...

Држава није саопштила због чега у овом случају њен циљ успостављања легалности и исправљања неправди није могао да се оствари другим средствима, без приморавања подељене заједнице да се стави под јединствено руководство".

И у једној од својих најновијих пресуда, у спору „*97 чланова Глдани заједнице Јеховиних сведока и 4. других против Грузије*" (представка бр. 71156/01, пресуда од 3. маја 2007), Суд је сматрао за потребним да посебно истакне обавезу државе на неутралност у односу на све верске заједнице на својој територији:

„У неколико прилика, Суд је сматрао да у примени својих надзорних (контролних) овлашћења у овој сфери /слобода вероисповести/ и у свом односу са различитим вероисповестима, деноминацијама и веровањима, држава има обавезу да остане неутрална и непристрасна (видети *Hassan and Chaush,* наведен горе, § 78; *Manoussakis and Others v. Greece,* пресуда *од* 26 септембра 1996, *Reports* 1996-IV, § 47; и *Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova*, br. 45701/99, § 123, ECHR 2001-XII), што је неспојиво са било каквим овлашћењем државе да оцењује легитимност верског уверења (видети, *mutatis mutandis*, *Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France* [GC], бр. 27417/95, § 84, ECHR 2000-VII).

Суд жели да нагласи, у име слободе вероисповести, да држава није овлашћена да примењује било какву врсту притисак у циљу промовисања неког верског убеђења (видети *Larissis and Others v. Greece*, пресуда од 24 фебруара 1998, *Reports* 1998-I, §§ 54 and 59). У сваком случају, улога власти у таквим околностима није да отклони узрок тензија елиминацијом плурализма него да осигура да се супротстављене групе међусобно толеришу (види *Serif v. Greece*, br. 38178/97, § 53, ECHR 1999-IX). Улога државе огледа се у доприносу јавном реде, верској хармоније и толеранције у оквиру демократског друштва (види *Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey* [GC], бр. 41340/98, 41342/98, 41343/98 41344/98, § 91, ECHR 2003-II) и тешко је за

поверовати да она може да се огледа у давању мањег значаја одређеном веровању или цркви за које је становништво одређене земље историјски и културолошки повезано.“

Коначно, колективни аспект слободе вероисповести наглашен је и признањем од стране Европског суда за људска права да црква или друга верска организација могу да (за себе) издејствују статус „жртве“ у смислу члана 34. ЕКЉП. Другачије речено, како би се испунили критеријуми прихватљивости, црква може бити призната као лице које има право да оспори мешање у погледу верских уверења онда када може да покаже да то чини у заступничком (репрезентативном) својству, у име својих припадника:

„Суд понавља на самом почетку да црква или црквени ред могу као такви да у име својих верника врше права зајамчена чланом 9 Конвенције *(Cha'are Shalom v Tsedek против Француске,* бр. 27417/95, став 72, ECHR 2000). У посматраном се случају Митрополијска црква Бесарабије, дакле, може сматрати подносиоцем представке за сврхе члана 34 Конвенције.“[219]

Пошто према чл. 20. ст. 5. Закона о црквама и верским заједницама Министарство вере при доношењу решења о захтеву за упис у Регистар узима у обзир, поред одлука Европског суда за људска права, и судске одлуке у погледу регистрације или деловања одређене верске организације у једној или више држава чланица Европске уније, ми ћемо овде указати и на неке одлуке највиших судова Немачке, које су се, управо, односиле на колективни аспект слободе испољавања вероисповести..

Уставни суд Немачке је у поступку по уставним жалбама одлучивао о повреди слободе вероисповести „*Духовног савета Бахаи (верске заједнице) у Тибингену*“ и чланова тог Савета. Први подносилац жалбе било је Духовни савет. **Пресудом од 5. фебруара 1991. године (BVerfGE 83, 341), Уставни суд Немачке** је утврдио да је прекршен чл.. 4. ст. 1. и 2. (слобода вероисповести) и чл. 140. Устава, у вези са чл. 137. ст. 3. и 4. Вајмарског устава[220], када су Управни суд у Тибингену и Виши земаљски суд у Штутгарту одбили да упишу у Регистар удружења „Духовни савет Бахаи у Тибингену са седиштем у Тибингену“.[221]

Верска заједница Бахаи је верски правац настао из шиитског ислама и заступљена је у више земаља. Она је хијерархијски установљена и вођена је од девет изабраних чланова „Универзалне куће праведности“ са седиштем у Хаифи (Израел). У земљама у којима постоји већи број месних заједница годишње се од стране свих чланова врши избор Националног духовног савета од девет чланова, путем индиректних избора. Овај Савет је у Немачкој организован као регистровано удружење, док у другим земљама се национални савети региструју као удружење или као неки други одговарајући правни облик, у зависности од верског законодавства. Орган управљања на нивоу општинских заједница је месни Духовни савет, којег бирају чланови локалне заједнице, тајним гласањем, на годину дана, и који, такође, има девет чланова.

Духовни савет Бахаи заједнице у Тибингену поднео је код Управног суда у Тибингену пријаву за упис у Регистар удружења, у складу са Грађанским закоником, и приложио је свој статут. Управни суд у Тибингену је тај захтев одбио, а Виши земаљски суд у Штутгарту је ту одлуку потврдио као исправну. Основни разлози за одбијање регистрације „Духовног савета Бахаи у Тибингену“ као верског удружења били су следећи: пријавом се тражи регистрација као удружења једног „органа“ верске заједнице у Тибингену а не саме месне верске заједнице; статут није у складу са начелима самосталности и самоуправе удружења (аутономија удружења) пошто према статуту постоји могућност знатног утицаја трећег лица, Националног Духовног савета, на рад и правни положај удружења (Национални духовни савет, на пример, може да смени чланове Духовног савета, може да укине удружење, даје сагласност на измене статута, одређује надлежности месног Духовног савета, у случају гашења имовина прелази на Национални духовни савет); поједине одредбе статута нису у складу са захтевима Грађанског

[219] Из образложења пресуде у случају Митрополијска црква Бесарабије против Молдавије.

[220] Према чл. 140. Устава, одредбе чланова 136, 137, 138, 139 и 141 немачког Устава од 11. августа 1919. представљају саставни део Устава Немачке. Према чл. 137. ст. 3. и 4. Вајмарског устава из 1919. године, свака верска заједница уређује и управља својим пословима самостално у оквиру законом који за све једнако важе, утврђених граница. Оне одређују своје службе без учешћа државе или грађанских општина, а добијају правну способност према општим прописима грађанског права.

[221] У Немачкој не постоји посебан централни Регистар цркава и верских заједница. О односу цркве и државе у Немачкој видети следећи одељак и наслов „Систем кооперативне одвојености цркве и државе“.

законика (сазивање скупштине, пријем нових чланова), барем онако како се оне примењују на друга удружења.

У поднетој уставној жалби, верска заједница „Духовни савет Бахаи у Тибингену“ је истакла да је ускраћивањем регистрације као удружења онемогућена да стекне правни субјективитет и да је тиме повређено њено право из чл. 4. ст. 1. Устава, чл. 140. Устава у вези чл. 137. ст. 3. и 4. Вајмарског устава. У жалби су посебно истакли да према аутономном праву целе Бахаи верске заједнице, правни субјективитет не припада заједницама као таквим (националним и месним заједницама) већ највишим управним органима, а да су овлашћења Националног духовног савета саставни део њихове вере. Ускраћивањем регистрације они су онемогућени да се организују онако како то обавезно произилази из садржине веровања Бахаи заједнице.

Уставни суд Немачке је у својој пресуди закључио:

„Уставне жалбе су основане.

Месни Духовни савет Бахаи у Тибингену и верници Бахаи заједнице имају уставно право из чл. 4. ст. 1. и 2. Устава. Додуше, једна заједница не може, само из тврдње и саморазумевања, претендовати да је вера и верска заједница, и на основу тога оправдавати позивање на зајамчену слободу из чл. 4. ст. 1. и 2. Устава, за себе и своје чланове; шта више, мора се и чињенично, према духовном садржају и спољној појавној слици, радити о вери и верској заједници. Да то, у случају спора, провери и о томе одлучи припада – као примене правила државног правног поретка – државним органима, у крајњем случају судовима, које при том, међутим, не могу слободно користити моћ одлучивања, већ морају утврдити појам религије који одговара, Уставом замишљеном или претпостављеном, смислу и сврси зајамченог права. У постојећем случају ипак нису потребна таква разматрања пошто је карактер Бахаи веровања као религије и Бахаи заједнице као верске заједнице очигледан, према постојећој животној реалности, културној традицији и општем, као и верско-научном разумевању.

Слобода вероисповести у смислу чл. 4. ст. 1. и 2. Устава обухвата и верску слободу удруживања, како она из ове одредбе и произилази, у вези са одговарајућим чланом Вајмарског устава о црквама, прихваћеним чл. 140. Устава.

Верска слобода удруживања није изричито наведена у чл. 4. ст. 1. и 2. Устава; посебно се јемче слобода вере, савести, религиозних и светоназорних уверења, као и слобода исповедања вере. Према судској пракси Савезног уставног суда, међутим, слободу вероисповести зајамчену у чл. 4. Устава треба обухватније схватити (упореди BVerrGE 24, 236 [244] ff). Намера уставодавца ... није била да зајемчи слободу вероисповести преко делимичних слобода већ у потпуности. У сваком случају, не може се искључити било које верско право које је признато Вајмарским уставом, као резултат вековног историјског развоја. У та права слободе вероисповести спада слобода вере и савести, укључујући слободу светоназора, слобода приватног и јавног исповедања вере (слобода богослужења) и слобода верског удруживања (упореди чл. 135, 136, 137. ст. 2 Вајмарског устава...)

Зајамчени садржај слободе верског удруживање обухвата слободу да се, на основу заједничког веровања повеже и организује у верску заједницу. Већ појам верска заједница указује на то да се мислило на повезивања на темељу државног правног поретка а не на чисто духовну заједницу култа. Могућност образовања верске заједнице треба да отвори пут да се људи организују као удружење ради остваривања заједничких верских циљева, да оно добије правни субјективитет и да учествује у општем правном саобраћају. При том се не мисли на било какав захтев на одређени правни облик, као што је, на пример, правноспособно удружење или други облик правног лица; зајамчена је могућност, на неки начин установљене, правне егзистенције, укључујући учешће у општем правном промету. Овоме одговара то да чл. 140. Устава у вези са чл. 137. ст. 4. Вајмарског устава отвара могућност верским заједницама и јемчи да стекну правну способност према општим прописима грађанског права. Те прописе треба свако, па и верске заједнице, начелно да поштују...

Судови су образложили недопуштеност наведених одредби статута њиховом насагласношћу са начелом аутономије удружења, које је саставни део права удруживања. Начело аутономије удружења није изричито утврђено у одредбама о удружењима у Грађанском законику. Шта више, оно је изведено из укупних прописа од

> стране судске праксе и литературе који конституисање и организацију удружења као и очување надлежности удружења темеље на вољи чланова удружења... Његов циљ је, упоредиво приватној аутономији, да се очува карактер удружења као савеза лица који је, пре свега, одређен вољним одлукама и активностима његових чланова... У ову аутономију спада ... да сами одреде организацију која одговара њиховим циљевима, уколико то није супротно принудним прописима... У судској пракси је прихваћено да се аутономија може вршити и тако да се право удружења на самоуправу ограничи путем статута; и једно такво ограничење представља вршење аутономије; због тога аутономија је угрожена ако се такве одредбе прогласе недопуштеним... Начело аутономије удружења, како се схвата у судској пракси и литератури, обележено је са две садржинске тенденције, које не морају нужно да теку паралелно: С једне стране, оно штити аутономију у образовању и организационом уобличавању удружења према слободној одлуци чланова, у шта може спадати и улажење у једну хијерархијски организовану заједницу, а, с друге стране, оно чува самоодређење удружења и њених чланова од одрицања које може у потпуности довести до жртвовања сопственог вољног одлучивања. Оно не искључује и шта више отвара пут да се при његовом тумачењу и примени обадве тенденције доведу у равнотежу, уз узимање у обзир околности конкретног случаја, што значи и у односу на особености и циљну усмереност удружења које је у питању. Тако ће се сматрати да је у складу са аутономијом удружења да се створе степенасти савези унутар којих су подсавези - било да су удружења са статусом правног лица или без тог статуса - подређени вишем савезу. Они не губе свој карактер удружења уколико и сопствене задатке испуњавају...
>
> Уколико се при том узме у обзир и особеност верских удружења, која се организују као део једне верске заједнице, тада је разумљиво, са становишта... хијерархијске унутрашње организације верских заједница, везане за веру, да удружења која су део верских заједница или са њима стоје у посебној вези, желе да се подведу под хијерархију својих верских заједница. У томе се не може видети потчињавање под туђи утицај који доводи у питање саму суштину самосталности и самоуправе удружења.
>
> Због тога се аутономија у образовању и организацији једног верског удружења може састојати у томе да се жели, као сврха удружења, да се буде део структуре једне веске заједнице и да се подвргне њеног структури одређеној верским правом. Такви самопрописани циљеви уврштавања, који управо код верског удружења представљају израз верског самоодређења чланова у њиховом заједничком веровању, не морају су проценити као одрицање удружења од самоодређења. Граница је тек тада достигнута када је самоодређење и самоуправа удружења искључено не само у одређеним видовима, који произилазе из хијерархијског поретка условљеног верским правом, него и изван тога у већој мери, тако да удружење више не следи пре свега вољу чланова већ је обично управно место или обична посебна имовине неког другог...“

Полазећи од оваквих ставова, Уставни суд Немачке је закључио да су судови погрешили када су сматрали да надлежности Националног духовног савета представљају „страно мешање“ које укида право самоодређења Бахаи верског удружења. Исто важи и у међусобном односу „Духовног савета Бахаи у Тибингену“ у односу на само месну Бахаи заједницу у Тибингену, која бира чланове тог Савета, пошто „такав начин образовања чланства стоји у сагласности са циљевима удружења, као хијерархијске управне инстанце која управља пословима месне Бахаи заједнице, и управо служи њиховим остваривањима“.

Док се претходни случај тицао права испољавања слободе вероисповести кроз регистровање верског удружења, и тиме стицања приватноправног статуса правног лица, пресуда Уставног суда у случају **Јеховини сведоци против Савезног управног суда**, од 19. децембра 2000. године (BVerfGE, 2 BvR 1500/97) тицала се одбијања да се Јеховиним сведоцима призна статус корпорације (установе) јавног права.

Како према немачком правном систему, додела статуса корпорације јавног права припада земљама, Јеховини сведоци су затражили од власти Берлина (земаљских) да им се призна статус корпорације јавног права сходно чл. 140 Устава, у вези чл. 137. ст. 5. реченица 2. Вајмарског устава. Управа за културна питања Берлина донела је 20. априла 1993. године одлуку о одбијању тог захтева. Ту одлуку су касније потврдили Управни суд у Берлину (25. октобар 1993), Виши управни суд у Берлину (14. децембар 1995) и Савезни управни суд (26. јун 1997). Таква одлука се темељила на ставу да према наведеним уставним одредбама не постоји

правни захтев за добијање статуса корпорације јавног права, већ да удовољавање таквом захтеву подразумева позитиван однос подносиоца захтева према држави, који мора потврдити принципе демократије и толеранције, које су срж уставног поретка Немачке. Јеховини сведоци имају начелан негативни однос према држави, а постоји сумња и у погледу њиховог поштовања начелан толеранције према другим верским заједницама. Посебно је значајно да Јеховини сведоци одбијају, како активно тако и пасивно учешће у изборима. Активно и пасивно учешће у парламентарним изборима представља елементарни принцип демократског поретка, те генерално одбијање учешћа у процесу полтичког образовања воље није у складу са статусом корпорације јавног права.

Јеховини сведоци су у Немачкој активни од краја 19. века. Као „Међународно удружење истраживача Библије“ били су регистровани као удружење 1927. године у Регистар удружења код Управног суда у Магденбургу. Под нацистима су били забрањени, да би обновили рад 1945. године поновним оснивањем као удружења и уписом у Регистар код Управног суда у Магденбургу. Министарство за унутрашње послове ДДР, је забранило рад Јеховиних сведока 1950. године. Након тога, они су формирали заједницу за подручје тадашње Савезне Републике Немачке, са правним статусом удружења, са седиштем у Селтерс/Таунус. Пред сам распад ДДР, Министарски савет ДДР је издао 14. марта 1990. године акт о „државном признању“ Јеховиних сведока. После уједињења Немачке, Јеховини сведоци су изменили своју организацију, тако да је 14. октобра 1999. године, у Регистар удружења код Управног суда Шарлотенбург у Берлину уписана „Верска заједница Јеховиних сведока у Немачкој у. у.“ (Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehoven in Deutschland e. V). На основу уписа у Регистар удружења, Јеховини сведоци имају статус приватно-правног лица.

У уставној жалби на одлуку Савезног управног суда, Јеховини сведоци су навели да су им повређена права утврђена чл. 3 (забрана дискриминације) и чл. 4. (слобода вероисповести) Устава, у вези са чл. 140. Устава и чл. 137. ст. 5. Вајмарског устава. Уставни суд Немачке је нашао да је уставна жалба основана и укинуо је одлуку Савезног управног суда, наложивши поновно одлучивање. У образложењу пресуде Уставног суда Немачке је, између осталог, речено:

> „Члан 140. Устава прогласио је чл. 136. до 139 и 141. Вајмарског устава као саставни део Устава. Према чл. 137. ст. 5. реченица 1. Вајмарског устава, верске заједнице које су пре издавања Вајмарског устава имале статус корпорације јавног права задржавају тај статус. Члан 137. ст. 5. реченица 2. Вајмарског устава одређује да ће се другим верским заједницама на њихов захтев обезбедити овај статус уколико својим устројством и бројем чланова јемче трајност.
>
> Статус корпорације јавног права обезбеђује читав низ јавно равних овлашћења... Оне могу стварати сопствено право и путем посвећивања (Widmung) стварати црквене јавне предмете. Парохијско право даје верској заједници право да припадност неког члана једној општини учини зависним само од његовог пребивалишта. Законодавац је са статусом верске заједнице као корпорације повезао читав низ посебних погодности (тзв. сноп привилегија). У њих спадају, на пример, пореске повластице...
>
> Уставна жалба је допуштена. Она се, додуше, не може темељити непосредно на повреди чл. 140. Устава у вези са чл. 137. ст. 5 Вајмарског устава. Међутим, подносилац жалбе може приговорити повреду чл. 4. Устава. Додељивање правног облика јесте посебна форма „државне потпоре основних права“ која мора бити обезбеђена на исти начин свим верским заједницама, носиоцима основног права из чл. 4. Устава. У заштиту слободе верског удруживања спада да је верска заједница, ако испуњава претпоставке за доделу статуса, слободна да, између понуђених, изабере форму организовања. Осим тога, повређен је и чл. 3. ст. 1 Устава у својој наглашености као стриктни принцип паритета.[222]
>
> Уставна жалба је, такође, основана. Подносилац жалбе испуњава све изричите, Уставом одређене, претпоставке за додељивање [статуса корпорације јавног права]. Његова есхатолошка усмереност не доводи у питање јемство трајности, имајући у виду постојање које траје дуже од једног века. У осталом, подносилац жалба према свом учењу полази од тога да ће наставити да постоји и након краја света. Не може се

[222] „Сви су људи једнаки пред законом“ – чл. 3. ст. 1. Устава Немачке

захтевати претходно доказивање као регистровано удружење. У осталом, подносилац жалбе се ... доказао као приватно удружење...

Креативно-правна конструкција Савезног управног суда о захтеву „привржености праву“, која циља да развије друге непрописане претпоставке за доделу статуса и обезбеди посебну „лојалност према држави“, нема упориште у Уставу... Уколико се желе додатни материјални критеријуми, то би довело до недопуштене провере квалитета. Наиме, тада би се увели садржинско-квалитативни захтеви у погледу унутрашњег поретка и веровања заједнице. Таква квалитативна провера би била недопуштена већ са становишта једнакост свих верских заједница пред државом. Принцип стриктног паритета био би обесмишљен ако би се уз помоћ додатног непрописаног услова за доделу статуса увела као критеријум за разликовање садржина, веровањем условљеног, гледишта. У осталом, подносилац жалбе испуњава и такве претпоставке. Његово разумевање државе, које се у суштини не разликује од других хришћанских заједница, посебно великих цркава, омогућава спознавање начелног прихватање уставноправног темељног уређења.

Развијањем критеријума „лојалности према држави“ Савезни управни суд захтева не само начелно позитивно разумевање државе и безусловно прихватање резултата демократских процеса, него, изван тога, и потврђивање активног учешћа у демократским процесима. Ово ствара двокласни систем који се састоји од уставних верских заједница и верских заједница са мањим статусом, који легитимност целокупног државног црквеног права доводи у питање. Корпоративни статус не заснива никакву посебну „близину држави“, већ је израз државне потпоре основних права. Чл. 140. Устава у вези са чл. 137. ст. 5. Вајмарског устава садржи, осим тога, стриктну паритетну одлуку... Цркве као корпорације јавног права нису никакве квази државне цркве. Додељивање статуса корпорације због тога се не сме чинити зависним од специфичне везе са државом. Одбијање да се учествује у изборима није, у осталом, израз мањка лојалности. Пошто према Уставу не постоји правна обавеза на учешће у изборима, повезивање принципа демократије са становиштем „лојалности према држави“ представља недопуштено давање другачијег смисла принципу демократије: од једног структурног принципа државног поретка у захтев за партиципацију, усмерен на друштво. Уколико је одлука да се не учествује у државним изборима религијски мотивисана, не само пропагирање таквих верских схватања него и њихово практиковање је заштићено чл. 4. Устава, у вези са правом цркве на самоодређење (чл. 137. ст. 3. Вајмарског устава). Практиковање ових верских схватања не потврђује да се доводи принципијелно у питање постојање државе. Како документи Јеховиних сведока показују, њихово разумевање верске неутралности – са последицом неучествовања у изборима - не значи да они доводе у сумњу изборе као основе демократске државе. Шта више, Јеховини сведоци прихватају резултате демократских избора као темељ државне власти, која је, у светлу њихове вере, легитимна. У осталом, схватања Јеховиних сведока показују јасну паралелу са протестантским верских гледиштима. И држање католичке цркве, која нормира некомпатибилност у погледу политичке дужности, само је ступњевито, а не и суштински, другачије него схватање Јеховиних сведока. Мора се такође, узети у обзир да је „извесна удаљеност од света“ коју практикују Јеховини сведоци и уздржаност према свакој држави, спасила заједницу од сваке уплетености у две тираније у блиској немачкој прошлости и њима истовремено донела многострука прогањања.

Као удружење које са циљ има очување и подршку верских уверења и објављивање вере својих чланова, подносилац жалбе је носилац основног права на слободу вероисповести и чл. 4. ст. 1. и 2. Устава. Припадност основних права не зависи од стицања правне способности регистрацијом приватноправног удружења... Из слободе вероисповести произилази и начело државне неутралности према различитим вероисповестима и светоназорима (BVerfGE 93, 1 <16>)...“

У својој одлуци којом је укинуо одлуку Савезног управног суда и вратио на поновно одлучивање, Уставни суд Немачке се није бавио питањем да ли постоје сви услови за стицање статуса корпорације јавног права од стране Јеховиних сведока, посебно у погледу заштите основних права трећих лица. Савезни управни суд је предмет вратио на одлучивање Вишем управном суду у Берлину, својом одлуком од 16. маја 2001. године, уз налог да се посебно

размотри питање да ли у учењу и делатности Јеховиних сведока постоје елементи којима се угрожавају уставом гарантована права трећих лица, нарочито деце и младих (угрожавање деце васпитањем у складу са верским учењем, угрожавање здравља односом према лекарским интервенцијама, угрожавање породичних односа негативним односом према бившим члановима верске заједнице). Виши управни суд у Берлину је наложио државним властима да доставе резултате истраживања која су спровели, ако постоје, из којих произилази да Јеховини сведоци угрожавају основна права трећих лица. За разлику од нашег Министарства вера, за немачке државне органе није било спорно право Јеховиних сведока да пропагирају своју веру, дељењем верске литературе, издаваштвом и пропагирањем од врата до врата.

Brhovni управни суд у Берлину је својом коначном *одлуком од 24. марта 2005. године* (OVG 2 B 12.01)[223], утврдио да Јеховини сведоци испуњавају све услове да им се призна статус корпорације (установе) јавног права. У образложењу је посебно истакнуто:

> „... Према чл. 137. ст. 5. реченица 2. Вајмарског устава „другим верским заједницама" треба доделити на захтев иста права [као другим корпорацијама јавног права] уколико својим устројством и бројем чланова јемче трајност. Тужилац испуњава, како је већ Савезни управни суд у својој првој ревизионој пресуди од 26. јуна 1997. године ... утврдио, сва обележја верске заједнице и јемчи својим устројством и бројем чланова трајност. Поред ових претпоставки, за доделу статуса корпорације јавног права морају бити испуњене и друге претпоставке које нису изричито наведене у ч. 137. ст. 5. реченица 2. Вајмарског устава. Верска заједница која жели да стекне статус корпорације јавног права, мора бити правно поуздана. Она мора посебно јемчити да њено будуће понашање неће штетити или угрожавати фундаменталне уставне принципе описане у чл. 79. ст. 3. Устава, државну заштиту основних права трећих лица, као и основне принципе слободног црквеног права и државног црквеног права (упореди Bundesverfassungsgericht, Urteil vom 19. Dezember 2000 - 2 BvR 1500/97 - NJW 2001, 429 [430, 433]). Да ли верска заједница, подносилац захтева, пружа оваква јемства, треба утврђивати према њеним чињеничним поступцима, а не мерити према њеном учењу. Начело о верском и светоназорном неутралитету забрањује држави да процењује веровање и учење, као такво, једне верске заједнице. Питање да ли чињенично поступање верске заједнице представља оштећење или угрожавање наведених заштићених добара, треба разјаснити путем прогностички оријентисаног, типизираног укупног разматрања и укупне процене (BVerfGE a. a.O. S. 433).
>
> Према чињеницама које је Сенат утврдио, на основу материјала који су поднеле странке и других доступних извора информација, не може се потврдити извештај туженог да тужилац омета државну заштиту малолетника у случају ускраћивања сагласности родитеља на трансфузију крви потребне за спашавање живота (о томе под 1), да активно учествује у случају иступања или искључења једног члана у одвајању од брачног партнера или породице (о томе под 2) и да угрожава добробит деце путем, за чланове обавезних, правила о васпитању (о томе под 3). Такође не постоје никакви опипљиви докази за то да се верска заједница Јеховини сведоци, која практикује своју веру у Немачкој од 1897. године, није у прошлости понашала правно поуздано, посебно да је повређивала или угрожавала основна права која се под државном заштитом или фундаменталне принципе описане у чл. 79. ст. 3. Устава[224] (о томе под 4)."

Питањем у којој мери је колективни аспект слободе вероисповести заштићен у Закону о црквама и верским заједницама Републике Србије и пракси надлежних државних органа бавићемо се детаљније у следећим одељцима посвећеним односу цркве и државе, аутономији верских организација, правном положају цркава и верских заједница, ограничењима испољавања слободе вероисповести и забрани дискриминације. Покушаћемо да у што већој

---

[223] Савезни управни суд је 1. фебруара 2006. године одбио приговор земље Берлин на решење о недопуштености ревизије на одлуку Вишег управног суда у Берлину. Дана 5. јула 2006. године државне власти Берлина су издале Јеховиним сведоцима званично уверење о стицању статуса корпорације јавног права.

[224] Мисли се на заштиту људског достојанства, важење људских права, везаност државних власти основним правима, да је Немачка демократска и социјална држава, да целокупна државна власт плази од народа и да њу врши народ, бирањем и гласањем као и посредством посебних органа законодавства, извршне власти и правосуђа.

мери избегнемо понављања, иако то није у потпуности могуће. У оквиру тих одељака изнећемо и наше виђење остваривања колективних аспеката испољавања слободе вероисповести у Републици Србији.

Но пре него што пређемо на та питања, све оне који мисле да су претходни међународни стандарди смишљени да разбију традиционалне велике хришћанске заједнице у Европи, односно оне који мисле да према „јеретицима“, „секташима“ и „расколницима“ не треба показивати никакво разумевање јер су они „пета колона“ (најчешће убачена), створена да разбије православно биће српског народа, подсетили би на текст *Миланског едикта* (313), којим је престало прогањање хришћана:

> „Будући да слободу вере не треба ускраћивати, него свачијем разуму и вољи дати право да поштује божанско биће по своме избору, то смо већ раније заповедили да буде и хришћанима дозвољено држати се свога богослужења и своје вере. Но како су у оној повељи,[225] којом им се даје то право, додати разни услови, то су се, можда, неки од њих бојали да живе по својој вери. Када смо ми цареви, Константин и Лициније, стигли у Медиолан (Милано) и када смо се посаветовали о свему што би било добро и корисно за државу, одлучисмо уз много друго... да на првом месту уредимо оно у чему се показује страх и поштовање према Божанству, тј. дадосмо и хришћанима, као и свима другима, право и слободу да славе Бога на онај начин којем су највише склони, да би Божанство било милостиво нама и свима који живе у нашој држави. С тога држимо да је добра и правична мера, и у складу с исправним размишљањем, да ниједном човеку не буде забрањена могућност пристајања уз обреде хришћанства или које друге религије којој би га одвео његов ум, те је себи прихватљивом осећа, тако да нас врховно божанство, чијем се поштовању слободно посвећујемо, могне у свему наставити обасипати добротом и наклоношћу...“

[225] Мисли се на Галеријев едикт (указ) о верској толеранцији из 311. године. У том Едикту, за хришћане је речено: „Јер њих је, ко би знао откуд, обузела тако велика смелост и таква лудост да су престали живети по уредбама старих, које су можда баш њихови преци установили, те су по своме знању и вољи начинили себи законе по којима живе и који по разним провинцијама уједињују разне народе у једну општину.“

Глава четврта

ОДНОС ЦРКВЕ И ДРЖАВА

„Циљ државе није реализација раја на земљи,
већ спречавање света да се претвори у пакао.“
(Соловјев)

Питање односа државе и цркве[226] једно је од најосетљивијих и најсложенијих питања савремених друштава и уставних система. Осетљивост и сложеност проблема лежи у самој чињеници да су многи (најчешће већина) грађани једне државе истовремено и држављани државе и чланови неке верске организације. Највећи број „верских проблема“ управо настаје када се са плана индивидуалних верских слобода пређе на питање уставно-правног положаја верских заједница. Устав једне земље је акт којим се то питање разрешава, и у том погледу могу се, у основу, разликовати три система: систем државне цркве, систем одвојености државе и цркве, систем стриктне одвојености државе и цркве уз кооперативну сарадњу. Треба, међутим, уочити да сам термин „одвојеност цркве од државе“ не одражава у потпуности суштину проблема, јер ствара привид да постоје правни систем у којем држава и верске заједнице немају никакве међусобне односе, што у реалном историјском контексту није тачно. Међусобно преплитање државе и верских заједница нужно произилази из постојања правног поретка у коме се одређена веска заједница креће. Наш угледни правник (црквено право) и ректор Београдског универзитета Чедомиљ Митровић, је ту испреплетаност описао, пре осамдесет година, следећим речима:

> „Као независно (автономно) и универсално друштво, хришћанско религијско друштво постоји у облику *Цркве,* коју је основалац назвао „Царством Божјим“ и „Царством не од овога света“, што означава њену идеалну страну. Но поред ове идеалне, невидљиве стране, она има и своју видљиву страну. Црква је у исто време видљив, жив организам, у коме се развијају она вечна начела, која леже у њеној природи. То је видљиво друштво, састављено из људи, који верују у Христа и коме је Божански Основалац ставио у задатак, да очува и распростре веру Христову и да уноси ту веру у живот целог човечанства. Према томе, као видљиво друштво и засебан институт, Црква, разуме се, не може стојати ван области права: ’уби социетас, иби јус’. Она улази у ту област: прво, сама по себи, као засебан самосталан организам, као институт, који остварује нарочито одређени и човеку потребни, животни циљ т.ј. циљ хришћанске религије и има своје засебно унутрашње уређење; и друго, по својим односима према другим политичким и религијским заједницама, које се с њом заједно налазе у истој сфери јавнога права. Не обзирући се на нарочите задаће, које карактеришу ову особиту заједницу и издвајају је од свију осталих облика људског удруженог живота; апстрахујући њену самосталност по пореклу и унутрашњем животу, — црквена заједница, као појава друштвене природе, по условима за своје спољашње егзистирање има много заједничког с другим друштвима и мора, дакле, улазити у извесне односе према држави.“[227]

Погледи у нашој јавности на улогу и статус верских организација у савременим друштвима, а нарочито на однос цркве и државе, прилично су конфузни. Када је председник Републике Борис Тадић изјавио у марту 2005. године да „ако црква и није део државе, имајући у виду политичка кретања у којима смо, црква је сасвим сигурно део друштва и треба да се пита о многим веома важним питањима живота појединца и живота друштва“, неке јавне личности су га подржале, док су се други (укључујући и значајан број невладиних организација) томе успротивили. У том смислу могли бисмо се сложити са констатацијом Милана Вукомановића да „овакво стање ствари одсликава конфузију типичну за постсоцијалистичка друштва“.

---

[226] Због скраћивања и уобичајене терминологије ми ћемо, углавном, користити израз „однос државе и цркве“, али при том увек мислимо на однос свих верских организација и државе.

[227] Чедомиљ Митровић, О законодавним границама између цркве и државе, друго издање, Београд, 1928, стр. 4.

I. Системи (модели) односа цркава и верских заједница и државе

Пре него што у главним цртама објаснимо суштину различитих система односа државе и цркве треба најпре констатовати да је питање односа цркве и државе тесно повезано са појмовима „секуларизација“ и „секуларна (световна) држава“. Термин „секуларизација“ у социологији религије широко се користи и има различита значења: а) разликовање света и Бога или негирање трансцедентности света и онога што је у свету; б) равнодушност према религијској (верској) истини; в) удаљавање света од Цркве (то не значи увек и смањење или нестанак религиозности); г) удаљавање свакодневног живота од заповести вере.[228]

Према чл. 11. ст. 1. Устава Србије, Република Србија је световна држава. Ниједна религија не може се успоставити као државна или обавезна (чл. 11. ст. 3. Устава). Световност државе подразумева здрави секуларизам, у коме важи узајамно поштовање и конструктиван однос између верских заједница и државе. Верске заједнице јесу део друштва, што треба поштовати, али припадност друштву подразумева и њихову одговорност према осталим сферама друштва.[229]

Но прво треба указати на суштинску разлику између „правних института“ који се зову „држава“ и „црква“. Према савременој науци црквеног и државног права – црква је нарочита организација (установа), која се у свему разликује од државе. „Црква је скуп верних, који у Христа верују као у Спаситеља света. Држава је пак друштво људи, које тежи да оствари поредак и благостање на овоме свету...И црква и држава имају задатак, да остваре добро у човечанству. Али, док се црква стара да то постигне вером и моралом, дотле држава не преза ни од принудних средстава. Као што музика тежи да гане и оплемени срца; уметност да изазове чари у оку човечјем, - исто тако и религија својим духовним средствима тежи да човека из основа духовно препороди и да га спасе од смрти. И држава унеколико дејствује моралним и васпитним средствима, али су она у крајњој линији ипак у вези са принудом...Црква управља религијском, духовном, унутрашњом; држава пак политичком, грађанском, спољашњом страном човековом.“[230] Црква, међутим, иако „царство које није од овога света“, делује у овом видљивом свету, и због тога не може избећи област права. Та везаност правом је двострука: 1) црква, као организација, мора имати своје правно уређење, своје сопствено право; 2) правна самосталност цркве је само привидна (номинална) јер је, у крајњој линији, ипак потчињена позитивним државним законима. Она може бити повлашћенија од других друштава и правних лица, јер може уживати најшира права и аутономију; али ипак мора бити потчињена држави, јер у држави нема те силе и власти која јој не би била потчињена. Она има у својим рукама суверенитет, тј. највећу власт, којом регулише све правне односе на својој територији. Цркве и верске заједнице су, према томе, у правном погледу, потчињене држави.[231]

Дакле, какав ће бити однос државе и цркве, одређује држава а не црква. У том погледу, могуће је разликовати неколико система:

1) стапање цркве са државом, где цркви припада супремација над државом;
2) стапање цркве и државе, где је црква потпуно потчињена држави;
3) одвајање цркве од државе, по принципу: слободна црква у слободној држави — и
4) координација цркве и државе (кооперативна одвојеност), са разграничењем сфера њихова утицаја и рада.

Истине ради, треба рећи да у пракси нигде нема чистог модела. Да ли у некој земљи важи један или други модел, одређује се према уставним нормама, али у пракси стање односа државе и цркве никада није једнозначно.

Са становишта великих, односно традиционалних вероисповести, прва три модела нису прихватљива, у савременим условима, јер су се „показала штетним и за цркву и за државу и да су изазвала многе трзавице, које су цркву спречавале у правилном и корисном извршавању њених узвишених задатака — а државни организам растакале а тиме слабиле духовну и физичку моћ државе“.[232] Четврти модел је пожељан јер „таква сарадња корисна је и за цркву и

[228] Манзаридис, op. cit. стр. 129.
[229] Са Округлог стола “Законско регулисање положаја верских заједница”, одржаног 8. 10. 2005. у Зрењанину, www.crnps.org.yu/xdoc/arhivavesti/crcd01112005.htm
[230] Казимировић, op. cit , стр. 8.
[231] Ibid., стр. 9.
[232] Бранко Цисарж, Црквено право, књига прва: Општи део и организација цркве, Београд, 1970., стр. 191.

за државу — ако се искључе методи и средства цезаропапизма и папизма и ако це сфере рада и утицаја разграниче по природи и задацима сваке од ових институција посебно. Онде пак, где се круг делатности цркве сече са кругом делатности државе — треба да се нађе заједнички језик за споразумевање и сарадњу".[233] По мишљењу проф. Симе Аврамовића, српски Закон о црквама и верским заједницама је постављен на теоријским основама система кооперативне одвојености државе и цркве.[234]

1. Систем државне цркве (вере)

Систем „државне цркве" или како га неки радије називају „тип међусобног прожимања" базира се на начелу сарадње цркве и државе, и у православном свету се данас чува у Грчкој, а на западу у Норвешкој, Данској, Финској, Лихенштајну и Великој Британији. Идеал је остао став изнет у Јустинијановој шестој новели: „Највећи дарови које је божанска благост подарила људима јесу црквена и световна власт, од којих прва служи за божанске ствари, а друга штити и пази људске ствари; обе потичу од једног истог начела и одређују људски живот." Ипак, овај систем данас није исти као некада. Суштина постојања „државне цркве" и/или „државне вере" у модерним уставима састоји се у, путем Устава, давању статуса државне цркве (вере) оној цркви (вери) која је традиционална на дотичном простору и којој припада већина становништва државе. Остале верске заједнице нису забрањене, а слобода вероисповести је гарантована сваком појединцу.

При таквом односу државе према цркви између њих се утврђује тесна веза, која се оснива на узајамној слози и потпомагању и на свести о узајамној солидарности у многим животним питањима. „Држава, као организатор правног уређења друштвеног, одређује спољашњи правни положај Цркве међу осталим сферама социјалног живота, уводи је у систему државних института, штити њена права и повластице, санкционише њена правила и уставе, признаје положај представника црквене власти по њиховим правима и дужностима. На тај начин, с гледишта спољашњег правног положаја Цркве у држави, она се налази под заштитом и старањем државне власти... У замену пак за спољашњу одбрану и грађанске повластице, добивене од државе, Црква пружа држави на општу корист духовна блага: истинит појам о Богу и правилно учење о вишем задатку човековом и његовим дужностима према Богу, својим ближњима и према друштву грађанском."[235]

Иако се може прихватити да систем „државне цркве" сам по себи не значи и обавезну дискриминацију мањих верских заједница, уколико је у пуном обиму обезбеђена слобода вероисповести сваком појединцу уз слободу деловања свих верских заједница, пракса показује да су, по правилу, основани приговори осталих верских заједница да су у подређеном положају, а често и дискриминисани у односу на „државну цркву". Из тих разлога је овај систем и напуштен у већини савремених устава, у корист система „строге одвојености државе и цркве" и система „одвојености државе и цркве кроз кооперативну сарадњу". Истине ради, треба рећи да се систем „државне цркве" у пракси 19. и 20. века показао у много случајева као крајње опасан по саму „државну цркву" која је била изложена великом упливу државе и њеним интересима. Српска православна црква има богато искуство у том погледу. Довољно је да наведемо два цитата почившег професора црквеног права на Правном факултету у Београду:

> „Ниједан епископ није пристао да учествује у раду Изборног сабора, који се састао 20. марта 1883. године. Избор је, како се и очекивало од стране државе, био једногласан. За митрополита је изабран архимандрит Теодосије Мраовић, који је и председавао Изборним сабором. Хиротонија је, по налогу Беча, извршена у Сремским Карловцима 27. марта 1883. године. Овим је јасно показано да иза уклањања митрополита Михаила

[233] Ibid., стр. 193.

[234] Аутор указује да се и у државама у којима је владао „милитантни лаицизам" све више увиђа да је лаицитет у малој мери успео да очува улогу система који представља алтернативу религиозном, а верска питања су почела да га надвладавају како на индивидуалном, тако и на друштвеном плану. Због тога милитантни лаицизам све више уступа место „менаџментском лаицизму", а у француској доктрини се говори о „пакту за нови миленијум", „добро одмереној одвојености државе и цркве" и „беневолентној или позитивној неутралности„. Ти термини су само друго име за оно што немачка доктрина назива системом кооперативне одвојености државе и цркве (Сима Аврамовић, Приказ књиге, Religion and Education in Europe – Development, Context and debates, ed. Robert Jackson et at., Анали Правног факултета у Београду, бр. 1/2008, стр. 235.

[235] Чедомиљ Митровић, op. cit., стр. 5.

стоји бечка политика. Канонски епископи Мојсеј, Јероним и Виктор одбили су да учествују у раду Изборног сабора. Они су одбили и да хиротонишу Теодосија, јер нису желели да остану на својим епархијама због нередовног стања у Српској цркви. Због тога су сва тројица разрешени управе епархија. Ђ. Слијепчевић је био у праву кад пише за ове епископе да су били 'некомпактни духовно, са слабом куражи да се одупру и са слабом интелигенцијом да схвате у чему је суштина проблема, па су послужили као згодно оружје у рукама владе против митрополита'. Када је схватио о чему се ради, епископ неготински Мојсеј, изјавио је: 'Сматрам за дужност известити Вас, господине министре, да ја као грађанин ове земље дубоко поштујем државне законе; али као архијерej не могу вршити ова привремена наређења земаљска, која противуслове сталним и вечним одредбама Свете Цркве'. На место разрешених епископа убрзо су изабрани и постављени други. Из реда ове неканонске јерархије је и епископ Димитрије, који хе бити и митрополит Србије (1905–1920) и патријарх васпостављене Пећке патријаршије (1920–1930). Насилним уклањањем митрополита Михаила и тројице епископа у Цркви је погажено канонско право. То је добро знао цариградски патријарх и сви првојерарси аутокефалних цркава, али нису ништа предузели против тог неканонског чина, него је „за 12.000 дуката, које је српска влада дала цариградском патријарху Јоакиму IV, овај признао Мраовића за митрополита Србије." Касније су то учинили Свети синод Грчке цркве у Атини и карловачки патријарх.“[236]

„Свети архијерејски синод никада није упознао јавност са овим саопштењем, али је са садржином саопштења званично упознат министар правде. Црква није добила никакав одговор. Вероватно је ово саопштење било претешко за владу, па и за самог краља, којима није било стало до даљег заоштравања односа са Српском православном црквом. Без било каквог даљег контакта са Патријархом или Светим архијерејским синодом, Краљ је 16. новембра 1931. године потписао указ којим потврђује и уводи у живот Устав Српске православне цркве. Министар правде је истог дана кад је краљ потписао Указ, доставио Светом архијерејском синоду Устав Српске православне цркве са 280 чланова. Лако је уочити на ком пољу се водила битка између Цркве и државе. Архијереји су настојали да Црква буде што самосталнија у свом раду, без много уплива од стране државе. Ту нема говора ни о каквој хармонији, тј. о складним односима Цркве и државе. Нема ничег ни од онога што је красило српску средњовековну државу. Влада је у црквени Устав унела решења која су њој одговарала.[237]“

Већ смо рекли да и у земљама које у својим Уставима прихватају постојање „државне религије“ или „државне цркве“, то се не схвата као правна забрана или искључење из друштвеног живота других верских заједница или ограничење слободе вероисповести грађана. Шта више, слобода вероисповести је неповредиво људско право заштићено Уставом.[238] Сваки други приступ је враћање на законе цара Јустинијана: „Наређујемо нашим магистратима, како у овом царском граду (Цариграду) тако и у провинцијама, да са свом ревношћу и свим средствима, а по инструкцијама најдражих богољубивих епископа, убрзају легалну истрагу свих безбожности паганског култа, тако да се он не би могао да обавља, а ако би се то десило, нека за то буду кажњени“.[239]

За православне хришћане као узор односа државе и цркве остала је „теорија синфоније“. Суштина синфоније се састоји у следећем: „Црква служи, али њена је и дужност да служи, под условом да то служење буде по љубави, а не по чиновничкој дужности. Биографи

---

[236] Димшо Перић, Црквено право, Београд, 2004, стр. 188-189.

[237] Перић, ibid., стр. 253; У питању су догађаји везани за усвајање Устава СПЦ, који у основи важи и данас, по Закону о СПЦ из 1928, истом оном закону на кога се позива Закон о црквама и верским заједницама Републике Србије. Не чуди онда зашто је на Симпосиону „Проблематика савременог црквеног законодавства“, одржаном на Богословском факултету у Београду 2003. године, у расправи о актуелном Уставу СПЦ, према извештају са тог скупа, речено: „У расправи је изнесен став да је у Српској Православној Цркви на снази једно размимоилажење у односу Устав и пракса, што је оцењено као добро, јер да се стари Устав примењује, евхаристијска еклисиологија би била у опасности. Истакнуто је да је смањење улоге Епископа и свештеника противно црквеним канонима. Међутим, наглашено је да се овде не суди ранијим генерацијама већ једноставно се критикује приступ писању црквеног Устава“. (www.bfspc.bg.ac.zu/info/problematika.html)

[238] Видети нпр. чл. 13. Устава Грчке; чл. 37. ст. 1. Устава Лихтеншајна; чл. 2. стр. 1. Устава Норвешке.

[239] Наведено према Мајендроф, op. cit., стр. 9.

бележе да Сава заповеда да се сазове сабор клира и народа, а не Стеван, да Сава поставља епископе и игра главну улогу у избору свога наследника, архиепископа Арсенија. Још мање би се могло замислити да свети Сава теократски управља државом и одређује њену политику, мада посредује за мир, унутрашњи и спољашњи, кад год се то од њега захтева. Црква није краљу заповедала чак ни за време светог Саве. Кад би се то питање могло свести на материјалну страну, дошло би се до закључка да је држава богато обдаривала и штитила Цркву, а да је Црква верно служила државу. Ако су ти и такви односи далеко од идеала лаичке државе, на основу тога се још мање може извести доказ да се `Црква изједначила са државом` или да се `држава претворила у Цркву`. То изједначење ишло би на обострану штету. Црква освећује и просвећује државу у највећој могућој мери, као што је Сава чинио, али и држава и Црква морају знати своје границе...“[240] Иако је и у Србији ова теорија јако популарна, нарочито међу православним богословима, треба рећи да историјске чињенице, нарочито о 19. и 20. веку, не указују да је она икада реално била примењена у Србији.

2. Систем кооперативне одвојености цркве од државе

Систем „одвојености цркве од државе уз кооперативну сарадњу“ карактерише гарантовање слободе вероисповести свим грађанима и неутралност државе у односу на све верске организације, с тим да држава има благонаклон однос према њима. У таквом систему, одређеним верским организацијама се обезбеђује статус јавно-правних лица, док остале имају (могу стећи) статус приватно-правних лица..[241]

Према овом моделу, верске организације су аутономне корпорације (установе) у саставу државе. Границе ове аутономије одређује сама држава својим законима. Држава не сужава религиозни култ и верско васпитање, већ их својим ауторитетом потпомаже: светковањем празничних дана; предавањем верске наставе као обавезног предмета у свима државним школама; прикупљањем дажбина за цркву и обезбеђивањем плате црквеним службеницима у државном буџету итд. Основно начело ове теорије је да су верске заједнице и држава различите институције са посебним задацима и циљевима, као и посебним средствима за постизање својих циљева. Црква је за то да култивише религиозно-моралну страну душе човекове. Држави је задатак да регулише правни поредак и да отклања сваку сметњу, која би наишла на путу духовне културе човекове. Држава у цркви не само да не гледа свога непријатеља, већ напротив у њој види „моћни фактор који позитивно делује и помаже јој у успешном вршењу њених задатака на опште добро свих грађана“.[242]

Овај систем је карактеристичан за Немачку, Аустрију и Швајцарску. У правној литератури ових земаља се обично истиче да су историјски разлози основа постојећег модела односа верских заједница и државе. Тако, на пример, у Немачкој је слобода вероисповести уређена одредбама Устава (Основног закона) из 1949. године, а односи цркве и државе одредбама Вајмарског устава из 1919[243]. Реч је о следећим одредбама:

- Члан 4. Устава – (1) Слобода вере, савести и слобода исповедања вере и светоназора су неповредиви. (2) Јемчи се несметано обављање верског обреда. (3) Нико не сме бити присиљен да противно својој савести служи војску са оружјем. Појединости одређује Савезни закон.
- Члан 7. Устава – (1) Целокупно школство стоји под надзором државе. (2) Васпитачи имају право да одреде да ли ће деца учествовати на настави из веронауке. (3) Веронаука је у јавним школама, с изузетком световних школа, редован наставни предмет. Веронаука се, не дирајући у право државе на надзор, изводи у складу са начелима верске заједнице. Ни један наставник не сме бити обавезан да против сопствене воље држи наставу из религије... (5) Приватна основна школа ће бити

[240] Марко С. Марковић, Стопама Христовим, Манастир Хиландар, 1999, стр.120 (www.vidovdan.org/article564.html)

[241] У правној литератури се могу наћи различита терминолошка одређења: „одвојеност државе од цркве“, „одвојеност цркве од државе“, „одвојеност државе и цркве“, „одвојеност верских заједница од државе“, „одвојеност цркава и верских заједница од државе“ и др.

[242] Цисарж, op. cit., стр. 191.

[243] Према чл. 140. Устава Немачке, одредбе чланова 136-139. и 141. Вајмарског устава представљају интегрални део уставног текста.

допуштена само ако се њеној наставној управи призна посебан педагошки интерес, или ако он треба бити установљена на захтев васпитача[244], као заједничка школа за потребе посебне конфесије или засебног светоназора, а ако при том у општини не постоји школа такве врсте.

- Члан 33. Устава – (3) Уживање грађанских права, приступ јавним службама као и права стечена обављањем јавних дужности не зависе о религиозној припадности. Никоме не сме бити нанета штета због његове припадности или неприпадности једној вероисповести или због његовог светоназора.
- Члан 136. Вајмарског устава – (1) Слободом религије се нити условљавају нити ограничавају грађанска и државнограђанска права и обавезе. (2) Уживање грађанских и државнограђанских права као и приступ јавним службама су независни од религиозне припадности. (3) Нико није обавезан да обзнани своју религиозну припадност. Службе државне управе имају право да питају о религиозној припадности само ако од тога зависе права и обавезе или је то потребно за провођење статистичких истраживања које је законом одређено. (4) Нико не сме бити присиљен на црквено деловање, на слављење или на учешће у обављању религиозног обреда или на употребу религиозне форме заклињања.
- Члан 137. Вајмарског устава – (1) Не постоји државна црква. (2) Јемчи се слобода удруживања ради оснивања верских заједница. Удруживање заједница на подручју Рајха не подлеже никаквим ограничењима. (3) Свака верска заједница уређује и управља својим пословима самостално у оквиру законом, који за све једнако важи, утврђених граница. Оне одређују своје службе без учешћа државе или грађанских општина. (4) Верске заједнице добијају правну способност према општим прописима грађанског права. (5) Верске заједнице остају установе јавног права ако су то и до сада биле. (6) Другим верским заједницама ће се на њихов захтев обезбедити иста права ако оне својим устројством и бројем чланова јемче трајност. Ако се више таквих јавноправних верских заједница укључе у савез онда и тај савез постаје јавноправна установа. (7) Верске заједнице које су установе јавног права имају право да на основу пореских листа грађана установљавају порезе према одредбама земаљских закона. (8) Верске заједнице су једнаке са удружењима која имају задатак да заједнички негују одређени светоназор. (9) Ако спровођење ових одредби изискује даљу регулативу онда она припада савезним земљама.
- Члан 138. Вајмарског устава – (1) Државна давања верским заједницама која почивају на закону, уговору или посебним правним основама ће бити надомештена земаљским законодавствима. За ово ће начела одредити Рајх. (2) Јемче се својина и остала права верских заједница и верских удружења над њиховим установама које су одређене за култне радње, наставу и добротворну делатност, фондације и посебну имовину.
- Члан 139. Вајмарског устава – Недеља и државни празници су законом заштићени као дани у којима се од рада или душевно одмара.
- Члан 141. Вајмарског устава – Ако постоји потреба за службом божијом и душевним старањем у војсци, у болницама, у затворима и другим јавним установама допустиће се верским заједницама да предузимају веске обреде, при чему се мора осигурати одсуство сваке принуде.

Када се говори о односу државе и верских заједница, чини нам се значајним указати и на становиште тзв. Enquete-Комисије „Такозване секте и психогрупе“ Савезне скупштине Немачке[245], изнето 9. 6. 1998. године у Извештај припреманом две године. Комисија је пошла од тога да су поступци државе у верским питањима лимитирани Уставном обавезом државе на неутралност. Имајући у виду савремену културолошки плуралистичку ситуацију, јасно је да се ограничење верског делања људи може само веома опрезно предузети. Шта више, држава је обавезна да очува слободу вероисповести и за верске мањине и да гарантује слободно испољавање вере. Улога државе је у томе да штити грађане и грађанке и да очува социјални мир. У односу на конфликте који се појављују у вези са новим религијским покретима и психогрупама могућа су четири вида државне интервенције: 1) стварање законског оквира; 2) обавештавање, информисање и, према потреби, упозоравање јавности у погледу делатности

[244] Мисли се на родитеље или старатеље.
[245] Слично неком нашем Скупштинском анкетном одбору.

нових религиозних и идеолошких заједница и психогрупа; 3) помоћ „жртвама“, односно лицима која би била оштећена поступцима нових религиозних и идеолошких заједница и психогрупа или који траже нову копчу са друштвом након дужег чланства у једној обавезујућој или затвореној групи; 4) посредовање у конфликтима између религиозних група, односно појединих грађана и грађанки и група. Државна делатност треба да служи редукцији социјалних напетости и изравнању супротстављених интереса. То захтева постављање примерених циљева и проналажење одговарајућих средстава.

У нашој црквено правној литератури се често истиче да је по овим принципима био уређен однос између верских заједница и државе у Краљевини Југославији између два светска рата.

3. Систем стриктне одвојености цркве од државе

Систем „стриктне одвојености цркве од државе“ означава апсолутну неутралност државе према свим црквама и верским заједницама. Он почива на схватању религије као приватне ствари појединца и третману верске заједнице као приватно-правног удружења. Држава у правном смислу игнорише верске заједнице и не меша се у њихове послове, а верске заједнице немају никаквог учешћа у власти и политици, и своју делатност морају обављати у складу са државним прописима, као и свако друго удружење грађана.

Систем одвојености цркве од државе изворно потиче из Француске и Сједињених Америчких Држава и најбоље је изражен у уставима тих држава. Међутим, постоје разлике у начину и облицима спровођења овог система у Француској (и у опште у Европи) и Америци.

Према чл. 2. Устава Француске из 1958. године: „Француска је недељива, лаичка, демократска и социјална република. Она обезбеђује једнакост пред законом свих грађана без обзира на порекло, расу или веру. Она поштује сва верска убеђења“. Систем одвајања цркве од државе извршен је на принципима теорије слободне цркве у слободној држави, односно - у облику паритетног (једнаког) односа државе према различитим вероисповестима. Све од државе признате верске организације имају једнака права и уживају једнаку заштиту. Све оне морају се и међусобно признавати и поштовати а верска осећања других не смеју се вређати. Вероисповест не утиче на права и положај грађана. Промена вере је слободна и свако изнуђивање у том смислу је забрањено.

Поучени рђавим искуствима „брака“ државе и цркве у Европи, сукоба око папских претензија на доминацију Римокатоличке цркве над државом, верских ратова и прогона, уз погубна и крвава уплитања држава у верска питања, европски исељеници у САД решили су ствар радикално – проглашењем принципа отцепљења цркве од државе и потпуне самосталности верских заједница (теорија о слободи религије).[246] Стога се у Уставу САД само у две одредбе помиње религија. Према Амандману И (из 1791) на Устав САД (од 1789): „Конгрес не може доносити никакав закон о установљавању државне религије или о забрани слободног исповедања вере; ни закон који ограничава слободу говора или штампе или право народа на мирне зборове и на упућивање петиција за исправљање неправди.“.[247] Такође, „за ступање у државну службу не захтева (се) као услов исповедање извесне вере“. Све верске заједнице су

[246] Зоран Ђошић, Држава и хришћанска црква, http://adventisti.info/forum/index.php?topic=363.0

[247] Повеља о правима ратификована је 15. децембра 1791. године. Састоји се од уставних амандмана које се односе на права и слободе, које нису засебно споменуте у Уставу Сједињених Држава. Адвокат Флојд Абрамс објашњава историјат првог амандмана на амерички устав: "Устав се на почетку није бавио овим правима. Томас Џеферсон и његови истомишљеници, упозорили су да неће гласати за ратификацију устава ако не буде укључена и одредба о слободи штампе. Тако је и дошло до изгласавања амандмана који се уз слободу штампе односио и на слободу вјероисповјести, слободу говора, слободу окупљања и удруживања. Да овај амандман није усвојен, не би био ратификован ни амерички устав." (http://www.voanews.com/Serbian/archive/2006-12/2006-12-13-voa6.cfm). Један пример из америчке праксе. Врховни суд америчке државе Алабама, пресудио је да је у државној згради подизање споменика на коме су изложене две плоче Декалога, против Устава. Главни судија у Алабами, Roy Moore, на улазу у државну судску зграду подигао је споменик на коме су изложене плоче Десет заповести, тврдећи да је Божји закон основа на коме су основани сви амерички закони. Противници су поднели тужбу суду тврдећи да судија Моорe на тај начин пропагира своју религију. Виши суд је пресудио да судија Moore за тридесет дана уклони заповести из државне судске зграде, са образложењем да је подизање заповести у државном суду неуставно.

приватна друштва и њихова административна акта немају јавноправни карактер, мада је за основ државнога живота узета хришћанска култура.[248] Уставом је дозвољена апсолутна верска слобода, изражавање свих верских мишљења, обављање свих облика богослужења и оснивање свих могућих верских заједница. Све цркве и религиозне заједнице су обична приватна удружења која са државом немају ништа заједничко и она о њима не води никаквог рачуна. Државни јавни тужилац Ј. Блек, у свом познатом говору из 1856. године, нагласио је да су оснивачи Америке настојали да „имају државу без религије (да се не повезује ни са једном религијом) и цркву без политике. Ниједна од њих никад не може бити употребљена као сила у служби друге… Као што црква не гледа на човека према његовој политичкој позицији, тако држава истим оком подједнако гледа на све врсте веровања… Оснивачи су у томе били озбиљни да верници цркве треба да буду бољи патриоти, а чланови владе религиозни, држећи своје функције потпуно одвојене. Због тога су саградили потпуни и савршени зид раздвајања цркве и државе“.[249]

У чистом систему одвојености цркава и верских заједница од државе, однос државе према свим црквама и верским заједницама је једнак. Ни једној од њих се не признају било какве привилегије, ни једна не ужива државну заштиту и помоћ и губе сваку финансијску помоћ од државе, Све цркве и веске заједнице уживају једнака друштвена права. Вероисповест грађана не утиче на положај у држави, нити на грађанска права. У међусобним односима цркава и верских заједница важи начело толеранције. Прелаз из једне конфесије у другу је слободан, али је присилни прозелитизам забрањен. Држава не врши надзор над црквама и верским заједницама.

Устав Републике Србије гарантује стриктну одвојеност цркава и верских заједница од државе. У члану 44. ст. 1. и 2. прописано је:

„Цркве и верске заједнице су равноправне и одвојене од државе.

Цркве и верске заједнице су равноправне и слободне да самостално уређују своју унутрашњу организацију, верске послове, да јавно врше верске обреде, да оснивају верске школе, социјалне и добротворне установе и да њима управљају, у складу са законом.“

Осим тога, према чл. 11. Устава:

„Република Србија је световна држава.

Цркве и верске заједнице су одвојене од државе.

Ниједна религија не може се успоставити као државна или обавезна.“

Наведене уставне одредбе представљају основу српског државно-црквеног права. Оне одређују обавезу државе на неутрално држање у верским стварима и равноправно третирање свих цркава и верских заједница. На једној страни је забрањено постојање државне религије и цркве, на другој страни свака црква и верска заједница уређује сопствена питања самостално (аутономно), без државног уплитања, и у оквиру закона. Основна карактеристика таквог уставног приступа јесте организационо раздвајање државе и цркава и верских заједница. Оно се не примењује у стриктном смислу, наиме, тако да религиозно неутрална држава забрањује јавно деловање верских организација и да се према њима односи одбијајуће или индиферентно. Немачка правна теорија је систем организационог раздвајања државе и цркве интерпретирала као обавезу државе да у јавним подручјима изналази активности у којима се црква може реализовати, а да се не поистовети са државном влашћу. Истовремено, држава не сме ни једну верску заједницу посебно привилеговати.[250]

Систем одвојености цркве од државе полази од становишта да су послови државе и цркве јасно диференцирани и одвојени. У том погледу, држава и црква нису потпуно равноправне „заједнице“, јер држава потпуно самостално одређује, путем свог Устава, каква ће се врста односа са црквом прихватити. То проистиче из саме правне карактеристике државне власти: њене суверености. Према општој правној теорији, држава је правна личност чијој су вољи потчињени сви они који се у њеној области налазе, на основу права заповедања над њима. На основу тог права, држава прописује правни поредак који је обавезан како за њене

[248] Ипак, текст молитве која се практикује у неким школама пред почетак наставе одражава неутрални однос: „Боже, отаца наших, теби творцу слободе певамо. Нека би наша земља била обасјана светом светлошћу слободе. Заштити нас својом моћи, велики Боже, царе наш".

[249] Наведено према: http://members.tripod.com/~imanade/sadrzaj/3-3.html

[250] Šarčević, op. cit., стр. 89.

држављане, тако и за њене органе, а ради остваривања правног поретка, она може у крајњем случају употребити и принудна средства. Сваки онај, ко живи у држави, дужан је да поштује њен Устав и законе. Насупрот томе, чланство у цркви, почива искључиво на *слободи.* Бити чланом цркве, јесте слободна воља њених чланова.[251] С правног становишта, државна се власт управо карактерише тиме што је, у границама своје територије, највиша. То њено својство да на једном парчету земљишта буде највиша, назива се сувереност. Из суверености државне власти проистиче: 1) државна је власт независна, у својим границама, од сваке стране државне власти; 2) државна власт стоји над свим другим властима на својој територији. Појам суверености подразумева не само да је државна власт „неограничена" него је и „недељива". Не треба, међутим, изгубити из вида да је „сувереност" чисто формалан појам и значи само то, да држава сама прописује свој правни поредак. Какав ће тај поредак бити, које ће предмете ставити под право заповедања државе, и како ће уопште повући границе државне надлежности, то су питања на која држава даје различите одговоре у различитим историјским епохама. У правној теорији се појму државне суверености супротставља појам народне суверености, али ако се под народом разуме скуп људи уједињених истом државном влашћу, а под државом схвати народ узет као правна личност, онда између народне суверености и државне суверености нема више разлике. Све што важи за појам државне суверености важи и за појам народне суверености. Народ је суверен пре свега у том смислу што се његовим интересима све друго мора потчинити.[252] Према члану 2. Устава Србије, сувереност потиче од грађана који је врше референдумом, народном иницијативом и преко својих слободно изабраних представника. Ниједан државни орган, политичка организација, група или појединац не може присвојити сувереност од грађана, нити успоставити власт мимо слободно изражене воље грађана. Претходно разматрање суштине државне, односно народне суверености битно је за разумевање суштине правног односа државе и цркве, а посебно одређења граница аутономије верских организација у односу на државу.

Са становишта уставног начела строге одвојености државе и цркве (верских заједница) ниједна верска заједница нема привилеговани правни статус. На основу народне (државне) суверености, држава је та која признаје и региструје верске организације, и кроз регистрацију им даје статус приватно-правних правних лица. Када су у питању верске организације у суштини је реч о грађанским удружењима која се оснивају и делују у складу са својим верским циљевима, али у границама устава и државних закона. Држави припадају права: право да се гарантује слобода мисли, савести и вероисповести; право одређивања врсте и начина односа са верским заједницама; право давања статуса правних лица (признавања) верских заједница; право на заштиту признатих верских заједница. Насупрот правима државе стоји аутономија верских заједница која се састоји у следећим правима: право религиозног учења; право религиозног свештенодејства; право управљања; право суђења; друга права која имају сва друга правна лица. Из наведених права државе и верских заједница проистичу и основни елементи уставног начела одвојености државе и цркве: 1) на нивоу појединца – државни став према вероисповестима је неутралан – грађани су слободни да изаберу своју вероисповест и верску заједницу или да не изаберу; 2) на колективном нивоу – државни став према верским заједницама је неутралан; 3) право је државе да пропише основна правила правног статуса верских заједница и њиховог спољашњег деловања, уз очување суштине слободе вероисповести и гарантовање аутономије и равноправности верских заједница (забрана дискриминације); 4) обавеза је и државе и верских заједница да подстичу толеранцију и међусобно уважавање између верских заједница и остваривање слободе вероисповести. Тако постављеним односом државе и верских заједница постижу се три циља: очување слободе појединца и индивидуалних права; очување слободе верских заједница и колективних права; очување система успостављених односа између државе и верских заједница.[253]

С обзиром да су верници у исто време и грађани и да вршећи верски утицај на своје чланове верске организације истовремено врше и друштвени утицај на највећи број грађана државе, систем строге одвојености цркве од државе нигде није доследно спроведен. И ако су у

[251] Перић, op. cit., стр. 179.
[252] Слободан Јовановић, Држава, сабрана дела, књига осма, Београд, 1990, стр. 129-137.
[253] Видети, Велибор Џомић, Начело одвојености цркава и верских заједница од државе и његова примена у уставном систему Србије и Црне Горе, специјалистички рад, Привредна академија у Новом Саду, Нови Сад, 2005, стр. 30 – 34.

уставно-правном погледу цркве и верске заједнице и држава стриктно одвојени, у друштвеном погледу и у Републици Србији између њих постоје бројне везе. Министарство вера описује однос државе и цркве у Србији на следећи начин:

- „Закон свим црквама и верским заједницама обезбеђује правни положај јавних организација; интегрише их у токове друштвеног живота; отвара им могућност да слободно учествују у процесима демократизације и хармонизације односа у друштву, на основама и у духу сопствених културних и историјских искустава; подстиче их на афирмисање индивидуалних и колективних верских слобода, неговање верске толеранције, међусобну сарадњу, сарадњу са верским организацијама у Европи и свету и са невладиним сектором. Закон остварује једнакост свих цркава и верских заједница пред законом и нуди свима могућност да сарађују са државом у остваривању циљева од општег добра, при чему им се јемчи пуна унутрашња аутономија, одвојеност од државе, као и независност државе од цркве.“[254]
- „Социјални ангажман цркава и верских заједница је слободан и пожељан. Министарство вера подстиче и финансијски помаже организовање конференција, скупова и других манифестација чији је циљ да се афирмише позитивна улога цркава у изградњи стабилног вредносног система и у хармонизацији односа у друштву... Закон о црквама и верским заједницама установио је *кооперативне односе између цркве и државе*. Закон прописује да држава сарађује са црквама и верским заједницама ради унапређивања верске слободе и остваривања општег добра и заједничког интереса. Цркве и верске заједнице имају статус корпоративних субјеката верске слободе“.[255]

Посебно истицање значаја верских организација за државу и друштво било је садржану у Преднацртима и Нацртима закона који су претходили Закону о црквама и верским заједницама, али те одредбе нису унете у коначан текст Закона. Интересантно их је поменути јер се из њих начелно види „гледање“ појединих државних органа на место и улогу верских организација у друштву. Тако, према чл. 2. ст. 2. Преднацрта закона о слободи вере, црквама, верским заједницама и верским удружењима из 2005. године: „Цркве, верске заједнице и верска удружења су јавне организације од посебне важности за остваривање људских слобода и грађанских дужности, за очување духовног достојанства и културног идентитета народа и етничких заједница, за демократизацију друштвених односа и хармонизацију друштвених интереса и за слободан развој просвете и културе у Србији“. Нешто другачија одредба била је садржана у чл. 2. Преднацрта закона о верским организацијама из 2004. године: „Цркве, Верске заједнице и Вероисповедне заједнице су јавне организације од посебне важности за утврђивање и развијање универзалних људских вредности; за буђење племенитих осећања, подстицање узвишених идеја и богоугодног деловања у заједници; за уздизање духовног достојанства и афирмацију културног идентитета нација и етничких група; за неговање човечних односа међу људима; за усклађивање интереса друштвених група у духу солидарности и разумевања; за слободан развој просвете и културе“.

Само са становишта Устава Србије, рекло би се да је у нашем правном систему прихваћен чист модел односа цркава и верских заједница и државе. Међутим, ако се погледају одредбе Закона о црквама и верским заједницама, пракса Министарства вера и других државних органа као и понашање традиционалних цркава и верских заједница, могло би се констатовати да Србију карактерише хибридни модел, који се налази између чистог система одвојености цркава и верских заједница од државе и система кооперативне одвојености. Да ли је то у складу са Уставом, питање је. Довољно је навести чл. 6. ст. 1. Закона о црквама и верским заједницама: „Цркве и верске заједнице су независне од државе и једнаке пред законом“. Тешко да би се и један правник сложио са тим да је то исто што и: „Цркве и верске заједнице су равноправне и одвојене од државе“ (чл. 44. ст. 1. Устава). Ствари постају још јасније када се погледа званично објашњење Министарства вера о односима цркава и верских заједница и државе у Републици Србији: „Цркве и верске заједнице су независне од државе. Дакле, независне а не одвојене или одбачене од државе... Закон о црквама и верским заједницама установио је кооперативне односе између цркве и државе. Закон прописује да држава сарађује са црквама и верским заједницама ради унапређивања верске слободе и

[254] Основна стратегија Министарства вера, www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=188&Itemid=80

[255] www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=179&Itemid=79

остваривања општег добра и заједничког интереса. Цркве и верске заједнице имају статус корпоративних субјеката верске слободе".[256] Додуше, морали бисмо се сложити са Министарством вера да из Закона о црквама и верским заједницама произилази да су цркве и верске заједнице „независне" од државе, али бисмо томе додали да из истог тог Закона произилази и да држава није независна од цркава и верских заједница већ има према њима читав низ обавеза. Најбољи је пример чл. 36. ст. 1. и 2. Закона. Црква и верска заједница може покренути поступак верификације односно акредитације верске образовне установе (предшколске установе, основне школе, гимназије, стручне и уметничке средње и високе школе, факултети и универзитети) ради укључивања у систем образовања, у складу са прописима о образовању. Верска образовна установа која добије верификацију односно акредитацију *има право* на финансирање из буџета, сразмерно броју верника према последњем попису становништва у Републици. Пошто је верификација односно акредитација утврђивање испуњености законских услова за рад, то значи да чим, на пример, Акредитациона комисија за високо образовање донесе решење о акредитацији неке високошколске верске установе, коју је претходно одређена верска заједница основала по свом нахођењу, аутоматски настаје обавеза за државу да из буџета финансира одређен број студената те установе. Такве погодности држава није дала ни једном другом „приватном оснивачу" образовних установа у Србији, ма колико постојала друштвена потреба за одређеним профилом образовања.

Из претходних разматрања могло се видети да Закон о црквама и верским заједницама Републике Србије није на општи начин дефинисао шта подразумева под «одвојеношћу цркава и верских заједница од државе». Није ни могао, јер ни једном у Закону није ни употребљен тај израз, и ако је у питању уставна категорија. Треба констатовати да такав приступ није правило у упоредном праву. Насупрот томе, на пример, у руском Закону о слободи савести и религиозним удружењима из 1997. године, садржина принципа одвојеност религиозних удружења од државе дефинисана је из угла обе стране. За државу из тог принципа произилазе следеће обавезе: 1) да се не меша у опредељења својих грађана у погледу односа ка вери и верским питањима, као и васпитању деце од стране родитеља или старатеља, у складу са својим уверењима и уз уважавање права детета на слободу савести и слободу вероисповести; 2) да не преноси на религиозна удружења испуњавање функција органа државне власти, других државних органа, државних установа и органа локалне самоуправе; 3) да се не меша у делатност религиозних удружења, уколико она не противуречи постојећем државном закону; 4) да гарантује световни карактер образовања у државним и општинским образовним установама[257]; 5) делатност органа државне власти и органа локалне самоуправе се не пропраћује јавним религиозним обредима и церемонија. Лица која обављају дужности у државним органима и установама, органима локалне самоуправи, као и војсци, не могу вршити своју службу према свом личном односу према религији (чл. 4. ст. 2. и 4).[258] За религиозне организације из уставног принципа њихове одвојености од државе произилазе следећа права и обавезе: 1) да установљавају и испуњавају своју делатност у складу са својом хијерархијском и институционалном структуром, и да бирају, именују и замењују свој персонал сагласно својим сопственим правилима; 2) да не обављају функције државне власти, других државних органа, државних установа и органа локалне самоуправе; 3) да не учествују у изборима за органе државних власти и органе локалних заједница; 4) да не учествују у раду политичких партија и политичких покрета, и да им не пружају материјалну или неку другу помоћ.[259]

Нешто другачију одредбу налазимо у чл. 14. Закона о слободи вере и правном положају цркава и верских заједница у Босни и Херцеговини. Према тој одредби, одвојеност цркава и верских заједница од државе значи да: 1) држава не може признати статус државне вере ни једној вери нити статус државне цркве или верске заједнице ни једној цркви или верској заједници; 2) држава нема право да се меша у унутрашњу организацију и послове цркава и

[256] www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=179&Itemid=79

[257] На захтев родитеља или старатеља, и уз сагласност деце, управа државне или општинске образовне установе, по прибављеној сагласности органа локалне самоуправе, омогућава религиозној организацији да пружи деци верску поуку у оквиру образовног програма (чл. 5. ст. 4).

[258] Ово не искључује право државе да у законом утврђеним питањима сарађује са религиозним удружењима и да им пружа материјалну и другу помоћ.

[259] Ово не искључује право чланова религиозне организације да са другим грађанима учествују у управљању државним пословима, избору органа државне власти и органа локалне самоуправе, раду политичких партија, политичких покрета и другим друштвеним организацијама.

верских заједница; 3) ниједна црква или верска заједница, ни њени службеници, не могу добијати посебне привилегије од државе у односу на друге цркве или верске заједнице и њихове службенике, нити може формално учествовати у раду политичких установа, осим како је наведено у следећој тачки 4; 4) држава може, на основу једнакости према свима, давати материјалну подршку црквама и верским заједницама за очување културне и историјске баштине, здравствене делатности, образовне, каритативне и социјалне услуге које пружају цркве и верске заједнице, једино под условом да цркве и верске заједнице споменуте услуге обављају без икакве дискриминације, а посебно недискриминације на основу вере или уверења; 5) цркве и верске заједнице на подручју породичног, родитељског права и права детета могу да обављају функцију хуманитарне, социјалне и здравствене помоћи, васпитања и образовања, у складу са одговарајућим законима који уређују та права и материју; 6) Јавној власти забрањено је било какво уплитање приликом избора, именовања или смењивања верских великодостојника, успостављања структуре цркава и верских заједница или организација које врше службу Божију и друге обреде; 7) Јавно испољавање вере или уверења може да буде ограничено једино на основу закона и у складу са међународним стандардима, када надлежни орган докаже да је то неопходно у интересу јавне безбедности, заштите здравља, јавног морала, или са циљем заштите права и слобода других лица у складу са међународноправним стандардима. Цркве и верске заједнице имају право жалбе на ову одлуку. жалбени орган, пре доношења одлуке о жалби, мора да затражи од Министарства за људска права и избеглице Босне и Херцеговине мишљење у вези са случајем забране јавног испољавања вере или уверења.

II. Гледиште цркве о односу државе и цркве

Када се говори о односу државе и цркве обично се проблем сагледава из угла државе. Зашто постоје многи неспоразуми у погледу тог односа, постаје много јасније када се проблем сагледа и из угла Цркве.

1. Католички поглед на однос Цркве и државе

Према схватању Римокатоличке цркве, између надлежности Цркве и државе постоји преклапање. Такав однос се темељи на самим функцијама државе и Цркве. У држави је народ трајно настањен на одређеном територију, док Црква учи да је ознака народа Божјега да је он трајни ходочасник на путу према вечној домовини, уверен да му је ова домовина само привремена. Није била ријеткост да се због тога верницима и Цркви предбацивало да се мало или слабо заузимају за изградњу овоземаљског друштва, а с друге пак стране постоје тенденције да се Црква изгура изван утицаја у друштвеном животу, те да се држи под сталном присмотром и оптужбом да се меша у политику. Такав приговор је неутемељен: сваки верник својим ангажманом у времену остварује и вечну награду; својом бригом и одговорношћу за земаљску домовину, заслужује и небеску. Црква препознаје независност и аутономију државе (политичке заједнице), јер се њезино послање, службе и надлежности не преклапају с државним, али исто тако упозорава на опасности које у себи крије жеља за лажном аутономијом човека. Спорна тачка у односима државе и Цркве је позивање на државни суверенитет који изнад себе не допушта никакву већу моћ или ауторитет. Хришћанин и Црква исповедају да је свака власт од Бога и да је ипак Божји ауторитет и Божји закон изнад људскога, који је добар уколико је у складу с Божјим. Проблеми се јављају уколико држава себе схвати као апсолут који се не треба саветовати ни равнати према Божјим одредбама и да може доносити законе потпуно аутономно на темељу прегласавања интересних скупина. Међутим, и за световне власти би требао важити принцип да је носилац ауторитета сам Бог, а људи који спроводе у конкретне норме и одредбе вечне законе били би извршна власт.[260]

Каноном 22. Законика канонског права Католичке цркве из 1983. године уређена је важност државних закона унутар Католичке цркве: „Грађански закони, на које упућује црквено

[260] Ivan Bodrožić, op.cit.

право, нека се у канонском праву обдржавају с једнаким учинцима, ако нису противни божанском праву и ако се канонским правом не одређује што друго".

2. Православни поглед на однос Цркве и државе

По хришћанском учењу, државна власт представља израз промишљања Божијег о свету.[261] Из овог произилази сва сложеност односа Цркве и државе у православном предању, које их смешта у шири контекст односа Цркве и света. Темељни принципи православног предања произлазе, с једне стране, из еклисиолошког учења које се односи на помесну Цркву и, с друге, из избора Цркве да служи народу у контексту своје духовне мисије у свету. Политичка теологија Православне Цркве обликована је на принципу јасног разликовања, подударања и једнакости црквеног ауторитета и грађанског ауторитета. Она је, упркос историјским променама, увек деловала на темељу постулата узајамног поштовања, посебности и независности њихових мисија у свету. Теоријски принципи политичке теологије Православне Цркве долазе из њеног учења о строго духовном карактеру мисије Цркве у свету.[262]

Парадокс односа Цркве и државе потиче још од времена првог хришћанског цара, Константина Великог. Као што је познато, он се крстио тек на самртној постељи, 25 година после битке код Миливијског моста са Максенцијем. На питање: Да ли је он стварно постао хришћанин? Шта је он до тада био?, Александар Шмемен одговара: „Одговарајући на ово питање, ми откривамо овај почетни парадокс византијства, који се у потпуности садржи у особеном обраћењу првог Хришћанског Цара. Сва ствар је у томе што, у свести Константиновој, хришћанска вера или тачније, вера у Христа, Константину није дошла преко Цркве, него му је дарована лично, непосредно, и то ради победе над непријатељем, то јест док је извршавао своју царску службу. Самим тим је победа, постигнута уз хришћанског Бога, ставила одсада Цара, па према томе и царство, под заштиту Крста, у непосредну зависност од Христа. Али, то је исто тако значило да се Константин обратио не као човек који је тражио Истину, само њу и ради ње саме, него и као Цар: Сам Христос је санкционисао ову власт, учинио га својим нарочитим изабраником, а у његовом лицу и Царство је сјединио са Собом неком особитом везом. Тако се објашњава она запањујућа чињеница да обраћење Константиново није имало за последицу никакво преиспитивање, никакво „превредновање" теократске империјалне самосвести, но је, напротив, саме хришћане, саму Цркву, убедио у изабраност Императора, нагнало их да у Империји виде богоизабрано и свештено Царство. Све тешкоће, сва особеност Византије, сва жестокост и двосмисленост „константиновског периода" црквене историје проистиче из овог почетног парадокса: први хришћански цар постао је хришћанин изван Цркве и Црква га је ћутке, али с пуном искреношћу и вером, примила и то признала. У лицу Цара Царство је постало хришћанско не прошавши кроз кризу крштењскога суда".[263]

Иако и црквена и државна власт потичу из једног, „божанског", извора, оне се ипак битно разликују међу собом и свака је за себе самостална и независна у своме кругу. Оне се разликују међу собом у погледу свог устројства, пространства, објекта и циља. Цркву је непосредно Бог основао, и дао јој одређено устројство, док су поједине државе основане од Бога посредно, наиме тим, што је он усадио у природу човека тежњу за удруживањем, и из те тежње човекове постале су државе, које су по људским законима добиле овакво или онакво своје унутрашње устројство. Црква није ограничена ни временом, ни местом, него је намењена свима народима света, док је држава ограничена на извесни простор, на извесни народ. При томе, црква јесте и може бити само једна, у строгоме смислу речи, а држава има много. Црква је непроменљива и трајна, а држава у себи нема тај квалитет, јер државе постају и нестају, а Црква ће трајати до века. Држава се бави човеком, као таквим, док се црква бави њим, у колико је он хришћанин. Али главна се разлика међу њима састоји у циљевима једне и друге власти: црква има за свој циљ да спреми човека за будући вечни живот, а држава да му зајамчи мирни и уређени живот на земљи; и према том њиховом посебном циљу, свака од њих располаже и својим посебним средствима. Црква, као духовно царство, располаже духовним средствима, а

[261] Г. Мандзаридис, В. Јулцис, Ј. Петру, Н. Дзумакас, Теме хришћанске етике, Крагујевац, 2004, стр. 151.
[262] Власије Фидас, Канонско право, Богословска перспектива, Београд, 2001, стр. 33.
[263] Александар Шмемен, Победа хришћанства, www.czipm.org/smeman.html

држава располаже земаљским средствима. По учењу православне цркве, она се, ма какве прилике за њу биле, не ме служити земаљским средствима ради својих циљева, и не може употребљавати материјалну силу да обрати кога у хришћанство, или силом да одбрани нека своја права, која јој држава хоће да оспори и не призна[264]

Према прописима позитивнога права православне цркве, однос цркве и државе не би могао бити ништа друго него тесне везе између државе и Цркве, то јест, узајамно потпомагања и узајамно допуњавања, а ради општег циља који се састоји у вечном добру човека. Насупрот оваквом приступу Православне Цркве, стоји модерна држава коју њен секуларизам спречава да се покаже отвореном за питања независности духовне мисије Цркве. Несугласице које се могу очекивати у односима Цркве и државе систематски подстиче сама идеологија. Оне стављају на пробу издржљивост црквених институција суочених с механизмима свемоћног етатизма. Етатизам пориче или доводи у сумњу не само слободу Цркве већ и независност њене мисије у модерном друштву. Дакле, традиционална типологија тих односа (симфонија, цезаропапизам, одвајање), која је плод политичке теологије Цркве, као основу има то што Црква и држава признају принцип „две моћи“, црквене и политичке. Политичка теологија Црква сматра да „две моћи“ извиру из божанског ауторитета. Насупрот тој теорији, модерна политичка наука предлаже, на основу принципа народног суверенитета, аутономни и примордијални карактер црквеног ауторитета. Тако се односи између те две власти постављају на нову основу, што је уобичајено одређује држава која је јача страна (често и апсолутистичка). „У новом оквиру само Црква наставља да се позива на традиционалне схеме, јер држава као апсолутни критеријум своје моћи прихвата једино вољу народа. Тако су односи између Цркве и државе формирани не само на основу принципа две независне моћи већ на основу принципа народног суверенитета и људских права. Разуме се, дакле, да у том новом контексту више нема сагласја — теоријског или стварног — традиционалне и модерне позиције, јер су традиционални модели симфоније или одвајања тумачени само према принципима супрематије државе“.[265]

Религиозност јесте основно право сваког човека, право које држава не може занемарити, упркос својим склоностима или изборима. Признавање тог права води, у крајњој анализи, признавању чињенице да Црква штити право грађана да практикују своју религију. Међутим, Црква мора инсистирати на својим доктринарним принципима, тежећи увек да се најбоље што може прилагоди реалним околностима и увек предлажући државама макар минимум званичног слагања о мешовитим питањима (образовање младих, брак хришћана, грађански положај клира, црквене институције и имовина итд.). „Снага отпора коју је Црква током векова изобилно показала пркоси принципима модерне теорије супрематије државе и на динамичан начин изнова поставља проблем симфоније и де фацто сарадње Цркве и државе у интересу народа. У том духу С. Булгаков истиче да у наше време снага Цркве `не долази споља нити одозго, већ из унутрашњости, из њених основа, народа. Црква може да утиче на државу демократским путем, али је реч о демократији душа`. Тај нови дух може чинити реалистичку основу за надилажење дијалектичке конфронтације идеологије и религије, да би се остварила нова синтеза, од које ће зависити обнова државних структура“.[266]

Према становишту савремене православне политичке теологије, Црква не треба превише да се оптерећује неспоразумима или кризама који повремено нарушавају односе државе и Цркве. „Због тога она не охрабрује занесењачке тежње, без обзира на то одакле долазе, за отвореном конфронтацијом са државним ауторитетом или за одвајањем од њега... Историја је показала снагу отпора Цркве. Насупрот томе, модерни етатизам се још увек није доказао у могућој дужој конфронтацији са Црквом. Треба још рећи да се у прошлости нарочито Црква старала о одржавању добрих односа са државом, док се у наше време о томе више брине држава; и тако је у целом хришћанском свету...“[267]

У поводу доношења српског Закона о црквама и верским заједницама и припреме црногорског закона о верским заједницама, велики број црквених великодостојника је изнео своје виђење односа државе и Цркве у данашњем свету, као и међусобним односима самих верских заједница. Ево неких од тих гледишта:

---

[264] Милаш, op. cit., стр. 738.
[265] Фидас, op. cit., стр. 34.
[266] Ibid., стр. 35.
[267] Ibid., стр. 36.

- „Односи државе и Цркве су добри и корисни само онда када држава и Црква сарађују на остваривању општег добра за све грађане, и када поштују међусобне разлике, природу и суштину и посебна средства и методе њиховог деловања. Када држава признаје пуну аутономију Цркви, и препознаје њену есхатолошку мисију, надисторијску суштину и сотиоролошки смисао, и када, са друге стране, Црква прихвата државу као историјску али и Божанску творевину, тада је могуће да обе функционишу у симфонији. Имајући у виду да се 95% грађана у нашој држави изјаснило као припадници Цркве или верских заједница, сматрамо да ће се уз мало труда и добре воље остварити симфонија у међусобним односима... Ако је дијалог на здравим основама међу религијским заједницама остао последња шанса да се религија ослободи од свих покушаја да буде политички злоупотребљена, и ако дијалог међу верским заједницама и политичким властима може да отвори ново поглавље међу народима и државама у региону, онда дијалог нема алтернативе... Наравно, за дијалог су потребне две стране. У том смислу, очекујемо да у новим условима хармоничних односа демократских власти са религијским заједницама, и припадници многобројних мањих конфесионалних група, које су настале у новије доба, покажу спремност за конструктивни дијалог са Црквом старом 2000 година, и искористе прилику да се боље упознају са Православљем и његовом непрекинутом традицијом од Апостолских времена. Православна Црква такође нема разлога да се не упозна са разлозима постојања новонасталих верских заједница и са њиховим учењима. Дијалог, као и на нивоу односа једне личности према другој, свакако не подразумева слагање у свему, али најчешће, уколико се одвијају у оквиру једног пријатељства, разлике не могу бити разлог за међусобни анимозитет и нетрпељивост... Уместо погубног затварања у сопствене групе, и налажења сопственог идентитета у пролазним категоријама овога света као што су нација, држава, племе итд. сваки верник треба радије да се сећа поуке Светог Павла: `Нема ту ни Јеврејина ни Грка, нема роба ни господара, нема мушког рода ни женског, јер сте ви сви једно у Христу Исусу` (Галатима посланица гл. 3.38). Ова наука Светог Павла ослобађа човека сваке искључивости, и подсећа га поново да су сви људи Божја деца.“[268]
- „Данас је свима јасно да одвојеност цркве и државе не подразумијева одбојност државе према цркви као што је то био случај у пропалим и цивилизацијски превазиђеним комунистичким системима, него напротив сарадњу, поштовање идентитета цркава и вјерских заједница и њиховог права на самоодређење... Од државе се очекује да направи отклон од ретроградних правних уредби из комунистичког времена и да се одрекне свих покушаја вршења притиска на Цркву и манипулације вјерским осјећањима. У Европи, већ одавно, а однедавно и у Русији, држава и црква уређују своје односе по моделу кооперације, а одвојеност цркве и државе тумачи се као одвојеност у надлежностима што подразумијева развијање партнерског односа уз пуно обострано поштовање. Однос супремације државе над црквом потпуно је неприхватљив“. [269]
- „Држава и вјерске заједнице су упућене на међусобну сарадњу због тога што постоје заједнички јавни интереси државе и вјерских заједница, многи држављани и вјерници су једни те исти људи и имају слободе и права које је држава дужна да јемчи, а међу којима вјерској слободи и праву припада изузетно мјесто“.[270]
- „Сматрамо да је најбољи однос између државе и Цркве онај који је већ бивао и пре, то је симфонија – сагласност између државе, односно друштва и Цркве“.[271]
- „Изгледа да наступа време када треба трагати за новим моделима односа цркве и политике. Сада се назиру два нова модела. Први социолози називају

[268] Из беседе епископа тимочког г. Јустина на Светско друштвеном форуму „Дијалог цивилизација“, одржаном на Родосу 2005. године.
[269] Владика будимљанско-никшићки Јоаникије Мићовић, http://novosti.rs.sr/sr/opcija/btg_novosti/5/5748/Drzava/da/ne/pritiska/Crkvu
[270] Из Радне декларације Међународног научног скупа “Правни положај Цркава и верских заједница у Црној Гори данас”, Бар 23-25. мај 2008, www.svetigora.com/node/3738
[271] Из интервјуа Патријарха српског Павла, листу Данас, 5-7. јануар 2002. године

фундаменталистички модел (`антимодерна модернизација`) испреплетености цркве и политике и, други, политичко деловање цркве преко цивилног друштва. У првом случају црква као своје савезнике на плану друштвеног и политичког деловања налази у десничарским и конзервативним странкама, националистичким, пијетистичким и моралистичким покретима чија је основна карактеристика панично негирање свега што је модерно и савремено и идолатријски однос према прошлости. Тај модел је данас веома изражен. Он је за цркву веома ризичан јер у старту одбија све оне који имају другачија политичка уверења, посебно младе људе који желе да буду `ин` и `у тренду`. Оправдана борба цркве против многих друштвених аномалија савременог света не значи да треба стварати `коалицију` са тим друштвеним групацијама. Од ње се очекује да одговара на изазове и проблеме савременог човека. Црква треба да буде критична према свим једностраностима и друштвеној патологији левице и деснице. Она је изнад `конзервативизма` и `прогресивизма`, `традиционализма` и `модернизма`, `глобализма` и `антиглобализма`, али истовремено са бескрајном бригом и љубављу према сваком човеку, без обзира на његова политичка убеђења. Црква је `савремена` само када функционише на црквен начин. Хришћани су `модерни` када живе аутентичним хришћанским стилом живота. Црква треба увек да има на уму опште добро и целину света, да је стално присутно-одсутна у свету. Хришћанство треба да буде својеврсна `опозиција` свакој држави и политичком поретку јер је оно тако и извршило најкоренитије политичке промене у историји“.[272]

Велики број проблема у односима државе и Православне Цркве у последња два века проистиче из нерашчишћених канонских проблема контериторијалности и мултијурисдикције (више црквених јурисдикција на истом простору), који су посебно потенцирани наглашеним етнофилетизмом[273] помесних православних цркава које су се, у великој мери, идентификовале са „својом“ националном заједницом и државом (Црква се схвата као средство националног идентитета). Етнофилетистичко, а не територијално, стварање црквених заједница створило је огромне еклисиолошке проблеме Православној Цркви.[274]

Када је реч о односу Православне Цркве према протестантским верским заједницама, он је одређен неприхватањем протестантизма као истинске хришћанске вере, већ као потпуно друге религије: „Према најновијој статистици данас у свету има око 1,95 милијарди хришћана. Али више од половине њих отуђени су од Христа Богочовека. Крајњи домет у томе достигли су протестанти разних деноминација и секташи који су се из њих изродили. Због отуђености од Христа у животу и учењу, њихове верске организације треба сматрати потпуно новим религијама у односу на изворно, православно хришћанство, за које би се могло рећи да им је ово само далеко историјско полазиште“.[275]

---

[272] Радован Биговић, op. cit.

[273] О проблему етнофилетизма видети чланак Љубивоја Стојановића, Етнофилетизам и екуменизам, православни поглед, Политикологија религије, бр. 1/2007: „Црквена историја је пуна примера недоживљене вере свођењем свега сам на традицију, народну историју и обичаје, без дубљег разумевања како црквености тако и народности. Тако имамо неке историчаре који дело Светог Саве тумаче као стварање народне цркве, а није тако! Свети Сава је сваким својим поступком настојао да створи ЦРКВЕНИ НАРОД, А НЕ НАРОДНУ ЦРКВУ јер је добро знао да је Христос створио Цркву у коју је призвао све народе. Међутим, понекад се догоди да не разумемо добро и до краја светитељско дело и онда дође до неке врсте нашег затварања у себе и минимализације онога што је свети учинио“ (стр. 141).

[274] На научном скупу одржаном на Богословском факултету у Београду 2003. године под називом „Проблематика савременог црквеног законодавства“, велики број учесника је указао на погубне последице за Православну Цркву које проистичу из етнофилитистичких тежњи. Митрополит црногорско-приморски г. Амфилохије је нагласио да је етнофилетизам, као појава обоготворења нације и државе, изнад Свете Евхаристије и зато је веома опасан, поготову што од те болести болује сва Православна Црква, па и Српска Православна Црква. У том правцу је говорио и епископ браничевски г. Игнатије, који се посебно заложио да се православна диаспора уреди као и регионална црква, како би се очувала евхаристијска структура Цркве (више видети, www.bfspc.bg.ac.yu/info/problematika.html).

[275] Протосинђел Атанасије Ракита, Отуђени хришћани, www.svetosavlje.org/biblioteka/Apologetika/Odgovori-Protestantima.htm

Глава пета

АУТОНОМИЈА ЦРКАВА И ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА

Устав Републике Србије у чл. 44. ст. 2. гарантује црквама и верским заједницама аутономију у уређењу своје унутрашње организације и верских послова. Без те аутономије није могуће остварити ни колективни аспект слободе вероисповести, утврђен чл. 43. ст. 3. Устава. Одредбе о аутономији налазимо и у Закону о црквама и верским заједницама. Према чл. 6. ст. 2. и 3. ЗЦВЗ, цркве и верске заједнице су слободне и аутономне у одређивању свог верског идентитета, и имају право да самостално уређују и спроводе свој поредак и организацију и да самостално обављају своје унутрашње и јавне послове.

Одредбе о аутономији цркава и верских заједницама налазе се и у упоредном праву:

- Према чл. 6. *Закона о односима између цркава и државе Кантона Фрајбург* (Швајцарска), цркве су према држави и општинама аутономне и у границама закона су овлашћене: да се самостално организују и да самостално управљају својим новчаним средствима и добрима; да издају потребна правила за своју организацију и испуњење својих задатака; да коначно одлучују и интерним споровима који настану при примени сопствених правила или права признатих законом.
- Према чл. 5. *македонског Закона о правном положају цркава, верских заједница и религиозних група*, цркве, верске организације и религиозне групе имају право да се према унутра самостално организују, са својим органима управљања, хијерархијом и надлежностима, и да одреде лице које ће их заступати и представљати, као и да доносе акте у складу са тим.
- Према чл. 11. *Закона о слободи вере и правно положају цркава и верских заједница у Босни и Херцеговини*; цркве и верске заједнице управљају собом на свом унутрашњем плану у складу са властитим актима и научавањем, што неће имати никаквих грађанско-правних учинака и што се неће принудно спроводити од стране јавне власти нити може бити примјењивано на оне који нису чланови; цркве и верске заједнице своју унутрашњу организацију самостално уређују у складу са својим интерним прописима, законима и научавањем; Цркве и верске заједнице су самосталне при избору, именовању и смјени свог особља у складу са својим властитим захтевима, прописима и потребама; цркве и верске заједнице имају право да траже и примају добровољне прилоге у новцу и друге прилоге.
- Према чл 15. *Закона о слободи савести и религиозним удружењима Руске Федерације*, религиозне организације делују у складу са својим унутрашњим правилима, уколико они нису супротни законодавству Руске Федерације. Држава поштује унутрашње устројство религиозне организације, уколико његово успостављање не противуречи законодавству Руске Федерације.

I. Аутономно право цркава и верских заједница

У првом решењу о одбијању захтева за упис „Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију“ од 22. 11. 2007. године као разлог за одбијање регистрације ове верске заједнице наведено је обезбеђење примене аутономних прописа Православне цркве, према којима је ЦПЦ „грађанска организација“, па сходно томе ни она ни њене епархије „не могу бити укључене у систем цркава и верских заједница дефинисан чл. 10. и 16. Закона о црквама и верским заједницама“. У објашњењу Министарства вера зашто није регистрована Црногорска православна црква, објављеном на сајту Министарства, главни аргументи се темеље на тумачењу православног аутономног права и одбрани Православне цркве у Србији: „Канонско право је извор и темељ аутономије Православне цркве. Ако не би признавала то право, држава би суспендовала аутономију Цркве. Модерне демократске државе схватају и прихватају да је канонско право старије и трајније од грађанског права и признају то својим законима. Другим

речима, све демократске државе су дужне да поштују аутономију, слободу и независност цркава и верских заједница... У свим питањима која су у надлежности цркава и верских заједница, у верским питањима при чијем решавању могу доћи у колизију канонско и грађанско право, предност се даје аутономној регулативи цркава и верских заједница... Православна црква није државна и национална него универзална. Нема свака држава и свака нација самосталну православну цркву. Напротив, ни једна државна власт и ни једна нација немају право да оснивају своје самосталне православне цркве. То право и моћ има само Православна црква, на основама свог Предања и канонског уређења... Није проблем у имену те верске организације; није уопште проблем у томе што се она назива црногорском. Али јесте проблем у томе што се назива православном, а није православна нити је црква."

Значајем аутономног права, односно „Црквеног права" Православне Цркве за државне органе Републике Србије, Министарство вера се бавило и у решењу о одбијању захтева за упис „Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију" у Регистар цркава и верских заједница од 18. јуна 2008. године. Посебно бисмо издвојили следеће делове образложења тог (раније детаљно наведеног) решења:

> „Како је у Регистар цркава и верских заједница већ уписана Српска Православна Црква и то на основу одлуке Светог архијерејског сабора АС бр 22/зап. 45 од 5. 10. 2006. године а по допису Св. Архијерејског Синода СПЦ бр. 080-00-16/2006-01 од 20. 09. 2006. године, на истом подручју уписана је Епархија Бачка, са сопственим правним субјективитетом, дошло би до преклапања две епархије са називом "православна". Правила 4. Васељенског сабора, Канон 12 прописују немогућност преклапања две епархије.[276]
>
> Из Статута "Епархије Црногорске Православне Цркве" за Републику Србију, утврђено је да исти у члану 1. констатује да се оснива "Црногорска Православна Црква за Републику Србију" на нивоу епархије, што је у супротности са унутрашњим правом и установљеним поретком Православне цркве.
>
> Захтев за упис у Регистар цркава и верских заједница који је поднела "Епархија Црногорске Православне Цркве за Републику Србију" није у сагласности са чланом 44. Устава РС, који гласи: "цркве и верске заједнице су равноправне и слободне да самостално уређују своју унутрашњу организацију..."
>
> У духу наведеног уставног начела, члан 7. Закона о црквама и верским заједницама прописује: "Држава не може ометати примену аутономних прописа цркава и верских заједница". Захтев верске заједнице "Црногорска Православна Црква" за упис у Регистар цркава и верских заједница у колизији је са наведеним чланом. У историји саборне и апостолске цркве никад није постојала православна црква која нема апостолски континуитет и канонску јерархију, односно епископа и свештенство. Само црква која има вишевековни континуитет и канонску јерархију може бити саставни део универзалне (саборне) хришћанске заједнице, односно може бити призната као православна црква. Верска заједница под именом "Црногорска Православна Црква" никада није постојала па самим тиме није могла бити призната од других православних цркава. *У духу Црквеног права које држава Србија признаје Уставом и Законом о црквама и верским заједницама, православну цркву не могу оснивати грађани (лаици).* Ова новооснована верска заједница нема свештеничку структуру. Верску заједницу "Црногорска Православна Црква" основао је и заступа је грађанин Мираш Дедејић, који је од стране Светог Синода Цариградске патријаршије 9. априла 1997. године лишен свештеничког чина и враћен у ред лаика, што је утврђено на основу превода Синодског акта Цариградске патријаршије са бројем протокола 339 заведеног у Патријаршији СПС 339 и телеграма Цариградског и Васељенског патријарха Господина Вартоломеја Патријарху српском Господину Павлу.
>
> Министарство је из горе наведеног ***утврдило да Епархија не поседује свештеничку структуру што је предуслов за постојање православне цркве***.

[276] Не можемо а да већ овде не приметимо да је овде потпуно нелогично позивање на немогућност преклапања две епархије у смислу Канона 12 Четвртог васељенског сабора када се из поднетог захтева за упис у Регистар цркава и верских заједница види да се тражи упис верске заједнице „за Републику Србији" (целу територију), којој је само седиште у Ловћенцу. Епархија Црногорске православне цркве за Републику Србију се не би преклапала са Епархијом Бачком већ са свим епархијама Српске православне цркве у Републици Србији.

Пресуда Светог синода Цариградске патријаршије, изречена господину Мирашу Дедејићу, правоснажна је и обавезујућа за све православне цркве у свету. *Сходно члану 7. Закона о црквама и верским заједницама ова пресуда обавезујућа је и за Министарство вера.*

Будући да је лице које је основало верску заједницу "Црногорска Православна Црква' лаик (грађанин) , као што је и лице које је овлашћено да заступа "Епархију Црногорске Православне Цркве за Републику Србију" такође цивил, *верска заједница "Црногорска Православна Црква", у духу Црквеног права, није православна црква. Пошто у складу са чланом 7. Закона о црквама и верским заједницама држава не може ометати примену аутономних прописа цркава и верских заједница, Министарство вера не може ову верску заједницу уписати у Регистар цркава и верских заједница јер би тиме ометало примену аутономних прописа Православне цркве. Штавише, став 2. члана 7. прописује: "за извршење правоснажних одлука и пресуда које издају надлежни органи цркава и верских заједница држава пружа одговарајућу помоћ"...*

На основу горе утврђеног чињеничног стања у погледу аутокефалности, свештеничке структуре и преклапања две епархије, упис "Епархије Црногорске Православне Цркве за Републику Србију" у Регистар цркава и верских заједница у Републици Србији значило би мешање државе у унутрашње законодавство Православне цркве и ометање аутономних прописа цркава и верских заједница, а што би било у супротности са цитираним чланом 11. Устава и чланом 7. Закона о црквама и верским заједницама.“

Овоме треба додати и одредбу чл. 2. ст. 2. Правилника о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница: „У сагласју са Српском православном црквом у Регистар се уписује и одговарајућа организациона јединица Румунске православне цркве у Банату“.

Из цитираног решења и званичних објашњења[277] Министарства вера могу се, што директно што индиректно, извући следећи ставови Министарства вера:

- цркве и верске заједнице су независне, али не и одвојене[278] (или одбачене) од државе;
- цркве и верске заједнице имају право да самостално уређују и спроводе свој поредак и организацију и да самостално обављају своје унутрашње и јавне послове. Држава не може ометати примену аутономних прописа цркава и верских заједница;
- држава је обавезна да призна аутономно (канонско - црквено) право Православне цркве и да пружи помоћ Православној цркви у извршавању њених одлука;
- државу обавезују не само одлуке Српске православне цркве већ и одлуке Цариградске патријаршије;
- верска заједница која себе означава као православну цркву а у духу православног Црквеног права није православна црква не може бити призната од државе;
- православну цркву не могу оснивати грађани (лаици);
- држава по службеној дужности пази да ли верска заједница која тражи упис у Регистар испуњава услове предвиђене аутономним правом неке већ регистроване цркве или верске заједнице (нпр. да ли има одговарајућу свештеничку структуру);
- канонско право Православне цркве је старије од грађанског права;[279]
- у случају несагласности канонског и грађанског права, предност има канонско право Православне цркве;
- Православна црква није државна ни национална већ универзална (једна);
- самосталну православну цркву може да оснује само универзална Православна црква;
- у складу са аутономним прописима Православне цркве, у држави може да буде призната и уписана у Регистар цркава и верских заједница само једна самостална православна црква;
- држава не може признати статус верске заједнице неком удружењу (организацији) уколико то није у складу са аутономним прописима Православне цркве, односно

[277] Видети, www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=179&Itemid=79; www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=175&Itemid=79 (29. avgust 2008)

[278] „Цркве и верске заједнице су равноправне и **одвојене** од државе“ (чл. 44. ст. 1. Устава Србије)

[279] Није јасно шта се под тим мисли, да ли државно право или индивидуална грађанска права. У сваком случају јасно је да се не мисли на аутономно право Цркве већ на „право“ које директно или индиректно има свој извор у државном законодавству.

уколико аутономно право Православне цркве неку организацију сматра „грађанском организацијом“[280] онда ни држава тој организацији не може признати статус верске заједнице;

- односи верских организација које себе називају „православне цркве“ и канонски уређених Православних цркава у надлежности је саме Цркве, а не у надлежности државе;
- услове под којима нека „православна црква“ може евентуално да буде установљена и призната од стране државе не одређује држава него Православна црква;
- организационе јединице самосталних православних цркава, као делова универзалне Православне цркве, могу бити уписане у Регистар цркава и верских заједница само уз сагласност Српске православне цркве;[281]
- у називу неке организације могу да се користе термини „православан“ и „црква“ само ако је то у складу са аутономним прописима и поретком Православне цркве;
- односи међу црквама, њихова сарадња, договори, јединствене одлуке и заједничке делатности спадају у унутрашње и јавне послове које цркве и верске заједнице слободно обављају, на основу својих аутономних права;

Све што смо претходно навели у вези аутономног права Православне цркве требало би начелно да важи и када је у питању примена аутономног права свих других признатих верских заједница у Србији. У интервију „Вечерњим новостима“ од 13. 8. 2005. године, министар вера г. Милан Радуловића на питање да ли је у Србији могуће „основати“ нову православну цркву, дао је следећи одговор: „Није, наравно. То би било као када би се овде окупило петнаестак људи и основало, рецимо, „српску католичку цркву“, мимо Ватикана. То није могуће.“[282] Министар Радуловић је био још одређенији, у тексту „Односи државе и верских заједница у Србији у другој половини 20. века“, објављеном у зборнику „Црква и држава“: „Као сваком грађанину, тако је и свакој националној мањини зајемчено право да припада већинској или некој другој цркви у својој матици, као и да оснива своје цркве. Да ли из тога произлази могућност и право да неко, нпр. у Србији, оснује нову католичку или нову православну цркву мимо Ватикана и мимо Српске православне цркве? Мада привидно у колизији са *апстрактним начелима о зајемченим слободама појединаца*, одговор на ово питање је јасан: не може зато што те цркве већ постоје, па би *апсолутизовањем права сваког појединца или сваке групе била угрожена њихова стечена већинска права, старија и већа од новијих начела слободе вероисповедања*.“[283]

Оно што је, међутим, посебно важно уочити јесте то да се Министарство вера „самостално“, односно без претходног захтева (поднеска) било које признате верске заједнице упустило у тумачење „аутономних прописа и поретка“ једне цркве и закључивање шта је у конкретном случају супротно тим прописима и поретку. Треба, такође, уочити и употребу различите терминологије од стране Министарства вера, уподобљене канонским тумачењима: „Православна црква“, „Православне цркве“, „самосталне православне цркве“, „Црква“, „цркве“, као и чињеницу да се ни у образложењу ни у објашњењима Министарство вера ни једанпут не позива на одређени аутономни пропис Српске православне цркве,[284] иако је у питању законом призната Црква (чл. 11. Закона о црквама и верским заједницама).

Из претходних разматрања произилази неколико начелних питања од суштинског значаја за остваривање аутономије цркава и верских заједница, а тиме и њихов однос са државом: 1) Шта је, односно шта обухвата аутономно право (аутономни прописи) верских заједница?; 2) Какав је однос државног законодавства и аутономних прописа верских

---

[280] Није јасно шта се мисли под појмом „грађанска организација“ пошто право познаје „јавно права лица“ и „грађанско правна лица“.

[281] Према тумачењу тадашњег министра Радуловића (у вези зидања храмова у Војводини од стране Црногорске православне цркве) и било која појединачна активност неке „православне верске организације“ на територији Републике Србије подлеже сагласности надлежног епископа Српске Православне Цркве: „За зидање православног храма потребна је грађевинска дозвола, али и сагласност надлежне епархије. То неће моћи да им обезбеди непостојећа ЦПЦ. Ако би, на пример, Руска православна црква градила нови храм у Србији, чинила би то у договору са СПЦ.“ (www.vidovdan.org/article187.html)

[282] Наведено према, www.vidovdan.org/article187.html

[283] У издању Нове српске политичке мисли. Наведено према, http://nspm.org.yu/Prikazi/2008_mmv1.htm

[284] Треба уочити и да члан 11. Закона о црквама и верским заједницама користи назив: „Српска Православна Црква“.

заједница?; 3) Где су границе примене аутономних прописа верских заједница?; 4) Ко је овлашћен да примењује и тумачи аутономне прописе верских заједница?; 5) Да ли, под којим условима, како и у којим границама држава може да примењује аутономно право признатих верских заједница, према Закону о црквама и верским заједницама? Без одговора на та питања није могуће ни утврдити да ли је Министарство вера прекршило Закон о црквама и верским заједницама и Уставом гарантоване верске слободе и права када је своју одлуку у предмету уписа у Регистар „Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију" темељило на аутономним прописима Православне цркве.

Пошто се повод за разматрање претходних питања налази у конкретном проблему регистрације „Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију", ми ћемо у даљем тексту покушати да дамо одговор на та питања првенствено са становишта аутономних прописа Православне Цркве. Закључци до којих дођемо биће, међутим, валидни и у односу на питање примене аутономног права било које признате верске организације. Указаћемо и на неке основне карактеристике аутономног права Католичке цркве и шеријатског права које прихвата Исламска заједница у Србији, искључиво из разлога да би се видела сва сложеност и тог „аутономног права цркава и верских заједница", која указује на потребу да држава и не покушава да га самостално примењује и тумачи.

1. Аутономно право Православне Цркве

Одговор на питање шта је аутономно право Православне Цркве[285] и шта све обухвата није једноставан јер не само што је условљен реалним историјским односима конкретне државе и помесне (локалне) Православне Цркве него је и битно одређен „неправним" елементима схватања извора аутономног права[286] у Православној Цркви. Без разумевања саме суштине аутономног (канонског) права Православне Цркве, бар онако како га схватају православни верници и православни канонисти, није могуће разумети ни зашто је по саму аутономију помесне Православне Цркве крајње опасно да се држава упушта у самостално, и тиме арбитрарно, тумачење и примену црквених прописа. Добронамерност може да не мањка, али давно је већ речено: Пут до пакла поплочан је добрим намерама. Како себе не сматрамо нарочито компетентним за тумачење канонског поретка Православне Цркве, у наредним објашњењима послужићемо се мишљењима угледних православних канониста и богослова. Но, прво треба разјаснити питање: Шта је Православна Црква?

а) Православна црква

Назив Православље појавио се код хришћанских писаца са појавом првих формула учења хришћанске цркве и означава веру целе цркве, насупрот хетеродоксији – разногласју јеретика. Доцније православље (ортодоксија) означава свеукупност црквених догмата и за његов критеријум прихвата се стално чување учења Христа и апостола у оном облику у коме је оно изложено у Светом писму, Светом предању и у древним символима васељенске цркве. Од времена одвајања источне цркве од Западне, назив „православна" остао је за Источну, док је Западна усвојила назив „католичка".[287]

Пре 11. века сав хришћански свет чинио је једну васељенску цркву, а незнатне обредне и канонске разлике нису одвајале Западну цркву од Источне. Касније су учења Западне - Римокатоличке цркве (литургијска, попут учења о опросницама, догматска, попут учења о филиокве, и на крају учења о димензијама и карактеру власти римског епископа) довела до коначног разлаза обеју цркава.[288]

---

[285] Ми ћемо у тексту користити означавање са великим почетним словима из Закона о црквама и верским заједницама: „Православна Црква".

[286] Аутономно право цркава и верских заједница треба разликовати од тзв. државног црквеног права (Staatskirchenrecht, Droit civil ecclesiastique, diretto ecclesiastico, Law on Religion).

[287] Православна енциклопедија, том 2, Нови Сад, 2000, стр. 164.

[288] Православна енциклопедија, op. cit., стр. 165.

Према општем православном учењу о односу државе и цркве, православље не жели да влада државом нити да је потчињава својим унутрашњим пословима: „оно тежи да сачува потпуну слободу делатности, не мешајући се у самосталност државе у сфери њене власти“.[289]

Не само у црквено-правној него и у новијој богословској литератури појављују се дефиниције Цркве, које се у великој мери међусобно разликују – некад се наглашава институционални карактер Цркве, некад заједничарски, а некад њен светотајински карактер.[290] Битно је, међутим, уочити да појам Цркве има пре свега теолошко значење, које се у времену развијало. У најстаријим књигама Новог Завета (првим посланицама апостола Павла, у Делима апостолским и Откривењу Јовановом) реч Црква користи се без разликовања једнине и множине, и готово увек означава конкретну црквену заједницу или њено обредно окупљање. У каснијој хришћанској књижевности, реч Црква више се користи као општи појам за означавање целе Цркве. За православне хришћане, Црква представља ипостасну заједницу која се конкретизује евхаристијском заједницом. „Тако се хришћанство представља као васељенска религија која признаје потпуну једнакост људи пред Богом и укида националне, расне и остале разлике: Где нема Јелина ни Јудејца, обрезања ни необрезања, варварина ни Скита, роба ни слободњака, него је све и свуда Христос’ (Кол 3, 11; Гал 3, 28).“[291]

Реч црква се користи у Светом писму у различитим значењима: 1) понекад значи кућу, зграду, место где се окупљају они који верују у Христа и Бога; 2) понекад значи заједницу, или сваки други скуп различитих људи; 3) понекад реч значи свети, религиозни скуп ради вршења заједничког богослужења, поучавања Божјем закону, ради молитве, приношења жртве, и сл.; 4) Црква пре свега значи – заједницу људи који верују у Бога и Христа.[292]

Схваћена као заједница људи који верују у Бога и Христа, разликује се (теолошки): 1) црква старозаветна и црква новозаветна; 2) црква помесна (у њу спадају хришћани одређене земље, или области) и црква свеопшта (у њу спадају сви који верују у Христа); 3) црква небеска и црква земаљска (путујућа или тријумфујућа црква); 4) црква видљива (видљиви организам који се састоји од видљивих чланова који управљају и којима се управља) и црква невидљива (по духу који оживљава тело и делује у њему).[293]

Брзо самоникло ширење хришћанске цркве подразумевало је и употребу различите лингвистичке праксе. Различито језичко и правописно коришћење појмова остало је и до данас. Не само у црквено правној него и у богословској литератури може се наћи различито коришћење и означавање истих појмова: „Црква“, „црква“, „православна Црква“, „Православна Црква“, „Православна црква“, „Српска православна црква“, „Српска црква“; Српска Православна Црква, „Српска православна Црква“.

По хришћанском учењу, Црква има не само историјску него и трансценденталну димензију. У Символу вере се исповеда вера у „у Једну, Свету, Саборну и Апостолску Цркву“. Управо на ту Једну Цркву мисли министар вера Радуловић када истиче да би упис у регистар ЦПЦ било разбијање јединства Православне Цркве, односно када констатује: „То што се дешава у Војводини је злоупотреба права националних мањина за разбијање верске структуре у Србији. Они тврде да је њихово право да сагради црногорску цркву у Ловћенцу део њиховог црногорског идентитета. Тај идентитет, међутим, траже у - непостојећој цркви. То је потпуно атеизована, а не религиозна свест.“[294]

---

[289] Православна енциклопедија, ibid. Садашњи тренутак српске државе и народа, владика Шабачки Лаврентије оцењује на следећи начин: „Нисмо ми изабран народ, како волимо за себе да кажемо. Заборавили смо на светосавље, јер дуго нисмо имали веронауку, нисмо учили оно што би требало. Наша Црква је много пропатила, била је изгнана из школа, војске, установа... То све имало је погубне последице. Црква нема права да се меша у политику и државне послове. Кроз све ово што нас је снашло показало се да је најважнији узрок неслога, погубна неслога која дуго траје и која се види на сваком кораку. Као епископ на Западу много пута сам био у прилици да се уверим у то. Имали смо раскол у Северној Америци, али је то, хвала Богу, превазиђено. Нажалост, и у Србији није боља слика. За Србе је једини спас да се обоже, умноже и сложе“. (www.danas.co.yu/20080426/vikend2.html)

[290] Mandzaridis, op. cit., стр. 165.

[291] Ibid., стр. 44 – 48.

[292] Православна енциклопедија, op. cit., str. 380-381 Из овог прегледа се види и зашто је немогуће да нека верска организација има есклузивно право на коришћење речи „црква“.

[293] Православна енциклопедија, op. cit., стр. 381.

[294] www.vidovdan.org/article187.html

Међутим, појмови „јединство, светост, саборност и апостолство“ немају правни него богословски смисао, па самим тим нису ни подобни да буду темељ одлуке која се доноси у управном поступку пред државним органом. „Као и појам Цркве, појам њеног јединства суштински се повезује са учешћем верних у Евхаристији... Јединство Цркве које се осећа у јединственом обредном сабрању поистовећује се с јединством Христа... Исту основу има и вера да Цркве које се оснивају на различитим местима васељене нису само уједињене Цркве, већ једна Црква или једно Тело Христово. Тако појам јединства Цркве који се гради на евхаристијској основи постаје предмет вере...Основа јединства Цркве није друштвена, већ теолошка...Појава јеретика или група које се одвајају сматра се неспојивом с појмом Цркве Христове. Црква се не може делити, као ни сам Христос... Људи се не позивају да образују јединство Цркве, већ да у њој нађу своје јединство...Током постапостолског периода као гарант јединства у свакој црквеној заједници истиче се епископ, који је начелник евхаристијског сабрања... Постаје јасно да се свака помесна Црква сматра објавом ’саборне Цркве’ у неком конкретном месту. Због тога се помесна Црква одређује као ’саборна Црква’, док све помесне Цркве заједно чине ’сву по васељени католичанску Цркву‘“.[295]

Систем помесних цркава је есхатолошки заснован на идеји да је свака месна црква, када је једном основана у пуноћи светотајинске реалности, загарантоване епископатом, иста Једна црква, која постоји од времена Педесетнице и да је њено јединство са осталим црквама засновано на учешћу у истој вери и на идентичности духовних дарова које су сви примили. На хришћанском Истоку већ од 4. века се претпостављало да сарадња и координација између цркава изражава ово основно јединство, али су практични модалитети координације били необавезни и променљиви.[296]

Помесна (локална) црква није „део“ светске цркве, већ ову потпуно манифестује. Она је црква, Једна, Света, Католичка и Апостолска: окупљена у еухаристији, „у епископу“, она остварује Христово Тело - а Христово Тело је недељиво. На томе се заснива јединство светске Православне цркве. Све помесне цркве поистовећују се с Христовим телом које свака манифестује. „*Њихово заједништво је еухаристијска једносуштност условљена истоветношћу вере“*. Једна црква може, дакле, испољавати пуноћу само у заједници свих цркава. Свака црква је одговорна драгим црквама. Свака „прима“ сведочење других и та узајамност сведочења потврђује да су оне, свака за себе и све заједно, светска црква. То су темељи еухаристијске еклезиологије. То причесно јединство изражава се епископским скупом по узору на апостолски круг. Заједница епископа сведочи о сусрету њихових цркава у једној цркви.[297]

Околност да се јединство цркве испољава преко помесних цркава је последица историје хришћанства и бербе око регионалних примата, која траје и до данас, са несмањеном жестином. Ни Нови завет ни рана хришћанска традиција и пракса нису познавали никакву формално дефинисану организацију цркве, која би превазилазила ниво локалне евхаристијске заједнице. Са утврђивањем положаја цркве под царем Константином, нови и неизбежни односи цркве са административним установама царства, захтевали су да се црквена организација боље дефинише. Црквена организација је расла од дна па навише, тако што су се епархије груписале по провинцијама, а провинције по ширим јединицама црквене управе. Процес је био спор и протезао се на цели четврти и пети век, уз конфликте између ривалских великих епископских седишта. Првобитно груписање по провинцијама, формално је санкционисао Сабор у Никеји (325). Никејски „провинцијални систем“ није доследно свуда спроведен, а чак и у регионима где је систем био примењиван, митрополити су сачували власт да председавају синодима и да посвећују епископе, али су ускоро и сами постали зависни од већих центара, будућих „патријархата“. Тренд у правцу груписања црквених провинција око већих центара окончан је у шестом веку, са организовањем више центара, са различитим степеном административне власти у областима које су по величини биле различите. У Јустинијаново време цела универзална црква била је подељена на пет патријархата: Рим, Цариград, Александрија, Антиохија и Јерусалим. Међутим, тај систем „пентархије“ никада се није реално подударао са стварношћу. Само постојање хришћанских центара изван империјалних граница де факто је давало универзалној цркви организациони плурализам. Покушаји византијских царева да

[295] Mandzaridis, op. cit., str. 169-176.
[296] Џон Маједнорф, Империјално јединство и хришћанске деобе, Црква од 450. до 680. године, Крагујевац, 1997, стр. 109.
[297] Оливије Клеман, Православна црква, Београд, 2001, стр. 69.

црквени плурализам сведу на јединствени модел „пет патријархата“ никада није у потпуности успео, као што је било неуспешно и стремљење да се универзална црква третира као централизовано тело под влашћу римског епископа.[298]

У дугом историјском периоду православље је чинило заједнички национални идентитет свих православних народа коју су били у оквирима Отоманског царства. Националне разлике биле су у сенци заједничке вере, али и претње од заједничког владара. Ослобођењем од турског јарма, међутим, јединство је ослабило и показале су се националне разлике. Појавом аутокефалних Цркава у 19. и 20. веку дошло је и до слабљења духовног јединства верника. Професор Мандзаридис објашњава суштину и сложеност тог проблема о следећим речима: „Када национални елементи потисну духовне или чак учине да они нестану, тада је реч о кретању уназад, према етницизму, с древним значењем тог појма, то јест према идолопоклонству. Основно обележје верних тада више није заједница у Христу, већ национална посебност или, још горе, национализам изражен као супротстављање и непријатељство. У сваком случају, преовладавање националних или расних разлика у Цркви јесте неприродно стање, које је у супротности с њеним духом и карактером. Као што је познато, Православна Црква је на Сабору у Цариграду 1872. осудила етнофилетизам као 'супротан учењу Јеванђеља и светим канонима наших блаженопочивших Отаца'. То је чврст став Православне Цркве, али истовремено и трајно искушење у њеној новијој историји. А то искушење често је појачано деловањем државе и покушајима да се Црква искористи за државне тежње.“[299]

Прво одвајање православних цркава-сестара догодило се у средњем веку с покрштавањем Словена. Оно је сузбијано од ХВ до ХВИИИ века захваљујући моћи коју је турски султан дао цариградском патријарху, али одвајање је поново отпочело у ХИХ веку с националним покретима. Многе цркве су постале „аутокефалне“ уз сагласност мајке цркве. Многе су, међутим, тражиле самосталност и ван канонског поретка. Од завршетка Првог светског рата на сцени је прекомпоновање православне васељене, са непрестаним раздвајањима и расколима. Спорови о православној дијаспори, факторима аутокефалности и поступку стицања аутокефалности, однос према екуменизму, унутрашњи расколи, само су нека питања која чекају разрешење на будућем Васељенском сабору или некој будућој Свеправославној Конференцији.

1) Црквено- православна географија данас

Како се не сматрамо довољно стручним за ово питање, овде ћемо цитирати проф. Радомира Поповића, са Богословског факултета у Београду:

„Што се тиче статистике, посебно оне која се односи на православни свет данас а поготово у његовој скоријој прошлости, није много захвално бавити се њоме (Ј. Мајендорф), јер она једноставно није била доступна. Ипак неке приближне бројке из најновијег времена нешто говоре. Сматра се да данас у свету има око 250 милиона православних верника који живе углавном у својим националним црквама. Православље је данас државна вера у само једној држави (Грчка), мада су последњих година и тамо велике тежње ка познатом процесу одвајања Цркве од државе, односно свођење вере на приватну ствар појединца, која је додуше регулисана законом. По већ утврђеном диптиху и освештаном поретку: по старини, достојанству и части, следеће су цркве са статусом патријаршије:

1. Цариградска патријаршија, седиште у Истамбулу (Турска). Њој припадају православни у Турској и целокупна грчка етничка емиграција у свету, као и Света Гора, Додеканиси, Крит у Грчкој.

2. Александријска патријаршија, седиште у Александрији у Египту. Обухвата целу Африку. Већина верника је црначко домородачко становништво које све више прихвата православље.

3. Антиохијска патријаршија, седиште у Дамаску у Сирији. Овој Цркви припадају различите етничке групе на Истоку (Турска, Либан, Сирија и друге земље) као и бројна емиграција у западној Европи и Америци, која је црквено добро организована.

[298] Развој црквене организације је наведен према Мајендорф, op. cit., стр. 50 – 53.
[299] Mandzaridis, op. cit., стр. 67.

4. Јерусалимска патријаршија обухвата Свету Земљу укључујући и Синај у Египту. Већина верника су Арапи. Ова Црква је вековни чувар Светих места и домаћин хришћанских поклоника из целог света.

5. Московска патријаршија, најмногољуднија православна Црква у свету. У нововековној историји је била заштитница свих православних народа и допринела је њиховом опоравку после вишевековног ропства иноверној власти.

6. Српска патријаршија, добро организована и уређена Црква, како у матичној земљи тако и у расејању широм света где Срби живе.

7. Румунска црква, после Руске цркве је најбројнија православна Црква у свету и у народу романског порекла

8. Бугарска црква, најстарија Црква у словенском свету, има сличну историјску судбину као и Српска црква.

9. Грузијска црква у области Кавказа, није тако бројна (око 5 милиона), имала је страдалну историју.

Сем ових постоје и аутокефалне и аутономне цркве које у диптиху иду овим редом, мада он није као такав прихваћен од свих, /рецимо код Грка или Руса/: Кипарска црква, Јеладска архиепископија, Пољска црква, Чехословака црква, Финска црква, Синајска архиепископија, Америчка православна црква, Албанска православна црква, Јапанска православна црква, Украјинска православна црква.

Сем тога пошто диптих у породици православних цркава није код свих идентичан, постоје данас и националне цркве чији аутономни или аутокефални статус још увек није на задовољавајући начин регулисан ни признат. То су: Македонска православна црква / Скопље/, затим Црква у Молдавији, Црква у Естонији. Ту је још увек за многе под знаком питања Руска православна загранична црква, затим веће или мање групе старокалендараца у Грчкој, Бугарској, Румунији и другим земљама на Западу, затим питање које није додуше ново, какав приступ имати према старообредницима у Русији, Румунији и другим земљама где као емигранти живе у великом броју. Ово су, између осталог још увек нерешени и отворени проблеми унутар православља који чекају своје решење.“[300]

Професор Поповић не каже отворено, али за Православну Цркву је болна истина да тренутно: у Бугарској има (или је тако било бар до скоро) две православне цркве са истим именом - Бугарска православна црква;[301] у Молдавији има две регистроване православне цркве – Митрополијска црква Бесарабије и Митрополијска црква Молдавије (Московске патријаршије); у Украјини има две регистроване православне цркве (Украјинска православна црква – Кијевска патријаршија, Украјинска православна црква – Московска патријаршија), у Естонији има регистроване две православне цркве (Естонска апостолска православна црква и Руска православна црква).[302] У многим „православним земљама“ зилоти[303] не признају постојећу црквену структуру и организују своје самосталне православне цркве, епархије, манастире, православна удружења. Тако су за 21. октобар 2008. године планирали одржавање у Украјини „Сабора Истинских православних цркви“. Да не помињемо проблеме православне дијаспоре и сукобе Васељенске патријаршије и других помесних цркава, нарочито Московске патријаршије.

Једно од најсложенијих и најосетљивијих питања Православне Цркве, јесте **проблем аутокефалности помесних цркава**. Савремене корене тог проблема угледни грчки канониста Фидас објашњава на следећи начин: „Остварење независности балканских народа у XIX веку ипак не значи ослобођење православља у целини од турског јарма. Осим тога, то ослобођење

[300] www.ppsc.spc.yu/nav.php?id=80

[301] Виши суд за овере Бугарске констатовао је 18. октобра 2000. године да у Бугарској постоје две верске заједнице са истим именом (Бугарска православна црква) а са различитом организацијом и различитим патријарсима (Максим и Пимен). Треба рећи да је од 30 . 9. до 1. 10. 1998. године одржана у Бугарској Међуправославна конференција, уз учешће представника аутокефалних православних цркава, на којој је одлучено да канонску легитимност има само Бугарска православна црква на челу са патријархом Максимом. О овом проблему више видети Maria Serafimova, Religious and politics – the case of the Bulgarian orthodox Church, Politikologija religije, br. 1/2007, стр. 11-23.

[302] Овде се у опште не упуштамо у „каноничност“ појединих „православних цркава“ већ искључиво указујемо на правну легалност.

[303] Познат је случај „издвајања“ сестара манастира Стјеник из састава СПЦ, новембра 2003, и покушај да се манастир преведе под јурисдикцију зилотског грчког епископа Хризостома.

умножава проблеме унутрашњег функционисања црквеног тела. Старе и нове православне државе — изложене утицају идеја државног ауторитаризма Запада — залажу се за црквену политику чији етнократски или чак етнофилетистички заноси делују као катализатор на међуправославне односе. Етнократска интроверзија изазива у унутрашњем функционисању црквеног тела неконтролисана трвења. Она доводи до таласа проглашења аутокефалности цркава у — новоуспостављеним — националним државама Источне Европе. Новоуспостављена грчка држава противканонски проглашава аутокефалност своје Цркве (1833). То проглашење је први покушај својевољне примене идеологије лаичке државе у њеним односима са Црквом. То је, у исто време, рђав преседан сличних својевољних захтева других новостворених православних држава. Иако одбија синдром аутокефалности Цркава нових држава, који подстиче државна власт, Васељенска патријаршија икономијом проналази црквена решења за очување канонског поретка Православне Цркве. Објављивањем патријарашких и саборских томоса дала је аутокефалност Црквама Грчке (1850), Србије (1879), Румуније (1885), Пољске (1924) и Албаније (1937). Проглашава и административну аутономију Цркава Чехословачке, Финске, Естоније и Летоније (1923), укључујући Цркву Грузије, чија је независност старија. Систем црквене аутокефалности није залечио секундарне последице кризе која се појавила у односима помесних Православних Цркава, ухваћених у контекст политократије (левијатанизам) световног или чак атеистичког етатизма. Рестаурација Руске патријаршије у предвечерје наметања атеистичког режима у Совјетском Савезу (1917) отвара пут сличним захтевима аутокефалних Цркава и доприноси томе да Васељенска патријаршија да патријаршијско достојанство Црквама Србије (1920), Румуније (1925), Бугарске (1961) и Грузије (1990). Након Другог светског рата поремећај у организацији и животу Православне Цркве подударају се с наметањем марксизма-лењинизма у другим православним државама Источне Европе (Србија, Румунија, Бугарска, Пољска, Албанија). Према томе, чим су ослобођене отоманског јарма, Православне Цркве Источне Европе падају под деспотску контролу световног или чак атеистичког етатизма.“[304] У православном свету не би се сви сложили са овим описом. У сваком случају, питање аутокефалности Македонске православне цркве је једна од манифестација тих нараслих унутрашњих проблема Православне Цркве.

Постојање претходно наведених проблема не значи да сама Православна Црква не покушава да „аутономно“ разреши супротстављена гледишта. Напори у том правцу су нарочито интензивирани у другој половини 20. века, када је на иницијативу Васељенске патријаршије одржано неколико свеправославних конференција. Тако је, на пример, Васељенска патријаршија окупила први пут Припремну међуправославну комисију (Шамбези, Женева 1971), задужену да истражи сагласност Православне Цркве о широкој лепези тема преузетих с дугачке листе Прве свеправославне конференције на Родосу (1961), то јест питањима о изворима божанског откривења, посту, учешћу лаика у животу Цркве, брачним сметњама, календару, заједничком прослављању Васкрса и црквеној икономији. Представници Цркава у Комисији сложили су се да је важно с те листе изабрати само оне теме које се односе на конкретне проблеме унутрашњег канонског поретка и истицање сведочења православља у савременом свету. У том духу Прва предсаборска свеправославна конференција (Шамбези 1976) изабрала је, као приоритетне, десет тема с родоске листе: а) православна дијаспора, б) аутокефалност и начин њеног проглашења, е) аутономија и начин њеног проглашења, г) диптиси, д) питање заједничког календара, ђ) брачне сметње) реадаптација црквених одредби о посту, ж) односи Православних Цркава с целином хришћанског света, з) православље и екуменски покрет, и) допринос помесних Православних Цркава остварењу хришћанских идеала мира, слободе, братства и љубави међу народима и укидању расне дискриминације.[305]

Много болних тема за Православну Цркву. Питање је, међутим, за световну државу која је прокламовала начело одвојености цркава и верских заједница од државе да ли сме и да ли треба да се умеша у те проблеме, а да не нашкоди и себи (демократији и стабилности) и самој Цркви.

[304] Фидас, op. cit., стр. 174-175.
[305] Ibid., стр. 180-181.

2) Да ли канонско право забрањује да на истој државној територији буде више православних цркава

Ако кажем да нисам стручњак за канонско право и да на то питање не знамо тачан одговор, логично ће ми се поставити питање: Па што се онда петљаш у нешто што не знаш поуздано? Тачно је да „прави одговор“ не знам, али сам из бројне литературе могао да видим да је питање Црквене територије већ дуго спорно (аутокефалност, дијаспора, расколништво) и за угледне православне канонисте, те да одговор често зависи од тога којој помесној цркви припада онај који покушава да утврди опште канонско правило. Сматрам за потребним да овај проблем поменем јер је Министарство вера управо своје решење о одбијању уписа у Регистар цркава и верских заједница „Епархије ЦПЦ за Републику Србију“ темељило на ставу да постоји општеприхваћено канонско правило (у решењу ненаведено) по коме у једној држави не може да буду две православне цркве, што укључује и став да на истој територији не могу да буду две епархије две различите православне цркве, поготову када једна није канонски призната. Ако је то питање спорно за саме, канонски признате, помесне православне цркве, и канонско право Православне Цркве, како онда Министарство вера у опште може да темељи своју одлуку на „спорном правном питању“, за чије тумачење није надлежно? Ако проблема нема, како је онда Министарство вера путем чл. 2. Правилника о садржини и начину уписа у Регистар цркава и верских заједница уписало у Регистар и „све епархије Српске православне цркве у ... свету“? Ми сматрамо да Министарство вера никако није смело да се упушта у канонска тумачења јер је то у области искључиве аутономије саме Цркве.[306]

Тумачење да у оквиру једне државе не може да буде две православне цркве, нити у оквиру истог града два епископа темељи се на ставу: „никада нико није оспоравао принцип првенства према коме је у сваком месту могао да буде само један епископ и једна црква. Овај принцип је заиста одржавао праву природу црквеног јединства.“[307] Дубљи основ оваквог става лежи у правилима Васељенских сабора: 1) „Епископи да не простиру власт своју преко своје дијецезе на туђе цркве, те да не заметају цркава... Ако нису позвани, епископи нека не прелазе граница своје дијецезе ради рукополагања или ради другог каквог посла, који се црквене управе тиче. Кад се очува у пуноћи изложено правило о дијецезама, јасно је да ће, као што је установљено у Никеји, свима пословима сваке поједине митрополије управљати сабор дотичне митрополије“ (2. правило II Васељенског сабора); 2) „Да никакав од најбогољубезнејшијих епископа не заузимље другу митрополију (грчки: „епархију“), која није била одавно и од самог почетка под његовом или његових предшасвеника руком, а ако је који заузео другу митрополију и насилно је себи присвојио, нека је поврати“(8 правило III Васељенског сабора).[308]

Професор канонског права на Богословском факултету у Београду и црквеног права на Правном факултету у Суботици пре Другог светског рата, Сергеј Троицки, имао је сасвим другачије тумачење. Образлажући свој став да би држава требала да призна Руску цркву у Југославији (1939) и ако већ постоји Српска православна црква на истој територији, он је написао:

> „Признању Руске цркве не смета ни та околност, што на територији Југославије већ постоји друга православна црква – Српска Патријаршија. *Сама по себи та околност не тиче се државе, него се тиче међусобних односа верских организација, а ови односи нису меродавни за државу у решавању питања о признавању или не признавању дотичне верске организације. Овде је меродавно само једно – да ли је исповедање Руске цркве у супротности са јавним поретком и моралом (Уговор о мањинама, чл. 2) или није*. Већ смо видели да није, јер исповедање Руске цркве истоветно је са исповедањем

[306] Видети објашњења која смо дали у оквиру следећег наслова „Границе аутономије цркава и верских заједница“. Овде само једна опаска. У писму Св. синода Украјинске православне цркве – Московске патријаршије упућеном председнику Украјине Виктору Јушченку поводом образовања Украјинске православне цркве Кијевског патријархата, речено је: „У вези с тим, обраћамо Вам се, увежени Викторе Андрејевичу, с молбом да забраните представницима државне власти да се мешају у црквене послове, јер се тиме само погоршавају међуверски односи у Украјини, који су ионако веома сложени“ (наведено према протојереј Радомир Поповић, http://ortodoksija.blogsport.com/2007/09/blog-post...9081.html

[307] Мајендорф, op. cit., стр. 50-51.

[308] Видети, Сергеј Троицки, Црквена јурисдикција над православном диаспором, http://svetosavlje.org/biblioteka/Izazovi/Jurisdikcija/Jurisdikcija.htm

већ признате Српске. Карактер међусобних односа између Српске и Руске цркве ни у коме случају не може да смета признању Руске цркве од стране државе. У случају, кад би Руска црква сачувала своју садашњу самосталност, она би морала бити призната од државе, као посебна православна црква, и у Југославији би постојале две признате православне националне цркве – Српска и Руска, слично томе, како већ постоје две признате националне лутеранске цркве – Немачка и Словачка. У случају, кад би се Руска црква потчинила цркви Српској, она би морала бити призната и довити иста права, као и Српска, као један део ове цркве.

И са гледишта догматског и канонског учења Православне цркве нема никакве сметње, да би она била призната државом баш у томе положају, у коме она већ готово двадесет година постоји на територији Југославије. Могућност и канонска правилност постојања неколико самосталних (автокефалних) цркава на територији једне државе стоји ван сваке сумње. Довољно је споменути, да у Византији, баш у доба врховног ауторитета Православне цркве (васељенских сабора) број автокефалних цркава никад није био мањи од пет, при чему је богослужбени језик код њих по правилу био један – грчки. I васељенски сабори не само да нису видели у томе какву аномалију, него, напротив, у својим канонима (напр. II Вас. кан. 2; III Вас. кан. 8 и др.) штитили су ту самосталност. У ново доба неколико православних цркава постојале су у Турској. У Аусто–Угарској до 1919. постојале су три православне цркве. Изгледа, ово још не решава питање. Автокефалне цркве у Турској, Византији и Аустро-Угарској постојале су ма да у истој држави, ипак не на истој територији. Државна територија била је подељена између њих и свака од њих имала је своју територију.

Међутим, када се је Руска црквена управа уселила у Југославију (1921) цела државна територија већ је била подељена између епархија Српске цркве и због тога државно признање Руске цркве, као што се чини, изгледало би као неки напад на права Српске цркве као са стране државе, тако и саме Руске цркве.

Ипак у ствари такав приговор није оправдан. У основи овог приговора лежи игнорисање особите природе православне цркве и замена цркве државом. Док је територија један од битних елемената државе, за цркву територија нема таквог значаја. Њезин центар, који ствара њезино јединство, налази се ван земаљских услова и због тога земаљско административно јединство за њу није везано са територијом. `Царство моје није од овог света, царство моје није одавде` (Јов. 18,36), одговара Оснивач цркве Христос представнику Римске државе – Пилату. `Овде немамо града, који ће остати, него тражимо онај који ће доћи` (Јевр. 13, 14), учи апостол Павле. На земљи чланови цркве, по речима апостола, узгред буди речено, доброг правника, су `гости` (... тј. странци) и `дошљаци`... тј. лица која немају пребивалишта (Јевр. II, 13; ср. Еф. 2, 19). `Дошљацима` назива хришћане и апостол Петар...

Црква није корпорација, на територијалној, него персоналној или националној бази. Она нема као држава `Доминиум еминенс` у погледу територије и због тога док су државној власти потчињена сва лица која живе на државној територији, чак и туђи држављани, цркви су потчињена само она лица, која њој припадају, док се остала сматрају као лица `која су напољу` (I Кор. 5, 12–13; Римл. 2, 12, 13, 19. и др). Христос заповеда апостолима да уче `народе` (Мат. 28, 19) и према томе разграничавање апостолске проповеди имало је национални а не територијални карактер, због чега се апостол Петар у старим споменицима зове апостол Јевреја, ап. Павле – незнабожаца Грка, апостол Тома – Индијанаца итд. У Римској цркви дуго времена постојао је посебан епископ за колонисте Грке. Такав је био, напр. св. Иполит. Најстарији канон православне цркве, који лежи у основи целог њезиног устројства – 34 апостолско правило још не зна за територијалну деобу цркве, него дели цркву по народима... Територијална деоба цркве добила је обавезно значење, као општи ред, тек касније под утицајем везе са државом и чисто практичних мотива – веће погодности за организацију црквене јурисдикције, предохране против насртаја на туђу јурисдикцију итд. Али канони забрањују нарушавање таквог општег реда само због личних користољубивих мотива, и не уводе га, као неки догмат, а тај ред се нарушава сваки пут, кад је то потребно за интересе саме службе. То видимо, напр. у устројству православне диаспоре и мисија, где неколико православних цркава имају јурисдикцију на истој територији (напр. у Америци), у праву ставропигије, у устројству метоха или подворја једне цркве

на територији друге, у устројству војног свештенства, у устројству тзв. једноверaца у Руској цркви итд. У византијској цркви постојале су многобројне тзв. аутокефалне епископије, које нису биле потчињене месном митрополиту, него непосредно патријарху. Постоје слична нарушавања територијалног начела и у Српској цркви. Тако Српска црква је имало своје подворје у Москви, а сада има Скадарски викаријат на територији цркве Албанске (Ц. Устав чл. 13, т. 5) и црквене општине на територији Румунске и Цариградске. Она је склопила конвенцију о отварању српског викаријата на територији Румунске цркве...

Већ сам наслов Српске цркве, који има национални карактер, презумира постојање и друге националне православне цркве, јер православна црква није ограничена неком националношћу, него по својој идеји мора да обухвата све националности. `Православна (Српска) црква, правилно пише проф. И. Пржић, није универзална као католичка и сасвим је могуће да у једној православној земљи постоје цркве друге православне аутономне организације...

Како Руска, тако и Српска црква су делови једине васељенске православне цркве и због тога оне не могу не признавати једна другу већ на основу чл. 9. Символа вере, тако да није постојала потреба признања Руске цркве од стране цркве Српске. Никако не може признање од стране Српске цркве да замени признање од стране државе..."[309]

Иако проф. Троицки све време говори о Руској цркви, треба имати у виду да је овде реч о „делу" Руске православне цркве који је „избегао" после Бољшевичке револуције у Краљевину Југославију и остале делове Европе. У Југославији је у то време постојала Руска Виша црквена управа у иностранству, којој су биле потчињене све руске епархије и парохије у иностранству. Утолико не би била тачна упоређења о односу две аутокефалне цркве. Међутим, ако је тачно, као што тврди Троицки, да канонско право не забрањује да на истој територији буду две канонски признате „православне цркве", и да се то питање никако не тиче државе него искључиво међусобних односа тих „цркава", онда тим пре се државе „не тиче" постојање на њеној територији дела канонски непризнате православне цркве, пошто таква „црква" не може никако да угрози нити идентитет нити аутономни поредак канонски признате православне цркве. Држава, у сваком случају, није нити надлежна нити компетентна да утврди чије тумачење канонског права је исправно.

Дакле, са православног богословског и догматског становишта,[310] једино је исправно говорити о Једној Православној Цркви. Међутим, у државно-правном и институционалном смислу то свакако није могуће. За државу је то једино битно. Сва сложеност међусобних односа помесних православних цркава, као и унутрашњих односа у самим помесним црква, укључујући и СПЦ, јасно указује на потребу да држава остане изван сваке канонске и богословске расправе везане за канонски статус неке верске заједнице и њене унутрашње односе. Не само зато што је свако мешање у том погледу супротно уставном начелу одвојености цркве од државе и обавезама, које проистичу из ратификованих међународних докумената о људским правима, него пре свега из чињенице да се тиме грубо задире у аутономију помесне Православне цркве и тиме штети њеном интегритету. Интервенција државе је ограничена како овлашћењима утврђеним чл. 43. ст. 4. и 44. ст. 3. Устава Србије (ту нема ни говора о праву државе да не призна неку верску заједницу само зато што је то супротно аутономном праву неке признате верске заједнице) тако и самом природом аутономије цркава и

---

[309] Сергеј Троицки, Правни положај Руске цркве у Југославији, Архив за правне и друштвене науке, бр. 1-2/1939, стр. 30-33.

[310] „Јединство и јединственост Богочовечанске вере, — то је основ и темељ целокупне Цркве Христове…Једна по васцелом Богочовечанском бићу свом, Црква је у исто време множинска по личностима. Слика и прилика Пресвете Тројице: јединство у Тројству, Тројство у јединству… По Богочовечанском бићу своме, Црква је једна и једина, као што је Богочовек Христос — један и једини. Отуда је раздељење, деоба Цркве ствар онтолошки, суштински немогућа. Раздељења Цркве никада није било, нити га може бити, а бивала су и биваће отпадања од Цркве..." (Јустин Поповић, Догматика православне цркве, Том III - Еклисиологија – Учење о Цркви, www.svetosavlje.org/biblioteka/AvaJustin/DogmatikaPravoslavneCrkve/DogmatikaPravoslavneCrkve233.htm); Јединство Цркве је особина духовне или идеалне стране Цркве. Међутим, идеална црква није предмет црквеног права већ само видљива страна цркве (Р. Ђ. Ђорђевић, Црквено право, 2. издање, Београд, 1939, стр. 5; Чедомиљ Митровић, Црквено право, 3. издање, Београд, 1929, стр. 8).

верских заједница гарантоване чл. 44. ст. 2. Устава Србије и чл. 6. ст. 2. и 3. Закона о црквама и верским заједницама.

Уколико би се православним помесним црквама пришло и са богословског становишта, разумејући их деловима једне Православне Цркве, ни то не би могло да потре чињеницу да је примењујући „аутономно право", Министарство вера је зашло у област суштинске аутономије (самоодговорности) такве Православне Цркве. Шта више, сама природа „аутономног права Православне Цркве" је таква да ни државни чиновници са теолошким образовањем не би смели себи да дају за право да га тумаче и примењују: „Црквена власт духовна, црквенодисциплинска и црквеносудска, по канонима и уређењу Српске православне цркве припада само јерархији. Ту власт јерархија врши преко својих јерархиских претставника и органа" (чл. 8. ст. 2. Устава СПЦ). Шта више, то право ни у самој Цркви нема свако. На питање: Ко је у Цркви овлашћен да даје ауторитативне исказе уз поштовање према догматиским, етичким, литургијским и административним питањима?, познати теолог Георгије Флоровски одговара: „Према црквеном Предању, одлуке о горепоменутим питањима потпадају под епископску надлежност, на основу Апостолског наслеђа".[311]

б) Структура и извори аутономног право Православне Цркве

Аутономно право је унутрашње црквено право Православне Цркве, које је она донела о својој организацији, понашању клирика и свих чланова (хришћана). Оно је по својој суштини, обиму и форми веома различито у појединим помесним црквама. Из претходних излагања могло се видети да се аутономно право Православне Цркве најчешће изједначава са канонским правом. Међутим, канонско право у ужем смислу обухвата само она правна правила (каноне) које је Православна Црква донела на заседањима црквених сабора од 3. до 9. века. Други извори аутономног црквеног права најчешће се називају „правила". Ипак, због концизности, ми ћемо у даљем тексту појам „канонско право" употребљавати, по правилу, у ширем смислу, односно као ознаку за целокупно аутономно право Православне Цркве.

Према чл. 7. Устава СПЦ: „Српска православна црква управља се на основу: а) Светог писма и Светог предања према учењу свете православне Цркве; б) правила васељенских сабора и од њих признатих правила апостолских, помесних сабора и светих Отаца; в) одредаба помесних сабора и патријаршиских синода, уколико их је усвојила Српска православна црква; г) на основу прописа Устава СПЦ; д) уредаба, правилника и начелних одлука надлежних црквених власти". Овим изворима аутономног црквеног права у црквено правној литератури се додају: црквени обичаји, мишљења учених канониста и црквено-грађански законици које је црква унела у своје канонске зборнике.

Сама реч **КАНОН** - (κανων, мера, правило, закон) - има више значења: 1) Канон Светога Писма, или списак светих књига које је Црква прихватила и признала да су написане по надахнућу Светога Духа и да обухватају божанско Откривење; 2) Канони на Јутрењу: низ песама састављених на основу девет библијских песма које се певају на Хвалитним (други део Јутрења које обухвата псалме: 148, 149 и 150), а њихово уобличавање приписује се Андрију Критском (7–8. век); 3) Црквени канони или правила и одредбе хришћанске етике, богослужења, дисциплине клира, монаштва, црквене организације и јурисдикције, које су прогласили васељенски или помесни сабори. У овом другом значењу, канони, уопштено, представљају црквено законодавство које формира предмет канонског права. Они стоје поред ДОГМАТА, који чини предмет вере и указује на међе Традиције. „Канон је облик или садржај у којем се примењује учење; стога се он не може посматрати теоретски нити као допунска власт. Црква има не само моћ да указује на дисциплину клира и пастирски живот лаика него и одговорност да се изјасни у различитим ситуацијама и моментима (Дела 15,26–29; 1. Тим. 3,15). Вршећи ту власт, Црква примењује икономију, то јест користи каноне у одређеним посебним условима и у својим сталним пастирским потребама. Мада постоје посебни канони, православна канонска традиција обрађивана је саборски, да би се очувало начело: канонска сагласност у духу и канонска сагласност у догмату. Канони се односе на: пост, поштовање икона светих, Пасху, брак, хиротонију, развод, владање клира и монаха, учествовање мирјана, јерархијске степене, поредак епархијских престола, међуцрквене односе, јавне односе итд. Канонски прописи које одређује Црква не треба да се мешају са законодавством цивилнога

[311] Георгије Флоровски, Ауторитет у цркви, Теолошки поглед, бр. 1-4/1997, стр. 151.

права које се односи на јавни религиозни живот и на хришћанску Цркву као правну институцију.“[312]

Канонска правила нису закони у правном смислу и не могу се поистоветити са законима на начин на који се они схватају и спроводе у судству. Они се деле најпре на оне који су догматске природе (излажу учење) и на оне који су практичног, етичког или устројственог карактера. Даље, они се деле на оне који се могу применити или преправити и на оне који су непроменљиви и не могу се преправљати ни под којим условима. Црквени закони се разликује и према свом *предмету*. Једни се тичу вере, а други црквене дисциплине. Први се зову догматима. Догматски канони су оне дефиниције донесене на саборима које говоре о неком члану хришћанске вере - на пример, о природи и личности Исуса Христа. Они излажу у тачности откривене истине и осуђују све заблуде, које се истакну противу тих истина; управо услед тих заблуда црква је и издавала ове законе, који се на грчком језику врло згодно зову опредељењима, пошто црква не ствара нове догмате, него одређени писмени облик даје откривеним истинама и опредељује их. Као такви, догматички су закони безусловно непроменљиви. Иако догматски канони могу да се објашњавају и разрађују новим и другачијим речима, - нарочито како црквено предање расте и креће се кроз време - њихово суштинско значење остаје вечно и непроменљиво. И неки канони моралног карактера спадају у оне који се не могу мењати. Њихово значење је апсолутно и вечно, па се њихово кршење ни на који начин не може правдати. На пример, канони који забрањују наплаћивање светог причешћа припадају овој врсти.[313]

Други закони, дисциплинарни закони, или црквени закони у ужем смислу уређују спољашњи живот верника и све оно, што је нужно да се добри ред у цркви одржи и да се постигне циљ, ради којег Црква постоји. Реч је о канонима сасвим практичне природе, који се могу мењати и који су се, у ствари, мењали током живота Цркве. Има и оних који се могу променити, али су остали на снази пошто је Црква изразила жељу да их задржи. Пример за ово је канон који захтева да се свештеник рукоположи тек пошто је напунио тридесет година. Могло би се рећи да, иако ова врста канона остаје нормативна и поставља известан узорак који, теоретски, још увек може да буде важан, потребе Цркве довеле су до његовог кршења у стварном животу. Канон који налаже да епископи буду неожењени је доцнијег датума.[314] Ови дисциплинарни закони нису непроменљиви, него се могу мењати према потребама цркве и према променама, које историјске прилике донесу са собом. Ова промена се догађала и сме бити само уз очување основних закона црквеног устројства.[315] Међутим, није увек јасно који канони изражавају суштинска обележја хришћанског живота а који не, и у погледу њихове применљивости у датим временима и условима постоје и до данас различита гледишта.

Осим разлике по предмету, црквени закони (канони) деле се и по кругу свог *дејства*, и то, на опште и посебне. Општи важе за сву цркву и тичу се основних предмета црквеног устројства и црквене управе, а посебни важе само за једну или другу црквену област, за ову или ону грану управе у цркви, за једну или другу црквену установу. Обавезна сила црквених закона има своје степене, који су различити, како према унутрашњем значају и извору самих закона, тако и у погледу на места и особе, којих се односни закони тичу. Закони вере и морала безусловно су обавезни за све и свакога члана цркве, ма где он био и ма када живео. Закони вере темеље се на Св. писму, и као такви су непроменљиви за сва времена, а ко се усуди дирнути у њих, тај престаје исти час бити члан цркве. Насупрот томе, црквени закони, који регулишу спољашње односе у цркви, обавезни су условно. Законодавна власт цркве увек је имала, право да, према приликама, укида старе и издаје нове наредбе, поштујући, при том, темељна начела, изражена у основним заповедима Јеванђеља. Исто као што су у стара времена

[312] Протојерej Јован Брија, Канон, www.spcportal.org/index.php?pg=1832&lang=sr

[313] Милаш, op. cit., стр. 60.

[314] Трулски сабор је 12. каноном установио да свештено лице, које је примило епископско рукоположење, не сме више живети заједно са својом женом. Тиме је укинут 5. Апостолски канон, који је предвиђао свргнуће епископа, ако прогна своју жену. Трулски сабор је своју одлуку правдао потребом да се укине пракса да епископ живи са својом женом, пошто је она постала у то доба предметом спорења и саблазни за народ.

[315] Видети, Никодим Милаш, Православно црквено право, Београд, 2004, стр. 60-62; Томас Хопко, Православна вера, прва књига: Основни приручник о православној цркви, Крагујевац, 1991, стр. 24.

једни сабори укидали или други облик давали појединим наредбама претходних сабора, тако исто и данас нови Васељенски сабор, кад би се састао, имао би исто право.[316]

Канони чине темељне изворе канонског права, јер пружају најаутентичније сведочење о црквеним питањима што су постављана у различитим епохама и о начину на који се Црква с њима суочавала. Канони васељенских сабора и канони помесних сабора који су потврђени на васељенским саборима задобили су снагу закона, то јест принудни карактер (обавезан, заповедни) правних принципа, применљивих не само на устројство и правилно функционисање сваког помесног црквеног тела већ и на односе помесних Цркава широм света. У том смислу васељенски сабори и најважнији помесни сабори саопштавају помесним Црквама, непосредно или посредно, све своје одлуке које се истовремено односе на *питања вере* и *проблеме канонског поретка.* У погледу садржаја могуће је разликовати: а) каноне *васељенских сабора, који се* односе нарочито на темељна питања јединства и административне организације Цркве, на јурисдикцију канонских служби административног ауторитета *(патријарси, митрополити),* канонско деловање различитих саборских органа, канонске последице јереси и раскола, канонски начин поновног примања јеретика и расколника у јединство Цркве итд; б) каноне помесних сабора и великих Отаца Цркве, који се односе нарочито на јурисдикцију и пастирске дужности епархијских епископа, односе епископа и клира и народа за које је он надлежан, канонска и литургијска питања која заокупљају помесне Цркве, морални живот и, уопште на целину пастирских служби сваког епископа.[317]

Међутим, било би опасно, ако не и погрешно, разликовати и процењивати *снагу* или *ауторитет* канона узимајући у обзир само њихово порекло или ауторитет органа који су их донели. *Снага канона* не произлази само из канонског ауторитета или, другим речима, црквеног ауторитета, одакле они извиру, већ, пре свега, из њиховог аутентичног односа са самом суштином вере. То што Црква ствара каноне нема за циљ развијање искуства вере у *систем позитивног црквеног права,* већ је сваки пут најважнији циљ очување „истина вере“ од било каквог неразумевања или одступања. Према том највишем циљу канонског предања мора бити одређен *правни карактер канона*: „Они не само да не чине позитивистичку систематизацију целокупне тајне Цркве већ не могу ни свеобухватно разматрати перспективу откривене истине вере, која непрестано мора да служи као темељ материјалном конституисању канона“.[318]

Уз околност да православно канонско право није систем позитивног црквеног права, не може се превидети и чињеница да Православна Црква није имала, а нема ни до данас, један општи кодекс аутономног (црквеног) права који би се могао упоредити са Кодексом канонског права Римокатоличке Цркве. Колико та околност утиче на канонски поредак Православне Цркве, односно помесних православних цркава можемо погледати очима др Николаја Афанасјева, једно време професора канонског права на Богословском институту у Паризу (1930–1932):

> „*За решавање канонских проблема није довољно само познавање канонског материјала, па чак ни умеће да се он примени тако што би се у конкретним случајевима цитирао овај или онај канон. Треба знати шта значи „бити канонским“ или бити „неканонским“, односно неопходно је поседовати један шири и хијерархијски виши критеријум, који би био изнад појединачних канонских проблема и под чији би суд потпадали и сами канони и спољашње форме црквеног живота... Канонски поредак је само спољашњи израз догматског учења о Цркви.* То учење је оно непроменљиво, ванвременско језгро које се налази, или би требало да се налази, у основи сваког црквеног устројства... Канонско устројство Цркве може бити разнолико, при чему је та разнообразност легална, па чак и неопходна, али само дотле док не задире у непроменљиву суштину Цркве. Суштина Цркве у разним епохама може налазити различит израз, пошто она изискује и потребује најпотпунију реализацију управо у конкретној историјској ситуацији...
>
> Разлог за то што канонска свест не може имати своју основну тачку ослонца у историјски обликованим формама јесте њихова извесна релативност и променљивост... Овде делује општи закон према коме сваки покушај апсолутизовања онога што је релативно доводи до тога да оно што је апсолутно и истински непроменљиво постаје релативно... Ако основе за правилну канонску свест не треба тражити у историјским формама црквеног

[316] Милаш, op. cit., стр. 63-64.
[317] Фидас, op. cit., стр. 41-42.
[318] Ibid., стр. 43.

живота, може ли се она (канонска свест) можда пронаћи у самим канонима, у самом црквеном законодавству, односно да ли се може сматрати канонским оно што одговара канонима?... да би канонска свест заиста могла имати основу у канонским нормама, неопходно је да те норме обухватају и детерминишу сав канонски живот Цркве и целокупно њено устројство... Узгред, ако обратимо пажњу на канонско законодавство, уочићемо извесна крајње занимљива његова обележја. Православна Црква није имала, а нема ни до данас, један општи кодекс црквеног права који би се могао упоредити са кодексом канонског права римокатоличке Цркве. Овим ја ни у ком случају не сугеришем да би православна Црква требало да исправи тај недостатак. Свака локална Црква има свој канонски зборник који носи локални карактер. У основи свих тих зборника налазе се зборници црквеног права који су састављени још у Византији у средњем веку. У њихов састав улазе одредбе црквене власти које су се појавиле у различитим историјским периодима и у разним Црквама, као и низ одредби византијских императора и низ писаних закона различитог садржаја, укључујући и локалне. Ти кодекси црквеног права месних Цркава у овој форми у којој данас постоје не могу у потпуности служити као практично руководство, тим пре што са позиција савремене теологије они могу бити само предмет историјских истраживања. Црквена структура је прерасла те кодексе. Добар део норми које се у њима налазе нису примењиве на савремене услове и у различитим аутокефалним Црквама, или су измењене, или су чак стављене ван снаге. Аутокефалне Цркве су напоредо са тим кодексима прокламовале, и данас прокламују своје норме које или су ушле у састав посебних зборника, или напросто постоје у засебном облику. Природно је да између свих норми које сачињавају канонско право сваке локалне Цркве не постоји ни унутрашње, ни спољашње јединство.

У целокупном законодавству локалних Цркава ипак се може издвојити низ одредби црквене власти чије се важење може применити на целу православну Цркву. То су црквени канони у ужем смислу речи - одредбе васељенских и помесних сабора и отаца Цркве, које су прихваћене од целе православне Цркве.... Без обзира на то што се Црква према тим одредбама свагда односила са посебним поштовањем, оне су ипак трпеле и промене, допуне и укидања, како у периоду њиховог успостављања (приближно од ИВ до Х века), тако и у каснијим периодима. Међутим, само у изузетним случајевима је издавање нових одредби било праћено напоменом о стављању ван снаге одговарајућег пређашњег канона. Ово представља једну од потешкоћа у примени тих канона, која нема аналогију ни у једној другој области правног живота. Данас ми немамо увек могућност да одредимо који канони су валидни, а који нису. Тако се за неке каноне може са сигурношћу рећи да данас нису примењиви...

То одсуство целовитог унутрашњег и спољашњег јединства не представља, међутим, најкарактеристичније обележје канонског законодавства. Такво обележје представља његова непотпуност. У ствари, у њему апсолутно нема оних норми које би, по аналогији са правним законодавством, било могуће назвати „*основним*“. *У најкомплетнијим канонским зборницима не само источне, него и западне Цркве нема канона који установљују опште и основне принципе црквеног устројства.* У тим зборницима постоји читав низ канона који регулишу међусобне односе епископа, узајамне односе презвитера и ђакона, али бисмо узалуд тражили каноне који дефинишу сам принцип јерархије. Нема ниједне одредбе која захтева постојање сва три степена свештенства у Цркви. Основна организација хришћанске заједнице на челу са епископом у канонима није дата. То нарочито пада у очи ако се има у виду чињеница да се у канонима релативно велика пажња обраћа на митрополитску управу. Иста непотпуност се примећује и у вези са другим канонским питањима, као што је, на пример, црквено судство (његова парнична страна), као и свете тајне крштења, причешћа и брака. У научним канонским системима та некомплетност норми допуњава се учењем које је садржано у новозаветним списима, као и у делима светих отаца и учитеља Цркве. Не само што се заповестима апостола, него се чак и заповестима Христа придаје карактер канонских норми, премда ниједан сабор не дефинише које од тих заповести треба сматрати за такве. Ми смо се толико навикли на ту некомплетност да је и не примећујемо, али уколико би било који историчар само пожелео да на основу самих канонских норми опише црквено устројство, сигурно је да би направио низ крупних грешака. Исту такву грешку праве и они који покушавају да канонску свест базирају искључиво на канонима. Такав покушај је једноставно илузоран.

Ако канонске норме говоре о овој или оној чињеници или манифестацији црквеног живота, тада би, базирајући се на тим нормама, за њу било могуће рећи да ли је канонска или није. Али шта рећи за оно што канонске норме уопште нису предвиделе? Ако је канонско само оно што одговара канонима, док оно што им не одговара није канонско, онда се, као што смо видели, у канонима не указује на најважније и најсуштинскије области црквене структуре. На крају, ако се црквено законодавство у целини узме за основу канонске свести, тада ће бити неопходно признати да свака локална Црква има своју канонску свест. Тиме не само што се сужава круг деловања канонске свести, него и ишчезава могућност било какве канонске оцене друге локалне Цркве. Из такве перспективе не може постојати некакво опште решење канонских питања за целокупну православну Цркву, него би их свака аутокефална Црква решавала засебно. То би подривало јединство православне свести која обједињује све месне Цркве, чак и у условима непостојања узајамних правних односа међу њима унутар једне апостолске Цркве. *Тај сепаратизам и та изолација локалних Цркава, који су данас евидентни, делимично се објашњавају наведеним дефектом канонске свести*.

Покушаји да се канонска свест изведе било из постојећих историјских форми црквеног живота, било из самих канона, погрешни су, јер игноришу основе црквеног живота, узимајући га у његовом емпиријском привременом аспекту. Основа правилне канонске свести не може бити оно што је пролазно и привремено у Цркви, оно што зависи од историјског момента, него оно што је у њој трајно и вечно, што не зависи од историјске ситуације и историјских околности. *То значи да се темељ канонске свести може налазити само у догматском учењу о Цркви*.[319]

Још увек се често може наћи, ако не у литератури онда у различитим црквеним круговима, убеђење које каноне, по њиховој обавезности и непроменљивости, изједначава са догматским одредбама. Заиста није потребно доказивати да такво учење није само плод погрешног богословског тумачења, него и незнања. Инсистирање на апсолутној непроменљивости канона равно је признању да је не само наш нараштај, него и цео низ претходних генерација, одлучен од Цркве. Довољно је само подсетити на девето апостолско правило које заповеда да се одлуче од Цркве сви лаици (а осмо правило каже исто и за клирике) који '*не остају до краја на молитви и светом причешћу'*. Ако су сви канони непроменљиви, то значи да сви они чувају и да су сачували своју снагу. Са таквим закључком тешко да ће се сложити и саме присталице таквога гледишта..."

Претходни цитат сматрамо посебно важним за разумевање односа државе и Цркве. Ако су аутокефалност, аутономија, дијаспора и слична питања ствар канонског поретка Православне Цркве, и ако је тачно да се канонска свест налази само у догматском учењу о Цркви, онда се логично поставља питање овлашћења било ког државног органа да се упусти у давање одговора на догматска питања (основе вере). У систему одвојености државе и Цркве, такво овлашћење је незамисливо.

Најважније теме званичног канонског предања Цркве могу се сврстати у следеће целине: а) ступање у свештенство канонским рукоположењем; б) губитак свештенства због одређених тешких канонских преступа које су осудили надлежни саборски органи; в) административна организација помесне Цркве; г) канонско деловање помесних форми саборског система, д) осуда због јереси и раскола, и дефинисање казни или путева поновног примања покајаних јеретика и расколника у окриље Цркве; ђ) дефинисање канонских односа између епископа и између епископа и помесних Цркава које су у њиховој надлежности; е) неопходност да јерархија и верни воде строг светотајински и морални живот, итд. Међутим, одлуке Васељенских и Помесних сабора о тим питањима нису биле донете да би се а приори стварали закони о питањима која су се могла поставити у будућности, већ а би се разрешили стварни проблеми с којима се свака епоха суочавала. У животу Цркве треба тражити црквене разлоге који су изазвали њихово прихватање и који треба тачно да одреде истиниту *вољу* или *дух* сваког канона. Уколико се раздвоји специфичан садржај канона и њихов историјски контекст, биће тешко, ако не и немогуће, пронаћи стварну вољу многобројних канона и поруку

[319] Ако су аутокефалност, аутономија, дијаспора и слична питања ствар канонског поретка Православне Цркве, и ако је тачно да се канонска свест налази само у догматском учењу о Цркви, ко је онда тај у држави ко сме да даје одговоре на догматска питања (основе вере).

коју је Црква хтела да истакне тим канонима. Канони нису, нити треба да буду, прилагођени мисији Цркве нити теже, нити могу да буду, према свеобухватној црквеној свести, *дефинитивно* или исцрпно *законодавство* за конституисање потпуног система унутрашњег права.[320]

Имајући у виду сву, претходно изложену, сложеност канонског права Православне Цркве, јасно је да је једно од најосетљивијих питања примене канона на конкретни случај – **тумачење канона**. Савремени правник који би се у то упустио, покушавајући да примени општа правила тумачења права на одређени канон, убрзо би се нашао у ћорсокаку. Разлог је једноставан. Исправно тумачење претпоставља извођење сваког канона или сваке групе сличних канона из „пуноће светотајинског, пастирског и духовног искуства Цркве, на које се односи целокупан садржај канонског предања. Без тог претходног тумачења, привидне супротности канона се умножавају према мотивацији или субјективним критеријумима које сваки пут усвајају канонисти, док се тобожња застарелост појединих канона током времена све више афирмише.“[321] Да би се избегле опасности пристрасности и погрешне процене духа и воље канона, при тумачењу канона морају се поштовати одређени принципи. По грчком канонисти проф. Фидасу тих принципа има девет:

- Прво, да би тумачио и процењивао каноне, *истраживач мора да има довољно богословско образовање и здраво црквено мишљење*; у противном ће исправан приступ канонским документима бити немогућ. Услове и циљеве канона поставља Црква тако да ограничи субјективно својство тумачења истраживача. Дакле, онај који проучава каноне мора прво да буде упућен у целокупан дух канонског предања, а затим да поштује еклисиолошке и црквене принципе, неопходне за тумачење канона.
- Друго, да би се тумачили канони, потребно је озбиљно узети у обзир чињеницу да они не чине део за себе, независан и изолован од извора откривења, већ да су органски интегрисани у Предање Цркве. Они тумаче Свето писмо и могу се тумачити само њиме и односом с целим Светим предањем Цркве. То се мора посматрати као услов сине qуа нон правилног тумачења канона, јер је читав њихов садржај непосредно или посредно заснован на Светом писму и Светом предању.
- Треће, за разумевање или правилно тумачење канона потребно је а приори успоставити јасну разлику између историјског оквира и духа канонског предања који он на неки начин садржи. Правилно тумачење канона, дакле, нужно претпоставља, с једне стране, успостављање аутентичног вертикалног односа њиховог духа са садржајем откривења у Христу и, с друге, објективно хоризонтално интегрисање њиховог историјског оквира у црквено искуство сваке епохе.
- Четврто, канони морају да се тумаче на основу свих научних принципа ерминевтике. Другим речима, једноставно, буквално тумачење није довољно. Осим тога, потребно је минуциозно истраживање: историјских узрока и тачне сврхе канона о којима је реч, одређенијих канонских токова епохе која се проучава, општије црквене ситуације, важности питања на која се канони односе, њиховог односа с паралелним црквеним проблемима, канонске терминологије употребљаване у епохи која се проучава, ауторитета црквених органа што су донели каноне, примењену процедуру, ток расправа, црквене основе које су подржале прихваћене каноне, итд.
- Пето, током тумачења канона потребно је избећи уобичајене погрешне аналошке паралелизме и субјективна или неумесна повезивања, уклонити све двосмислености које иду наруку погрешним тумачењима, разјаснити или исправити сваки нејасни термин или формулацију, назначити евентуалне фалсификате докумената начињене у прошлости, представити предложена погрешна тумачења и истражити све могућности исправног тумачења текста. Потребно је тачно утврдити шта канон заиста говори, а шта не говори о епохи због које је настао, пронаћи шта је код њега специфично или шта он доноси ново и утврдити његово слагање са сличним или аналогним старијим или савременим канонским документима, или његов развој у односу према тим канонским документима. На крају, дух и воља сваког канона треба да буду изражени позитивном формулацијом, а не суженим или буквалним тумачењем. Само се тако олакшава исправно извођење духа канона из целокупног садржаја откривења у Христу.

[320] Фидас, op. cit., стр. 27-28.
[321] Ibid., стр. 96.

- Шесто, уобичајена разноврсност израза канонског предања, установљена током тумачења канона, не треба да занима истраживача, јер сваки појединн канон не чини јединствено аутентично прилагођавање садржаја откривења у Христу историјском животу Цркве. Другим речима, могуће је паралелно постојање више канонских формулација о истом предмету или сличном предмету.
- Седмо, током тумачења канона, нарочито канона исте врсте, потребно је јасно разликовати оне који осуђују почињен канонски преступ (јерес, раскол, секту, разбојнички сабор, погрешно морално учење) од оних који имају за циљ да одреде канонске услове за реинтеграцију покајаних у окриље Цркве. На прве се обично примењује канонска акривија (строгост), иако су строже казне најчешће одређене за оне који угрожавају јединство Цркве. На покајане се, међутим, примењује црквена икономија, да би се истовремено ојачало јединство и да би се покајани спасли давањем освећујућих средстава Цркве.
- Осмо, исправно извођење издвојених канона исте врсте или сличних из њиховог органског јединства имплицира, у крајњој анализи, њихов однос према целокупном светотајинском искуству Цркве. У том смислу се може рећи да они канони који се, на пример, односе на административну организацију помесне Цркве или католичанске Цркве извиру из тајне свештенства и да се, дакле, сви односе на канонско стицање, вршење или губитак свештеничке власти епископа, презвитера и ђакона, док су усмерени на тајну свете евхаристије, која рекапитулира свако светотајинско искуство и изражава целокупну тајну Цркве.
- Девето, административно право Цркве одређује канонску поделу, у различитим временима, права рукополагања епископа и суђења епископима, као и улогу других клирика, монаха и лаика, тако да се потврди непрекидно јединство црквеног тела у светој евхаристији и целом светотајинском искуству Цркве. [322]

Тумачење канона биће, дакле, успешно само ако се достигне изражавање пуноће њихове поруке у актуелном духу, терминологији и језику. „То је врло тежак и често опасан задатак, јер не постоје увек одговарајућа питања о аутентичном односу канона и тумачења, нити о потпуној истоветности духа канона и духа тумачења“.[323]

2. Аутономно право Католичке Цркве

Црквени закон је обавезујућа, разумна, заједничка и трајна одредба дата од компетентног црквеног законодавца заједници која је способна примити одредбе за опште добро, формулирана са јасноћом и проглашена по праву.[324] Сваки црквени закон мора имати карактеристике: општост; разборитост; сигурност; трајност; јасност; спољност; часност; праведност; могућност; обавезност.

Компетентни законодавац може бити универзални и партикуларни. Универзални законодавац су: а) Римски првосвештеник - Папа, б) Збор бискупа уједињен са Римским првосвештеником (екуменски сабор). Партикуларни законодавац су: а) Римски првосвештеник (за одређену територију), б) дијецезански бискуп (подручни прелат и подручни опат, апостолски викар, апостолски префект и апостолски администратор, војни ординариј, прелат особне прелатуре), в) партикуларни (крајевни) сабори, г) Бискупске конференције (у случајевима предвиђенима правом), д) Генерални капитули.

Врсте црквених закона су: 1. с обзиром на адресата - а) Општи закони (*легес универсалес*), б) партикуларни закони (*легес партицуларес*); 2. с обзиром на особе - а) лични закони, б) генерални закони, ц) посебни закони (*легес специалес, легес пецулиарес*); 3. с обзиром на аутора закона - а) папски, б) саборски, в) Синодални, г) бискупски, д) Капитуларни; 4. С обзиром на учинак: а) заповедни, б) забрањујући, ц) допуштајући, д) укидајући, ђ) неукидајући, е) поништавајући, ф) онеспособљавајући; 5. С обзиром на обавезу - а) чисто морални, б) чисто казнени, ц) мешовити.

---

[322] Наведено према, Фидас, op. cit., стр. 96-100.
[323] Фидас, ibid.,стр. 101.
[324] Следећи преглед је дат према: И. књига Законика - ОПЋЕ ОДРЕДБЕ, *Нормае генералес ,* (канн.1-203), http://kanonskopravo.kbf.hr/download/I.knjiga_zakonika.zip

Облици црквених закона су: истински и правни закон, опште одлуке, обичаји, статут. Закони имају различите облике и према аутору: апостолске конституције, Литтерае апостолицае, Моту проприо, отпис, декрети (одлуке).

Према Канону 7. Законика канонског права из 1983. године, Закон настаје проглашењем. Општи црквени закони проглашавају се објављивањем у службеном гласилу Acta Apostolicae Sedis, осим ако је у посебним случајевима прописан друкчији начин проглашења, а ступају на снагу кад прођу три месеца од објављивања, осим ако већ по природи ствари обвезују одмах или ако је у самом закону посебно и изричито одређено краће или дуже вријеме до ступања на снагу. Партикуларни закони проглашавају се на начин који одреди законодавац и почињу обавезивати месец дана пошто буду проглашени, осим ако је у самом закону одређен други рок (Канон 8).

Закони се односе на будуће, а не на прошло, осим ако се у њима изричито одређује о прошломе (Кан. 9). Црквени закони обавезују само оне који су крштени у Католичкој цркви или су у њу примљени, а довољно су способни да се служе разумом и који су, осим ако је у праву изричито одређено нешто друго, навршили седму годину живота (Кан. 11).

Општи закони обвезују, по целом свету, све за које су донесени. Од општих закона, који на одређеном подручју нису на снази, изузимају се сви који се на том подручју стварно налазе. Законима који су донесени за посебно подручје подложни су они за које су издати и који тамо имају пребивалиште или боравиште и стварно тамо бораве, уз поштовање прописа кан. 13 (Кан. 12). Према Кан. 13 § 1, не претпоставља се да су партикуларни закони лични него подручни, осим ако је одређено што друго. Странце не обвезују: партикуларни закони њиховог подручја док су одсутни, осим ако или кршење тих закона штети на властитом подручју, или су закони лични; ни закони подручја где се налазе, осим оних који штите јавни ред, или одређују правне облике чина, или се односе на некретнине које се налазе на том подручју (Кан. 13. § 2). Луталице су подложни и општим и партикуларним законима који су на снази у месту где се налазе (Кан. 13. § 3).

У најзначајније савремене изворе католичког црквеног права спадају: *Законик канонског права* из 1983. године, апостолска конституција о Римској курији Pastor bonus из 1988. године и *Законик канона источних Цркава* из 1990. године.

3. Шеријатско право

У интервију датом листу Таблоид, муфтија санџачки, г. Муамер Зукорлић, описао је однос шеријатског права и друштва на следећи начин: „Ислам са Шеријатом као својим верозаконом није супротан вредностима савременог друштва. Шеријат је у сукобу са секуларном државом, али у мери у којој је потребан државни апарат да заштити шеријатско право. Шеријат је у 90 одсто случајева ствар индивидуалног опредељења, начин живота и само у питањима кривичног шеријатског права је потребна заштита државе. Проблем је само кад једни другима желе да наметну свој модел и ако оно што траже за себе не одобравају другима“.[325]

Према Уставу Исламске заједнице у Србији (Мешихат), Исламска заједница свој легитимитет темељи на Курану, Суннету, историјском континуитету од шејху-л-ислама из Истанбула посредством меншуре и мурасела, верско-правним и верско-просветним институцијама муслимана у Србији, те вољи улеме и припадника Исламске заједнице (чл. 2). Исламска заједница је неодвојиви дио исламског уммета (чл. 4). Органи и установе Исламске заједнице организују се у складу са Кур’аном, Суннетом и традицијом муслимана са подручја Исламске заједнице (чл. 8).

Нешто другачије одредбе садржане су у Уставу Исламске заједнице Србије (Ријасет). Према чл. 3. Устава, Исламска заједница Србије своје шеријатско-правно утемељење црпи из меншуре Шејх-ул-ислама и признања ислама као законите религије Кнежевине Србије решењем Државног савета Кнежевине Србије од 18. маја 1868. године. Исламска заједница Србије неодвојиви је део исламскога уммета (чл. 4). Устројство органа и установа Исламске заједнице Србије и њене делатности темеље се на Кур’ани-кериму и суннету Мухаммеда алејхи-с-селам, те исламској традицији овдашњих Муслимана и захтевима времена (чл. 5).

[325] www.tabloid.co.yu/clanak.php?br=112&clanak=6

Муслимани у Србији припадају углавном сунитској грани ислама.[326] Код сунита су се развиле четири правне школе: Ханефити, Малиикти, Шафити и Ханбалити. Наши муслимани припадају, углавном, школи Ханефита[327] (прихваћена и у Турској).

Шеријатско право је право које се заснива на исламској религији и **Курану**[328] као основном извору права, који, поред права, обухвата и основне принципе вере и морала. Шеријат представља нормативни аспект исламског учења и, самим тим, морални и правни кодекс појединачног и друштвеног понашања муслимана. Његове норме, за муслимане, црпе обавезност из извора саме Објаве, а његова ваљаност није ограничена ни местом ни временом. Пошто се сматра објављеном Алаховом вољом тј. скупом Алахових прописа оличених пре свега у стиховима Курана (од 6236 изрека Курана њих 300 - 500 односи се на право), оно се доживљава као заокружен правни систем, савршено и непроменљиво. У њему је одређено шта је праведно и дозвољено, то јест халал, а шта забрањено или ти харам.

Поред Курана, други извор исламског права је **Суна**, коју чини скуп хадиса, који представљају свако појединачно записано сведочанство о неком догађају из живота Мухамеда, неки његов пропис или савет. Због тога што су инертни и статични, ни Куран ни суна нису извори које у судском поступку примењују судије. Ти извори се стварају помоћу **фикха**, тј. правне науке чији је задатак њихово тумачење и обухвата моралне и правне заповести.

Суна (арап. سنة) је арапска реч и значи обичај, начин живота, пропис, норму, стандард, одредбу. Она значи и „књига и речи“ што се односи на речи пророка Мухамеда (сунити су следбеници књиге закона). Јужнословенски муслимани користе облик *суннет*. За Суните тај термин обележава верске законе које је Мухамед проповедао током свог живота. По некима, Суна је само прерађен законик Аврамових (Ибрахимових) речи. Суннет је традиција настала на основи Мухамедова живота. Сваки његов поступак, изјава и слично, постао је узор за поступке следбеника. Сваки појединн поступак из Мухаммедова живота зове се **хадис**. Укупност хадиса чини сунну, тј. упутство верницима како треба живети. Првобитно су хадиси били преношени само усмено, а касније се записују. Критичко сакупљање и одабирање хадиса извршили су Бухари и Муслим. Тада настаје посебна научна грана под називом „Усули хадис“, која се бави проучавањем истинитости хадиса. Међутим, после раздобља владавине прва четири халифа почеле су се јављати многобројне разлике у мишљењима о појединим догматским и правним питањима. Управо ова усаглашена решења исламских научника о појединим нејасним правним проблемима добила су назив Иџма ул уммет. Право на давање мишљења имали су Мухамедови другови, касније његови ученици и на крају исламски научници. Иџтихад представља право учених људи да могу тумачити прописе Курана и Суннета. Они су могли стварати и нове прописе за уређење оних питања која нису била регулисана у Курану и Суннету.

Трећи извор шеријатског права је **Иџма (консензус),** која представља сагласност заједнице да је понуђено решење неког правног питања такво да је у складу са словом Курана. О тој сагласности одлучују само учени људи, не читава заједница. Временом су Куран и суна протумачени кроз иџму у толикој мери да неки писци сматрају да је данас она једини догматски извор шеријатског права.329 Да би иџма био пуноважан, морају се испунити следећи услови: а) да у време појаве питања постоји више муџтехида,330 а ако нема муџтехида или је само један, не може се установити иџма; б) да сви муџтехиди имају јединствен став о одређеном питању, а ако би се одређени муџтехиди издвојили са својим ставом, као, на пример, да тоураде муџтехиди Мекке, Медине или Куфе, нема иџма'а; ц) да се њихова јединственост установи након изношења мишљења појединачно. Иџма се дели на две врсте:1) јасни иџма (*idžma' sarih*), који постоји када се муџтехиди једног времена изјасне и истакну своје ставове те се сложе о одређеном шеријатском питању (њихово истицање дотичног става може бити путем фетве или пресуде, односно речју или делом); 2) прећутни иџма' (*idžma' sukuti*), који постане када неки

[326] Сунити су верници ислама, који представљају већину међу муслиманима. Сунити признају (првог) калифа Абу Бекра као наследника пророка Мухамеда.

[327] Ебу Ханифе био је један од најпознатијих исламских правника, кога су прозвали Ел-имамул-Е'азам (највећи имам). Одбио је да прихвати државну функцију кадије (судије) града Куфе, потом и функцију кадил-кудата (врховни судија) у Багдаду, због чега је затворен и бичеван. Тако је и умро у затвору јер се халифа заклео да Ебу Ханифе мора да прихвати и извршава ту обавезу, а и он се, такође, заклео да неће.

[328] Куран је Алахов говор записан у Мусхафу, објављен последњем Божијем посланику Мухамеду, у периоду од двадесет и три године. Садржи стотину и четрнаест сура (поглавља), 6217 ајета.

[329] http://sr.wikipedia.org/sr-ec/Šerijatsko_pravo

[330] Муџтехиди су имами, способни да упоређивањем разумеју како се одређене ствари требају радити.

муџтехид или група муџтехида једног времена истакне и изнесе свој став о одређеном шеријатском питању, а остали прећутно одобре такав став.[331]

Четврти извор шеријатског права је **аналогија или *Кијас***. То су решења која су на основу аналогије извели исламски правници. Аналогија настаје применом правних правила или принципа на нове сличне случајеве.[332] Непредвиђени правни прописи могу се подвести под прописе који већ постоје, под условом да за извесни однос постоје исти законски разлози као и за онај пропис под којим се дотични однос подводи. Аналогија се може сматрати као индиректан извор шеријатског права, она је више нека врста тумачења помоћу којег се непредвиђени случај подводи под прописе који већ постоје. Аналогна решења издавали су тзв. имами или доктори права. Ту се ради о одлукама на питања која је наметала правна пракса. Те одлуке звале су се *фетве*, а издавали су их муфтије (правници).

У споредне изворе шеријатског права улазе и Урф адет и Ер реи. **Урф адет** представља народне правне обичаје. Неки правници сматрали су значајним обичаје града Медине, где је Мухамед живео, док су други придавали исти значај и обичајима других градова. **Ер реи** је решење одређеног судског случаја по слободном нахођењу, ако о томе нема или ако се зато не може извести решење из постојећих извора. Донето решење на основу Ер реиа не сме бити у супротности са духом основних извора и треба да одговара потребама и захтевима времена.

Исламско шеријатско право је до данас прошло кроз шест различитих периода од времена када је, према исламском учењу, Алах предао Мухамеду посланство: 1) шеријатско право у време Мухамеда; 2) шеријатско право у време прве генерације асхаба[333], што се прекида нестанком посљедњег халифе; 3) шеријатско право у време младе генерације асхаба и оних који су их следили. Крај ове генерације се завршио првим веком након хиџре[334] или нешто мало касније; 4) шеријатско право када је фикх постао наука и када су се појавили први учењаци којима је приписано верско слеђење; 5) шеријатско право када су правна питања зашла у период расправе о реализацији питања која су прихваћена од имама. Овај период се завршио крајем Абасијске државе и нападом Татара на исламску државу а ускоро и на Египат; 6) шеријатско право у време тоталног слеђења, а то је период од времена напада Татара на исламску државу па све до данас.[335]

С обзиром на велику традицију развоја шеријатског права, као и богатство главних и секундарних извора права, шеријатско право се не може разумети без исправног методолошког приступа. „Методологија Ханефијске правне школе појмовно-логичку обраду права (фикха) и његову технику изградње изводи путем утврђивања и постављања општих правних начела и правних институција индукованих из парцијалних практичних решења која су дали утемељивач мезхеба Ебу Ханифер, и његови ученици. Тај метод одликује се практичношћу. То је, дакле, практично аналитичко студирање појединачних правних норми или правних прописа и решења из чијег се казуистичког начина решавања (од случаја до случаја) долази процесом логичког апстраховања до општих законитости које се синтетизирају у општа правна начела и правне институције. Та метода, служи позитивизацији права и оправдава методологију мезхебских утемељивача којом су се користили при нормирању појединачних норми или прописа. Методологија шафијске правне школе примарно је теоријске нарави. Бави се постављањем општих правних начела која це бити основом различитих правних институција уз навођење конкретних текстуалних доказа који то потврђују, без обзира на практична парцијална правна рјешења и да ли се она уклапају у њих или не. Дакле, циљ те методе је, примарно, дати општа правила и правна начела на која упућује доказ. Она це служити и бити темељем правничког расуђивања неовисно од већ нормираних фикхских рјешења. Позната је под именом метода

---

[331] Nusret Abdibegović, Podjela fikha i izvori šerijatskog prava, http://www.dzemat-oberhausen.de/pages/teme/fikh/podjela-fikha-i-izvori-serijatskog-prava-nusret-abdibegovic.php

[332] Забрана алкохола је пример Кијаса. Аналогија је следећа: Пропис о забрани конзумације вина је познат путем Објаве. Алах вели: „О, верници, заиста су вино, коцкање, кипови и стрелице за гатање нечиста дела шејтанова. Клоните се тога да брсте се спасили.“ (Ел-Маиде, 90). Разлог због чега је вино забрањено је "опијање", па све што има моћ опијања је, аналогно томе забрањено – харам (Abdibegović, ibid.)

[333] Свако ко је познавао или видео Посланика, веровао у његово учење и умро као муслиман. Листа угледних асхаба обично се креће око 50-60 имена.

[334] Прелазак Мухамеда из Мекe у Медину 622. године.

[335] Harmin Suljić, Historija šerijatskog prava, http://www.el-ihlas.com/modules.php?name=News&file=article&sid=145

„мутекеллимина“ или `метода теолошког догматизма`. Следили су је шафије, маликије и му'тезилије (рационалисти). Практични је разлог због чега је неопходно да се служимо и овом методологијом. Наиме, неки правни термини и појмови немају исто значење у општем (нешеријатском) и шеријатском праву, нити се неке теоретско-аксиолошке поставке општег права могу пренети на шеријатско право. Тако у теорији (нешеријатског) права, правна власт, односно државна власт са својим политичким и законодавним апаратом врши „позитивизацију“ права. У шеријатском праву, у случају питања чија правна рјешења нису експлиците фиксирана светим изворним текстом, то је муџтехид, учењак који поседује научне, моралне и физичке вредности, односно правне предиспозиције и услове који га чине подобним за правно резоновање и расуђивање. Он чак не мора бити ни официјелни службеник у исламској држави да би се његово правно нормирање прихватало као шеријатски валидно... Дакле, теорија општег (нешеријатског) права, где се оперише са хипотезом санкције, а која државном присилом правном поретку даје карактер ефикасности овде није применљива. У шеријату је то дводимензионалност овосветске и есхатолошке санкције.“[336]

Фикх је наука која разматра све поступке пунолетних људи са шеријатског гледишта и одређује да ли се неко дело по верским прописима мора или не мора, сме или не сме чинити, је ли га слободно чинити, да ли је неко дело похвално или ружно чинити. Фикх је реч арапског порекла. Она долази од глагола feqihe jefqahu, што значи: разумети, разумевати, схватити, поимати. Под појмом фикх, у прво време ислама, подразумевале су се различите научне дисциплине: право, хадис, тефсир, акаид, а касније су се под том речју подразумијевали сви аспекти економског, друштвеног, политичког, војног, верског и приватног живота. Особа која се бави фикхском науком зове се факих.[337]

На основу третиране проблематике, исламски научници су фикх поделили на четири основна дела: ибадат, маумелат, мунакехат и укубат.[338]

- Ибадат (обредословље) је један од најобимнијих и најважнијих делова фикха. Њиме се регулишу везе између човека и Аллаха. Сви прописи из области ибадета, као што су прописи о чистоћи, намазу, посту, зекату, курбану, имају за циљ исправност и потпуно човеково усмерење ка Алаху. Због тога се области ибадета придаје посебна пажња, јер његово погрешно извршавање умањује вредност чина и самог значења.
- Муамелат (имовинско право) је подручје фикха које се бави имовинско-правним односима међу људима (купопродаја, занатство, пољопривреда, кредит, опорука, васиијет, вакуф, изнајмљивање, партнерство и др
- Мунакехат (брачно право) је подручје фикха које обухвата све области брачног живота, регулишући тиме односе између супружника - од склапања брака, мехра, полигамије, сметње за брак, подизања и одгајања потомства, развода брака, ′иддета, издржавања и осталог што прати брачни живот.
- Укубат (казнено право) - Када год се говори о укубату за прекршај појединих верских прописа као што су - зиналук, алкохол, крађа, итд., треба знати да ова област обухвата и тужилаштво и парничење међу људима.

II. Границе аутономије цркава и верских организација

Хришћанска Црква, која је никла независно од државне воље, могла је у почетку и да регулише своје унутрашње устројство самостално, узимајући у обзир само божанско право. Тако је било у прва три века црквене историје, у периоду гоњења, када је црква сматрана каосollegium illicitum — тј. забрањено и недозвољено друштво. Одатле и правно начело: „Није дозвољено да световњаци издају у цркви законе“. Но, с друге стране, црква нема своје територије, него постоји на територији где суверена грађанска власт припада некој држави, због чега она мора да узима у обзир и да реципира одредбе створене државном вољом и мора да оставља државној вољи регулисање свог спољашњег положаја у држави, као једног од друштва

[336] Мухарем Штулановић, Методолошки плурализам у изучавању и презентацији шеријатског права, www.iltizam.org/index.php?ime=tekstovi&tekstovi=tekst&id=2145540443
[337] Nusret Abdibegović, Uvod u fikh, www.dzemat-oberhausen.de/pages/teme/fikh/uvod-u-fikh-nusret-abdibegovic.php
[338] Abdibegović, Podjela fikha i izvori šerijatskog prava, op. cit.

које постоји на државној територији.[339] Ово све важи и за било коју другу верску заједницу, на њеном путу од настанка па до признања од стране државе.

Реч *аутономија* је грчког порекла и значи самозаконодавство, самоуправа, политичка независност, самосталност. Према схватању православних црквених правника, у Цркви постоје две врсте аутономије: спољашња и унутрашња. *Спољашњу аутономију* Црква може да има у односу према држави. *Унутрашња аутономија* је у самој Цркви, у њеном унутрашњем организовању и функционисању. „Ако погледамо како функционише Православна црква, уочићемо да су епархије аутономне у односу према Патријаршији, као што су и манастири аутономни у одређеном домену у односу на епархију, а, такође, и пароси у односу на своје епархијске архијереје. Сваки се управља самостално на основу канона у оквиру своје надлежности (епископ, манастир, парох). Све оно што превазилази те оквире, излази ван оквира аутономије и захтева да се ниже црквене јединице обраћају вишим - парох и игуман свом епископу, а епископ патријарху, Светом архијерејском синоду, Великом црквеном суду и Светом архијерејском сабору. Колики ће бити обим аутономије и њених права, зависи од онога који аутономију даје, што је искључиво у његовој надлежности“.[340]

Из суштинских разлика између државе, с једне стане, и цркава и верских заједница, с друге стране, произилази и потреба да они задрже међусобну аутономију у питањима која су одлучна за саму њихову бит. Већ смо видели да је основни циљ сваке (или скоро сваке) цркве и верске заједнице спасење свих људи и њихово сједињење с Богом, и према томе очигледно је, да такав циљ не може бити подређен никаквом другом циљу. Кад црква, односно верска заједница не би била потпуно самостална и слободна да проповеда, у свако време и свима народима своју науку, она не би била више то што јесте и не би имала универзални карактер. Међутим, као што тражи независност и самостална у својој области, цркве и верске заједнице морају признати и држави независна и самостална у њеној области: „Држава има своју одређену циљ, која се састоји у земаљском добру човека. У остварењу тога добра нико не може државу да спречава, нити ико има права утицати на оно, што она у томе правцу ради. Она може морално да зависи од друштвених и народних услова, при којима постоји; али јуридички њезина је власт потпуно независна од сваке друге власти, а доследно и црквене власти. У случајевима, кад би се државна власт огрешила о морал, црква има дужност, а и право да дигне глас протеста и да настоји упливисати на државну власт, да одступи од правца, којим је случајно пошла; али државна власт, као што може да прими, тако исто може и да одбије тај утицај цркве и сасвим самостално да ради, а црква мора се задовољити тиме, што је дужност своју извршила и стрпљиво сносити да дјелује дотични закон, који вређа вечну правду, дотле док анормално стање у држави траје. Као што држава нема права да се меша у послове, који се тичу спасења душа, тако нема права ни црква да се меша у послове, којима управља државна власт према својим државним разлозима. Потпуно самостална у своме кругу мора бити црква, и потпуно опет самостална у своме кругу мора бити држава. А да се не би послови једне и друге власти мешали, и да црква не би губила свој духовни карактер и не долазила у сукоб са државном влашћу, она је особитим законодавним прописима забранила својим служитељима да улазе у ма какве биле свјетовне послове.“[341]

Чак и у системима „државне цркве“ - из блискости цркве и државе не произилази да Црква губи своје особености у односу на државу. Црква се не слива у државу, већ задржава и даље независност свог унутрашњег живота, има аутономију за свој рад. „Узимајући Цркву под своје окриље држава се ипак не може мешати у њене унутрашње послове, не може присвајати

[339] Цисарж, op. cit., стр. 27.
[340] Перић, op. cit., стр. 155.
[341] Милаш, op. cit., стр. 740; Епископ Милаш у том погледу наводи и следеће: „Апостолски 6. канон каже: `Епископ, презвитер или ђакон, нек не узимље на себе световних послова; иначе нека се свргне`. Апост. 81. канон понавља то, и каже: `Рекли смо, да епископ или презвитер не треба да се даје на световне управе, него да се бави црквеним потребама. Нека се дакле или склони да тога не чини, или нека буде свргнут, јер: *нико не може два господара служити,* по заповиједи Господњој`. У истоме смислу говори и 83. Ап. канон: `Епископ, или презвитер, или ђакон, који се војничким пословима бави, и хоће да и једно и друго уздржи, и римску службу и свештеничку управу, нека се свргне, јер: *царево цару и божје Богу.*` Седми васељенски сабор напомиње ове апостолске каноне онима, који су, припадајући свештенству, запуштали своју свештеничку службу и радије се бавили световним пословима, те потврђујући казне, које су дотле постојале за такве свештене особе, завршује свој 10. канон овако: `боље му је да иде да учи децу и своје домаће, и да им чита свете књиге, јер зато је свештенство и добио“.

себи права законодавства и господарења у тим пословима. Другим речима, Црква као друштво религијско, а при том универзално, не може бити потпуни објект законодавног рада државе. Божанско порекло Цркве, свештена природа црквене власти и црквених правила морају уздржавати државну власт од насртаја на област чисто црквеног права и законодавства.“[342]

За однос цркава и верских заједница и државе битно је да ли држава признаје њихово законито постојање и да ли им гарантује да неће дирати у основне верске истине, које оне исповедају. За аутономно право цркава и верских заједница потпуно је неважно политичко устројство једне или друге државе; „ Оно узима у општем смислу државну власт, нити гледа на то, да ли носилац те државне власти припада једној или другој од постојећих данас вероисповести. За право је главно, да је црква законито призната у држави, и кад тај факт постоји, тада важе за све такве државе у главноме једне исте норме у погледу одношаја између државне и црквене власти“. [343]

С друге стране, „у колико Црква има аутономију за свој рад, и у погледу свог унутрашњег уређења живи засебним животом од државе, у толико се морају знати границе, до којих се може простирати законодавна односно уредбодавна и наредбодавна власт Цркве с обзиром на државно уређење.“[344]

Према мишљењу многих теоретичара црквеног права, законодавна област цркве и државе најбоље се може представити у виду два круга, који се узајамно секу: један круг представља област чисто црквеног законодавства, други круг представља област чисто државног законодавства, а пресек та два круга означава подручје заједничког законодавства, односно обухвата питања која могу да регулишу и држава и Црква. Таквом шемом се желе оцртати међусобне законодавне границе државе и цркве. Битно је, међутим, рећи да се ту појам законодавних граница схвата у ширем смислу и обухвата не само формалне изворе права (прописе) него и само спровођење права, укључујући и питање надзора. У том ширем контексту и ми ћемо овде користити појмове „државно законодавство“ и „црквено законодавство“.

Изложена шема проистиче из чињенице да црква не може стојати ван државних граница, пошто улазити у државу као њен саставни део. „Њени чланови су у исто доба и поданици државни, те према томе, само је по себи јасно да правне одредбе које важе у дотичној држави, простиру своју вредност и на Цркву, одређују тако рећи њену правну способност у сфери светскога друштвеног уређења и у исто време решавају питање о томе, у колико црквени закони имају силу у том светском т. ј. грађанском уређењу. У толико је Црква принуђена дакле да прими на се поданичке обавезе и целом спољашњем праву њеном служи за извор позитивно право дотичне државе.“[345]

За правни положај цркве (верске заједнице) од суштинске је важности разјашњење питања: где се пресецају кружни обими црквеног и државног законодавства? Јасног одговора на то питање нема ни у изворима црквеног, односно канонског права. Стари законски зборници држали су се гледишта да државно право у црквеним стварима може имати примене само у недостатку црквених одредаба. Па и тада, државни закон не може да се меша у црквене ствари. Он улази у област црквеног права само у толико, у колико се државни закони у опште тичу узајамних односа између цркве и државе. У средњем веку, задобивши многа грађанска права, црква је променила своје гледиште у погледу односе према држави. Чим се била утврдила веза између цркве и државе, канонисти су одмах почели одбијати било какво учешће световне власти у црквеним стварима.[346] Овакво гледиште је убрзо против себе изазвало јаку реакцију, пре свега у Француској, али и у другим земљама. Тако се и дошло до савременог система одвојености цркве од државе. Из историјске перспективе гледано, очевидно је да су законодавне границе између цркве и државе у различита времена зависиле од промене односа државе према цркви.

Цео правни живот Цркве се може поделити на три области:

- *на област искључиве аутономије цркве;*
- *на област искључиве надлежности државе,* и
- *на област заједничких надлежности.*

[342] Чедомиљ Митровић, op. cit., стр. 5.
[343] Милаш, op. cit., стр. 756.
[344] Митровић, op. cit., стр. 6.
[345] Ibid., стр. 6-7.
[346] Ibid., стр. 7-8.

Треба, међутим, водити рачуна да правна важност аутономног црквеног права *у држави* (изван црквене заједнице) зависи од признања или непризнања од стране државе. То само по себи не значи да од овог државног признања или непризнања зависи опстанак црквеног права и за саму Цркву и у самој Цркви. Као што већ из историје знамо, црквено право развило је све своје основе не само без утицаја државног признања, већ шта више на супрот вољи државе за прва три века гоњења хришћанства од стране многобожачких римских царева.[347]

У сваком случају, поред свих покушаја који су чињени у црквено-правној науци да се утврде тачне границе између законодавних области цркве и државе, ипак тренутне несугласице у њиховим међусобним односима ни у једној држави нису се могле потпуно избећи. „Мир и сталан ред у заједничком раду ове две законодавне власти може се само онда постићи, ако држава не жели да постане црквом, нити Црква да постане државом“.[348]

1. Област искључиве аутономије цркава и верских заједница.

Црквена власт има, у главном, тројаку мисију, тако да може бити подељена на три гране: учитељску (потестас магистерии), свештеничку (потестас министерии) и управитељску (потестас јурисдицтиоус). Суштина *учитељског права цркве* састоји се у проповедању правог и истинског учења о вери и моралу, у распростирању тог учења у целом човечанству, у очувању истина религије од повреде различитих неправилних учења и у надзирању над образовањем свештенства. Распростирање учења врши се нарочитим средствима, од којих су најважнија: проповед у цркви, као саставни део богослужења; издавање такозваних симболичких књига; предавање веронауке по школама; оснивање верских школа и спољашња мисија. Осим тога, у надлежности цркве је и старање да се право и истинито учење очува чисто и неповређено, што се постиже осудом неправилног учења и цензуром. *Свештеничка власт* састоји се у праву вршења свих свештенорадњи, у којима се изражава и одржава религиозни живот чланова цркве, ради правилног вршења светих тајни и других свештених обреда. *Власт управљања* се развија у вршењу законодавне власти у цркви, у суђењу о преступима црквених закона од стране каквог члана цркве и у надзирању управе црквених ствари.[349]

Све ове три гране црквене власти не морају бити заједно сједињене, особито што се тиче власти свештенодејствовања и власти управљања. Власт свештенодејствовања припада свакоме који је добио правилно рукоположење, а друга припада само онима, који су је посебно добили. Један или други степен прве власти (свештенодејствовања) не условљава, да дотични мора и имати другу. „Прва власт у својима степенима може само ићи од ниже на више, и ако се изгуби, изгуби се коначно и сва без сваке поступности, док се друга подвргава променама у свом посебноме правцу“.[350]

И према Кан. 135. Зборника канонског права Католичке цркве из 1983. године: „(§ 1) Власт управљања дели се на законодавну, извршну и судску. (§ 2) *Законодавна власт* треба да се врши на начин прописан правом, а она коју у Цркви има законодавац нижи од врховне власти не може се ваљано поверити, осим ако се правом изричито одређује што друго; нижи законодавац не може ваљано донети закон противан вишему праву. (§ 3) *Судска власт* коју имају судије или судска већа треба да се врши на начин прописан правом и не може се поверити, осим за обављање приправних чина неке одлуке или пресуде. (§ 4) Што се тиче вршења *извршне власти* нека се поштују прописи канона који следе“.

С обзиром на природу, садржину, циљеве и средства црквене власти, у област чисто црквеног законодавства (аутономних прописа) спада пре свега:

- *Учење о вери и моралу* — Свако мешање државне власти у ову област не може се замислити без нарушавања граница и без насртаја на природу цркве. Ова област обухвата нарочито: састављања и утврђивања симболичких књига; црквена проповед, услови за примање чланова из других верских заједница, питања о јересима и

[347] Ibid., стр. 20.
[348] Ibid., стр. 32.
[349] Милаш, op. cit., стр. 249; Митровић, op. cit., стр. 11.
[350] Милаш, op. cit., стр. 249.

расколу (само се Црква може признати за компетентну при решавању спорова о правилности или неправилности извесног мишљења у погледу вере).[351]

- *Богослужење, свете тајне и све што се тиче црквених обреда* — Спољашњи видљиви облици богослужења стоје у тесној вези са суштином саме религије и, с тога, никаква друга власт, осим надлежне црквене власти, нема права да се меша у уређење култа или црквеног богослужења.[352]
- *Унутрашње уређење јерархије или представништва управне црквене власти* — Састав јерархије, разни чинови, узајамни односи чинова спада у основне законе у погледу науке о унутрашњој, духовној управи црквеној, и темељи се на самој основи верског учења. У Православној Цркви се прихвата да ти закони, као основни и васељенски морају бити свети за све и за сва времена, и служити за основицу, образац и границу и даљем црквеном законодавству. С тога, у колико црквени закони у погледу овог питања, о јерархији, имају непроменљив карактер и за саму Цркву, у толико је јасније, да свако мешање с друге стране у овом питању биће очевидни насртај на природу и суштину Цркве.[353] Само када су црквени положаји скопчани с извесним државним повластицама, држава не би ни мало прекорачила границе свога права, кад би затражила да кандидати за положаје испуњавају одређене опште услове (на пример, утврђивање услова у погледу општег образовања).[354]

У чисто црквену власт у принципу спада и *суђење* над клиром и световњацима за предмете чисто црквене природе и право изрицања духовних казни. Можда ни једна страна црквеног живота није, у различита времена и у разним државама, претрпела толико промена, колико ова. Сукоби око црквено-судске власти износе на видело јасну слику свих промена односа државе и цркве, и сви оне показују, с једне стране, колико је за цркву штетно свако прекорачавање у туђу област, а, с друге стране, да јој се не може одузимати оно, што јој по природи саме ствари припада. Кад би се ускратило цркви право да казни и употребљава своја духовним средства, да уклања с положаја и одузима права скопчана с извесним положајем, — онда би живот цркве био изложен потпуној самовоље њених чланова.[355] Према становишту црквених канониста: „У принципу, дакле, право духовног суда Цркви не може нико спорити, но у пракси се по неки пут јављају још и питања: да ли би, на пример, у извесним приликама требало оставити држави право одобравања црквених казни? и да ли би опет, у случају неправилно изречених казни црквеног суда, требало допустити изјављивање незадовољства противу пресуде црквеног суда — државном суду (јус рецурсус аб абусу)? Историја јасно показује да, кад год је црквена или државна власт покушавала извести право мешања државе у црквене казне до принципа, свагда су излазили жалосни резултати тог њиховог покушаја. Црквени суд има своје гарантије, његови спорови оснивају се на јасним и одређеним правилима, он има и ниже и више инстанције своје, и сваком члану Цркве стоји на вољу, да у случају неправилне пресуде изјави жалбу вишем Црквеном суду. С тога, изјављивање незадовољства државном суду против пресуде црквеног суда сасвим је непотребно; оно би одузело сваку вредност постојећим у Цркви канонима. По каквом би принципу, на пример, државна власт могла одређивати, да ли треба неко мишљење или нека установа да се огласи за јеретичку? Или, на основу чега би државна власт могла изрицати свој суд о изопачавању црквеног богослужења? Све су то таква питања, о којима само Црква може решавати. На тај начин, црквено судска власт, по природи својој, мора бити неприкосновена за државну власт“.[356]

Овакав приступ је у извесној супротности са уставним принципом да свако има право на судску (пред државним судом) заштиту својих права. Према чл. 22. ст. 1. Устава Србије: „Свако има право на судску заштиту ако му је повређено или ускраћено неко људско или мањинско право зајемчено Уставом, као и право на уклањање последица које су повредом настале“. У чл. 32. ст. 1. Устава прописано је: „Свако има право да независан, непристрасан и законом већ установљен суд, правично и у разумном року, јавно расправи и одлучи о његовим

[351] Митровић, op. cit., стр. 12.
[352] Ibid., стр. 13.
[353] Митровић, op. cit., стр. 14.
[354] Ibid., стр. 14-15.
[355] Ibid., стр. 18-19.
[356] Ibid., стр. 21 – 22.

правима и обавезама, основаности сумње која је била разлог за покретање поступка, као и о оптужбама против њега". Коначно, према чл. 36. Устава: „(1) Јемчи се једнака заштита права пред судовима и другим државним органима, имаоцима јавних овлашћења и органима аутономне покрајине и јединица локалне самоуправе. (2) Свако има право на жалбу или друго правно средство против одлуке којом се одлучује о његовом праву, обавези и на закону заснованом интересу." Право на судску заштиту гарантовано је у Републици Србији и ратификованом Европском конвенцијом о људским правима, која је сходно чл. 16. ст. 2. Устава саставни део правног поретка Србије и непосредно се примењује. Према чл. 6. ст. 1. те Конвенције: „Свако, током одлучивања о његовим грађанским правима и обавезама или о кривичној оптужби против њега, има право на правичну и јавну расправу у разумном року пред независним и непристрасним судом, образованим на основу закона. Пресуда се изриче јавно, али се штампа и јавност могу искључити с целог или с дела суђења у интересу морала, јавног реда или националне безбедности у демократском друштву, када то захтевају интереси малолетника или заштита приватног живота странака, или у мери која је, по мишљењу суда, нужно потребна у посебним околностима када би јавност могла да нашкоди интересима правде." У више пресуда Европског суда правде управо је чл. 6. ст. 1. доведен у тесну везу са чл. 9, којим је гарантована слобода вероисповести (и индивидуална и колективна).

Закон о црквама и верским заједницама не садржи одредбу да аутономни акти (општи или појединачни) морају бити у сагласности са Уставом, законом и општим актима верске организације. Таква одредба била је унета у Преднацрт закона о верским организацијама из 2004. године: „Цркве, Верске заједнице и вероисповедне заједнице слободне су и дужне да поштују своје уставе, статуте и друга општа акта и да делују једино у складу са њима", али је она изостављена из коначног текста Закона о црквама и верским заједницама.[357] Тиме Закон о црквама и верским заједницама није одговорио на питање да ли аутономија и верске слободе цркава и верских заједница може, и у ком обиму, да буду ван домашаја одредаба Устава и закона, односно да ли општа и појединачна акта верских заједница могу да буду предмет оцене уставности и законитости у поступку пред управним или судским органима. Лајчо Клајн у својој анализи правног положаја верских заједница у Србији изнео је став да би верници, органи и друга тела верских заједница морали да имају право обраћања правосудним органима уколико су у поступку пред органима верске заједнице повређена њихова уставна или законска права, или права утврђена општим актом верске заједнице.[358] У упоредном праву се могу наћи изричите одредбе да општи акти верске организације морају бити у складу са државним законима. Тако, на пример, према чл. 10. ст. 1. руског Закона о слободи савести и верским удружењима, верске организације обављају своју делатност на основу устава, који утврђују оснивачи или централан религиозна организација, а који морају бити у складу са захтевима грађанског законодавства Руске Федерације. Или, према чл. 7. ст. 1. македонског Закона о правном положају, цркава, верских заједница и религиозних група, ове организације су дужне а своје активности врше сагласно позитивним законским прописима Републике Македоније, међународним декларацијама и конвенцијама о слободи вероисповести.

У чл. 6. ст. 4. Преднацрта закона о слободи вере, црквама, верских заједницама и верским удружењима била је садржана одредба: „Свештенослужитељ, верски службеник или верник који сматра да су због недоследне примене основних аката Цркве, верске заједнице и верског удружења његова права умањена или повређена, има право да тражи заштиту пред надлежним грађанским судом". Она је, међутим, избачена из коначног текста Закона о црквама и верским заједницама, тако да питање могућности државно судске заштите „чланова" верских организација остало отворено. То питање није регулисано ни Законом о друштвеним организацијама и удружењима грађана, који се супсидијерно примењује и на верска удружења. Наши судови су се дуго година проглашавали ненадлежним за решавање „унутрашњих" питања удружења грађана, али се последњих година то стање мења. Ако буде усвојен Предлог закона о удружењима из јула 2008. године, који се примењује и на верска удружења (организације) у питањима која нису уређена Законом о црквама и верским заједницама, онда ће се поставити питање примена чл. 20. којим је предвиђено: „(1) Сваки члан удружења може покренути поступак пред надлежним општинским судом за утврђивање ништавости општег акта удружења који је донет супротно статуту или другом општем акту удружења, односно за

[357] Одредба је изостављена због противљења верских организација.
[358] Лајчо Клајн, Правни положај верских заједница, www.ceir.co.yu/ebrary/dr-klajn.htm

утврђивање ништавости појединачног акта удружења који је донет супротно закону, статуту или другом општем акту удружења, у року од петнаест дана од дана сазнања за акт, а најкасније у року од шест месеци од дана доношења акта. (2) Утврђивањем ништавости акта из става 1. овог члана не дира се у права стечена од стране трећих савесних лица. (3) Поступак за утврђивање ништавости акта из става 1. овог члана води се према одредбама закона којим се уређује парнични поступак.“

Треба рећи да у упоредном праву није неуобичајено да одлуке верских власти подлежу судској контроли, чак и када се односе на унутрашња питања, у случају ако нису законите, што обухвата не само супротност државним законима него и општим актима саме верске организације. У чувеном америчком расколу у СПЦ, о легалности једностраног проглашења аутономије Америчко канадске епархије, с једне стране, и легалности поделе исте те епархије на три и смењивању и рашчињењу епископа Дионисија, с друге стране, одлучивали су на крају грађански судови. Врховни суд државе Илиноис је све одлуке прогласио ништавним јер нису донете уз поштовање Устава СПЦ и Кривичних правила СПЦ. Отац Јустин Поповић (Ћелијски) у свом чувеном обраћању Светом архијерејском сабору 1972. године, ту пресуду америчког суда је окарактерисао као значајну и поучну, због самог образложења пресуде: „„Покушај Епархије - Америчко-канадске под Дионисијем - да прогласи своју пуну аутономију сличан је покушају Св. Архијерејског Сабора да подели Епархију /на три/. Оба покушаја су у супротности са њиховим Уставима. Али ниједан акт, међутим, није био поништавање основне верске повезаности, који би дао право да раскину своју везу (подвлачења су моја) и да игноришу световне законе који управљају њиховим односима,[5] Штавише, посматрајући ово питање у вези са постојећим Уставима - СПЦ и Америчко-канадске епархије, обе стране се слажу у томе да ниједна нема право да делује на своју руку... Пажљив преглед материјала показао је да поступак против епископа Дионисија, који је довео до његовог уклањања и рашчињавања, није био у сагласности са поступком предвиђеним у Уставу и кривичном праву СПЦ. Тужилац је тврдио да је евиденција показала да је епископ Дионисије био бунтовник и одметник од СПЦ, али ово није фактор који би одлучивао какав поступак да се води према њему. Према томе, суд је дошао до закључка да је уклањање и рашчињавање епископа Дионисија било производ самовоље, што је показао материјал на располагању. Питање суспендовања епископа Дионисија по црквеном поступку није овде постављено, и по свему се чини да је било на свом месту. Према томе судска одлука по овом питању неће се мењати. Штавише, пошто је уклањање и рашчињавање епископа Дионисија у супротности са црквеном процедуром, нема потребе да се улази у остале оптужбе.“[359]

Ми сматрамо да у овом питању треба бити веома опрезан, како се не би угрозила само суштина аутономије цркава и верских заједница, утврђена чл. 44. ст. 2. Устава и чл. 6. Закона о црквама и верским заједницама. У области искључиве аутономије цркава и верских заједница, на начин како је она одређена Уставом и законима, правноснажну и коначну одлуку може да донесе само надлежни орган цркве, односно верске заједнице. У том погледу може се направити аналогија са арбитражним решавањем спорова. То произилази и из чл. 7. ЗЦВЗ, према коме држава „не може ометати примену аутономних прописа цркава и верских заједница“, а да пружа помоћ за извршавање „правоснажних одлука и пресуда које издају надлежни органи цркава и верских заједница“. Међутим, граница „слободе одлучивања“ је омеђена чл. 44. ст. 2. Устава, којим је јасно прописано да се аутономија мора остваривати „у складу са законом“. Због тога, одлука верске

[359] Отац Јустин у писму Св. архијерејском сабору пише: „Преосвећени Оци Архијереји, зар није срамота за све нас као хришћане што се уопште и судимо пред светским судовима? Спаситељево Еванђеље спасења је изричито против тога, а са њим и за њим и свети апостолскосветоотачки канони (1Кор. 6, 1-8). Наше православно охристовљено сазнање и охристовљено осећање, и охристовљена савест, треба да нам пре свих светских судова кажу када смо погрешили и у чему, па да се онда сами исправимо и на пут Светих Канона вратимо... Поред тога, зар нам Свети Канони и саборна пракса Васељенске Цркве Православне кроз векове не говоре како се треба односити према великом и наданђеоском достојанству апостолског чина епископског, и како опрезно и богомудро треба разматрати и водити питање оптужби и суђења једном епископу, па ма ко и ма какав он био. Очигледна је историјска чињеница: ни према најгорим епископима-јеретицима, као што су Несторије, Диоскор и други, Свети Оци нису поступали без редовног поступка трикратног позивања, саслушања, јавног претресања и саборног суђења, и тек после тога их лишавали катедара и чинова. Зато Оцима није могла бити приписивана никаква пристрасност, журба, предубеђеност, или ма каква једностраност. То јасно сведоче сачувана до данас саборска акта Светих Васељенских и Помесних Сабора“,
(http://svetosavlje.org/biblioteka/Knjige/AvvaJustin/OAmerickomRaskolu.htm)

власти која би била супротна Уставу, или Закону о црквама и верским заједницама или било ком другом закону који подједнако важи за све грађане Србије (тзв. општи закон), не може производити правно дејство, јер је правни поредак у Србији јединствен (чл. 4. ст. 1. Устава), а владавина права је основна претпоставка Устава и почива на неотуђивим људским правима (чл. 3. ст. 1. Устава). Све док одлука остаје у „аутономним оквирима“ и не утиче на уставно или законско права неког лица, она не подлеже судској, односно државној контроли. Изван тих оквира, мора постојати могућност подношења судског захтева за утврђивање ништавости незаконите одлуке било ког црквеног, односно верског органа.

Захтев за легалношћу одлуке верских власти добија посебно на тежини уколико држава на било који начин извршава ту одлуку. Европски суд за људска права је у спору *Пелегрини против Италије* (представка бр. 30882/96, пресуда од 20. јула 2001) закључио да италијански судови нису обезбедили да подносилац представке има правично суђење у црквеном поступку, пре него што су издали налог да се спроведе пресуда суда Рота Романа (ватиканског црквеног суда), чиме је повређен чл. 6. ст. 1. Европске конвенције о људским правима. Спор се тицао поништења брака који је раније био пуноважно, према Грађанском законику Италије, закључен у црквеној церемонији. Супруг подносиоца претставке је тражио од Апелационог суда у Фиренци да изврши пресуду суда Рота Романа којом је брак поништен. Подносилац представке је присуствовала поступку и захтевала поништавање те пресуде на јер су њена права одбране била повређена. Она је истакла да није добила копију захтева за проглашење брака ништавним нити је видела списе случаја. Апелациони суд у Фиренци је 8. новембра 1991. године наложио извршење пресуде суда Рота Романа. Он је закључио да је чињеница да је 1. децембра 1987. године подносилац представке дала исказ довољно да заштити једнакост странака у спору, да је она слободном вољом одлучила да покрене поступак пред судом Рота Романа и да је пред тим судом била у могућности да користи своја права одбране ``независно од посебних аспеката поступка канонског права``. Подносилац представке се жалила Касационом суду, опет на основу тога да су у поступку пред црквеним судом била повређена њена права одбране, утолико што јој нису дате детаљне информације ни о захтеву за проглашење брака ништавним нити о њеном праву на помоћ од стран правног заступника. Она је такође тврдила да изгледа да Апелациони суд није испитао списе случаја у поступку пред црквеним судовима и да та чињеница може да пружи доказе у корист њених тврдњи. Даље, њен захтев регистру црквеног суда за копију списа случаја у поступку за проглашење брака ништавним, које је она желела да поднесе Касационом суду, био је одбијен. Касациони суд је 10. марта 1995. године одбио њену жалбу, сматрајући да је у поступку пред црвеним судовима било поштовано начело једнакости странака у спору. Он је додао да постоји правило да, иако помоћ правног заступника по канонском праву није обавезна, није ни забрањена; и да је према томе подносилац представке могла да захтева правну помоћ. Касациони суд није коментарисао пропуст да се на захтев подносиоца представке предају списи случаја у црквеном поступку. Подносилац представке (супруга) се жалила Европском суду за људска права на повреду члана 6. Европске конвенције јер су италијански судови наложили спровођење одлуке о проглашењу брака ништавним, коју су донели црквени судови у поступку у коме су њена права одбране била повређена. Европски суд за људска права је закључио да је дошло до повреде чл. 6. ст. 1. ЕКЉП из следећих разлога:

> „Суд је као прво приметио да су ватикански судови брак прогласили ништавим, што је спроведено по налогу италијанских судова. Пошто Ватикан није ратификовао Конвенцију, а представка је поднета против Италије, задатак Суда није био да утврди да ли је црквени суд испунио услове члана 6. Конвенције, већ да размотри да ли су италијански судови са дужном пажњом проверили да ли су јемства члана 6. Конвенције у поступку о коме је реч била поштована, пре него што су наложили спровођење одлуке. Суд је објаснио да је такво преиспитивање неопходно када одлука, чије се спровођење захтева, потиче од судова земље која није применила Конвенцију, нарочито када се захтева спровођење одлуке у вези са питањима од велике важности за стране у спору.
>
> Суд је испитао разлоге за одбијање жалби подносиоца представке у погледу црквеног поступка које су дали Апелациони суд у Фиренци и Касациони суд. Он је приметио да не изгледа да су италијански судови придали било какву важност чињеници да је подносилац представке била лишена могућности да види доказе на које се позвао њен бивши супруг и (наводни) сведоци. Право на једнакост страна у спору укључује могућност коју у начелу треба да има свака страна у поступку, било кривичном или

грађанском, да испита и оспори било који доказ или примедбу поднету суду, да би утицала на његову одлуку. Та могућност не може бити ускраћена, како је влада тврдила да треба да буде, на основу тога да подносилац представке није могла да се брани у погледу захтева за проглашење брака ништавим, пошто је био заснован на неоспорној објективно проверивој чињеници. Начело је да искључиво стране у спору треба да одлуче да ли је потребан одговор на доказе друге стране или сведока.

Уз то, Суд је сматрао да је подносиоцу представке требало да буде обезбеђена помоћ правног заступника, ако је тако желела. Црквени судови је требало да претпоставе да подносилац представке, која није била правно заступана, није упозната са судском праксом у погледу правне помоћи у поступцима по канонском праву. Како је подносилац представке била позвана да се појави пред црквеним судом без претходног знања о сврси поступка, суд је имао обавезу да је обавестио о њеном праву да захтева помоћ правног заступника пре него што је дошла у суд да сведочи. У тим околностима, Суд је закључио да италијански судови нису обезбедили да подносилац има правично суђење у црквеном поступку, пре него што су издали налог да се спроведе пресуда суда *Рота Романа*. Стога је дошло до повреде члана 6, став 1. Европске конвенције о Људским правима.“

У правном животу верске организације поред општих облика у којима се он оличава и чији облици одговарају потребама свих чланова организације, има и специјалних, особитих облика, који служе за постизање неких нарочитих циљева, као што су, на пример, разна верска удружења, монашка братства, итд. Поставља се питање има ли држава право да утиче на њихово оснивање и да контролише извршавање њихових правила или су то питања у искључивој надлежности саме верске организације. У овом питању морају се разликовати две стране, и то, спољашњи положај монашких (калуђерских) заједница и њихов унутрашњи живот. „Карактерну црту унутрашњег живота сачињава заветовање, да ће се испуњавати извесни религиозно-морални принципи, — ствар, која се тиче само савести. То не потпада под контролу државе, и правити сметње у том погледу онда, кад се смисао завета ни чим не показује штетан по друштво, значило би насртати на област савести. Према томе, дакле, калуђерство има потпуно право на самостално уређење свог унутрашњег живота, но само с тим, да се тај живот не коси ни с основним принципима морала, ни са државним законима. У том погледу, у колико се унутрашњег живота тиче, калуђерске заједнице су потчињене надзору верске организације којој припадају, јер циљеви, које су оне ставиле себи у задатак нису ништа друго, до развитак општих циљева верске организације. Што се тиче пак спољашњег уређења ових заједница, у томе може узимати учешћа и држава“.[360] Право је, на пример, државе да захтева њихову регистрацију код надлежног државног органа уколико желе да имају статус правног лица. Тако, према чл. 9. ст. 2. и 3. Закона о црквама и верским заједницама, организационе јединице и установе цркава и верских заједница могу стећи својство правног лица у складу са аутономним прописима цркве односно верске заједнице, а на основу одлуке надлежног органа цркве и верске заједнице, с тим да цркве и верске заједнице могу својим актима мењати и укидати своје организационе јединице, органе и установе које имају својство правног лица и захтевати њихово брисање из Регистра.

Остваривање религиозних циљева верске организације нужно претпоставља и материјална средства, Верска организација мора, дакле, имати и *своју имовину*. Сва питања о томе, како се ова имовина има употребљавати, ко има право да њоме располаже, — питања су чисто аутономног права. [361] Према чл. 26. ст. 2. Закона о црквама и верским заједницама, цркве и верске заједнице „самостално управљају својом имовином и новчаним средствима, у складу са сопственим аутономним прописима“. Треба, међутим, рећи и да ова аутономија није апсолутна и да држава начелно може одузети и ограничити право својине цркава и верских заједница, под условима утврђеним чл. 58. ст. 2. Устава Србије, као што се може ограничити и начин коришћења имовине (чл. 58. ст. 3. Устава).

Закон о црквама и верским заједницама Србије упућује на искључиву аутономну област цркава и верских заједница у више одредби. То се чини уз употреби различитих формулација: „цркве и верске заједнице су слободне и аутономне“, „регулише се аутономним прописима цркава и верских заједница“, „у складу са аутономним прописима цркава и верских заједница“,

[360] Митровић, op. cit., стр. 22-23.
[361] Ibid., стр. 24-25.

„својим актима“, „ако је то забрањено унутрашњим правилима“, „у складу са аутономним прописима цркве односно верске заједнице“, „у складу са својим аутономним прописима“:

- Цркве и верске заједнице су слободне и аутономне у одређивању свог верског идентитета. (чл. 6. ст. 2);
- Цркве и верске заједнице имају право да самостално уређују и спроводе свој поредак и организацију и да самостално обављају своје унутрашње и јавне послове. (чл. 6. ст. 3);
- Држава не може ометати примену аутономних прописа цркава и верских заједница. (чл. 7. ст. 1);
- Свештенике односно верске службенике бирају и постављају цркве и верске заједнице, у складу са својим аутономним прописима. (чл. 8. ст. 1);
- Вршење свештеничке односно верске службе регулише се аутономним прописима цркава и верских заједница. (чл. 8. ст. 2);
- Свештеник односно верски службеник има право да учествује у свим видовима јавног живота, осим ако је то забрањено унутрашњим правилима или појединачном одлуком цркве и верске заједнице која га поставља. (чл. 8. ст. 5);[362]
- Организационе јединице и установе цркава и верских заједница могу стећи својство правног лица у складу са аутономним прописима цркве односно верске заједнице, а на основу одлуке надлежног органа цркве и верске заједнице. (чл. 9. ст. 2);
- Цркве и верске заједнице могу својим актима мењати и укидати своје организационе јединице, органе и установе које имају својство правног лица и захтевати њихово брисање из Регистра. (чл. 9. ст. 3);
- Цркве и верске заједнице самостално управљају својом имовином и новчаним средствима, у складу са сопственим аутономним прописима.. (чл. 26. ст. 2);
- Цркве и верске заједнице могу оснивати самосталне фондове за социјално односно здравствено и пензијско и инвалидско осигурање својих свештеника односно верских службеника, у складу са својим аутономним прописима (чл. 29. ст. 4).

Поред претходно наведеног начелног одређења аутономије цркава и верских заједница, из Закона о црквама и верским заједницама произилази право потпуно самосталног вршења одређених послова и из неких других одредби:

- Свештеник не може бити позван да сведочи о чињеницама и околностима које је сазнао приликом исповести. (чл. 8. ст. ст. 7);
- У храмовима и другим здањима за богослужбене потребе који су у власништву цркве и верских заједница, као и земљишту на коме су изграђени ти објекти, може се вршити сахрањивање на основу одлуке надлежног органа цркве односно верске заједнице (чл. 32. ст. 7);
- Цркве и верске заједнице могу оснивати установе ради образовања будућих свештеника односно верских службеника, унапређивања духовне и теолошке културе и других сродних циљева (у даљем тексту: верске образовне установе) - (чл. 34).

Закон о црквама и верским заједницама не садржи општу одредбу о садржини аутономије верских организација. Таква одредба налазила се у Преднацртима и Нацртима закона, али је изостављена из коначног текста Закона. Тако у чл. 3. Преднацрта закона о слободи вере, црквама, верским заједницама и верским удружењима из 2005. године: „Држава јемчи Црквама, верским заједницама и верским удружењима пуну аутономију, која се састоји у њиховом праву да самостално уређују свој унутрашњи поредак, да обављају богослужење и верске обреде у складу са својим учењем и традицијом, да бирају и постављају верске достојанственике, свештенике и верске службенике и да слободно и самостално воде своје јавне послове“. Уместо тога, садржину аутономије цркава и верских заједница изводима из чл. 6. ст. 2. и 3. ЗЦВЗ: 1) слобода одређивања свог верског идентитета; 2) право самосталног уређења и спровођења свог поретка и организације; 3) право на самостално обављање својих унутрашњих и јавних послова.

У светлу примене аутономног права Православне цркве од стране Министарства вера у случају регистрације ЦПЦ, чини нам се интересантним указати на саопштење Информативне

[362] По нашем мишљењу ова одредба закона је спорна са становишта чл. 53. Устава Србије: „Грађани имају право да учествују у управљању јавним пословима и да под једнаким условима ступају у јавне службе и на јавне функције“.

службе СПЦ од 7. 11. 2003. године поводом осуде Митрополита Јована на затворску казну од стране македонских власти: „Митрополит Јован је, у својој завршној речи нагласио да су овим процесом судски органи прекршили Устав Републике Македоније по коме је Црква одвојена од државе, *што значи да ни извршна власт (полиција), ни судска немају право да арбитрирају у спору који се тиче Цркве*. Ово посебно поткрепљује чл. 14. Закона о верским заједницама и религиозним групама, који гласи: `Одлуке органа верских заједница немају дејство изван њих и исправе органа верских заједница немају својство јавних исправа`. Изрицањем пресуде Митрополиту Јовану кажњени су и сви верници канонске Охридске Архиепископије и унапред су им ускраћена верска и грађанска права која се односе на слободу вероисповести и вршења верских обреда. Оваква пракса не постоји ни у једној демократској држави на свету.“[363]

Из слободе и аутономије одређења свог верског идентитета произилази и право цркава и верских заједница да самостално одређују природу својих односа са лицима која нису „њихове вере“ (**међурелигијски односи**). У православној терминологији, лица која не припадају хришћанској вери називају не „неверни“, док се лица која јесу хришћанске вере, али припадају другој конфесији називају „иноверни“. *Верска толеранција* састоји се у љубазном опхођењу са припадницима других вероисповести, пружајући им сву братску помоћ. „Она је дужност, коју налаже разум и Јеванђеље које заповеда, да безграничну љубав треба гајити према свакоме човеку, ма какве он вере био.“[364] Потпуна равноправност свих вера и вероисповести, равноправност да се са сваком верском заједницом поступа према њеној науци, битности и сврси: не свима једнако, него свакоме своје, јесте основа верске толеранције. Међутим, у правним питањима која проистичу из дужности сваког члана цркве, односно веске заједнице да безпоговорно чува прописе своје цркве, односно верске заједнице и да их не изложи могућој повреди, свака црква и веска заједница својим аутономним правом утврђује границе у том опхођењу са припадницима других вероисповести, а посебно границе, у којима се може кретати општење са њима у свештеним радњама (цоммуницатио ин сацрис). Верску толеранцију не треба бркати са догматском толеранцијом, јер ову другу не прихвата ни једна црква или верска заједница.

Православно црквено право, на пример, забрањује свако општење са *неверним*а у њиховим свештеним чинима. Многобројни канони, који о овоме говоре и којима се прети духовним казнама свакоме хришћанину који ступи у такво општење са незнабошцима, истичу за разлог, „што се таквим општењем понижава хришћанска вера и што се тиме она излаже опасности, да буде повређена верским обичајима оних, које проповједници хришћанства морају свагда старати се да обрате“.[365] Другачије је када су у питању *иноверци.* Ту се прави разлика између оних хришћанских вероисповести, које друкчије уче у погледу основних догмата хришћанске вере, и оних, које у тим питањима не представљају битне разлике, а имају само друкчије учење у појединим тачкама црквенога устројства и црквеног живота. Ова разлика православног црквенога права у погледу једних и других хришћанских вероисповести огледа се у начину примања у цркву припадника тих разних вероисповести, у оцени ваљаности њихових рукоположењу, у односу према мешовитим браковима и у мољењу за припаднике тих вероисповести.[366]

У спољашњим верским односима са иноверцима, по православном црквеном праву важе следећи основни прописи: а) *црква не врши никакву спољашњу јурисдикцију наспрам других хришћанских вероисповести, нити наспрам чланова тих вероисповести*; б) у својој области црква употребљава само своје право; а по томе истоме њеном праву она решава и све оне интерконфесионалне послове, које дотични подвргну њеном суду; ц) да ли се може, или не може признати у цркви ваљаност неког црквеног чина, обављеног од иновераца, то зависи од карактера дотичне вероисповести и од врсте самога чина, а у смислу односних канонских или црквено-грађанских прописа; д) положај разних вероисповести у држави зависи од државнога права.[367]

Осим неверних и иновераца, православно црквено право не познаје никога другога, с ким би црква могла ван своје области стојати у верским односима. Према својим члановима,

[363] Информативна служба, Српске православне цркве, 7. новембар 2003. године, http://groups.yahoo.com/group/sorabia/message/45533
[364] Milaš, op. cit., стр. 766.
[365] Ibid., стр. 767.
[366] Милаш, ibid., Цисарж, op. cit., стр. 206.
[367] Милаш, op. cit., стр. 768.

она не зна за никакву разлику у погледу вршења црквених прописа. „Ко припада цркви, тај је дужан у свему да се покорава њеним прописима, нити може бити случаја, да се једној или другој помесној цркви допусти, а још мање призна право, да може неке од основних црквених прописа не испуњавати, те сматрати се ослобођеном од истих, а на мјесто њих, да може имати неке посебне уредбе, којих сва црква нема. Ово важи, колико у догматичким и литурђијским питањима, толико исто и у питањима устројства и живота црквеног“.[368]

Однос Католичке цркве према нехришћанским религијама дефинисан је у декларацији Другог ватиканског сабора Nostra aetate, а однос према другим хришћанским религијама (конфесијама) дат је кроз екуменску усмереност Католичке цркве, дефинисану у декрету Другог ватиканског сабора о екуменизму Unitatis redintegratio и канонима Законика канонског права из 1983. године. У Саборском декрету, осим што се дају упутства о пракси екуменизма, одређују се и нова начела за схватање самосталности хришћанских заједница одвојених од Рима и правног положаја хришћана који припадају тим заједницама. Сврха је екуменског покрета према саборским смерницама обнова јединства међу свим хришћанима, који су већ вековима раздвојени. Сабор је бригу за обнову јединства Цркве ставио на терет како верницима тако и пасторима. Сви су верници стога дужни да се придржавају одредби и упутстава о екуменизму које су донеле надлежне црквене власти. Сабор посебно „подстиче вернике да се уздрже од свих лакоумности и неразборита жара, јер би то могло нанети штете напретку јединства“.[369]

Коначно, у сферу искључиве аутономије цркава и верских заједница спада и **право тумачења аутономних прописа,** а све у циљу очувања веродостојности одређеног вероваља. Тумачење црквених закона је разјашњавање њиховог правог смисла према законодавчевој замисли. Основно правило гласи: Онај ко доноси аутономан пропис има искључиво право и да га аутентично тумачи. Нема цркве или верске заједнице која у својим највишим правним актима не наглашава своје искључиво право да тумачи аутономне прописе. На пример:

- Према одредби чл. 9. Устава Исламске заједнице Србије, од 19. 2. 2007: „Исламска заједница Србије чува веродостојност исламских норми и осигурава њихово тумачење и примену. У тумачењу и извршавању ибадетских исламских дужности у Исламској заједници Србије примењује се ханефијски мезхеб.“[370]
- Према чл. 10. Устава Исламске заједнице у Србији: „Исламска заједница чува вјеродостојност исламских вриједности и норми, те осигурава њихово тумачење и примјену. У тумачењу и извршавању ибадетских исламских дужности у Исламској заједници примјењује се ханефијски мезхеб.“[371]
- Одредбе о тумачењу општих и појединачних аката у Католичкој цркви налазе се у Законику канонског права из 1983. године: „§1. Законе веродостојно тумачи законодавац и онај коме је он поверио власт веродостојног тумачења. §2. Веродостојно тумачење дато у облику закона има исту снагу као и сам закон и мора се прогласити; ако само појашњава у себи сигурне речи закона, вреди унатраг; ако закон сужава или проширује или двојбени разјашњава, не делује унатраг. §3. Али тумачење у облику судске пресуде или управног акта у појединачној ствари нема снагу закона и обавезује само особе и односи се на ствари за које је дато“ (Кан. 16). „Црквени закони треба да се разуме према властитом значењу речи проматраном у вези и склопу; ако значење остане двојбено и нејасно, треба да се узму у обзир упоредна мјеста, ако их има, сврха и околности закона те намера законодавца“ (Кан. 17). „Закони који одређују казну или ограничавају слободно вршење права или садрже изузетак од закона подлежу уском тумачењу (Кан. 18). „Ако о одређеној ствари нема изричитог прописа, било општег било партикуларног закона или ако нема обичаја, онда случај, осим ако је казнени, треба да се реши узевши у обзир законе донесене за сличне случајеве, општа правна начела примењена с канонском правичношћу, правно схватање и праксу римске курије, опште и постојано мишљење

[368] Ibid., стр. 767.
[369] Јосип Шалковић, Законик канонског права – теолошко-правна синтеза Сабора, Богословска смотра, бр. 3/2006, стр. 781.
[370] Наведено према, www.izs.org.yu/vesti/organizacija/ustav.php
[371] Мешихат Исламске заједнице у Србији. Наведено према: www.islamskazajednica.org/index.php?option=com_content&task=view&id=24&Itemid=81

стручњака (Кан. 19). „Обичај је најбољи тумач закона (Кан. 27). „§1. Управни акт треба да се разуме према властитом значењу речи и уобичајеном начину говора; у двојби, уско се тумаче управни акти који се тичу спорова или којима се прети казном или се она намеће, или којима се ограничавају особна права, или се крше стечена права других, или који се противе закону који је на корист приватних особа; сви остали тумаче се широко. § 2. Управни акт не сме се проширивати на друге случајеве осим наведених“ (Кан. 36).

Држава не може и не сме да се меша у тумачење аутономног права цркава и верских заједница јер не располаже основним предусловима, односно знањима потребним за исправно тумачење. „За исправно схватање канонског права у Цркви потребно је познавање антропологије, социологије, психологије, филозофије и надасве теологије права“.[372]

2. Област искључиве надлежности државе

Чланови цркава и верских заједница, као држављани одређене државе, обавезни су да се покоравају државним законима. Иако „Црква није царство овога свијета“, она је у свету, и чланови њени морају у исто вријеме да су чланови и државе, те дакле обавезани су како црквеним, тако и државним законима.[373] И сама Црква, као друштвено уређење, стоји у зависности од државе у свом спољашњем положају, у својим друштвеним правима. Она може уживати потпуну заштиту државну, може трпети ограничења у своме раду, може имати значење привилеговане организације (заједнице), а може бити само тек допуштена заједница или шта више сасвим забрањена и гоњена од стране државе. Спољашњи правни положај Цркве у држави зависи, дакле, потпуно од дотичне државе и спада у област чисто државног законодавства.[374]

Грађански и политички положај појединих чланова верске организације и њене јерархије, без обзира на њихов положај у верској организацији, спада, природно, у ову област. Иако грађански и политички положај свештенства у држави, у свему подлежи државном закону, држава члановима верске организације и јерархије не може одрећи право да се користе грађанским законима и да уживају сва грађанска и политичка права као и сви остали њени поданици. На тој основи свештенство може бити потпуно изједначено с правима других грађана. Шта више, према чл. 8. ст. 6. Закона о црквама и верским заједницама, држава не може ограничавати грађанска или политичка права свештеника односно верског службеника на основу његовог верског положаја или службе коју врши. Уколико аутономно црквено право има неке своје одредбе, које би се односиле на ову област, онда би њихово значење зависило од подударности с позитивним законима дотичне државе. Држава може, ако хоће, да призна важност неке од ових одредаба црквеног права, које се тичу грађанских односа, но она их може по свом нахођењу исто тако и поништити.[375] Тако, на пример, према чл. 8. ст. 5. Закона о црквама и верским заједницама, свештеник односно верски службеник има право да учествује у свим видовима јавног живота, *осим* ако је то забрањено унутрашњим правилима или појединачним одлуком цркве и веске заједнице која га поставља. Ова одредба је, по нашем мишљењу, супротна чл. 53. Устава Србије: „Грађани имају право да учествују у управљању јавним пословима и да под једнаким условима ступају у јавне службе и на јавне функције“.

Црквена имовина спада у област која делимично подлеже утицају државних закона. И верским организацијама су, разуме се, нужна материјална средства за подмиривање својих потреба. За богослужење на пример потребна су јој нарочита здања и разне ствари; даље, у верској организацији постоји јуре дивино особити ред људи, који служи искључиво циљевима религије, па према томе природно је да се организација мора старати о њиховом издржавању. Објекти сопствености не мењају своју физичку природу услед тога што постају црквеном својином, исто тако као што се због тога не мења ни њихова правна особина. Значи, да црквено имовинско право подједнако подлежи принципима приватног или грађанског права, као и свако друго, премда оно може добити и нарочиту правну квалификацију, као што у опште у области грађанског права није искључена могућност особите квалификације сопствености у погледу

[372] Шалковић, op. cit., стр. 787.
[373] Милаш, op. cit., стр. 742.
[374] Митровић, op. cit., стр. 25.
[375] Ibid., стр. 25-26.

према њеном власнику или субјекту.[376] То не значи, међутим, да држава не може да право верске организације на стицања материјалних средстава подвргне извесним условима и ограничењима у интересу општега добра. Тако, на пример, кад је држава, услед многих завештања и легата у корист цркве и свештенства, у средњем веку почела осећати да то служи на штету државних интереса, она је црквену сопственост ставила била сасвим под контролу државне власти. Отуда су се појавили у средњем веку такозвани амортизациони закони на западу, по којима су поклони и легати за цркву или неке побожне циљеве бивали допуштени само до извесне суме и зависили су од одобрења државне власти.[377]

Држави у погледу имовинских односа припада право да одређује норме за све односе својих поданика према цркви и верским заједницама, па због тога, она може самостално уређивати та питања (на пример, држава може обезбедити средства за издржавање свештенства и стицање црквених прихода) — „и нико у овој прилици неће сматрати да је држава бесправно зашла у туђу област“.[378]

У Закону о црквама и верским заједницама Републике Србије можемо наћи такве норме:

- Ради унапређивања верске слободе, у сагласности са црквама и верским заједницама, средства за здравствено и пензијско и инвалидско осигурање свештеника односно верских службеника могу се обезбедити у буџету Републике Србије, у складу са законом. (чл. 29. ст. 2);
- Надлежни државни орган и орган локалне самоуправе може да у буџету предвиди средства за изградњу, одржавање и обнову верских објеката, у складу са потребама и могућностима. (чл. 32. ст. 6);
- Редовни ученици и студенти верских образовних установа имају право на здравствену и социјалну заштиту, ученички и студентски стандард и одлагање и цивилно служење војног рока, а њихови родитељи право на дечији додатак, под истим условима који важе за ученике и студенте државних образовних установа. (чл. 39);
- Верска здања и установе од изузетног историјског, националног и културног значаја уживају посебну заштиту, бригу и финансијску подршку државних органа и органа локалне самоуправе. (чл. 41. ст. 2);
- Ради унапређивања верске слободе и културе надлежни државни орган и орган локалне самоуправе може, у складу са могућностима, да обезбеђује дотације црквама и верским заједницама за њихове културне и научне установе и програме. (чл. 44. ст. 1);
- Цркве и верске заједнице имају право да конкуришу за доделу средстава за реализацију културних и научних програма код надлежних државних органа и комисија под истим условима као и друга правна и физичка лица. (чл. 44. ст. 2).

Свештенство улази у државу као њен саставни део, један од његових друштвених слојева, коме не само да је стало до државног благостања. Као особити друштвени слој људи у држави, свештенство мора имати и извесне своје обавезе према њој, које такође држава одређује. И као год што с једне стране она за свештенство чини неке изузетке у погледу испуњавања појединих поданичких дужности, тако је опет, с друге стране, увек у праву, да према различитим приликама и условима за живот, не допусти му те изузетке, само, у колико се тиме не нарушавају битне особине свештеника као служитеља Цркве.[379]

Државним законима припада такође право да решавају и о томе, да ли извесни црквени акт повлачи за собом грађанске последице. Питање о црквеним казнама спада искључиво у област црквеног права, но да ли те казне имају било какве грађанске последице, то одређује и решава само држава. Исто тако, држава може да не призна црквени брак у исто време и за брак

[376] Ibid., стр. 26.

[377] Још од XII века међу правницима и политичарима било је прихваћено гледиште да сва имовина, која постане црквена својина прелази „у мртве руке“, односно изузима се из грађанског промета, што је, разуме се, морало имати незгодне последице за општи економски живот. „Као што се пређе сматрало да је за друштво сопственост црквена у мртвој руци, тако је данас за Цркву мртва друштвена рука, јер су престали давати се они велики и богати прилози, због којих се реметио однос између Цркве и друштва“. (Митровић, op. cit., стр. 27)

[378] Митровић, op. cit., стр. 28.

[379] Ibid., стр. 28.

грађански, као што је случај код такозваног *обавезног грађанског брака*. У Србији имамо такву ситуацију, док је, на пример, у Хрватској другачија.

Но, питање о браку приказује се, иначе, историјски гледано, као врло заплетено и сложено. На брак, као што знамо, подједнако подједнако полажу претензије и верске организације и држава. Проблем је што се њихови закони, у погледу овог института, не подударају баш у свему. Још за прва три века, док положај Цркве у држави није био ни одређен, Црква је исказала своје гледиште на брак, као на тајну, која спада искључиво црквену у област. Признајући Цркву, држава је у IV веку признала била и ово њено гледиште на брак. Искључиво држави остављена је била само она страна брака, која се тицала имовинских односа између супружника, а за остале предмете брачне није нико ни сумњао да припадају искључиво црквеном законодавству и црквеном суду. Тек доцније, у XVI веку, под утицајем реформације, појам о браку почео се мењати, и признање, да је он искључива својина црквеног права почиње се губити.[380] У неким државама одредбе канонског права остале су и даље у истој снази, а у неким сасвим су биле измењене. У данашње време, у различитим државама постоје различита гледишта на брак, и то не само у погледу важности или не важности црквеног права за грађански брак него и у погледу дефиниције брака као заједнице мушкарца и жене. Устав Републике Србије утврђује у чл. 62. обавезу закључења брака пред државним органом, на основу слободно датог пристанка мушкарца и жене, с тим да се сви односи у браку уређују законом.

3. Област заједничких надлежности

У ову област спада сваки акт за који се захтева заједнички рад Цркве и државе тј. они црквени односи, који стоје у тесној вези с друштвеним односима и имају утицаја на друштвени живот и грађанска права. Колики је тај простор „заједничких надлежности“ суштински зависи од државе и од система односа државе и верских заједница који је прихваћен. У време важења Закона о Српској православној Цркви, област заједничког законодавства је била веома широка. Тако, на пример, ту је улазило: отварање нових епархија и одређивање епархијских и црквено-административних граница у опште; установљавање нових или смањивање броја ранијих, обавезних за светковање црквених празника;, подизање нових цркава и различитих црквених грађевина, гробља, завода; оснивање црквених школа и установа у опште; установљавање и гашење црквених друштава и манастира, и на послетку; избор свештених лица нарочито за више положаје у црквеној управи.[381]

Преплитање заједничких надлежности између цркве и државе постоји у свим оним питањима где се у исто време остварују и црквене и грађанске последице самог акта. Ако се оне могу разделити, онда свака власт издаје наредбе према својој надлежности; ако су, пак, те последице нераздељиве природе, онда се гледа на то, да ли треба претходно црква или држава да о дотичном питању донесе своје решење, па према томе, пошто једна од њих изрази своју одлуку, као прва, онда она друга страна, црква или држава, удешава своје прописе с обзиром на ту ранију одлуку.[382]

У Закону о црквама и верским заједницама Србије може се наћи више примера таквих „заједничких надлежности“ државе и цркава и верских заједница. Закон утврђује више активности и послова којима цркве и верске заједнице могу слободно да се баве и да их обављају, али у оквирима утврђеним законом. Држава задржава право да законом утврди сопствене надлежности у одређеним питањима, или да црквама и верским заједницама постави одређена ограничења. Тиме се показује да цркве и верске заједнице нису потпуно „независне“ од државе, нити су са њом равноправне. Није ни мало случајно што Устав Србије у чл. 44. ст. 1. одређује да су цркве и верске заједнице одвојене од државе, а не независне од државе. Сматрамо, с тога, да је одредба чл. 6. ст. 1. Закона о црквама и верским заједницама којом је прописано да су цркве и верске заједнице независне од државе супротна Уставу Републике Србије.

Закон о црквама и верским заједницама користи неколико израза да означи питања у којима цркве и верске заједнице могу слободно да делују, али у оквирима утврђеним законом:

---

[380] Ibid., стр. 29-30.
[381] Видети Закон о Српској православној Цркви од 8. новембра 1929; Митровић, op. cit., стр. 31.
[382] Митровић, op. cit., стр. 31-32.

„у складу са законом“; „у складу са законом и аутономним правом цркве или верске заједнице“, „у складу са прописима“, „у складу са Уставом и законом и аутономним правом цркава и верских заједница“, „у складу са законом и аутономним прописима цркава и верских заједница“, „у складу са Уставом и законом“:

- За извршење правоснажних одлука и пресуда које издају надлежни органи цркава и верских заједница држава пружа одговарајућу помоћ, на њихов захтев, у складу са законом. (чл. 7. ст. 2);
- Свештеници односно верски службеници су слободни и независни у обављању богослужбене делатности која се врши у складу са законом и аутономним правом цркве или верске заједнице. (чл. 8. ст. 3);
- Држава штити службену униформу и њене делове, као и обележја чина и достојанства свештених лица односно верских службеника, у складу са законом и аутономним правом цркве или верске заједнице. (чл. 8. ст. 9);
- Цркве и верске заједнице обезбеђују средства за обављање своје делатности од прихода из сопствене имовине, задужбина, легата и фондова, наслеђивања, поклона и прилога, других правних послова и делатности на непрофитним основама, у складу са законом. (чл. 26. ст. 1);
- Цркве и верске заједнице могу да обављају привредну или другу делатност на начин и у складу са прописима којима је уређено обављање тих делатности. (чл. 26. ст. 3);
- Свештеник односно верски службеник који је страни држављанин, врши трајну службу у складу са законом и аутономним правом цркве или верске заједнице и има стални боравак у Републици Србији, ужива сва права из овог члана, у складу са законом. (чл. 29. ст. 5);
- Приликом обављања делатности и обезбеђивања прихода у складу са овим законом цркве и верске заједнице могу бити потпуно или делимично ослобођене пореских и других обавеза, у складу са законима којима се уводи одговарајући јавни приход. (чл. 30. ст. 1);
- Физичка и правна лица која дају прилоге и поклоне црквама и верским заједницама могу бити ослобођена одговарајућих пореских обавеза, у складу са законима којима се уводи одговарајући јавни приход. (чл. 30. ст. 2);
- Богослужење, верски обреди и остале верске делатности могу се обављати и на јавним местима, односно отвореним просторима, као и на местима везаним за значајне историјске догађаје или личности, у складу са законом. (чл. 31. ст. 2);
- Богослужбени простор и време су заштићени и неповредиви, у складу са Уставом и законом и аутономним правом цркава и верских заједница. (чл. 31. ст. 3);
- Цркве и верске заједнице могу самостално у складу са законом подизати храмове и друга здања за богослужбене потребе, као и парохијске домове, манастирске конаке, административно-управне зграде, школе, интернате и болнице (верске објекте). (чл. 32. ст. 1);
- Цркве и верске заједнице могу градити и стамбене зграде, производне и друге објекте, у складу са законом. (чл. 32. ст. 2);
- Надлежни државни орган је дужан да поштује право цркве и верске заједнице да самостално организује и води радове и да утврђује намену, стил и опремање објекта, у складу са законом и аутономним прописима цркава и верских заједница. (чл. 32. ст. 5);
- Цркве и верске заједнице у оквиру своје социјалне и добротворне делатности могу оснивати одговарајуће установе и организације, у складу са законом. (чл. 33. ст. 1);
- Цркве и верске заједнице могу оснивати и предшколске установе, основне школе, гимназије, стручне и уметничке средње и високе школе, факултете и универзитете, у складу са законом. (чл. 35);
- Црква и верска заједница може покренути поступак верификације односно акредитације верске образовне установе ради укључивања у систем образовања, у складу са прописима о образовању. (чл. 36. ст. 1);
- Верске образовне установе укључене у систем образовања дужне су да поштују услове и стандарде који важе у систему образовања, у складу са прописима о образовању. (чл. 37. ст. 3);

- Јемчи се право на верску наставу у државним и приватним основним и средњим школама, у складу са законом. (чл. 40);
- Цркве и верске заједнице могу оснивати стручне и научне установе за заштиту сакралног наслеђа у оквиру јединственог система заштите, у складу са законом. (чл. 42. ст. 1);
- Ради унапређивања верске слободе и слободе информисања цркве и верске заједнице имају право да у складу са Уставом и законом користе јавни радиодифузни сервис, као и да самостално остварују сопствену информативну и издавачку делатност. (чл. 43. ст. 1).

У одређеним конкретним питањима, Закон о црквама и верским заједницама упућује на договор цркава и верских заједница и државних органа, односно институција или на то да ће државни орган да поступи „по доношењу одлуке цркве или верске заједнице“:

- Цркве и верске заједнице, у договору са надлежним органом институције, одређују начин и услове под којима ће удовољити захтевима да се у њој повремено, стално или пригодно обављају богослужење и верски обреди. (чл. 31. ст. 6);
- Надлежни орган јединице локалне самоуправе дужан је да приликом израде урбанистичких планова размотри исказане потребе цркава и верских заједница за изградњу верских објеката. (чл. 32. ст. 3);
- Изградња, адаптација и реконструкција верских објеката може се изводити по доношењу одлуке цркве или верске заједнице, добијању потребних дозвола предвиђених законом и прописима који регулишу ову област, као и сагласности надлежног министарства и уз стручни надзор надлежног државног органа. (чл. 32. ст. 3).

Овде бисмо посебно издвојили одредбу чл. 5. ст. 2. Закона о црквама и верским заједницама: „Грађани имају слободу приступања црквама и верским заједницама, у складу са законом“. Иако је сама формулација двосмислена, ипак је јасно да, према законодавцу, начин остваривање слобода приступања (постајања чланом) црквама и верским заједницама подлеже или може да подлегне неким законским „ограничењима“. Да ли је у питању процедура, услови или нешто друго, то није јасно из чл. 5. ст. 2. Коришћење речи „законом“ а не „овим законом“ јасно указује на веома широке могућности интервенције државе у слободу приступања црквама и верским заједницама. Ми, међутим, сматрамо да се таквим законским решењем крши уставна гаранција слободе вероисповести из чл. 43. ст. 1. и 3. Устава Србије. Колективно остваривање слободе вероисповести (испољавање своје вере у заједници са другима), које обухвата и приступање (постајање делом) одређеној цркви или верској заједници, може подлегати законским ограничењима само у смислу чл. 43. ст. 4. Устава. Уколико нека верска заједница није забрањена од стране Уставног суда, сходно чл. 44. ст. 3. Устава Србије, која би то додатна законска ограничења могла да спрече неког грађанина да приступи „дозвољеној“ цркви или верској заједници.

У област заједничких надлежности улази и питање контроле коришћења новчаних средстава која верске заједнице прикупљају од верника и обављањем различитих делатности. У првим верзијама Нацрта закона о верским заједницама налазила се и одредба о контроли утрошка тих средстава од стране државе. Тако је, на пример,. у чл. 7. ст. 4. Преднацрта закона о слободи вере, црквама, верским заједницама и верским удружењима била одредба: „Правна лица у саставу Цркава и верских заједница своје административно-финансијске послове воде према важећим државним прописима и према посебним уредбама које доносе надлежни органи Цркава и верских заједница“. Такође, у чл. 45. ст. 3. истог Преднацрта била је унета одредба: „Надлежни државни органи имају право и обавезу да контролишу употребу наменских средстава додељених из буџета“. На примедбе верских заједница, тадашњи министар вера г. Радуловић је одговарао: „Није нико отворено негодовао против државне контроле утрошка буџетских средстава зато што је таква контрола нешто што се само по себи разуме. Цркви је Преднацртом закона остављена знатна слобода и у сфери финансијског пословања, али сваки трезвен човек у Цркви зна да у држави не могу постојати два одвојена финансијска система и да ниједна и ничија јавна благајна не може бити потпуно изузета од државне контроле. Црква нема друге имовине осим оне коју добија од народа и од државе, а то опет значи од народа, јер ни држава нема другог новца осим оног који јој је на располагање ставио народ. Једна од обавеза државе јесте да води рачуна о томе како се троши народни новац. Ту обавезу држави је одредио сам народ, и њу те обавезе нико не може ослободити и лишити. Уосталом, зашто би се

неко у Цркви бојао да се јавно знају извори њених прихода и начин њиховог трошења? Држава је и у Кнежевини и Краљевини Србији и у Краљевини Југославији имала обострано корисну сарадњу са Црквом и у финансијској сфери. Једино је у доба комунизма та сарадња била прекинута, а Црква силом изгурана у зону тзв. сиве економије. Сад здрава сарадња и на овом плану треба да буде обновљена, за добро Цркве и Државе.“[383] Међутим, такво решење није унето у Закон о црквама и верским заједницама. Уместо тога, у члану 26. ст. 2. је прописано: „Цркве и верске заједнице самостално управљају својом имовином и новчаним средствима, у складу с сопственим аутономним прописима.“ Ипак, треба водити рачуна да су према Закону о основама буџетског система, надлежни државни органи дужни да контролишу наменско коришћење средстава која су дата из буџетских средстава јавних власти свих нивоа.

У излагањима о области искључиве аутономије цркава и верских заједница указали смо да у ту област улази и њихово право да самостално дефинишу своје односе са неверним и иноверним лицима. Међутим, то право је ограничено самом природом аутономије, односно мора се кретати у границама права на очување властитог верског идентитета и уређења унутрашњих односа. Ни једна аутономна одлука не може да буде на терет „трећих лица“, без њихове сагласности. То важи како у односима према физичким лицима тако и према другим црквама и верским заједницама. У јавној сфери, однос према неверним и иноверним није више само „приватна ствар“ већ се сукобљава са уставним начелом гаранције слободе вероисповести и равноправности свих цркава и верских заједница. Из уставне и законске равноправности цркава и верских заједница проистиче захтев за њиховом међусобном толеранцијом. У надлежност државе улази и право да се стара о очување верске толеранције, али и обавеза обезбеђења равноправности.

Наравно, приступ начелу толеранције није исти у државама са „државном“ или „владајућом“ вером (религио доминанс) и државама у којима не постоји „државна вера“. У оним државама, у којима постоји та „државна вера“, остале вероисповести налазе се у положају *толерисаних* вероисповести, и од државне власти зависи, да им призна више или мање права, више или мање слободе и самосталности. Мера државне толеранције зависи од политичких интереса државе, затим бројности припадника једне или друге вероисповести, историјских околности и др. У државама у којима не постоји једна законом установљена „државна вера“, влада начело равноправности (паритатис) за све вероисповести, које су у дотичној држави.

Према тумачењу епископа далматинског Никодима Милаша, законско *начело равноправности* легалних цркава и верских заједница правно значи следеће: 1) Свака вероисповест има једнака права пред државом и припадници свију вероисповести уживају потпуну једнакост како у приватним, тако и у политичким правима; 2) Свака вероисповест има потпуну слободу у вршењу свога богослужења и у управљању својих вероисповедних унутрашњих послова; 3) Свакоме је слободно, чим је достигао зрелу доб, да изабере вероисповест, коју жели и грађанска је власт дужна, да га при потреби у томе штити; 4) Припадници једне вероисповести не могу бити принуђени на нешто, што се не тиче њихове вероисповести, не могу дакле бити принуђени, да прилажу нешто за циљеве друге вероисповести, да не раде у дане кад светкује једна вероисповест, којој они не припадају итд.; 5) Имовина једне вероисповести не сме ни на који начин бити употребљена на циљеве друге вероисповести; 6) Никакав свештеник једне вероисповести нема права да обавља неке богослужбене чине за лица, која припадају другој вероисповести; 7) Никакво дете не може бити принуђено да похађа једну школу, која није његове вероисповести; а у школама, у којима има деце разних вероисповести, време предавања мора бити удешено на начин, да и мањина може слободно вршити своје вероисповедне дужности; 8) Никаква вероисповедна општина не може одређи у своме гробљу мјесто за погреб лица, које је припадало другој вероисповести, кад случајно припадници ове вероисповести немају своје посебно гробље; 9) У колико се неки грађански закон тиче вероисповедних односа, ови вероисповедни односи имају се пресуђивати у смислу прописа односне вероисповести; 10) У грађанским правним односима, у којима има утицаја вероисповест, о тим грађанским правним односима има се судити с обзиром на прописе дотичне вероисповести; 11) Свака вероисповест има право просечно на онолику новчану припомоћ од стране државе, колику држава даје другим вероисповестима; 12) Ако случајно нема одређених државних прописа у погледу неких правних односа једне вероисповести, тада морају важити за њу они прописи, који су већ издати за другу вероисповест; 13) Свака

[383] www.pravoslavlje.org.yu/broj/900/tekst/gde-je-zakon-tu-je-i-sloboda/

вероисповест има право, да је признају и поштују припадници других вероисповести, и држава је дужна да штити увређену вероисповест; 14) Никаква вероисповест не сме ма којим било начином да утиче у послове друге вероисповести, и држава има дужност да енергично одбије сваки покушај таквог утицаја и да штити слободу и самосталност сваке поједине вероисповести.[384]

Бранко Цисарж описује садржину принципа равноправности и интерконфесионалних односа на нешто ужи начин. По њему, основни принципи интерконфесионалних односа, из перспективе Православне цркве, су: 1) Као друштво црква је историјска институција која се по вољи свога Оснивача мора за све време постојања човечанства посветити ширењу хришћанског учења. Стога се свима који стоје ван цркве пружа могућност, да могу постати чланови цркве; 2) Околност коегзистенције разних цркава и религијских заједница у једној држави има за последицу, да никаква сила не може да присиљава цркву, да она своје духовне дарове пружа лицима која јој не припадају, и с друге стране, ни црква не може натурати своје уређење и обреде лицима, која нису њени чланови; 3) Црква не треба ни речју, ни писмено, да вређа друге цркве и религијске заједнице, него треба да задобија нове вернике путем истине, убеђивањем и примером живота; 4) Ниједна црква или верска заједница не може захтевати од државе, да ова њеним припадницима даје извесне грађанске и политичке привилегије и да непослушност у стварима вере има за последицу губитак и ограничавање грађанских права или казну наложену од стране државе.[385]

Здрави међурелигијски односи су могући само ако онај ко „суди другима“ полази од љубави према другом човеку, као равноправном људском бићу, и разуме ограничености људске спознаје.[386] То разумеју и многи верски великодостојници, којих, на срећу, има у свим вероисповестима. На жалост, има и оних других. Као подстицајне за размишљање навели бисмо речи архиепископа Тиране и целе Албаније, Атанасија, који је на питање „да ли ће се спасити они који се никада нису сусрели са Христом“, одговорио: „Знате да је разумевање других вера изузетно важно богословско питање: да ли је Господ присутан у њима? Мислим да не можемо брзо одговорити на ово питање. Данас се суочавамо са два кључна теолошка проблема. Први је еклисиолошки, то је проблематика како ми гледамо на друге Цркве. А други је разумевање осталих религија. Свакако да прихватамо да Бог промишља и стара се за цео свет. Ми не знамо тачно како Он пројављује њима своје присуство. Али ми тачно знамо који је сигурни пут спасења који треба следити. Све дотле док су нам други битни имамо одговорност да се за њих молимо и да им сведочимо, али не можемо преузети од Њега последњи суд и сада говорити како ће Он судити другима. Потребно је да будемо скромнији од неке наше браће која говоре да знају све о Богу и понашају се као Божији изасланици: `Бог ће урадити овако или онако`. Хајде да прихватимо да ми не знамо потпуну тајну Божију и да не знамо много о Његовој бескрајној љубави“.[387]

Из свих претходних разматрања могло се јасно видети да област преплитања надлежности државе и цркава и верских заједница битно зависи од модела односа државе и верских заједница који је у одређеној држави прихваћен. Систем „државне вере“ даје за право држави да своје надлежности прошири и на питања у која не би смела да се меша у „систему одвојености државе и цркве“. Најизразитији пример таквих односа је Византија. Према тумачењу православних црквених канониста, нема ништа противног црквеној власти у томе што су цареви својеручним потписима потврђивали закључке васељенских сабора. „По себи ти потписи нису били друго, него извршење жеље саме црквене власти, а по свом циљу они су служили знаком, да су закључци сабора примљени, као позитивни закони у држави. Оваквом својом потврдом хришћански цареви су изјављивали своју потчињеност тим закључцима, као

---

[384] Милаш, op. cit., стр. 769-770.

[385] Цисарж, op. cit., стр. 207.

[386] „Isto kao u djelu obraćanja nevjernih, crkva i njeni službitelji moraju biti proniknuti *ljubavlju* i u odnošajima k „Исто као у дјелу обраћања невјерних, црква и њени служитељи морају бити проникнути *љубављу* и у одношајима к иновјерцима. Само. љубављу и узајамним снисхођењем могу се изгладити разлике, које постоје данас међу разним хришћанским вероисповјестима и утрти пут, да се дође до Једнога стада и једнога пастира"; дочим у противноме случају, потхрањиваће се још већа расцјепаност међу њима, а међутијем све једнако ће статистика бројати на једној страни ни пуну трећину културних народа, а на другој јаке двије трећине некултурних народа“ (Милаш, op. cit., стр. 765).

[387] Атанасије (архиепископ албански), Православно виђење: како разликовати истинску мисију од прозелитизма, Логос, 2006, стр. 222.

покорни синови цркве; а као представници права народа и као чувари његова добра и среће, они су тим јамчили пред црквом за све своје поданике, да ће наредбе и закони цркве свето бити уважени, да се никаквој повреди они не ће подвргнути и да ће служити руководним начелом у животу и делатности свију чланова државе.“[388]

Према објашњењу Никодима Милаша, у систему „државне вере“ посебно круг делатности цркве и државе одређен је природом самих ствари и њиховим циљевима, и у том погледу границе аутономије владајуће цркве у односу на државу су одређене на следећи начин:

- Црква је самостално надлежна да пресуђује све послове духовне природе, дакле: *а)* вера и хришћански морал; *б)* црквено богослужење; в*)* тајне, са њиховог црквеног значаја; *г)* унутрашња црквена управа; *д)* примање неверних или иновјерних у цркву; *ђ)* примање у клир; *е)* примање калуђера у манастир и надзор над манастирским животом; ж*)* управљање црквеном имовином; *з)* духовни суд; *и)* законодавство у свему што се тиче унутрашњег црквеног живота.
- Држава је самостално надлежна да пресуђује: *а)* грађански и политички положај поданика, били они световног или свештеничког реда; *б)* послове приватнога права; в*)* послове, кад се тиче повреде државних закона; *г)* грађански и политички значај званичних списа црквене власти; *д)* значај, који могу имати за државу обреди, који су извршени од стране цркве, а посебно тајне.
- Заједнички су надлежне и црквена и државна власт у свима оним пословима, који се непосредно тичу и цркве и државе: одређивање граница црквених области; оснивање епископија, парохија и др.; установљавање празника са дужношћу грађана, да у те дане не раде; подизање црквених зграда, гробља, завода и др., и утврђивање да ли одговарају општим здравственим и грађевинским прописима; оснивање манастира, и утврђивање да ли одговарају здравственим и грађевинским прописима; црквене школе, у колико сведоџбе тих школа имају бити признате у држави; постављање на епископска, парохијска и слична места; вођење парохијских књига итд.[389]

На претходне речи епископа Милаша вредело је подсетити, јер ми се чини да данас они који се залажу за статус Српске православне цркве као „државне цркве“ губе из вида да од садашње аутономије Цркве не би остало ништа. Сумњам да постоји и један епископ који би данас чак пристао да се патријарх српски бира од Изборног сабора, на начин како је то одређено Уставом СПЦ из 1931. године или Уставом из 1947. године, а камоли на потпуни режим предвиђен Законом о Српској православној Цркви из 1929. године. Тиме поново долазимо да тезе коју смо више пута изнели у овом раду, да је управо за све цркве и верске заједнице у Републици Србији од суштинског значаја и у њиховом интересу доследно поштовање уставног начела о одвојености цркава и верских заједница од државе (чл. 44. ст. 1. Устава) и уважавање аутономије цркава и верских заједница (чл. 44. ст. 2. Устава). Сам епископ Милаш је, у свом чувеном раду Православно црквено право, упозорио да црква треба да допусти држави улажење у њену аутономну сферу само ако је „законом државним утврђена норма, да `канони имају исту важност, као и државни закони`, и да `оно што канони забрањују, то се забрањује и државним законима`. Само у таквој држави црква може да призна државној власти широка права, „а да се не боји ни најмање, да ће од тога што претрпети њена слобода и самосталност“.[390]

III. Спровођење аутономних прописа верских организација од стране државе према Закону о црквама и верским заједницама

Видели смо да у област искључиве аутономије црква и верских заједница улази: право доношења аутономних прописа; право самосталног спровођење аутономних прописа, укључујући и црквено-судску заштиту; право тумачење аутономних прописа; право гашење аутономних прописа. Да се државе не може својевољно да меша у остваривање ових права, већ

[388] Милаш, op. cit., стр. 753; На четвртом васељенском сабору неки привржени монофизитства, обратили су се цару жалбом; и цар је написао сабору: „да сам ја сам хтио решавати ову ствар, не би био сазивао сабора,... а сада наређујем да се имате покорити сабору и научити се ономе, чему треба да се научите, и оно што свети сабор одлучи, за мене је закон, томе ја следим, томе верујем“.
[389] Милаш, op. cit., стр. 757-758.
[390] Ibid., стр. 760.

смо изложили. Поставља се питање да ли од тог правила постоји изузетак ако сама црква, односно верска заједница затражи интервенцију државе. Да ли полазећи од уставног начела одвојености државе и цркве, државе треба да задржи неутрални став и да се ни на који начин не меша у аутономна питања цркава и верских заједница? Из одредбе чл. 7. ст. 1. Закона о црквама и верским заједницама то би и произилазило: „Држава не може ометати примену аутономних прописа цркава и верских заједница“. Међутим, цркве и верске заједнице су део друштва, верници су и „грађани“ државе и чланови конкретне цркве или верске заједнице, а оне саме, пак, најчешће имају статус правних лица. Дилема је у следећем. Могу се с правом замислити ситуације када би „индиферентно“ држање државе било веома штетно по остваривање слободе вероисповести и саму аутономију конкретне цркве или верске заједнице. На пример, верска организација може својим актима потпуно слободно мењати и укидати своје организационе јединице, органа и установе,[391] што се не мора свидети свима унутар саме заједнице (на пример, промена мушког у женски манастир). Ако незадовољни чланови спречавају спровођење правноснажног акта верске организације, који је донела надлежна црквена власт, да ли држава треба да пружи помоћ цркви у извршавању такве одлуке? Ако се држи „неутрално„и препушта верској организацији да сама „спроведе“ своју одлуку, може доћи до сукоба унутар цркве, укључујући и нарушавање јавног реда и мира, а уколико тражи да се прво донесе судска пресуда о пуноважности црквеног акта па да се тек након тога она спроведе (у нпр. извршном поступку), онда је сама суштина аутономије цркве доведена у питање. Међутим, имају ли се у виду историјска искуства односа цркве и државе, а посебно наша искуства из комунистичког периода када је црква била одвојена од државе али не и држава од цркве, једини исправан приступ је онај који допушта интервенцију државе у аутономну сферу цркава и верских заједница када је та интервенција у функцији афирмације саме аутономије, у границама аутономије цркава и верских заједница и када то сама верска заједница тражи. Али то је лакше рећи него обезбедити. Европски суд за људска права је, на пример, такву интервенцију државе у аутономну област верских организација у питањима решавања сукоба унутар једне верске организације омеђио „неутралном медијацијом“ између сукобљених група.[392]

Дакле, није ни мало случајно зашто чл. 7. Закона о црквама и верским заједницама има два става и зашто је забрана за државу да омета примену аутономних прописа цркава и верских заједница нормирана заједно са обавезом (када су испуњени законски услови) државе да помогне у извршењу правноснажне одлуке или пресуде надлежног органа цркве или верске заједнице, али само ако то сама дотична црква, односно верска заједница тражи. Сходно томе, примењујући у предмету регистрације „Епархије ЦПЦ за Републику Србију“ само став 1. члана 7. Закона о црквама и верским заједницама, Министарство вера не да није афирмисало аутономију цркава и верских заједница него је довело у питање саму њену суштину. Аргументи за овакав наш став су следећи:

- Правна је азбука да се ни један члан закона не може тумачити сам за себе и да се ради утврђивања правог значења правне норме тумач мора употребити различита средства, од којих су најважнија: језик, логика, систем права, историја и циљ правне норме. Најважније средство тумачења је циљ норме, али је исто тако и важно и сагледати конкретну норму као део система (закон као непротивуречан систем). Законске норме се увек морају тумачити по њиховој унутрашњој и смисаоној повезаности. Сходно средствима која су на располагању, у тумачењу се користе разне врсте тумачења: језичко, логичко, системско, историјско и циљно. Битно је да се у процесу тумачења служимо свим овим врстама тумачења. (прво језичко, па логичко, затим системско, историјско и циљно).[393]
- Из формулације чл. 7. ст. 1. ЗЦВЗ, да „државе не може ометати примену аутономних прописа цркава и верских заједница“, Министарство вера је извело закључак да то значи да је у обављању својих надлежности дужно да примењују аутономно право цркава и верских заједница, и то не само на ону цркву, односно верску заједницу чије

[391] Чл. 9. ст. 3. Закона о црквама и верским заједницама

[392] Видети пресуду у случају Врховни свети савет Исламске заједнице против Бугарске, од 16. децембра 2004. године

[393] Момчило Димитријевић – Мирољуб Симић – Срђан Ђорђевић, Увод у право, Крагујевац, 2006, стр. 315. и 327; Некоме се ово излагање може чинити сувишним, али смо сматрали да је потребно јер је Министарство вера и у случај ЦПЦ и у случају Јеховиних сведока користило искључиво селективно језичко тумачење.

аутономно право примењује (укључујући и њене чланове) него и на друге верске организације и њихове чланове. Овакво значење одредбе чл. 7. ст. 1. ЗЦВЗ не може се извесни ни самим језичким тумачењем, а камо ли логичким, системским или циљним. Језички гледано, закон искључиво утврђује забрану за државу да омета примену аутономних прописа цркава и верских заједница, што ни како не значи и давање држави права да по свом нахођењу сама примењује аутономне прописе цркава и верских заједница или да се меша у примену аутономних прописа од стране надлежних црквених (верске заједнице) власти. Смисао чл. 7. ст. 1. је да држава не може да омета надлежне власти цркава и верских заједница да сами примењују своје аутономне прописе, и ништа друго. Управо је циљ прописане норме чл. 7. ст. 1. да се држава не меша у примену аутономних прописа цркава и верских заједница, а не обрнуто.

- Шта све обухвата аутономно право, односно аутономни прописи црква и верских заједница, већ смо претходно разјаснили. Са становишта системског и циљног тумачења закона, овде је од суштинске важности уочити да је чл. 7. ЗЦВЗ део пододељка „1. Аутономија „ у оквиру одељка „II. Правни положај цркава и верских заједница“, и да је чл. 7. (аутономна регулатива цркава и верских заједница) нераздвојно повезан (и језички, и логички, и системски и циљно) са чл. 6. ЗЦВЗ (аутономија цркава и верских заједница). Не постоји аутономна регулатива цркве која није део саме аутономије цркве. А чл. 6. јасно прописује да су цркве и верске заједнице аутономне само у уређивању (аутономним прописима) и спровођењу (појединачним актима) искључиво **свог** верског идентитета, **свог** поретка, **своје** организације и **својих** унутрашњих и јавних послова.[394] Управо се коришћењем речи „свој“ утврђује границе аутономије, а тиме и „персонално“ важење аутономних прописа. Дејство аутономних прописа не може прећи границе аутономије. Аутономни прописи једне верске заједнице не могу важити за припаднике друге верске заједнице или за „неверника“ јер је то супротно зајемченој слободи вероисповести (чл. 43. Устава) која обухвата и право неког лица да слободно одлучи да ли припада некој верској организацији и тиме се добровољно подвргне њеном аутономном праву. Ако Министарство вера прихвата став да је „само верујући човек истински слободан човек“[395], да ли би онда, изводећи принцип до краја, на пример, применило аутономне прописе неке верске заједнице који би прописивали потребу обавезног крштавања свих грађана?
- Могуће учешће државе у примени аутономних прописа цркава и верских заједница је утврђена чл. 7. ст. 2. ЗЦВЗ. Из саме језичке формулације одредбе овог члана, произилазе одређени услови да би се држава умешала у аутономну сферу: 1) држава не извршава сама одлуке или пресуде цркава и верских заједница, него им пружа помоћ у извршавању; 2) одлука или пресуда која се извршава мора бити правноснажна (не постоји правни лек против ње)[396]; 3) одлука или пресуда која се извршава мора бити донета од стране надлежног органа цркве, односно верске заједнице; 4) црква, односно верска заједница, или тачније орган чија одлука треба да се изврши мора да поднесе захтев држави за пружање помоћи у извршавању одлуке; 5) држава пружа помоћ у извршавању одлука и пресуда цркава и верских заједница на начин и у границама утврђеним законом (у складу са законом). Сви наведени услови су

[394] Реч „свој“ се употребљава и у другим члановима закона, кад год се желе означити границе аутономије цркава и верских заједница. На пример, у чл. 26. ст. 2. је утврђено да цркве и верске заједнице „самостално управљају **својом** имовином и новчаним средствима, у складу са **сопственим** аутономним прописима“.

[395] www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=180&Itemid=79

[396] Према Кан. 40 Законика канонског права Католичке цркве из 1983. године**: „** Извршитељ некога управног акта не може ваљано вршити свој задатак пре него прими допис и провери његову веродостојност и целовитост, осим ако је унапред о томе обавештен по овлашћењу онога ко је тај акт издао“. Осим тога: „Извршитељ управног акта коме се поверава само задатак извршења не може одбити извршење тог акта, осим ако је очито да је тај акт ништав или да се због другог важног разлога не може подупрети или нису испуњени услови постављени у самом управном акту; ипак, ако се види да је извршење управног акта неприкладно због околности особе или места, извршитељ нека обустави извршење; у тим случајевима нека одмах обавести власт која је акт издала. (Кан. 41).

кумулативни, и ако један фали држава не може да се умеша у „примену“ аутономних прописа цркве (верске заједнице).

- Ако се умеша у примену аутономне одлуке верске организације, држава то мора да уради „у складу са законом“. Шта се под тиме тачно мисли, остало је нејасно у чл. 7. ст. 2. ЗЦВЗ. Сам Закон о црквама и верским заједницама не садржи никакву ближу одредбу, нити о надлежности државних органа за пружање помоћи нити о самој процедури. Сматрамо да је то велики недостатак Закона, који или онемогућава практично спровођење чл. 7. ст. 2. или отвара могућност за произвољно одређивање неког државног органа када ће да пружи „помоћ“ а када неће. Бивши министар вера Радуловић је у једном интервију изјавио да се ту мисли на асистенцију полиције у инцидентним ситуацијама. У суштини се мисли на улогу полиције коју има према Закону о извршном поступку[397]: „Судски извршитељ овлашћен је да удаљи лице које омета спровођење извршења. (2) У току поступка извршења надлежни орган унутрашњих послова дужан је да пружи судском извршитељу сву помоћ неопходну за спровођење извршења. Судски извршитељ може по потреби захтевати предузимање одговарајућих мера према лицу које омета извршење. (3) При поступању органа унутрашњих послова, примењују се прописи о унутрашњим пословима. (4) Приликом спровођења принудних радњи предвиђених овим законом, принудне радње предвиђене овим законом предузимају се само ако су нужне у поступку извршења. (5) У случају непоступања органа унутрашњих послова по захтеву судског извршитеља за пружање помоћи у спровођењу извршења, суд је дужан да о томе обавести Министарство унутрашњих послова.“ Као што се види, овде је поступање полиције везано за одлуке надлежног извршног суда и судског извршитеља, а треба, такође, водити рачуна да у извршном поступку не само извршни дужник него и трећа лица имају могућност подношења жалбе на решење о извршењу (видети чл. 13. 15 и 23). Само поступање полиције је одређено Законом о полицији[398]. Према чл. 3. тог Закона: „Ако се при извршењу аката државних органа и правних лица са јавним овлашћењима основано очекује отпор, полиција ће тим органима и лицима, на њихов писани захтев, пружити помоћ ради омогућавања спровођења извршења“. Верске организације нису ни државни органи ни правна лица са јавним овлашћењима, тако да је основаност интервенције полиције под знаком питања.
- Чак и када су испуњени сви услови из чл. 7. ст. 2. ЗЦВЗ, држава не може да помаже извршавање оних одлука и пресуда цркава и верских заједница којима би се кршила свима зајамчено право на слободу савести и вероисповести (чл. 43. ст. 1 Устава и чл. 1. ст. 1. ЗЦВЗ), вршила верска дискриминација (чл. 2. ЗЦВЗ), угрожавало право на живот, право на здравље, права деце, право на лични и породични интегритет и право на имовину, или се изазивала и подстицала верска, национална или расна нетрпељивост (чл. 3. ст. 2. ЗЦВЗ), или би се кршило било које људско и мањинско право зајемчено Уставом. Шта више, држава би управо требала да спречи извршавање таквих одлука или пресуда цркава или верских заједница. Владавина права је основно претпоставка Устава и почива на неотуђивим људским правима (чл. 3. ст. 1. Устава). Људска и мањинска права зајемчена Уставом непосредно се примењују (чл. 18. ст. 1. Устава). Појединачни акти и радње државних органа, морају бити засноване на закону (чл. 198. тач. 1. Устава).[399]
- Министарство вера потпуно неосновано повезује чл. 7. ст. 1. са чл. 18. ст. 2. и 20. ст. 4. Закона о црквама и верским заједницама, као што је то учинило у случају одбијања

[397] Закон о извршном поступку, “Сл. гласник РС”, бр. 125/2004.

[398] Закон о полицији, „Сл. гласник РС“, бр. 101/2005.

[399] Одредба чл. 7. ст. 2. Закона о црквама и верским заједницама је преузета, али недоследно, из чл. 6. Закона о Српској православној Цркви. Према том члану: „За извршавање надлежно издатих, на закону основаних, наређења и пуноважних одлука и пресуда свих црквених власти и органа, све државне и самоуправне власти дају на захтев црквених власти своју административну помоћ“. Упадљиво је одсуство речи „на закону основаних“, што је значило да се не може пружати никаква помоћ у извршавању незаконитих одлука. Значајно је указати и на одредбу чл. 10. бившег Закона о правном положају верских заједница СРС из 1977. године: Одлуке верских заједница у брачним споровима и у предметима дисциплинског карактера, као и друге одлуке верских заједница, немају дејство ван верске заједнице“.

уписа у Регистар „Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију.“ Право цркве, односно верске заједнице да својим аутономним правилима дефинише своје верско учење, обреде, циљеве и активности не конституише никакво „апсолутно овлашћење“, које би деловало ерга омнес и које би забрањивало свим другим лицима да образују „своју“ верску организацију која би имала исто или слично верско учење, обреде и циљеве, али другачију организацију и вођство.[400] Пошто таквог апсолутног права нема, онда ни Министарство вера не може да донесе решење о одбијању уписа у Регистар само зато што мисли да „приказ основа верског учења, верских обреда, верских циљева и основних активности верске организације“, приложен уз захтев за упис у Регистар, одговара верском учењу дефинисаном у аутономним прописима неке постојеће верске организације.

– Становиште Министарства вера да су пресуде Светог синода Цариградске патријаршије правоснажне и обавезујуће не само за „све православне цркве у свету“ него и за Министарство вера нема никакво упориште не само у правном поретку Републике Србије (не постоји аутоматско извршавање ни правоснажних страних судских пресуда) него и у аутономном праву Православне цркве. Сигуран сам да се са таквим категоричким ставом не би сложио нико ни у Српској православној цркви. Одлуке Светог синода Цариградске патријаршије су „обавезујуће“ за Српску православну цркву само у мери у којој су у складу са канонским правом Православне цркве и као такве их прихвате надлежни органи СПЦ. Виша власт сваке Цркве сматра се само „у својим пределима за апсолутну и суверену“.[401] Када неко изнесе тврдње попут наведене, онда би требао да добро размисли и о „крајњим домашајима“ својих тврдњи. Стварно би ме, хипотетички, интересовало како би изгледало објашњење Министарства вера када би му се обратила Цариградска патријаршија у спору око дијаспоре да посредује код Српске православне цркве да „изврши“ одлуке Светог синода Цариградске патријаршије“ које се тичу православне дијаспоре.

Да Министарство вера у опште нема, или има ограничене практичне могућности за примену аутономног права цркава и верских заједница проистиче и из саме правне природе процеса примене права. Ако се подсетимо оног што уче студенти на првој години правних факултета о процесу примене право, биће потпуно јасно о чему говоримо. Иако се примена правних норми састоји из већег броја радњи, ипак се оне могу груписати и посматрати у одређеном реду и континуитету. Прво, *да би се правна норма могла применити, мора се најпре сазнати.* То сазнавање се састоји у утврђивању правог, тачног, аутентичног текста правне норме. То се назива *нижа критика норме.* Нужно је, да би се норма сазнала и касније применила, знати како она тачно гласи. Правне норме се могу на разне начине саопштити, учинити доступне субјектима. Међутим, сваки текст није важан, већ онај који право сматра истинитим. Ако је у питању општа правна норма, а она се доноси општим правним актом, онда је прави текст норме онај који је путем општег правног акта објављен у одређеном „службеном гласилу“ доносиоца општег акта. Друго, после утврђивања правог текста правне норме, мора се утврдити да ли *правна норма важи*. То се назива *виша критика правне норме.* Овај део процеса примене права је веома важан, јер се могу применити само оне правне норме које су на снази, које важе.

Важење правне норме, пак, не састоји се само у утврђивању да ли правна норма важи на одређеној територији, односно према субјектима одређене територије, и да ли правна норма важи онда када је примењујемо, да ли је на снази, већ и каква је њена правна снага у односу на норме које имају већу правну снагу од ње. *Следећи, трећи, део поступака је утврђивање правог смисла, правог значења правне норме.* Да би се норма применила, неопходно је норму *протумачити,* утврдити њено право значење. Без тога се норма не може правилно применити. Овај део процеса назива се тумачење правне норме. Четврто, у *процесу примене права потребно је утврдити чињенице које су у норми одређене и без којих нема примене.* То су правне чињенице, а њихово утврђивање се врши доказима. *Крајњи моменат, завршетак*

[400] Верске организације могу да имају у основи исто верско учење, а да се разликују у обредима, или циљевима и врстама активности. Могуће је да имају и исти верски обред а да се разликују у битним тачкама верског учења. Нема није јасно на који елеменат чл. 18. ст. 2. тач. 3. ЗЦВЗ је тачно мислило Министарство вера када је довело у везу чл. 7. ст. 1. и чл. 18. ст. 2. тач. 3. ЗЦВЗ.

[401] Чедомиљ Митровић, Црквено право, op. cit., стр. 102.

процеса примене је сама непосредна примена правне норме, и она се састоји у понашању субјеката по њој. Ова фаза долази као завршница, пошто је субјект који примењује право обавио претходне радње у процесу примене.[402]

Када претходно изложену општу теорију процеса примене права доведемо у везу са сложеношћу извора аутономног права цркава и верских заједница и њиховим искључивим правом да тумаче своје аутономно право, и све то доведемо у везу са одредбом чл. 18. ст. 2. ЗЦВЗ, постаје још јасније зашто Министарство вера не може да спроведе процес примене аутономног права цркава и верских заједница и зашто је његова улога омеђена границама утврђеним чл. 7. ст. 2. ЗЦВЗ. Према чл. 18. ст. 2. ЗЦВЗ, традиционалне цркве и верске заједнице нису дужне да при упису у Регистар цркава и верских заједница поднесу Министарству вера „статут или други документ верске организације који садржи: опис организационе структуре, начин управљања, права и обавезе чланова, начин оснивања и гашења организационе јединице, списак организационих јединица са својством правног лица и друге податке од значаја за верску организацију". Како се у Регистар не уписују никакви подаци у вези аутономних прописа регистроване (чак ни назив и датум доношења основног правног акта (устава, кодекса, статута) цркве, односно верске заједнице, Министарство вера нема никакав званични увид у садржину тих прописе. Додуше, када су у питању „друге" верске организације (нетрадиционалне), оне при упису у Регистар морају да поднесу свој статут или друга документа из чл. 18. ст. 2. тач. 2), али како се подаци о поднетим документима не уписују у Регистар, не постоји обавеза да се Министарству вера достављају касније измене и допуне тих докумената (видети чл. 21. ст. 3. ЗЦВЗ). Питање је, дакле, како Министарство вера поуздано зна како тачно гласи одређени аутономни пропис дотичне цркве или верске заједнице, да ли је он на снази и како га треба тумачити, да би у опште могло да размишља о позивању на неки такав акт. На пример, на основу ког аутономног прописа Православне Цркве је Министарство вера извело закључак да је подносилац „грађанска организација" и да такве организације не могу бити део државног система признатих цркава и верских заједница?[403] Већ смо раније указали да је управо према аутономним прописима цркава и верских заједница, тумачење прописа искључиво право надлежне верске власти, а у све у циљу очувања веродостојности одређеног веровања.

Коначно, мноштво цркава, верских заједница и других верских организација на територији Републике Србије, чак и у оквиру исте конфесије, налаже да се држава меша у примену аутономних прописа цркава и верских заједница само у оквирима затражене помоћи од стране самих цркава и верских заједница и искључиво у границама њихове аутономије, уз услов очувања слободе вероисповести и једнакости цркава и верских заједница пред законом. Осетљивост улоге државе можемо управо показати на примеру Православне цркве, онако како је Министарство вера схвата. Министарство вера се позива на аутономно право и поредак Православне цркве као да је у питању потпуно непротивуречан и потпуно јасан аутономни правни систем, са универзалним (светским) значењем.[404] Већ смо, међутим, указали да чак и између аутокефалних и аутономних помесних православних цркава, укључујући и православне канонисте, постоје бројна питања око којих постоје суштинска неслагање и различити аутономни прописи (дијаспора, услови аутокефалности и поступак стицања и др.). Ако се не слажу аутономни прописи Васељенске патријаршије и Српске православне цркве, којим прописима би Министарство вера дало предност? И да ли је то у опште питање за Министарство вера?[405] Или, према чл. 2. ст. 2. Правилника о садржини и начину вођења

---

[402] Димитријевић – Симић – Ђорђевић, op. cit., стр. 293-295.

[403] Овде бисмо, уз пут, поменули очигледну несагласност чл. 10. Правилника о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница са чл. 21. ЗЦВЗ, пошто се према чл. 10. Правилника у регистарски лист не уписују сви подаци за које чл. 21. ЗЦВЗ изричито прописује обавезу уписа у Регистар.

[404] У богословском смислу се о таквом систему може говорити, али за државу је битан једино правни смисао аутономних прописа цркава и верских заједница.

[405] Када једанпут држава себи да за право да тумачи каноне, онда мора да зна да тиме даје алиби и другим државама у окружењу да имају исти приступ, што се на крају врати као бумеранг управо оној цркви коју држава, односно одређени државни чиновници желе да штете. Добро је познат спор између СПЦ и Македонске православне цркве. Ево како је премијер Македоније *Бранко Црвенковски* објаснио мешање македонске државе у тај црквени спор: „Односи између Србије и Македоније су заиста одлични и то никако није одраз моје дипломатске учтивости већ мог дубоког уверења. Чак ни протеклих 15 веома

Регистра цркава и верских заједница у Регистар се уписује и одговарајућа организациона јединица Румунске православне цркве у Банату, која тиме добија статус признате верске организације у Србији и статус правног лица (чл. 9. ст. 1. и 2. у вези чл. 20. ст. 6. ЗЦВЗ). У случају несагласности аутономних прописа Румунске православне цркве и Српске православне цркве, као дела „једне, свете, саборне и апостолске“ Православне Цркве, чијим прописима би Министарство вера дало предност у конкретном случају? И да ли је то у опште у надлежности Министарства вера? Какве све последица по унутрашње односе у Православној Цркви може имати мешање државе у питање за која и саме помесне православне цркве признају да се могу решити само на неком будућем Васељенском сабору или барем Свеправославној конференцији? Наш је став да у ниједном од ових питања држава нити треба нити може да пружи валидан одговор, а поготову не да арбитрира. Интересантно је, такође, да је Министарство вера заузело потпуно другачији приступ када су у питању „неспоразуму“ унутар Исламске верске заједнице у Србији: „Не постоје, дакле, две исламске заједнице у Србији, али постоје две управљачке структуре у њој. Једна је изабрала реису-л-улему у Србији, а друга је потврдила врховну духовну власт реиса у Босни и Херцеговини над свим муслиманима у Србији...Пошто није надлежно да тумачи аутономну правну регулативу Исламске заједнице, Министарство вера не може пресуђивати у овом кадровском спору... Ради тога Влада није до сада и неће ни убудуће ни на који начин ограничавати право муслимана у Србији да своју заједницу уреде по мери својих потреба и интереса.“[406]

Дакле, у конкретном случају уписа „Епархије ЦПЦ за Републику Србију“ у Регистар цркава и верских заједница није, по нашем мишљењу, био испуњен ни један услов да би се примениле одредбе чл. 7. ЗЦВЗ. Дајући себи за право да самостално примењује неодређене аутономне прописе Православне цркве[407] и то без било каквог формалног захтева неке признате

бурних година нису успеле да доведу у питање пријатељске односе између два народа, а данас са задовољством констатујем како немамо ниједно отворено питање осим можда цркве. Будући да је према Уставу Црква одвојена од државе, могли бисмо да заузмемо став и да кажемо како цркве треба саме да реше своје проблеме, али због тог спора ствара се такав амбијент у једном или другом друштву да то неминовно квари односе. Зато бих и желео да кажем неколико једноставних реченица - православне цркве постоје и делују као националне цркве. Ако за Србију није спорно да постоји македонски народ и македонска држава, онда заиста није јасно зашто се не призна да тај народ има и своју цркву. У српским медијима се, рецимо, јавља како се владики Јовану не дозвољава да обавља богослужења Србима у Македонији, што није тачно јер он није Србин, нити се обраћа српским верницима, већ је он нека врста супституције за читаву Македонску православну цркву, чиме се жели рећи да не постоји македонска црква, већ Охридска архиепископија. То заправо представља негирање права МПЦ на постојање, а не негирање права српским верницима на слободу вероисповести... Према нашим законима, свештено лице може без икаквих проблема да уђе у земљу у одори ако се благовремено најави. Православни канони, међутим, кажу да ниједан владика не може да обавља верску службу у некој другој епархији без сагласности владике из те епархије. Шта се дакле ради? Да ли свештеници долазе на неки семинар, да ли долазе као туристи или желе да покажу како МПЦ не постоји и да не признају јурисдикцију МПЦ?“, у интервију НИНу, www.nin.co.yu/pages/article.php?id=18505&add_comment=1&

[406] www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=174&Itemid=79 – 30.8.2008; Треба приметити и да је Министарство вера објавило на свом сајту и интервју који је дао емисији „У средишту пажње“ Првог програма Радио Београда 13. октобра 2007. године наш истакнути дипломата г. Оливер Потежица, у коме је он изнео, сматрамо исправно, следећи став: „Став Владе Србије је принципијелан од почетка – пуна аутономија верских заједница и пуна слобода верског организовања. Реч је о цивилизацијским начелима која су уграђена у наш Устав и Закон о црквама и верским заједницама, која су одређена и међународним документима које је Србија прихватила. Држава Србија нема законских могућности да се умеша у организовање верских заједница или у односе у оквиру верске заједнице, јер би тиме, уколико би то учинила, прекршила своје сопствене законе, универзално признате принципе и међународне стандарде (замислите, на пример, када би држава Србија оспорила Ватикану да поставља бискупе и надбискупе)“. Додуше и овај наш истакнути правник и дипломата заступа став да се не могу правити паралеле између правног статуса СПЦ и Исламске верске заједнице, са образложењем да „исламска заједница није црква у стриктном смислу те речи (нити би то, по исламу, могла да буде), нити може да делује транснационално као што то делују цркве“,
(www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=170&Itemid=78), 30.8.2008.

[407] Иако се у ЗЦВЗ то не каже изричито, из територијалног дејства закона проистиче да се ЗЦВЗ примењује само на правни положај цркава, верских заједнице и других верских организација које имају своје седиште у Републици Србији. У том погледу, потпуно је нејасно и непрецизно коришћење терминологије од стране Министарства вера. Већ смо раније указали да у институционалном смислу не

цркве или верске заједнице, и то на начин да примењује „аутономне прописе и поредак“ једне верске организације на правни статус друге верске организације, која није нити је икада била њен део, Министарство вера је, по нашем мишљењу управо омело примену аутономних прописа једне верске заједнице у корист друге верске заједнице и тиме повредило уставну гаранцију равноправности свих цркава и верских заједница пред државом (чл. 44. ст. 1. Устава), уставну гаранцију слободе цркава и верских заједница да самостално уређују своју унутрашњу организацију и верске послове (чл. 44. ст. 2. Устава Србије); законски гарантовану једнакост цркава и верских заједница пред законом (чл. 6. ст. 1. ЗЦВЗ) и аутономију верске заједнице подносиоца захтева у погледу одређивања свог верског идентитета (чл. 6. ст. 2. ЗЦВЗ).

постоји једна Православна Црква већ више локалних (помесних) православних цркава, па остаје нејасно на које се то аутономне прописе Министарство вера позива, пошто ни једанпут није поменуло једину ЗЦВЗ признату православну цркву: Српску Православну Цркву.

Глава шеста
ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ЦРКАВА И ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА И СТИЦАЊЕ СВОЈСТВА ПРАВНОГ ЛИЦА

I. Опште о правним лицима

Правна лица су другу врсту правних субјеката, поред физичких лица. Без обзира на чињеницу да је правно лице сачињено од људи који га и стварају, оно има свој посебан правни субјективитет који се налази ван појединачних правних субјективитета физичких лица која га чине. Заједништво које се успоставља међу тим физичким лицима добија нов, посебан квалитет правне вредности, захваљујући нераскидивој вези у коју је уткана и одређена имовина. Тако гледано, правно лице је друштвена творевина људи и имовине. Неопходно је да правни поредак, односно држава призна једној таквој творевини својство правног субјекта, како би она могла егзистирати у правном животу. Тиме долазимо до схватање правног лица као друштвене творевине људи и имовине којој је као неразлучивој целини признато својство субјекта права. Држава није обавезна да увек признати овај субјективитет у праву, већ само онда када постоји оправданост сврхе, тј. циља којем тежи одређена друштвене творевина. Такав циљ мора од стране друштва бити оправдан, како би га право признало. Које ће организације имати својство правног лица зависи од саме државе. Она даје организацијама право да буду субјекти. При томе, траже се одређени услови. То мора бити таква творевина, да располаже одређеном организацијом, да обавља одређене послове у интересу организације, да има чланове, органе, задатке, и све то одређено у нормама, правилима која се могу различито називати (статут, правила итд).[408]

Као посебан субјект права, правно лице је носилац правне и пословне способности. Међутим, код правног лица нема потребе за разликовањем правне и пословне способности, као што се то чини код физичких лица. Организација стиче својство правног лица, постаје субјект у праву, носилац је права и обавеза, те може обављати правне послове, пошто јој се то својство призна одређеним актом од стране државе. У савременом праву, тај акт може да буде закон или решење о упису у одређени регистар

Само по себи се подразумева да је опсег правних овлашћења и правних обавеза које припадају правном лицу знатно ужи у односу на правна овлашћења и правне обавезе физичких лица. Наиме, док је физичким лицима допуштено да чине или да не чине све оно што није изричито забрањено правним нормама *(начело слободе);* правна лица могу чинити само оно што им је и изричито дозвољено правним нормама *(начело ограничености).* С обзиром на карактер правног лица, ови субјекти не могу бити носиоци извесних права и обавеза као што је случај код физичких лица. Тако правна лица не могу имати права и дужности родитеља, стараоца итд. Правна лица се не могу казнити затвором.[409]

Правна лица имају она права и обавезе која одговарају њиховој природи. Држава је та која признаје правним лицима шири или ужи круг правних овлашћења. Немају ни сва правна лица исти круг права и обавеза. Од врсте правног лица битно зависи колика је правна и пословна способност. Постоје одређене минималне заједничке карактеристике свих правних лица у свим правним системима, али у сваком правном систему је суштински различит правни положај привредних друштава, установа, удружења грађана, верских заједница, задужбина, фондација, политичких партија, синдиката и др. Због тога, друштвеној организација која жели да јој буде од државе признат статус правног лица никако није све једно у коју врсту правног лица ће бити сврстана.

Како правно лице увек представља организацију, тело састављено од више чланова са одређеним органима, то се у име правног лица увек појављује одређени орган. То је у ствари индивидуални орган, физичко лице. Он у име правног лица обавља послове и за свој рад одговара правном лицу. Он заступа и представља правно лице.

---

[408] Димитријевић – Симић – Ђорђевић, op. cit., стр. 265.
[409] Ibid., стр. 266-267.

Одређена друштвена организација начелно може постојати и без статуса правног лица. Познати су, међутим, и правни системи који не допуштају постојање организованих друштвених група које нису уписане у надлежни регистар и тиме немају статус правних лица. У сваком случају, правни положај „друштвене заједнице“ без статуса правног лица и са таквим статусом, је суштински различит. Друштвене организације без статуса правног лица или у опште немају или имају веома ограничене могућности учешћа у правном промету и остваривања права пред државним органима (учешће у управном и судском поступку).

II. Верске организације као правна лица

Када претходно изложену општу теорију о правним лицима применимо на цркве, верске заједнице и друге верске организације, постаје јасно да њима никако није све једно да ли ће имати статус правних лица и која врста правног лица ће бити.

Устав Републике Србије у чл. 44. означава заједнице преко којих се остварује колективна слобода вероисповести као „цркве и верске заједнице“.[410] Њихов општи уставно-правни положај је означен речима: „равноправне“, „одвојене од државе“, „слободне“.

Цркве и верске заједнице су *равноправне* како пред државом (чл. 44. ст. 1) тако и међусобно (чл. 44. ст. 2 – равноправност у аутономним стварима). Гарантовање равноправности значи једнакост и забрану дискриминације. Пред Уставом и законом сви су једнаки, и свако има право на једнаку законску заштиту, без дискриминације (чл. 21. ст. 1. и 2. Устава Србије). Вероисповест не може да буде разлог за дискриминацију, било непосредну или посредну (чл. 21. ст. 3. Устава). Равноправност се испољава и кроз једнаку заштиту права пред судовима и другим државним органима, имаоцима јавних овлашћења и органима аутономне покрајине и јединице локалне самоуправе (чл. 36. ст. 1. Устава Србије).

Цркве и верске заједнице су *одвојене од државе* (чл. 11. ст. 2. и чл. 44. ст. 1. Устава Србије) у смислу њихове стриктне одвојености, што, међутим, не значи и да су цркве и верске заједнице изван државног правног поретка[411] или да држава не може да остварује никакву сарадњу са црквама и верским заједницама.[412]

Цркве и верске заједнице су *слободне* у смислу самосталног уређивања и управљања својим пословима (аутономија цркава и верских заједница), с тим да остваривање те слободе мора да остане у границама утврђеним законом (чл. 44. ст. 2. Устава).

Са уставно-правног становишта, за правни положај цркава и верских заједница од значаја је и одредба чл. 16. ст. 2. Устава Србије, према којој су општеприхваћена правила међународног права и потврђени међународни уговори саставни део правног поретка Републике Србије и непосредно се примењују.

Правни положај цркава и верских заједница је у функцији остваривања уставне гаранције слободе мисли, савести и вероисповести из чл. 43. Устава Србије. Из формулација чл. 11, 43. и 44. Устава Србије произилази да се „друштвене заједнице“ које се оснивају ради остваривања слободе вероисповести могу образовати у друштвеном и правном облику цркава и верских заједница. Због уставне гаранције њихове равноправности пред државом, њихов правни положај мора бити исти, што подразумева и да морају бити иста врста правних лица.

Законско уређење правног положаја цркава и верских заједница у Републици Србији ближе је уређено Законом о црквама и верским заједницама (ЗЦВЗ). Сходно чл. 4. ЗЦВЗ, „субјекти верске слободе“ у Републици Србији, у смислу остваривање слободе вероисповести или верског уверења, су: „традиционалне цркве“, „традиционалне верске заједнице“,

---

[410] Када су се 51 члан Парламента Украјине обратили Уставном суду да протумачи значење речи „цркве“ у светлу фразе „цркве и верске организације у Украјини су одвојене од Државе, и школе од цркве“, Уставни суд је 5. јуна 2002. године у својој одлуци констатовао да појмови „цркве“ и „верске организације“ имају аналогно значење.

[411] Правни поредак у Републици Србији је јединствен и владавина права је основна претпоставка Устава (чл. 3. ст. 1. и чл. 4. ст. 1. Устава)

[412] Већ сам Устав у чл. 44. ст. 2. упућује на то да се аутономија цркава и верских заједница остварује у складу са законом, а преплитање „надлежности“ државе и цркава и верских заједница посредно произилази и из уставне гаранције права родитеља и законских старалаца да својој деци обезбеде верско образовање у складу са својим уверењима (чл. 43. ст. 5) и гарантовања права на приговор савести (чл. 45. ст. 1).

„конфесионалне заједнице“, „друге веске организације (верске организације у ужем смислу)“. Све оне би, пак, могле да се обухвате појмом „верске организације (у ширем смислу)“.

Традиционалне цркве су: Српска Православна Црква, Римокатоличка Црква, Словачка Евангеличка Црква а. в., Реформатска Хришћанска Црква и Евангеличка Хришћанска Црква а. в. (чл. 10. ст. 1. ЗЦВЗ)

Традиционалне верске заједнице су Исламска верска заједница и Јеврејска верска заједница (чл. 10. ст. 2. ЗЦВЗ)

Конфесионалне заједнице су све оне цркве и верске организације чији правни статус је био регулисан пријавом у складу са Законом о правном положају верских заједница („Службени лист ФНРЈ“, број 22/1953) и Законом о правном положају верских заједница („Службени гласник СРС“, број 44/1977) – (чл. 16. ЗЦВЗ).

Верске организације у ужем смислу су све друге верске организације, односно све верске организације које нису традиционалне цркве или верске заједнице или конфесионалне заједнице онако како их ЗЦВЗ дефинише. У пракси се обично мисли на различите новопротестантске мале верске заједнице, нове религиозне покрете, прооријенталне култова, и различите алтернативне верске заједнице потекле из хришћанства.[413]

Традиционалне цркве и верске заједнице имају статус правног лица на основу самог Закона о црквама и верским заједницама. Њима је чл. 11–15. ЗЦВЗ признат континуитет правног субјективитета који су стекле према прописима наведеним у чл. 11–15. ЗЦВЗ. Конфесионалне заједнице и друге верске организације стичу статус правног лица уписом у Регистар цркава и верских заједница, који води Министарство вера. Статус правног лица има црква, односно верска заједница као целина. Међутим, на основу одлуке надлежне верске власти, статус правног лица могу стећи, уписом у Регистар цркава и верских заједница, и поједини делови (организационе јединице и установе) цркве, односно верске заједнице (чл. 9. ст. 2. ЗЦВЗ). Одлука надлежног органа цркве, односно верске заједнице да се одређеној организационој јединици или установи омогући стицање статуса правног лица мора се темељити на аутономним прописима. У највишим прописима цркава и верских заједница налазимо такве прописе:

- Према члану 5. Устава СПЦ: „(1) У Српској православној цркви правна су лица: Патријаршија, епархије, црквене општине, манастири, задужбине, самосталне установе или такви фондови и према црквеној намени, поједини храмови. (2) Ова правна лица способна су да по прописима закона стичу и држе како покретна тако и непокретна добра, и врше сва права и обавезе које им као таквима припадају“.
- Питање стицања статуса правног лица у Католичког цркви је регулисано канонима 114–116. Законика канонског права Католичке цркве из 1983. године. Према Кан. 114.: „§ 1. Правна лица, то јест скупности (заједнице) било особа било ствари усмерене према сврси саобразној послању Цркве, која надилази сврху појединаца, оснивају се или по самом правном пропису или по посебном допуштењу меродавне власти које је дато одлуком. § 2. Сврхе о којима се говори у §1. су оне које се односе на дела побожности, апостолата или добротворности било духовне било времените. § 3. Меродавна црквена власт нека даде правни субјективитет само оним скупностима особа или ствари које уистину настоје око корисне сврхе и које, кад се све просуди, имају средства за која се предвиђа да би могла бити довољна да се постигне постављена сврха“. Према Кан. 115: „§ 1. Правна лица у Цркви јесу или скупности особа или скупности ствари. § 2. Скупност особа, која се у сваком случају може основати само од барем трију особа, јест зборна, ако њезину делатност одређују чланови заједничким доношењем одлука, било с једнаким било с неједнаким правом, према одредби права и статута; иначе је незборна. § 3. Скупност ствари или самостална задужбина састоји се од добара или ствари, било духовних било тварних, а њом, према одредби права и статута, управља једна или више физичких особа или збор особа“. Према Кан. 116: “§ 1. Јавноправна лица јесу скупности особа или ствари које је основала меродавна црквена власт да у границама које су им одређене у име Цркве обављају, према одредби правних прописа, свој задатак који им је поверен ради општег добра; остале су правне особе приватне. § 2. Јавноправна лица добијају свој субјективитет или по самом праву или по посебној одлуци меродавне власти којом се изричито даје субјективитет; приватноправна лица добијају овај субјективитет само по

[413] „PREGLED RS“, бр. 2/2007

посебној одлуци меродавне власти којом се изричито даје тај субјективитет. Коначно, према Кан. 117: „Ниједна скупност особа или ствари која намерава добити правни субјективитет не може је стећи осим ако меродавна власт одобри њезин статут“.

- Према члану 20. Устава Исламске заједнице Србије: „Врховни Сабор Исламске заједнице Србије утврђује које организационе јединице, органи и установе Исламске заједнице Србије имају својство правног лица“.

Већ на први поглед је очигледно за ЗЦВЗ користи потпуно другачију терминологију него Устав Србије (и претходни важећи). Разлог није ни мало случајан и везан је суштински различит правни положај традиционалних цркава и верских заједница у односу на конфесионалне заједнице и друге верске организације у две тачке: 1) традиционалним црквама и верским заједницама се признаје правни субјективитет (и тиме статус правног лица) на основу самог закона (чл. 11–15. ЗЦВЗ), док конфесионалне заједнице и друге верске организације морају бити регистроване у складу са ЗЦВЗ да би имале својство правног лица (чл. 9. ст. 1. и чл. 20. ст. 6. ЗЦВЗ); 2) традиционалне цркве и веске заједнице подносе само пријаву за упис у Регистар цркава и верских заједница док све друге верске организације подносе захтев за упис у регистар (чл. 18. ст. 2. ЗЦВЗ).[414] Иако би се из формулације чл. 9. ст. 1. на први поглед могло закључити да све организације стичу својство правног лица тек уписом у Регистар цркава и верских заједница, из чл. 11–15. и чл. 20. ЗЦВЗ (решење о упису у Регистар се доноси само по захтеву за упис) јасно је да је упис у Регистар традиционалних цркава и верских заједница само декларативне природе, док за све друге верске организације има, у погледу стицања својства правног лица, конститутивни карактер. Из ове „почетне“ разлике произилази и разлика у погледу „трајности“ статуса. Традиционалне цркве и верске заједнице могу изгубити правни субјективитет (статус правног лица) само променом Закона о црквама и верским заједницама, а све друге верске организације могу изгубити статус самим решењем Министарства вера о брисању из Регистра (чл. 22. ЗЦВЗ). С обзиром да ЗЦВЗ нити допушта нити утврђује критеријуме и поступак за стицање неког од утврђених статуса, може се констатовати да Закон о црквама и верским заједницама није обезбедио равноправан третман свих цркава и верских заједница у Републици Србији, како је то прописано чл. 44. ст. 1. Устава.

Издвајање традиционалних цркава и верских заједница у посебну групу има значајне правне последице. Подела на „традиционалне цркве и верске заједнице“ и остале верске организације ушла је у законе о основном и средњем образовању, као правна основа за давање традиционалним црквама и верским заједницама права која немају друге верске организације. Према Закону о основној школи[415]:

- Наставни план и програм верске наставе споразумно доносе министар просвете и министар вера, на усаглашени предлог традиционалних цркава и верских заједница (Српска православна црква, Исламска заједница, Католичка црква, Словачка евангеличка црква а. в, Јеврејска заједница, Реформатска хришћанска црква и Евангеличка хришћанска црква а. в.), у складу са законом (чл. 20. ст. 2);
- Влада Републике Србије образује комисију за усаглашавање предлога програма верске наставе традиционалних цркава и верских заједница, предлога уџбеника и других наставних средстава, за давање мишљења министру просвете у поступку избора просветних саветника за верску наставу и за праћење организовања и остваривања програма верске наставе (чл. 20. ст. 3);
- Уџбенике и друга наставна средства за верску наставу одобрава министар просвете на усаглашени предлог традиционалних цркава и верских заједница, у складу са законом. (чл. 23. ст. 2);
- Министар просвете утврђује, на заједнички предлог Министарства вера и традиционалних цркава и верских заједница, критеријуме и начин оцењивања ученика који похађа верску наставу (чл. 48. ст. 4);
- Врсту стручне спреме наставника верске наставе утврђује министар просвете на заједнички предлог Министарства вера и традиционалних цркава и верских заједница (чл. 67. ст. 4);

[414] Опште је познато да употреба различите терминологије и нема смисла ако се иза ње не крије различита „суштина“.
[415] "Сл. Гласник РС“, бр. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 66/94, 22/02, 62/03.

- Листу наставника верске наставе утврђује министар просвете на предлог традиционалних цркава и верских заједница (чл. 67. ст. 5);
- Наставника верске наставе упућује у школу традиционална црква и верска заједница са утврђене листе за сваку школску годину (чл. 67. ст. 6).

Слично је и према Закону о средњој школи**:**[416]

- Наставни план и програм верске наставе споразумно доносе министар просвете и спорта (у даљем тексту: министар просвете) и министар вера, на усаглашени предлог традиционалних цркава и верских заједница (Српска православна црква, Исламска заједница, Католичка црква, Словачка евангеличка црква а. в, Јеврејска заједница, Реформатска хришћанска црква и Евангеличка хришћанска црква а. в.), у складу са законом (чл. 24. ст. 2);
- Влада Републике Србије образује комисију за усаглашавање предлога програма верске наставе традиционалних цркава и верских заједница, предлога уџбеника и других наставних средстава, за давање мишљења министру просвете у поступку избора просветних саветника за верску наставу и за праћење организовања и остваривања програма верске наставе (чл. 24. ст. 3);
- Уџбенике и друга наставна средства за верску наставу одобрава министар просвете на усаглашени предлог традиционалних цркава и верских заједница, у складу са законом (чл. 25. ст. 2);
- Министар просвете, на заједнички предлог Министарства вера и традиционалних цркава и верских заједница, утврђује критеријуме и начин оцењивања ученика који похађа верску наставу.(чл. 48. ст. 5).

Претходном треба додати и одредбе Закона о основама система образовања и васпитања[417]:

- Изборни део наставног плана и програма обухвата изборне предмете и садржаје програма по нивоима и врстама образовања од којих ученик обавезно бира један или више предмета према својим склоностима. Један од обавезних изборних предмета је верска настава или грађанско васпитање (чл. 69. ст. 6), Ученик који се определио за један од два изборна предмета верску наставу или грађанско васпитање, изабрани предмет задржава до краја започетог циклуса основног, односно до краја стицања средњег образовања и васпитања (чл. 69. ст. 7);
- Врсту образовања наставника верске наставе у школи, на заједнички предлог министарства надлежног за послове вера и традиционалних цркава и верских заједница - прописује министар (чл. 110. ст. 5).

Претходним набрајањима није затворен круг свих организационих облика и правних статуса за верске организације у Републици Србији, бар онако како Министарство вера разуме Устав и Закон о црквама и верским заједницама. Да би се разумело о чему говоримо прво треба имати у виду одредбе чл. 7. ст. 6. и 7. Правилника о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница:

- „Верска организација може вршити своје делатности на основу легализације стечене пријавом по раније важећим законима и прописима у овој области, без обавезе да се упише у Регистар, под условом да њена делатност није ограничена чланом 3. Закона.[418]
- Верска организација која нема пријаву и која не жели да се упише у Регистар ужива верске слободе на основу Устава и међународних конвенција о људским правима и слободи вероисповедања, у складу са чл. 1, 2. и 5. Закона, осим ако је њено деловање у супротности са чланом 3. Закона.[419]“

---

[416] "Службени гласник Републике Србије" бр. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 24/96, 23/2002, 62/2003 и 64/2003; Ученик је обавезан да приликом уписа у први и сваки наредни разред школе изабере између верске наставе и предмета етичко-хуманистичког садржаја. Предмет који је ученик изабрао обавезан је за ученика у тој школској години. (чл. 27. ст. 4-5).

[417] Закон је објављен у "Службеном гласнику РС" бр. 62/2003 и 64/2003), а ступио је на снагу 25.05.2003. године

[418] Мисли се на конфесионалне заједнице из чл. 16. ЗЦВЗ

[419] Мисли се на верске организације, или боље рећи верске групе, без статуса правног лица и верске организације које би се уписале у регистар удружења грађана.

Ствари постају још јасније ако се погледају *објашњења дата на сајту Министарства вера*:

- „Устав Републике Србије не гарантује ни једној цркви и верској заједници да ће бити регистрована, нити им намеће обавезу да се региструју. Устав се не бави питањем регистрације него јемчи верске слободе. Закон о црквама и верским заједницама је обезбедио потпуну слободу вероисповести тако што је грађанима зајемчио слободу удруживања и јавног окупљања ради испољавања верских убеђења, слободу приступања црквама и верским заједницама и право сваког човека да се не изјашњава о својој вероисповести и верским уверењима или њиховом непостојању... Регистрација је акт којим држава признаје неку цркву или верску заједницу и омогућава јој да ужива права прописана Законом о црквама и верским заједницама. Верске организације које нису регистроване нису самим тим забрањене. По Закону, једино суд може забранити делатност неке верске организације...“[420]
- „Верске организације у Србији нису обавезне да се региструју. На основу Устава, Закона о црквама и верским заједницама, као и на основу међународних резолуција и конвенција, оне слободно могу да делују и без формалне регистрације. Верске организације које желе да се региструју могу то учинити на три начина: а) на основу Закона о црквама и верским заједницама, б) признавањем пријава о регистрацији које су стечене на основу ранијег Закона о правном положају верских заједница, како је предвиђено Правилником о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница, и в) на основу Закона о удружењима... Одређен број верских организација у Србији слободно ужива статус легитимне заједнице на основу права стечених по раније важећем Закону о правном положају верских заједница, као и на основу Закона о удружењима.“ На питање: „Да ли верске организације могу да се региструју као невладине организације на основу Закона о удружењима?“, Министарство вера је одговорило: „Да, под истим условима као и сва друга удружења грађана и невладине организације.“[421]

Овакви ставови Министарства вера су добили и своју практичну димензију управо у случају регистрације Јеховиних сведока. У Допису Министарства вера бр: 080–00–08/2006–02 од 15. 12.2006. године, упућеном подносиоцу захтева за упис у Регистар„„Јеховини сведоци хришћанска верска заједница Београд“, којим су обавештени да не могу бити уписани у Регистар, каже се:

> „Хришћанску заједницу Јеховини сведоци можете регистровати у Министарству за државну управу, по Закону о удружењима, а на основу Устава Републике Србије, Закона о црквама и верским заједницама и Правилника о садржини и начину вођења Регистра можете слободно исповедати своје учење и без регистрације, као и на основу раније пријаве у Министарству унутрашњих послова уколико такву пријаву поседујете.“

Слични ставови су поновљени и у каснијој комуникацији Министарства вера и Јеховиних сведока. Дана 21. 9. 2007. години Јеховини сведоци су упутили Министру вера г. Наумову следеће садржине: „На састанку одржаном дана 18.07.2007. године у просторијама Министарства вера од стране Вашег специјалног саветника, г. др. Милана Радуловића добили смо објашњење у вези нашег садашњег статуса. Из тог разлога Вас најљубазније молимо да од стране Министарства вера добијемо писмени доказ да се можемо сматрати регистрованом верском заједницом по раније важећим прописима, да имамо признат статус, као и да се можемо сматрати познатом верском заједницом у Србији (званично од 1953. године’) у складу са чл. 16. Закона о црквама и верским заједницама и чл. 7. ст. 6. Правилника о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница. Овај доказ нам је потребан ради регулисања наших права у комуникацији и пословању са различитим владиним и другим институцијама.“. Министарство вера је на ову молбу одговорило 2. 10. 2007 (бр. 080–00–39/2007–01), а у допису је стајало:

> „На основу молбе Хришћанске верске заједнице Јеховини сведоци, од 21. 09. 2007. године, да им се изда писмени доказ о правном положају, Министарство вера даје следеће мишљење.

[420] www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=175&Itemid=79
[421] www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=173&Itemid=79

Закон о црквама и верским заједницама („Службени гласник РС“, бр. 36/2006) не прописује обавезу да се верске организације региструју.. Хришћанска верска заједница Јеховини сведоци није регистрована по овом Закону. Правилник о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница („Службени гласник РС“, бр. 64/2006) у члану 7. став 6. прописује: „Верска организација може вршити своје делатности на основу легализације стечене пријавом по раније важећим законима и прописима у овој области, без обавезе да се упише у Регистар, под условом да њена делатност није ограничена чланом 3. Закона." Верска заједница Јеховини сведоци има статус легалне верске организације на основу пријаве по Закону о правном положају верских заједница из 1953. и 1977. године. Ово мишљење се даје у сврху „регулисања права Хришћанске верске заједнице Јеховини сведоци у комуникацији и пословању са различитим владиним и другим институцијама“, како је наведено у молби упућеној Министарству вера.“

Дакле, према становишту Министарства вера, у Републици Србији поред традиционалних цркава и верских заједница, конфесионалних заједница и верских организација уписаних у Регистар код Министарства вера правно постоје, додатно, и: 1) нерегистроване верске организације без статуса правног лица; 2) конфесионалне заједнице које нису уписане у Регистар код Министарства вера али су „легалне“ верске организација (како ми разумемо, имају статус правног лица) на основу пријава поднетих у складу са ранијим прописима из чл. 16. ЗЦВЗ; 3) верска удружења уписана у Регистар удружења који води Министарство за државну управу. Конфесионалне заједнице и друге верске организације (осим традиционалних цркава и верских заједница) могу потпуно слободно да бирају један од четири могућа правна статуса, с тим да било који статус изаберу ничим није ограничена слобода вероисповести чланова и међусобна равноправност цркава и верских заједница. Оваква тумачења прописа од стране Министарства вера била су од великог значаја не само са случај уписа у Регистар Јеховиних сведока него и Епархије Црногорске православне цркве за Србију него и неких других верских организација.

Ми сматрамо да је такав приступ законски неутемељен и да управо доводи до фактичке и правне неравноправности појединих верских заједница и угрожава остваривање уставне гаранције слободе вероисповести. Несигурност и недоследност у правном положају верских организација тиче се: 1) положаја њихових органа; 2) њихових функционера; 3) њихових имовинских права; 4) њихових права у управном и судском поступку. Два су основна разлога оваквог нашег става: 1) директна несагласност са Законом о црквама и верским заједницама, и 2) несагласност са прописима о удружењима грађана.

1. Могућност постојања нерегистрованих верских организација?

Министарство вера је потпуно у праву када констатује да не постоји законска обавеза за верске организације да се упишу у Регистар који води Министарство вера, и тиме стекну статус правног лица. Тиме, међутим, оне битно ограничавају своје могућности за деловање. Пошто нису правни субјекти, не могу „самостално“ ни да учествују у правном промету. Немају своју имовину, одговорност за обавезе погађа и приватну имовину чланова, немају никакве пореске олакшице, не могу „на своје“ име да купују и граде верске објекте, не могу да отворе „свој“ жиро рачун. Шта више, оне немају ни статус „верске организације“ у смислу Закона о црквама и верским заједницама, па не могу ни да делују у складу са тим законом нити да уживају повластице од стране државе и јединица локалне самоуправе. Њихов правни положај је најближи грађанско-правном статусу ортаклука. Управо због тога, и Предлог закона о удружењима Србије из јула 2008. године упућује на такав правни статус нерегистрованих удружења: „На удружења која немају својство правног лица, сходно се примењују правна правила о грађанском ортаклуку, осим ако овим законом није другачије одређено“ (чл. 2. ст. 3).

Нерегистроване верске организације не могу имати право својине на покретним и непокретним стварима, јер према чл. 1. Закона о основама својинско правних односа[422], то право могу имати само физичка и правна лица.

[422] [422] „Сл. лист СФРЈ“, бр. 6/80 и 36/90, и „Сл. лист СРЈ“, бр. 29/96.

Нерегистроване верске организације имају веома ограничене могућности да примају донације и хуманитарну помоћ из иностранства. Према чл. 1. ст. 1. Закона о донацијама и хуманитарној помоћи, оне би се могле сматрати као „друге организације и заједнице које не остварују добит“, и као такве могу примати донације и хуманитарну помоћ. Међутим, да би биле ослобођене царина, других увозних дажбина и такси које се плаћају приликом увоза робе која је предмет донације и хуманитарне помоћи, оне морају, уз захтев за ослобођење, да поднесу царинарници „извод из регистра, или други доказ“ да се баве верском делатношћу (чл. 6 ст. 1. тач. 2. и 3). Осим тога, прималац донације и помоћи обавезан је да девизе примљене по основу донације и хуманитарне помоћи држи „на свом девизном рачуну код овлашћене банке“. Верска организација која нема статус правног лица, као што нема „своју“ имовину, нема ни „свој“ девизни рачун. За отварање девизног пословног рачуна, наше банке траже од организације копију решења о упису у надлежни регистар и извод из пореске евиденције о пореском броју (ПИБ).

Посебно значајно питање је да ли нерегистрована верска заједница, односно верска заједница без својства правног лица може бити странка у судском поступку, и тиме остваривати судску заштиту заједнице. Ако не може, онда је неоснован аргумент Министарства вера да верска заједница која није „призната“, односно којој је одбијен захтев за упис у Регистар ничим није угрожена у остваривању слободе вероисповести. Европски суд за људска права је у више случајева констатовао да се чл. 9. ЕКЉП мора увек посматрати и у вези са чл. 6 (право на правично суђење). Тако је, на пример, Суд у случају Митрополијска црква Бесарабије против Молдавије истакао:

> „Поред тога, један од начина примене права на испољавање своје вере, посебно за верску заједницу, у њеној колективној димензији, јесте могућност да се обезбеди судска заштита заједнице, њених чланова и имовине, тако да се члан 9 мора посматрати не само у светлу члана 11, већ такође у светлу члана 6 (види, мутатис мутандис. случајеве Сидиропоулос и други против Грчке од 10. јула 1998. године, Извештај 1998-IV, стр. 1614, став 40, и Католичка црква Каније против Грчке од 16. децембра 1997. године, Извештај 1997-VIII, стр. 2857, ставови 33 и 40^1 и Извештај Комисије, стр. 2867, ставови 48–49).“

Према чл 73. ст. 1. и 2. Закона о парничном поступку, странка у поступку може бити свако физичко и правно лице, али се посебним прописом одређује ко осим физичких и правних лица може бити странка у поступку. Нерегистрована верска заједница није ни физичко ни правно лице, а Законом о црквама и верским заједницама није одређено да може бити странка у парничном поступку. Закон о парничном поступку, међутим, предвиђа један изузетак када суд може признати страначку способност организацији која не испуњава услове из чл. 73. ст. 1. и 2. Наиме, према чл. 73. ст. 3: „Парнични суд може, изузетно с правним дејством у одређеној парници, признати својство странке и оним облицима удруживања и организовања који немају страначку способност у смислу ст. 1. и 2. овог члана ако утврди да, с обзиром на предмет спора, у суштини испуњавају битне услове за стицање страначке способности, а нарочито ако располажу имовином на којој се може спровести извршење“.[423] За верске заједнице без својства правног лица ова могућност је веома ограничена и тешко се може рећи да сигурно имају обезбеђену судску заштиту. Прво, одлука суда важи само за конкретан предмет, други суд може али и не мора верској заједници признати страначку способност, и коначно верска заједница нема „своју“ имовину на којој се може спровести извршење.

Сличне одредбе постоје и у Закону о ванпарничном поступку (чл. 2. ст. 1. и 3. ст. 3).

Када је у питању управни поступак, према чл. 40. ст. 2. Закона о општем управном поступку, државни орган, организација, насеље, група лица и др. који немају својство правног лица, могу бити странке ако могу бити носиоци права и обавеза или правних интереса о којима се решава у поступку. Самим тим, ова одредба важи и за нерегистроване верске организације.

2. Правни статус конфесионалних заједница које нису уписане у Регистар цркава и верских заједница?

Већ смо рекли да се под конфесионалним заједницама подразумевају цркве и верске организације које су постојале према Закону о правном положају верских заједница

[423] Против решења суда којим се признаје својство странке у парници није дозвољена посебна жалба (чл. 73. ст. 4. ЗПП).

(„Службени лист ФНРЈ“, број 22/1953) и Закону о правном положају верских заједница („Службени гласник СРС“, број 44/1977). Према чл. 8. Закона о правном положају верских заједница ФНРЈ, и чл. 8. ст. 1. Закона о правном положају верских заједница СРС, верске заједнице и њихови одговарајући органи су били правна лица по грађанском праву. На основу уставног амандмана XXXXИ на устав СФРЈ, 31. децембра 1971. године престао је да важи Закон о правном положају верских заједница ФНРЈ. Република Србија је донела свој Закон о правном положају верских заједница 1977. године, и он је највећим делом одговарао ранијем закону ФНРЈ. Међутим, с обзиром да овај закон није био усаглашен са Уставом Србије, донетим 28. 9. 1990. године, Скупштина Србије је тај Закон ставила ван снаге посебним законом који је објављен у „Сл. гласнику РС“, бр. 18/1993. Закон о правном положају верских заједница је једноставно стављен ван снаге, без икаквих прелазних одредби. Тако је престало важење закона, а да ништа није речено какав је правни положај верских заједница које су до тада стекле статус правног лица. Тако је настала правна празнина, која је трајала све до доношења Закона о црквама и верским заједницама 2006. године. Из чињенице да су верске заједнице (конфесионалне заједнице) имале раније статус правног лица, у пракси је прихваћен став да те верске заједнице имају и даље статус правног лица. Став Министарства вера да су конфесионалне заједнице и даље „легалне“ организације, темељи се управо на овој логици.

Међутим, да ли се такав став Министарства вера, који је нашао свој израз и у одредби чл. 7. ст. 6. Правилника о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница, темељи на Закону о црквама и верским заједницама. Најпре треба указати на озбиљну правну грешку у самом Закону о црквама и верским заједницама. Наиме, чл. 16. ЗЦВЗ одређује конфесионалне заједнице као оне цркве и верске организације „чији правни статус је био регулисан пријавом“ у складу са наведеним законима ФНРЈ и СР Србије. Из такве формулације произилази да је правни статус, који логички обухвата и правни субјективитет конфесионалних заједница (статус правног лица), био везан за „пријаву“ надлежном државном органу, те да се статус правног лица стицао подношењем пријаве. И то како по Закону о правном положају верских заједница ФНРЈ тако и по истоименом закону СР Србије. То је, међутим, потпуно нетачно. Закон о правном положају верских заједница ФНРЈ, који је усвојен 22. маја 1953. године, није прописивао подношење било какве пријаве државним органима од стране верске заједнице, нити вођење било каквог регистра верских заједница. Према чл. 2, грађани су могли слободно оснивати верске заједнице, које су уживале једнака права и имале исти правни положај са свим другим верским заједницама. Самим оснивањем, верске заједнице и њихови одговарајући органи су постајали правна лица по грађанском праву (чл. 8) и за добијање правног субјективитета није био потребан било какав додатни акт. Иста ситуација постоји и према чл. 4. и 8. Закона о правном положају верских заједница СР Србије, који је усвојен 27. октобра 1977. године. Додуше, према чл. 7. ст. 1, верске заједнице су биле дужне да поднесу пријаву о оснивању општинском органу управе надлежном за унутрашње послове, али та пријава је била само евиденционог карактера. Закон из 1977. године није предвидео вођење било каквог регистра верских заједница нити је неподношење пријаве било прекршајно кажњиво. Дакле, правни статус конфесионалних заједница у Републици Србији 2006. године када је донет Закон о црквама и верским заједницама није био регулисан пријавом. Оне су се налазиле у правном вакуму јер су закони на основу којих су раније имале статус правног лица престали да важе – најкасније 1993. године.

Министарство вера је чланом 7. ст. 6. Правилника о садржини и начину вођења регистра цркава и верских заједница утврдило (или боље рећи, конституисало право) да конфесионална заједница може да врши „своје делатности на основу легализације стечене пријавом по раније важећим законима и прописима“. Интересантно је да Министарство вера у погледу примене чл. 7. ст. 6. Правилника не доноси никакво решење, не издаје чак ни потврди или уверење, већ једино, као што је то било у случају Јеховиних сведока, заинтересованој конфесионалној заједници даје „мишљење“ о њеном правном статусу. Разумљив је страх конфесионални заједница које нису уписане у Регистар код Министарства вера да их „мишљење“ неће заштити при могућим практичним проблемима у обављању њихове делатности, у свим оним случајевима када је обављање делатности везано за јасан правни статус. Шта ако се „супротна страна“ позове на чл. 9. ст. 1. или чл. 20. ст. 6. ЗЦВЗ и затражи од конфесионалне заједнице да предочи решење о упису у Регистар цркава и верских заједница (чл. 17. ЗЦВЗ)

Овде је битно уочити неколико проблема. Прво, према чл. 15. ст. 2. Закона о државној управи[424], Министарство вера доноси прописане правилнике, у циљу разраде појединих одредби закона, с тим да, сходно чл. 16. ст. 2. истог Закона, „не могу прописом одређивати своје или туђе надлежности, нити физичким и правним лицима установљавати права и обавезе које нису већ установљене законом.“. Закон о црквама и верским заједницама није утврдио право конфесионалних заједница да задрже правни субјективитет стечен по ранијим прописима, како је то, иначе, учинио за традиционалне цркве и верске заједнице. Шта више, Закон о црквама и верским заједницама у чл. 16. користи „прошло време“ у вези правног статуса конфесионалних заједница („чији је правни статус био регулисан пријавом...“). Друго, тачно је да конфесионалне заједнице не морају да поднесу захтев за упис у Регистар цркава и верских заједница. Закон није, чак, ни утврдио неки прелазни рок до када конфесионалне заједнице могу да поднесу захтев за упис у Регистар, што значи да је то у њиховој потпуној диспозицији. Међутим, чл. 9. ст. 1. ЗЦВЗ прописује: „Цркве и верске заједнице које су регистроване у складу са овим законом имају својство правног лица“.[425] Закључивањем аргументум а цонтрариа, произилази да конфесионалне заједнице које нису регистроване у складу са Законом о црквама и верским заједницама немају статус правног лица. Из чињенице да према ЗЦВЗ конфесионалне заједнице нису у систему пријаве већ у режиму захтева за упис у Регистар, као и из околности да ЗЦВЗ конфесионалне заједнице, у чл. 18. ст. 2. и чл. 20. ст. 6, изједначава у погледу регистрације и стицања статуса правног лица са свим другим верским организацијама (осим традиционалних цркава и верских заједница), произилази да је циљ законодавца био да регулише правни статус конфесионалних заједница путем уписа у Регистар цркава и верских заједница, а не да задржи стање према коме би конфесионалне заједнице биле „легалне“ на основу укинутих закона. Начело правне сигурности говори против такве „легалности“.[426] Осим тога, како су то цркве и верске заједнице равноправне пред законом (чл. 6. ст. 1. ЗЦВЗ) ако конфесионалне заједнице могу да задрже статус правног лица и статус верске организације и без уписа у Регистар цркава и верских заједница, а верске организације које су се након 1993. године организовале као верска удружења, губе статус верске организације ако се нису уписала у Регистар цркава и верских заједница (чл. 20. ст. 3. ЗЦВЗ). Верска удружења која се између 1993. године и 2006. године нису регистровала по прописима о удружењима никада нису ни стекла статус правног лица.[427] Овде управо не треба превидети одредбу чл. 20. ст. 3. ЗЦВЗ, јер какав је њен смисао (да „верско удружење“ које није уписано у Регистар нема статус верске организације), када верска организација може да постоји (додуше без статуса правног лица) и без било какве регистрације.[428] Коначно, ако конфесионалне заједнице задржавају статус правних лица и без упис у Регистар цркава и верских заједница, како тај статус у опште може да престане (укључујући и постојање разлога из чл. 3. ЗЦВЗ), ако сходно чл. 22. (у вези чл. 20. ст. 6) ЗЦВЗ, верска организација губи својство правног лица брисањем из Регистра цркава и верских заједница. Значи ли то да нерегистроване (код Министарства вера) конфесионалне заједнице никако не могу да изгубе статус правног лица, јер њихов правни статус није одређен ЗЦВЗ већ Законом о правном положају верских заједница који је престао да важи (па не важе ни одредбе тог закона о разлозима и начину губљења статуса правног лица), док регистроване конфесионалне заједнице могу да изгубе статус правног лица решењем Министарства вера, и без своје воље, у случајевима предвиђеним чл. 22. ЗЦВЗ. Такав неравноправан третман верских организација супротан је равноправности цркава и верских заједница (чл. 44. ст. 1. Устава Србије) и једнакости пред законом (чл. 6. ст. 1. ЗЦВЗ).

Из претходних разматрања произилази да је правни статус конфесионалних заједница и других верских организација које нису уписане у Регистар цркава и верских заједница у

[424] "Сл. гласник РС", бр. 79/2005 и 101/2007

[425] Сходно чл. 4, мисли се и на конфесионалне заједнице.

[426] Да се под „легалношћу“ подразумева статус правног лица произилази управо из допуштености постојања и рада нерегистрованих верских организација. У противном, верска организација која није „легална“ била би, логично, „нелегална“

[427] Према чл. 2. ст. 2. Предлога закона о удружењима из јула 2008. године, тај закон се и не примењује на цркве и верске заједнице, осим у питањима која нису регулисана ЗЦВЗ.

[428] По нашем мишљењу одредба чл. 20. ст. 3. ЗЦВЗ је супротна чл. 5. ст. 1. ЗЦВЗ, и слободи вероисповести из чл. 43. Устава Србије. Могло би да се разуме да је прописано да верско удружење које се не пререгиструје у прописаном року код Министарства вера губи статус правног лица, а не и статус верске организације.

најмању руку споран. Због тога оне имају оправдан интерес и право да буду уписане у Регистар цркава и верских заједница уколико испуњавају услове из чл. 18. ст. 2. ЗЦВЗ, а не постоје разлози који спречавају тај упис према чл. 20. 4. ЗЦВЗ. Њих никако не може да задовољи констатација Министарства вера да тиме што нису регистроване не значи и да су забрањене, кад је, с друге стране, суштински тачна констатација истог тог Министарства: „Регистрација је акт којим држава признаје неку цркву или верску заједницу и омогућава јој да ужива права прописана Законом о црквама и верским заједницама.“ Она верска организација која није уписана у Регистар цркава и верских заједница сигурно нема исти правни статус и не ужива иста права и обавеза као она која је регистрована.

На крају, чини нам се интересантним и да укажемо на став Министарства вера о томе које то организације из „верске“ сфере теже да буду верска удружења, као удружења грађана:

> „Али под појам секте у нашој јавности погрешно се подводе и псеудоверске групе, односно разне тајне заједнице, езотеријска и спиритуалистичка друштва, парапсихолошке и магијске радионице, као и надринаучне групе које примењују алтернативне и експерименталне психоаналитичке методе и које у терапији и психо-тренинзима понекад користе забрањене опијате. Те групе не налазе инспирацију и путоказ за човеков духовни живот ни у Светом Писму, ни у Талмуду ни у Курану. Њихова учења и делатности немају везе са религијом, поготово не са монотеизмом. Зато се такве групације не могу називати ни верским заједницама ни сектама. Оне се најчешће означавају једним недовољно прецизним појмом псеудоверске групе иако међу њима има и антирелигиозних и антихришћанских скупина, каква су нпр. сатанисти. Активности псеудоверских и антирелигиозних група су и у Србији као и свуда забрањене и кажњиве уколико оне својим делатностима угрожавају право на живот, здравље, имовину, као и право на лични и породични интегритет и права деце. Ако нису деструктивне, њихово деловање је заштићено и дозвољено универзалним декларацијама о слободи савести и слободи мишљења. Такве групе и друштва обично не делују илегално него се региструју као удружења грађана.“[429]

3. Могу ли верске организације бити регистроване према прописима о удружењима?

Веза између слободе вероисповести и слободе удруживања је несумњива и потврђена бројни одлукама Европског суда за људска права. Ту вези потврђује и сам Закон о црквама и верским заједницама када у чл. 5. ст. 1. утврђује: „Грађани имају слободу удруживања и јавног окупљања ради испољавања верских убеђења, у складу са Уставом и законом.“[430] Та веза се види и из члана 24: „На имовину цркве, верске заједнице или верске организације која је брисана из Регистра сходно се примењују прописи о удружењима.“ Повезаност слободе вероисповести и слободе удруживања обухвата и индивидуално и колективну компоненту слободе вероисповести. Цркве и верске заједнице по својој правној суштини нису ништа друго него посебна врста удружења, као што су то, на пример, и политичке странке и синдикати. Отуда се законима о удружењима и прописује да ће се његове одредбе применити и на цркве и верске заједнице у питањима која нису посебно регулисана законом којим је уређен њихов рад.

Према раније изложеним тумачењима Министарства вера, правни статус верске организације чији се упис у Регистар цркава и верских заједница одбије ничим није угрожен, не само зато што може да постоји и као нерегистрована веска организација већ може и да се региструју „у Министарству за државну управу, према Закону о удружењима“, „под истим условима као и сва друга удружења грађана и невладине организације“. Министарство вера је, међутим, превидело неколико битних чињеница када је у питању правни статус „верских удружења“.

Прво, у Републици Србији тренутно не постоји никакав Закон о удружењима, нити Министарство за државну управу тренутно води све регистре удружења. На дан 30. август

---

[429] www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=180&Itemid=79

[430] Члан 5. ст. 1. ЗЦВЗ је модификована одредбе из чл. 3. Нацрта савезног Закона о слободи вере из 2001. године. Том одредбом је било предвиђено: „Јемчи се слобода јавног окупљања због верских циљева. Јемчи се слобода удруживања у цркве и верске заједнице (у даљем тексту: верске заједнице) у складу са овим Законом“.

2008. године у Републици Србији правни статус и рад удружења (грађана) регулисан је са два закона: Закон о друштвеним организацијама и удружењима грађана („Службени гласник СРС“, бр. 24/82, 39/83, 17/84, 50/84, 45/85 и 12/89 и „Службени гласник РС“, бр. 53/93, 67/93 и 48/94) и Закон о удруживању грађана у удружења, друштвене организације и политичке организације које се оснивају за територију Социјалистичке Федеративне Републике Југославије („Службени лист СФРЈ“, број 42/90 и „Службени лист СРЈ“, бр. 24/94, 28/96 и 73/2000). Додуше, Влада Републике Србије је у јулу 2008. године упутила Скупштини на усвајање Предлог закона о удружењима, којим је утврђена надлежност Министарства за државну управу и аутономне покрајине за вођење регистра удружења, и предвиђен престанак важења ранијих прописа о удружењима. Када ће, међутим, тај Предлог бити усвојен, ко то може да каже, када је од 2003. године у Скупштину већ неколико пута слат такав Предлог и касније повлачен.

Према *Закону о удруживању грађана у удружења, друштвене организације и политичке организације које се оснивају за територију Социјалистичке Федеративне Републике Југославије,* грађани су могли са се слободно и добровољно повезују и удружују и у том циљу да оснивају удружења за територију СФРЈ, односно касније СРЈ и државну заједницу СЦГ. Закон предвиђа вођење Регистра удружења, друштвених организација и политичких организација које се оснивају за територију СФРЈ, и тај регистар је водио савезни орган управе надлежан за послове правосуђа и управе све до распада државне заједнице СЦГ. На основу Одлуке о сукцесији и преузимању надлежности од стране Србије, овај закон је и даље остао на снази, с тим да вођење регистра преузело Министарство за државну управу и локалну самоуправу. Међутим, у питању је обављање послова у вези већ уписаних удружења, док се упис нових удружења по овом Закону не би могао да врши јер више нису испуњени услови из чл. 1. Закона. Када је у питању правни положај удружења која су обухваћена овим Законом нарочито су важне следеће одредбе закона:

- удружење грађана може да оснује најмање десет грађана, који имају бирачко право (чл. 9);
- удружење се оснива на скупштини оснивача, на којој се доноси одлука о оснивању и статут (чл. 10);
- удружење је дужно да, у року од 30 дана од дана оснивања, поднесе пријаву за упис у регистар, и пре уписа у регистар нема право да делује (чл. 11);
- удружење је дужно да обавести регистарски орган о учлањењу у међународну организацију и о називу те међународне организације (чл. 12);
- регистарски орган неће извршити упис у регистар ако утврди да се удружење оснива ради остваривања циљева из чл. 2. закона и ако не испуњава друге услове утврђене законом (чл. 14);
- у случају измена и допуна статута, удружење је дужно да о томе обавести регистарски орган и достави измене и допуне статута и записник са седнице на којој су усвојене (чл. 15);
- удружење стиче својство правног лица уписом у регистар (чл. 4);
- назив и друге јавне ознаке удружења морају се јасно разликовати од назива и других јавних ознака других организација које су уписане или уредно пријављене за упис у регистар код надлежног органа (чл. 6);
- удружење престаје и брише се из регистра: одлуком органа утврђеног статутом удружења; ако се број чланова удружења смањи испод броја одређеног за његово оснивање; ако је удружењу забрањен рад из законом (чл. 20) утврђених разлога; ако се утврди да је удружење престало са радом за време друже од годину дана (чл. 18);
- удружење које почне да делује пре уписа у регистар подлеже прекршајној одговорности (чл. 22. ст. 1. тач. 3).

Закон о друштвеним организацијама и удружењима грађана Републике Србије донет је још 1982. године и, иако је још на снази, у својим битним карактеристикама је супротан Уставу Србије. Оснивање и деловање удружења грађана јесте по овом закону допуштено, али се она третирају као „нужно зло“ уз друштвене организације. Законом је предвиђено постојање Регистра друштвених организација и удружења грађана, који води општински орган Министарства унутрашњих послова на чијој се територији налази седиште удружења.[431] Када је

[431] Према чл. 12. Закона о министарствима ("Сл. гласник РС", бр. 65/2008), Министарство за државну управу и локалну самоуправу обавља послове „државне управе који се односе на... политичко и друго организовање“. Све до доношења новог Закона о удружењима, Министарство за унутрашње послове је и

у питању правни положај удружења која су обухваћена овим Законом нарочито су важне следеће одредбе закона:

- Грађани се удружују у удружења грађана у циљу развијања личних склоности и стваралаштва у друштвеним, хуманитарним, социјалним, привредним, техничким, научним, културним, образовно-васпитним, спортским и другим активностима, које се остварују у организацијама удруженог рада, месним заједницама и друштвено-политичким заједницама (чл. 4);[432]
- Грађани под једнаким условима, утврђеним статутом, могу постати чланови удружења грађана (чл. 6);
- Удружење грађана може да врши само оне активности којима се остварују циљеви и задаци утврђени њиховим статутом (чл. 8);
- Удружење грађана и савез удружења грађана су грађанска правна лица. Својство правног лица удружење грађана и њихови савези, стичу даном уписа у регистар (чл. 10);
- Удружењем грађана управљају ...грађани - чланови, одлучивањем на зборовима и другим облицима личног изјашњавања и путем делегата у органима тих организација и удружења. Управљање ...удружењем грађана мора бити утврђено тако да ... грађани што непосредније остварују своја права и интересе и да врше контролу над радом органа у тој организацији (чл. 11);
- Орган управљања у удружењу грађана бира се на делегатским основама и има права, дужности и одговорности утврђене статутом или другим актом о оснивању удружења. Мандат чланова органа у удружењу грађана и начин њиховог избора утврђује се статутом (чл. 12);
- Организација, састав и начин рада колективних органа у удружењу грађана уређују се тако да се обезбеђује равноправност чланова тих органа у остваривању њихових права, дужности и одговорности (чл. 13);
- Ради што потпунијег остваривања циљева и задатака и непосреднијег остваривања својих права и обавеза, грађани могу, у оквиру удружења грађана, да организују подружнице, активе, клубове, секције и друге облике унутрашње организације, као и делове те организације и удружења. Статутом удружења грађана може се предвидети да поједини делови ... удружења, организовани у смислу става 1. овог члана, имају својство правног лица, ако у њима чланови остварују одређена права, обавезе и одговорности и располажу средствима (чл. 14);
- Удружења грађана могу да стичу и користе средства и њима располажу за извршење послова којима се остварују циљеви и задаци који су утврђени статутом удружења (чл. 15);
- Органи удружења грађана су дужни да обезбеде редовно и благовремено обавештавање чланова ... удружења о свим значајним питањима остваривања циљева и задатака, која су од интереса за остваривање права чланова и одлучивање (чл. 20);
- Удружења грађана имају статуте, а могу имати и друге опште акте којима се уређују питања унутрашње организације рада и међусобни односи чланова удружења. Статут удружења доносе чланови личним изјашњавањем (чл. 21);
- Рад удружења грађана је јаван. Органи удружења грађана су дужни да обезбеде такав начин рада који ће да омогући увид у остваривање циљева удружења у њихову активност и коришћење средстава (чл. 22);
- Удружење грађана и њихови савези обавезно се уписују у регистар. У регистар се уписују и делови удружења грађана за које је статутом предвиђено да имају својство правног лица (чл. 23);
- Удружење грађана и њихови савези могу да се учлањују у сродне међународне организације и удружења, ако је то предвиђено статутом удружења грађана и ако се

даље надлежно за вођење регистра удружења, што се види и из одредбе Предлога закона о удружењима којом је предвиђено да ће МУП предати Министарству за државну управу и локалну самоуправу књиге регистра након ступања на снагу Закона о удружењима.

[432] Колико је нама познато, општински органи МУП-а су управо у овом члану видели препреку за упис верских удружења у Регистар друштвених организација и удружења грађана.

то не противи интересима земље. Удружење грађана су дужни да учлањивање у међународну организацију и удружење пријаве органу управе код кога су регистровани одмах, а најдоцније у року од 15 дана, ради уписа у регистар (чл. 24);

- На удружења грађана и њихове савезе чији је рад уређен посебним законима, примењују се одредбе Закона о друштвеним организацијама и удружењима грађана у питањима која нису уређена тим законима (чл. 26);
- Удружење грађана може да оснује најмање 10 грађана. Оснивачи удружења грађана не могу бити лица према којима је изречена мера безбедности забране јавног иступања, ни лица осуђена за кривична дела или на одређене казне које имају за правну последицу осуду забране учествовања у оснивању удружења, док та мера односно последица, траје (чл. 27. и 28);
- Не може да се оснује, односно забраниће се рад удружења грађана, ако се слобода удруживања користи ради: рушења основа социјалистичког самоуправног демократског уређења утврђеног уставом; угрожавања независности земље; кршења уставом зајемчених слобода и права човека и грађанина; угрожавање мира и равноправне међународне сарадње; вршења притиска на грађане у погледу њиховог националног опредељења; распиривања националне, расне и верске мржње или нетрпељивости; подстицања вршења кривичних дела, или ако се слобода удруживања користи на начин којим се вређа јавни морал. Рад удружења грађана ће се забранити и ако. се удружење учлани у међународну организацију или удружење у чијем раду обухваћена нека од забрањених делатности или ако са таквим организацијама, односно удружењима сарађује (чл. 29).
- Удружење грађана оснива се на оснивачкој скупштини. На оснивачкој скупштини оснивачи доносе одлуку о оснивању и статут удружења грађана (чл. 30);
- Захтев за упис у регистар ... удружења грађана подноси оснивач. Оснивач је дужан да захтев за упис ... грађана поднесе у року од 15 дана од дана доношења одлуке о оснивању ... удружења грађана. Уз захтев за упис у регистар удружења грађана подноси се одлука о оснивању, записник са седнице оснивачке скупштине, статут у два примерка (чл. 32);
- Удружење грађана може почети са радом даном уписа у регистар (чл. 35). Лице које врши активности удружења грађана пре њиховог уписа у регистар подлеже прекршајној одговорности (чл. 78. ст. 1. тач. 1);
- У случају престанка удружења грађана са његовом имовином поступа се у складу са статутом тог удружења (чл. 53);
- Удружење грађана престаје: одлуком удружења грађана; ако се број чланова удружења грађана смањи испод броја одређеног за оснивање удружења; ако је удружењу грађана забрањен рад из разлога утврђених у члану 29. закона; ако се утврди да је удружење грађана престало са радом (чл. 65);
- Странци који бораве у Републици Србији оснивају удружења под условима и на начин утврђен прописима који се односе на странце (чл. 69).

У односу на *Предлог закона о удружењима из јула 2008. године* овде бисмо поменули само два ствари: 1) Закон о удружењима се не би односио на цркве и верске организације, осим у питањима која нису регулисана Законом о црквама и верским заједницама (чл. 2) и сва постојећа удружења у тренутку ступања на снагу закона о удружењима била би дужна да се у року од 18. месеци од почетка примене закона пререгиструју код Министарства за државну управу и локалну самоуправу, уз подношење решења о упису у регистар друштвених организација и удружења грађана, одлуке о избору заступника удружења и личне исправе заступника удружења, као и три примерка новог статута. Удружења грађана и њихови савези који се не би пререгистровала, по спроведеном поступку ликвидације, брисала би се из Регистра и изгубила би статус правног лица, а њихова имовина прешла би на лица одређена статутом, односно законом (чл. 72. Предлога закона о удружењима).

За правни положај и рад удружења грађана битне су и одредбе Устава Србије које се односе на уставност и законитост и надлежност *Уставног суда*. Према Уставу: сви закони и други општи акти донети у Републици Србији морају бити сагласни са Уставом (чл. 194. ст. 3); сви подзаконски општи акти Републике Србије, општи акти организација којима су поверена јавна овлашћења, политичких странака, синдиката и удружења грађана и колективни уговори морају бити сагласни закону (чл. 195. ст. 1); Уставни суд одлучује о сагласност општих аката организација којима су

поверена јавна овлашћења, политичких странака, синдиката, удружења грађана и колективних уговора са Уставом и законом (чл. 167. ст. 1. тач. 5). Дакле, статути и други општи акти верских организација које су регистроване као удружења грађана подлежу контроли уставности и законитости од стране Уставног суда Србије. Када су у питању цркве, верске заједнице и друге верске организације уписане у Регистар цркава и верских заједница таква контрола је, у најмању руку, спорна, пошто се изричито не спомињу у чл. 167. ст. 1. тач. 5. Устава.[433] Из одредби чл. 2. и 29. Закона о уставном суду из 2007. године произилази да Уставни суд не контролише уставност и законитост општих аката цркава и верских заједница.

Сва ова претходна разматрања била су потребна да би се видело да је правни положај верске организације која је у статусу удружења грађана битно другачији од оног који је утврђен Законом о црквама и верским заједницама, и да, с тога, ускраћивање уписа у Регистар цркава и верских заједница доводи „верско удружење" у инфериоран положају односу на верске организације које су уписане у Регистар цркава и верских заједница. Посебно је важно уочити да оба важећа закона о удружењима грађана забрањују постојање и деловања нерегистрованих удружења. Шта више, лица која врше активности удружења грађана пре њиховог уписа у регистар подлежу прекршајној одговорности. Дакле, по важећем законодавству, у Републици Србији не могу да постоје нерегистрована верска удружења.

Ту, међутим, није крај правним проблемима за „верска удружења". Закон о црквама и верским заједницама прописује у чл. 17. да Министарство вера води регистар свих традиционалних цркава и верских заједница, конфесионалних заједница и других верских организација. Из чл. 20. ст. 3. ЗЦВЗ види се да Закон под тим „другим верским организацијама" сматра и „верске организације пријављене по прописима о удружењима". Дакле, и „обична" верска удружења су верске организације, као што су то и савези и удружења верских организација (чл. 7. ст. 2. Правилника о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница). Али, према чл. 20. ст. 3. ЗЦВЗ, верска удружења су била дужна да поднесу Министарству вера захтев за упис у Регистар цркава и верских заједница у року од једне године од дана ступања на снагу ЗЦВЗ, а ако су пропустила тај рок, више се не сматрају верским организацијама у смислу ЗЦВЗ. Пошто се не сматрају верским организацијама, више не само да не могу да се упишу у Регистар цркава и верских заједница него немају ни права ни обавезе утврђене ЗЦВЗ. Њихов правни статус би требао бити као и било ког другог „обичног" удружења грађана. Шта више, протеком прописаног рока за пререгистрацију не само да ранија верска удружења више немају статус верске организације него и било које друго удружење које је уписано у Регистар друштвених организација и удружења грађана (општи регистар удружења) након тог рока нема статус верске организације. С друге стране, ако регистровано удружење не може да има статус верске организације, онда тим пре тај статус немају нерегистрована удружења (групе грађана).

Пошто ЗЦВЗ не каже да верска удружења која се не пререгиструју код Министарства вера у прописаном року губе статус правног лица, онда би она требала да задрже свој постојећи правни статус стечен уписом у регистар удружења. Али, ако „верска удружења" која нису пререгистрована више нису „верске организације", онда више немају ни „верски" карактер. Карактер удружења се одређује према циљевима које остварује, а код верских удружења то је испољавање слободе вероисповести, односно остваривање верских слобода. Закон о црквама и верским заједницама јасно у чл. 4. прописује да су субјекти верске слободе, у смислу остваривања слободе вероисповести, традиционалне цркве и верске заједнице, конфесионалне заједнице и друге верске организације. То одговара и одредби чл. 5. ст. 1. ЗЦВЗ која прописује да грађани имају слободу удруживања ради испољавања верских убеђења. Сходно чл. 20. ст. 3. ЗЦВЗ, грађани своје „верске слободе" и слободу удруживања „ради испољавања верских убеђења" могу да остваре само кроз субјекте „колективне" верске слободе из чл. 4. ЗЦВЗ (цркве и верске заједнице) а не и кроз „обична удружења грађана".

За удружења која више немају статус верске организације према чл. 20. ст. 3. ЗЦВЗ, а њихови циљеви утврђен статутом су у вези остваривања слободе вероисповести, поставља се додатно питање да ли у опште могу, без промене циљева, да остану и даље уписана у Регистар

[433] Уставни суд више не контролише уставности и законитост „општих аката" привредних друштава, већ они подлежу општој контроли трговинских судова у конкретном спору са становишта ништавости (прихваћен је уговорни карактер статута и других аката привредних друштава те су тиме они обухваћени појмом ништавости из Закона о облигационим односима).

друштвених организација и удружења грађана. Према чл. 26. Закона о друштвеним организацијама и удружењима грађана тај закон се не примењује на удружења чији је рад уређен посебним законима, осим у питањима која нису уређена тим законима. Пошто рад „верских" удружења јесте уређен посебним законом, укључујући и питање регистрације, она не би могла бити уписана у Регистар друштвених организација и удружења грађана. Колико је нама познато, када се „заинтересовано" верско удружење обрати Министарству за државну управу и локалну самоуправу, у складу са инструкцијама Министарства вера, бива упућено на Министарство вера, и тако у круг.

Дакле, из претходних разматрања јасно произилази да одређена „верска организација" никако не може да прихвати да буде третирана као „обично" удружење грађана, а да истовремено не изгуби и свој „верски" карактер. Упућивање грађана да своје верске слободе остварују преко удружења грађана и у складу са прописима о удружењима не значи ништа друго него их ограничавати у остваривању слободе вероисповести (чл. 43. Устава), а њихову верску заједницу доводити у неравноправан положај у односу на друге цркве и верске заједнице (чл. 44. ст. 1. Устава).[434] По самој природи ствари, ово се односи и на случај одбијања уписа Јеховиних сведока у Регистар цркава и верских заједница.

III. Правни субјективитет цркава и верских заједница

Правни субјективитет неке цркве, верске заједнице или друге верске организације значи, као што смо раније видели, да она има статус правног лица. За правни субјективитет било ког правног лица од суштинског значаја су пет питања: услови и поступак стицања статуса правног лица; услови и поступак губљења статуса правног лица; обим пословне способности; могућност стицања имовине; назив. У четири од ових пет питања постоји неједнако правно третирање верских организација у Србији, и тиме повреда чл. 44. ст. 1. Устава.

1. Стицање статуса правног лица

Раније смо указали да Министарство вера сматра (неосновано) да према Закону о црквама и верским заједницама у Србији постоји пет типова верских организација са својством правног лица и један тип без својства правног лица:

- традиционалне цркве (правна лице, на основу закона);
- традиционалне верске заједнице (правна лица, на основу закона);
- верске организације (конфесионалне и друге верске организације) уписане у Регистар цркава и верских заједница (правна лица, на основу уписа у Регистар цркава и верских заједница);
- верске организације неуписане у било који државни регистар и без својства правног лица.
- конфесионалне заједнице неуписане у Регистар цркава и верских заједница (правна лица, на основу уписа у регистре по старим, укинутим, прописима);
- верска удружења (правна лица, на основу уписа у надлежни регистар удружења грађана);

С обзиром да смо у претходним излагањима образложили наше становиште о неоснованости овакве поделе и постојању само прва четири типа верских организација, овом приликом бисмо указали на неједнак правни третман верских организација у погледу услова и поступка стицања статуса правног лица. Овде бисмо подсетили да је још чл. 2. ст. 2. Закона о правном положају верских заједница ФНРЈ од 27. маја 1953. године било прописано да „све верске заједнице имају исти правни положај", и да су верске заједнице (ту су и све садашње

[434] Министарство вера кроз своје ставове и Правилник о садржини и начину вођења цркава и верских заједница покушава да „спроведе" одредбе из Преднацрта и Нацрта закона о црквама и верским заједницама, које нису прихваћене у коначном тексту Закона. Тако је у чл. 64. Преднацрта закона о верским организацијама из 2004. године било наведено: „Грађани који се удружују на верској основи а не испуњавају услове за регистрацију по овом Закону своја права остварују на основу Закона о удружењима грађана". Иста одредбе је била и у чл. 66. Преднацрта закона о слободи вере, црквама, верским заједницама и верским организација.

традиционалне цркве и верске заједнице) и њихови одговарајући органи „правна лица по грађанском праву“.

Традиционалне цркве и верске заједнице су стекле статус правних лица (правни субјективитет) на основу самог Закона о црквама и верским заједницама. Тачније, њима је признат „континуитет правног субјективитета“. То је учињено на доста чудан начин, позивањем на законске прописе Кнежевине Србије и Краљевине Југославије, који су давно престали да важе.

- Српској Православној Цркви признаје се континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу Начертанија о духовној власти (Одлука Народне Скупштине Књажевства Сербског од 21. маја 1836. године) и Закона о Српској Православној Цркви («Службене новине Краљевине Југославије», број 269/1929).- чл. 11. ст. 1;
- Римокатоличкој Цркви се признаје континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу Закона о конкордату између Краљевине Србије и Свете Столице (Одлука Народне скупштине Краљевине Србије од 26. јула 1914. године; «Српске новине», број 199/1914). – чл. 12;
- Словачкој Евангеличкој Цркви а. в., Реформатској Хришћанској Цркви и Евангеличкој Хришћанској цркви а. в. признаје се континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу Закона о Евангеличко-хришћанским црквама и о Реформованој хришћанској цркви Краљевине Југославије („Службене новине Краљевине Југославије“, број 95/1930). – чл. 13;
- Јеврејској заједници се признаје континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу Закона о верској заједници Јевреја у Краљевини Југославији („Службене новине Краљевине Југославије“, број 301/1929). – чл. 14;
- Исламској заједници се признаје континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу Закона о исламској верској заједници Краљевине Југославије („Службене новине Краљевине Југославије“, број 29/1930). – чл. 15.

Поставља се питање који је правни смисао и домашај таквог приступа.[435] Ако се тиме само потврђује правни субјективитет традиционалних цркава и верских заједница, оваква правна техника није била потребна, јер правни субјективитет наведених цркава и верских заједница није био споран ни према Закону о правном положају верских заједница ФНРЈ из 1953, ни према Закону о правном положају верских заједница СРС из 1977. За признавање правног субјективитета законом било је довољно и да се, на пример, у чл. 10. дода став 3: „Традиционалне цркве и веске заједнице из ст. 1. и 2. овог члана имају статус правног лица“. Међутим, ако је основни смисао изабраног приступа, установљење „континуитета“ правног субјективитета стеченог по прописима наведеним у чл. 11–15. ЗЦВЗ, онда се поставља питање у чему се састоји тај континуитет. Ако је установљен непрекинути правни континуитет, да ли је онда садашњи правни субјективитет исти онај стечен према наведеним старим прописима, односно да ли је у истим границама као што је првобитно одређен? Правни субјективитет једног правног лица тесно је омеђен границама аутономије коју му држава признаје. Ко и површно погледа прописе на које упућује Закон о црквама и верским заједницама у чл. 11–15, видеће суштински различит правни субјективитет „традиционалних цркава и верских заједница“ тада и сада[436]. Неколико примера:

- Избор Патријарха и епархијских Архијереја потврђује Краљ указом, на предлог Министра правде, стављен у сагласности са Председником Министарског савета (чл. 8. Закона о СПЦ);

[435] Није спорно да се таквим приступом наглашава традиционална утемељеност у српском друштву наведених цркава и верских заједница.

[436] Примедбе које износимо у погледу одредби Закона о црквама и верским заједницама и Правилника о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница које се односе на правни субјективитет традиционалних цркава и верских заједница нису усмерене ни на који начин на негирање тог субјективитета или умањење значаја традиционалних цркава и верских заједница у српском друштву, него проистичу из нашег уверења да је изабрани начин погрешан. Онај ко је формулисао чл. 11-15. ЗЦВЗ и чл. 2-6. Правилника, није добро сагледао све правне проблеме који могу проистећи из тих одредби, не само за државу него и за саме традиционалне цркве и верске заједнице. Ми не сумњамо у добру намеру писца прописа, али је било сасвим довољно рећи у Закону да традиционалне цркве и верске заједнице имају статус правног лица (на основу самог закона).

- Црквени устав о целокупном уређењу Српске православне Цркве и свију самоуправних власти донеће Свети архијерејски сабор, и предложити Министру правде, који ће га, пошто га усвоји, поднети Краљу на озакоњење (чл. 24. Закона о СПЦ);
- Пре ступања на дужност, архиепископ београдски и епископ скопски Католичке цркве полагали су, у присуству једног владиног изасланика, заклетву верности следећим речима: „Заклињем се и обећавам пред Богом и на Св. Еванђељима да ћу бити послушан и веран Њ. В. Краљу Србије и да нећу имати никаква договора ни присуствовати каквом већању, нити бодрити, а ни допуштати да моје подручно свештенство учествује у било каквом предузећу које би ишло на то да ремети државни јавни поредак (чл. 7. Конкордата)
- Архиепископ београдски и Епископ Скопски Католичке цркве су установљавали парохије у споразуму са Краљевском владом. Они су такође постављали парохе. У случајевима када то нису били српски држављани, морали су поступати у сагласности са Владом. Епископи су претходно морали потражити обавештења код надлежног Министра има ли дела, или разлога политичке или грађанске природе која би се томе постављању противила (чл. 9. Конкордата);
- Призната је важност верски мешовитог брака, закљученог пред римокатоличким свештеником по прописима римокатоличке цркве (чл. 12. Конкордата). Брачне спорове између супружника римокатоличке вере, као и супружника из мешовитих бракова, закључених пред римокатоличким свештеником, суди римокатолички духовни суд (чл. 13. Конкордата).[437]

Но и ако оставимо по страни ове примере, који су супротни аутономији цркава и верских заједница одређеној чл. 6. Закона о црквама и верским заједницама, тиме није отклоњена свака противуречност у „укупности“ правног субјективитета традиционалних цркава и верских заједница. Једно питање је посебно проблематично. Послужићемо се Законом о српској православној цркви из 1929. године. Према чл. 3: „Српска православна Црква и поједини њени саставни делови и установе, које ће бити предвиђене Црквеним уставом, правна су лица, способна да по прописима закона стичу и држе како покретна тако и непокретна добра, и врше сва права која им као таквима припадају“. Устав Српске православне Цркве из 1931. године у чл. 5. садржи одредбу: „У смислу члана 3. Закона о Српској православној Цркви правна су лица: Српска православна Црква, епархије, црквене општине, манастири, задужбине, самосталне установе или такви фондови и, према црквеној намени, поједини храмови“.[438] На основу чега је онда у Правилнику о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница унета одредба: „Под именом Српска православна цркава у Регистар се уписује Патријаршија и све епархије Српске православне цркве у Србији и у свету“ (чл. 2. ст. 1). Она се не може схватити у вези чл. 9. ЗЦВЗ јер нису испуњени услови предвиђени тим чланом, чак и ако оставимо по страни питање да ли се чл. 9. ст. 2. и 3. у опште може примењивати на традиционалне цркве и верске заједнице с обзиром да њихов правни субјективитет (па и њихових конститутивних делова) произилази из самог закона. Посебно би било правно бесмислено тумачење да се епархијама Српске православне цркве у свету Правилником (кроз упис у Регистар) признаје статус правног лица.

Традиционалне цркве и веске заједнице имају повлашћен положај и приликом уписа у Регистар цркава и верских заједница. Оне према чл. 18. Закона о црквама и верским заједницама за упис у Регистар цркава и верских заједница подносе Министарству вера само пријаву која садржи: 1) назив цркве или верске заједнице; 2) адресу седишта цркве или верске заједнице; 3) име, презиме и својство лица овлашћеног да представља и заступа цркву или верску заједницу. Уз пријаву нису дужне да поднесу Министарству вера ни један документ одређен чл. 18. ст. 2, који се иначе тражи од других верских организација. На њих се не односи

[437] Одредбе Конкордата су наведене према, Никола Жутић, Порука неослобођеној браћи, http://arhiva.glas-javnosti.co.yu/arhiva/2003/02/25/srpski/F03022401.shtml

[438] Према тренутно важећем Уставу СПЦ из 1947. године: „У Српској православној цркви правна су лица: Патријаршија, епархије, црквене општине, манастири, задужбине, самосталне установе или такви фондови и према црквеној намени, поједини храмови“.

ни одредба чл. 19. ЗЦВЗ, којом се регулише назив верске организације.[439] Подношење пријаве није везано за било какав рок.

Упис у Регистар цркава и верских заједница нема за традиционалне цркве и верске заједнице никакав конститутивни значај у погледу њиховог правног субјективитета, већ само декларативан.[440] Оне имају правни субјективитет и ако не поднесу пријаву за упис у Регистар. Да је то тако види се и из Правилника о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница, према коме је Министарство вера извршило члановима 2–6. упис у Регистар „по службеној дужности", и без пријаве (супротно Закону):

- Под именом Српска православна црква у Регистар се уписују Патријаршија и све епархије Српске православне цркве у Србији и у свету. У сагласју са Српском православном црквом у Регистар се уписује и одговарајућа организациона јединица Румунске православне цркве у Банату (чл. 2).
- Под именом Католичка црква у Србији (Римокатоличка и Гркокатоличка) у Регистар се на основу пријаве Бискупске конференције уписују све бискупије Римокатоличке цркве које су организоване на територији Србије и Апостолски егзархат за гркокатолике (чл. 3).[441]
- Словачка Евангеличка Црква а. в., Реформатска Хришћанска Црква и Евангеличка Хришћанска цркви а. в. се уписују у Регистар под својим традиционалним именом уз додатак: „у Србији" (чл. 4).
- Под именом Исламска заједница у Србији у Регистар се уписују легитимни, на основу унутрашњих прописа образовани мешихати и муфтијства, као и организационе јединице у њиховом саставу које пријаве (чл. 5).
- Под именом Јеврејска заједница у Србији у Регистар се уписује Савез јеврејских општина Србије са организационим јединицама које Савез пријави (чл. 6).

Овакав упис у Регистар цркава и верских заједница је потпуно супротан Закону о црквама и верским заједницама: 1) у Регистар се уписане традиционалне цркве и верске заједнице без њихове пријаве[442]; 2) члановима 2–6. Правилника, традиционалним црквама и верским заједницама, осим СПЦ, наметнут је назив супротан чл. 11–15. Закона о црквама и верским заједницама; 3) према чл. 18. ст. 1. тач. 1) и чл. 21. ст. 3. ЗЦВЗ и традиционалне цркве и верске заједнице могу слободно одредити свој назив и касније га мењати; 4) Правилником се одређује које организационе јединице традиционалних цркава и верских заједница се уписују у Регистар, при чему само Исламска заједница у Србији и Јеврејска заједница у Србији могу да пријаве „додатне" организационе јединице (супротно чл. 6. ст. 3. и чл. 9. ст. 2. ЗЦВЗ).

Одређивање Правилником о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница које се организационе јединице традиционалних цркава и верских заједница уписују у Регистар грубо је кршење аутономије традиционалних цркава и верских заједница (чл. 6. ст. 3. и 9. ст. 2.). Ово се посебно односи на упис у Регистар Исламске заједнице. Одредба чл. 5. Правилника је отворено кршење чл. 15. Закона о црквама и верским заједницама, у функцији задржавања постојећег стања подела унутар Исламске заједнице у Србији, или бар избегавања изјашњења о том проблему од стране Министарства вера. Чланом 15. Закона, континуитет

---

[439] Видети чл. 7. ст. 1. Правилника о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница.

[440] То се јасно види и из одредбе чл. 20. ст. 6. Закона о црквама и верским заједницама: „Уписом у Регистар верска организација стиче својство правног лица". Према чл. 18. ст. 2. појам „верска организација", у вези уписа у Регистар, не односи се на традиционалне цркве и верске заједнице.

[441] Овакво одређење је чудно и, између осталог, зато што се у регистар не уписује сама Бискупска конференција, која према Канону 449. пар. 2. Законика канонског права Католичке цркве (латинске цркве) има правни субјективитет: „Бискупска конференција законито основана по самом праву има правну особеност" (наведено према преводу Гласа концила из 1996. године).

[442] Министарство вера у ствари примењује одредбе Преднацрта и Нацрта закона, које нису прихваћене у коначном тексту Закона о црквама и верским заједницама. Тако је према чл. 4. ст. 2 Преднацрта закона о слободи вере, црквама, верским заједницама и верским удружењима било предвиђено: „Цркве и верске заједнице које овим Законом успостављају правни континуитет у своме субјективитету, статусу и деловању не подлежу поновној регистрацији". Слична одредба се налазила и у Преднацрту Закона о верским организацијама у чл. 12: „Традиционалне Цркве и традиционалне Верске заједнице које овим Законом успостављају правни континуитет у своме субјективитету, статусу и деловању не подлежу поновној регистрацији, већ се аутоматски уписују у Регистар верских организација који води Министарство вера".

правног субјективитет је признат **једној Исламској заједници у Србији**, онако како је стечен Законом о исламској верској заједници Краљевине Југославије. Који ће се организациони делови такве (једне) Исламске заједнице уписати у Регистар и тиме стећи статус правног лица (чл. 9. ст. 2), односно како је организована таква Исламска заједница и који делови имају статус правног лица, искључиво се одређује аутономним прописима саме Исламске заједнице и на основу одлука надлежних органа (чл. 6. ст. 3). Из чл. 5. Правилника јасно се види да се у Регистар уписује више Исламских заједница у Србији.[443] Тачно је да према пресудама Европског суда за људска права, није ствар Министарства вера да решава сукобе унутар неке верске заједнице, али је законска обавеза Министарства вера да води Регистар цркава и верских заједница према чл. 18. и 21. Закона о црквама и верским заједницама, посебно у погледу легалности уписа у Регистар података о „имену и презимену, адреси и својству лица овлашћеног да представља и заступа цркву, верску заједницу или верску организацију". Министарство вера не може да изврши било какав упис у Регистар без пријаве, поднете од стране лица овлашћеног за представља и заступа традиционалну цркву или верску заједницу којој је, као целини, законски признат правни субјективитет (чл. 18. ст. 1. ЗЦВЗ), а о упису се мора донети решење (чл. 21. ст. 1. и чл. 24. ЗЦВЗ), против кога се може покренути управни спор. Утврђујући у чл. 12. ст. 1. Правилника о садржини и начину уписа у Регистар црква и верских заједница, да се решење о упису у регистар доноси само за верске организације, а не и за традиционалне цркве и верске заједнице, Министарство вера је искључило, на пример, могућност оспоравања легалности уписа у Регистар зато што је пријаву поднело „неовлашћено" лице.[444]

---

[443] Да постоје и политички разлози за овакав приступ може се наслутити и из интервјуа саветника министра вера, Милана Радуловића, датог листу Илустрована политика 20. 10. 2007. године: „Логика човека који политички мисли и нема демократску културу јесте да конкуренцију треба забранити. Муфтија Зукорлић је више пута изјавио да је једина алтернатива СДА, односно Сулејману Угљанину у Новом Пазару, Исламска заједница. Ако се Исламска заједница доведе у опозициони однос према једној политичкој странци и према државним или локалним властима, онда се практично отвара сукоб између демократије коју заступају политичке странке и теократије коју заступа верски поглавар. Није логично очекивати да ће политички утицај који имају странке на Исламску заједницу у Новом Пазару и политички утицај локалних власти бити сузбијени тако што ће се Исламска заједница у Србији потчинити Ријасету у Сарајеву. Не знам шта муфтија Зукорлић подразумева под лицемерним односом државе према њему. Поуздано знам да није било двоструке игре или тајних планова у Министарству вера. Само доследна примена Закона о црквама и верским заједницама, на основу кога сви муслимани у Србији имају пуну слободу вероисповедања и слободног организовања у јавну заједницу коју држава признаје, штити, поштује и са којом сарађује. Захваљујући незрелости неких својих верских достојанственика, муслимани у Србији су дошли у апсурдан положај да држава штити верске слободе свих муслимана, а да неки њихови верски службеници траже да се та слобода сузи и обезбеди само онима који признају да им је врховни верски поглавар босански реис ул улема др Мустафа Церић, а да се забрани слобода деловања онима који признају реиса у Србији, Адема Зилкића. То није трезвен захтев и зато му се не може никако удовољити... Држава ће доследно применити Закон о црквама и верским заједницама и свима ставити на знање да Србија има врло високе стандарде кад су у питању верске слободе. Исламска заједница ће после ових врења схватити да мора да служи обичним верницима, а не личним амбицијама верско-националних вођа који желе да буду алтернатива некој политичкој странци и локалним политичким лидерима".
(www.ilustrovana.com/2007/2544/2.htm)

[444] У интервију листу Данас од 26-27. априла 2008. године, министар вера, Радомир Наумов је рекао: "За нас постоји само једна исламска верска заједница. Тако је и по важећем Закону о црквама и верским заједницама. А на који начин ће се она организовати, то је у надлежности њених верника и њихових представника. За нас је Косово део Србије. А како ће се исламски верници на овом подручју организовати, то је ствар саме исламске заједнице. Када се, пак, говори о исламској заједници на подручју централног дела Србије, обично се говори о двема верским структурама, једној са седиштем у Београду и другој са седиштем у Новом Пазару. У Закону о црквама и верским заједницама јасно се каже да држава ИЗ признаје континуитет на бази Закона о исламској верској заједници из 1930. године. То подразумева да постоји само једна исламска заједница. Реч је о верницима који имају исто исповедање вере, исту доктрину и традицију, исти начин живота... Данас имамо случај да у Исламској заједници постоје две управљачке структуре. И тај спор, нажалост, траје већ петнаест година. Држава са своје стране обезбеђује услове и гарантује право свим грађанима муслиманске вероисповести да слободно изражавају своју веру. А на муслиманским верницима је да сами одлуче како ће се организовати и каква ће бити њихова управљачка структура. Држава у то не може да се меша, јер су цркве и верске заједнице

Са нашим претходним ставом сигурно се не би сложио бивши министар вера, г. Милан Радуловић. То се види из његовог стручног објашњење суштине јединства традиционалних цркава и верских заједница које је дао 2007. године,[445] у интервију листу Илустрована политика: „Закон о црквама и верским заједницама се ослања на Закон Краљевине Југославије о Исламској заједници. Никад у Србији нису постојале две Исламске заједнице. Само једна. У духовном смислу је једна јер су сви муслимани у Србији сунити. Закон им оставља слободу да своју јединствену заједницу организују на основу својих унутрашњих, аутономних прописа. Како год се организују, држава ту организацију признаје. До сада су организовани Ријасет Исламске заједнице Србије, са седиштем у Београду, а може бити и у било ком другом граду ако тако одлуче, а потом и Мешихат Исламске заједнице у Србији као део Исламске заједнице у Босни и Херцеговини, са седиштем у Новом Пазару или Београду и са врховним поглаваром у Сарајеву. Закон о црквама и верским заједницама је толико флексибилан и демократичан да омогућава да све организационе јединице исламске заједнице у Србији могу слободно да делују и да уживају сва права која припадају свим црквама и верским заједницама. Важно је нагласити, да Закон изричито признаје да цркве и верске заједнице имају своје аутономно законодавство. Оне су уређене по својим прописима. Државна уређења се мењају, а уређења верских заједница, поготово старих традиционалних цркава као што су православна или римокатоличка, не мењају се; државна организација и државна уређења не дотичу се унутрашње организације хришћанских цркава. Призната аутономија обезбеђује црквама и верским заједницама да саме собом управљају и да слободно врше своју мисију: да шире верске идеје, афирмишу верску културу, да имају своје школе и факултете, да врше социјалну мисију. Верске заједнице које немају тако стабилну и рекло би се вечну организациону структуру, као Православна и Римокатоличка црква, него имају динамичну и флексибилну организацију, прилагодљиву државним уређењима у којима делују, а таква је организациона логика исламских верских заједница, понекад западају у искушење да начело аутономије схвате као могућност да се организују као држава у држави. Такво схватање је увек штетно за верску заједницу. Чини ми се да су делови Исламске заједнице у Србији упали у то искушење“. [446]

Јединствена организација Исламске верске заједнице за територију Краљевине Југославије створена је 31. јануара 1930. године, доношењем Закона о Исламској верској заједници. Првим чланом Закона утврђено је да сви муслимани сачињавају једну самосталну Исламску верску заједницу на чијем челу је реис ул улема као врховни поглавар. Исламска верска заједница јавно исповеда и учи своју веру, слободно врши верске обреде и самостално уређује верске, верско-просветне и вакуфске послове. Законом су установљени следећи органи Исламске верске заједнице: џематски меџлис на челу с џематским имамом, среска вакуфско-меарифска поверенства са шеријатским судијом као председавајућим, муфтијства, улема меџлиси и вакуфско-меарифска већа у Сарајеву и Скопљу, Врховно верско старешинство у Београду с реис ул улемом као председником. Реис ул улему, чланове Улема меџлиса и муфтије, на предлог министра правде, постављао је краљ указом. Заједница слободно располаже и управља имовином под врховним надзором државе. Ступањем на снагу Закона, реис ул улема за Босну и Херцеговину и врховни муфтија за Србију и Црну Гору, као и сви чланови Улема меџлиса, врховног муфтијства и све муфтије стављени су на располагање.[447]

Из оваквог приступа Министарства вера упису у Регистар цркава и верских заједница отворило се и питања неједнаког третирања верских организација са становишта садржине самог Регистра, односно података који се у њега уписују. Према чл. 21. Закона о црквама и верским заједницама садржина Регистра цркава и верских заједница је јединствена за све верске организације у Србији:

> „У Регистар се уписује: назив цркве, верске заједнице или верске организације; седиште и адреса; организациони облици и територијална организација; име и презиме, адреса и својство лица овлашћеног да представља и заступа цркву, верску заједницу или верску организацију; број и датум решења о упису; број и датум решења о брисању из претходног регистра правних лица, као и све промене уписаних података.

аутономне и саме одлучују о томе”. Дакле, према становишту Министарства вера, постоји једна Исламска заједница са две управљачке структуре? (www.danas.co.yu/20080426/vikend2.html)

[445] У то време је био специјални саветник министра вера г. Наумова.

[446] Битка око реис-ул-улеме, интервју недеље, 20. 10. 2007, www.ilustrovana.com/2007/2544/2.htm

[447] Драган Новаковић, Организација и положај Исламске веске заједнице у Краљевини Југославији, Теме, бр. 3/2003, стр. 457.

У Регистар се уносе и подаци о верским школама, културним установама и удружењима, хуманитарним, добротворним и здравственим организацијама чији је оснивач црква, верска заједница или верска организација, као и подаци о привредној или другој делатности коју обавља црква, верска заједница или верска организација.

О промени података који се уносе у Регистар црква, верска заједница или верска организација дужна је да обавести Министарство у року од 30 дана од њиховог наступања.

Пропис којим се ближе уређује садржина и начин вођења Регистра доноси министар надлежан за послове вера.“

Министар вера је чланом 10. Правилника о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница ближе одредио садржину Регистра. Тако се у регистарске листове уписују подаци: редни број уписа; назив цркве или верске заједнице; адреса седишта цркве или верске заједнице; лично име, адреса и својство лица овлашћеног да заступа и представља цркву, верску заједницу или верску организацију; лично име и адреса лица овлашћеног да поднесе пријаву или захтев за упис у Регистар; организационе јединице, органи и установе са својством правног лица стеченог на основу члана 9. Закона; подаци о верским школама, културним установама, удружењима, хуманитарним, добротворним и здравственим организацијама чији је оснивач црква, верска заједница или верска организација; датум и време уписа у Регистар и број решења о упису; датум и број решења о брисању из претходног регистра правних лица; одбацивање захтева за упис у Регистар; одбијање захтева за упис у Регистар; подаци о брисању из Регистра; напомена. Већ површним упоређивањем чл. 21. Закона и чл. 10. Правилника видеће се неподударање садржине Регистра коју тражи Закон и коју предвиђа Правилник. Министарство вера је самостално закључило да није потребно уписивати у Регистар податке о организационим облицима и територијалној организацији цркава, верских заједница и верских организација, као и о привредној или другој делатности коју обавља црква, верска заједница или верска организација, а да уместо „броја и датума решења о упису“ треба уписивати „датум и време уписа у Регистар и број решења о упису“. Но како год да је одређена садржина Регистра, поставља се питање како ће се предвиђени подаци унети за традиционалне цркве и верске заједнице када оне не морају да поднесу пријаву за упис, а и ако је поднесу не морају да наведу ниједан други податак осим оних одређених чл. 18. ст. 1. ЗЦВЗ, нити да поднесу било какав пратећи документ. Потпуно је другачије када су у питању друге верске организације.

Коначно, Правилником о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница „уведена“ је још једна олакшица за традиционалне цркве и верске заједнице. Према чл. 7. ст. 4. Правилника: „Верске организације које су оснивачи социјалних и хуманитарних организација, образовних, културних и издавачких установа, информативних и мисионарских гласила, привредних субјеката, као и културних и социјалних удружења или невладиних организација, пре подношења захтева за упис у Регистар, односно пре добијања решења о упису у Регистар, треба да називе установа, организација и делатности ускладе са Законом (члан 9. став 4; члан 33. став 3. и члан 43. ст. 2. и 3. ЗЦВЗ)“. Традиционалне цркве и верске заједнице ову обавезу немају, иако се наведене одредбе Закона односе и на њих. Како у Закону о црквама и верским заједницама нема никаквих казнених одредби, испада да традиционалне цркве и верске заједнице могу без проблема и да не испоштују обавезе из чл. 9. став 4, чл. 33. став 3. и чл. 43. ст. 2. и 3. ЗЦВЗ, а да ће друге верске организације кроз процес регистрације бити натеране да „у старту“ испоштују Закон.

Не можемо а да и овде, у вези уписа у Регистар, не приметимо да Министарство вера у чл. 7. ст. 4. Правилника о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница потпуно погрешно тумачи законске одредбе, на штету „других верских организација“. На пример, према чл. 33. ст. 1. ЗЦВЗ, цркве и верске заједнице у оквиру своје социјалне и добротворне делатности могу оснивати одговарајуће установе и организације, у складу са законом. То, између осталог, значи да могу оснивати и установе према Закону о установама. Према Закону о установама, оснивач у оснивачком акту одређује и назив установе. Према чл. 33. ст. 3. Закона о црквама и верским заједницама: „Цркве и верске заједнице, као и установе и организације из става 1. овог члана, дужне су да у вршењу социјалне и добротворне делатности видно истакну свој пуни назив под којим су регистроване, а у случају установа и организација и пуни назив цркве или верске заједнице која је њихов оснивач.“ И лаику је очигледно за Закон обавезује „установе и организације“ да једино при обављању делатности уз свој регистровани назив „истакну“ и пуни назив цркве или верске заједнице која је њихов оснивач, а не да морају

да мењају своје регистроване називе. Проблем није нимало безазлен јер су у случају уписа у Регистар Јеховиних сведока Министарство вера у појединим фазама поступка управо позивало на чл. 7. ст. 4. Правилника, тражећи додатне допуне поднете пријаве.

Из претходног излагања се могло видети да су **конфесионалне заједнице и друге верске организације** у потпуно другачијем, неповољнијем, положају у погледу уписа у Регистар цркава и верских заједница у односу на традиционалне цркве и верске заједнице. Та неравноправност постоји у погледу **услова за упис у Регистар** цркава и верских заједница. При упису у Регистар: 1) верске организације подносе захтев за упис у Регистар а не пријаву[448]; 2) уз захтев за упис у Регистар обавезно се подноси - одлука о оснивању верске организације са именима, презименима, бројевима идентификационих докумената и потписима оснивача од најмање 0,001% пунолетних држављана Републике Србије који имају пребивалиште у Републици Србији према последњем званичном попису становништва или страних држављана са сталним боравком на територији Републике Србије; статут или други документ верске организације који садржи: опис организационе структуре, начин управљања, права и обавезе чланова, начин оснивања и гашења организационе јединице, списак организационих јединица са својством правног лица и друге податке од значаја за верску организацију; приказ основа верског учења, верских обреда, верских циљева и основних активности верске организације; подаци о сталним изворима прихода верске организације. Број оснивача верске организације износи најмање 100 пунолетних држављана који имају пребивалиште у Србији или исти број страних држављана са сталним боравком на територији Србије (као основа за израчунавање 0,001% из чл. 18. ст. 2. Закона узета је процењени број становништва заједно са Косовом и Метохијом, па се уместо 75 дошло до броја 100). С обзиром на наведене услове, решење о упису у Регистар има конститутивни карактер за стицање статуса правног лица конфесионалне заједнице или друге верске организације. У Регистар и у решења о регистрацији ових верских организације уписују се и датуми њихове прве пријаве по раније важећим законима и прописима.

Још једно опажање. Према чл. 7. ст. 2. Правилника о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница, кад верске организације оснују савезе и уније духовних и еванђеоских цркава Србије и друга удружења, чланице савеза или уније уписују се у Регистар под истим условима као и самосталне верске организације. Наведена одредба не односи се на традиционалне цркве и верске заједнице. Поставља се питање да ли то значи да оне не могу да оснивају никаква међусобна удружења или савезе, или удружења са другим верским организацијама, или да ако их и оснују да не могу да се упишу „у Регистар под истим условима као и самосталне верске организације". Изгледа да Министарство вера управо на то мисли, јер одредба чл. 7. ст. 2. Правилника одговара, на пример, одредби из чл. 14. ст. 1. Преднацрта закона о верским организацијама из 2004. године: „Вероисповедне заједнице које имају статус правног лица могу се уједињавати", или одредби чл. 73. ст. 1. Преднацрта закона о слободи вере, црквама, верским заједницама и верским удружењима из 2005. године: „Верска удружења могу образовати савезе". Једино што се Министарство вера при томе превиђа да те наведе одредбе Преднацрта нису прихваћене у коначном тексту Закона о црквама и верским заједницама.

Када се говори о стицању правног субјективитета верских организација треба уочити да Министарство вера у још једном питању погрешно види своју улогу. Реч је о улози у поступку уписа верске организације у Регистар цркава и верских заједница. У објашњењу „Зашто није регистрована Црногорска православна црква", Министарство вера је, између осталог, навело: „*Регистрација је акт којим држава признаје*[449] *неку цркву или верску заједницу и омогућава јој*

[448] Према Преднацртима и Нацртима закона правни положај „конфесионалних заједница и других верских организација" био је много повољнији и суштински изједначен са традиционалним црквама и верским заједницама. Тако је према чл. 13. ст. 2. и 3. Преднацрта закона о верским организацијама из 2004. године: „Вероисповедним заједницама које су до сада деловале на основу наведених закона признаје се правни субјективитет и континуитет. Вероисповедне заједнице којима је признат правни континуитет и својство правног лица аутоматски се уписују у Регистар верских организација који води Министарство вера". Слична одредба била је садржана и у чл. 61. ст. 1. и 2. Преднацрта закона о слободи вере, црквама, верским заједницама и верским удружењима: „Верска удружења која су до сада деловала настављају правни субјективитет који су стекла законитом регистрацијом. Верска удружења која су била законски призната аутоматски се уписују у Регистар верских удружења"

[449] Не знамо који би у том контексту био адекватан термини за брисање верске организације из Регистра.

да ужива права прописана Законом о црквама и верским заједницама“.[450] Као пандан Скупштини која је Законом „признала“ традиционалне цркве и верске заједнице и тиме им омогућила да „уживају права прописана Законом“, стоји Министарство вера које својим појединачним актом „признаје или непризнаје“ све друге верске организације. Министарство вера види, дакле, себе као продужену руку државе која „удељује“ некој верској организацији признање и омогућава јој да ужива права прописана Законом. Ако се погледају одредбе чл. 17–25. Закона о црквама и верским заједницама видеће се да је законодавац Министарству вера доделио сасвим другачију улогу. Његова права се крећу у границама утврђивање, у управном поступку, да ли су, с једне старне, испуњени законски услови и да ли не постоје законске препреке за усвајање захтева верске организације за упис у Регистар, и, с друге стране, да ли су испуњени законски услови за брисање верске организације из Регистра. Закон говори о упису и одбијању захтева за упис у Регистар цркава и верских заједница, а не о било каквом „признању“. Овде није реч о малициозном тумачењу речи „признање“, јер се из другог дела наведене реченице јасно види да је Министарство вера потпуно свесно чињенице да својом одлуком битно утиче на правни субјективитет верске организације (омогућава јој или је онемогућава да ужива права прописана Законом). Ми сматрамо да Министарство вера не може да приступа својим надлежностима као „признању“ неке верске организацију јер је то супротно чл. 44. ст. 1. Устава Србије (равноправност и одвојеност цркава и верских заједница од државе). Ни сам Закон о црквама и верским заједницама не говори о признању традиционалних цркава и верских заједница већ о признавању континуитета правног субјективитета.

Када се погледају одредбе Правилника о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница као и све изјаве Министарства вера и бивших министара, које, на пример, говоре о „признавању“ верских организација, о неугрожавању верских слобода јер „верске организације које нису регистроване нису самим тим забрањене“ и могу да постоје и без својства правног лица, а могу и да се региструју и као класично грађанско удружење, логично се поставља питање: Одакле такав приступ када нема упориште у Закону о црквама и верским заједницама? Нама се чини да су два разлога. Прво, Министарство вера у пракси покушава да спроведе одређена решења која су се налазила у различитим верзијама Преднацрта и Нацрта Закона али нису унета у коначни текст Закона. Друго, изгледа да као узор односа државе и верских организација служи модел Краљевине Југославије.[451] Описујући стање односа државе и вероисповести 1939. године и ограничења равноправности вероисповести према тзв. Септембарском Уставу[452] из 1931. године, Сергеј Троицки је навео:

> „Ограничена је напослетку и равноправност вероисповести. Полазећи од презумције позитивног значаја вероисповести, држава ипак не затвара очи на ту околност, што постоје верски акти, чије учење је штетно за друштво и државне интересе. Због тога, Устав не говори о равноправности свих вероисповести, него само усвојених, тј. признатих од државе до Видовданскога Устава, са којима изједначује и вероисповести, признате после тог датума. Али ако постоје признате вероисповести, значи да постоје и непризнате вероисповести. Сва горепоменута права и привилегије припадају и то у равном размеру само признатим вероисповестима. Што се тиче вероисповести непризнатих, држава као да игнорише њихово постојање. Као верске организације оне уопште не постоји за државу и због тога не могу, да као такве, имају ма каква права. Они немају ни јавноправност, ни право на физичку или новчану државну помоћ, него могу да постоје само као приватна удружења на основу чл. 13. Устава и државних закона о таквим удружењима“.[453]

Дакле, из свега претходног реченог може се констатовати да верске организације које нису традиционалне цркве и верске заједнице имају у Републици Србији неравноправан правни

[450] www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=175&Itemid=79

[451] За признавање „традиционалности“ одређеним црквама и верским заједницама и утврђивање континуитета правног субјективитета није било у опште потребно да се позива на законе Краљевине Југославије. Са становишта садржине правног субјективитета традиционалних цркава и верских заједница такво упућивање је само створило више правних проблема.

[452] Сличне одредбе су биле и у Видовданском уставу из 1921. године.

[453] Сергеј Троицки, Правни положај Руске цркве у Југославији, Архив за правне и друштвене науке, бр. 1-2/1939, стр. 27.

статус у погледу услова и поступка стицања правног субјективитета у односу на традиционалне цркве и верске заједнице.[454]

2. Губитак правног субјективитета

а) Начин и разлози за престанак правног субјективитета

Неравноправност између традиционалних цркава и верских заједница, с једне стране, и свих других верских организација, с друге стране, огледа се и у начину и разлозима за губитак правног субјективитета. Пошто су традиционалне цркве и верске заједнице стекле правни субјективитет на основу закона наведених у чл. 11–15. ЗЦВЗ, и пошто је континуитет тог правног субјективитета потврђен Законом о црквама и верским заједницама (чл. 11–15), оне свој правни субјективитет могу да изгубе само изменама Закона о црквама и верским заједницама. Другачије је када су у питању конфесионалне заједнице и друге верске организације. Оне свој правни субјективитет (статус правног лица) губе брисањем из регистра (чл. 20. ст. 6. ЗЦВЗ). Брисањем из регистра, верске организације, међутим, не престају да постоје, пошто, као што смо већ раније видели (што и Министарство вера изричито тврди), могу да постоје и као нерегистроване верске организације, односно верске организације без својства правног лица. Брисањем из регистра, верска организација губи правни субјективитет али јој није забрањен рад у смислу чл. 44. ст. 3. Устава. Сходно чл. 43. ЗЦВЗ, решење о брисању из регистра је коначно и против њега се може покренути управни спор (код Врховног суда Србије).

Према чл. 22. Закона о црквама и верским заједницама, Министарство вера доноси решење о брисању из Регистра: 1) ако црква, верска заједница или верска организација поднесе такав захтев; 2) ако наступе разлози због којих се одбија упис у Регистар; 3) ако је правоснажном судском пресудом установљено да верска организација остварује циљеве другачије од оних ради којих је основана. Док је први разлог неспоран, у погледу друга два се отвара неколико дилема.

Брисање верске организације из Регистра решењем Министарства вера „ако наступе разлози због којих се одбија упис у Регистар“, везано је за чл. 20. ст. 4. ЗЦВЗ. Према том члану, „Министарство доноси решење о одбијању захтева за упис верске организације у Регистар ако су њени циљеви, учење, обреди или деловање супротни Уставу и јавном поретку или ако угрожавају живот, здравље, слободу и права других, права деце, право на лични и породични интегритет и право на имовину“. Из формулације да Министарство вера доноси решење о брисању из Регистра, може се закључити да престанак правног субјективитета неке регистроване верске организације у потпуности у рукама Министарства вера и његове оцене испуњености услова из чл. 20. ст. 4. ЗЦВЗ. Министарство вера може и по службеној дужности да донесе решење о брисању из Регистра, које аутоматски постаје коначно. Закон о црквама и верским заједницама не каже ништа о самом поступку утврђивања „наступања разлога“ због којих верска организација треба да се избрише из Регистра, па остају једино да се примењују опште одредбе из Закона о управном поступку. На основу широке формулације чл. 20. ст. 4. ЗЦВЗ, као и начина на који је до сада Министарство вера тумачило законске прописе у вези уписа у Регистар, треба изразити забринутост у вези сигурности правног субјективитета верских организација. То што верска организација може покренути управни спор, мала је утеха за њу, јер због коначности решења Министарства вера, за све време трајања управног спора верска организација нема статус правног лица. Још једна околност нам се ту чини парадоксалном. Када Министарство вера донесе решење о брисању из Регистра зато што се, на пример, деловањем верске организације угрожавају животи или здравље других лица, верска организација губи статус правног лица, али и даље може да „делује“, јер јој није забрањен рад.

[454] Стицање правног субјективитета је било много либералније и по Закону о правном положају верских заједница ФНРЈ из 1953. и по Закону о правном положају верских заједница СРС из 1977. Према чл. 8. Закона о правном положају верских заједница ФНРЈ, верске заједнице и њихови органи су самим оснивањем стицале статус правног лица, с тим да су грађани могли слободна оснивати верске заједнице (чл. 2. ст. 1).Исте одредбе постоје и у Закону о правном положају верских заједница СРС (чл. 4. и 8).Од оснивача веске заједнице се једино тражило да поднесу пријаву о оснивању верске заједнице општинском органу управе надлежном за унутрашње послове (чл. 7).

Да ли је у опште битно да ли здравље људи угрожава регистрована или нерегистрована верска организација? Ако би се желела и забрана саме верске организације, морао би да се код Уставног суда накнадно поведе поступак за забрану рада, сходно чл. 44. ст. 3. Устава и чл. 80. ст. 1. Закона о уставном суду. Шта ће бити ако Уставни суд закључи да не стоје као разлози за забрану рада они који су послужили као основ за брисање верске организације из Регистра. Раздвајање поступка одузимања правног субјективитета од забране рада верске организације може у пракси довести до озбиљних нежељених последица, и по нашем мишљењу представља озбиљан недостатак Закона о црквама и верским заједницама. Сматрамо да одредба чл. 22. тач. 3. ЗЦВЗ није у складу са чл. чл. 44. ст. 3. Устава Србије и чл. 81. Закона о уставном суду којим је прописано да верска заједница „брише се из одговарајућег регистра даном достављања одлуке Уставног суда надлежном органу".

Брисање верске организације ако је правоснажном судском пресудом установљено да остварује циљеве другачије од оних ради којих је основана, представља разумљив разлог, са становишта чл. 1. и 4. Закона о црквама и верским заједницама. Организација која не остварује колективни аспект слободе вероисповести, него се првенствено бави, на пример, привредним активностима а верски циљеви су само „параван", није субјект верске слободе па не може ни бити уписана у Регистар цркава и верских заједница. Оно што је, међутим, проблематично код овог разлога за брисање верске организације из Регистра јесте недореченост Закона у погледу надлежности суда, врсте поступка и овлашћених лица за покретање поступка.

б) Забрана верске заједнице

Надлежност и услови за забрану неке верске заједнице одређени су чл. 44. ст. 3. Устава Републике Србије. „Уставни суд може забранити верску заједницу само ако њено деловање угрожава право на живот, право на психичко и физичко здравље, права деце, право на лични и породични интегритет, право на имовину, јавну безбедност и јавни ред или ако изазива и подстиче верску, националну или расну нетрпељивост". Оно што одмах пада у очи јесте да, за разлику од чл. 11. ст. 2. и чл. 44. ст. 1. и 2, у наведеној одреди није употребљена реч „црква", из чега би се могао извући закључак да Уставни суд не може забранити рад верској организацији која у свом називу има реч „црква" (која себе сматра црквом), већ само оној која у свом називу има реч „заједница" (која себе сматра верском заједницом). Оваква недоследност доводи у питање основни принцип равноправности цркава и верских заједница пред државом, утврђен чл. 44. ст. 1. Устава. По мишљењу Драгана Новаковића, помоћника Министра вера, у питању је само терминолошка недоследност: „Будући да верским заједницама припадају и неке са статусом традиционалних, а црквама и Хришћанска адвентистичка, може се са правом констатовати да је у питању недоследност у употреби термина, а не жеља уставотворца да на тај начин прави неоправдану разлику између цркава и верских заједница. Овакав закључак је тим оправданији, јер претходно разматрани чланови гарантују потпуну слободу и цркава и верских заједница. Како се ради о сложеном и политички осетљивом питању изнето опредељење не искључује могућност да стручњаци за уставно право дођу до другачијег закључка који би упућивао на потребу измене тог дела Устава."[455]

Ми бисмо се сложили са становиштем да би Уставни суд морао да обезбедити равноправност свих цркава и верских заједница и у погледу могућности њихове забране, али нам се чини да „недоследност у употреби термина" није случајна. Такође, питање је да ли Уставни суд може да „проширује" забрану рада и на цркве, када је и чл. 2. Закона о Уставном суду прописано да овај суд „одлучује о питањима из своје надлежности утврђене Уставом Републике Србије".[456] Наша сумња у случајност изостављања цркава из одредбе чл. 44. ст. 3. Устава проистиче из чињенице да је Устав донет након што је већ усвојен Закон о црквама и верским заједницама, у коме су већ направљене суштинске разлике у правном статусу „традиционалних цркава и верских заједница" и других верских организација. Немогуће је да они који су писали Устав нису имали у виду чињеницу да је традиционалним црквама и верским заједницама законом признат правни субјективитет и да је код таквог приступа логично да се такав субјективитет губи само изменом закона а не судском одлуком. Није

[455] Драган Новаковић, Положај верских заједница у новом Уставу Србије, www.kczr.co.yu/okrugli%20stolovi/ manjine/08_novakovic.doc

[456] "Службени гласник РС", бр. 109/2007 од 28.11.2007.

нерационално претпоставити да „уставописац“ није могао да замисли ситуацију у којој би некој традиционалној цркви или верској заједници требало забранити рад. Оваквој хипотези се може приговорити да не води рачуна о томе да су формулацијом чл. 44. ст. 3. Устава обухваћене и традиционалне верске заједнице, а изузете све цркве. То је тачно, али треба имати у виду да уставописац није могао да изађе из оквира терминологије „цркве и верске заједнице“ и да се прилагођава терминима из Закона о црквама и верским заједницама (који већ својом бројношћу указују на неравноправан третман). Не треба губити из вида и да се у јавности потреба за забраном рада одређених верских организација скоро искључиво везује за одређене „секте“ или „верске култове“, које су организоване као „верске заједнице“.

Да наша претходна разматрања нису само теоријска произилази и из самог Закона о уставном суду (ЗУС). У свим одредбама тог закона које се тичу забране неке верске организације искључиво се користи термин „верска заједница“ (чл. 29, 37, 45, 80, 81.).

Поступак забране верске заједнице регулисан је Законом о уставном суду. О питањима поступка пред Уставним судом која нису уређена Законом о уставном суду сходно се примењују одредбе одговарајућих процесних закона. Ако одређена питања поступка нису уређена Законом о уставном суду или одредбама процесних закона, Уставни суд сам одлучује у сваком конкретном случају (чл. 8. ЗУС).

Учесници у поступку забране верске организације пред Уставним судом су верска заједница о чијој се забрани рада одлучује и Влада, Републички јавни тужилац и Министарство вера, као надлежни регистарски орган (чл. 29. ст. 1. тач. 5. и 8. ЗУС).

У поступку забране верске заједнице, Уставни суд обавезно одржава јавну расправу (чл. 37. ст. 1. ЗУС).

Уставни суд одлуком забрањује рад верске заједнице. (чл. 45. тач. 8. ЗУС). Одлука се објављује у „службеном гласнику Републике Србије“ (чл. 49. ст. 1. ЗУС).

Уставни суд одлучује о забрани рада верске заједнице на основу предлога Владе, Републичког јавног тужиоца или органа надлежног за упис у регистар верских заједница (Министарства вера). У предлогу се наводе разлози и докази због којих се тражи забрана рада верске заједнице (чл. 80. ЗУС).

Кад Уставни суд забрани рад верске заједнице, та верска заједница брише се из одговарајућег регистра даном достављања одлуке Уставног суда надлежном органу (чл. 81. ЗУС).

Када су у питању разлози за забрану веске заједнице, они су наведени у цитираном чл. 44. ст. 3. Устава Србије. Поставља се питање у којој мери су они сагласни са ратификованим међународним конвенцијама. Ни Европска конвенција о људским правима ни Међународни пакт о грађанским и политичким правима не садрже посебне одредбе о забрани рада верских организација, пошто је она обухваћена одредбом којом се утврђују разлози за ограничење слободе испољавања (колективног) вероисповести. Према чл. 9. ст. 2. Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, слобода изражавања вероисповести се може ограничити: „у интересу јавне безбедности, ради заштите јавног реда, здравља или морала, или ради заштите права и слобода других“. Према чл. 18. ст. 3. Међународног пакта о грађанским и политичким слободама[457], слобода исповедања вере или убеђења може се ограничити ради: заштите јавне безбедности, реда, здравља или морала, или пак основних права и слобода других лица. Очигледно је да је одредба чл. 44. ст. 3. Устава Србије шира него што су то наведене одредбе Европске конвенције о људским правима и Међународног пакта о грађанским и политичким слободама, јер круг разлога за забрану верске заједнице обухвата и право на живот, права деце, право на лични и породични интегритет, право на имовину, као и изазивање и подстицање верске, националне или расне нетрпељивости. Ми се слажемо са онима који сматрају да оваква одступања нису супротна међународним стандардима, поготову што се она могу лако подвести под заштиту слобода и права других.

При ограничавању слободе вероисповести забраном рада одређене верске заједнице, Уставни суд мора водити рачуна о суштини права које се ограничава, важности сврхе ограничења, природи и обиму ограничења, односу ограничења са сврхом ограничења и о томе да ли постоји начин да се сврха ограничења постигне мањим ограничењем права (чл. 20. ст. 3. Устава Србије).

[457] "Службени лист СФРЈ", бр. 7 од 4. фебруара 1971. године

3. Стицање имовине

Стицање имовине верских организација регулисано је чл. 26. Закона о црквама и верским заједницама. Према том члану:

„Цркве и верске заједнице обезбеђују средства за обављање своје делатности од прихода из сопствене имовине, задужбина, легата и фондова, наслеђивања, поклона и прилога, других правних послова и делатности на непрофитним основама, у складу са законом.

Цркве и верске заједнице самостално управљају својом имовином и новчаним средствима, у складу са сопственим аутономним прописима.

Цркве и верске заједнице могу да обављају привредну или другу делатност на начин и у складу са прописима којима је уређено обављање тих делатности.“

Наведена одредба је заједничка за све веске организације које имају тај статус према Закону о црквама и верским заједницама, и у погледу стицања и управљања имовином нема разлике између појединих врста верских организација. Оно што се, међутим, може приметити је неусклађеност ст. 1. и 3. члана 26. У ставу 1. се прописује да се обезбеђење средстава из „делатности“ врши на „непрофитној основи“. Међутим, у ставу 3. се даје верским организацијама право да обављају привредне и друге делатности на начин и у складу са прописима којима је уређено обављање тих делатности. Према Закону о привредним друштвима, обављање привредне делатности се врши на профитној основи, односно циљ обављања делатности је стицање профита. Претпостављамо да је смисао израза „на непрофитној основи“ да установи обавезу да се сав приход који се стекне обављањем делатности користи искључиво за остваривање основних (верских) циљева верске организације.

Одредба чл. 26. ст. 3. ЗЦВЗ има шири значај јер се њом допушта верским организацијама да самостално (непосредно) обављају привредну или другу делатност. Иако се у самој одредби не користи реч „непосредно“, ми сматрамо да је то очигледно из саме формулације „цркве и верске заједнице могу да обављају...“, као и одредбе чл. 21. ст. 2. према којој се у Регистар уписују и подаци „о привредној или другој делатности коју обавља црква, верска заједница или верска организација“. Такође, трба имати у виду и чињеницу да закон о привредним друштвима допушта свим правним лицима да буду оснивачи привредних друштава, тако да би одредба ст. 3. била непотребна да се мислило на установљавање овакве могућности.

Уколико се прихвати становиште Министарства вера да постоје и верска удружења, регистрована или која се могу регистровати према прописима о удружењима грађана, она не би била у једнаком правном положају са другим верским организацијама. Према чл. 16. ст. 4. Закона о друштвеним организацијама и удружењима грађана, удружење грађана може непосредно да обавља одређену привредну и другу друштвену делатност само у случајевима и под условима утврђеним посебним законом. То практично значи, да верска удружења не могу да непосредно обављају привредну и другу друштвену делатност. Сходно чл. 8. Закона о друштвеним организацијама и удружењима грађана, удружење грађана може да врши само оне активности којима се остварују циљеви и задаци утврђени њиховим статутом.

Према чл. 30. Закона о црквама и верским заједницама:

„Приликом обављања делатности и обезбеђивања прихода у складу са овим законом цркве и верске заједнице могу бити потпуно или делимично ослобођене пореских и других обавеза, у складу са законима којима се уводи одговарајући јавни приход.

Физичка и правна лица која дају прилоге и поклоне црквама и верским заједницама могу бити ослобођена одговарајућих пореских обавеза, у складу са законима којима се уводи одговарајући јавни приход.“

Наведене пореске олакшице су одређене Законом о порезима на имовину („Службени гласник РС“, број 26/01, 45/02 - СУС, 80/02, 80/02 – др. закон, 135/04 и 61/07), Законом о порезу на добит предузећа („Службени гласник РС“, бр. 25/2001, 80/2002, 43/2003 и 84/2004) и Законом о порезу на додатну вредност („Службени гласник РС” , бр. 84/2004, 86/2004 и 61/2005). Према чл. 12. ст. 1. тач. 3, порез на имовину не плаћа се на права на непокретности (право својине; право плодоуживања; право употребе и право становања; тајм-шеринг; право закупа стана или стамбене зграде у складу са законом којим је уређено становање, за период дужи од једне године или на неодређено време; право коришћења градског грађевинског, односно јавног грађевинског земљишта или осталог грађевинског земљишта у државној

својини, површине преко 10 ари.) „у својини традиционалних цркава и верских заједница и других цркава и верских заједница регистрованих у складу са законом којим се уређује правни положај цркава и верских заједница, које су намењене и искључиво се користе за обављање богослужбене делатности“. Према чл. 15. ст. 1. Закона о порезу на добит предузећа, издаци за здравствене, образовне, научне, хуманитарне, верске, заштиту човекове средине и спортске намене, признају се као расход у износу највише до 3,5% од укупног прихода. Коначно, према чл. 55. Закона о порезу на додатну вредност, право на рефакцију ПДВ, на основу поднетог захтева, имају традиционалне цркве и верске заједнице, за добра која им се испоручују у Републици или која увозе, као и за услуге које им се пружају, а који су непосредно повезани са верском делатношћу, под условом да је: 1) промет добара и услуга, односно увоз добара опорезив; 2) ПДВ за испоручена добра, односно пружене услуге исказан у рачуну, као и да је рачун плаћен, односно да је ПДВ који се дугује по основу увоза добара претходно плаћен.

Из наведених одредби Закона о порезима на имовину и Закона о порезу на додатну вредност јасно се види да није исти порески третман свих верских организација. Пореске олакшице на имовину уживају само традиционалне цркве и веске заједнице и друге цркве и верске заједнице које су регистроване у складу са Законом о црквама и верским заједницама, а право на повраћај ПДВ имају само традиционалне цркве и верске заједнице. Самим тим, отпада образложење Министарства вера да „нерегистроване“ верске организације нису ничим дискриминисане кад то Министарство одбије да их упише у Регистар цркава и верских заједница.

Када је у питању имовина верских организација, треба поменути и одредбу чл. 27. ст. 1. Закона о црквама и верским заједницама, којом је прописано да: „Сакрална и културна баштина цркава и верских заједница, укључујући и непокретна културна добра, не може бити предмет принудног извршења или отуђења у поступку стечаја или принудног поравнања.

За верске организације од посебног значаја је и одредба чл. 24. ЗЦВЗ: „На имовину цркве, верске заједнице или верске организације која је брисана из Регистра сходно се примењују прописи о удружењима“. Иако се у самој одредби помињу „цркве и верске заједнице“, ова одредба се не односи на традиционалне цркве и верске заједнице, с обзиром на то да је њихов правни субјективитет одређен законом. Према чл. 53. Закона о друштвеним организацијама и удружењима грађана: „У случају престанка удружења грађана са његовом имовином поступа се у складу са статутом тог удружења“. Овде бисмо поменули да ће потпуно другачија ситуација бити ако се усвоји Предлог закона о удружењима из јула 2008. године. Према чл. 47. ст. 3. Предлога закона о удружењима, брисање из регистра се врши након што се спроведе ликвидација удружења. У чл. 54. Предлога је утврђено: „Са имовином удружења која преостане после намирења поверилаца и измирења пореских обавеза, ликвидатор поступа на начин предвиђен овим законом и статутом удружења. После предаје имовине примаоцима, ликвидатор подноси пријаву за брисање удружења из Регистра, уз коју прилаже извештај о току ликвидације и изјаву да је сва имовина подељена у складу са законом и статутом“. Коначно, у чл. 40. ст. 1. Предлога је одређено: „За случај престанка удружења као прималац његове имовине статутом се може одредити само домаће непрофитно правно лице које је основано ради остваривање истих или сличних циљева“.

У примедбама које се упућују у јавности Закону о црквама и верским заједницама често се потенцира неравноправност верских организација у погледу добијања средстава од државе и других јавних власти. Ми сматрамо да такве неравноправности нема у самом Закону о црквама и верским заједницама, и да она може бити чисто фактичка. Не тврдимо, при том, да такве фактичке неравноправности нема, али немамо податке ни за једну ни за другу тврдњу. Чисто правно гледано, помоћ државе и других јавних власти верским организацијама помиње се у Закону о црквама и верским заједницама у неколико чланова:

- Ради унапређивања верске слободе и сарадње са црквама и верским заједницама, у обостраном интересу, држава може да материјално помаже цркве и верске заједнице (чл. 28. ст. 2);
- Ради унапређивања верске слободе, у сагласности са црквама и верским заједницама, средства за здравствено и пензијско и инвалидско осигурање свештеника односно верских службеника могу се обезбедити у буџету Републике Србије, у складу са законом (чл. 29. ст. 2);
- Ако се у буџету Републике Србије обезбеде средства, Влада утврђује износе средстава за остваривање социјалних права свештеника односно верских службеника,

равноправно и сразмерно броју верника појединих цркава и верских заједница, према последњем попису становништва у Републици, при чему се на цркве и верске заједнице са малим бројем верника може применити начело позитивне дискриминације(чл. 29. ст. 3);
- Верска здања и установе од изузетног историјског, националног и културног значаја уживају посебну заштиту, бригу и финансијску подршку државних органа и органа локалне самоуправе (чл. 41. ст. 2);
- Верификоване стручне и научне установе за заштиту сакралног наслеђа у оквиру јединственог система заштите могу уживати финансијску подршку из буџета Републике Србије или буџета јединице локалне самоуправе (чл. 42. ст. 2);
- Цркве и верске заједнице имају право да конкуришу за доделу средстава за реализацију културних и научних програма код надлежних државних органа и комисија под истим условима као и друга правна и физичка лица (чл. 44. ст. 2).

Ако се погледају наведени чланови видеће се да се они односе подједнако и на традиционалне цркве, традиционалне верске заједнице, конфесионалне заједнице и друге верске организације. Чак се у чл. 29. ст. 3. ЗЦВЗ наглашава примена начела позитивне дискриминације у корист малих верских организација. Када се говори о прибављању средстава од стране верских организација из јавних прихода не треба губити из вида да је реч о „доброчиним давањима“ државе на које не постоји правни захтев. Сходно Закону о основама буџетског система, битно је давање из буџета буде транспарентно, према јасним критеријумима, на основу закљученог уговора и да постоји контрола утрошка датих средстава. Финансијска помоћ може да уследи само онда када постоје знатни друштвени интереси за финансирање одређене активности верске организације. који се без финансијске потпоре јавних власти не могу у довољној мери задовољити и ако надлежни орган процени да је помоћ потребна и према основу и према висини. Давање или ускраћивање средстава не сме бити мотивисано фаворизовањем одређене верске организације у односу на друге, али то не значи да држава има правну обавезу да обезбеђује „паритет“ при давању средстава.

Неопходно је поставити јасне и објективне стандарде према којима се невладине организације квалификују за примање било каквог облика јавне потпоре, као што су готовина, ослобађање од пореза на приход, ослобађање од других пореза и такси на чланарину, финансијска средства и материјална добра добијена од донатора или државних и међународних агенција, приход од улагања, приход од закупнине, приход од ауторских права, приход из привредних активности и промета имовином. Такође је неопходно поставити јасне и објективне стандарде за стимулативне донације које се остварују кроз смањење пореза на приход или добијање кредита. У том правцу бисмо указали и на неке тачке из Основних принципа статуса невладиних организација у Европи из 1992 (Савет Европе) који могу да послуже као оријентир и када су у питању јавна потпора рада верских организација:
- Приликом давања јавне потпоре битна ставка за разматрање је природа активности које нека невладина организација спроводи, као и то да ли невладина организација постоји ради добробити својих чланова или ради добробити друштва (или дела друштва). Могуће је да таква потпора буде намењена невладиној организацији која има специјалан статус, у ком случају она подлеже специјалном захтеву за давање финансијских извештаја и јавно изношење података.
- Суштинске промене у статуту или активностима неке невладине организације могу довести до измена или укидања јавне потпоре.
- Када су некој невладиној организацији одобрене пореске олакшице или дата било каква друга јавна потпора, годишњи обрачуни и извештаји о активностима треба да се дају на увид надлежном надзорном органу.
- По захтеву донатора, невладина организација је у обавези да даје детаљан извештај о коришћењу донација како би показала да су испуњени сви услови који су постављени уз давање донација.

У чл. 45. ст. 2. Преднацрта закона о слободи вере, црквама, верским заједницама и верским организацијама из 2005. године била је унета одредба о „критеријумима“ за одобравање буџетских средстава верским организацијама: „Буџетска средства одобравају се у зависности од врсте и значаја програма које Цркве и верске заједнице остварују у области културне, просветне, васпитно-образовне, социјалне, хуманитарне или друге делатности од

интереса за грађане“. Међутим, ова одредба је избачена из коначног текста Закона о црквама и верским заједницама.

4. Правна и пословна способност

Према чл. 26. Закона о црквама и верским заједницама, све верске организације могу неограничено да стичу имовину и да њом самостално управљају. У том погледу нема разлике између појединих типова верских организација. То, наравно, не искључује разлику која постоји између верских организација са статусом правног лица и оних који тај статус немају.

Када је у питању закључење правних послова ради обезбеђења средстава, поставља се питање правног значаја одредбе из чл. 26. ст. 1. ЗЦВЗ, да цркве и веске заједнице обезбеђују средства „за обављање своје делатности“. Нама се чини да је исправније било рећи „за остваривање својих циљева и задатака“, пошто се веске организације не оснивају да би се „бавиле делатношћу“. Да ли верска организација може пуноважно да закључују правне послове који нису у вези са њеним „делатностима“, односно са остваривањем циљева и задатака ради којих је основана? У чл. 15. Закона о друштвеним организацијама и удружењима грађана прописано је да удружења грађана могу да стичу и користе средства и њима располажу „за извршење послова *којима се остварују циљеви и задаци који су утврђени статутом ... удружења*“. [458] Много је важнија одредба чл. 54. Закона о облигационим односима: „(1) Правно лице може закључивати уговоре у правном промету у оквиру своје правне способности. (2) Уговор закључен противно одредби става 1. овог члана нема правно дејство. (3) Савесна страна може захтевати накнаду штете коју је претрпела услед закључења уговора који нема правно дејство“.

Правна способност представља способност правног лица да буде субјект у праву, тј. да има права и обавезе у правном промету према регистрованој делатности.[459] Уговори који су закључени изван „регистроване делатности“ правног лица, немају правно дејство (ништави су). Богослужбена, образовна и културна делатност верских организација одређена је чл. 31–44. Закона о црквама и верским заједницама, и те делатности се не уписују у регистар цркава и верских заједница. За обављање тих делатности верске организације могу пуноважно да закључују правне послове. Међутим, према чл. 21. ЗЦВЗ, у Регистар се уносе подаци о „привредној или другој делатности коју обавља црква, верска заједница или верска организација“. Мисли се на непосредно обављање „привредних или других делатности“ из чл. 26. ст. 3. ЗЦВЗ. Према чл. 54. ст. 2. Закона о облигационим односима, верске организације не би могле да закључују пуноважне правне послове ако те „привредне или друге делатности“ нису уписале у Регистар. Ту, међутим, настаје главни проблем. Према чл. 10. Правилника о садржини и начину вођења Правилника о црквама и верским заједницама, у Регистар цркава и верских заједница се не уписују подаци о привредним или другим делатностима које обављају верске организације. У таквој ситуацији, због заштите сигурности правног промета и чињенице да је верским организацијама допуштено чл. 26. ЗЦВЗ да се непосредно баве свим законом дозвољеним делатностима, треба сматрати да сви правни послови које закључи заступник верске организације обавезују саму верску организацију, осим ако веска организација не докаже да је треће лице знало или је, према околностима случаја, могло знати да су ти послови изван „делатности“ верске организације.[460]

---

[458] У чл. 39. Предлога закона о удружењима из јула 2008. године је унета следећа одредба: „(1)Имовина удружења може да се користи једино за остваривање његових статутарних циљева. (2) Имовина удружења не може се делити његовим члановима, оснивачима, члановима органа удружења, директорима, запосленима или са њима повезаним лицима. (3) Повезаним лицима сматрају се лица која су као таква утврђена у погледу забране расподеле добити удружења. (4) Одредбе ст. 1. и 2. овог члана не односе се на давање пригодних примерених награда и накнада оправданих трошкова насталих остваривањем статутарних циљева удружења (путни трошкови, дневнице, трошкови преноћишта и сл.), уговорене теретне обавезе и исплату зарада запослених.“

[459] Драгослав Вељковић, Облигационо право кроз Коментар Закона о облигационим односима, Београд, 2005, стр. 82.

[460] Овим се не доводи у питање примене чл. 85. ст. 1. Закона о облигационим односима („уговор који закључи заступник у име заступаног лица и у границама својих овлашћења обавезује непосредно заступаног и другу уговорну страну) и чл. 87. ст. 1. ЗОО („Кад заступник прекорачи границе овлашћења, заступани је у обавези само уколико одобри прекорачење.“).

5. Назив

Према чл. 19. закона о црквама и верским заједницама: „У Регистар се не може уписати верска организација чији назив садржи назив или део назива који изражава идентитет цркве, верске заједнице или верске организације која је већ уписана у Регистар или која је раније поднела захтев за упис“. Уколико је у захтеву за упис у Регистар, назив верске организације супротан члану 19, Министарство вера је дужно да позове подносиоца да захтев допуни или исправи у року од 30 дана. Ако захтев у наведеном року не буде допуњен или исправљен, Министарство вера ће решењем одбацити захтев (чл. 20. ст. 2. ЗЦВЗ).

Иако се оваквом решењу понекад приговора да само по себи представља дискриминацију различитих верских заједница, треба рећи да ограничења у погледу назива постоје не само у упоредним „верским“ законима него и у законима о удружењима:

- Према Закону о слободи вјере и правном положају цркава и вјерских заједница у Босни и Херцеговини, „све цркве и верске заједнице имаће службене називе који су одређени њиховим канонским, уставним, односно статутарним прописима и као такви користиће се у јавној употреби (чл. 8. ст. 4). Међутим: „Под истим или сличним именом постојеће цркве или вјерске заједнице не може се основати нова црква или вјерска заједница. Нико не може без сагласности надлежне власти цркве или вјерске заједнице користити њене службене симболе, знамења и атрибуте (чл. 18. ст. 1)“.
- Према чл. 10. ст. 1. македонског Закона о правном положају цркава, верских заједница и религиозних група од 20. 9. 2007. године: „Назив и званична обележја сваке нове цркве, верске заједнице и религиозне групе треба да се разликује од назива и званичних обележја већ регистроване цркве, верске заједнице и религиозне групе“.
- Према чл. 8. ст. 4. румунског Закона 489/2006 о слободи религије и општем статусу деноминација: „Назив деноминације не може бити идентичан називу друге признате деноминације у Румунији“.
- Према тачки 31. Основних принципа статуса невладиних организација у Европи[461], захтев невладине организације за стицање правног субјективитета може бити одбијен ако назив који невладина организација користи очигледно даје погрешну представу, или се не разликује довољно од већ постојећег назива или имена неког физичког или правног лица у истој земљи.
- Према чл. 6. Закону о удруживању грађана у удружења, друштвене организације и политичке организације које се оснивају за територију Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, назив и друге јавне ознаке удружења морају се јасно разликовати од назива и других јавних ознака других организација које су уписане или уредно пријављене за упис у регистар код надлежног органа (чл. 6);
- Према чл. 16. Предлога закона о удружењима из јула 2008. године, назив новооснованог удружења не може бити идентичан називу других удружења која су уписана или уредно пријављена за упис у Регистар. Назив удружења не сме да буде заменљив са називом другог удружења нити да изазива забуну о удружењу, његовој делатности или у погледу тога о каквој се врсти правног лица ради.
- Према пар. 1. ст. 1. тач. 1. аустријског Савезног закона о правном субјективитету религиозних заједница исповедања (вероисповедних заједница), статут вероисповедне заједнице треба да садржи назив вероисповедне заједнице, који мора бити тако одређен да се може довести у везу са учењем вероисповедне заједнице и да искључује замењивање (бркање) са постојећим вероисповедним заједницама са правним субјективитетом и законски признатих цркава и религиозних друштава или њихових установама (организацијама).
- Према чл. 8. ст. 8. руског Закона о слободи савести и религиозним удружењима, назив религиозне организације обавезно садржи информације о њеној вероисповести. Религиозној организацији може бити одбијен упис у регистар правних лица уколико је под тим именом већ регистрована друга религиозна организација (чл. 12. ст. 1).

Разуме се да проблем може да буде у широком тумачењу одредбе чл. 19. ЗЦВЗ, с обзиром на то да сама норма оставља довољно простора за различита језичка и циљна

[461] Меморандум са објашњењима, Савет Европе, Стразбур, 13. новембар 2002.

тумачења. Ми сматрамо да је употребљена формулација вишезначна и да може довести до злоупотреба у одбијању уписа у Регистар неке верске организације. Сасвим је било довољно рећи да назив новоосноване верске организације не сме бити идентичан називу цркве или верске заједнице која је већ уписана у Регистар цркава и верских заједница, или барем употребити формулацију сличну оној из чл. 16. Предлога закона о удружењима.

У случају уписа у Регистар цркава и верских заједница „Епархије ЦПЦ за Републику Србији“ Министарство вера је заузело став да „није проблем у имену те верске организације“, и да „није уопште проблем у томе што се она назива црногорском“, али „јесте проблем у томе што се назива православном, а није православна нити је црква“. Оно што је, међутим, за нас значајно јесте околност да из констатације „јесте проблем у томе што се назива православном, а није православна нити је црква“ произилази веома широко тумачење чл. 19, које може да има веома озбиљне последице у сваком будућем случају. То произилази и из изјава бившег министра вера, Милана Радуловића, који је јасно рекао да ниједна нова верска организација не може у свом називу да користи не само реч „православна“ него ни реч „католичка“. Образложење решења Министарства вера од 18. јуна 2008. године којим је одбијен захтев „Епархије Црногорске Православне Цркве за Републику Србију“ за упис у Регистар цркава и верских заједница не оставља никакву сумњу у том погледу: „Као што је већ наведено у Регистар цркава и верских заједница уписана је СПЦ на основу одлуке Светог архијерејског сабора АС бр 22/зап 45 од 5. 10. 2006. године а по допису Св. Архијерејског Синода Српске Православне Цркве број 080-00-16/2006-01 од 20. 09. 2006. године тако да би упис "Епархије Црногорске Православне Цркве за Републику Србију" *која у свом називу садржи назив "православна" био у супротности са наведеним чланом 19. Закона о црквама и верским заједницама*.“

Из претходне констатације очигледно је да Министарство вера проблем „назива који изражава исти идентитет“ из чл. 19. ЗВЦЗ третира са становишта верског, а не правног идентитета. Такав приступ је суштински погрешан, јер из уставног начела одвојености цркава и верских заједница од државе (чл. 44. ст. 1. Устава) и аутономије цркава и верских заједница у одређивању свог верског идентитета (чл. 6. ст. 2. ЗЦВЗ) произилази да се државе не може мешати у питања верског идентитета већ искључиво у питање заштите правног идентитета. Сходно чл. 3. ст. 1. ЗЦВЗ, ограничење испољавања верске слободе кроз ограничење употребе одређеног назива везано је заштиту „права других“. Верске заједнице су слободне и једнаке пред законом (чл. 6. ЗЦВЗ) и ни једна црква и верска заједница не може ограничавати верски идентитет друге верске организације. Ако би се прихватило да одредба чл. 19. обухвата заштиту не само правног него и верског идентитета то би значило да она верска заједница која се пре упише у Регистар ограничава сваку другу верску организацију која касније настане, у праву да одреди свој „верски“ идентитет (у шта и како верује), па и кроз свој назив. Нама није јасно како за „државу“ може да буде спорна употреба речи„православна“ и „католичка“ а није спорна употреба речи „хришћанска“. Као да ту не важи принцип да „веће обухвата мање“, већ начело „лех специалис дерогат лех генералс“.

Основни правни смисао чл. 19. ЗЦВЗ није да разреши догматска и канонска питања, као на пример да ли на истој територији може да постоји више верских заједница исте конфесионалности већ да заштити правну сигурност тако што у правно промету неће долазити до замене идентитета правних субјеката, која би потицала из постојања два правна субјекта са истим или заменљивим називом. Управо због тога, назив једне верске заједнице не може да садржи назив или део назива друге верске заједнице која има преча права на основу ранијег уписа у регистар, а чијом употребом би могло доћи до замене идентитета. У суштини се ради о коришћењу у називу истоветних или по значењу сличних речи. Међутим, када нека верска заједница у свом називу „искористи“ одређену реч или комбинацију речи то аутоматски не значи да те речи више нико не може користити у свом називу. По нашем мишљењу, потребно је да целокупно употребљена комбинација речи (цео назив или његов битан део) има такав квалитет да може да доведе до замене идентитета субјеката права, зато што је одређена „комбинација речи“ већ употребљена у називу раније регистроване цркве или верске заједнице. Посебно треба бити опрезан када су у питању „историјски искоришћени називи“ који се више не користе, односно који су напуштени а нису заштићени правом на жиг. Овде бисмо подсетили на раније цитирану одлуку Европског суда за људска права у случају Митрополијске цркве Бесарабије против Молдавије, у којој је између осталог речено:

„Суд прво примећује да је у свом статуту, посебно у уводном делу, Митрополијска црква Бесарабије себе одредила као независну локалну цркву која делује на територији Молдавије у складу са законима те државе, *а чији је назив историјски али без икакве везе са постојећом или бившом политичком ситуацијом*. Мада је њена активност углавном верске природе, Митрополијска црква Бесарабије тврди да је спремна да сарађује са државом у области културе, образовања и социјалне помоћи. Такође тврди да се не бави политичким активностима.

Суд сматра ова начела јасним и сасвим легитимним...“

Када је у питању право на коришћење речи „православна“ и „католичка“, из изјава бившег министра Радуловића и решења Министарства вера може се закључити да је он сматрао да Српска православна црква и Римокатоличка црква у Србији имају искључиво право на коришћење наведених израза (речи). Питање је, међутим, да ли се заштита односи на реч „Православни„„ односно „Католички“ или „православни“, односно „католички“. Да би тврдње г. Радуловића и Министарства вера биле тачне, Српска православна црква и Католичка црква морале би да докажу основ свог права. Свако апсолутно субјективно право мора имати свој основ. Основ за искључиво право на коришћење израза „православна“, односно „католичка“ могао би бити закон, односно на закону заснован акт, али не и аутономно право Цркве. Нико не може самовољно прогласити нешто за своју приватну својину, односно искључиво субјективно право. Министар вера г. Радуловић и Министарство вера нису понудили ни један доказ да постоји законска норма која признаје искључиво право на коришћење израза „православна“, односно „католичка“, нити да су те „ознаке“ заштићене у нашој земљи као жиг.[462] Исто би важило и за реч „црква“. Додуше, оном ко сматра да канонско право има јачу правну снагу од било ког државног закона, никакав доказ није ни потребан.

Када се говори о примени чл. 19. ЗЦВЗ, треба уочити и да се ограничења из тог члана не односе на традиционалне цркве и верске заједнице, пошто се сходно чл. 18. ст. 2. под „верском организацијом“ у вези уписа у регистар подразумевају само конфесионалне и друге верске организације, а не и традиционалне цркве и верске заједнице. Тиме се уводи неравноправност између различитих „типова“ верских организација у Србији. Посебно је интересантно да одредба чл. 19. ЗЦВЗ оставља „незаштићеним“ називе традиционалних цркава и верских заједница у њиховим међусобним односима. Ако се мислило да то питање правно не постоји јер су ти називи одређени Законом о црквама и верским заједницама, онда како је Министарство вера могло Правилником о садржини и начину вођења регистра цркава и верских заједница да мења законом утврђене називе традиционалних цркава и верских заједница.[463] Ако називи нису одређени Законом него могу слободно да се мењају, уз пријаву за упис у Регистар промене назива (чл. 18. ст. 1. тач. 1. и чл. 21. ст. 3. ЗЦВЗ), шта ће бити ако се таквом променом назива „задре“ у идентитет неке друге традиционалне цркве или верске заједнице. Додуше, већ смо раније указали да се према Правилнику о упису у Регистар не доноси никакво решење о упису у Регистар цркава и верских заједница када су у питању традиционалне цркве и веске заједнице.

За било које правно лице посебно је важно питање слободе избора свог назива. О ограничењима које постоје за верске организације према чл. 19. ЗЦВЗ већ смо рекли. Међутим, треба приметити да је Министарство вера ту слободу ограничило и традиционалним црквама и верским заједницама, и ако за то нема никаквог основа у Закону о црквама и верским заједницама, пошто сходно чл. 18. ст. 1, 19. и 21. ст. 1. и 3. ЗЦВЗ, традиционалне цркве и верске заједнице имају потпуну слободу одређења свог назива.

Називи традиционалних цркава и верских заједница се помињу у чл. 11–15. Закона о црквама и верским заједницама, уз позивање на старе законе из којих се „вуче“ правни субјективитет. У том погледу логично би било очекивати да називи наведени у Закону, како самим садржајем тако и правописним означавањем одговарају или називима из „старих прописа“ или садашњем пуном називу, одређеном аутономним актима традиционалне цркве

[462] Чак и у праву жига придеви се користе, по правилу, уз именицу, због њихове описне природе која их чини несамосталним одредбеним речима које се пишу уз именицу ради означавања особина бића, предмета и појава (Синиша Варга, Право индустријске својине, 2. издање, Нови Сад, 2008, стр. 201).

[463] Можда се мисли да је ово питање само хипотетичко јер постоје складни односи између традиционалних цркава и верских заједница у Србији.

или верске заједнице. Али, ако погледамо само назив Српске православне цркве из чл. 11. Закона о црквама и верским заједницама („Српска Православна Црква“), чл. 1. Закон о Српској православној Цркви („Српска православна Црква“), и чл. 2. Правилника о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница („Српска православна црква“), видећемо потпуну недоследност. У највишем аутономном акту тај назив је одређен као „Српска православна црква“ (чл. 1. Устава Српске православне цркве).

Много драстичнија интервенција је учињена у погледу назива других традиционалних цркава и верских заједница и то Правилником о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница. Према чл. 2–6. тог Правилника, Министарство вера је извршило упис назива традиционалних цркава и верских заједница самим Правилником, односно по „службеној дужности“ (по аутоматизму[464]), а не на основу пријаве[465]:

- „Под именом Католичка црква у Србији (Римокатоличка и Гркокатоличка) У Регистар се на основу пријаве Бискупске конференције уписују ...“ (чл. 3)
- Цркве из члана 13. Закона о црквама и верским заједницама (Словачка Евангеличка Цркви а. в., Реформатска Хришћанска Цркви и Евангеличка Хришћанска црква а. в) се уписују у Регистар под својим традиционалним именом уз додатак: „у Србији“ (чл. 4);
- Под именом Исламска заједница у Србији. у Регистар се уписују ... (чл. 5);
- Под именом Јеврејска заједница у Србији у Регистар се уписује... (чл. 6).

Из наведених одредби Правилника се види да Министарство вера својевољно додаје у називу традиционалних цркава речи „у Србији“, односно „Србије“. Осим тога, иако Закон о црквама и верским заједницама у чл. 12. признаје правни субјективитет „Римокатоличкој Цркви“, Правилником се у Регистар цркава и верских заједница уписује правно лице „Католичка црква у Србији (Римокатоличка и Гркокатоличка)“.[466] Из одређења у загради проистиче да се Католичка црква у Србији правно састоји из Римокатоличке цркве и Гркокатоличке цркве, иако то нема никакве везе са Законом о црквама и верским заједницама (питање је у којој је мери то сагласно и са канонским правом Католичке цркве, као и Конкордатом из 1914. године). У Србији не постоји никаква самостална Гркокатоличка црква већ „Апостолски егзархат за гркокатолике“, који је успостављен августа 2003. године, одлуком Папе, односно Свете Столице.[467]

Указивањем на проблеме у вези назива традиционалних цркава и верских заједница не желимо ни на који начин да доведемо у питање њихово аутономно право да одреде свој назив, већ управо обратно. Ако се прихвати приступ Министарства вера, онда ни једна традиционална црква или верска заједница неће моћи у будућности да промени свој назив без сагласности државе.

Закон о црквама и верским заједницама не садржи ближе одредбе о називу верске организације, осим одредбе чл. 19. Ни Закон о друштвеним организацијама и удружењима грађана не садржи такве одредбе. Овде бисмо указали на одредбе чл. 13. Предлога закона о удружењима из јула 2008. године, пошто би се овај закон (према чл. 2. ст. 3) примењивао у свим питањима која нису изричито уређена Законом о црквама и верским заједницама: „(1) Удружење има назив. (2) Назив удружења мора бити на српском језику и ћириличком писму. (3) Назив удружења, ако је то предвиђено статутом, може бити и на језику и писму националне мањине. Назив на језику и писму националне мањине уписује се у Регистар после назива на српском језику и ћириличном писму. (4) Назив удружења, ако је то предвиђено статутом, може се

[464] Већ смо указали да је то било предвиђено Преднацртима и Нацртима закона, али да је такво решење избачено из коначног текста Закона.

[465] Одређен је не само назив него и организациона структура.

[466] У Румунији су „Римокатоличка црква“ и „Румунска црква уједињена са римом, Гркокатоличка“, две посебне „признате вероисповести“.

[467] Апостолски егзархат за гркокатолике у Србији и Црној Гори издвојен је из састава Крижевачке епархије, основане 1777. године, где су претходно били викаријат за Војводину. Седиште је у Руском Крстуру. За првог егзарха тог егзархата именован је владика кир Ђура (Георгиј) Џуџар, до тада помоћни владика мукачевско-ужгородски. У саставу Егзархата има 17 парохија. Егзархат се разликује од владичанства по томе што је владичество нешто што је трајно и никад се не гаси, а егзархат може бити угашен. Егзарх води егзархат у име онога ко га је установио и ко га је именовао. С обзиром да је овај егзархат Апостолски егзархат, он није у оквирима ни једне црквене католичке структуре у Србији и Црној Гори, већ потпада директно под Апостолки Римски Пристол (Мирослав Кевежди, Ко су гркокатолици?, http://veraznanjemir.bos.org.yu/srp/tekstovi/kevezdi.html)

уписати у Регистар и у преводу на један или више страних језика, односно на једном од класичних језика, после уписа назива удружења на српском језику и ћириличном писму, односно језику и писму националне мањине. (5) Назив удружења не може да садржи елементе предвиђене чланом 3. став 2.[468] овог закона".

IV. Услови и поступак регистрације верске организације

Закон о црквама и верским заједницама прописује да цркве и верске заједнице стичу правни субјективитет кроз поступак уписа у Регистар цркава и верских заједница. Услови за упис у Регистар и поступање државних органа у поступку уписа верске организације у Регистар, одређени су Законом о црквама и верским заједницама, Законом о општем управном поступку[469] и Правилником о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница:

- Министарство надлежно за послове вера води Регистар цркава и верских заједница (чл. 17. ЗЦВЗ). Министар надлежан за послове вера доноси и пропис којим се ближе уређује садржина и начин вођења Регистра (чл. 21. ст. 4. ЗЦВЗ). Регистар има облик тврдо укоричене књиге. На насловној страни Регистра уписује се назив: „Регистар цркава и верских заједница" и број регистра (чл. 8. Правилника). Регистар је састављен од регистарских листова чије су стране нумерисане. Регистар се оверава печатом органа и потписом службеног лица које је овлашћено за вођење Регистра. У Регистар се, за сваку цркву и верску заједницу, подаци уписују на посебној страни (чл. 9. Правилника). Регистарски лист садржи рубрике у које се уписују подаци предвиђени чланом 21. ЗЦВЗ (чл. 10. Правилника). Попуњавање рубрика у Регистру врши се уписивањем одговарајућих података, који су назначени у продужетку броја рубрике. Рубрике у Регистру попуњавају се читко и уписани текст се не сме исправљати и брисати (чл. 11. Правилника). Упис верске организације у Регистар врши се на основу решења донетог у складу са чланом 20. ЗЦВЗ. Акти и документи на основу којих је прихваћена пријава за упис у Регистар, као и акта и документа на основу којих је позитивно решен захтев верске организације за упис у Регистар, чувају се у посебном омоту за сваку цркву и верску заједницу и представљају саставни део Регистра. На омоту списа уписује се назив цркве и верске заједнице уписане у Регистар и регистарски број под којим је извршен упис. Промене у Регистру могу се вршити само на основу писмене одлуке или решења које доноси министар (чл. 12. Правилника). Упис промене одређене чињенице или податка уписаног у Регистар врши се у одговарајућој рубрици регистарског листа, непосредно испод основног уписа који се прецртава косом црвеном линијом (чл. 14. Правилника. Брисање цркве и верске заједнице из регистра врши се прецртавањем регистарског листа двема паралелним косим линијама. У одговарајућу рубрику се уписује датум доношења и број решења о брисању из регистра (чл. 15. Правилника). Уз Регистар као помоћна књига води се именик (чл. 16. Правилника). Лице овлашћено за вођење Регистра дужно је да чува Регистар и списе предмета од злоупотребе, уништења и оштећења (чл. 17. Правилника). Подаци уписани у Регистар су јавни. Увид у Регистар и списе предмета може се вршити само уз обавезно присуство лица овлашћеног за вођење Регистра (чл. 18. Правилника);
- О захтеву за упис у Регистар цркава и верских заједница, Министарство вера решава у року од 60 дана од дана пријема уредног захтева и потребне документације (чл. 20. ст. 1. ЗЦВЗ). Уколико Министарство вера не донесе решење у овом року сматраће се да је одобрен упис верске организације у Регистар (чл. 20. ст. 7);
- Ако је захтев за упис у Регистар непотпун или је назив верске организације неодговарајући (чл. 19. ЗЦВЗ), Министарство већа позива подносиоца захтева да

[468] Циљеви и деловање удружења не могу бити усмерени на насилно рушење уставног поретка и нарушавање територијалне целокупности Републике Србије, кршење зајемчених људских или мањинских права или изазивање и подстицање неравноправности, мржње и нетрпељивости засноване на расној, националној, верској или другој припадности или опредељењу, као и полу, роду, физичким, психичким или другим карактеристикама и способностима (чл. 3. ст. 2).

[469] „„Службени лист СРЈ", бр. 33/97.

захтев допуни или исправи у року од 30 дана. Ако захтев у наведеном року не буде допуњен или исправљен, Министарство вера ће одбацити захтев (чл. 20. ст. 2. ЗЦВЗ);

- Министарство вера доноси решење о упису, одбацивању захтева за упис, одбијању уписа или брисању из Регистра цркава и верских заједница. Решење је коначно и против њега се може покренути управни спор (чл. 23. ЗЦВЗ);
- При доношењу решења о захтеву за упис у Регистар Министарство узима у обзир и одлуке Европског суда за људска права, као и управне или судске одлуке у погледу регистрације или деловања одређене верске организације у једној или више држава чланица Европске уније (чл. 20. ст. 5. ЗЦВЗ);
- Министарство вера доноси решење о одбијању захтева за упис верске организације у Регистар ако су њени циљеви, учење, обреди или деловање супротни Уставу и јавном поретку или ако угрожавају живот, здравље, слободу и права других, права деце, право на лични и породични интегритет и право на имовину (чл. 20. ст. 4. ЗЦВЗ);
- Пре доношења решења морају се утврдити све одлучне чињенице и околности које су од значаја за доношење решења и странкама омогућити да остваре и заштите своја права и правне интересе (чл. 125. ст. 1. ЗУП). Службено лице које води поступак може у току целог поступка употпуњавати чињенично стање и изводити доказе ради утврђивања и оних чињеница које у поступку нису биле изнете или нису утврђене. Службено лице које води поступак наредиће по службеној дужности извођење сваког доказа ако нађе да је то потребно ради разјашњења ствари. Службено лице које води поступак прибавиће по службеној дужности податке о чињеницама о којима службену евиденцију води орган надлежан за решавање у управној ствари. На исти начин поступиће службено лице у погледу чињеница о којима службену евиденцију води други орган (чл. 126. ЗУП).
- Чињенично стање на коме заснива свој захтев странка је дужна да изнесе тачно, потпуно и одређено. Ако се не ради о чињеницама које су општепознате, странка је дужна да за своје наводе предложи доказе и да их по могућности поднесе. Ако сама странка тако не поступи, службено лице које води поступак позваће је да то учини. Од странке се неће тражити да прибави и поднесе доказе које брже и лакше може прибавити орган који води поступак, нити да подноси уверења и друге исправе које органи нису дужни да издају по члану 161. и 162. ЗУПа (чл. 127. ЗУП);
- Ако поднесак садржи неки формални недостатак који спречава поступање по поднеску или ако је неразумљив или непотпун, орган који је примио такав поднесак учиниће све што треба да се недостаци отклоне и одредиће подносиоцу рок у ком је дужан да то учини. То се може саопштити подносиоцу телефоном или усмено ако се подносилац затекне код органа који саопштава да поднесак садржи недостатке. О учињеном саопштењу орган ће ставити забелешку на спису. (2) Ако подносилац отклони недостатке у одређеном року, сматраће се да је поднесак био од почетка уредан. Ако подносилац не отклони недостатке у одређеном року, па се услед тога не може поступати по поднеску, орган ће закључком одбацити такав поднесак. На ову последицу подносилац ће се нарочито упозорити у позиву за исправку поднеска. Против тог закључка дозвољена је посебна жалба (чл. 58. ст. 1. и 2. ЗУП и 127. ЗУП).
- Органи издају уверења, односно друге исправе (цертификате, потврде и др.) о чињеницама о којима воде службену евиденцију. Уверења и друге исправе о чињеницама о којима се води службена евиденција морају се издавати сагласно подацима из службене евиденције. Таква уверења, односно друге исправе имају значај јавне исправе. Уверења и друге исправе о чињеницама о којима се води службена евиденција издају се странци на усмени захтев, по правилу, истог дана кад је странка затражила издавање уверења, односно друге исправе, а најдоцније у року од 15 дана од дана подношења захтева, ако прописом којим је установљена службена евиденција није друкчије одређено. Ако орган одбије захтев за издавање уверења, односно друге исправе о чињеницама о којима води службену евиденцију, дужан је да о томе донесе посебно решење. Ако у року од 15 дана од дана подношења захтева не изда уверење, односно другу исправу о чињеницама о којима води службену евиденцију, нити донесе и достави странци решење о одбијању захтева, странка може изјавити жалбу да је захтев одбијен. Ако странка, на основу доказа којима располаже, сматра да јој уверење, односно друга исправа о чињеницама о којима се води службена евиденција

није издата у складу с подацима из те евиденције, може захтевати измену или издавање новог уверења, односно друге исправе. Орган је дужан да донесе посебно решење, ако одбије захтев странке да јој измени или изда ново уверење, односно другу исправу. Ако у року од 15 дана од дана подношења захтева за измену или издавање новог уверења, односно друге исправе, то не буде учињено, странка може изјавити жалбу као да је њен захтев одбијен (чл. 161. ЗУП);

– У једноставним управним стварима у којима учествује само једна странка, као и у једноставним управним стварима у којима у поступку учествују две странке или више странака, али ни једна не приговара постављеном захтеву, а захтев се уважава, образложење решења може садржавати само кратко излагање захтева странке и позивање на правне прописе на основу којих је управна ствар решена. У таквим стварима решење се може издати и на прописаном обрасцу (чл. 191. ст. 1. ЗУП);
– У управним стварима које нису једноставне, образложење решења садржи: кратко излагање захтева странака, утврђено чињенично стање, по потреби и разлоге који су били одлучни при оцени доказа, разлоге због којих није уважен који од захтева странака, правне прописе и разлоге који с обзиром на утврђено чињенично стање упућују на решење какво је дато у диспозитиву. Ако жалба не одлаже извршење решења, образложење садржи и позивање на пропис који то предвиђа. У образложењу решења морају се образложити и закључци против којих није допуштена посебна жалба (чл. 191. ст. 2);
– Кад се против решења може покренути управни спор, у упутству се наводи коме се суду тужба подноси, у колико примерака и у ком року, а кад се може покренути други поступак пред судом, наводи се суд коме се може обратити и у ком року. Кад је у решењу дато погрешно упутство, странка може поступити по важећим прописима или по упутству. Странка која поступи по погрешном упутству, не може због тога трпети штетне последице. Кад у решењу није дато никакво упутство или је упутство непотпуно, странка може поступити по важећим прописима, а може, у року од осам дана од дана достављања решења, тражити од органа који је решење донео да га допуни (чл. 200. ст. 3–5. ЗУП).

На примеру уписа у Регистар Црногорске православне цркве и Јеховиних сведока, видели смо да је у почетку постојала прилична произвољност у поступању Министарства вера, која делом проистиче из нејасних формулација самог Закона о црквама и верским заједницама. Овде ћемо посебно указати на две ствари. Прво решења о одбијању уписа у Регистар нису садржавала потребно образложење из чл. 199. ст. 2. ЗУПа. Случајеви „Епархије ЦПЦ за Републику Србију“ и „Јеховиних сведока“ нису „једноставне ствари“ у смислу чл. 199. ст. 1. ЗУП. Под једноставним стварима ЗУП подразумева две групе управних предмета: 1) они у којима учествује само једна странка, а њен захтев се уважава; 2) двостраначке (вишестраначке) ствари у којима странке не приговарају постављеном захтеву, коме је удовољено.[470] У спорним случајевима уписа у Регистар цркава и верских заједница ни једном захтеву није удовољено. Друго, када странка у поступку не отклони формалне недостатке или непотпуност или нејасноћу[471] поднетог захтева за упис у Регистар цркава и верских заједница, у року који је оставило Министарство вера сходно чл. 20. ст. 2. ЗЦВЗ, онда ће се поднети захтев закључком одбацити, с тим да против тог закључка постоји посебна жалба (чл. 58. ст. 2. и 127. ст. 3. ЗУП). У случају Јеховиних сведока, Министарство вера је „дописом“ обавестило подносиоца захтева да не може бити удовољено његовом захтеву, без упутства о правном леку.

За поступање Министарства вера у поступку уписа у Регистар цркава и верских заједница посебно отежавајућу околност представља недореченост и непрецизност чл. 18. ЗЦВЗ и конфузност и, по нашем мишљењу, широка незаконитост одредби Правилника о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница (Правилник о Регистру). На поједине

[470] Зоран Томић – Вера Бачић, Коментар Закон о општем управном поступку са судском праксом и регистром појмова, седмо издање, Београд, 1999, стр. 285.
[471] Под формалним недостацима се подразумева недостатак неког битног елемента предвиђених чл. 57. ЗУПа. Неразумљив поднесак значи да није јасно шта странка тражи, на шта се поднесак односи. Непотпун поднесак значи неподношење потребни доказа уз поднесак (Томић - Бачић, оп. цит., стр. 117-118.).

проблеме смо већ указали у одељцима посвећеним верским организацијама као правним лицима и правном субјективитету цркава и верских заједница. Овде бисмо посебно издвојили:

- Из формулација чл. 18. ст. 1. и 2. ЗЦВЗ произилази да традиционалне цркве и верске заједнице подносе *пријаву* за упис у Регистар, а остале верске организације подносе Министарству вера *захтев* за упис у Регистар. Међутим, према чл. 7. ст. 1. Правилника о Регистру, конфесионалне заједнице и друге верске организације, осим традиционалних цркава и верских заједница, се „пријављују" код Министарства. Осим тога, Министарство вера је традиционалне цркве и верске заједнице уписало у Регистар самим Правилником о Регистру (чл. 2-6), без посебне пријаве.
- Чланом 18. ст. 2. ЗЦВЗ је прописано шта се подноси уз захтев за упис у Регистар, али није речено да подносилац захтева треба да у захтеву наведе и податке утврђене ставом 1. тог члана. Поставља се и питање односа члана 18. са чл. 21. ЗЦВЗ у коме су наведени одређени подаци који се уписују у Регистар који нису поменути у чл. 18.
- Из члана 18. ст. 2. се не види у ком поступку, односно како „оснивачи" верске организације доносе одлуку о оснивању и статут, односно други основни документ верске организације, која је обавезна садржина одлуке о оснивању, као и како се одређује ко је овлашћен да заступа и представља верску организацију. Ако супсидијерно применимо Закон о друштвеним организацијама и удружењима грађана, сходно чл. 26. тог закона, онда би одлука о оснивању и статут морали бити донети на оснивачкој скупштини верске организације, с тим што се статутом одређује ко заступа и представљање организацију а одлуком о оснивању ко врши послове који се односе на упис организације у Регистар. Интересантно је приметити да према чл. 10. Правилника о Регистру лична имена и адреса обадва ова лица се уписују у Регистар цркава и верских заједница, иако према чл. 21. ЗЦВЗ у Регистар се уписује само име и презиме, адреса и својство лица овлашћеног да представља и заступа верску организацију. Ова неодређеност чл. 18. ЗЦВЗ додатно проблематизује питање ко може у име верске организације да поднесе захтев за упис у Регистар: да ли то у опште може да буде неко лице које није овлашћено да заступа и представља верску организацију (у складу са статутом) или које нема пуномоћје издато од лица које је овлашћено да заступа верску организацију?
- Из чл. 18. ЗСВЗ не произилази да уз захтев за упис у Регистар мора бити приложен и записник са оснивачког скупа верске организације, односно скупа на коме је усвојена одлука о оснивању и статут (или други основни документ) верске организације. Ако сходно чл. 18. ст. 2. ЗЦВЗ оснивачи потписују само одлуку о оснивању верске организације,[472] поставља се питање како се утврђује када је, од кога и како усвојен статут или други основни документ верске организације.
- У чл. 18. ст. 2. тач. 2) ЗЦВЗ утврђено је да „захтев садржи" „статут или други документ верске организације који садржи: опис организационе структуре, начин управљања, права и обавезе чланова, начин оснивања и гашења организационе јединице, списак организационих јединица са својством правног лица и друге податке од значаја за верску организацију". Из коришћења једнине у означавању документа („статут или други документ верске организације") који се подноси, као и одређења садржине тог документа, мислимо да је јасно да закон мисли на основни, односно највиши акт верске организације. Нејасно је, онда, зашто тај документ мора да садржи и „списак организационих јединица са својством правног лица" када је то супротно чл. 9. ст. 2. ЗЦВЗ у коме је прописано да организационе јединице цркава и верских заједница (верских организација) могу стећи својство правног лица „у складу са аутономним прописима цркве, односно верске заједнице, а на основу одлуке надлежног органа цркве и верске заједнице". Ако се статутом утврђује списак организационих јединица верске организације које имају својство

[472] Формулација чл. 18. ст. 2. тач . 1) допушта чак да се закључи да се одлука о оснивању може донети једноставним потписивањем од стране пунолетних држављана Србије или страних држављана са сталним боравком на територији Србије, без било каквог заједничког скупа. То наравно отвара проблем утврђивања тачног времена када је одлука о оснивању донета, ко је такву одлуку „предложио", а када су потписи оснивача на посебном листу да ли су сви они пристали на „исту одлуку" о оснивању.

правног лица, како онда верска организација може да не упише неку такву своју организациону јединицу Регистар цркава и верских заједница, када тиме крши свој највиши аутономни акт. У каквој су онда вези одредба чл. 2. Правилника о Регистру, према којој се под именом Српска православна црква у Регистар уписују Патријаршија и све епархије Српске православне цркве у Србији и у свету, и одредба чл. 5. Устава Српске православне цркве, према којој у „Српској православној цркви правна су лица: Патријаршија, епархије, црквене општине, манастири, задужбине, самосталне установе или такви фондови и према црквеној намени, поједини храмови“.

- Из формулације чл. 18. ст. 2. тач. 1) ЗЦВЗ и чл. 7. ст. 3. Правилника о Регистру произилази да одлуку о оснивању верске организације морају да донесу и да је потпишу, као оснивачи, најмање 100 пунолетних држављана Србије који имају пребивалиште у Републици Србији или исти број страних држављана са сталним боравком на територији Србије. Закон о црквама и верским заједницама у опште не регулише ситуацију када верска организација која подноси захтев за упис у Регистар треба да буде, односно јесте само организациона јединица „стране“ верске организације. Проблем настаје када према аутономним правилима „кровне“ (мајке) верске организације одлуку о оснивању неког дела те организације у иностранству може да донесе само надлежни орган „кровне“ верске организације. У том случају се наши држављани појављују само као лица која прихватају одлуку коју је неко други већ донео. То, међутим, није довољно да би се према чл. 18. ст. 2. ЗЦВЗ прихватио захтев за упис у Регистар. Аналогно би важило и за усвајање статута верске организације.

Колики је значај разрешења претходно изнетих опаски најбоље се може видети на примеру проблема уписа у Регистар цркава и верских заједница „Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију“. Без њиховог разјашњења није могуће адекватно одлучити о захтеву „Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију“ за упис у Регистар цркава и верских заједница: 1) одлуку о оснивању је донео 7. јануара 2007. године Митрополијски савјет Црногорске православне цркве „на захтјев грађана, за потребе остваривања права на слободу вјероисповести вјерника Црногорске православне цркве у Републици Србији“; 2) „Прилог овој одлуци су потписи грађана – вјерници Црногорске православне цркве у Републици Србији“ (из одлуке о оснивању); 3) генерално пуномоћје Ненаду Стевовићу за подношење захтева за упис у Регистар издао је поглавар ЦПЦ, митрополит црногорски Михаило; 4) Ненад Стевовић је одређен као лице овлашћено за заступање и представљање Епархије Одлуком о оснивању Епархије коју је донео Митрополијски савјет ЦПЦ; 5) статут Епархије је ступио на снагу даном усвојања од стране Митрополијског савјета ЦПЦ 4. јула 2007. године (чл. 78. Статута); 6) измене и допуне статута Епархије врши Митрополијски савјет ЦПЦ а не органи Епархије (чл. 77. Статута); 7) епархију заступа и представља епархијски архијерej (чл. 22. тач. 1) Статута), који је по функцији и председник Епархијског савета, Епархијског управног одбора и Епархијског црквеног суда (чл. 24, 29. и 37. Статута).[473]

Сматрамо за корисним да овде укажемо и на неке принципе које је утврдио Савет Европе у погледу стицања правног субјективитета невладиних организација, о којима би требало водити рачуна и када се стицању правног субјективитета верских организација[474]:

– У случају када невладина организација свој правни субјективитет не стиче аутоматски при свом оснивању, правила према којима се оно накнадно стиче требало би да буду објективно формулисана и да нису предмет дискреције релевантних власти. Не сме се сметнути с ума то да ће се неке од невладиних организација одлучити да остварују своје циљеве без стицања правног субјективитета, а државни закони би требало да им пруже ту могућност са претпоставком да правни субјективитет није обавезан за све невладине организације. Невладина организација може стећи правни субјективитет у различитим фазама свог постојања,.

[473] Без постојања, односно именовања епархијског архијереја не може ни постојати сама Епархија.

[474] Основни принципи правног статуса невладиних организација у Европи, Меморандум са објашњењима, Савет Европе, Страсбур, 13. новембар 2002.

- Правила за стицање правног субјективитета би требало да буду објављена заједно са водичем кроз процедуру стицања правног субјективитета. Овај процедура би требало да буде лако разумљива, јефтина и брза.
- Невладина организација која се заснива на чланству би могла да поднесе захтев за стицање правног субјективитета тек пошто ова одлука буде прихваћена на састанку те невладине организације на који су позвани сви чланови, зашта може бити затражени и доказ. Захтев за стицање правног субјективитета може бити одбијен ако се не преда сва тражена и јасно назначена документација, ако назив који невладина организација користи очигледно даје погрешну представу, или се не разликује довољно од већ постојећег назива или имена неког физичког или правног лица у истој земљи, или у случају да је у статуту невладине организације постављен циљ који очигледно није у складу са законом. Потпуно је законски исправно да државе захтевају од невладиних организација одређене информације и документацију, као предуслов за стицање правног субјективитета. Како би се обезбедила законска исправност, ове информације би пре свега требало да пруже одговоре на питања трећих лица о идентитету невладине организације, њеној адреси и управној структури. Сваки појединац који има пословну везу са невладином организацијом, рецимо у случају продаје имовине или запошљавања особља, мора бити у могућности да провери да ли је та невладина организација призната као правно лице. Слично томе, у смислу сопствене заштите, физичка лица морају имати могућност да провере да ли је тело које се представља као невладина организација и које тражи њихову подршку, управо то за шта се издаје. Државе могу у својим законским одредбама поставити додатне основе за одбијање давања правног субјективитета, али би ти основи морали бити базирани на јасним и објективним ставовима.
- У току сваког разматрања подобности циљева невладине организације, када она подноси захтев за стицање правног субјективитета, неопходна је добра обавештеност и поштовање појма политичког плурализма, а само разматрање не сме бити вођено предрасудама.
- Орган који је надлежан за одобравање правног субјективитета не мора бити суд, али такође не би требало ни да буде под контролом неког владиног извршног тела. Неопходно је обезбедити доследност у доношењу одлука, а на сваку одлуку може да се поднесе жалба.
- Надлежни орган би требало да има довољан број запослених са одговарајућим квалификацијама за вршење својих функција, а исто тако мора бити спреман да пружи одговарајуће савете тј. упутства или асистенцију невладиној организацији која подноси захтев за стицање правног субјективитета.
- Требало би одредити најдуже време за које се захтев за стицање правног субјективитета мора одобрити или одбити. Подносилац захтева мора бити у потпуности обавештен о свим одлукама, а у случају одбијања захтева мора добити писмено образложење.
- Одлуке о томе да ли се нека невладина организација квалификовала за добијање финансијске или друге помоћи, требало би доносити независно од одлуке о стицању правног субјективитета, и боље је да их доноси други орган.
- У случају када невладине организације свој правни субјективитет не стичу аутоматски по свом оснивању, пожељно је да јавност има увид у јединствени државни регистар свих невладиних организација са правним субјективитетом.
- Када невладина организација са правним субјективитетом врши измене у свом статуту, потребна јој је сагласност државних власти једино у случају да тим изменама утиче на назив или циљеве организације. Давање овакве сагласности треба да се обави у складу са истом процедуром која се прати за иницијално стицање правног субјективитета. Међутим, таква промена не би требало да доведе до тога да се од невладине организације захтева да за себе оснива ново тело. Одлука о признању правног субјективитета мора бити коначна, а правни субјективитет који је додељен не може бити предмет периодичне ревизије. Међутим, ово не спречава државу да преиспита питање правног субјективитета када је направљена битна промена у статуту или активностима невладине организације. Основе по којима је донета одлука морају бити наведене у писменој форми, посебно када се ради о одбијању, чиме се невладиној

организацији даје могућност да ту одлуку оспори пред надлежним управним властима и пред судом. Пропуст да се одлука донесе у предвиђеном року треба разумети или као одбијање или као одобравање правног субјективитета.

V. Јавно-правна или грађанско-правна лица

Према становишту Министарства вера: „Закон свим црквама и верским заједницама обезбеђује **правни положај јавних организација",**[475] односно **„**Цркве имају статус јавних заједница од општег друштвеног значаја и интереса"[476]. Таква констатација је поновљена у бројним интервјуима бившег министра вера, Милана Радуловића, као посебна вредност Закона. Нама није јасно шта Министарство вера тиме хоће тачно да каже. Сигурно се не мисли да су верске организације пре доношења Закона о црквама и верским заједницама биле „тајне" организације. Ако се мисли да сада могу јавно да делују, а да по ранијим прописима нису могле, онда је то само делимично тачно, јер је чл. 4. ст. 3. бившег Закона о правном положају верских заједница прописивао да су верске заједнице „слободне у вршењу верских послова и верских обреда". Истина је да је „јавно" деловање било ограничено државном контролом у погледу издавачке и образовне делатности, као и обављања било какве делатности ван „просторија верских заједница у којима се обављају верски послови и верски обреди", а да Закон о црквама и верским заједницама више не предвиђа слична ограничења. Тачно је, такође да су фактичка ограничења била много већа него што је то законом било предвиђено и да су верске заједнице биле скоро потпуно искључене из јавног живота и под великом пресијом државе.

Међутим, из чињенице да се „правни положај јавних организација" најчешће у изјавама везује за правни статус који су традиционалне цркве и верске заједнице имале према прописима Краљевине Југославије, нама се чини да се ту мисли на правни статус јавно-правних организација, какав, на пример, постоји у Аустрији и Немачкој за традиционалне верске заједнице. Такво становиште било би законски неутемељено. Јавноправно лице је правно лице које врши јавну функцију и чији су односи регулисани јавним правом. Јавноправно лице се у односима у које ступа појављује као носилац јавне власти. У земљама где је одређеним верским заједницама признат законом статус јавноправног лица, оне имају право самосталног прописивања пореза. Тако је и према чл. 10. ст. 1. Закона о Српској православној цркви из 1929. године било прописано да „прирез на непосредни порез који плаћају православни порезници у Држави имају право да распишу Патријаршија, епархије, и црквене општине, свака за своје потребе...", с тим да су црквене прирезе прикупљали државни пореско административни органи истовремено са другим државним дажбинама (чл. 11). Цркве, верске заједнице и друге верске организације из Закона о црквама и верским заједницама немају никаква јавна овлашћења, не наступају као носилац државне власти нити обављају законом поверене државне послове, па не могу ни бити јавноправна лица већ само грађанскоправна лица. То произилази и из чл. 10. ст. 2. Закона о друштвеним организацијама и удружењима грађана према коме су удружење грађана и савез удружења грађана грађанска правна лица. Та одредба се сходно примењује на сва удружења чији рад је уређен посебним законом, ако тим посебним законом није изричито другачије прописано (чл. 26). Једино у сфери извођења верске наставе у основним и средњим школама могу се наћи неки елементи карактеристични за јавноправни положај верских организација, али они нису довољни да би се потврдио јавноправни положај у Србији чак ни традиционалних цркава и верских заједница. Законом о основној школи и Законом о средњој школи дато је традиционалним црквама и верским заједницама једино да предлажу Министарству просвете наставне програма и наставнике верске наставе.

Да би се разумело одакле потичу упорне тврдње Министарства вера да су верске организације јавне организације, треба погледати текстове Нацрта и Преднацрта закона. Тако је у чл. 5. ст. 1. Преднацрта закона о верским организацијама из 2004. године било наведено: „Традиционалне Цркве, традиционалне Верске заједнице и нове Вероисповедне заједнице су јавне организације које имају својство правног лица". Слична одредба постојала је и у чл. 2. ст. 2. Преднацрта закона о слободи вере, црквама, верских заједницама и верским удружењима из 2005. године: „Цркве, верске заједнице и верска удружења су јавне организације...". Таква

[475] www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=189&Itemid=81
[476]www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=179&Itemid=79

одредба је, међутим, избачена из коначног текста Закона о црквама и верским заједницама. У овом случају, као и у неким другим, Министарство вера се у пракси понаша као да су нека „одбачена“ решења унета у Закон о црквама и верским заједницама.

Глава седма

ОГРАНИЧЕЊА СЛОБОДЕ ВЕРОИСПОВЕСТИ

> "… Али тада уста у синедриону један фарисеј по имену Гамалиил, учитељ закона, цењен од свег народа, заповеди да изведу људе мало напоље, и рече им: људ Израиљци узмите се у памет у погледу ових људи – шта ће те чинити… И у садашњој прилици вам кажем: проћите се ових људи и пустите их; јер ако је од људи ова намисао или ово дело, биће осујећено; ако је пак од Бога, нећете моћи да их уништите – иначе бисте се нашли као људи који се боре против Бога…"
>
> (Дела Апостолска 5,34,35,38,39)

Као правна категорија, људска права (па и слобода мисли, савести и вероисповести) нису апсолутна и неограничена. Ограничена су правима и интересима других људи, и општим интересима друштвене заједнице. Пуна стабилност и безбедност друштва могућа је само ако постоји одговарајућа равнотежа индивидуалне слободе и општих друштвених интереса. Слобода значи, поред осталог, обавезу и обзир према слободи и интересима других људских бића и заједници у целини.[477] Нико, поготову, не може да злоупотребљава своја права. Држава се ту налази пред веома деликатним и противуречним задатком: да заштити грађане од себе, од сопствене репресије и злоупотреба, дакле да ограничи и контролише сопствену власт, с једне стране, и да, с друге стране, активно интервенише против свих оних који злоупотребљавају своја права.

I. Могућност да се ограничи слобода вероисповести

У претходним разматрањима о слободи вероисповести и њеној садржини указали смо да се она не може ограничити у потпуности већ само у погледу права испољавања слободе вероисповести. То утврђују сви релевантни међународно-правни документи. Сматрамо да је довољно да укажемо на одредбе Међународног пакта о грађанским и политичким правима и Европске конвенције о људским правима.

Према чл. 18. ст. 3. Међународног пакта о грађанским и политичким правима:

„Слобода испољавања вере или убеђења може бити предмет само оних ограничења која предвиђа закон а која су нужна ради заштите јавне безбедности, реда, здравља или морала, или пак основних права и слобода других лица."

Европска конвенција о људским правима утврђује границе могућег ограничења слободе испољавања вероисповести у чл. 9. ст. 2:

„Слобода исповедања вере или убеђења може бити подвргнута само оним ограничењима која су прописана законом и неопходна у демократском друштву у интересу јавне безбедности, ради заштите јавног реда, здравља или морала, или ради заштите права и слобода других."

Устав Републике Србије је у чл. 43. ст. 4. утврдио да се „слобода испољавања вере или уверења може ограничити законом, само ако је то неопходно у демократском друштву, ради заштите живота и здравља људи, морала демократског друштва, слобода и права зајемчених Уставом, јавне безбедности и јавног реда или ради спречавања изазивања или подстицања верске, националне или расне мржње" Ако упоредимо ову одредбу, са наведених одредаба МПГПП и ЕКЉП видећемо да се уставотворац користио готово идентичне формулације. Полазећи од Европске конвенције као старијег документа, можемо констатовати да она дозвољава сва ограничења наведена у члану 43. став 4. Устава, с тим што је потребно указати и на неке мање неусаглашености. Устав Републике Србије, за разлику од Конвенције, дозвољава

[477] Небојша Вучинић, Људска права, безбједност заједнице и сигурност појединца, у: Људска права за неправнике, уредници: Н. Вучинић, В. Спајић-Вркаш, С. Бјековић, Подгорица, 2003, стр. 115.

ограничење верске слободе у оним случајевима када се ради о заштити живота људи. Дефинишући ограничења Конвенција користи речи „јавни морал“, што је примереније и јасније у односу на формулацију из Устава Републике Србије „морал демократског друштва“. Прецизирајући ограничења Устав Републике Србије наводи и могућност да се то учини ради спречавања изазивања или подстицања верске, националне или расне мржње, што не садржи Конвенција. Наведено уставно ограничење значајно подсећа на решења уз социјалистичких устава, али се мора констатовати да члан 20. Међународног пакта о грађанским и политичким слободама прецизира да свако деловање у корист националне, расне или верске мржње, које подстиче дискриминацију, непријатељство или насиље, мора бити забрањено законом. Члан 4. тачка 2. Декларације о укидању свих облика нетолеранције и дискриминације засноване на вери или убеђењима обавезује државе да предузму ефикасне мере за спречавање и укидање дискриминације на основу вере или убеђења и донесу или укину законодавство у циљу забране сваког облика дискриминације. И сам Устав Србије у чл. 21. ст. 3. прописује забрану дискриминације по било ком основу, укључујући расу, националну припадност и вероисповести. Изнети примери показују да је Република Србија кроз одредбе члана 43. став 4. Устава нормативно испоштовала сва међународна документа којима се дозвољава могућност ограничавања слободе испољавања вере.[478]

Да ли је се мешање (интерференце) државних власти у погледу уживања зајемчене слободе мисли, савести и вероисповести кретало у границама допуштених ограничења, подлеже контроли у Републици Србији Уставног суда, али и међународној контроли коју врши Европски суд за људска права и Комитет за људска права УН. Могућности злоупотреба морају се свести на најмању могућу меру, јер примена ограничења зависи од различитих политичких, етичких, правних и културних чинилаца, које опредељују различита схватања демократије. Ужи концепт демократије, као форма државне власти, оставља шире могућности за евентуалне злоупотребе. Шири појам демократије, као начина живота друштва, сужава али у потпуности не елиминише могућности злоупотреба у овом контексту.[479] Европски суд за људска права је у више прилика наглашавао да ограничења представљају само изузетак у односу на опште правило те да она не могу бити примењена тако да дође до потпуног укидања зајемчене слободе. Као основ за било какво ограничење не могу се примењивати никаква мерила сем оних изричито наведених у самој клаузули о ограничењу. У предмету *Сундау Тимес против Велике Британије, Европски суд за људска права* је заузео став, према коме:

> „строго тумачење значи да ниједан други критеријум, осим критеријума наведених у самој клаузули о ограничењима, не може бити основа за неко ограничење. Ти критеријуми се морају схватити тако да се текст клаузуле не може тумачити ван његовог уобичајеног значења.“

У основи, Суд је установио правни стандард да у сваком граничном предмету слобода појединца мора бити важнија од тврдње државе о најважнијем интересу.[480]

Исто тако, државне власти не би требало да се мешају у остваривање зајемчене слободе сваки пут кад је у питању један од основа ограничења, јер би то довело до ограничавања садржаја права. Другим речима, државне власти имају само могућност, али не и обавезу, да нареде и/или спроведу рестриктивну или казнену меру у односу на остваривање слободе испољавања вероисповести и уверења. Другачији приступ би довео до увођења хијерархије права и вредности или интереса, при чему би се сама зајемчена слобода нашла на самом дну листе, после, на пример, морала, јавне сигурности или јавног реда. Осим тога, таква хијерархија била би у супротности са свим међународним уговорима којима се регулише једнакост права и не дозвољава трајно ограничавање остваривања једног права, пошто би то било слично ускраћивању тог права.[481]

Како треба приступати ограничењима слободе вероисповести ближе је појашњено у, раније навођеном, Општем коментару бр. 22, на чл. 18. МПГПП, који је усвојио Комитет за људска права Уједињених нација:

> „Став 3 члана 18 дозвољава ограничавање слободе испољавања вероисповести или убеђења само ако су ограничења прописана законом и неопходна су за заштиту јавне

[478] Драган Новаковић, Положај верских заједница у новом Уставу Србије, www.kczr.co.yu/okrugli%20stolovi/ manjine/08_novakovic.doc
[479] Димитријевић, op. cit.
[480] Macovei, op. cit., стр. 51.
[481] Ibid., стр. 36.

безбедности, поретка, здравља или морала, или основних права и слобода других. Слобода од принудног придржавања или прихватања вероисповести или убеђења и слобода родитеља и старатеља да осигурају верско и морално образовање не могу се ограничити. У тумачењу домашаја одредаба о дозвољеном ограничавању, државе уговорнице треба да пођу од потребе заштите права зајамчених у Протоколу, укључујући право на једнакост и забрану дискриминације по ма којем основу, прописане у члановима 2, 3 и 26. Наметнута ограничења морају се установити законом и не смеју се применити на начин који би угрозио права зајамчена у члану 18. Комитет напомиње да се став 3 члана 18 има уско тумачити: ограничења нису дозвољена по основима који нису у њему наведени, чак и ако су дозвољена као ограничења других права заштићених Протоколом, као што је национална безбедност. Ограничења се могу применити само у сврхе у које су прописана и морају бити непосредно примерена нарочитим потребама којима су условљена сразмерна њима. Ограничења се не могу наметнути ради дискриминације нити применити на дискриминаторски начин. Комитет примећује да појам морала извире из многих друштвених, филозофских и верских традиција; следствено томе, ограничења слободе испољавања вероисповести ради заштите морала морају се заснивати на начелима која не потичу искључиво из једне традиције. Лица која се већ излажу неким легитимним ограничењима, као затвореници, настављају да уживају права на испољавање своје вероисповести или убеђења, у пуној мери у складу с посебном природом ограничења. Извештаји држава уговорница треба да пруже обавештења о пуном обиму и дејству ограничења по ставу 3 члана 18, и као правном питању и о њиховој примени у посебним околностима“.

Много одређенији је Европски суд за људска права који је кроз своју богату судску праксу установио чврста мерила за процену да ли су у конкретном случају одређени актима државе повређена слобода вероисповести или се држава кретала у границама дозвољених ограничења слободе испољавања слободе мисли, савести и вероисповести. На ту праксу смо ми већ највећим делом указали у разматрањима садржине слободе вероисповести.

1. Границе ограничења слободе вероисповести

Текстуелна формулација чл. 9. ЕКЉП, као и чл. 43. Устава Србије, је таква да указује на то да је неопходно да се прво размотри да ли је негде примењив члан 9. ЕКЉП, односно чл. 43. Устава, и, ако јесте примењив, да се потом размотри да ли мешање о коме је реч представља кршење наведене гаранције. У том циљу Европски суд за људска права примењује већ уходани контролни списак:

– Колики је делокруг одређеног гарантованог права?
– Да ли је дошло до било каквог мешања у гарантовано право?
– Да ли је мешање „у складу са законом“?
– Да ли мешање има легитимни циљ?
– Да ли је мешање „неопходно у демократском друштву?“[482]

Као што се може уочити, применљивост гаранције слободе вероисповести разликује се од разматрања *оправдања* било каквог мешања. Дакле, пре него што се у опште приступи разматрању да ли је неким актима државе повређена слобода мисли, савести и вероисповести прво се разматра да ли је одређено питање обухваћено том слободом (спада у чл. 9. ЕКЉП, односно чл. 43. Устава).

Тамо где Европски суд за људска права констатује да су сва три последња услова испуњена (мешање је прописано законом, следило је легитимни циљ и неопходно је у демократском друштву), интервенција државе ће се сматрати легитимном. Држава би требало да докаже да је испунила сва три услова. Суд испитује испуњавање ових услова према наведеном редоследу. Када констатује да држава није доказала испуњеност једног од та три услова, Суд неће даље разматрати предмет и пресудиће да је наведено мешање неоправдано и да је, због тога, прекршено право на слободу испољавања вероисповести и уверења.

Домаћи судови и државни органи морају поштовати ова три услова када испитују и доносе одлуке у предметима који на било који начин укључују зајемчене слободе. Основни циљ Европске

[482] Murdok, op. cit., стр. 19.

конвенције о људским правима је да национални органи спроводе текст Конвенције који је развијен кроз судску праксу Европског суда за људска права. Европски Суд мора бити само последње прибежиште. Стога би посебно домаћи судови, као најважнија национална инстанца, требало да осигурају слободно остваривање заједмчених слобода, као и да осигурају да су евентуална ограничења у складу са захтевима наведеним у чл. 9. ст. 2. ЕКЉП и чл. 43. и 44. Устава Србије, и то на начин на који је то тумачио и развио Суд.

а) Да ли је дошло до било каквог мешања у гарантовано право?

Од тренутка када је могућно доказати да питање спада у делокруг члана 9, подносилац представке Европском суду за људска права дужан је да докаже да је дошло до „мешања“ у његова права по члану 9. ЕКЉП. „Мешање“ у права појединца по правилу подразумева да неки државни орган предузме одређене мере упркос својој негативног обавези, а ако је реч о позитивној обавези државних органа, то такође може подразумевати и пропуст да се предузме нека потребна акција. „Мешање“ се разликује од „кршења“: закључак о томе да је дошло до „мешања“ у права појединца има за последицу само даље разматрање по основу чл. 9. ст. 2. ЕКЉП, како би се утврдило да ли је то „мешање“ било или није било оправдано у посебним околностима.

Под „мешањем државе’‘ подразумева се било који облик мешања који потиче од неког органа који врши јавну власт и дужност, или је у јавној служби, као што су судови, тужилаштва, полиција, било који орган за спровођење закона, обавештајне службе, централни или локални одбори, министарства, војни управни органи, јавне професионалне структуре. Навођењем ових органа (иако нису сви споменути) само се покушава пружити слика могућих домаћих органа чије би деловање могло ограничити остварење заједмчене слободе. За Европски суд за људска права није важно који се орган меша у остваривање овог права; национална влада ће се сматрати туженом страном у свим предметима који се буду нашли пред Судом у Стразбуру.

Међутим, за сврхе члана 9. ЕКЉП, од суштинске је важности да се оно што је представком оспорено односи на државу а не на неко црквено тело. Према томе, ако се спор води око таквих питања као што је вршење литургије, ту нема места одговорности државе јер је ту реч о одлуци која спада у домен унутрашњег управљања црквом коју је донео неки орган који није владин орган. Ово утолико пре уколико је ту реч о верској организацији којој је домаћим законом признат посебан правни статус.[483]

На основу представке која се односи на меру предузету у односу на одбијање или пропуст појединца да изврши законску или управну обавезу на основу савести или уверења не мора увек бити донет закључак о томе да је дошло до „мешања“ у права према члану 9. ЕКЉП, чак ни у ситуацијама у којима се очигледно ради о дубоким и искреним уверењима. У сродним предметима *Васамис против Грчке и Ефстратиоу против Грчке,* на пример, ђаци који су припадали Јеховиним сведоцима били су кажњени због тога што нису присуствовали парадама којима је обележаван национални празник државе, због својих уверења (и уверења њихових породица) да су такви догађаји у супротности са њиховим доследним пацифистичким ставом. Суд у Стразбуру је сматрао да је природа тих парада била таква да се ту радило о јавној прослави демократије и људских права, тако да се, чак и ако се узме у обзир ангажман војних лица, параде не могу сматрати манифестацијама које су могле да повреде пацифистичка уверења подносилаца представки.[484]

Сходно чл. 1. Европске конвенције о људским правима, основна обавеза државе је да се уздржи од мешања у заштићену слободу мисли, савести и вероисповести (*негативна обавеза*). Међутим, обавеза у погледу обезбеђивања гарантованих права не своди се само на захтев да се државе уздрже од мешања у заштићена права, већ обухвата и дужност предузимања активних корака када је то потребно да би се осигурало ефективно коришћење заједмчених права и

[483] Ibid., стр. 36.
[484] *Valsamis v. Greece*, пресуда од 18. децембра 1996, Reports 1996–VI, stavovi 37–38; i *Efstratiou v. Greece*, пресуда од 18. 12 1996, Reports 1996–VI, ст. 38–39; Murdok, op. cit., стр. 37.

слобода (*позитивна обавеза*). Јемства садржана у Европској конвенцији о људским правима морају бити практична и делотворна права.[485]

Основно начело којим се управља судска пракса Европског суда за људска права у вези са позитивним обавезама јесте дужност државних органа да обезбеде да се слобода вероисповести остварује у духу плурализма и узајамне толеранције. На пример, може се показати неопходним да се власти ангажују у „неутралном посредовању" не би ли помогле фракцијама да разреше интерни спор унутар верске заједнице.[486] Такође се може очекивати да постоје домаћи механизми који ће омогућити припадницима појединих вера да своју вероисповест исповедају у складу са специфичним прехрамбеним захтевима, иако та обавеза може бити ограничена у том смислу да се обезбеди да постоји разуман приступ намирницама, а не приступ објектима за ритуално припремање меса.[487] Међутим, у оквиру излагања о садржини слободе вероисповести видели смо да се, по правилу, не сматра неопходним да држава предузме кораке како би неком запосленом било омогућено да учествује у верским обредима, чак и ако у већини случајева нема много изгледа да терет који би се на тај начин пребацио на плећа послодавца буде нарочито тежак.[488]

Посебно важан вид позитивне обавезе државе састоји се у заштити мањинских верских заједница и њихових припадника од различитих видова напада и шиканирања, независно одакле ти напади долазе (најчешће су у питању припадници већинске верске заједнице). Непредузимање таквих мера од стране државних органа представља ограничење слободе вероисповести које се може ставити на терет државе. Један од драстичних примера толерисања државе насиља над припадницима једне верске заједнице од стране припадника друге, већинске, верске заједнице јесте случај „*97 чланова Глдани заједнице Јеховиних сведока и четворо осталих против Грузије*" (представка бр. 71156/01, пресуда од 3. маја 2007. године).

Када се прочитају чињенице везане за околности конкретног случаја, наведене у пресуду Европског суда за људска права, човек остане затечен бруталношћу разних малтретирања којима су били изложени припадници верске заједнице Јеховини сведоци у периоду од 1999. до 2003. године, од стране радикалне групе православних верника које је предводио „отац Васил (Фатхер Басил"), бивши свештеник Православне цркве Грузије и припадник Лиге одцепљених свештеника Грчке.[489] Ми их нећемо наводити, јер разлог зашто овај случај помињемо лежи у индиферентном односу државних власти да спрече понављања напада и казне нападаче. Када су се Јеховини сведоци коначно обратили Европском суду за људска права, овој Суд је у својој пресуди, утврђујући повреду чл. 9. ЕКЉП, закључио:

> „У конкретном случају, чак 96 подносилаца било је нападнуто, понижено и озбиљно претучено приликом скупа њихове конгрегације 17. октобра 1999. године. Њихова верска литература била је одузета и спаљена, а они сами су били приморани да гледају у пламен. Један од подносилаца г-дин А. Кхитаришвили, био је приморан да се уз звуке молитви обрије до главе. Поред оваквог поступања били суочили су се и за незаинтересованошћу и неуспехом од стране власти ..., које су припадање њиховој верској заједници протумачили као претњу православном хришћанству. Лишени правне заштите, подносиоци нису могли да остваре никаква права пред домаћим судовима. Како је напад од 17. октобра 1999. године представљао први акт насиља, тих размера, према припадницима Јеховиних сведока, игнорисање од стране власти само је отворило широм врата читавом таласу насиља који је проширен на читаву Грузију, а у ком је учествовала иста група нападача. На тај начин су подносиоци доведени у стање страха да ће бити изложени насиљу сваки следећи пут када буду вршили своје верске обреде.
>
> Имајући на уму све ове чињенице суд сматра, да, кроз своју неактивност, релевантни државни органи нису испунили своју обавезу да предузму одговарајуће мере да се група

[485] Murdok, op. cit., стр. 38.

[486] *Supreme Holy Council of the Muslim Community v. Bulgaria* (Врховни свети савет Исламске заједнице против Бугарске)*, бр.* 39023/97, 16. 12. 2004

[487] *Cha'are Shalom Ve Tsedek protiv Francuske [GC]*, br. 27417/95, Reports 2000–VII

[488] Murdok, op. cit., стр. 38-39.

[489] Треба рећи да је овог свештеника Православна црква Грузије рашчинила, оптужујући га између осталог за физичке нападе на чланове Православне цркве и раду на успостављању Католичког патријархата целе Грузије.

православних екстремиста које је предводио отац Васил примора да поштују постојање религијске групе апликанта, као и да их не спречавају да мирно и слободно уживају своје право на слободу вероисповести.

Разматрајући све доступне доказе Суд сматра да је у конкретном случају одбијање полиције да интервенише на месту догађаја у циљу заштите подносилаца као и једног броја деце њихових припадника, од верски мотивисаног насиља, као и незаинтересованост коју ће касније показати остали државни органи, имало за исход осуду подносиочеви верских убеђења. Влада није поднела нити један доказ који би говорио супротно. Према мишљењу Суда коментари и понашање државних службеника који су били алармирани након напада и који су касније спроводили истрагу о овом случају ни на који начин се не могу сматрати усклађеним са начелом једнакости свих пред законом. Никакво оправдање за овакав дискриминаторски третман влада није презентована.

Суд сматра да је немаран однос према овако екстремном случају озбиљног кршења закона, који је имала полиција али и други истражни органи а све на рачун вере подносилаца, само омогућило оцу Василу да настави да пропагира мржњу кроз медије и да настави са верски мотивисаним насиљем, праћен својим присталицама, уједно уживајући наводну подршку државе... Све то би могло изазвати оправдану сумњу да су криминалци имали саучеснике у државним органима.“

Није, додуше, увек очигледно да ли постоји позитивна обавеза у погледу заштите слободе мисли, савести или вероисповести. Европски суд за људска права је у више спорова настојао да „узме у обзир правичну равнотежу коју ваља успоставити између општих интереса заједнице и конкурентних приватних интереса појединца, или појединаца, о којима је реч“.[490] Сем тога, Суд није увек успоставио јасну дистинкцију између *обавезе* да се кораци предузму, и одобравања државне акције предузете на домаћем нивоу у циљу унапређења заштите уверења. Другачије речено, чини се да постоји важна разлика између одобравања мера предузетих на унутрашњем плану у циљу унапређења уверења, и случајева у којима је уочен пропуст да се предузму кораци за заштиту уверења, да би потом било утврђено да се том приликом радило о мешању.[491]

Да ли је реч о обавезујућој или само дозвољеној акцији увек зависи од околности конкретног случаја.

Ситуација у којој је држава активно интервенисала у унутрашњим питањима неке верске заједнице како би решила спор међу њеним припадницима може подразумевати извршавање позитивне обавезе која настаје по основу члана 9. ЕКЉП Ако је реч само о „неутралном посредовању“ у споровима између различитих конкурентних верских фракција, онда се не ради о мешању у права из члана 9. ЕКЉП. Међутим, природа такве интервенције мора бити брижљиво размотрена јер ће акција која превазилази „неутрално посредовање“ заиста представљати мешање у права из члана 9. ЕКЉП.[492] У спору Врховни свети савет муслиманске заједнице против Бугарске, Европски суд за људска права је посебно нагласио:

„Држава је тврдила да су власти само посредовале између сукобљених група и помогле процесу уједињења, будући да им је уставна обавеза да обезбеде верску толеранцију и мирољубиве односе између група верника. Суд је сагласан да државе имају такву обавезу и да за њено извршење може бити потребно ангажовање на плану посредовања. Неутрално посредовање између група верника у начелу не представља мешање државе у права верника по члану 9 Конвенције, иако државне власти морају бити опрезне у овој изузетно деликатној области.“[493]

[490] На пример, представке бр. 33490/96 і 34055/96, *Dubowska and Skup v. Poland*, (1997) DR 89, 156.

[491] Murdok, op. cit., стр. 39.

[492] Ibid.

[493] *Supreme Holy Council of the Muslim Community v. Bulgaria* (Врховни свети савет Исламске заједнице против Бугарске), бр. 39023/97, ставови 76–86 и ставови 79 и 80, 16. децембар 2004; Додуше, овде је Суд у Стразбуру заузео став да су власти активно тежиле поновном уједињењу подвојене заједнице тиме што су предузеле кораке како би наметнуле успостављање јединственог руководства противно вољи једног од двају сукобљених руководстава. То је премашило „неутрално посредовање“ те се стога радило о мешању у права из члана 9. Конвенције.

Када је та граница опрезности прекорачена, може се наслутити из става Европског суда за људска права изнетом, на пример, у раније цитираној пресуди у спору „*97 чланова Глдани заједнице Јеховиних сведока и четворо осталих против Грузије"*:

„У више прилика Суд је заузео став да приликом вршења својих регулаторних овлашћења у овој сфери, као и у вези са другим религијама, деноминацијама и веровањима држава има обавезу да остане неутрална и непристрасна (пресуда од 26. септембра 1996, Reports 1996-IV, § 47; и *Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova*, бр. 45701/99, § 123, ECHR 2001-XII). што је некомпатибилно са чињеницом да држава има право да одлучује о легитимности неких религијских веровања (видети, *mutatis mutandis*, *Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France* [GC], no. 27417/95, § 84, ECHR 2000-VII).

Суд жели да нагласи, а у име права на слободу вероисповести, да држава није овлашћена да примењује било коју врсту притиска у циљу промовисање неког религијског убеђења (видети *Larissis and Others v Greece*, пресуда од 24. фебруара 1998, Reports 1998-I, §§ 54 and 59). Шта више, улога власти није да зарад смањења тензија и сукоба, укину различитости, већ да се постарају да се групе које имају различите ставове понашају толерантно једне према другима (видети *Serif v. Greece*, no. 38178/97, § 53, ECHR 1999-IX). Улога државе огледа се у доприносу јавном реду. верској хармонији и толеранцији у оквиру демократског друштва (видети *Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey* [GC], nos. 41340/98, 41342/98, 41343/98 and 41344/98, § 91, ECHR 2003-II) и тешко је за поверовати да она може да се огледа у давању мањег значаја одређеном веровању или Цркви за које је становништво одређене земље историјски и културолошки повезано."

Инсистирање Европског суда за људска права у његовим одлукама на томе да сваку напетост која у друштву искрсне услед верских разлика треба решавати не тако што ће се укидати плурализам већ тако што ће се подстицати узајамна толеранција и разумевање међу појединцима и групама потпуно је очигледно. Међутим, чини се да одржавање плурализма не подразумева апсолутно право група да инсистирају на томе да буду признати и заштићени сви њихови захтеви: чини се да постоји разлика између одржавања плурализма и његовог активног промовисања.[494]

Анализа одлука Европског суда за људска права показује да је примена члан 9. ЕКЉП посебно ограничена у области запошљавања. На пример, држава може настојати да утврди које вредности и уверења заступају кандидати за државну службу, или може људе разрешити дужности зато што сматра да су њихови ставови у колизији са њиховом службом. Заиста, „како би обавила своју улогу неутралног и непристрасног организатора испољавања верских уверења, држава може одлучити да својим актуелним или будућим државним чиновницима, од којих ће бити тражено да обављају један део суверене функције државе, наложи обавезу да се уздрже од учествовања" у активностима верских покрета. Суд у Стразбуру је такође до сада оклевао да призна било какву позитивну обавезу послодаваца у погледу предузимања корака за омогућавање исповедања уверења тако што би, на пример, организовао ослобађање од дужности како би се појединцу омогућило да се моли на одређени начин и у одређено време. Запослени су дужни да поштују правила којима је уређено њихово радно време и отпуштање због непојављивања на послу из разлога верских обичаја и обреда не отвара неко питање које би спадало у делокруг члана 9. ЕКЉП. Поред тога, од припадника свештенства једне признате цркве не очекује се само да обавља верске, већ да обавља и световне дужности и он не може да се жали ако су потоње дужности у сукобу са њиховим личним уверењима, јер његово право да се одрекне посла који обавља представља крајњу гарантију његове слободе савести. Оправдање за такав приступ лежи у добровољној природи запошљавања, као и у начелу да је запослени који напусти своју службу кадар да следи све обичаје и молитве које нађе за сходно. У предмету *Калач против Турске* Суд у Стразбуру је заузео становиште да је припадник оружаних снага, када је ступао у војску, добровољно прихватио ограничења својих могућности за испољавање сопствених уверења, због захтева хитности које може наметнути војнички живот. Укратко речено, ако нема неких специјалних одлика које су прихваћене као фактори посебно велике тежине, несклад између уговорних или других дужности и личних уверења или начела по

[494] Murdok, op. cit., стр. 46.

правилу не отвара питања по члану *9,* те стога није много вероватно да акција предузета услед хотимичног неизвршавања професионалних дужности представља мешање у права појединца.[495]

У већини случајева је релативно лако да се утврди како је дошло до мешања у права из члана 9. ЕКЉП путем кршења *негативне обавезе државе*. Осујећивање приступа богомољама и ограничавање могућности припадника неке вере да учествују у верским обичајима представљаће „мешање", као што је случај и с одбијањем да се изда било које потребно званично признање некој верској организацији. Међутим, у другим случајевима опет ће бити неопходно да се посебно пажљиво испитају чињенице. На пример, пропуст да се верској заједници омогући приступ месу животиња које су заклане у складу са верским прописима може подразумевати мешање у права из члана 9. ЕКЉП. Ипак, као што је разјашњено у пресуди у предмету *Чаре Шалом Ве Цедек против Француске,* овде је, очигледно, од кључног значаја питање *доступности* таквог меса, а не дозволе власти да се обави ритуално клање.[496] У овом случају верско тело је настојало да оспори одлуку којом су власти одбиле да издају неопходну дозволу том верском телу за обављање ритуалног клања животиња сходно ултраортодоксним уверењима тог удружења. Једна друга јеврејска организација добила је дозволу за клање животиња у складу са њеним обредом који се само маргинално разликовао од обреда удружења које је поднело представку. То удружење је тврдило да је одбијање власти да им изда дозволу представљало како кршење члана 9, тако и кршење члана 14 у вези са чланом 9. Било је неспорно да ритуално клање представља верски обред чија је сврха снабдевање Јевреја месом животиња закланих у складу са верским прописима, што је један од битних аспеката обичаја те вере:

> „Удружење које је поднело представку може се позивати на члан 9. Конвенције када је реч о одбијању француских власти да му издају дозволу, зато што ритуално клање мора бити схваћено као нешто што не само да је обухваћено правом заједмченим Конвенцијом конкретно, правом на испољавање вере и верских обичаја, у смислу члана 9. ...
>
> Пре свега, Суд примећује да је, утврђивањем изузетка у односу на начело да животиње морају бити омамљене пре клања, француски закон практично реализовао позитивну меру државе чији је циљ био обезбеђивање делотворног поштовања слободе вероисповести. [Национално право], далеко од тога да ограничава остваривање те слободе, конципирано је – насупрот томе – тако да обезбеди и организује остваривање и уживање те слободе. Суд, поред тога, сматра да чињеница да је тим правилима која се односе на изузетке чији је циљ уређење обичаја ритуалног клања допуштено да тај обред врше само кланице које за то овласте надлежни верски органи сама по себи не наводи на закључак да је дошло до мешања у слободу исповедања вере. Као и држава, и Суд сматра да је у општем интересу да се избегне нерегулисано клање, које би се обављало у сумњивим хигијенским условима, те да је стога боље, ако већ мора да постоји ритуално клање, да се оно обавља у кланицама које су под надзором јавних власти...
>
> Међутим, када други верски орган који проповеда исту веру доцније уложи захтев за дозволу за обављање ритуалног клања, онда се мора утврдити да ли метод клања који тај верски орган жели да спроводи представља остваривање слободе вероисповести заједмчене чланом 9 Конвенције. По мишљењу Суда, до мешања у слободу вероисповести дошло би само ако би незаконитост обављања ритуалног клања онемогућила ултраортодоксним Јеврејима да једу месо животиња закланих у складу са верским прописима које они сматрају применљивима. Овде, међутим, није тако."[497]

У овом случају, верски орган који је поднео представку претходно је од власти тражио дозволу да једна одређена верска група обавља клање животиња на сличан (али не у потпуности идентичан) начин; власти су одбиле да издају ту дозволу. Суд у Стразбуру је закључио да се овде није радило о „мешању" у права из члана 9. Конвенције. Прво, метод ритуалног клања који примењује кланица тог удружења идентичан је методу другог удружења, с тим што једину разлику представља темељитост прегледа животиње пошто је она већ убијена. Друго, месо припремљено на начин који одговара уверењима удружења које је понело

[495] Ibid., стр. 41-42.
[496] Ibid., стр. 43.
[497] *Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France [GC]*, бр. 27417/95, Reports 2000–VII, ст. 73–85, у ст. 74, 76–78, 80 и 81.

представку могло се добити и од других снабдевача из једне суседне земље. На тој основи, Суд у Стразбуру је закључио да није било мешања у права удружења, зато што није онемогућено његовим припадницима да набављају месо животиња закланих на начин који се сматра примереним. [498]

Из пресуда Европског суда за људска права које смо наводили у поглављима о слободи вероисповести и њеној садржини и забрани дискриминације може се ближе видети које све радње државних органа (позитивне и негативне) представљају недозвољено мешање у права из чл. 9. ЕКЉП, па тиме и чл. 43. Устава Србије.

б) Да ли је ограничење испољавања вере или уверења „прописано законом"?

Мешање државе мора бити представљено као „прописано законом". Поред израза „прописан законом", у појединим међународним конвенцијама се користе и изрази „предвиђен законом" и „у складу са законом". Устав Србије користи израз „ограничити законом". Битно је, међутим, да различитост употребљених термина нема никакав значај јер у суштини сви они упућују на задовољавајући законски основ. Ако жели да примени ограничења, држава то може учинити једино путем закона. То не значи да се реч „закон" мора тумачити само у смислу писаног закона, него се подразумевају и обичајна правила. Овај концепт изражава вредност правне сигурности која се може широко дефинисати као способност деловања у задатим оквирима без страха од произвољног и непредвидљивог мешања државе. Према томе, оспорена мера мора имати базу у националном праву и мора истовремено бити на одговарајући начин доступна и предвидљива, као што, сем тога, мора садржати и довољну заштиту од произвољне примене закона. У сваком случају, Европски суд за људска права може избећи да изнесе децидан одговор на то да ли је мешање „прописано законом", ако је уверен да то мешање није било „неопходно у демократском друштву". [499]

Класична формулација теста који треба применити при процени да ли је мешање државе било „прописано законом" може се наћи у пресуду у предмету Сандеј Тајмс *против Уједињеног Краљевства*, од 26. априла 1979. године. Иако се у овом случају Европски суд за људска права бавио слободом изражавања, установљени принципи се могу подједнако применити на предмете у вези са чланом 9:

> „Суд запажа да реч 'закон' у изразу 'прописан законом' обухвата не само писани него и неписани закон. Сходно томе, Суд овде не придаје важност чињеници што је омаловажавање суда творевина обичајног права, а не законодавства. Свакако би било противно намери састављача Конвенције сматрати да ограничење наметнуто по основу обичајног права није 'прописана законом' једино због тога што није најављено у законодавству: то би државу обичајног права а потписницу Конвенције лишило заштите члана 10. ст. 2. и представљало удар у саме темеље њеног правног система...
>
> Израз „прописан законом" јавља се у ставу 2. чланова 9, 10 и 11 Конвенције, при чему је еквивалент у француском тексту свугде 'prevues par la loi'. Међутим, када се исти француски израз јави у члану 8. ст. 2. Конвенције, у члану 1 Протокола бр. 1. и члану 2 Протокола бр. 4, он је у енглеском тексту преведен као 'у складу са законом', предвиђен законом' односно 'у складу са законом'. Тако суочен са подједнако аутентичним али не и потпуно истим верзијама једног уговора-закона, Суд их мора тумачити на начин који ће их измирити у највећој могућој мери и бити најприкладнији за остваривање сврхе и постизање циљаног уговора (в. пресуду од 27. јуна 1968. у предмету Wemhoff, серија А бр. 7, стр. 23, ст. 8 и члан 33. ст. 4. Бечке конвенције од 23. маја 1969. о уговорном праву).
>
> По мишљењу Суда, из израза „прописано законом" проистичу следећа два захтева. Прво, закон мора бити на одговарајући начин доступан: грађанин мора бити у стању да добије неку околностима примерену индицију о томе која су законска правила применљива на дати случај. Друго, норма се не може се сматрати „законом" ако није формулисана у довољној мери прецизно да би могла да омогући грађанину да уреди своје понашање: он

[498] Murdok, op. cit., стр. 43-45.
[499] Ibid., стр. 50.

мора бити у стању – ако је потребно и уз одговарајући савет – да предвиди, у степену који је у датим околностима разуман, последице које би могла изазвати радња о којој је реч.

Те последице не морају бити предвидиве с апсолутном сигурношћу: искуство показује да се то не може остварити. Опет, мада је сигурност крајње пожељна, она може донети собом и прекомерну ригидност и закон мора бити у стању да држи корак с околностима које се непрестано мењају. Према томе, многи закони су неминовно заодевени у формулације које су, у већој или мањој мери, нејасне и чије тумачење и примена представљају ствар праксе".[500]

Или, према већ раније цитираној пресуди у предмету *Хассан и Чауш против Бугарске* од 26. октобра 2000:

„Суд потцртава своју установљену судску праксу, по којој изрази „прописано законом" и „у складу са законом" у члановима 8 до 11 Конвенције не само да траже да оспорена мера има неки основ у домаћем закону, већ говори и о квалитету таквог закона. Закон треба бити подједнако и приступачан и предвидив, односно формулиран довољно прецизно да појединцу – ако треба, уз одговарајући савјет – омогући да усклади своје понашање (види пресуду Сандеј Тајмс против Уједињеног Краљевства (бр. 1) од 26. априла 1979, Серија А бр. 30, стр. 31, став 49; пресуду Ларисис и остали против Грчке од 24. фебруара 1998, Извјештаји 1998-И, стр. 378, став 40; Хашман и Харуп против Уједињеног Краљевства [ГЦ], бр. 25594/94, став 31, ЕЦХР 1999-VIII; и Ротару против Румуније [ГЦ], бр. 28341/95, став 52, ЕЦХР 2000-В).

Да би домаћи закон испунио ове захтјеве, мора пружати одређену мјеру законске заштите од произвољног мешања јавних власти у права која штити Конвенција. У питањима која се тичу темељних права, било би супротно владавини закона, једном од основних принципа демократског друштва отелотворених у Конвенцији, да дискрециono право законом дато извршној власти буде формулисано тако да је овлашћење неограничено. Сходно томе, закон мора довољно јасно дати опсег било каквог дискреционог права које се даје надлежним властима, како и начин како се оно извршава (види горе цитирани предмет Ротару, став 55).

Ниво прецизности који се тражи у домаћим законима – а који не може, ни у ком случају, предвидјети баш сваку могућност – у одређеној мјери овиси о садржају датог инструмента, подручју које треба да покрива, и броју и статусу оних на које се односи (види горе цитирани предмет Hashman i Harrup, stav 31, став 31, и пресуду Groppera Radio AG и остали против Швајцарске од 28. марта 1990, Серија А бр. 173, стр. 26, став 68)."

Проблем је, разуме се, што је неминовно да формулације многих закона не могу да постигну апсолутну прецизност. У предмету *Кокинакис против Грчке*, подносилац представке је настојао да тврди како појам „прозелитизам" није био у довољној мери дефинисан у домаћем закону чиме је омогућено да забрана обухвати сваку врсту разговора на верске теме или комуникације која је имала везе с вером, услед чега је појединцу било онемогућено да на одговарајући начин уреди своје понашање. Европски суд за људска права се сагласио са туженом државом да је постојање корпуса решених и објављених случајева из националне судске праксе који допуњују законске одредбе у овом случају довољно да се испуне захтеви теста на коме се утврђује да ли је нешто „прописано законом".[501]

Коначно, у једној од својих недавних пресуда Европски суд за људска права се позабавио питањем „прописаности законом" у вези регистрацију једне верске заједнице. У конкретном случају Суд је требало да просуди једну одредбу закона, којом би могло да уследи одбијање регистрације верске заједнице уколико статут религиозне организације или њене активности повређује закон *(Case of Svyato-Mykhaylivska Parafiya v. Ukraine, od 14.06.2007)*. Дошло се до следећег закључка:

„Што се тиче „прописаности законом", како се примењује у овом случају, Суд сматра да је овим захтевом тужена држава приморана да спроведе законске одредбе које детаљно наводе све могуће разлоге и основе да се одбаци регистрација промена и измена установљених статутом верског удружења (видети ставове 86–89 у горњем тексту). Суд

[500] *Sunday Times v. the United Kingdom (No. 1)*, пресуда од 26. априла 1979, Series A бр. 30, ст. 49.
[501] Murdok, op. cit., стр. 51.

примећује да одељак 15 Закона спомиње само један нејасан разлог за одбијање да се региструје верско удружење или промене у њему: уколико је „статут верске организације или њених делатности у супротности са постојећим законодавством“. Штавише, одељак 15 Закона захтева да се тело задужено за регистрацију изнесе разлоге за одбацивање регистрације верског удружења или његовог статута (видети став 83 у горњем тексту). Међутим, Законом није прецизно утврђено колико детаљно треба да се наведу ови разлози нити да ли разлози треба да се односе само на текстуалну несагласност статута са одредбама закона или суштинску несагласност циља и делатности верског удружења са законским прописима. Суд стога сматра да није извесно да ли је одредба у питању била „предвидљива“ и пружила довољно заштите од арбитрарног одлучивања, те није у стању да спречи могућу злоупотребу од стране државног тела за регистрацију, које је имало слободно дискреционо право у предмету регистрације.“

Када је у питању српско право, могућност да се ограничи слобода испољавања вероисповести утврђена је у чл. 43. ст. 4. и 44. ст. 3. Устава Србије. Основна одредба је она из чл. 43. ст. 3. Устава, јер се она односи на све аспекте слободе испољавања вероисповести из чл. 43. ст. 3 Устава (како индивидуални тако и колективни аспект, како приватно тако и јавно испољавање). Посебан вид ограничења слободе вероисповести јесте потпуна забрана рада верске заједнице. Према чл. 44. ст. 3. Устава Србије: „Уставни суд може забранити верску заједницу само ако њено деловање угрожава право на живот, право на психичко и физичко здравље, права деце, право на лични и породични интегритет, право на имовину, јавну безбедност и јавни ред или ако изазива и подстиче верску, националну или расну нетрпељивост“.[502] Двоструко нормирање ограничења слободе вероисповести у Уставу Србије, одступа од упоредноправних решења и отвара одређене дилеме због различитости разлога наведених у чл. 43. ст. 4. и чл. 44. ст. 3. Устава.

Устав Србије у чл. 43. ст. 4. изричито утврђује да се слобода испољавања вере или уверења може ограничити само „законом“. То одговара и чл. 20. ст. 1. Устава. Имајући у виду одредбу чл. 18. ст. 1. Устава према којој се људска и мањинска права зајемчена Уставом непосредно примењују, под „законом“ треба разумети и сам Устав.

Са становишта законских одредби, првенствено треба указати на одредбе чл. 3, 20. ст. 4. и 22. тач. 2) Закона о црквама и верским заједницама. Члан 3. ЗЦВЗ носи наслов „ограничење испољавања верских слобода“. У њему је прописано: „(1) Слобода вероисповести или верског уверења може бити подвргнута само оним ограничењима која су прописана Уставом, законом и ратификованим међународним документима, а неопходна су у демократском друштву ради заштите јавне безбедности, јавног реда, морала и заштите слободе и права других. (2) Верска слобода се не сме користити тако да угрожава право на живот, право на здравље, права деце, право на лични и породични интегритет и право на имовину, нити тако да се изазива и подстиче верска, национална или расна нетрпељивост“. Једно од тих ограничења је овлашћење дато Министарству вера у чл. 20. ст. 4. ЗЦВЗ: „Министарство доноси решење о одбијању захтева за упис верске организације у Регистар ако су њени циљеви, учење, обреди или деловање супротни Уставу и јавном поретку или ако угрожавају живот, здравље, слободу и права других, права деце, право на лични и породични интегритет и право на имовину“. Из истих тих разлога, Министарство може донети и решење о брисању из Регистра цркава и верских заједница. За одредбу чл. 3. ЗЦВЗ се може рећи да одговара чл. 43. и 44. Устава као и чл. 9. ЕКЉП. Међутим, то не важи у потпуности када је у питању чл. 20. ст. 4. и 22. тач. 2) ЗЦВЗ. Ако оставимо по страни проблем надлежности (Уставни суд или Министарство), разлог описан као „супротни Уставу и јавном поретку“ знатно је шири него што је то „заштита јавне безбедности и јавног реда“, и с тога, сматрамо, неуставан. Он омогућава Министарству вера велику арбитрарност (видети поглавље о правном положају цркава и верских заједница, одељак: „Губитак правног субјективитета“).

Ка ограничењу слободе испољавања вере или убеђења вероисповедања посредно води и чл. 19. Закона о црквама и верским заједницама, у коме је прописано да се у Регистар не може уписати верска организација чији назив садржи назив или део назива који изражава идентитет

[502] Заштита морала није разлог за забрану рада верске заједнице, а интересантно је и коришћење речи „нетрпељивост“ уместо речи „мржња“ из чл. 43. ст. 4. Устава.

цркве или верске заједнице или верске организације која је већ уписана у Регистар или која је раније поднела захтев за упис.

Треба поменути и одредбу чл. 131. Кривичног законика, која се односи на повреду слободе исповедања вере и вршења верских обреда. Кривичном одговорношћу су обухваћени: спречавање или ограничавање слободе веровања или исповедања вере; спречавање или ометање вршења верских обреда; принуђивање другог да се изјашњава о свом верском уверењу. За основне облике овог кривичног дела запрећена је новчана казна или казна затвора до једне године, а ако дело учини службено лице (квалификовани облик), запрећена је казна до три године затвора.

в) Да ли је ограничење исповедања вере или уверења оправдано бар због једног од признатих легитимних циљева?

Слобода мисли, савести и вероисповести није апсолутна. Како члан 9, став 2. ЕКЉП тако и чл. 43. ст. 4. и 44. ст. 3. Устава Србије прописује да држава може да се умеша у „испољавање" мисли, савести или вероисповести у извесним околностима.

Да би избегла одговорност због кршења чл. 9. ст. 2. ЕКЉП и чл. 43. ст. 4. Устава Србије, држава прво мора показати да је мешање било оправдано са становишта једног од прописаних државних интереса. Ти признати легитимни интереси су:

- заштите живота и здравља људи;
- морала демократског друштва;
- слобода и права зајемчених Уставом, односно ЕКЉП;
- јавне безбедности и јавног реда;
- спречавања изазивања или подстицања верске, националне или расне мржње;

Како је чл. 20. ст. 4. Закона о црквама и верским заједницама везан за чл. 43. ст. 4. Устава (пошто одбијање уписа у регистар не значи и забрану рада верске заједнице), претходно наведеним „интересима" требало би додати и „заштиту Устава и јавног поретка". Ми, међутим, сматрамо да се појам „заштита Устава и јавног поретка" мора разумети искључиво као „заштита јавне безбедности и јавног реда", јер би свако шире значење представљало кршења чл. 20. ст. 1. Устава Србије. У том члану је јасно прописано да се људска и мањинска права зајемчена Уставом могу законом ограничавати „ако ограничења допушта Устав, у сврхе ради којих га Устав допушта...".

Да би избегла одговорност због кршења чл. 44. ст. 3. Устава Србије, држава мора показати да је мешање било оправдано са становишта:

- спречавања угрожавања права на живот;
- спречавање угрожавања права на психичко и физичко здравље;
- спречавање угрожавања права деце;
- спречавање угрожавања права на лични и породични интегритет;
- спречавање угрожавања права на имовину;
- спречавање угрожавања јавне безбедности и јавног реда;
- спречавање изазивања и подстицања верске, националне или расне нетрпељивости.

Тест да ли је ограничење исповедања вере или уверења оправдано бар због једног од признатих легитимних циљева, у пракси неће представљати неку велику тешкоћу за тужену државу будући да ће Европски суд за људска права у Стразбуру неминовно сматрати да је свако мешање било предузето како би се остварио један (или више) од прописаних интереса.[503] У начелу, држава треба да идентификује одређени циљ који тежи да оствари. Тако је у предмету *Сериф против Грчке* осуда подносиоца представке због узурпирања функције свештеника једне „познате религије" била прихваћена као мешање које је тежило легитимном циљу заштите јавног реда, док се у предмету *Кокинакис против Грчке,* прихватило да је забраном прозелитизма држава настојала да заштити права и слободе других.

[503] Murdok, op. cit., стр. 47.

Циљ или сврха мешања није исто што и оцена његове оправданости. Из тих разлога, важно је разлучити појам „легитимног циља“ у овом тесту од појма „акутна друштвена потреба“ који се јавља у погледу примене теста шта је „неопходно у демократском друштву“: први појам не може представљати никакве тешкоће за државу која настоји да оправда мешање у права из члана 9. ЕКЉП, односно чл. 43. и 44. Устава Србије, али зато ствари стоје сасвим друкчије када је реч о овом другом захтеву.[504]

г) Да ли је ограничење испољавања вере или уверења „неопходно у демократском друштву“?

Када су испуњени претходно наведени услови (ограничење је прописано законом и оправдано је због једног од признатих легитимних циљева), слобода испољавања вероисповести и уверења може бити подвргнута ограничењима. Међутим, често искрсавају тешкоће када у *конкретним околностима* треба доказати да су мешања у права из члана 9. ЕКЉП, односно чл. 43. и 4. и 44. ст. 3. Устава била „неопходна у демократском друштву“.

Када примењује овај коначни тест, Европски суд за људска права тражи да мешање које је предмет представке мора:

– одговарати *акутној* друштвеној потреби,

– бити *сразмерно* легитимном циљу коме се тежи, и

– бити оправдано *релевантним и довољним разлозима*.

И овде је тужена држава та која треба да докаже да су захтеви теста испуњени.

Овакав приступ одговара одредби чл. 20. ст. 1. и 2. Устава Србије. Према чл. 20. ст. 1, ограничење зајемченог људског права може бити само „у обиму неопходном да се уставна сврха ограничења задовољи у демократском друштву и без задирања у суштину зајемченог права“. Осим тога, при „ограничавању људских и мањинских права, сви државни органи, а нарочито судови, дужни су да воде рачуна о суштини права које се ограничава, важности сврхе ограничења, природи и обиму ограничења, односу ограничења са сврхом ограничења и о томе да ли постоји начин да се сврха ограничења постигне мањим ограничењем права“ (чл. 20. ст. 3).

Задатак Европског суда за људска права често није лак када спроводи овај тест, јер он није на најбољи начин позициониран да би могао да размотри оно што је одређено у националном праву. Услед тога Суд признаје извесно „поље слободне процене“ националним субјектима одлучивања:

> „Према јасно установљеној судској пракси, Суд држави потписници Конвенције оставља одређени степен слободне процјене у одлучивању да ли и у којој мјери је мешање неопходно, али то иде руку под руку са европским надзором и релевантних закона и одлука којима се они примјењују. Задатак суда је да утврди да ли су мере подузете на нивоу државе у принципу оправдане и пропорционалне.
>
> Да би одредио опсег слободне процене у овом случају, Суд мора узети у обзир оно што је у питању, односно потребу да се одржи истински верски плурализам, који је инхерентан у самом концепту демократског друштва (види раније цитирану пресуду Коккинакис против Грчке, стр. 17, став 31). Слично томе, одговарајућа тежина мора се дати тој потреби и кад се одређује, како то тражи став 2. члана 9, да ли мешање одговара на „хитну друштвену потребу“ и да ли је „пропорционално легитимном циљу који се жели остварити“ (види, мутатис мутандис, међу другим изворима, и пресуду Wингрове против Уједињеног Краљевства од 25. новембра 1996, Извјештаји 1996-В, стр. 1956, став 53). У вршењу надзора, мешање које је предмет притужбе, Суд мора разматрати на основу предмета у целини (види раније цитирану пресуду Коккинакис против Грчке, стр. 21, став 47).“[505]

Европски суд за људска права своју процену почиње утврђивањем да ли је мешање државе било „неопходно“. Појам „неопходности“ среће се – изричито или имплицитно – у неколико

[504] Ibid., стр. 49.

[505] Из пресуде у случају Митрополијска црква Бесарабије против Молдавије.

чланова Европске конвенције о људским правима, али се његова значења у разним контекстима разликују у нијансама. Приликом одлучивања о томе да ли је неко мешање „неопходно у демократском друштву", стално треба имати на уму да је реч „неопходно" у тесној вези са изразом „у демократском друштву". Значење израза „неопходно" у контексту „демократског друштва", Европски суд за људска права је најбоље образложио, у контексту чл. 10. ЕКЉП, у случају Hanyside *против Уједињеног Краљевства* (пресуда од 7. децембра 1976):

> „придевом 'неопходан'... нема ни флексибилност израза какви су 'прихватљив', 'уобичајен' (уп. члан 4. ст. 3), 'користан'(уп. француски текст првог става члана 1. Протокола бр. 1), 'разуман'(уп. чланове 5. ст. 3, и 6. ст. 1) или 'пожељан'. При свему томе, на националним властима је да почетно процене реалност прешног друштвеног захтева који појам 'потребе' подразумева у овом контексту."

У предмету Young, James и Webster против Уједињеног Краљевства (1980), који се односио на кршење слободе удруживања, Суд је констатовао:

> „Прво, придев 'потребан' нема у овом контексту флексибилност израза кави су 'користан' или 'пожељан'...
>
> Друго, плурализам, трпељивост и широкогрудост представљају одлике 'демократског друштва'... Мада се појединачни интереси повремено морају подређивати интересима заједнице, демократија не значи једноставно да гледишта већине морају увек превладавати: мора се остварити равнотежа која обезбеђује правичан и исправан третман мањина, а избегава сваку злоупотребу доминације. Сходно томе, пука чињеница што је становиште подносилаца представки усвојио врло мали број њихових колега опет није пресудна за спорну тачку која се сада налази пред Судом.
>
> Треће, свако ограничење неког права из Конвенције мора бити сразмерно постављеном законитом циљу..."

Терет утврђивања да је мешање неопходно, па самим тим и терет утврђивања да је мешање сразмерно легитимном циљу, поново лежи на држави. Стандард траженог оправдања у пракси зависи од конкретног контекста. У начелу, што је јача „акутна друштвена потреба", то је лакше оправдати мешање. На пример, у начелу се национална безбедност сматра снажним разлогом. Међутим, само позивање на тај разлог не ослобађа државу обавезе да наведе оправдање за изношење такве тврдње. У сваком случају, приликом примене теста неопходности (па самим тим и разматрања мере признања поља слободне процене) мора се такође узети у обзир питање да ли то мешање може бити оправдано као неопходно *у демократском друштву*. У јуриспруденцији по члану 9 ЕКЉП очигледно је да је овај концепт од критичног значаја. Суд у Стразбуру је конкретно идентификовао карактеристике европског „демократског друштва", описујући као његове основне одлике плурализам, толеранцију и широкогрудост.[506] Тако је, на пример, у предмету *Кокинакис против Грчке* Суд приметио:

> „Као што је наведено чланом 9, слобода мисли, савести и вероисповести један је од темеља „демократског друштва" у смислу Конвенције. У својој верској димензији, то је један од највиталнијих елемената који заједнички творе идентитет верника и њихову представу о животу, али је исто тако драгоцена тековина за атеисте, агностике, скептике и оне који за та питања једноставно не хају. Од тога зависи плурализам који је демократском друштву неотуђив и који је тешко извојеван током низа столећа."

Утврђивање да ли је нека мера неопходна и сразмерна никада не може бити пуки механички подухват, зато што и онда када су све чињенице познате предстоји неизбежни вредносни суд који треба дати, како би се одговорило на питање „да ли је мешање било неопходно у демократском друштву?". Међутим, на нивоу Суда у Стразбуру, свака процена неопходности мешања у права из члана 9. ЕКЉП тесно је повезана с питањем супсидијарности система заштите установљеног у Стразбуру, зато што примарну одговорност за обезбеђивање да права зајемчена Конвенцијом буду практична и делотворна сносе управо националне власти. У том циљу, Суд у Стразбуру може допустити домаћим субјектима политичког одлучивања извесно „поље слободне процене". Повремено се догађа да је ову концепцију тешко применити у пракси. Она, такође лако отвара могућност за спорења. Чињеница да Суд у Стразбуру

[506] Murdok, op. cit., стр. 55.

прихвата известан степен уздржаности код одређивања да ли је нека пресуда националних власти у складу с обавезама те државе по Конвенцији самим тим представља основно средство помоћу кога Суд у Стразбуру признаје своју субсидијарну улогу у заштити људских права. На тај начин се признаје право демократија (истина у оквирима који су утврђени Конвенцијом) да саме за себе изаберу ниво и садржај праксе људских права који им понајвише одговара.[507]

У раније наведеног пресуди у предмету *Хендисајд против Уједињеног Краљевства*, Европски суд за људска права је „поље слободне процене“ остављено држави, и своју улогу у контроли поступака државе описао на следећи начин:

> „Суд истиче да је Конвенцијом установљен механизам заштите подређен националним системима који осигуравају људска права (пресуда од 23. јула 1968. о меритуму 'белгијског језичког' предмета, серија А бр. 6, стр. 35, ст. 10. ин фине). Конвенција свакој држави уговорници, пре свега, препушта задатак обезбеђивања права и слобода који су у њој садржани као неприкосновени. Њоме створене институције и саме доприносе том задатку, али се у његово извршавање укључују једино посредством парничних поступака и када се сви домаћи правни лекови исцрпу (члан 26)
>
> ... У домаћем праву разних држава уговорница није, посебно, могућно наћи јединствено европско схватање морала. Погледи њихових правних система на захтеве морала разликују се од времена до времена и од места до места, особити у наше доба, чија је карактеристика брза и далекосежна еволуција мишљења о томе. Због непосредног и сталног додира с виталним снагама својих земаља, државне власти у начелу могу пре него међународни судија дати мишљење о томе шта заправо садрже ти захтеви, као и о 'потребности' неког 'ограничења' или 'казне' намењених њиховом задовољавању...
>
> Сходно томе, члан 10. ст. 2. оставља државама уговорницама степен слободне процене. Тај степен се даје како домаћем законодавцу ('прописан законом'), тако и телима, између осталих судским, позваним да тумаче и примењују важеће законе (пресуда од 8. јуна 1976. у предмету Енгел и други, серија А бр. 22, стр. 41–42, ст. 100; уп. у вези са чланом 8. ст. 2. пресуду од 18. јуна 1971. у предмету De Wilde, Ooms и Versup, серија А бр. 12, стр. 45–46, ст. 93, и пресуду од 21. фебруара 1975. у предмету Голдер, серија А бр. 18, стр. 21–22, ст. 45).
>
> При свему томе, члан 10. ст. 2. не даје државама уговорницама неограничено право слободне процене. Суд, који је, заједно са Комисијом, одговоран за обезбеђивање поштовања обавеза које су те државе преузеле (члан 19), овлашћен је да коначно пресуди да ли се 'ограничење' или 'казна' могу усагласити са слободом изражавања заштићеном чланом 10. Стога је домаћи степен слободне процене тесно повезан с европским надзором. Тај надзор тиче се како циља оспорене мере, тако и 'потребе' за њом; он обухвата не само основно законодавство него и одлуку која то законодавство примењује, чак и ону независног суда. У том погледу Суд позива на члан 50 Конвенције ('одлука или мера коју је донела или предузела судска или било која друга власт'), као и на сопствену праксу (пресуда од 8. јуна 1976. у предмету Енгел и други, серија А бр. 22, стр. 41–42, ст. 100).
>
> Надзорне функције Суда обавезују га да обрати највећу пажњу начелима својственим 'демократском друштву'... Такви су захтеви оног плурализма, трпељивости и широкогрудости без којих нема 'демократског друштва'. То, између осталог, значи да свака 'формалност', 'услов', 'ограничење' или 'казна' у овој сфери морају бити сразмерни постављеном законитом циљу...
>
> Из тога следује да се задатак Суда никако не састоји у замењивању надлежних националних судова, већ у преиспитивању, по члану 10, одлука које су они донели остварујући право слободне процене.
>
> Међутим, његов надзор обично би се показао илузорним када Суд не би отишао даље од издвојеног испитивања тих одлука; он их мора посматрати у светлости целокупног предмета, укључујући публикацију о којој је реч, те образложења и доказе које је навео подносилац представке у домаћем правном систему, па затим на међународном нивоу. Суд мора одлучити, на основу различитих података којима располаже, да ли су разлози националних власти дати ради оправдања предузетих мера 'ометања' релевантни и довољни по члану 10. ст. 2...“

[507] Ibid., стр. 57.

2. Принципи о којима треба водити рачуна

У овом раду смо раније изнели читав низ пресуда Европског суда за људска права, ставова Комитета за људска права УН и пресуда неких националних највиших судова из којих се може видети став тих органа када процењује да ли су испуњени услови за допуштено мешање државе у слободу испољавања вероисповести. Суштински тест провере основаности интервенције државе од стране тих органа састојао се у процени да ли је мешање било „неопходно у демократском друштву". Било би бесмислено да понављамо ставове тих органа које смо раније цитирали. Међутим, да бисмо на основу тих ставова могли да оценимо да ли је „мешање" државе у слободу испољавања слободе вероисповести „Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију" и „Јеховиних сведока – хришћанске верске заједнице", у виду одбијања уписа у Регистар цркава и верских заједница, било оправдано и основано, издвојило бисмо неколико кључних ставова:

- Слобода мисли, савести и вероисповести један од темеља „демократског друштва". Ова слобода је, у својој верској димензији, један од највиталнијих елемената који спада у оно што чини идентитет верника и њихове концепције живота, али је исто тако и драгоцена вредност за атеисте, агностике, скептике и незаинтересоване. Плурализам који је нераскидиво везан за демократско друштво, а који је извојеван тешком вишевековном борбом, зависи од ње. Та слобода повлачи, између осталог, слободу да се имају или немају верска уверења и да се упражњава или не упражњава вера.
- Слобода испољавања вероисповести се не ограничава на традиционалне вероисповести нити на вероисповести и убеђења с институционалним особинама нити на праксу аналогну традиционалним вероисповестима.
- Слобода испољавања вере не само што се може остваривати у заједници са другима, „јавно", и у кругу оних са којима се дели вероисповест, већ се вера може исповедати и „насамо", и „приватно"; штавише, то у начелу обухвата право да се за своју веру покуша убедити ближњи, на пример „поучавањем", без којег би, штавише, „слобода промене вере или уверења", обухваћена слободом вероисповести, вероватно остала мртво слово на папиру. Из слободе придржавања или прихватања вероисповести или убеђења неизбежно произлази слобода избора вероисповести или убеђења, укључујући, између осталог, право замене своје постојеће вероисповести или убеђења другим или усвајањем атеистичких гледишта, као и право остајања при својој вероисповести или убеђењу. Из слободе вероисповести проистиче забрана принуде која би нанела штету праву придржавања и прихватања вероисповести или убеђења, укључујући употребу или претњу физичком силом или кривичним санкцијама ради приморавања верника или не-верника да остану привржени својим верским убеђењима и конфесијама, да се одрекну своје вероисповести или да се преобрате.
- Мада је верска слобода ствар првенствено личне савести, она подразумева, између осталог, и слободу испољавања вере, у самоћи и приватно или заједно с другима, јавно и у кругу оних који имају исту веру. Слобода испољавања вероисповести или убеђења богослужењем, верским обредима, исповедањем вере и наставом обухвата широк опсег радњи. Појам богослужења протеже се на обредне и свечане чинове којима се непосредно изражавају убеђења, као и различита пракса неодвојива од таквих чинова, укључујући изградњу места за вршење богослужења, употребу обредних израза и предмета, истицање симбола и обележавање празника и нерадних дана. Верски обреди и исповедање вере или убеђења могу да укључују не само свечане чинове, већ и такве обичаје као што су правила о начину исхране, ношење посебне одеће или капа, учешће у обредима повезаним с неким периодима живота и коришћење посебног језика којим се уобичајено говори у дотичној групи. Поред тога, вероисповедање и верска настава укључују радње неодвојиве од вођења основних послова верских скупина, као што су, између осталог, слобода избора верских поглавара, свештеника и вероучитеља, слобода образовања нижих и високих верских школа и слобода израде и растурања верских написа и издања.
- У демократском друштву, у ком у истом становништву истовремено постоји неколико религија, понекад потребно ограничити слободу вероисповести да би се ускладили интереси разних група и осигурало поштовање сваке вере. Међутим, примењујући

своја регулаторна овлашћења у овој области и у својим односима са разним религијама, верским заједницама и веровањима, држава је обавезна да остане неутрална и непристрасна. Овде је улог очување плурализма и нормалног функционисања демократије, чија је једна од основних карактеристика могућност коју пружа за разрешење проблема државе путем дијалога, без ослањања на принуду, чак и када су ти проблеми непријатни. Следи да улога власти у таквим околностима није да уклони извор напетости елиминисањем плурализма већ да осигура да супротстављене групе толеришу једна другу, чак и у случајевима када воде порекло од исте групе.

- Право на слободу вероисповести искључује могућност да држава процењује легитимност верских осећања или начина на који се испољавају. Државне мере којима би се давала предност неком вођи или органима подељене верске заједнице или вршио притисак на заједницу или део заједнице да се против своје воље ставе под јединствено руководство такође би представљале повреду слободе вероисповести. У демократском друштву није потребно да држава спроводи мере да би осигурала да верске заједнице остану под једним руководством или се доведу под њега. Слично томе, у случајевима где примена права на слободу вероисповести или једног од саставних делова те слободе према унутрашњем праву зависи од претходне дозволе, учешће признате црквене власти у поступку давања дозволе не може се помирити са захтевима слободе вероисповести.
- Будући да су верске заједнице по традицији организоване структуре, слобода вероисповести се мора тумачити у вези слободе удруживања, која штити заједнички живот од неоправданог ометања од стране државе.[508] Гледано из тог угла, право верника на слободу вероисповести, које садржи право да се вера испољава у заједници са другима, обухвата и очекивање да ће верницима бити дозвољено да се слободно удружују, без самовољног уплитања државе. Независно постојање верских заједница је чак неопходно за плурализам у демократском друштву, па је то питање које је у самом средишту заштите коју пружа гаранција слободе вероисповести. Право на формирање правног субјекта у циљу заједничког деловања, зарад остваривања заједничких интереса, један је од најважнијих аспеката права на организовање, толико значајан да би без њега ово право изгубило сваки смисао. Одбијање државних власти да заинтересованој верској организацији омогуће добијање статуса правног лица представља мешање у њено право на слободно организовање.
- Заједмчени садржај слободе верског удруживање обухвата слободу верника да се, на основу заједничког веровања повежу и организују у верску заједницу. Већ појам верска заједница указује на то да се мислило на повезивања на темељу државног правног поретка а не на чисто духовну заједницу богослужења. Могућност образовања верске заједнице треба да отвори пут да се људи организују као удружење ради остваривања заједничких верских циљева, да оно добије правни субјективитет и да учествује у општем правном саобраћају.
- Толеранција државе према одређеној верској организацији, односно не предузимање мера за ометање њеног рада не може да посматра као одговарајућа замену за признавање правног субјективитета, јер се једино признавањем стичу одговарајућа права.
- Гаранција слободе вероисповести намеће обавезу државним властима да остану неутралне у спровођењу својих регулаторних надлежности у овој области, па стога држава у случајевима да постави ограничења за добијање статуса правног лица оним групацијама за које се везују неке специфичне околности мора свим верским заједницама бити омогућено да за исти аплицирају под једнаким условима. Различитост третмана представља дискриминацију увек ако се чини без постојања објективних и рационалних оправдања и равномерности која треба да влада између средстава и циљева који се желе постићи.

[508] О правном положају удружења у појединим земљама видети, Дејан Миленковић, Упоредни преглед нормативних оквира о невладиним организацијама у појединим земљама, стр. 62-111, у: Биљана Ковачевић-Вучо – Дејан Миленковић, Невладине организације, Београд, 2004. О правном статусу невладиних организација такође видети, Жарко Пауновић, Невладине организације, Београд, 2006.

- Није у складу са обавезом државе на неутралност и непристрасност уколико се признавање верске организације од стране државе чини зависним од признавања од стране неке постојеће, признате верске организације.
- Не може се искључити могућност да иза програма неке верске организације стоје циљеви другачији од прокламованих, али да би се уверио да није тако, надлежни државни орган мора да упореди садржину програма с делима и ставовима те организације. Да ли постоје разлози за ограничење колективног аспекта слободе испољавања вероисповести одређене верске заједнице треба утврђивати према њеним чињеничним поступцима, а не мерити према њеном учењу. Начело о верској неутралности државе забрањује држави да процењује веровање и учење, као такво, једне верске заједнице. Питање да ли чињенично поступање верске заједнице представља оштећење или угрожавање заштићених добара, треба разјаснити путем прогностички оријентисаног, типизираног укупног разматрања и укупне процене.
- У демократском друштву може бити неопходно да се ограниче права на слободу вероисповести да би се очували интереси различитих верских група. Међутим, изузеци од слободе вероисповести, односно ограничења слободе испољавања вероисповести морају бити уско тумачени и њихово набрајање мора бити стриктно рестриктивно. Легитимни циљеви су стриктно набројани у Уставу и то су: заштита живота и здравља људи, морал демократског друштва, слобода и права грађана зајемчених Уставом, јавне безбедности и јавног реда, као и спречавање изазивања или подстицања верске, националне или расне мржње. Наведена листа мора бити тумачена веома стриктно, и само убедљиви разлози у крајњем случају могу оправдати ограничења слободе испољавања вероисповести. Било које од ових ограничења мора бити неопходно у демократском друштву, односно у складу са „акутним друштвеним интересом“ и мора бити „пропорционално циљевима који се желе постићи“.

II. Одбијање уписа у Регистар Јеховиних сведока – хришћанске верске заједнице

Министарство вера је прво решењу о одбијању захтева за упис Јеховиних сведока у Регистар цркава и верских заједница, од 2007. године, донело са образложењем да је чл. 4. Статута верске заједнице Јеховини сведоци супротан чл. 2. Закона о црквама и верским заједницама. Детаљније образложење није дато. У допису заштитнику грађана, Министарство вера је навело да је тако поступило „водећи рачуна о деликатности ове области“!? Мало конкретније образложење је дато у другом решењу о одбијању захтева за упис Јеховиних сведока у Регистар цркава и верских заједница, од 26. 12. 2008. године. У образложењу тог решења је наведено: „Тачком 2. Преамбуле поменутог Статута наведено је између осталог: " да су они проповедници Божије Речи и објављују је јавно и од куће до куће", што је био разлог ранијег одбијања за упис у Регистар. Према мишљењу Министарства вера *учење од куће до куће угрожава право других да не буду узнемиравани због неприпадања верској заједници*, *односно на тај начин се угрожавају права и слободе других*…“

Обадва решење о одбијању уписа су донето на основу чл. 2. и чл. 20. ст. 4. ЗЦВЗ. Према чл. 20. ст. 4. ЗЦВЗ: „Министарство доноси решење о одбијању захтева за упис верске организације у Регистар ако су њени циљеви, учење, обреди или деловање супротни Уставу и јавном поретку или ако угрожавају живот, здравље, слободу и права других, права деце, право на лични и породични интегритет и право на имовину“. Члан 2. Закона о црквама и верским заједницама гласи:

> „Нико не сме бити подвргнут принуди која би могла угрозити слободу вероисповести, нити сме бити присиљен да се изјасни о својој вероисповести и верским уверењима или њиховом непостојању.
>
> Нико не може бити узнемираван, дискриминисан или привилегован због својих верских уверења, припадања или неприпадања верској заједници, учествовања или неучествовања у богослужењу и верским обредима и коришћења или некоришћења зајемчених верских слобода и права.“

Због објективности треба навести и аутономне прописе Јеховиних сведока на које Министарство вера указује. Према ч*лану 4. Статута Јеховиних сведока* од 1. 7. 2006. године:

> „Активности, задаци и финансирање

Заједница је саставни део светске међународне верске организације Јеховиних сведока. Документ који контролише ту организацију је Библија. Заједница извршава своју активност на темељу Библије и овог Статута.

Активност Заједнице јесте да извршава верско дело обзнањивања имена Јехове Бога и његових припрема за човечанство преко његовог небеског Краљевства кроз Исуса Христа.

Ту активност извршавају појединци познати као Јеховини сведоци који су опуномоћени да испуњавају своју хришћанску службу, засновану на Библији, као део свог обожавања, која укључује:

— јавно проповедање од куће до куће „добре вести о Божјем Краљевству“ под Христом Исусом ради сведочења о Имену, Речи, и Суверенитету Јехове Бога;

— добротворно поучавање библијским истинама људи који су вољни да слушају, као и вођење бесплатних библијских студија с њима уз помоћ литературе за проучавање Библије.

Заједница може да организује састанке и јавне верске конгресе, да оснива верске школе и редове; извршава административну активност; оснива штампарије, књиговезнице и складишта ради објављивања литературе; набавља и увози другу одговарајућу опрему и литературу за потребе Заједнице.

Према потреби Заједница може пружити извесним особама које се школују бесплатан смештај, издржавање и неопходну бригу током периода њиховог верског школовања, и извесним особама у пуновременој служби она пружа то исто током периода њихове службе у додељеном подручју, и такође пружа смештај, издржавање и бригу неопходну за своје добровољне раднике.

Заједница може тражити и примити за добровољни рад друге особе из земље или иностранства које су квалификоване за специфичан рад у склопу Заједнице, уколико постоји потреба за тиме, и уз одобрење Одбора Заједнице.

Заједница може у оквиру делокруга својих активности објављивати и/или увозити (било директно или преко неког регистрованог посредника за ту сврху) верску штампу и друге верске публикације, што укључује:

— превођење, штампање и дистрибуисање Библија;

— превођење, писање, објављивање и производњу верске литературе, слика и трака, ЦД-а и ДВД-а с циљем пружања вере и бесплатног ширења таквих информација које се баве библијским истинама и пророчанствима, као и објашњавања Библије и успутних научних, историјских, друштвених и књижевних тема. За превођење се користе информације и публикације које се обезбеђују или објављују под вођством Водећег тела Јеховиних сведока.

Заједница може за потребе верника обављати друге ствари које су у складу са задацима из овог Статута, а у складу с Уставом и законима, и за ту сврху може оснивати скупштине, друштва, удружења и друге организације.“

Претходно наведена одредбе Статута је изостављена из новог текста усвојеног 21. 10. 2008. године. Тачка 2. Преамбуле Статута, на коју се Министарство вера позива, гласи:

„Сам темељ њихове вере и њихове службе је Свето писмо, путем чијег проучавања се може тачно упознати Свемогући Бог, Јехова. Јеховини сведоци су хришћани и они примењују библијске принципе на свим пољима свог живота. Они следе пример Божјег Сина, Исуса Христа, који је путем своје жртве омогућио спасење човечанства. Објављивање ’добре вести о краљевству’ Божјем (Матеј 24:14), као и проповедање и поучавање (Матеј 28:19,20) основни су део њихове службе. Зато су сви они проповедници Божје речи и објављују је јавно и од куће до куће (Дела апостолска 20:20). Јеховини сведоци не користе никакве симболе или ознаке у свом богослужењу (Излазак 20:4, 5). Они настоје да буду идентификовани по међусобној љубави коју је поседовао и Исус Христ (Јован 13:35).“

По нашем слободном тумачењу ставова Министарства вера, оно сматра да остваривање циљеви који су били утврђени у чл. 4. Статута Јеховиних сведока, односно сада у тачки 2. Преамбуле Статута, као аутономном пропису те верске заједнице, води ка верској дискриминацији грађана на начин што се „проповедањем учењем од куће до куће“ верског учења Јеховиних сведока, добротворним поучавањем „библијским истинама људи који су вољни да слушају, као и вођењем бесплатних библијских студија с њима уз помоћ литературе

за проучавање Библије“ коју издају Јеховини сведоци, грађани једне вере[509] подвргавају узнемиравању због својих верских уверења и „због неприпадања верској заједници“. Такви циљеви и деловање супротни су чл. 2. ЗЦВУ и њима се угрожавају слободе и права других верника. Министарство вера због тога сматра да је дужно да одбије захтев за упис Јеховиних сведока у Регистар.

1. Прозелитизам као разлог за одбијање уписа у Регистар

Када се погледа претходно разматрање, јасно је да се ту, у суштини, ради о оптужби за прозелитизам. Да је то тако може се посредно видети из појединих ставова Министарства вера саопштених у документу „Питања верника“, објављеном на сајту Министарства:[510]

> „Министарство вера је одговорно да онемогући легализацију криминогених група које делују под плаштом верских слобода, односно које злоупотребљавају и унижавају верске слободе зајемчене Уставом, Законом и ратификованим међународним документима....
>
> Српским Законом о црквама и верским заједницама грађанима је зајемчено право да могу слободно да приступају црквама, верским заједницама, конфесионалним заједницама и другим верским организацијама. Тако је у свим модерним демократским друштвима. Не би било корисно ни за традиционалне Цркве, ни за друштво ни за човека појединца да се та слобода ограничи или укине. У том случају ни традиционалне Цркве не би окупљале једино људе слободне воље, него би почивале на спољној принуди над верницима, а свака принуда је страна самом духу и мисији традиционалних Цркава....
>
> Дакле, конфесионалне заједнице, које се у традиционалној теолошкој литератури називају јересима или сектама, слободно делују у Србији као и у свим другим модерним државама. У њима своје религиозне жудње и верске потребе задовољава мали проценат грађана свих националности, а превладавају Срби. ... Од многобројних конфесионалних заједница насталих у Европи и Америци, у Србији најдужу традицију имају и најпознатији су баптисти, методисти, адвентисти, назарени, *јеховини сведоци*, пентекосталци (духовне цркве), евангелисти... Из њих су временом настајале друге релативно независне неопротестантске верске организације, делимично и због тога што по ранијим законима нису могле да се региструју као централизоване заједнице него су своје деловање пријављивале и легализовале само на нивоу локалних власти, па је тако створен привид да у Србији има више стотина нових верских организација. ...
>
> Министарство вера је задужено да афирмише религијску културу и верско образовање и да штити и унапређује, а не да ограничава верске слободе. Али задужено је такође да онемогући злоупотребу верских слобода. Највећи непријатељ вере и верских слобода је злоупотреба вере у нељудске циљеве или њено коришћење за остваривање ирационалних и себичних интереса лажних вођа и месија. Софистицирано насиље и варање огрнуто плаштом нове слободне вере изузетно је перфидно, па се тешко открива без сарадње породице чији је члан жртва таквог деловања. Откривање и спречавање таквих појава је у надлежности полиције, тужилаштава и судова. Кад се открије, деловање деструктивних псеудоверских и антирелигиозних група се санкционише по Кривичном законику.
>
> *Прозелитизам односно одвајање верника једне цркве и њихово укључивање у другу хришћанску цркву или заједницу, такође је облик злоупотребе верских слобода*. Министарство вера је задужено да спречи овај облик злоупотребе верских слобода. Закон о црквама и верским заједницама онемогућио је да се невоље човека појединца или целих социјалних група ублажавају путем хуманитарне помоћи непознатог порекла, а иза те помоћи понекад су у ствари стајале неидентификоване верске организације. Онемогућено је такође да се социјалне аспирације грађанина задовољавају тако што му неидентификована верска организација нуди повољне прилике за образовање и професионални напредак. Свака *доброчинитељска или образовна делатност цркава и*

[509] Не верујемо да Министарство вера мисли на заштиту атеиста, иако би се и то могло закључити из цитиране формулације образложења решења од 26. 12. 2008. године.

[510] www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=180&Itemid=79; Истицања курзивом су наша.

верских заједница мора да буде транспарентна да би онај ко ужива добробит од те делатности јасно знао ко му је даје. Ово је неопходно за то да корисник помоћи или понуде касније не буде незнањем доведен у стање моралне, психолошке или материјалне зависности од непознатог доброчинитеља, односно да буде мимо слободне воље доведен у ситуацију да постане присталица и следбеник верске организације која му је помоћ пружила.

Србија данас није држава у којој је прозелитска активност интензивна, као у неким суседним државама, нпр. у Хрватској, у којој се деца из мешовитих хришћанских бракова готово по правилу крштавају у већинској Римокатоличкој а само по изузетку у Српској православној цркви. Већинска црква у Србији не примењује сличну праксу. *Применом Закона о црквама и верским заједницама биће уклоњени сви трагови и онемогућени сви покушаји прозелитизма у Србији. Тиме ће бити оснажена хришћанска вера и култура у српском друштву*. *И српска држава као и Српска православна црква знају да је прозелитизам канцерогено ткиво у хришћанском организму*.

Прозелитизам није само перфидан напад на другу цркву него и на саму хришћанску веру. Хришћанска етика, наиме, налаже да се сваком човеку у невољи помогне са циљем да он буде свој, слободан и достојанствен, а не да се учини дужним и зависним. Хришћанском моралу је туђе и саблажњиво лицемерје које човеку нуди боље перспективе у овом свету као награду за одрицање од вере отаца. Јер само духовно слободан човек може бити истински верник, и само је верник истински слободан човек.“

Наведени ставови Министарства вера се поклапају са дугогодишњим негативним гледањима у јавности на деловање протестанских верских заједница, укључујући и Јеховине сведоке. Због тога нам се чини значајним и интересантним овде навести и опис положаја Јеховиних сведока у Југославији и Србији, који је дао саветник у Министарству вера Томислав Бранковић у свом ауторском тексту о протестантским верским заједницама у социјалистичкој Југославији. Ево неких карактеристичних делова:[511]

„Мисионарски рад, који је код многих протестантских верских заједница био једно од важнијих верских начела за ширењем учења и привлачењем нових верника, имао је, такође, доста значајне друштвене и политичке последице у односима државе и тих заједница као и у међуверској комуникацији са другим верским заједницама на чије се вернике превасходно усмеравао тај рад. То су пре свега биле Православна и Католичка црква, а у неким срединама покушавало се мисионарити и код верника Исламске заједнице, који су под налетима снажне атеизације изгубили свој осећај верске припадности. Посебно је то био случај код Рома православаца или исламизираних Рома. Мисионарење има своје библијско утемељење и посебно је истицано и цењено код протестантских заједница, пре свих код адвентиста и пентекосталаца, али и осталих мањих верских заједница, као што су *Јеховини сведоци*. Одређене поставке из учења неких протестантских заједница, као и методе рада на јавним местима или становима грађана, доводили су до инцидентних ситуација и пријава судијама за прекршаје. За наведена дела изрицане су блаже затворске казне, највише припадницима адвентистичких цркви и Јеховиним сведоцима, који су били најактивнији у мисионарском раду. Због оваквог њиховог рада Српска православна и Католичка црква предузимале су одговарајуће мере заштите својих верника, штампале су више публикација у којима су објашњавале суштину учења неких протестантских верских заједница, методе њиховог рада и циљеве. Код Српске православне цркве један од закључака зашто се агресивно мисионари према њеним верницима је да се ради о настојању за разбијањем верског и националног идентитета српског народа и његовој припреми за утапање у нови светски поредак, где анационалне верске заједнице заузимају доминантно место...

Протестантске верске заједнице су због одређених доктринарних погледа из верског учења који су се односили на нека тумачења односа верника према свету, скором Христовом доласку и сл. формирале вернике у елитистичком духу, забрањујући им да учествују као грађани у друштвеном животу. У том смислу постојале су препоруке о

[511] Томислав Бранковић, Протестанске верске заједнице у Социјалистичкој Југославији, Политикологије религије, бр. 1/2007, стр. 189-203.

склапању брака у оквиру властите верске заједнице, бирању друштва, избегавању радио и ТВ програма, читању само верских књига итд. Одбијање трансфузије крви *Јеховиних сведока* довело је до трагичних последица по здравље њихових верника. Усвајајући овакве захтеве верске заједнице стварао се модел фанатизованог верника који је себе сматрао изабраним и који је долазио у сукоб са члановима породице који нису припадали заједници, као и осталим грађанима или припадницима других вероисповести. На овај начин долазило је до одређених проблема у вези са породичним животом као и у међуконфесионалним односима. Ови међуконфесионални односи код неких протестантских заједница, назарена и адвентиста, али и код неких других тзв. малих верских заједница: Јеховиних сведока и неких мањих заједница, доста су рестриктивни. Наведене верске заједнице нису за успостављање екуменских односа и сарадње међу верским заједницама што има далекосежне негативне последице за њихове вернике који у практичном верском животу исказују велику верску нетрпељивост према осталим протестантским или хришћанским црквама.

У анализи деловања протестантских заједница успостављена је корелација о утицају модерних протестантских схватања приликом богослужења или другим испољавањима верског убеђења, новим стилом живота, односом према раду, породици и другом у успостављању нових културних образаца. Центри протестантских верских заједница налазили су се у иностранству и њихово учење, публикације и штампа могу се окарактерисати као американизирано или западњачко хришћанство јер су прилагођени америчким или западноевропским друштвеним условима. Преношењем у једну другу културу и друштвену средину долази до покушаја успостављања новог културног и верског обрасца страног овом поднебљу и човеку, који је традиционално био православни, католик, муслиман, јеврејин, а доцније лутеран или калвиниста. Управо из тих разлога што нове протестантске цркве нису имале своје аутохтоне вернике оне су биле принуђене да их регрутују из традиционалних цркава...

У теолошким учењима неких протестантских верских заједница било је и таквих захтева верницима који су доводили до директног сукоба са законом, а самим тим производили одређене санкције или политичке последице. Као најдрастичнији захтев из верског учења који је доводио до строгог кажњавања је одбијање ношења ватреног оружја приликом служења војног рока припадника Хришћанске назаренске заједнице и појединаца припадника *Јеховиних сведока* и адвентистичких заједница. Социолошке последице испољавале су се тако што је право на приговор савести, са уског верског подручја, које су заступале највећим делом две протестантске цркве (назарени и део адвентиста) и неки припадници Јеховиних сведока као верски ексклузивизам постао привлачан за одређене припаднике млађе популације, посебно у Словенији. Овај моменат искоришћен је на одговарајући начин за један од значајних покретача незадовољства присуством Југословенске народне армије у Словенији и догађајима који су довели до њеног отцепљења...

Карактеристика и снага протестантизма на југословенском поднебљу није била у броју верника, већ у особеном религијском изразу и практиковању религиозности и жељи да се то религијско искуство пренесе, а често и наметне другима. Због тога су протестантске цркве имале озбиљних проблема са законима државе, као и са другим традиционалним религијама и грађанима који нису прихватали такво религијско искуство.“

Негативан однос Министарства вера према Јеховиним сведоцима уклапа се у веома негативан став према Јеховиним сведоцима који срећемо у српској публицистици и на форумима наклоњеним православном хришћанству.[512] Суштину приговора који се упућују Јеховиним сведоцима најбоље можемо предочити цитирајући делове књиге „Верске секте и култови“, аутора Зорана Милошевића[513]:

[512] Према извештају листа Курир од 8.6.2008. године, грађани две градске месне заједнице у Бору блокирали су Улицу Миленка Брковића Црног у Бору зато што су општинске власти дозволиле градњу стамбено-пословног простора за Јеховине сведоке. Становници тог дела града, њих близу 300, потписали су петицију против „градње објекта и рада верске заједнице Јеховини сведоци“. (www.kurir-info.rs/clanak/kurir-08-06-2008/stop-za-jehovine-svedoke)

[513] Шабац, 1997, стр. 69 – 53.

„Припаднике Јеховиних сведока не треба тражити, они ће вас наћи сами на улици, у стану, испред православне цркве...нудећи своје часописе `Ќула стражара` и `Пробуди се`, те позвати на састанке у њихове просторије...Јеховине сведоке називају и `сектом секти` и `сектом пар екселанс` због тога што у себи садржи највише одлика идеалног типа верске секте...Можемо, дакле, закључити уколико познајемо изворно хришћанско учење, да је учење Јеховиних сведока смеса свих одбачених верских учења од стране хришћанства, а који су, поред тога, одбачени од свих седам васељенски сабора. Нема ни једне специфичне хришћанске догме коју они нису порекли или извитоперили...Дакле, на делу је нетрпељивост према националној држави, култури и хришћанству, уз захтев да их држава истовремено толерише, да их толеришу Црква и други људи. То би било исто као када би опасни вируси захтевали од организма да их толерише а они желе да га униште...Неколико поузданих индикатора указују на то да има месту сумњи да је секта Јеховиних сведока основана из неверских разлога. Како се види, они су ту да припремају људе са `Нови светски поредак` који САД и савезни већ успостављају, а који не значи само политичко прекрајање света, већ и нову друштвену и културну парадигму, то јест нову религију у том поретку...“

Не треба, међутим, мислити да су „на удару“ само Јеховини сведоци. На овим просторима много већи страх постоји од прозелитизма Ватикана него од прозелитизма Јеховиних сведока. Два навода су довољна: „Православни Исток се после распада једног тоталитарног система нашао крајем деведесетих година 20. века на жестоком удару оживљеног прозелитизма западних цркава, посебно римокатоличке цркве. Посао унијаћења, милом или силом, сходно датим историјским околностима и привођења у „једно јединство“ суб Петро (под власт римског епископа који је отпао од Васељенске Цркве још средином 11. века) траје вековима. Најновији потези римокатоличке Цркве на просторима бивше Русије у данашњој Украјини то најбоље илуструју.“[514]. Ватикан се пре стотину година, а тако је и данас, више не бави преговорима и разговорима са православном Црквом, већ, како се каже у патријарашкој Посланици, “… папска црква однедавно је напустила пут разговора и преговарања, и на опште чуђење, непојмљиво отпочела саблажњавати свест простодушнијих хришћана својим варљивим посланицама, као и слањем на Исток, у оделу и с капом на глави, као што је прописано и за православне свештенике…”.[515]

Извор негативног односа према прозелитизму у Србији лежи у веома распрострањеном схватању међу православним верницима и свештеницима да је „сваки“ прозелитизам непримерена и неискрена активност, супротна достојанству људске личности и усмерена на слабљење помесне православне цркве. Такви ставови се образлажу следећим аргументима:

- „Имамо различита схватања прозелитизма и принципа `канонске територије`. Католици кажу: `Ми се не бавимо обраћањем у хришћанство оних верника, који одлазе у ваше цркве; ми радимо са оним људима, који су или атеисти, или неоцрковљени`. Католици прозелитизам схватају веома уско: за њих је прозелитизам обраћење верника једне Цркве у другу уз помоћ мита или других непоштених средстава. Они данас уопште не поричу појам `канонске територије`, говорећи да католичка црква има универзалну мисију да сведочи о Христу `целом свету`. С наше тачке гледишта, прозелитизам је свака мисионарска делатност ове или оне хришћанске заједнице, која се остварује на штету Помесне Хришћанске Цркве датог региона. Ми поред тога, не сматрамо да основно становништво наших земаља представљају атеисти или агностици. Код нас има много људи који су далеко од Цркве и од вере уопште, али већина наших људи се налази на путу ка Богу. Њима треба помоћи да пронађу своје корене, а не вештачки пребацивати их у друге хришћанске заједнице. Што се тиче појма `канонске територије`, треба признати, да он захтева даље изучавање. Католици су га раније признавали. Баламандски документ из 1993 године, у коме су православни и католици заједно осудили унију, је говорио о `територијама, које су традиционално чиниле јурисдикцију Православне Цркве`. Данас се има утисак,

[514] Прозелитизам Ватикана, протојерej Радомир В. Поповић, http://ortodoksija.blogspot.com/2007/09/blog-post_9081.html

[515] Писма читалаца, 13.09.2003, Протојерej Радомир В. Поповић, Београд Glas-Javnosti, http://www.novinar.de/2006/12/21/analiza-rimokatolicizam-i-crkva-u-srbiji.html

да такве територије не постоје и да цео свет представља мисионарско поље за католичку цркву“. [516]

- Прозелитизам се користи свим могућим средствима (поклонима, храном, новцем и другим привилегијама) за постизање циља: придобити следбенике за конкретну верску заједницу. Ово се противи достојанству људске личности, а противно је и Јеванђељу. Верујем да у томе заиста нема искрености. А оно што није искрено, искрено како у својој намери, тако и у начину деловања, не може бити православно. За мене прозелитизам почиње од оног тренутка када се употребе друга средства мимо Јеванђеља како би се придобили следбеници“. [517]

а) Да ли прозелитизам може да буде разлог за одбијање уписа у Регистар цркава и верских заједница?

Прозелит (јевр.) - туђинци, странци, странствујући људи, дошљаци досељеници. То је дошљак, затим свако ко прелази из једне земље у другу, из једног манастира у други, нарочито из једне вере у другу, новообраћени у било коју веру. Тако су нарочито звали преобраћене из многобоштва у јудејство. Они који су у потпуности примили јудејство, звали су се прозелити истине, док они који нису у потпуности прихватили Мојсијеве законе били су у обавези да поштују Нојеве законе) звали су се прозелити врата (могли су да долазе само до врата притвора храма). [518]

Током историјско-теолошког удаљавања хришћанских традиција појам „прозелитизам“ попримио је сасвим негативно значење, и данас се углавном користи као реч која означава наметљиво и насртљиво, насилно и фанатично врбовање за једну верску заједницу, као и горљивост новообраћеника, укључујући њихово често фанатично настојање да се на било који начин придобије што више нових присталица (прозелита).

Питање прозелитизма доспело је у фокус међународног права тек у последњих неколико деценија. Основни параметри слободе религије у овом контексту били су, пре свега, обухваћени забраном принуде у вери. Члан 18. ст. 2. МПГПП штити особе од принуде која би утицала на њихову слободу избора религије, а и члан 1. став 2. ДГПП такође забрањује принуду у веру. Поред тога, члан 17 ЕКЉП утврђује да нити једна држава, група или особа немају право да предузму активности које су усмерене на укидање или ограничавање права и слобода, у мери већој од оне предвиђене Конвенцијом. На тај начин је и слобода вероисповести из члана 9. ЕКЉП индиректно заштићена, не само од негативног деловања државе већ и различитих група и појединаца.

Прозелитизам је тесно везан за питање мисионарства и мисионарења, као начина упознавања других са својом вером, као и сведочење о својој вери. По својој природи прозелитизам и јесте једна врста мисионарства, па стога не може бити а приори забрањен. Он, међутим, може бити ограничен онда када то захтевају интереси заштите права припадника других верских група, због употребе непримерених средстава и активности убеђивања других у исправност сопственог верског убеђења и придобијања за прелазак у своју веру (превара, манипулација, економска или физичка принуда). Утолико треба разликовати допуштени прозелитизам (уобичајене мисонарске активности) и непримерени прозелитизам. Само ова друга врста прозелитизма може бити предметом државне интервенције.

1) Ставови Европског суда за људска права

Поставља се питање како разликовати допуштени од непримереног прозелитизма. У одговору на то питање треба поћи од констатације да је проблем прозелитизма везан за садржину слободе испољавања вере. Европски суд за људска права се у више својих пресуда

[516] Епископ Подољски Иларион (Алфејев) Руске православне цркве, http://manastir-lepavina.org/novosti/index.php/weblog/detaljnije/episkop_podoljski_ilarion_alfejev_ruska_pravoslavna_crkva_nije_samo_crkva_r/

[517] Анастасије, архиепископ албански, op. cit., стр. 219.

[518] Велики православни богословски енциклопедијски речник, у редакцији Радомира Ракића, том 2, Нови Сад, 2000, стр. 191-192.

бавио питањем у којој се мери слобода испољавања вере може ограничити како би се припадници других вероисповести заштитили од непримереног прозелитизма. Најпознатији је случај *Кокинакис против Грчке* (представке (бр. 14307/88, пресуда од 25. маја 1993. године). Г. Минос Коккинакис, пензионисани привредник грчког држављанства, рођен је у Ситији (Крит) 1919. године, у православној породици. Након што је постао Јеховин сведок 1936, хапшен је преко шездесет пута због прозелитизма. Такође је више пута интерниран и затваран. Казне интернације, по налогу административних власти због његових верских активности. издржао је на разним острвима у Јегејском мору (тринаест месеци на Аморгосу 1938. шест на Милосу 1940. и дванаест на Макронисосу 1949. године). Затворске казне изрицали су му судови због прозелитског деловања. Од 1960. до 1970. године подносилац представке хапшен је четири пута и против њега је подизана тужба, али није осуђиван. Дана 2. марта 1986. године он и његова супруга посетили су гђу Квриакаки у њеном дому у Ситији и са њом ступили у разговор. Супруг где Квриакаки, појац у месној православној цркви, обавестио је полицију, која је г. и гђу Коккинакис ухапсила и привела их у месну полицијску станицу, где су провели ноћ између 2. и 3. марта 1986. Против подносиоца представке и његове супруге подигнута је оптужница на основу члана 4 Закона бр. 1363/1938, по којем је прозелитизам кривично дело, и они су предати Кривичном суду у Ласитију, где је расправа одржана 20. марта 1986. Суд је истог дана донео пресуду којом је г. и гђу. Кокинакис окривио за прозелитизам и осудио на по четири месеца затвора, која се казна могла (по члану 82 Кривичног законика) заменити новчаном у износу од 400 драхми по затворском дану, и на новчану казну у износу од 10.000 драхми.

Г. и гђа. Коккинакис жалили су се на ту пресуду Критском апелационом суду. Апелациони суд је гђи Коккинакис поништио осуду, а потврдио је њеном супругу, смањивши му затворску казну на три месеца и заменивши је новчаном од 400 драхми дневно. За пресуду, изречену 17. марта 1987, дати су следећи разлози: "...доказано је да је, у циљу ширења чланова символа вере секте Јеховиних сведока *(hairessi),* чији је следбеник, оптужени покушао да, непосредно или посредно, насрне на верска убеђења једног лица друкчијег уверења од његовог, [наиме] припаднице православне хришћанске вере. с намером да измени та убеђења, користећи се при том њеним неискуством. ниском интелигенцијом и наивношћу. Одређеније речено, у време и на месту назначеним у диспозитиву, он је посетио гђу Георгију Квриакаки и, рекавши јој да доноси добре вести, салетео је да га пусти у кућу, где јој је најпре говорио о политичару Олофу Палмеу и излагао пацифистичка гледишта. Онда је извадио једну књижицу која је садржала верска начела следбеника горепоменуте секте и почео да јој чита пасусе из Светог писма, која је вешто анализирао, и то тако да та хришћанка, због недовољне упућености у верску доктрину, није могла да му се супротстави, а у исто време нудио јој је разне сличне књиге, наметљиво покушавајући, непосредно и посредно, да подрије њена верска убеђења. Стога се он оглашава кривим за горепоменуто дело, сходно доленаведеном диспозитиву, док се други оптужени, његова супруга Елисавета, ослобађа оптужбе, с обзиром на недостатак доказа да је учествовала у кривичном делу свог супруга, кога је она само пратила...".

Г. Коккинакис се жалио Касационом суду, који је ту жалбу одбацио. Касациони суд такође је констатовао да је Критски апелациони суд подробно образложио своју пресуду, повинујући се Уставу из 1975. године, који забрањује прозелитизам.

Коначно, г. Коккинакис се обратио Комисији за људска права 22. августа 1988. Тврдио је да се тиме што је осуђен за прозелитизам крше права обезбеђена у члановима 7, 9 и 10 ЕКЉП. Такође се ослањао на члан 5, ст. 1 и члан 6, ст. 1 и 2. 26. Комисија је 7. децембра 1990. године огласила његову представку (бр. 14307/88) прихватљивом, изузев у погледу жалби заснованих на члановима 5 и 6, које је жалбе огласила неприхватљивим због очигледне правне неоснованости.

У својој представци г. Коккинакис није само оспорио, по његовом мишљењу, незакониту примену члана 4 Закона бр. 1363/1938 на његов случај. Он се у својој аргументацији усредсредио на шири проблем сагласности тог закона с правом које је као неприкосновено садржаном у члану 9. Конвенције и које, будући, како он тврди, укључено у грчко право почев од 1953. године, има по Уставу првенство над сваким супротним законом. Подносилац представке указао је на логичку и правну тешкоћу повлачења сваке иоле јасне границе између прозелитизма и човекове слободе да мења веру или уверење и да их исповеда, било сам или заједно с другима, јавно или приватно, што обухвата све облике узајамног поучавања публиковања и проповедања. Забрана прозелитизма, проглашеног кривичним делом под Метахасовом диктатуром, не само што је била неуставна, по речима г. Коккинакиса, него је и, с

осталим клаузулама Закона бр. 1363/1938, сачињавала „арсенал забрана и казнених претњи“ који је угрожавао привржeнике свих уверења и свих верских учења. Г. Коккинакис се, на крају, жалио на селективну примену тог закона од управних и судских власти; „чак ни по најфантастичнијој академској хипотези“ не би се могло замислити, на пример, да се католички свештеник или протестантски пастор пожали на православног хришћанина због покушаја примамљивања неког из његовог стада. Још је мање вероватно да би православан хришћанин био судски гоњен због прозелитизма у име„владајуће вероисповести“. Кажњавање неправославног хришћанина управо у тренутку када нуди „моралну или материјалну подршку“ равно је кажњавању једног чина који прописује свака вера. Постојање кривичног дела прозелитизма има једину намену да се неправославним хришћанима заувек зачепе уста. Религија спада, по мишљењу г Кокинакиса, у „ток људске мисли који се непрестано обнавља“ и незамисливо је да она буде искључена из јавне дебате. Правична равнотежа између личних права условила је потребу прихватања да се мишљење других изложи најмањем могућном утицају, јер бисмо иначе имали „чудновато друштво немих животиња које би мислиле али... се не би изражавале, које би говориле али... не би општиле, и које би егзистирале али... не би коегзистирале“.

У одговору на представку, Влада Грчке је тврдила да демократска држава мора обезбедити мирно уживање личних слобода свима онима који настањују њену територију. Када, посебно, она не би бдела над заштитом верских убеђења и достојанства појединца од покушаја да се на њих утиче на неморалан и притворан начин, чл. 9 ст. 2. ЕКЉП изгубио би у пракси сваки смисао. По мишљењу Владе, грчки судови су полазили од очигледних чињеница које се своде на кривично дело прозелитизма: наваљивање г. Кокинакиса да уђе у кућу гђе Квриакаки под лажним изговором; начин на који јој је пришао у намери да задобије њено поверење; и његова „вешта“ анализа Светог писма, срачуната да „обмане“ жалиљу, „недовољно упућену у верску доктрину“. Како је Влада истакла, ако држава остане равнодушна према нападима на слободу верског убеђења, то ће изазвати велику узнемиреност, која ће по својој прилици реметити друштвени мир.

Европски суд за људска права је у својој одлуци најпре утврдио следећа начела:

„Садржана као неприкосновена у члану 9, слобода мисли, савести и вероисповести једна је од темеља „демократског друштва“ у смислу Конвенције. У својој верској димензији, она је један од најживотворнијих елемената који доприносе формирању идентитета верника и њиховог схватања живота, али представља и драгоцено преимућство за атеисте, агностике, скептике и неопредељене. Од ње зависи онај плурализам који се не да разлучити од демократског друштва и који је вековима с тешком муком освајан.

Иако је верска слобода у првом реду ствар индивидуалне савести, она подразумева, интер алиа, и слободу „испољавања вере“. Сведочење речима и делима повезано је с постојањем верских убеђења.

Сходно члану 9, слобода испољавања вере не само што се може остваривати у заједници с другима, „јавно“ и у кругу истоверника, него је појединац такође може потврђивати „сам“ и „приватно“; сем тога, она у начелу укључује право на покушај убеђивања ближњег, на пример „поучавањем“, без којег би, штавише, „слобода промене вере или уверења“, садржана као неприкосновена у члану 9, по свој прилици остала мртво слово на папиру.“

Примењујући ова начела на конкретни случај, Суд је закључио:

„Дошавши да са својим ближњим разговара о вери, г. Коккинакис није сматрао да је у демократском друштву потребно забранити сугрђанину право говора. Занима га на који то начин једно излагање, одржано с убеђењем и засновано на светим књигама које су својина свих хришћана, може нарушавати права других. Гђа Квриакаки је искусна зрела жена која поседује интелектуалне способности; немогућно је, без изврагавања основних људских права руглу, прогласити за кривично дело разговор једног Јеховиног сведока са супругом једног црквеног појца. Сем тога, Критски апелациони суд, иако су чињенице које су се пред њим налазиле биле прецизне и апсолутно јасне, није успео да утврди у чему је непосредност или посредност покушаја подносиоца представке да насрне на верска убеђења жалиље; из образложења тог суда види се да је подносилац представке осуђен „не због нечега што је учинио, већ због онога што јесте“.

Комисија је тај аргумент суштински прихватила...

Суд и овог пута остаје доследан у мишљењу да државама уговорницама треба оставити известан степен слободе процене при утврђивању постојања и обима потребе ометања, али тај степен слободне процене подлеже европском надзору, а овај обухвата како законодавство, тако и одлуке којима се оно примењује, чак и када те одлуке доноси независан суд. Задатак овог суда је да утврди јесу ли мере предузете на националном нивоу биле начелно оправдане и јесу ли биле сразмерне.

Да би о овоме другом одлучио, Суд мора одмерити оно што изискује заштита права и слобода других према понашању због којег је подносилац представке био оптужен. Остварујући своју надзорну надлежност, Суд мора размотрити спорне судске одлуке у светлости овог предмета у целини (в., интер алиа и мутатис мутандис, пресуду од 22. фебруара 1989. године у предмету Барфод против Данске, серија А бр. 149, стр. 12, ст. 28).

Мора се, пре свега, повући разлика између хришћанског сведочења и неприличног прозелитизма. Хришћанско сведочење одговара истинском евангелизму, за који се у извештају састављеном 1956. године, под окриљем Светског савета цркава, каже да представља битну мисију, као и одговорност, сваког хришћанина и сваке цркве. Неприлични прозелитизам је његово изопачавање или изобличавање. Према истом извештају, овај може узети облик активности у којима се нуде материјалне или друштвене предности у циљу придобијања нових припадника за неку цркву или у којима се врши неприличан притисак на унесрећене или убоге; он чак може подразумевати прибегавање насиљу или „испирању мозга“; општије узев, он није у складу с поштовањем слободе мисли, савести и вероисповести других.

Када се члан 4 Закона бр. 1363/1938 пажљиво проучи, види се да се одговарајућа мерила која је грчки законодавац усвојио могу усагласити с предњим ако су, и онолико колико су, намењена једино кажњавању неприличног прозелитизма, чију општу дефиницију Суд не мора у овом предмету дати.

Суд, међутим, примећује да су грчки судови установили одговорност подносиоца представке једноставно тако што су формулацију члана 4 пренели у своје образложење, недовољно прецизирајући на који је то начин оптужени покушао да убеди свог ближњег служећи се неприличним средствима. Ниједна чињеница коју су они изнели не оправдава тај налаз.

С обзиром на то, они нису показали да у околностима овог предмета осуду подносиоца представке оправдава прека друштвена потреба. Оспорена мера, дакле, не изгледа сразмерна постављеном законитом циљу ни, сходно томе, „неопходна у демократском друштву... ради заштите права и слобода других“.

У закључку, члан 9 Конвенције је прекршен.“

У једном каснијем предмету, *Ларисис и остали против Грчке* (1998.), Европски суд за људска права је поново закључио да се ради о кршењу члана 9. ЕКЉП кад су официри грчке војске били кривично гоњени за прозелитизам међу цивилима, рекавши да у датим околностима није коришћен непримерен притисак. Међутим, Суд није пронашао кршење истог члана у погледу осуда официра за прозелитизам међу војницима под њиховом командом, рекавши да држава има законско право да уведе посебне мере заштите права подређених, обзиром на могућност да унутар структуре војне хијерархије буду изложени малтретирању.

Пресуда ЕСЉП у случају *Калач против Турска* (1. јули 1997, *Извештаји* 1997-ИВ, ставови 27–31), тицала се једног турског војног судије који је пензионисан у војсци. јер су турске власти нашле да су његово понашање и поступци „указивали на то да је прихватио незаконите ставове интеграциониста“. У одговору на представку, Турска Влада је тврдила да је предлагач пружао правну помоћ интеграционистичкој организацији, да је присуствовао обуци њених чланова и у неколико наврата био умешан у именовање војног особља секте. На основу тих докумената, комитет од пет војних официра, с високим чиновима у оружаним снагама, закључио је да је пуковник Кала*ç*, примајући и извршавајући налоге директора те организације, прекршио правила војне дисциплине и да се мора пензионисати. Европски суд за људска права је своју одлуку засновао на следећем ставу:

„Суд поново истиче да верска слобода, и поред тога што представља ствар савести појединца, може обухватати, *интер алиа,* слободу да се исповеда вера не само у заједници с другима, „јавно“ и у кругу оних који исповедају исту веру, већ да је човек може исповедати сам и приватно (видети пресуду у случају *Кокинакис п. Грчка* од 25.

маја 1993, серија А бр. 260-А, стр. 17, став 31). Члан 9. набраја форме које може попримити исповедање вере или уверења, а то су молитва, проповед, обичаји и обреди. И поред свега, чланом 9. се не штите сва дела која су мотивисана вером или уверењем или извршена под њиховим утицајем. Штавише, у вршењу своје слободе да се исповеда вера, можда је потребно да појединац има у виду посебност ситуације у којој се налази.

Одабравши војну каријеру, г. Калаç је пристао на систем војничке дисциплине која по својој природи подразумева могућност да се припадницима оружаних снага, у погледу извесних права и слобода, поставе ограничења која се не могу увести за цивиле (видети пресуду у случају *Енгел и други в. Холандија* од 8. јуна 1976, серија А бр. 22, стр. 24, став 57). Државе за своје оружане снаге могу донети дисциплинске прописе којима се забрањује овакво или онакво понашање, нарочито када је у питању држање које је штетно по успостављени ред неопходан за војну службу.

Није спорно да је предлагач, у оквиру ограничења која поставља војнички живот, био у стању да испуни обавезе које сачињавају нормалан вид понашања путем којег се муслимани држе својих обичаја. На пример, њему је конкретно било допуштено да се моли пет пута дневно и да обавља друге своје верске дужности, попут држања рамазанског поста и да петком одлази на молитву у џамију.

Наредба Врховног савета одбране, осим тога, није издата због верских ставова и уверења пуковника Калац-а или начина на који је он обављао своје верске дужности, већ због његовог понашања и односа према служби (видети претходно ставове 8. и 25). Према турским органима власти, оваквим понашањем прекршени су војничка дисциплина и начело секуларизма.

Суд према томе закључује да принудно пензионисање предлагача није довело до мешања у право зајемчено чланом 9. пошто није уследило због начина на који је предлагач исповедао своју веру.

Према томе, није прекршен члан 9.“

У правној литератури такође можемо наћи покушаје да се дефинише разлика између недозвољеног и дозвољеног прозелитизма. Тако Tad Stahnke (2004) наводи следеће факторе који би могли помоћи у разликовању примереног и непримереног прозелитизма: особине извора прозелитизма (нпр. евентуални однос хијерархије и ауторитета), особине циљне групе (нпр. рањивост), место на којем се активност везана за наводни прозелитизам одвија, те природа саме активности, односно начин на који се властито уверење преноси другој особи. Износећи темељне принципе просуђивања прозелитизма, Stahnke истиче да је суштина тог оквира утврђивање постојања принуде, која може попримити различите облике. [519]

2) Упоредно право

Грчка

Слобода вероисповести и однос цркве и државе регулисан је чл. 3. и 13. Устава Грчке из 1975. године. Према чл. 3. Устава:

"1. Владајућа вероисповест у Грчкој је вероисповест сточне Православне Христове Цркве. Православна црква у Грчкој, која за свог поглавара признаје господа нашега Исуса Христа, нераскидиво је у вери и догматима сједињена с Великом Црквом Христовом у Константинопољу и са сваком другом Црквом Христовом која је с њом у истој вери и догматима, непоколебљиво поштујући, као што и оне чине, свете апостолске и саборске каноне, као и свето предање. Она је аутокефална и њоме управља Свети Архијерејски Сабор састављен од свих епископа у служби и Стални Свети Синод, који је из њега изабран и оформљен како је то одређено Уставном Повељом Цркве, у сагласности са одредбама Патријаршијског Томоса од 29. јуна 1850. године и Синодског акта од *4.* септембра 1928.

2. Црквени режим који се успостави на неким подручјима државе неће се сматрати противним одредбама претходног става.

[519] Наведено према, Един Хоџић, Нетрпељивост под кринком заштите, www.pulsdemokratije.net/index.php?id=578&l=bs

3. Текст Светог писма је неизменљив. Његов званични превод на било који други облик језика не може се начинити без претходног пристанка аутокефалне Цркве у Грчкој и Велике Христове Цркве у Константинопољу."

Према чл. 13. Устава

"1. Слобода савести у погледу вере неповредива је. Уживање личних и политичких права не зависи од верских убеђења појединца.

2. Исповедање сваке познате вероисповести је слободно; богослужбени обреди врше се без сметњи и под заштитом су закона. Вршење богослужбених обреда не сме штетити јавном реду или јавном моралу. Прозелитизам је забрањен.

3. Свештеници свих познатих вероисповести подлежу истом надзору државе и истим обавезама према њој као и свештеници владајуће вероисповести.

4. Нико се не може изузети од извршавања обавеза према држави или одбити повиновање закону на основу верских убеђења.

5. Нико не може полагати другу заклетву сем ону предвиђену законом.“

Прозелитизам представља и кривично дело, предвиђено Кривичним закоником. Правна питања везана за грчко право и спречавање прозелитизма детаљно су обрађена у пресуду Европског суда за људска права у случају Коккинакис против Грчке. Ми ћемо се послужити делом те пресуде у коме је приказано грчко право, пошто сматрамо да су та разматрања од значаја и за нашу земљу.

У краљевском декрету од 23. јула 1833. године, под насловом „Проглашење самосталности грчке цркве“, каже се да је православна црква „аутокефална“. Из устава у устав та црква се помиње као „владајућа“. Њој припада огромна већина становништва и, према грчким схватањима, она *de jure u de* представља религију саме државе, чији знатан број управних и просветних функција (склапање брака и породично право, обавезна настава из веронауке, свечано заклињање чланова владе итд.) она и обавља. Њену улогу у јавном животу одсликавају, између осталог, присуство министра просвете и верских послова на заседањима црквених великодостојника посвећеним избору архиепископа атинског и учешће црквених власти у свим званичним државним манифестацијама; председник Републике при ступању на дужност полаже свечану заклетву према православном обреду (члан 33, ст. 2 Устава); а званични календар држи се календара хришћанске Источне православне цркве.

За владе Отта И (1832–1862) православна црква - која се одавно жалила на једно библијско друштво чија је пропаганда, водена у име евангеличке цркве, била усмерена на православну школску децу - успела је у напорима да се у први устав (1844) унесе клаузула о забрани „прозелитизма и сваке друге радње уперене против владајуће вероисповести“. Иста клаузула поновљена је у уставима из 1864, 1911. и 1952. године. У Уставу из 1975. године забрањује се сваки прозелитизам (члан 13, ст. 2): та забрана обухвата све „познате вероисповести“, чиме се мисли на оне чије учење није апокрифно и у којима новообраћеник не пролази кроз тајну иницијацију.

За време Метахасове диктатуре (1936–1940) прозелитизам је у члану 4 Закона бр. 1363/1938 први пут квалификован као кривично дело. Тај члан измењен је наредне године чланом 2 Закона бр. 1672/1939. где се разјашњава значење термина „прозелитизам“:

"1. Свако лице које се бави прозелитизмом излаже се казни затвором и новчаној казни од 1.000 до 50.000 драхми; то лице, сем тога, подлеже полицијском надзора у времену од шест месеци до годину дана, што утврђује суд при осуди окривљеног.

Казна затвором не може се заменили новчаном казном.

2. Под „прозелитизмом“ се, посебно, разумева сваки непосредан или посредан покушај насртања на верска убеђења лица друге вероисповести, а у циљу подривања тих убеђења, било давањем ма каквог подстицаја, обећавањем подстицаја или моралне односно материјалне подршке, било обмањивањем или искоришћавањем неискуства, поверења, материјалне оскудице, ниске интелигенције или наивности тог лица.

3. Извршење тог дела у школи или другој просветној установи или у филантропској институцији представља посебно отежавајућу околност“.

У пресуди под бројем 2276/1953 Врховни управни суд, заседајући у пуном саставу, дао је следећу дефиницију прозелитизма:

„Члан 1 Устава. који утврђује слободу исповедања сваке познате вероисповести и вршења богослужбених обреда без сметње, забрањујући прозелитизам и све друге активности уперене против владају вероисповести, наиме вероисповести хришћанске

Источне православне цркве, значи да чисто духовно поучавање није исто што и прозелитизам. чак и ако указује на грешке других вероисповести, примамљујући њихове евентуалне ученике, који се по сопственој слободној вољи одричу од првобитне вероисповести; а то зато што је духовно поучавање нека врста богослужбеног обреда. који се врши слободно и без сметње. Ван оквира таквог духовног поучавања, које је слободно. сваки одлучан, наметљив покушај примамљивања ученика владајуће вероисповести незаконитим или морално неисправним средствима представља прозелитизам, забрањен горепоменутом уставном одредбом".

У богатој судској пракси, грчки судови окривљавали су за прозелитизам она лица која су поредила светитеље с „ликовима што украшавају зид", св. Герасима с „телом испуњеним ватом", а цркву с „позориштем, пијацом, биоскопом"; која су проповедала, показујући слику гомиле бедника у ритама, да су „такви сви они који не пригрлише веру моју" (Касациони суд, пресуда бр. 271/1932); која су обећавала православним избеглицама кров над главом под особито повољним условима ако буду привржени унијатској вери (Јегејски апелациони суд, пресуда бр. 2950/1930); која су нудила стипендије за студирање у иностранству (Касациони суд, пресуда бр. 2276/1953); која су православним свештеницима слала књижице с препоруком да их проуче и примене оно што је у њима (Касациони суд, пресуда бр. 59/1956); која су бесплатно делила „такозване верске" књиге и књижице „неписменим сељацима" или „школској деци" (Касациони суд, пресуда бр. 201/1961); или која су младој швајци обећала боље место ако напусти православну цркву, за чије су свештенике тврдила да су „друштвени експлоататори" (Касациони суд, пресуда бр. 498/1961).

До 1975. године Касациони суд је сматрао да набрајање елемената прозелитизма у члану 4. није исцрпно. У пресуди под бројем 997/1975 (Кривични анали XXVI, стр. 380) додао је следеће разјашњење: "...из одредаба члана 4 следи ...да се прозелитизам састоји у непосредном или посредном покушају деловања на верска убеђења било чиме од оног што је засебно наведено у том закону".

Крајем 80. и почетком 90. година прошлог века, грчки судови су Јеховине сведоке осуђивали због „наметљивог" проповедања доктрине секте и оптуживања православне цркве као „извора светске патње" (Солунски апелациони суд, пресуда бр. 2567/1988); због уласка у туђе домове под маском хришћана који желе да шире Нови завет (Флорински првостепени суд, пресуда бр. 128/1989); и због покушаја давања књига и књижица једном православном свештенику за управљачем аутомобила, који су претходно зауставили (Првостепени суд у Ласитију, пресуда бр. 357/1990).

Пресудом под бројем 1304/1982 (Кривични анали XXXII, стр. 502), с друге стране, Касациони суд поништио је једну пресуду Атинског апелационог суда (бр. 5434/1981) као правно незасновану због тога што је, при осуди неког Јеховиног сведока, тај апелациони суд једноставно поновио речи оптужнице, пропустивши тиме да објасни на који то начин „наметљиво поучавање доктринама секте Јеховиних сведока" или „растурање књижица секте по минималним ценама" представљају покушај насртања на верска убеђења жалилаца, као и да покаже на који је то начин оптужени искористио њихово „неискуство" и „ниску интелигенцију". Касациони суд вратио је предмет Апелационом суду, који је, заседајући у другачијем саставу, ослободио оптуженог. Слично томе, у неким другим судским одлукама сматрало се да за кривично дело прозелитизма нема доказа када се само разговара о веровањима Јеховиних сведока, када се књижице растурају од врата до врата (Апелациони суд у Патрасу, пресуда бр. 137/1988) или на улици (Апелациони суд у Лариси, пресуда бр. 749/1986), или, пак, када се начела секте објашњавају православном хришћанину без обмањивања (Кривични суд у Трикали, пресуда бр. 186/1986). Сматрало се, најзад, да квалификација „неписмен сељак" није довољна за утврђивање „наивности", поменуте у члану 4, оног лица коме се обраћа наводни прозелитизер (Касациони суд, пресуда бр. л 155/1978).

Након ревидирања Устава 1975. године, Јеховини сведоци покренули су правни поступак у циљу оспоравања уставности члана 4 Закона бр. 1363/1938. Жалили су се да је опис кривичног дела нејасан, али су пре свега приговарали самом називу тог закона, из којег се види да је намењен задржавању чланова 1 и 2 тада важећег устава (Устав из 1911), који забрањују прозелитизам уперен против владајуће вероисповести. Та је забрана проширена у текућем уставу на све вероисповести и, уз то, више се не налази у поглављу о вероисповести, него у оном које се бави грађанским и друштвеним правима, а посебно у члану 13, који јемчи слободу

савести у погледу вере. Судови су увек одбацивали такве приговоре на неуставност, мада ови добијају широку подршку у правној литератури.

После ревидирања Устава 1975. године, Врховни управни суд је у неколико прилика сматрао да Јеховини сведоци потпадају под дефиницију „познате вероисповести“ (пресуде бр. 2105 и 2106/1975,4635/1977. 2484/1980,4620/1985,790 и 3533/1986 те 3601/1990). Међутим, неки првостепени судови су и даље пресуђивали супротно (Хераклионски првостепени суд, пресуде бр. 272/1984 и 87/1986). Године 1986. Врховни управни суд сматрао је (у пресуди бр. 3533/1986) да је министарска одлука којом се одбија постављење једног Јеховиног сведока за наставника књижевности противна слободи савести у верском погледу, па отуд и грчком Уставу.

Према статистичким подацима које је дао подносилац представке, од 1975. године (када је васпостављена демократија) до 1992. када је поднета представка у предмету Коккинакис против Грчке Европском суду за људска права, ухапшено је 4.400 Јеховиних сведока, од којих је 1.233 предато суду, а 208 осуђено. Претходно је неколицина Јеховиних сведока осуђена по Закону бр. 117/1936 о борби против комунизма и његових утицаја, те по Закону бр. 1075/1938 о очувању друштвеног поретка.

У случају Маноуссакис *и други в. Грчка* (26. септембар 1996, *Извештаји пресуда и одлука* 1996, стр. 1362. и 1365, ставови 40. и 47), Европски суд за људска права је напоменуо следеће:

> „Као и предлагачи, Суд признаје да држава има право да проверава да ли неки покрет или удружење обавља, наводно ради постизања верских циљева, активности које су штетне по становништво. И поред свега, Суд подсећа да Јеховини сведоци потпадају под дефиницију „познатих вероисповести“, како је то предвиђено по закону Грчке (видети пресуду у случају *Коккинакис в. Грчка* од 25. маја 1993, серија А бр. 260-А, стр. 15, став 23). То је, штавише, потврдила и влада.“

Данас у Грчкој више није спорно да су Јеховини сведоци „позната вероисповест“ и да уживају сва права по том основу. У поступку уписа у Регистар црква и верских заједница у Србији, Јеховини сведоци – хришћанска верска заједница су доставили Министарству вера препис документа који су грчи Јеховини сведоци добили од Министарства образовања и вера Грчке 2001. године. Сматрамо значајним и за нашу земљу указати на тај документ[520]:

> „1. Као што Вам је познато, у недавној прошлости, наше одељење је одобрило молбе за издавање дозволе за деловање места за богослужење, поднетих од стране локалних верских заједница Хришћанских Јеховиних сведока, како сами себе називају.
>
> Стога је јасно да се административном праксом у потпуности поштује судска пракса Националних судова и Европског суда за људска права, у оквиру утврђеног индивидуалног права на слободу вероисповести, које је заштићено чланом 13 Устава и чланом 9 Европске конвенције о људским правима и основним слободама.
>
> 2. Наведена административна пракса потврђује да се Хришћански Јеховини сведоци сматрају познатом вероисповешћу у складу са чланом 13 Устава, са свим правним последицама које проистичу по тој основи.
>
> 3. Наведеним чланом Устава су заштићени, као ствар њихове религиозне савести, слобода вршења верских обреда, метод и средства изражавања верских обреда и слобода избора у вези са методом управљања и организације сваке цркве или - шире схваћено - сваког верског окупљања. Ограничење ове уставне заштите је успостављено правилима морала и јавног реда, наиме уобичајеним ограничењем које је Уставом успостављено за све вероисповести и верска схватања. (Професор Евангелос Венизелос, „Односи државе и цркве", Обсервер, стр. 69) Ова заштита се јасно односи и на околне просторије и административне просторије или објекте одређене за верску, административну и организациону намену са њиховом превасходно верском и обредном сврхом.
>
> 4. У оквиру уставне заштите права слободе вероисповести, администрација би требала да јасно поштује и штити просторије и објекте познатих вероисповести, које су намењене за монашки или повучен заједнички живот.

[520] Допис Министарства образовања и вера, Генерална дирекција за вере, Дирекција за друге вероисповести, од 13. јуна 2001. године, поводом обраћања Јеховиних сведока Министарству због проблема у вези поседом одређене непокретности.

Наше одељење није јасно овлашћено да објекат означи као манастир. Међутим, требало би да се, у оквиру права на верско самоопредељење, поштују просторије које свака позната вера одреди за своје место вршења духовне службе и/или монашког живота сходно сопственим правилима и обредима, под условом да се поштује наше локално законодавство.

5. У смислу горе наведеног, делатности објеката за администрацију и организацију познатих вероисповести, као и манастира и центара повученог заједничког живота не подлежу посебним административним формалностима у вези са њиховим оснивањем и делатностима.

Стога се сматра да место верског обреда које помињете у Вашем извештају-поднеску делује на законит начин и не подлеже било каквим додатним формалностима.

6. Са пажњом смо приметили да, у складу са правилима Ваше вероисповести која је позната вера, Ваше просторије које се налазе на адреси Мароусси, 77 Кифиссиас Ав. представљају свето и освећено место, посвећено вршењу верских обреда и Божјој служби. Као што је професор И. Конидарис приметио у свом стручном мишљењу приложеном уз Ваш извештај, такви објекти се називају Бетхел, то јест „Кућа Божја" и представљају место боравка, у складу са правилима организованог заједничког верског живота, за лица чија једина мисија јесте верски живот, како сте га појмили.

То би било изван наше надлежности када бисмо заузели став о меритуму у овом спору; међутим, имамо право да приметимо да су ове просторије заштићене у оквиру права на слободу вероисповести, пошто су одређене као свето место за конкретну вероисповест.

С обзиром на питање постављања ограничења или обавеза власништва над просторијама које припадају познатим вероисповестима, што обухвата Ваше просторије које се налазе у Мароусси, 77 Кифиссиас Ав, наше одељење сматра да су оне посед који је изван трансакције, који не подлеже никаквим ограничењима или обавезама, пошто им је намена да служе у верске сврхе. У изузетном случају и под условима који су такође утврђени за просторије Грчке Цркве, у оквиру верске једнакости познатих вероисповести и у складу са утврђеном судском праксом Државног савета (CoS 245/1997), ограничења власништва се могу одредити са посебним оправдањем, само уколико је однос јавног интереса и права на слободу вероисповести у толикој несразмери да се жртвовање права на слободу вероисповести чини неизбежним у светлу значаја јавног интереса у конкретном случају (Омбудсман бр. 16612/00/22/ од 20. априла 2001. и стручно мишљење доцента Куг. Куриазопоулос-а од 6. марта 2001, у прилогу Вашем извештају).

На основу садржаја Вашег извештаја-поднеска, не знамо каква ограничења су постављена Вашем поседу и са којим разлогом. Међутим, сматрамо да се никаква ограничења не могу постављати уколико се нису стекли горе наведени услови.“

Немачка

Суштински правни однос немачке државе према прозелитизму верских заједница утврђен је одлуком Уставног суда Немачке од 8. новембра 1960. године (1 БвР 59/56), на уставну жалбу припадника „Bundes für Gotterkenntnis (Ludendorff) e. V." који је међу затвореницима пропагирао напуштање хришћанских цркава, нудећи им као награду цигаре, и због тога кажњен:

„Према Уставу слобода вере јемчи појединцима правни простор у коме он може себи дати форму живота која одговара његовом уверењу, било да се ради о једном верском уверењу или једном нерелигиозном ... светоназору. Утолико је слобода вере више од верске толеранције, то јест чистог толерисања вероисповести или нерелигиозних уверења.

Тако она дозвољава не само да се саопшти или прећути, да се и у шта се верује или неверује. Смислу ове, у Уставу унете политичке одлуке, одговара управо да се слобода вера простире и на придобијање [врбовање] за сопствено веровање као и врбовањем преотимање из других веровања. То мора укључити и право да се преотимање верника врбовањем штити независно од придобијања за веру.

... У сваком случају на слободу вере не може се позвати ко прекорачи границе које је установио општи систем вредности Устава. Устав није желео да заштити било које ... слободно верско деловање, него само оно које се образовало у току историјског развоја

код данашњих културних народа, на темељу извесних општесагласних моралних темељних схватања. Конкретно разликовање је, код јединственог места овог класичног, као и категорички формулисања основног права, означеног у чл. 4. ст. 1. и 2. Устава, тешко. Иако светоназорно неутрална држава не може и не сме садржину ове слободе ближе одређивати, јер она не сме процењивати веровања или неверовања својих грађана, у сваком случају треба да спречи злоупотребу ове слободе. Из структуре вредносног система основних права, посебно достојанства лица, произилази да злоупотреба постоји посебно тада ако се повређује достојанство других лица. Допуштено придобијање верника и преузимање верника врбовањем постаје злоупотреба основног права ако неко чини непосредне или посредне покушаје да се уз помоћ непоштених [обмањујућих - унлаутерер] метода или морално покварених средстава другима преотимају верници или наговарају да иступе из цркве. Ко другоме, који треба да напусти своју веру, искоришћавајући посебне околности извршавања кривичне казне, за ово обећава и јемчи средства задовољства, не ужива заштиту чл. 4. ст. 1. Устава."

Уставна жалба је одбијена, као допуштена али неоснована.

Русија

Према чл. 14. Устава Русије: „(1) Руска Федерација је световна држава. Ниједна вера или религија не може бити установљена као државна или обавеза. (2) Верске заједнице су одвојене од државе и једнаке пред законом."

Према Концепција националне безбедности и супротстављању религиозном екстремизму у Руској Федерацији" из 1997. и 2000. године: „Национална безбедност Руске Федерације захтева да се заштити културно и духовно наслеђе, историјска традиција и норме друштвеног живота,... државна политика је у обавези да у области духовног и социјалног васпитања становништва искористити и забрану коришћења електронских средстава масовне комуникације за програме у којима се пропагира насиље,... а такође, мора садржавати у себи и супротстављање негативном утицају иностраних религиозних организација и мисионара".[521] Да ли случајно или не, тек 1997. године у Русији је донет нови Закон о слободи савести и верским друштвима, којим је предвиђена пререгистрација свих до дата признатих (регистрованих) верских организација у законом прописаном року. Решењем Министарства правде Руске Федерације, Јеховини сведоци су 1999. године пререгистровани и тиме им је признат правни субјективитет на државном нивоу. За правни субјективитет на нижим нивоима организовања, потребна је регистрација на регионалном нивоу.

Московско Јавно правобранилаштво је 1998. године покренуло поступак пред Галовинским регионалним судом северног административног округа града Москве за забрану рада религиозне организације „Религиозна општина Јеховиних сведока у граду Москви". Захтев за забрану је образложен следећим разлозима: 1) ширења верске нетрпељивости, 2) активности на пропагирању екстремизма, 3) прописивања својим члановима понашања која доводе до разарања породице, угрожавања личности, права и слобода грађана, склоности ка самоубиству или због одбијања медицинске помоћи ради верских убеђења, подстицања на неизвршавање законом прописаних грађанских обавеза и увлачење деце у рад религиозне организације, 4) нарушавања Устава Руске Федерације, те федералних закона и проповедање понашања супротних закону, 5) негативан утицај на психичко здравље појединих људи, 6) нарушавање права на приватност, 7) *спровођење агресивног прозелитизма*, 8) избегавање плаћања рада својим члановима, 9) пропаганде против служења војног рока и то и класичног и алтернативног, 10) подстицање чланова да не поштују заставу и химну државе.

Галовински регионални суд северног административног округа града Москве је својом одлуком одбио захтев Јавног правобраниоца.

На жалбу Јавног правобраниоца Градски суд Москве је укинуо првостепену одлуку и вратио предмет на поновно одлучивање, уз налог да се промени судија и да се изврши експертиза верског учења и верских докумената Јеховиних сведока. Након што су судском одлуком одређени експерти за давање стручног мишљења (вештачења) и након што је почетком

[521] Наведено према, Зоран Милошевић, Нова државна политика Русије и неких европских држава према верским сектама, Политикологија религије, бр. 1/2007, стр. 160.

2004. године одржан претрес на коме су саслушавани и неки сведоци, Галовински регионални суд је 26. марта 2004. године донео пресуду којом је забранио рад „Религиозној општини Јеховиних сведока у Москви“. Градски суд Москве је ту пресуду потврдио својом одлуком од 2005. године. У образложењу пресуде о забрани рада наведене су незаконитости у учењу и делатности Јеховиних сведока због којих је по мишљењу суда требало изрећи забрану рада:

- Јеховини сведоци су дозвољавали да се посеже на личност, права и слободу грађана, чиме је прекршен чл. 23. Устава Руске Федерацији који гарантује право на живот, личну и породичну приватност.
- Прекршен је 38 члан Устава који гарантује права и обавезу родитеља на васпитање деце. Јеховини сведоци су најчешће без сагласности једног од родитеља (оног који није члан верске заједнице) организовали њихово религиозно и грађанско васпитање. Такође, прекршена је и Конвенција о правима деце, јер су мајке које су постајале чланице Јеховиних сведока запостављале храњење и васпитавање деце у корист рада за верску заједницу, често их излажући и физичком и менталном насиљу. Осим тога, Јеховини сведоци су забрањивали деци да славе рођендане, да учествују у школским и дечјим приватним играма, да одлазе у Музеје и друге културне установе, што је нарушавање њихових права која се тичу здравог развоја.
- Јеховини сведоци су прекршили и важећи Закон о раду Руске Федерације, шаљући чланове организације на рад у друга места, при чему им нису обезбеђивали адекватну новчану награду, а такође није поштована њихова професија као ни радно време. Истовремено, приморавали су чланове организације на додатни рад, што представља кршења права грађана.
- Јеховини сведоци су као организација подстицали своје припаднике на самоубиство преко забране примања крви, у случају болести.
- У учењу Јеховиних сведока, према налазима психијатара, садрже се фактори који могу довести до неуротизације и депресивних стања њених припадника као и психичког растројства. Такође, у учењу Јеховиних сведока постоје погледи и идеје које потцењују друге религије.
- Јеховини сведоци су, поред тога, распаљивали религиозну, социјалну и националну нетрпељивост повезану са насиљем или позивању на насиље.
- Јеховини сведоци су стално подстицали своје припаднике на непослушност у односу на законе Русије (позивали су их да не служе војску, потцењивали и ружили државне симболе – заставу и химну, забрањивали им да славе државне празнике).

Пошто је наведена пресуда правноснажна, Јеховиним сведоцима остаје право жалбе Уставном суду Русије и Европском суду за људска права, што су они и најавили.

Од доношења руског „Закона о слободи савести и верским друштвима“ из 1997. године и изменама из 2003. године, против Русије је поднето више тужби пред Европским судом за људска права. У највећем броју спорова Русија је осуђена због повреде слободе вероисповести и дискриминације верских заједница.

Да се не би помислило да у Русији постоји једноумље у негативном односу према нетрадиционалним верским заједницама треба рећи да је Уставни суд Русије и неколико својих пресуда јасно дефинисао неповредивост слободе вероисповести и равноправност свих верских заједница пред законом.

б) Закључак о допустености прозелитизма

Ако прозелитизам ставимо у контекст раније изложеног теста основаности мешања државе у слободу испољавања вероисповести, која у свом колективном аспекту обухвата и стицање правног субјективитета регистрацијом, као и изложених међународних стандарда у овој области, можемо закључити да одбијање уписа Јеховиних сведока у Регистар цркава и верских заједница није било основано:

- Прозелитизам, као такав, није разлог прописан законом због којег се може ограничити слобода испољавања вероисповести у виду одбијања уписа у Регистар цркава и верских заједница према чл. 20. ст. 4. Закона о црквама и верским заједницама. Њиме се не угрожава ни један од интереса утврђених чл. 43. ст. 4. Устава Србије и чл. 20. ст. 4. ЗЦВЗ. Шта више, Уставом зајемчена слобода испољавања вере не само што се може

остваривати у заједници са другима, „јавно“, и у кругу оних са којима се дели вероисповест, већ у начелу обухвата право да се за своју веру покушају убедити други, на пример „поучавањем“, без којег би „слобода промене вере или уверења“, обухваћена слободом вероисповести, вероватно остала мртво слово на папиру. Из слободе придржавања или прихватања вероисповести или убеђења неизбежно произлази слобода избора вероисповести или убеђења, укључујући, између осталог, право замене своје постојеће вероисповести или убеђења другим или усвајањем атеистичких гледишта, као и право остајања при својој вероисповести или убеђењу. Дакле, то што је у чл. 4. Статута Јеховиних сведока утврђено као обавеза за чланове за „проповедају од куће до куће“ и да делатност Јеховиних сведока обухвата „добротворно поучавање библијским истинама *људи који су вољни да слушају*, као и вођење бесплатних библијских студија с њима уз помоћ литературе за проучавање Библије“, не може бити разлог да им се ограничи слобода испољавања вероисповести у виду одбијања уписа у Регистар цркава и верских заједница.

- Из слободе вероисповести проистиче забрана принуде која би нанела штету праву придржавања и прихватања вероисповести или убеђења, укључујући употребу или претњу физичком силом. Неприлични прозелитизам је њено изопачавање или изобличавање. Он може узети облик активности у којима се нуде материјалне или друштвене предности у циљу придобијања нових припадника за неку верску заједницу или у којима се врши неприличан притисак на унесрећене или убоге; он чак може подразумевати прибегавање насиљу или „испирању мозга“. Само неприлични прозелитизам је недопуштен прозелитизам, којим се задире у заштићена права и слободе других, и који је, с тога, обухваћен разлозима наведеним у чл. 20. ст. 4. Закона о црквама и верским заједницама. Министарство вера је одбило регистрацију Јеховиних сведока једноставно се позивајући на одредбу Статута верске заједнице не образлажући и не прецизирајући, а посебно не наводећи никакве доказе, на који је то начин верска заједница Јеховини сведоци, у целини, спроводила неприлични прозелитизам и којим то неприличним средствима. С обзиром на то, Министарство вера није показали да у околностима спорног предмета одбијање захтева за упис У Регистар оправдава прека друштвена потреба. Предузета мера, дакле, не изгледа сразмерна законитом циљу ни, сходно томе, „неопходна у демократском друштву... ради заштите права и слобода других“.
- Не постоји земља у Европској унији у којој је Јеховиним сведоцима ускраћена могућност да буду признати као легална верска заједница и имају правни субјективитет само зато што проповедима, разговорима, састанцима и штампаним публикацијама шире своју веру. Чак ни у Грчкој, у којој су у том погледу имали највише проблема, мере државних власти се нису односиле на целу верску заједницу, којој је признат правни субјективитет, већ само на поједине и то према одредбама Кривичног закона.
- Да прозелитизам не може да буде разлог због кога би Министарство вера одбијало упис у Регистар цркава и верских заједница произилази и из чл. 18. ст. 2. тач. 1) Закона о црквама и верским заједницама, према коме се за регистрацију нове верске заједнице тражи најмање 100 пунолетних држављана Србије који имају пребивалиште у Републици или страних држављана са сталним боравком на територији Србије. Без одређеног прозелитизма није могуће ни доћи до 100 оснивача верске организације.
- Издавачка делатност Јеховиних сведока не може бити разлог за онемогућавање стицања правног субјективитета јер је право на вршење сопствене издавачке делатности гарантовано свим црквама и верским заједницама чланом 43. Закона о црквама и верским заједницама, Такође, према чл. 2. Закона о издавању публикација, издавањем публикација се могу бавити сва физичка и правна лица.[522]
- Толерисање, или чак благонаклон став државе према верским заједницама без правног субјективитета, односно нерегистрованим верским организацијама, не може бити замена за одговарајуће државно признање у виду уписа у Регистар цркава и верских заједница. Право на формирање правног субјекта у циљу заједничког деловања, зарад

[522] Закон је објављен у "Службеном гласнику РС", бр. 37/91. Види: чл. 21. Закона - 53/93-2467. Види: чл. 2. Закона - 67/93-3111. Види: чл. 15. Закона - 48/94-1497.

остваривања заједничких интереса, један је од најважнијих аспеката права људи на верско организовање, толико значајан да би без њега ово право изгубило сваки смисао. Одбијање државних власти да заинтересованој верској организацији омогуће добијање статуса правног лица представља мешање у њено право на слободно организовање. Већ уставни појам „цркве и верске заједнице“ указује на то да се мислило на повезивања на темељу државног правног поретка а не на чисто духовну заједницу богослужења. Без уписа у Регистар цркава и верских заједница Јеховини сведоци не могу да уживају сва права утврђена не само тим Законом него и неким другим законима.

– Како слобода испољавања своје вере или убеђења вероисповедања обухвата и право да се за своју веру покушају убедити други, укључујући и „поучавање“, спречавање или ограничавање коришћења тог права представља према нашем праву и кривично дело из чл. 131. ст. 1. Кривичног законика Републике Србије.[523]

Дакле, разлози које је Министарство вера навело у образложењу решења о одбијању уписа у Регистар цркава и верских заједница, тачније одредба чл. 4. Статута Јеховиних сведока, нису ни оснивани ни доказани, и представљају повреду чл. 20. ст. 3. и 43. ст. 3. Устава Србије и чл. 20. ст. 4. Закона о црквама и верским заједницама.

2. Могући други разлози за одбијање уписа у Регистар

Негативан однос власти и традиционалних цркава према деловању Јеховиних сведока није карактеристичан само за Србију него и за неке друге земље. Јеховини сведоци посебно велике проблеме са државним органима имају у Грчкој, Русији и Грузији. Треба, међутим, рећи да врста проблема није иста у свакој од тих земаља. У Грчкој је главни проблем везан за кривично кажњавање појединаца због прозелитизму, у Грузији се проблем испољава у пасивном држању државних органа на физичке и друге нападе којима су генерално изложене присталице Јеховиних сведока, а у Русији је 2005. године забрањена „Религиозна општина Јеховиних сведока у граду Москви“ по више правних основа, укључују и прозелитизам, иако Јеховини сведоци имају у Русији од 1999. године легалан правни статус на основу пререгистрације на нивоу целе државе[524].

За све друге земаља у Европи, посебно чланице Европске Уније, правни статус Јеховиних сведока није споран и они имају легалан правни субјективитет, односно уписани су у надлежне регистре и признат им је статус правног лица. Правна борба Јеховиних сведока у Аустрији и Немачкој последњих неколико година није се састојала у томе да им се призна правни субјективитет, пошто то за државне органе није ни било спорно, већ да добију једнак јавно-правни статус са другим традиционалним верским заједницама. У томе су и успели. Интересантно је да наше Министарство вера није у поступку одлучивања о захтеву „Јеховиних сведока – хришћанске верске заједнице“ за упис у Регистар цркава и верских заједница узело у обзир доказе које је ова верска заједница поднела у вези легалног правног статуса Јеховиних сведока у Грчкој, Италији, Немачкој, Мађарској, Румунији и Аустрији (земље Европске уније), иако је то било дужно сходно чл. 20. ст. 5. Закона о црквама и верским заједницама.

Ако се погледа последње решење Министарства вера од 26. 12. 2008. године којим је одбијен захтев Јеховиних сведока за упис у Регистар цркава и верских заједница видеће се да се други разлог за ограничење слободе вероисповести Јеховиних сведока, по мишљењу Министарства вера, састоји у непристајању чланова Јеховиних сведока на неке видове лечење:

„…Исто тако неприхватљиво је одбијање неких видова лечења, због верских убеђења, као што је трансфузија крви а нарочито у погледу малолетних особа, што је део верског учења Јеховиних сведока.

[523] „Ко спречава или ограничава слободу веровања или исповедања вере, казниће се новчаном казном или затвором до једне године“. („Сл. гласник РС“, бр. 85/05).

[524] Тако се дошло до парадоксалне правне ситуације да је један део верске заједнице Јеховини сведоци забрањен, а да цела верска заједница и други њени делови нису. То је могуће због „децентрализоване“ расподеле надлежности у Русији у верским питањима према Закону о слободи савести и верским друштвима где су „нижи нивои“ верских организација у надлежности регионалних и локалних власти.

Ово указује на неприлагођеност друштву и кршење како домаћег тако и међународног законодавства а посебно Конвенције о правима детета.

Чланом 20. став 4. Закона о црквама и верским заједницама прописано је да Министарство доноси решење о одбијању захтева за упис верске организације у Регистар ако су њени циљеви, учење, обреди или деловање супротни Уставу и јавном поретку или ако угрожавају живот, здравље, слободу и права других, права деце, право на лични и породични интегритет и право на имовину.“

Када се анализира цитирано образложење Министарства вера могу се, што директно што индиректно, извући три кључна става: 1) одбијање неких видова лечења због верског убеђења, као што је трансфузија крви, је неприхватљиво, јер указује на неприлагођеност Јеховиних сведока друштву и представља кршење како домаћег тако и међународног законодавства; 2) претходно речено посебно важи ако се одбијање одређеног вида лечења тиче малолетне особе, у ком случају постоји и повреда Конвенције о правима детета; 3) однос Јеховиних сведока према одређеним врстама лечења представља толико тешко угрожавање живота, здравља, слобода и права других, права деце и права на лични и породични интегритет, да је потребно да држава предузме ограничење слободе вероисповести Јеховиних сведока. Ми сматрамо да су ти ставови погрешни.

Одбијање одређених видова лечења због верског убеђења је противправно?

Одбијање неког вида лечења због верског убеђења, укључујући и трансфузију крви, по својој правној природи представља ускраћивање „пристанка пацијента на лечење“.[525] Да ли тиме пацијент поступа противправно?

Медицинска делатност спада у једну од најважнијих човекових делатности, јер је усмерена на очување његових највећих вредности: живота и здравља. Здравље пацијента је за лекара несумњиво у првом плану. Одржати здравље или га поново успоставити, представља врховни закон сваке лекарске делатности, суштину Хипократове заклетве и извор сваког лекарског поступања. То, међутим, не значи да допуштење медицинске делатности уједно значи и право на лечење одређених лица. Лечење мора зависити првенствено од воље онога кога се тиче. Болесник мора за све време лечења остати субјект, односно учествовати у лечењу као индивидуа, као личност и као носилац људског достојанства. Он мора сам себи рећи: у суштини ја сам одговоран за своје здравље и у случају болести од мене одлучујуће зависи да ли ћу победити болест или ће она мене.

Односи између здравствених радника (медицинских посленика) и пацијената заснивају се на међусобном уважавању и чувању достојанства личности. Међусобно поверење је темељ таквог односа. Задатак права не може бити ништа друго но да подупре и оснажи такав однос поверења. Пријемом пацијента на одељење, болница, и њени запослени, обавезују се пацијенту на лечење. Поред тога, у ситуацијама које су опасне по живот настаје (за сваког) обавеза пружања помоћи, чије непоштовање може бити и кажњиво. С друге стране, пацијент се не може обавезати да приступи лечењу. Без сагласности пацијента, лекар не сме да приступи лечењу.

Свака интензивна или медикаментозна радња на пацијенту изискује његову сагласност. Salus et voluntas aegrati suprema lex. Тиме се изражава поштовање аутономије његове личности. Слобода пацијентове личности не сме се жртвовати никаквим, па ни медицинским циљевима. Тек пристанком пацијента ствара се правно и морално оправдање за одређени медицински захват и преузима, уједно, ризик тог захвата који није условљен грешком лекара, него чињеницама из организма пацијентовог.[526] Чак и кад је воља пацијента неразумна, лекар не сме обавити ниједну интервенцију противну тој вољи. Ризик лечења противно вољи пацијента сноси лекар.

Најдубљи правни основ пристанка пацијента на лечење лежи у уставној гаранцији права човека на самоодређење. Члан 25. Устава Републике Србије даје свакоме уставно право на неповредивост физичког и психичког интегритета и личних права. Такође, чл. 24. Устава Србије гарантује неприкосновеност човековог живота, а чл. 27. одређује неповредивост права

[525] О правном значају пристанка пацијента на лечење више видети, Ненад Ђурђевић, Пристанак пацијента на лечење, Крагујевац, 1997.

[526] Јаков Радишић, Професионална одговорност медицинских посленика, Београд, 1986, стр. 176

човека на личну слободу. Дакле, сваки лекарски захват дира у Уставом заштићено подручје човекових личних права. Право пацијента на самоодређење представља незаобилазну и апсолутну границу за сваког лекара. Оно је директан израз личних права, сходно којима се ниједна радња не сме предузети насупрот изричитој вољи пацијента. У неотуђиво право сваког урачунљивог човека спада и то да поседује слободу да, на пример, свој живот изложи смрти изричитим ускраћивањем лекарске помоћи. Међутим, да би пацијент могао вршити своје лично право самоодређења у односу на тело, њему се мора гарантовати могућност да за сваку лекарску интервенцију да свој пристанак. Према становишту немачких правника, право пацијента на самоодређење саставни је део и његовог личног права на слободан развој своје личности.[527] Како је право на давање пристанка непосредан израз права човека на личну слободу одлучивања и телесни интегритет, пацијент га се не може чак ни пуноважно одрећи.[528] Према чл. 25. ст. 1. Закона о здравственој заштити: „Сваки грађанин има право да здравствену заштиту остварује уз поштовање највишег могућег стандарда људских права и вредности, односно има право на физички и психички интегритет и на безбедност његове личности, као и на уважавање његових моралних, културних, религијских и филозофских убеђења."

Право пацијента на самоодређење је апсолутни постулат који проистиче из људског достојанства које се не може доводити у питање и сумњу, и које. Према чл. 23. Устава Србије, људско достојанство је неприкосновено и сви су дужни да га поштују и штите. Оно је онај неотклоњиви квалитет који човека чини човеком и који га разлику од животиње. Право самоодређења пацијента не може се релативизовати оценом сврсисходности одређених поступака лекара, односно да ли су они за пацијента добри или лоши. Пацијент се мора респектовати са становишта његовог људског достојанства и из њега произашлог права на самоодређење као индивидуе и личности. Право на самоодређење обухвата и право на болест. Овде, међутим, треба нагласити да је слобода пацијента нераздвојно повезана са самоодговорношћу и суштином односа пацијента и лекара као односа поверења. Шта више, право самоодређења је нужна претпоставка партнерског односа између лекара и пацијента и самим тим темељ процеса лечења.[529] Нема успешног лечења без одговорности пацијента за сопствено здравље, ни ње без слободе избора. Пацијент нужно мора бити субјект процеса свога лечења, а не објект лекарског старања. Достојанство и суштина човека то безусловно захтевају. Деградирање пацијента на статус објекта лекарских радњи значи повреду људског достојанства. Никада не треба заборавити да објект лекарског умећа нису симптоми и узроци болести, него пацијент као човек.

Поред свог уставног основа, пристанак пацијента на лечење има у нашем праву и свој директан законски основ у чл. 31-33. Закона о здравственој заштити Републике Србије (ЗЗЗ). Према одредбама овог закона, пацијент има право да слободно одлучује о свему што се тиче његовог живота и здравља, осим у случајевима када то директно угрожава живот и здравље других лица.[530] Без пристанка пацијента не сме се, по правилу, над њим предузети никаква медицинска мера. Медицинска мера противно вољи пацијента, односно заступника пословно неспособног пацијента, може се предузети само у изузетним случајевима који су утврђени законом и који су у складу са лекарском етиком (чл. 31. ЗЗЗ). Пацијент може дати пристанак на предложену медицинску меру изричито (усмено или писмено), односно прећутно (ако се није изричито противио). Пристанак коме није претходило потребно обавештење не обавезује, а надлежни здравствени радник који предузме медицинску меру у том случају сноси ризик за штетне последице. Пристанак на предложену медицинску меру пацијент може усмено опозвати све док не започне њено извођење, под условима прописаним законом. Он има право да одреди лице које ће у његово име дати пристанак, односно које ће бити обавештено уместо пацијента о предузимању медицинских мера, у случају да пацијент постане неспособан да донесе одлуку о пристанку (чл. 32. ЗЗЗ). Његово је право и да предложену медицинску меру одбије, чак и у

[527] Видети Herbert Kleinewefers, Aufklaerungspflicht des Arztes unter Beruecksichtigung der Rechtsprechung des Bundesgerichtshofs, Versichernugsrecht, br. 2/1962, стр. 197-205.

[528] Видети пресуду швајцарског Врховног суда од 12. 1. 1982, наведену у, Dieter Giesen, Zwischen Patientenwohl und Patientenwille, Juristen Zeitung, бр. 6/1987, стр. 284.

[529] Udo Fiebig, Freiheit fuer Patient und Arzt, Stuttgart, 1985, стр. 22.

[530] Према чл. 256. ст. 1. тачл. 2) ЗЗЗ, казниће се за прекршај здравствена установа ако без пристанка пацијента, односно противно његовој вољи или без пристанка законског заступника пословно неспособног пацијента, над пацијентом буду предузете медицинске мере супротно одредбама закона. Исто важи и за здравственог радника (чл. 259. ст. 1. тач. 3) ЗЗЗ).

случају када се њоме спасава или одржава његов живот. Надлежни здравствени радник дужан је да пацијенту укаже на последице његове одлуке о одбијању предложене медицинске мере и да о томе од пацијента затражи писмену изјаву која се мора чувати у документацији о лечењу, а ако пацијент одбије давање писмене изјаве, о томе ће се сачинити службена белешка. У медицинску документацију надлежни здравствени радник уписује податак о пристанку пацијента на предложену медицинску меру, као и о одбијању те мере. (чл. 33. ЗЗЗ)

Са становишта друштва постоји јасан интерес да се индивидуална и социјална вредност "живота" заједчи у што је могуће већој мери. То, међутим, не значи да уставноправна заштита основних људских права иде толико далеко да установљава апстрактни ранг тих права, на чијем врху би се налазило право на живот коме су подређена сва друга основна права човека, укључујући и право самоодређења у односу на тело. Шта више, у сукобу више основних људских права, право на самоодређење у односу на тело има предност у односу на заштиту живота. Тако, на пример, пацијент начело има право, са становишта поштовања бића човека (људског достојанства), да одбије предузимање лекарских мера за продужење живота у ситуацији када је за њега даљи живот супротан суштини људског бића. Уставноправне границе права на самоодређење у односу на тело су омеђене само правима других људи, уставним поретком и добрим обичајима. У људско достојанство и право на слободан развој личности спада и слобода сваког појединца да одлучује о своме телу и томе шта ће се са њиме дешавати.

Правило да медицинска интервенција зависи од воље пацијента, односно његовог законског заступника начелно важи и у оним случајевима када се одређено лице услед болести или повреде налази у животној опасности. Међутим, не ретко се дешава да лице које се налази у стању нужде није у стању да слободно образује своју вољу или да није могуће благовремено прибавити пристанак његовог законског заступника. Немогућност прибављања пуноважног пристанка пацијента не може у тим случајевима бити разлог да лекар одустане од предузимања интервенције. Ту је медицинска индикација довољна да захват оправда.[531]

Закон о здравственој заштити Републике Србије изричито прописује изузетак од општег правила о претходном давању пристанка пацијента на лечење. Према чл. 34. ЗЗЗ, над пацијентом који је без свести, или из других разлога није у стању да саопшти свој пристанак, хитна медицинска мера може се предузети и без његове сагласности. Ако је пацијент без свести, или из других разлога није у стању да саопшти свој пристанак, медицинске мере над њим у здравственој установи могу се предузети на основу конзилијарног налаза. Медицинску интервенцију над овим лицима не оправдава њихов пристанак, него стање нужде у коме се налазе.[532] Ми делимо мишљење оних који сматрају да "претпостављени пристанак" тих лица представља чисту фикцију. Лекару нису потребни никакви изговори такве врсте јер је на основу самог закона овлашћен да предузме потребне мере. Шта више, непредузимањем потребне интервенције ризикује одговорност због ускраћивања хитне медицинске интервенције. У ситуација која је опасна по живот и у којој се пацијент (нпр. јер је у несвести) више не може изјаснити и сам себи више не може помоћи, начелно важи претпоставка да пацијент у таквој ситуацији жели помоћ. Лекар је због тога обавезан да пацијента, чак и када је он својевољно дошао у ситуацију опасну по живот (нпр. самоубица), реанимира или предузме друге потребне мере како би му спасао живот. Међутим, ово правило није апсолутно. Лекар не може тек тако да пође од претпоставке да би пацијент у конкретној ризичној ситуацији пристао на лечење, мењајући чак и раније супротно схватање, уколико је позната изричита воља пацијента да никако не пристаје на одређени медицински захват (тзв. пацијентов тестамент, изричита писмена изјава и сл.).[533] Када лекар зна да је пацијент Јеховин сведок мора показати посебну опрезност јер је „општепознато" да припадници ове верске заједнице прихватају и ризик смрти да би избегли трансфузију крви. Одбијање трансфузије крви из верских разлога никако се не може изједначити са покушајем самоубиства. Јеховини сведоци одбијају

[531] Радишић, op.cit., стр. 215

[532] Ibid., стр. 216.

[533] Међу немачким правницима је спорна пуноважност изјаве пацијента о ускраћивању трансфузије крви, која се састоји од унапред припремљеног и потписаног фурмулара, који је саставила сама верска заједница. Посебно се указује и на чињеницу да код таквих „изјава воље" недостаје претходни разговор између пацијента и лекара, а сваки пристанак пацијента претпоставља добијање претходних обавештења од стране лекара. Тек информисани пацијент може самоодговорно одвагати све разлоге за или против одређене одлуке. Пристанак не досеже изван постојећег знања пацијента, односно пружених обавештења (Видети, Erwin Deutsch, Arztrecht und Arzneimittelrecht, 2. Auflage, Berlin, 1991, стр. 50).

трансфузију крви из верских разлога. Трансфузија крви упркос изричитом противљењу пословно способног пацијента не само да је правно недопуштен захват у телесни интегритет човека већ представља и кршење уставом зајемчене слободе вероисповести. Према схватању немачких правника, ако пацијент није способан да сам донесе одлуку и лекар не располаже са претходним изричитим противљењем пацијента, Јеховиног сведока, у погледу трансфузије крви, лекар би требао да покуша, ако је могуће, да сазна ту вољу, у шта спада и разговор са породицом. Ако је лекар несумњиво утврдио да је пацијент предвидео конкретну ризичну ситуацију и да је изразио своју вољу да у тој ситуацији не пристаје на трансфузију крви, чак и уз ризик смрти, лекар *сме* да одустане од трансфузије крви иако је она медицински индикована. Додуше, лекар у таквој ситуацији *може*, на правно допуштен начин, да предузме трансфузију крви, посебно ако се пропуштање противи његовој лекарској савести. Такав случај може постојати, на пример, када трансфузија крви може спасити мајку на порођају.[534] С друге стране, ако се у конкретној ситуацији не може несумњиво утврдити ни вероватна (претпостављена) воља пацијента, лекар треба да поступи као и код сваког другог пацијента у нужди, односно треба да претпостави да је трансфузија крви у најбољем интересу пацијента и да се он њој не би противио.

С обзиром да се је тежиште критике Јеховиних сведока везано за њихово одбијање трансфузије крви, и да се у јавности непрестано приказује да то значи „скоро сигурну смрт“ у случају потребне операције, сматрамо за умесним да овде укажемо на чланак наших угледних лекара из Клиничко-болничког центра Бежанијска Коса, под називом: „Третман Јеховиних сведока са тешком аномалијом крварења из гастроинтестиналног тракта“. У том тексту је, између осталог, написано:

> „Специфичност болесника који су припадници верске групе Јеховини сведоци је да они одбијају трансфузију крви (хомологе и аутологе у неким случајевима) и крвних деривата. Веома је значајно остварити сарадњу са болесником, породицом и припадницима верске секте. У нашем случају болесница је позивајући се на своју вољу и уставна права након лекарског објашњења о могућим ризицима и последицама потписала да не жели да прими трансфузију крви иако је упозорена на тежину свог општег стања.
>
> Како је основни циљ трансфузије крви повећање концентрације хемоглобина у циљу повећаног допремања кисеоника и побољшања функције органа, код немогућности трансфузије основни проблем је обезбедити адекватну оксигенацију виталних органа и периферних ткива. Viele и сар. су у студији која је обухватила 4722 анемична болесника, од којих је 134 је имало изражену анемију тј. Хбг испод 80 г $Г^{1}$ анализирали исход лечења. Од 50 болесника са леталним исходом у овој студији аутори сматрају да је анемија (Хбг мањи од 50 г Г') била узрок смрти у 23 болесника, те закључују да је преживљавање могуће и без трансфузије крви упркос ниском нивоу хемоглобина. Највећа опасност везана је за даљи процес крварења и развој сепсе. Недовољан је број података о морталитету болесника са вредностима хемоглобина испод 50 г $Г^{1}$. Kitchens наводи податак о морталитету од 0.5 до 1.5% код Јеховиних сведока са тешком анемијом. Према америчком удружењу анестезиолога поред концентрације хемоглобина битни су и актуелни и предвидиви губици крви, степен хиповолемије, функционално стање миокарда и плућа и њихова могућност толеранције, фактори који утичу на потрошњу кисеоника (телесна температура, лекови, анестетици, сепса, мишићна активност) и присуство болести које онемогућавају нормалну ткивну перфузију…
>
> Обезбеђен је интраоперативно нормалан или нешто нижи притисак како би се смањио губитак крви. То се постиже, између осталог и, ограниченим давањем течности у комбинацији кристалоида и колоида. Студије на животињама су показале да агресивна надокнада волумена у циљу нормализације крвног притиска повећава крварење. Разлози да код ове болеснице не применимо преоперативну аутологну трансфузију су били немогућност да се припреми болесница која је примљена као хитан случај, анемија, сумња на малигни процес и одређене техничке немогућности. Ми смо се одлучили за контролисану хипотензију нитроглицерином у краткотрајном

[534] Видети нпр.: Leitlinie - Bluttransfusion bei Zeugen Jehovas - DRK Kliniken Berlin, www.drk-kliniken-berlin.de/uploads/media/LL_ZJ_LL_01.pdf

временском интервалу који је обухватио екстирпацију тумора. Китцхенс наводи податак да код примене ове методе за Јеховине сведоке код операција кука није било цереброваскуларних инсулта, инфаркта миокарда нити реналне инсуфицијенције'. Наша болесница је била уредног интраоперативног и постоперативног тока…

ЗАКЉУЧАК

Приказан је периоперативни и постоперативни третман болесника са негативним ставом према трансфузији крви и крвних деривата. У циљу поштовања верског убеђења болесника. анестезиолог и хирург су примењивали одређене методе које су имале за циљ да замене трансфузију крви: нормоволемија са хипероксијом, нормотермија, стимулација еритропоезе и минимално инвазивна хирургија са добром хемостазом. Наравно *ова терапија није без ризика*.

Овакви болесници захтевају тимски рад хирурга и анестезиолога, велико искуство и знање. *Најзначајније је да сваки болесник има шансу да преживи, без обзира на вредности хемоглобина, уколико се крварење заустави*.“[535]

Када претходно разматрање о правном значају пристанка пацијента на лечење пренесемо на став Министарства вера да је одбијање одређеног вида лечења од стране припадника Јеховиних сведока због верских уверења противправно долазимо да једино могућег закључка – становиште Министарства вера је потпуно неосновано. Самим тим, одбијање одређених видова лечења не може бити разлог за ограничење слободе вероисповести Јеховиних сведока у виду одбијања уписа њихове верске заједнице у Регистар цркава и верских заједница

Одбијање одређених видова лечења малолетног лица због верског убеђења родитеља је противправно и представља кршење Конвенције о правима детета?

Пристанак пацијента на лечење може имати своје правно дејство само ако је он чињенично "акт истинског самоодређења" пацијента. Као израз индивидуалне слободе одлучивање он има смисла само ако пацијент поседује потребне способности за давање пристанка; он мора бити у стању да схвати значај и домашај захвата на који пристаје. Или друкчије речено: пристанак представља акт истинског самоодређења само тада када пацијент поседује потребне способности расуђивања. Због тога, за пуноважност изјаве о пристанку, посебан значај има питање способности за давање пристанка, нарочито када су у питању малолетници. Наше право захтева пословну способност као услов пуноважности пристанка Према чл. 35. ст. 1. ЗЗЗ, ако је пацијент малолетан или је лишен пословне способности, медицинска мера над њим може се предузети уз обавештење и пристанак његовог законског заступника (родитељ, усвојитељ или старатељ). Међутим, пословно неспособан пацијент треба и сам да буде укључен у доношење одлуке о пристанку на предложену медицинску меру, у складу са његовом зрелошћу и способношћу за расуђивање (чл. 35. ст. 2. ЗЗЗ).

Од претходног правила да уместо детета пристанак на одређену медицинску меру (укључујући и давање трансфузије крви) даје његови родитељи, односно усвојитељи или старатељи, постоји један изузетак. Према чл. 35. ст. 3. ЗЗЗ, дете које је навршило 15. годину живота и које је способно за расуђивање може само дати пристанак на предложену медицинску меру. Услов је, дакле, да дете има 15 година и да је способно да у потпуности схвати суштину, значај и домашај радње на коју пристаје. Правне заштите свога добра може се одрећи само оно лице које је, према својој телесној и психичкој конституцији, у стању да спозна његову вредност и да сагледа последице саглашавања са његовом повредом. Пошто пристанак на лечење представља допуштење или омогућавање предузимања фактичких радњи, за његову пуноважност битно је то да ли је пацијент према својим духовним способностима расуђивања могао да схвати значај и домашај лекарског захвата и да своју вољу према томе одреди. Ако су те претпоставке испуњене, малолетник са 15 година може дати пуноважну изјаву о пристанку на лечење, и у том случају је супротна изјава воље њиховог законског заступника без правног значаја.

---

[535] *Д. Стаменковић, Т. Ранђеловић, С. Зорић, Д. Билановић, С. Басара,* Третман Јеховиних сведока са тешком аномалијом крварења из гастроинтестиналног тракта, www.doiserbia.nbs.bg.ac.yu/ft.aspx?id=0354-950X0201073S

Међутим, уколико услед мањиве способности расуђивања дете није у стању да изјави пуноважан пристанак, уместо њега сагласност са лечењем треба да изјаве његови родитељи, односно старатељи. Подразумева се да родитељ, односно старалац сам поседује пословну способност. За право родитеља да одлучује уместо детета о пристанку на одређено лечење важи све оно што смо рекли о пристанку пунолетног лица. О давању сагласности уместо малолетника родитељи одлучују заједнички и споразумно (чл. 75. Породичног закона). Кад је један родитељ лишен родитељског права, или је пословно неспособан, или због других околности није у могућности да врши родитељско право, о давању пристанка одлучује други родитељ сам. Ако родитељи живе одвојено, сагласност даје родитељ коме је дете поверено, односно код кога дете живи. Међутим, уколико штетна радња може битно утицати на развој детета, пристанак на њено предузимање морају да дају оба родитеља и кад само један од њих врши родитељско право, уколико други родитељ испуњава своје дужности према детету. Уколико се родитељи не могу споразумети о давању пристанка или злоупотребљавајући ли родитељску власт ускрате пристанак, лекар се тада мора обратити органу старатељства, који је сходно Породичном закону обавезан да предузме мере за отклањање ризика или да својом одлуком замену вољу родитеља. Према становишту немачких правника, када услед хитности предузимање потребних мера не може да чека поступак предвиђен законом, лекар је овлашћен да, полазећи од стања нужде, занемари вољу родитеља (пар. 242. БГБ). Да ли малолетник уопште, и у којој мери, поседује способност расуђивања, не може се генерално рећи, него се мора у сваком конкретном случају испитати. При процени се мора увек узети у обзир врста и ток медицинског захвата.

Овлашћење родитеља да уместо детета одлучују о пристанку на одређену медицинску интервенцију подлеже извесним ограничењима. Пристанак може бити дат само ако је у интересу малолетног лица неспособног за расуђивање и у складу са социјалним разлозима. Родитељ, односно старалац не сме злоупотребљавати своја права и приликом давања сагласности треба да узме у обзир и евентуално изражену вољу малолетника.[536] Родитељско право изведено је из дужности родитеља и постоји само у мери која је потребна за заштиту личности, права и интереса детета (чл. 67. Породичног закона). Пристанак који не испуњава наведене услове не може искључити противправност оштећујуће радње. С друге стране, одбијање давања пристанка може изузетно представљати злоупотребу или грубо занемаривање родитељских права и кршење права детета.[537] Дете има право на обезбеђење најбољих могућих животних и здравствених услова за свој правилан и потпун развој (чл. 62. ст. 1. Породичног закона). Према мишљењу наших правника, човек јесте „свога тела господар“, али није господар и над телом другога, па макар то било и његово властито дете. Родитељ не сме жртвовати интересе детета никаквом властитом интересу или уверењу. Из тога проистиче да ускраћивање пристанка на операцију или одбијање трансфузије крви из верских побуда родитеља, представља правно недопустив чин, па родитељ који тако поступа прекорачује своја законска овлашћења да заступа дете и врши злоупотребу свог положаја.[538] Родитељи не могу своја религијска уверења сматрати вреднијим од дужности да очувају живот детета: „Они за себе могу изабрати мученичтво, али немају право да и своју децу начине мученицима“.[539] Ово би, по нашем мишљењу, важило само у оним околностима када, према важећем стању медицинске науке, не постоји одговарајућа медицинска алтернатива оперативном захвату и/или трансфузији крви. Према чл. 35. ст. 2. ЗЗЗ, надлежни здравствени радник који сматра да законски заступник пацијента не поступа у најбољем интересу детета или лица лишеног пословне способности дужан је да о томе одмах обавести орган старатељства. Конвенција о правима детета је у чл. 19. ст. 1. изричито утврдила обавезу за државу да предузме одговарајуће административне мере за заштиту детета од свих облика немарног поступања, док је под

[536] Мишљењу детета мора се посветити дужна пажња у свим питањима која га се тичу и у свим поступцима у којима се одлучује о његовим правима, а у складу са годинама и зрелошћу детета (чл. 65. ст. 3. Породичног закона); „Стране уговорнице ће обезбедити детету које је способно да формира своје сопствено мишљење, право слободног изражавања тог мишљења о свим питањима која се тичу детета, с тим то се мишљењу детета посвећује дужна пажња у складу са годинама живота и зрелошћу детета“ (чл. 12. ст. 1. Конвенције о правима детета).

[537] Видети чл. 81. Породичног закона

[538] Јаков Радишић, Медицинско право, Београд, 2004, стр. 77.

[539]Mority Linzbach, Informed Consent, Frankfurt am Main, 1980, str. 25 (наведено према Радишић, Професионална одговорност медицинских посленика,, op. cit., стр. 184).

бригом родитеља, законских заступника или било које друге особе која се брине о детету. Ако поступци родитеља штете здрављу детета, орган старатељства треба да искористи овлашћења из чл. 132. ст. 1. Породичног закона. Према том члану, орган старатељства може одлучити да постави привременог старатеља детету под родитељским старањем, ако процени да је то неопходно ради привремене заштите личности, права или интереса детета. Када је старатељ постављен, он и одлучује, уз претходну сагласност органа старатељства, о предузимању медицинског захвата над штићеником (чл. 137. ст. 4. Породичног закона).[540] Треба, међутим, водити рачуна о томе да такве мере имају значајан утицај на однос родитељ-дете, и да се због тога требају примењивати само као ултима ратио. Немачке болнице препоручују својим лекарима да пре него што затраже интервенцију државног органа покушају да у разговору са родитељима, у поверљивој атмосфери и гарантовање тајности одлуке према трећим лицима, „омекшају“ њихов став.

Када претходно разматрање доведемо у везу са ставом Министарства вера да је одбијање одређених видова лечења малолетног лица због верског убеђења родитеља противправно и да представља кршење Конвенције о правима детета, можемо закључити да је он делимично основан у свим оним ситуацијама када не постоји одговарајућа медицинска алтернатива за одређени вид лечења малолетног лица (нпр. код конкретног медицинског захвата не постоји адекватна алтернатива трансфузији крви), а одбијање давања пристанка на лечење води ка угрожавању живота или ка трајним и тешким последицама по здравље детета. Међутим, из претходне констатације не следи закључак да је одбијање одређених видова лечења детета због верских убеђења родитеља довољан и законит основ за одбијање захтева Јеховиних сведока за упис у Регистар цркава и верских заједница. Такав закључак није изведен ни у једној земљи Европске уније. Разлози су једноставни. Прво, „пристанак пацијента на лечење“ тиче се личних права пацијента и односа лекар – пацијент, па се „проблеми“ у тим релацијама не могу аутоматски преносити на верску заједницу којој пацијент припада. Друго, и само дете има право на слободу вероисповести. Треће, међу самим Јеховиним сведоцима постоје различита гледишта о питању трансфузије крви, посебно шта је све обухваћено забраном. Четврто, деца којима је дата трансфузија крви на основу одлуке постављеног привременог старатеља не трпе никакве социјалне штете у породици или свом социјалном окружењу пошто Јеховини сведоци принципијелно прихватају државни правни поредак.[541] Пето, Јеховини сведоци немају генералан негативан став према свим интензивним мерама лечења, већ само према трансфузији крви и трансплатацији органа. Шесто, не постоје поуздана истраживања која би доказала да су Јеховини сведоци непоуздани родитељи и да се не руководе најбољим интересима детета. Седмо, према устаљеној породичноправној судској пракси, припадност Јеховиним сведоцима не искључује право и подобност родитеља да врши родитељска права, онда се као аргумент за правну дискредитацију Јеховиних сведока не може користити апстрактна опасност по здравље и живот детета због негативног става према трансфузији крви.[542] Осмо, и најважније, законом су утврђене мере како се отклањају штетне последице одбијања родитеља да дају сагласност на нужну трансфузију крви њиховом детету, и ако здравствене установе и надлежни државни органи врше своје законске дужности не могу ни настати штетне последице по дете. Овде бисмо посебно скренули пажњу и на то да Закон о здравственој заштити није предвидео никакве прекршајне санкције ни за родитеља који одбије да да пристанак ни за здравственог радника који сматра да родитељ не поступа у најбољем интересу детета а не обавести орган старатељства о томе.

Да „проблем“ није тако једноставан, како Министарство вера мисли, може се видети и из случаја који је 2007. године узбуркао нашу јавност, а тицао се управо односа родитеља и детета и верских уверења једног родитеља. Реч је о случају у коме је Општински суд у Великој Плани, за само три недеље, одузео М. А. (23) из околине Смедерева, у поступку бракоразводне парнице, седмомесечну бебу и право на старатељство уз образложење да је мајка члан Јеховиних сведока, и то на рочишту на које није ни позвана, а дете је привремено поверено оцу

[540] Сходно чл. 14. ст. 3. Конвенције о правима детета, допуштено је законом одредити ограничење слободе изражавања вероисповести детета када је то потребно ради заштите његовог здравља.

[541] Видети нпр.: Leitlinie - Bluttransfusion bei Zeugen Jehovas - DRK Kliniken Berlin, www.drk-kliniken-berlin.de/uploads/media/LL_ZJ_LL_01.pdf

[542] Видети пресуду од 24. марта 2005. године, Врховног управног суда Берлина, којом је потврђена да Јеховини сведоци имају право на статус јавноправног лица, исто као и традиционалне верске заједнице..

који га је одмах одвео са собом у Белгију. Суд је одлуку донео на основу мишљења плањанског Центра за социјални рад да се дете повери оцу јер „следбеници Јехове не смеју да дају нити да примају туђу крв, па би мајка, ако детету буде потребна трансфузија, могла његов живот да доведе у опасност“.[543] У образложењу судске одлуке је наведено да је одлука донесена јер је Центар за социјални рад из Велике Плане утврдио да је мајка припадник Јеховиних сведока, а да је „једна од норми те организације забрана трансфузије крви“,[544] што може да „угрози виталне интересе детета“. Реагујући на такву одлуку суда, мајка је новинарима рекла да је то невероватна и сурова лаж и да би све учинила за своју девојчицу. Поступајући по жалби мајке на ову одлуку, Окружни суд у Смедереву је укинуо првостепену одлуку истичући да је донета без релевантних доказа и да су њом прекршене одредбе домаћег законодавства, принципи европских конвенција о правима детета и људским слободама и Устав Србије који гарантује право на слободу вероисповести. Према мишљењу судског већа Окружног суда у Смедереву, „одношење детета од мајке у том узрасту захтева изузетно оправдање“, а привремена мера о поверавању малолетног детета доноси се „само да би се спречило насиље или обезбедио минимум егзистенције“. У поновљеном поступку, плањански Центар за социјални рад није одустао од првобитног става да о осмомесечној беби треба да брине отац због опасности по дете од „забране трансфузије крви коју заговарају Јеховини сведоци“. Међутим, Центар за социјални рад из Смедерева, од кога је затражено додатно мишљење, нашао је да је мајка „подобна да се стара о њему“ и „да не постоји ниједан аргумент да би се мајка дискредитовала као негујући родитељ“. Два месеца након што је мајци, због њеног наводног припадништва Јеховиним сведоцима, одузето старатељство над бебом, Општински суд у Великој Плани је у поновљеном поступку променио првобитну одлуку и пресудио да мајка преузме бригу о детету, наложивши оцу да врти дете мајци.[545]

Како смо изнели аргументе против прва два почетна става Министарства вера у вези значаја одбијања пристанка на одређене видове лечења од стране Јеховиних сведока, онда није потребно посебно образлагати да није основан ни закључни став Министарства вера да однос Јеховиних сведока према одређеним врстама лечења представља толико тешко угрожавање живота, здравља, слобода и права других, права деце и права на лични и породични интегритет, да је потребно да држава предузме тако радикално ограничење слободе вероисповести Јеховиних сведока у виду одбијања уписа у Регистар цркава и верских заједница.

Да закључимо. Како у решењу Министарства вера нису изнети валидни докази да се учењем и делатношћу Јеховиних сведока угрожавају вредности утврђене чл. 43. ст. 4. или 44. ст. 3. Устава Србије на начин да би у „демократском друштву“ било потребно предузети мере да им се ограничи слобода колективног испољавања вероисповести због постојања „акутне друштвене потребе“, сматрамо да не постоји ни један законом предвиђен разлог да им се ускрати упис у Регистар цркава и верских заједница.

Коначно, ако погледамо главне приговоре упућене Јеховиним сведоцима, - прозелитизма, васпитање у породици, однос према медицинским интервенцијама, неучешће у изборима, однос према бившим члановима – видећемо да је, у условима где верска заједница може да постоји и без статуса правног лица, одбијање уписа у Регистар цркава и верских заједница потпуно бесмислена мера која не решава ниједно спорно питање већ само продубљава евентуалне проблеме, кроз друштвену изолацију припадника верске заједнице.

---

[543] Такав став плањанског Центра за социјални рад одговара мишљењу које је изнео протојерej СПЦ Димитрије Калезић: „Та секта, верска заједница није ушла у српски савет цркви у своје време искључиво због неке врсте терора над другим хришћанима. Овде је мајчино право као под великом сеном такве климе у којој то дете треба да се васпитава и узраста и очигледно му се не дају добри услови за узрастање.“ (www.slobodnaevropa.org/content/None/712499.html)

[544] Поједностављено речено, према схватању Јеховиних сведока, тело је носилац живота, а душа је у крви. Зато Јеховини сведоци не прихватају трансфузију, јер ако Јеховин сведок узме туђу крв, крв неког грешника, онда више неће бити онај исти, као пре. Зато је боље умрети без трансфузије и бити спасен, него згрешити сад, последњих дана пред други долазак Христа.

[545] www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2007&mm=08&dd=19&nav_id=259804; http://forum.burek.com/index.php/topic,254397.0/wap2.html

III. Одбијање уписа у Регистар „Епархије Црногорске православне цркве у Републици Србији“

1. Кршење аутономног права Православне цркве

О основаности мешања државе у слободу испољавања вероисповести „Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију“ у виду одбијања уписа у Регистар цркава и верских заједница, са становишта примене на ову верску организацију аутономног права Православне цркве, већ смо се изјаснили у поглављу посвећеном аутономији цркава и верских заједница, посебно одељку: „Спровођење аутономних прописа верских организација од стране државе према Закону о црквама и верским заједницама“. Укратко:

- ✓ Министарство вера потпуно неосновано повезује чл. 7. ст. 1. са чл. 18. ст. 2. и 20. ст. 4. Закона о црквама и верским заједницама. Право цркве, односно верске заједнице да својим аутономним правилима дефинише своје верско учење, обреде, циљеве и активности не конституише никакво „апсолутно овлашћење“, које би деловало ерга омнес и које би забрањивало свим другим лицима да образују „своју“ верску организацију која би имала исто или слично верско учење, обреде и циљеве, али другачију организацију и вођство. Пошто таквог апсолутног права нема, онда ни Министарство вера не може да донесе решење о одбијању уписа у Регистар само зато што мисли да „приказ основа верског учења, верских обреда, верских циљева и основних активности верске организације“, приложен уз захтев за упис у Регистар, одговара верском учењу дефинисаном у аутономним прописима неке постојеће верске организације.
- ✓ Члан 7. ЗЦВЗ је део пододељка „1. Аутономија „ у оквиру одељка „II. Правни положај цркава и верских заједница“, и чл. 7. (аутономна регулатива цркава и верских заједница) је нераздвојно повезан (и језички, и логички, и системски и циљно) са чл. 6. ЗЦВЗ (аутономија цркава и верских заједница). Не постоји аутономна регулатива цркве која није део саме аутономије цркве. А чл. 6. јасно прописује да су цркве и верске заједнице аутономне у уређивању (аутономним прописима) и спровођењу (појединачним актима) искључиво **свог** верског идентитете, **свог** поретка, **своје** организације и **својих** унутрашњих и јавних послова. Управо се коришћењем речи „свој“ утврђује границе аутономије, а тиме и „персонално“ важење аутономних прописа. Дејство аутономних прописа не може прећи границе аутономије. Аутономни прописи једне верске заједнице не могу важити за припаднике друге верске заједнице или за „неверника“ јер је то супротно зајемченој слободи вероисповести (чл. 43. Устава) која обухвата и право неког лица да слободно одлучи да ли припада некој верској организацији и тиме се добровољно подвргне њеном аутономном праву. Ни једна црква или верска заједница не може своју власт распростирати на следбенике друге вере, нити може принудним мерама изнуђивати од њих поштовање својих прописа и обреда.[546]
- ✓ Дајући себи за право да самостално примењује аутономне прописе Православне цркве, и то на начин да примењује „аутономне прописе и поредак“ једне верске организације на правни статус друге верске организације, која није нити је икада била њен део, Министарство вера је, по нашем мишљењу управо омело примену аутономних прописа једне верске заједнице у корист друге верске заједнице и тиме повредило уставну гаранцију равноправности свих цркава и верских заједница пред државом (чл. 44. ст. 1. Устава), уставну гаранцију слободе цркава и верских заједница да самостално уређују своју унутрашњу организацију и верске послове (чл. 44. ст. 2. Устава Србије); законски гарантовану једнакост цркава и верских заједница пред законом (чл. 6. ст. 1. ЗЦВЗ) и аутономију верске заједнице подносиоца захтева у погледу одређивања свог верског идентитета (чл. 6. ст. 2. ЗЦВЗ).

Супротност учења и организације једне верске организације аутономном праву друге верске организације, чак и ако су исте конфесије, не спада у разлоге за ограничење слободе испољавања вере или уверења вероисповедања утврђене у чл. 43. ст. 4. Устава Србији и чл. 20.

[546] Митровић, Црквено право, op. cit., стр. 203-204.

ст. 4. Закона о црквама и верским заједницама, па се предузето ограничење слободе испољавања вероисповести „Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију“ не може сматрати „прописано законом“, па је самим тим неосновано.

Чак и када би прошло друге тестове, предузето ограничење не може се сматрати „неопходним у демократском друштву“. У овом раду смо изнели бројне пресуде Европског суда за људска права, ставове Комитета за људска права УН, пресуде неких националних највиших судова и изводе из најважнијих међународних докумената о људским правима, из којих јасно произилази да решење Министарства вера представља кршење начела непристрасности, садржаном у јемчењу слободи вероисповести (чл. 9. ЕКЉП, чл. 18. МПГПП, чл. 43. Устава Србије) и принципу равноправности и одвојености верских организација од државе (чл. 44. ст. 1. Устава Србије). Да подсетимо само укратко:

- Будући да су верске заједнице по традицији организоване структуре, слобода вероисповести се мора тумачити у вези слободе удруживања, која штити заједнички живот од неоправданог ометања од стране државе. Гледано из тог угла, право верника на слободу вероисповести, које садржи право да се вера испољава у заједници са другима, обухвата и очекивање да ће верницима бити дозвољено да се слободно удружују, без самовољног уплитања државе. Независно постојање верских заједница је чак неопходно за плурализам у демократском друштву, па је то питање које је у самом средишту заштите коју пружа гаранција слободе вероисповести. Право на формирање правног субјекта у циљу заједничког деловања, зарад остваривања заједничких интереса, један је од најважнијих аспеката права на организовање, толико значајан да би без њега ово право изгубило сваки смисао. Одбијање државних власти да заинтересованој верској организацији омогуће добијање статуса правног лица представља мешање у њено право на слободно организовање.
- Примењујући своја регулаторна овлашћења у области слободе испољавања вероисповести и у својим односима са разним религијама, верским заједницама и веровањима, држава је обавезна да остане неутрална и непристрасна. Ту је улог очување плурализма и нормалног функционисања демократије, чија је једна од основних карактеристика могућност коју пружа за разрешење проблема у држави путем дијалога, без ослањања на принуду, чак и када су ти проблеми непријатни. Следи да улога власти у таквим околностима није да уклони извор напетости елиминисањем плурализма већ да осигура да супротстављене групе толеришу једна другу, чак и у случајевима када воде порекло од исте групе. У демократском друштву није потребно да држава спроводи мере да би осигурала да верске заједнице остану под једним руководством или се доведу под њега. Слично томе, у случајевима где примена права на слободу вероисповести или једног од саставних делова те слободе према унутрашњем праву зависи од претходне дозволе, учешће признате црквене власти у поступку давања дозволе не може се помирити са захтевима слободе вероисповести.

2. Могући други разлози за одбијање уписа у Регистар

И код „Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију“ могло би се поставити питање да ли постоји неки други разлог који би могао учинити основаним решење Министарства вера о одбијању уписа у Регистар цркава и верских заједница. Питање је хипотетичко пошто у претходном поступку уписа у Регистар нису изложени нити разматрани озбиљни докази који би указивали на постојање неког од разлога из чл. 43. ст. 4. Устава и чл. 20. ст. 4. Закона о црквама и верским заједницама.

Једно од тих питања је и примена чл. 19. ЗЦВЗ, који се односи на **назив верских организација**.

У том погледу би се заштита назива из чл. 19. ЗЦВЗ морала тумачити искључиво у светлу евентуалне заштите „слобода и права грађана зајемчених Уставом“, пошто не видимо који би други разлог из чл. 43. ст. 4. Устава могао бити коришћен.

У погледу уписа „Епархије ЦПЦ за Републику Србију“ у Регистар цркава и верских заједница, Министарство вера је заузело став да се ова верска заједница не може уписати у Регистар цркава и верских заједница јер у свом називу садржи назив „православна“. Пошто је у Регистар већ уписана Српска православна црква, онда је захтев „Епархије Црногорске

Православне Цркве за Републику Србију“ за упис у Регистар цркава и верских заједница у колизији са чланом 19. ЗЦВЗ.

Проблем назива Црногорске православне цркве истицан је и у јавним иступима више свештеника Митрополије црногорско-приморске, поред проблема неканонског статуса ЦПЦ, управо у контексту преузимања идентитета Српске православне цркве. Тако, на пример, у тексту који је објављен на сајту Митрополије црногорско приморске протосинђел Јован Пурић каже: "...`Верска заједница` и поред званичне Цркве има свако право да постоји и да буде регистрована. Али то има сасвим другачије значење у данашњем Европском друштвеном и демократском уређењу. Оно што ја не одобравам је манипулација нашом титулом и имовином. Нико нема право да узме име које носи наша Митрополија, која траје ево 780 година. Иако они постоје (ЦПЦ је регистрована у Цетињу) само у једном граду већ себе називају 'Црногорска'. Наша митрополија не може да се просторно поистовети са државном територијом (етнофилетизам је давно осуђен као јерес).“[547] Још одређеније је протојерej Велибор Џомић: „У духу слободе вероисповести, начела одвојености цркава и верских заједница од државе, као и поштовања закона они слободно могу да понесу назив - ‘’Црногорска хришћанска црква’’. Ми у правном смислу немамо ексклузивно право на придев ‘’црногорски’’ ни на именицу ‘’црква’’, али имамо на придев и достојанство - ‘’православних’’. Ту чињеницу свака држава, па и Црна Гора, мора да поштује.“[548] Исти аутор је изрекао и следећу констатацију: „И онима који не желе да поштују канонски поредак и устројство Православне цркве држава мора да омогући да користе право на слободу вјероисповијести. Држава мора да им омогући право да вјерују како хоће и да се понашају чак и по упутствима из календара те НВО за 2007. године. Наравно, немају право да својатају туђе име, идентитет и храмове“. Претходно наведене цитате сматрамо значајним и због чињенице да се из њих види потпуно другачији приступ од оног Министарства вера. Док свештеници Митрополије црногорско-приморске сматрају да „Црногорска православна црква“ има право да буде регистрована као верска организација и да нормално обавља своје активности, али да би из назива требала да буде избачена реч „православна“ јер се њом узима име и идентитет постојеће, канонски признате, Митрополије црногорско-приморске, Министарство вера сматра да Црногорска православна црква (односно њена епархија) у опште не може да буде регистрована у Србији као верска организација, независно од њеног назива.

У одељку посвећеном називу цркава и верских заједница указали смо да ни једна верска организација нема, законски заштићено или жигом обезбеђено, *апсолутно право* на коришћење речи „православни/а“ или „католички/а“ у свом називу. У светлу чињенице да у Европи у великом броју држава постоји на истој територији легално регистрованих више (барем две) „православних цркава“ или „православних верских заједница/удружења“ тешко се може правно оправдати забрана верској организацији која тражи упис у Регистар да у свом називу користи речи „православна“ и „црква“. Исто важи и за употребу речи „католичка“. Тачно је да према православном канонском праву, ЦПЦ није Православна Црква, али то не значи да себе не може да сматра „православном црквом“ у смислу да исповеда „православно“ хришћанство. Сходно чл. 6. ст. 2. ЗЦВЗ, „цркве и верске заједнице су слободне и аутономне у одређивању свог верског идентитета“. У то питање држава не може да се меша. Не треба, између осталог, губити из вида да ЗЦВЗ у чл. 10. и 11. користи назив „Српска Православна Црква“ (исто је и у чл. 12. и 13. за друге традиционалне цркве), а не Српска православна црква.[549] Поготову реч „црква“ се појављује кроз цео текст ЗЦВЗ.

Суштина проблема може једино бити у питању: Да ли се „целим“ називом „Епархија Црногорске православне цркве за Републику Србију“ угрожава правни идентитет Српске Православне Цркве или неког њеног дела (овде епархије) који је битан за правни идентитет СПЦ?[550] Иако постоје мишљења да би се у том смислу могли размотрити одређени елементи,[551]

---

[547] www.mitropolija.cg.yu/aktuelno/intervjui/int-keystone_0200_l.html

[548] www.glas-javnosti.co.yu/clanak/glas-javnosti-01-06-2008/crkva-i-drzava

[549] Потпуно је несхватљиво да је према чл. 2. ст. 1. Правилника о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница у Регистар уписана „Српска православна црква“. Закон о Српској православној Цркви из 1929. користио је назив „Српска православна Црква“, као што је то учинио и Устав СПЦ из 1931. године. Додуше, према изменама Устава СПЦ из 1947. године, СПЦ је названа „Српска православна црква“.

[550] У материјалу који прати упис „Епархије црногорске православне цркве за Републику Србију“ постоји права конфузија од термина којима се означава ова верска заједница: „Епархија Црногорске Православне

ми нећемо ово питање даље разматрати јер је Министарство вера истакло да цео назив није проблем, већ само употреба речи „православна“. То, међутим, не може бити препрека за упис у Регистар цркава и верских заједница.

Ми се овде нећемо посебно бавити споровима да ли је у Црној Гори икада правно постојала „Црногорска православна црква“,[552] односно да ли је такав правни субјект био признат законом или уписом у неки регистар, шта је све тим правним субјективитетом било обухваћено, да ли је та црква била аутокефална, да ли та црква данас постоји, односно ко је њен легални правни следбеник и како се назива.[553] То је „канонско и правно питање“ за државне органе и заинтересоване цркве и верске организације у Црној Гори и може се тицати државних органа Србије само уколико има непосредне последице по слободе и права грађана у Републици Србији. Колико је нама познато, Митрополија црногорско-приморска је и даље призната од државних органа Црне Горе као правни следбеник Цркве црногорске из чл. 40.

Цркве за Републику Србију“ (одлука о оснивању); „православна вјерска заједница Црногорске православне цркве међу црногорским вјерницима – грађанима у Републици Србији“ (генерално пуномоћје Ненаду Стевићу); „Црногорска православна црква“ (чл. 1. ст. 1, 6, 7. и 72. Статута); „Епархија Црногорске православне цркве за Републику Србију“ (чл. 2. и 45. Статута); „Црногорска православна црква у Републици Србији“ (чл. 5. ст. 1, 11. и 22. Статута); „Епархија Црногорске православне цркве у Републици Србији“ (чл. 5. ст. 2. Статута); „епархија Црногорске православне цркве за Републику Србију“ (чл. 76. Статута); „Црногорска православна црква за Србију“ (наслов изнад потписа г. Стевовића на Статуту). У тужби за покретање управног спора од 5. 8. 2008. године тужилац је означен као „Црногорска православна црква Епархија Црногорске православне цркве за Републику Србију“.

[551] Чланом. 11. ЗЦВЗ Српској православној цркви је признат континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу Начертанија о духовним властима из 1836. године и Закона о Српској православној цркви из 1929. године. Сходно Закону о српској православној цркви и Уставу СПЦ који је донет на основу тог закона, у састав СПЦ су ушле и епархије „Црногорске цркве“ из чл. 40. Устава Књажевине Црне Горе (пећка и никшићка епархија и цетињска митрополија). Радослав Грујић је те епархије означио као „Православну Српску Цркву у Црној Гори“ (Православна српска црква, Крагујевац, 1989, стр. 144). Уколико „Црногорска православна црква“ инсистира на томе да није нова верска заједница него да је наследник „Црногорске цркве“ из чл. 40. Устава Књажевине Црне Горе, који „обнавља своју аутокефалност“, онда би се, начелно, могло поставити и питање није ли у узимању назива „Епархија Црногорске православне цркве за Републику Србију“ садржан и покушај преузимања правног идентитета дела Српске православне цркве. Ово питање би, међутим, у том случају требало пре размотрити са становишта заштите слобода и права других из чл. 20. ст. 4. ЗЦВЗ и чл. 44. ст. 3. Устава Србије него са становишта чл. 19. ЗЦВЗ. Примена чл. 19. ЗЦВЗ је посебно спорна јер према нашим сазнањима ни једна епархија Српске православне цркве не носи назив „Црногорска православна црква“ или „Епархија Црногорске православне цркве“, нити је „званично“ било кад такав назив носила.

[552] У чл. 40. Устава за Књажевину Црну Гору из 1905. године било је одређено: "Државна вјера је у Црној Гори источно православна. Црногорска је црква аутокефална. Она не зависи ни од које стране Цркве, али одржава јединство у догмама с источно православном Васељенском црквом. Све остале признате вјероисповијести слободне су у Црној Гори". Пре тога у чл. 1. Устава Светога Синода у Књажевини Црној Гори из 1903. године било је наведено: „Автокефална православна Митрополија у Књажевини Црној Гори, као члан једине, свете, католичанске и апостолске цркве, којој је пастироначелник и глава Господ и Бог наш Исус Христос, чува и одржава јединство у догматима и у каноничким установама са свима другима православним, автокефалним црквама, и ово ће јединство она чувати и одржавати до вијека“.

[553] Према објашњењу протојереја Велибора Џомића: „Митрополија црногорско-приморска је као стуб и тврђава православне вере кроз векове на простору данашње Црне Горе прошла и преживела различите статусе у различитим правним оквирима. Своју свештену мисију започела је као светосавска Зетска епископија да би, након сеоба њеног седишта са Михољске Превлаке, Будве, Пречисте Крајинске, Врањине, Кома и Обода, дошла до Цетиња. Она је била државотворна црква. Државотворну улогу је, после смрти митрополита Петра Првог Петровића Његоша и почетком модерне црногорске државности, заменила улогом државне цркве. Улогу државне цркве је, као и све епархије обновљене Пећке патријаршије – Српске православне цркве, у Краљевини СХС/Југославији заменила улогом једне од признатих верских институција“ (Православна Митрополија црногорско-приморска након раздвајања Србије и Црне Горе www.nspm.org.yu/debate_2007/2008_dzomic1.htm). Насупрот овим тврдњама стоје објашњења Ненада Стевовића, повереника ЦПЦ за Србију: „Оно на што бих желио да скренем пажњу Вашим читаоцима јесте да смо ми хришћанска црква, стара аутохтона црква која је вјековима била стожер црногорског народа, чак и оснивач црногорске државе. То је црква која је била вјековима у борби за очување хришћанства у Европи, и савезник осталих хришћанских цркава.“ (www.montenet.org/2008/jozef.html)

Устава за Књажевину Црну Гору. Уколико то не би био случај, онда би се и питање правног статуса „Епархије Црногорске православне цркве за РС“ морало разматрати на другачији начин.

Заштита слобода и права грађана заједмчених Уставом, под чиме мислимо и на колективни аспект слободе испољавања вероисповести, могла би, дакле, да буде једини разлог за евентуална друга оспоравања уписа у Регистар цркава и верских заједница, пошто не видимо како би регистрација Епархије Црногорске православне цркве могла да угрози живот и здравље људи, морал демократског друштва, јавну безбедност и јавни ред или да изазове или подстакне верску, националну или расну мржњу, а поготову на начин да постоји акутна друштвена потреба за тако радикалним ограничењем слободе испољавања вероисповести какво је одбијање регистрације, и са тиме повезаним стицањем правног субјективитета.

У јавним изјавама појединих представника Српске православне цркве указивано је на елементе у активностима Црногорске православне цркве које доводе у питање постојећа права Српске православне цркве, односно једног од њених важних делова – Митрополије црногорско-приморске. Те активности се састоје, пре свега, у вербалном оспоравању правног статуса Митрополије црногорско-приморске, као и у покушајима да се преузму неки верски објекти од Митрополије. Проблем је у познатим „претензијама“ ЦПЦ да представља правног следбеника Црногорске цркве пре него што се ујединила 1920 године са другим деловима СПЦ у јединствену аутокефалну Православну Цркву, са достојанством Патријаршије. У суштини се ради о негирању правног и верског статуса Митрополије црногорско-приморске са седиштем на Цетињу која је саставни део Српске православне цркве. Ствар је још сложенија када се зна да је Митрополија црногорско-приморска пре 1920. године обухватала и Пећку епархију.

Једна од поменутих изјава која се схвата као напад на права Српске православне цркве јесте део интервјуа поглавара Црногорске православне цркве, митрополита Михаила, датог Недељној Далмацији, 18. августа 2000. године и објављеном на званичном интернет сајту ЦПЦ:

> „ЦПЦ је фактички самостална од 1603. године, канонски је аутокефална од 1766., па све до 1920. године, а ту њезину аутокефалност 1850. године признаје Руска православна црква, а 1855. године Цариградска патријаршија о чему свједочи и Атинска Синтагма из исте године. Апсурдна је ситуација да је митрополит Српске православне цркве у Црној Гори Амфилохије недавно тражио од рускога патријарха Алексеја ИИ да избрише ту одредбу јер је то, по њему, „била грешка“! С друге пак стране Српска православна црква признаје аутокефалност црногорске цркве „све до насилног присаједињења 1920. године“ у „Црквеном праву“ из 1970. године. До 1920. године не постоји српски патријархат, већ се он налази под цариградским патријархатом, док је у исто вријеме Црногорска православна црква увијек имала митрополита којега је бирао народ слободном вољом, чију је хиротонију потом обавила нека од Источних цркава. Године 1918. је створена Краљевина СХС, при чему је Црна Гора изгубила самосталност. Насилно је припојена Србији, прођеран је краљ Никола и указом нестају и Црна Гора и Црногорска православна црква. Свима који прате историјска догађања јасно је да је тај потез стварања ондашње Југославије заправо био тек изговор за стварање Велике Србије. Данашња СПЦ признаје једино такву одредбу, јер још увијек сматра како је Црна Гора заправо српска покрајина и да су Црногорци заправо Срби. Но, мислим да су се мало преварили и да им такво настојање неће успјети. Црна Гора је данас обновљена држава и нико јој више не може оспорити постојање. Додуше, ми нијесмо велики, но вјерујем да ћемо се успјети одбранити, надам се не оружјем и силом већ мирно...
>
> На простору Црне Горе постоји око 650 православних цркава и манастира које је присилно преузела СПЦ. Они упорно настоје створити простор за сукобе, што ми упорно избјегавамо. У селу Његуши мјештани су недавно службеним документом који је потписало 1300 особа вратиле 15 цркава у посјед ЦПЦ-а. Примопредаји тога документа присуствовали су врло угледни грађани Црне Горе, научници и црквени представници, а било је тамо и насљедника династије Петровића на челу са престолонасљедником принцом Николом ИИ. У исто вријеме када се одвијао тај скуп и служење црквене литургије након примопредаје документа, своју су литургију жељели одржати и свјештеници СПЦ-а, и то у цркви одмах поред оне у којој смо ми служили своју литургију. На срећу, полиција је њих одвојила и упутила их у неку другу цркву како би спријечила сукобе. Ми на сваки начин настојимо избјегавати сукобе и не давати

повода за нападе, иако сам и ја лично био изложен физичким нападима, а једном је чак био разбијен и аутомобил којим се служим. *Митрополит Амфилохије све је више свјестан да ће прије или касније морати отићи из Црне Горе и предати све црквене објекте ЦПЦ-у.* Нажалост, он не бира средства у настојању да то спријечи, а притом злоупотребљава и манипулише обичним људима. Недавно је, примјера ради, СПЦ јавно напала и предсједника Мила Ђукановића јер је вјерницима Црногорске православне цркве честитао Васкрс. То најбоље казује о њиховом начину размишљања. Став ЦПЦ-а је да своју литургију СПЦ може вршити и у оним црквама које ће се вратити у посјед црногорске цркве, уколико се претходно најаве, но Амфилохије то не жели прихватити.“[554]

Друга изјава је из интервјуа Ненада Стевовића, повереника ЦПЦ за Србију, датог Католичкој новинској агентури – КНА из Бона (Немачка) у фебруару 2008. године:

„Правни положај ЦПЦ у Црној Гори има двије важне компоненте. Прва је да је то потпуно равноправна црква која је званично регистрована по закону и сада функционише као и све друге цркве у нашој матици.

Друга компонента је питање историјске неправде која ЦПЦ покушава да исправи. Након насилне анексије Црне Горе Србији у 1918. године, регент Александар је 1920 године донио одлуку да се *ЦПЦ утопи у СПЦ и да се њена комплетна имовина преузме*. *Данас је сва историјска имовина ЦПЦ у рукама СПЦ, од сјевера до југа, од истока до запада. Та политичка одлука династије из Београда је велики проблем који треба да се разријеши у скорој будућности*...[555]“

Сложеност проблема може се видети и из делова преписке Патријарха српског г. Павла и Председника Републике Црне Горе г. Мила Ђукановића из 2000. године.[556] У писму Патријарха српског г. Павла од 30. 5. 2000. године изнете су, између осталог, следеће констатације:

„… Са овим разлозима, г. Председниче, и сами ћете разумети, за све нас је било изненађење када сте Ви за Васкрс о. г. својом честитком изједначили древну Митрополију црногорско-приморску са групицом бивших црквених лица, лишених у Православној Цркви сваког достојанства, са којима манипулишу неке од политичких странака, ради остварења својих и других, а не црквених циљева. Исто тако нас је зачудила Ваша изјава на недавној конференцији за штампу, објављена у листу "Побједа" и у другим дневним листовима.

Ми можемо разумети да Ви као председник Републике Црне Горе и председник њене световне власти, желите и грађанима Републике *који су се прогласили члановима Црногорске православне цркве и уредно регистровали*, да честитате празник. Али не би могли прихватити став да не одређује васељенска православна Црква шта је раскол, шта је јерес, шта секта. Нити да она није компетентна за оцену да ли људи који оснивају Црногорску православну цркву, било чиме дезавуишу Православље, да ли прихватају и поштују његова основна начела на којима оно вековима постоји. Или они под појам Православља уносе схватања која нису била за 2000 година, те не могу бити ни сада. Онда закључак васељенског православља да такву заједницу не признаје за своју.

Знамо, сигурно ћете нам рећи: Ово је време грађанског друштва, грађанских слобода и права верских и других. Но Православна Црква одувек проповеда да су људи слободна бића, да могу веровати како она верује, или супротно томе, бити или не бити Хришћани, него атеисти.

Црна Гора, откад зна за себе, имала је својих великих распећа и деоба, сукоба, па и крвних освета и братоубилаштва. Али је знала да без прекида сачува јединство своје душе у јединствености своје Црногорско-приморске Митрополије, увек сједињене са Пећком патријаршијом, а преко ње са васцелим Православљем. Стога, управо ради тих загарантованих слобода и људских права, друштво је у обавези да заштити достојанство, име, права и имовину установа које постоје од давнина, које сви поштују и пријатељи и непријатељи. А таква установа и јесте Митрополија црногорско-

[554] www.moc-cpc.org/saopstenja/intervju_l.htm
[555] www.montenet.org/2008/jozef.html
[556] Преписку ћемо навести према, Будимир Алексић – Славко Крстајић, Трговци душама, Никшић, 2005, стр. 190-197.

приморска. Заиста, данас имају право грађани да стварају поред осталог и своје верске заједнице, да граде своје богомоље и стичу своју имовину. Али ни у једном законодавству не стоји да такве новостворене заједнице имају право да угрожавају, отимају права установа које вековима постоје, сем онде где влада право насиља!

Са тога разлога, Господине Председниче, очекујемо од Вас и свију представника власти да се заштите подједнако права и достојанство свих у Републици Црној Гори и не допусти угрожавање основних људских и верских права не само загарантованих позитивним законодавством, него и од њега старијим, моралним поретком и правдом Божијом.

Не заборављајући да сви стојимо са одговорношћу пред Богом, народом и историјом, упутих Вам Господине Председниче, добронамерно ово неколико речи и надам се да ћете их добронамерно схватити и примити.“

Председник Републике Срне Горе г. Мило Ђукановић је у свом одговору од 12. 9. 2000. године истакао:

„…Такодје Вам захваљујем што цијените досадашњи допринос и помоћ државних органа Црне Горе Митрополији Црногорско - Приморској, јер се по реаговањима на неке дневне догађаје чини да се то понекад заборавља.

Иначе, мој однос према свим питањима која смо покретали у разговорима, или путем писане комуникације, није се уопште промијенио, Што се моје васкршње честитке тиче, ја заиста нијесам изједначавао било која свештена лица, нити желим да се мијешам у односе Цркве, већ сам, као Предсједник свих грађана, само изједначио грађјане Црне Горе, који су се, како и сами истичете, уредно регистровали, и прогласили члановима Црногорске Православне Цркве. За мене је изузетно важно да Ви то на прави начин разумијете, и да на прави начин цијените да је ово вријеме изградње грађанског друштва, вјерских и драгих људских права и слобода. Увјеравам Вас да ће државни органи Црне Горе та права и слободе гарантовати и штитити и када је ријеч о имовинским питањима. Сви имовински спорови у Црној Гори, дакле и евентуални спорови који се тичу црквене имовине, рјешавају се и рјешаваће се пред независним органима судске власти.

У праву сте нажалост и када тврдите да је Црна Гора одувијек имала својих великих распећа и диоба, укључујући и све посљедице које из тога произилазе. Све што радимо данас у Црној Гори, радимо да се негативно насљеђе, подјеле и диобе, превазилазе на толерантан начин у интересу свих који живе у Црној Гори. Мислим да је и улога Митрополије Црногорско Приморске у томе посебно важна.

Желим на крају да Вас увјерим да сам, као и други представници државних органа у Црној Гори, спреман за даље контакте о свим питањима у заједничком интересу.“

Преписка је настављена писмом Патријарха српског г. Павла од 22. 12. 2000. године:

„… Обзиром на најновија збивања око Влашке цркве на Цетињу, користимо завршну реченицу Вашег писма упућеног нам 12. септембра ове године, у којој кажете да сте спремни за контакте о свим питањима у заједничком интересу. Надам се да сте мислили на односе Српске православне цркве и државних органа Републике Црне Горе и подсећамо опет на Ваше речи да радите на томе "да се негативно наслеђе, поделе и деобе, превазилазе на толерантни начин у интересу свих који живе у Црној Гори".

Високо ценећи ове Ваше речи, очекујемо од Вас и захтевамо, Господине Председниче, ради правде и закона Божјих и људских, као и ради поштовања Устава Републике Црне Горе, на који сте се заклели, да јавно прогласите ништавним и противуставним упаде у храмове Митрополије црногорско-приморске у Очинићима, на Његушима, Вајицама и др. и њихово својатање од стране црквено и правно неовлашћених лица као и да ћете средствима правне државе гарантовати безбедност Влашке цркве и осталих православних храмова у Црној Гори који одвајкада припадају Митрополији Црногорско-приморској.

Такође очекујемо Вашу јавну изјаву да ће бити прозвани на одговорност сви они који су до сада угрозили и оскрнавили храмове и имовину Митрополије црногорско-приморске.

Ваше је између осталог да потврдите да сагласно позитивним законима наше државе и међународног права новоформиране верске заједнице, као што је и *верска заједница "Православних Црногораца" и друга удружења и заједнице имају право на стицање*

своје имовине[557] али не и на отимање, плебисцитарно или било какво друго, и угрожавање безбедности туђе имовине наслеђем и законом загарантоване.

То је, уважени Господине Председниче, и законска дужност Вас као првог човека у Црној Гори, задуженог за чување правног поретка у њој. Апелујемо и на Ваше осећање према животу и здрављу свештеника Радомира Никчевића, који већ девети дан борави затворен у Влашкој цркви, бранећи је од насиља.“

Одговор Председника Црне Горе г. Мила Ђукановића је био брз, и он је у свом допису од 25. 12. 2000. године истакао:

„…Желим, Ваша Светости, да Вас увјерим да је моја спремност, као и других представника државних органа у Црној Гори, изражена у писму које сам Вам упутио 12. септембра ове године на које се позивате, за контакте о свим питањима у заједничком интересу, искрена и трајна. Као и орјентација да се негативно насљеђе, подјеле и диобе, превазилазе на толерантан начин у интересу свих који живе у Црној Гори, што посебно потенцирате из поменутог писма. Дозволите ми да поновим и мишљење које сам тада изразио: да је и улога Митрополије Црногорско приморске у томе посебно важна. Желим такодје да Вас увјерим да је за мене изузетно важно то што Ви тако високо цијените ове моје ријечи, како наводите у писму

Надам се да ћете се сложити са мном да је и понашање свих државних органа Црне Горе поводом збивања око Влашке цркве на Цетињу, која су повод за Ваше писмо, израз наше спремности за контакте о свим питањима у заједничком интересу. И што је посебно важно - да је то понашање у складу са Уставом Републике Црне Горе, зашта се и Ви залажете у писму. Добро сте примијетили да је то и моја законска дужност, као Предсједника Републике. Управо полазећи од поштовања Устава, и позитивних закона, као и усвојених демократских тековина, сви органи власти у Црној Гори морају дјеловати у складу са својом уставном улогом. Ни један појединац, па ни Предсједник Републике, не може се уздићи изнад закона и Устава, и преузимати функције Уставом прописане за драге органе. Зар нијесмо сви заједно много пропатили управо због самовоље и понашања једног таквог донедавног предсједника у Београду.

У свему овоме најжалије ми је што се поводом Влашке цркве ризикује живот свештеника Радомира Никчевића. Вјерујем да заједно можемо допринијети да се избјегне тај ризик, и увјеравам Вас да можете имати повјерења у државне органе Црне Горе. Ја сам са дужном пажњом и одговорношћу прочитао све што су ми тим поводом упутили свештеник Никчевић и Митрополија Црногорско приморска, и захтијевао од државних органа да предузму адекватне мјере. Бојим се да се проблем непотребно политизује, и да се манипулише са осјећањима и убјеђењима свештеника Никчевића.

Апелујем на Вас Ваша Светости да помогнете да се проблем сагледа у реалним димензијама, и поводом конкретног случаја, и у цјелини. Влашка црква на Цетињу само је једна од епизода у спора који је евидентан. Бојим се да је проблем далеко дубљи, и да се не може свести само на имовинско - правне односе. Да је у питању само то, најлакше би ријешили проблем. Ја хоћу да вјерујем да Вама није презентирана дубина проблема. Не могу се хиљаде православних вјерника у Црној Гори, који себе сматрају припадницима Црногорске православне цркве, коју виде као насљедницу некадашње Црногорске аутокефалне цркве, проглашавати сектом и безбожницима. И није ријеч ни о каквом шизофреном покрету, нити је тачно да их је свега четворица, како то изјављују и највиши великодостојници Српске православне цркве у Црној Гори. Мислим да то не може бити прихватљиво ни са политичког, а ни са хришћанског гледишта. Као примјер могу навести да је захтјев за изузимање цркава на Његушима у Дјиновићима и Бајицама из јурисдикције Митрополије црногорско-приморске потписало око 90% грађана с тих подручја. Само захтјев за повраћај цркве на Његушима потписало је 1058 лица. У неким другим мјестима ти захтјеви имају готово стопроценту подршку локалног становништва. Вјерујем да ћете се сложити са мном да власт у Црној Гори не може затварати очи пред овим евидентним појавама и проблемима. Уз искрену преданост

[557] Ако ми добро разумемо ову констатацију Патријарха српског г. Павла, изречену у име Светог архијерејског синода СПЦ, за Српску православну цркву није спорно постојање верске заједнице „Православних Црногораца“ и право да има своју имовину, али јесте спорно што она жели да узме имовину СПЦ у Црној Гори.

најбољим и световним и духовним вриједностима, и у доброј вјери да се проблеми разрјешавају на начин да нико не буде повријеђен и оштећен. И наравно, уз пуно поштовање закона и Устава. Проблем свакако неће бити ријешен игнорисањем државних органа и независног судства у Црној Гори, нити било каквим притисцима на власт у Црној Гори. Посебно не непромишљеним јавним оптужбама на рачун државних органа Црне Горе од стране црквених великодостојника, и неодмјереним оцјенама на рачун државне политике Црне Горе. Уколико сматрате потребним, спреман сам да Вам доставим пуну информацију надлежних судских органа о свим до сада покренутим поступцима, поводом проблема које наводите.

И на крају, Ваша Светости, *желим да Вас увјерим да ће у редовном поступку и у редовној процедури до краја бити заштићена и гарантована и црквена, као и драга имовина свих који посједују имовину у Црној Гори*. Апелујем на Вас да својом мудрошћу и преданошћу најбољим вриједностима хришћанства и људског добра, утичете да се и од стране Митрополије црногорско - приморске ови и други проблеми сагледавају на разуман начин, и у интересу заједничког добра. Моја спремност у том правцу је, понављам, неспома.“

Да ли су претходно наведени елементи довољни да би ограничење слободе испољавања вероисповести „Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију“ издржало тест „неопходности у демократском друштву“, ми не можемо овде да се изјаснимо јер не располажемо са одговарајућим подацима. Министарство вера је у свом решењу од 18. јуна 2008. године само уопштено констатовало да „чланом 20. став 4. Закона о црквама и верским заједницама прописано је да ће Министарство донети решење о одбијању захтева за упис верске организације у Регистар ако, између осталог, угрожава слободу и права других а у конкретном случају ради се о правима већ уписане цркве“. Која су конкретна права угрожена, не наводи се. Из осталог дела решења могао би се чак стећи утисак да се ту чл. 20. ст. 4. искључиво и погрешно доводи у везу са правом на аутономно уређење своје унутрашње организације и верских послова (чл. 7. ЗЦВЗ) и правом на заштиту свог идентитета (чл. 19. ЗЦВЗ), а не у везу са слободама и правима грађана зајемчених Уставом (чл. 43. ст. 4. Устава Србије).

Нарочито треба бити опрезан када су изјаве неких лица у питању, ма колико се са њима не слагали, с обзиром на зајамчену слободу изражавања из чл. 10. Европске конвенције о људским правима. Ако се жели примена чл. 20. ст. 4. ЗЦВЗ морало би се разјаснити у којој се мери одређени акти могу, као такви, приписати целој верској заједници. Проблематично је и у којој мери су догађаји у другој држави правно релевантни за Републику Србију.[558] Коначно, било би потребно и разјаснити да ли, на који начин и на која права Српске православне цркве (или неке друге регистроване верске заједнице) утиче признавање правног субјективитета „Епархије ЦПЦ за Републику Србију“. Европски суд за људска права у својој пракси провере основаности мешања државе у слободу вероисповести увек је тражио да држава покаже постојање одлучних чињеница које указују на акутну друштвену потребу за њеном интервенцијом, која је сразмерна постављеном циљу. Ми, за сада, не можемо да сагледамо такву потребу, јер не располажемо документацијом којом бисмо могли да докажемо постојање „одлучних чињеница“ које оправдавају „акутну потребу“ за интервенцијом државе у слободу образовања верске заједнице „православних црногораца“. Не треба губити из вида да је и сам Патријарх српски г. Павле у свом писму Председнику Црне Горе констатовао да је Црногорска православна црква „уредно регистрована“ у Црној Гори. За другачији закључак били би потребни *докази* о *конкретним активностима* Црногорске православне цркве и њене организационе јединице „Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију“, којима се озбиљно угрожавају тачно одређена, Уставом заштићена, права Српске православне цркве (на пример, својинска права), и то у тој мери да је за спречавање даљег угрожавања нужно ускратити правни субјективитет „Епархији ЦПЦ за Републику Србију“, јер друге блаже мере не би дале резултата. Министарство вера Републике Србије до сада није изнело такве доказе.

[558] У конкретном случају се одлучује о остваривању слободе вероисповести држављана Републике Србије, на територији Републике Србије.

Коначно, треба констатовати да Министарство вера није „проблем“ решило тиме што је одбило захтев за упис у Регистар цркава и верских заједница. Ако једна верска заједница може да постоји и као „нерегистрована верска организација“, као што то, погрешно, сматра Министарство вера, онда се угрожавање права Српске православне цркве не окончава спречавањем уписа „Епархије ЦПЦ за Републику Србију“ у Регистар цркава и верских заједница. Ако Министарство вера сматра да је деловање верске заједнице која себе означава као „Епархија Црногорске православне цркве за Републику Србију“ противправно и да озбиљно угрожава права одређене законом признате цркве, онда би требало да покрене поступак забране рада те верске заједнице у складу са чл. 44. ст. 3. Устава Србије. Одбијање уписа у Регистар цркава и верских заједница суштински значи за једну верску организацију забрану рада, јер она не може да буде регистрована као обично удружење грађана, као што се без уписа у Регистар цркава и верских заједница не може сматрати верском организацијом, и самим тим уживати права утврђена Законом о црквама и верским заједницама. Већ смо раније истакли да би по нашем мишљењу одредбу чл. 20. ст. 4. ЗЦВЗ требало ускладити са чл. 44. Устава Србије и Законом о Уставном суду.

Глава осма

ЗАБРАНА ДИСКРИМИНАЦИЈЕ

I. Забрана верске дискриминације у међународним документима

Свест да се сва људска бића рађају слободна и једнака у достојанству и правима[559] и прихватање принцип забране дискриминације и једнакости пред законом, односно прихватање да сваком припадају сва основна људска права и слободе без икаквих разлика у погледу расе, боје, пола, језика, вероисповести, политичког или другог мишљења, националног или друштвеног порекла, имовине, рођења или других околности, темељи су савременог људског друштва, учвршћени свим релевантним међународно-правним документима. Принципи недискриминације је правни, морални и политички. Он обухвата и слободу мисли, савести и вероисповести, као једну од основних људских слобода. Из тог принципа произилази и обавеза државе да буде неутрална у односу према верским организације које постоје на њеној територији. Та обавеза произилази из уставног начела равноправности и одвојености цркава и верских заједница од државе.[560]

Под појмом дискриминација, у смислу општих инструмената о људским правима, разуме се свако разликовање, искључивање, ограничавање или давање првенства које се заснива на неком недозвољеном разлогу и има за циљ или последицу угрожавање или онемогућавање људских права и основних слобода.[561]

Обавеза државе да предузима акције у циљу стимулисања и омогућавања општег уважавања и поштовања људских права и основних слобода за све, без обзира на разлике у раси, полу, језику или вероисповести проистиче већ из самог чланства у Уједињеним нацијама. Према *Повељи Уједињених нација*, усвојеној 26. јуна 1945. године:

> „Циљеви Уједињених нација су: ...Да остварују међународну сарадњу решавањем међународних проблема привредне, друштвене, културне или хуманитарне природе, као и подржавањем и развијањем поштовања према правима човека и према основним слободама за све без обзира на расу, пол, језик или вероисповест“ – чл. 1. ст. 3.
>
> „Генерална скупштина подстиче проучавања и чини препоруке у циљу: ...б) унапређивања међународне сарадње на привредном, друштвеном, културном, васпитном и здравственом пољу, као и помагања да дође до остваривања права човека и основних слобода за све без обзира на расу, пол, језик или вероисповест“ – чл. 13. ст. 1.
>
> „У циљу стварања услова стабилности и благостања..., Уједињене нације ће помагати: ц) свеопште поштовање и уважавање права човека као и основних слобода за све без обзира на расу, пол, језик или вероисповест“ – чл. 55.

Начело недискриминације прокламовано у Повељи УН проширено је и разрађено у *Универзалној декларацији о правима човека*, коју је Генерална скупштина УН усвојила 10. децембра 1948. године: „Сваком припадају сва права и слободе проглашене у овој Декларацији без икаквих разлика у погледу расе, боје, пола, језика, вероисповести, политичког или другог

---

[559] Чл. 1. Универзалне декларација о правима човека УН из 1948. године

[560] Ближе одређење садржине забране дискриминације налазимо и у неким националним законима о верским заједницама, Тако, према чл. 2. *Закона о слободи вјере и правно положају цркава и верских заједница у Босни и Херцеговини*, дискриминација, заснована на вери или уверењу, представља свако искључивање, ограничавање, давање предности, изостављање или свако друго разликовање које је засновано на религији или уверењу, а које има циљ или се њиме може постићи - директно или индиректно, намерно или ненамерно - укидање или умањивање признања, једнаког уживања и остваривања људских права и основних слобода у грађанским, политичким, економским, социјалним и културним стварима. Није дискриминација, заснована на вери или уверењу, прављење разликовања и предности од стране цркава и верских заједница у поштовању религијских обавеза и потреба, унутар њих самих, када цркве и верске заједнице оцене да је то потребно.

[561] Војин Димитријевић, Милан Пауновић, Владимир Ђерић, Људска права – уџбеник, електронско издање**,** www.bgcentar.org.yu/index.php?p=248

мишљења, националног или друштвеног порекла, имовине, рођења или других околности.“ (чл. 2. ст. 1). У члану 7. регулисана је правна једнакост: „Сви су пред законом једнаки и имају право, без икакве дискриминације на подједнаку заштиту закона. Сви имају право на једнаку заштиту против било каквој дискриминацији којом се крши ова Декларација и против сваког потицања на такву дискриминацију“. Овде су употребљене, као што се види, формулације „*без икакве дискриминације“ (wитхоут* ану *дицриминатион), и „против било какве дискриминације“ (агаинст* ану *дицриминатион)* уместо таксативног набрајања различитих основа дискриминације.

Одредбе Универзалне д*екларације* ваљало је прецизирати и претворити у правнотехнички дефинисане обавезе држава и осигурати њихово спровођење. У том су правцу након 18 година, у Генералној скупштини УН 16. децембра 1966. донета два уговора: *Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима*[562], којима је извршена кодификација основних људских права и слобода.

Забрана дискриминације засноване на вери, односно вероисповести једно је од фундаменталних принципа М*еђународног пакта о грађанским и политичким правима* УН[563], који је спроведен кроз неколико одредби Пакта:

- „Државе чланице овог пакта обавезују се да поштују и гарантују свим лицима која се налазе на њиховој територији и која потпадају под њихову надлежност, права призната овим пактом без обзира нарочито на расу, боју, пол, језик, веру, политичко или друго мишљење, национално или социјално порекло, имовно стање, рођење или сваку другу околност“. - члан 2. ст. 1.
- „(1) У случају да изузетна општа опасност угрози опстанак нације и да је то објављено службеним актом, државе чланице овог пакта могу да предузму, у оном строгом обиму у којем то стање захтева, мере које одступају од обавеза предвиђених овим пактом, под условом да те мере не буду у несагласности са осталим обавезама које им намеће међународно право и да немају за последицу дискриминацију засновану само на раси, боји, полу, језику, вери или социјалном пореклу. (2) Претходна одредба не допушта никакво одступање од чл. 6, 7, 8 (тач. 1. и 2), 11, 15, 16. и 18.“ /слобода вероисповести/ овог пакта. - члан 4. ст. 1. и 2.
- „Сваки позив на националну, расну или верску мржњу који представља подстицање на дискриминацију, непријатељство или насиље, законом је забрањено“. - члан 20. ст. 2.
- Свако дете, без дискриминације засноване на раси, боји, полу, језику, вери националном или социјалном пореклу, имовном стању или рођењу, има право да му његова породица, друштво и држава указују заштиту коју захтева његов статус малолетника. - члан 24. ст. 1.
- Сваки грађанин има право и могућност, без икакве дискриминације поменута у члану 2. и без неоснованих ограничења: а) да учествује у управљању јавним пословима, било непосредно, било преко слободно изабраних представника; б) да бира и да буде биран на повременим истинским, општим, једнаким и тајним изборима, који обезбеђују слободно изражавање воље бирача; в) да буде примљен, под општим једнаким условима, у јавне службе своје земље. - члан 25.
- Сва су лица једнака пред законом и имају право без икакве дискриминације на подједнаку заштиту закона. У том смислу, закон мора да забрањује сваку дискриминацију и да обезбеди свим лицима подједнаку и успешну заштиту против сваке дискриминације, нарочито у погледу расе, боје, пола, језика, вере, политичког или другог убеђења, националног или социјалног порекла, имовног стања, рођења или сваког другог стања. - члан 26.
- У државама где постоје етничке, верске или језичке мањине, лица која припадају тим мањинама не могу бити лишена права да имају у заједници с другим члановима своје групе свој сопствени културни живот, да исповедају своју сопствену вероисповест и обављају верске дужности, или да употребљавају свој сопствени језик“. – чл. 27.

Исту забрану дискриминације налазимо и у *Међународном пакту о економским, социјалним и културним правима*[564]:

[562] Оба су ступила на снагу тек 1976. године.
[563] "Службени лист СФРЈ", бр. 7/71
[564] „Службени лист СФРЈ", бр. 7/71

„Државе чланице овог пакта се обавезују да гарантују да ће сва права која су у њему формулисана бити остваривана без икакве дискриминације засноване на раси, боји, полу, језику, вери, политичком мишљењу или каквом другом мишљењу, националном или социјалном пореклу, имовинском стању, рођењу или каквој другој околности.“ – чл. 2. ст. 2.

Забринута због испољавања нетрпељивости и постојања дискриминације засноване на вези и убеђењима у појединим деловима света, и одлучна да донесе све неопходне мере за хитну ликвидацију такве нетрпељивости у свим облицима и појавама и за спречавање дискриминације засноване на вери и убеђењима, Генерална скупштина УН усвојила је 25. новембра 1981. године *Декларацију о укидању свих облика нетолеранције и дискриминације засноване на вери или убеђењима*. У тој Декларације посебно је истакнуто:

„(1) Нико се не сме подвргавати дискриминацији на основу вере или убеђења од стране било које државе, институције, групе лица или појединаца. (2) За циљеве ове Декларације израз `нетолеранција и дискриминација заснована на вери или убеђењима` означава сваку разлику, изузетак, ограничење или преданост на основу вере или убеђења, а која имају за циљ или су последица поништавања или удаљавања од признавања, коришћења или остваривања људских права и основних слобода на основу једнакости“ – чл. 2.

„Дискриминација људи на основу вере или убеђења представља вређање достојанства људске личности и негацију принципа Повеље УН, и осуђује се као кршење људских права и основних слобода проглашених Међународним пактом о грађанским и политичким правима, и као препрека пријатељским и мирним односима међу државама“. – чл. 3.

„(1) Све државе су дужне да предузимају ефикасне мере за спречавање и укидање дискриминације на основу вере или убеђења при признавању, остваривању и реализацији људских права и основних слобода у свим облицима друштвеног, привредног, политичког, социјалног и културног живота. (2) Све државе улажу напоре за доношење или укидање законодавства, када је то неопходно, у циљу забране сваког облика дискриминације, као и доношења свих неопходних мера у борби против нетолеранције на основу вере или другачијих убеђења у овој области“. – чл. 4.

Шта све подразумева забрана дискриминације у смислу чл. 26. Међународног пакта о грађанским и политичким правима прецизирано је *Општим коментаром бр. 18, који је усвојио Комитета за људска права Уједињених нација на свом 38. заседању 1989. године*.[565] Кључне тачке тог коментара, које су од значаја и за заштиту слободе вероисповести, су:

- „1. Забрана дискриминације, заједно с начелом једнакости пред законом и једнаке законске заштите без икакве дискриминације, чини основни и општи принцип који се односи на заштиту људских права. Стога став 1 члана 2 Међународног пакта о грађанским и политичким правима обавезује сваку државу уговорницу да поштује и обезбеђује свим особама на својој територији и у својој надлежности права гарантована Пактом без икаквог разликовања, нарочито на основу расе, боје, пола, језика, вероисповести, политичког или било ког другог мишљења, националног и друштвеног порекла, имовине, рођења или другог статуса. Члан 26 не обезбеђује само да свим појединцима једнакост пред законом, као и једнаку законску заштиту, већ и забрањује икакву дискриминацију на основу закона и јемчи свим лицима подједнаку и ефикасну заштиту против сваке дискриминације на било ком основу, као што је раса, боја, пол, језик, вероисповест, политичко или било које друго мишљење, национално и друштвено порекло, имовина, рођење или други статус.
- 2. Начело забране дискриминације је толико важно да члан 3. обавезује сваку државу уговорницу да обезбеди једнако право мушкараца и жена на уживање свих права гарантованих Пактом. Док став 1. члана 4. допушта државама чланицама да предузму мере којима се укидају извесне обавезе предвиђене Пактом у време опште опасности, исти члан захтева, интер алиа, да те мере не повлаче дискриминацију засновану искључиво на раси, боји, полу, језику, вероисповести или друштвеном пореклу.

[565] При спровођењу Закона о црквама и верским заједницама, Министарство вера је обавезно, према чл. 18. ст. 3. Устава Србије, да одредбе Закона „тумачи“ сагласно Општим коментарима Комитета за људска права УН и одлукама Европског суда за људска права, пошто су то међународне институције које надзиру спровођење међународних стандарда људских и мањинских права.

Штавише, став 2 члана 20 обавезује државе уговорнице да законом забране свако заговарање националне, расне или верске мржње која представља подстицање на дискриминацију.

- 3. Због своје важности и општег карактера, начело забране дискриминације као и начела једнакости пред законом и једнаке законске заштите чланови који се односе на одређене категорије људских права изричито се позивају на њих... Слично, члан 25 зајемчује једнако учешће у јавном животу свих грађана, без икаквог разликовања поменутог у члану 2.
- 5. Комитет жели да скрене пажњу државама уговорницама на чињеницу да Пакт од њих понекад изричито захтева да предузму мере којима се гарантује једнакост права... Такви кораци могу имати форму законских, административних или других мера, али је изричита дужност држава уговорница да осигурају једнакост права супружника, како то Пакт захтева. Што се тиче деце, члан 24 предвиђа да сва деца, без икакве дискриминације на основу расе, боје, пола, језика, вероисповести, националног или друштвеног порекла, имовине или рођења, имају право на заштиту од стране породице, друштва и државе, а коју захтева њихов статус малолетника.
- 6. Комитет констатује да Пакт нити дефинише појам „дискриминација“ нити указује на то шта чини дискриминацију. Међутим, члан 1 Међународне конвенције о укидању свих облика расне дискриминације предвиђа да појам „расна дискриминација“ значи свако разликовање, искључивање, ограничавање или давање првенства које се заснива на раси, боји, прецима, националном или етничком пореклу и које има за циљ или за резултат да наруши или угрози признавање, уживање или остваривање права и основних слобода, под подједнаким условима, у политичкој, економској, социјалној, културној или било којој другој области јавног живота. Слично томе, члан 1 Конвенције о укидању свих облика дискриминације жена предвиђа да „дискриминација жена“ означава свако разликовање, искључивање или ограничавање у погледу пола, што има за последицу или циљ да угрози или онемогући признавање, уживање или остваривање људских права и фундаменталних слобода од стране жена, без обзира на њихов брачни статус, на основама равноправности мушкараца и жена, на политичком, економском, друштвеном, грађанском или било ком другом пољу.
- 7. Док се ове конвенције баве само случајевима дискриминације на посебним основима, Комитет верује да би термин „дискриминација“ који је употребљен у Пакту, требало схватити тако да означава било какво разликовање, искључивање, ограничавање или давање предности засноване на основама као што су раса, боја, пол, језик, вероисповест, политичко или друго мишљење, национално или друштвено порекло, имовину, рођење или други статус, а који за циљ или последицу имају угрожавање или онемогућавање признавања, уживања или остваривања свих права и слобода свих људи под једнаким условима.
- 10. Комитет такође жели да истакне да начело једнакости понекад од држава чланица захтева да предузму конкретне активности ради смањивања или елиминисања услова који узрокују или помажу одржавању дискриминације забрањене Пактом. На пример, у држави у којој општи услови у којима живи један део становништва спречава или отежава уживање људских права тог дела становништва, држава би требало да предузме одређене активности како би услове поправила. Те активности могу да укључе и одобравање преференцијалног третмана (афирмативне акције) у корист тог дела становништва код појединих питања на одређено време у односу на остатак становништва. Међутим, све док су такве мере потребне да би се исправила дискриминација у пракси сматраће се да се ради о легитимном (законитом) разликовању на основу Пакта.
- 12. Док члан 2 ограничава права која треба штитити од дискриминације на права предвиђена Пактом, члан 26 не наводи таква ограничења. Члан 26 предвиђа да су све особе равноправне пред законом и имају право на једнаку законску заштиту без дискриминације, а да закон гарантује свим особама подједнаку и ефикасну заштиту против дискриминације по свим побројаним основама. *По мишљењу Комитета, члан 26 не понавља гарантије које већ постоје у члану 2, већ има посебан смисао и гарантује још једно аутономно право. Члан 26 забрањује дискриминацију у закону или у пракси у било којој материји коју држава регулише или штити. Због тога се овај члан бави обавезама*

наметнутим државама уговорницама у погледу њихових закона и примене тих закона. Стога када држава усвоји законодавство, онда оно мора бити у складу с условима из члана 26 и оно не може бити дискриминаторно. Другим речима, примена начела забране дискриминације садржана у члану 26 није ограничена на она права гарантована Пактом.

- 13. Најзад, Комитет уочава да неће свако постојање разлике у третману представљати дискриминацију, уколико су критеријуми за такво разликовање правични и објективни и ако им је сврха постизање циља који је према Пакту легитиман.“

Као што смо могли видети из Општег коментара бр. 18. Комитета за људска права УН, обавезе државе у контексту верских слобода не завршавају се на њеном пасивном односу, тј. уздржавању од дискриминације одређених верских група. И према новијим стандардима у овој области, држава има позитивну обавезу да заштити све верске заједнице које делују на њеној територији од дискриминације, при чему се нарочит акценат, заправо, ставља на „верске мањине“ као оне које су свакако најугроженије. Наиме, обавеза државе да предузме све мере како би заштитила верске мањине од дискриминације, потврђена је, поред осталог, и Општим коментарима бр. 22. и 23 Комитета за људска права УН, као и принципи 16 и 17 Закључног документа Бечког састанка КЕБСа из 1989. године.

Према *Општем коментару бр. 22*. који је Комитет за људска права УН усвојио на свом 48. заседању 1992. године:

- „9. Чињеница да се вероисповест признаје као државна религија или да је установљена као званична или традиционална или да њени следбеници чине већину становништва не сме имати за последицу никакву штету по уживање ниједног права из Пакта, укључујући чланове 18 и 27, нити какву дискриминацију према припадницима друге вероисповести или неверницима. Посебно, неке мере дискриминације према последњима, као што су мере којима се могућност пријављивања за државну службу ограничава на припаднике преовлађујуће вероисповести или се њима дају економске погодности или се намећу посебна ограничења исповедања других вера, нису у складу са забраном дискриминације засноване на вероисповести или убеђењу нити јемством једнаке заштите по члану 26. Мере предвиђене у ставу 2 члана 20 Пакта представљају важну заштиту против кршења права верских мањина и других верских скупина да остварују права зајамчена у члановима 18 и 27 и против насилних чинова и прогона усмерених према овим групама. Комитет жели да буде обавештен о мерама које односне државе уговорнице предузимају ради заштите исповедања свих вероисповести и убеђења од кршења и ради заштите њихових следбеника од дискриминације. Слично, обавештење о поштовању права верских мањина по члану 27 неопходно је Комитету како би оценио степен остваривања слободе мисли, савести, вероисповести и убеђења у државама уговорницама. Односне државе уговорнице треба такође да у своје извештаје укључе обавештења о поступцима која се по њиховим законима и пракси сматрају богохулним.
- 10. Ако се скуп уверења сматра званичном идеологијом у уставима, законима, прогласима владајућих странака, итд., или по важећој пракси, то неће имати за последицу никакву штету по слободе из члана 18 ни по друга права призната у Пакту нити дискриминацију према лицима која не прихватају званичну идеологију или јој се супротстављају.“

Потреба за посебним активностима у заштити верских мањина наглашена је и у *Општем коментару бр. 23*. који је Комитет за људска права УН усвојио на свом 50. заседању 1994. године:

„6.2. Иако су права која су заштићена чланом 27 /права етничких, верских или језичких мањина/ индивидуална, она зависе од тога у којој мери одређена мањинска група може да очува своју културу, језик или вероисповест. Сходно томе, могу да буду неопходне позитивне мере којима би државе штитиле идентитет мањине и права њених припадника да уживају и развијају сопствени културни живот и језик и исповедају своју веру у заједници с другим члановима те групе. Такве позитивне мере морају бити у складу с одредбама чланова 2(1) и 26. Пакта како у погледу поступања с различитим мањинама тако и односа према њима и осталим деловима становништва. Међутим, све док су овакве мере уведене да би исправиле услове који спречавају или ометају уживање права гарантованих чланом 27, оне представљају легитимно средство разликовање на основу Пакта, под условом да су засноване на оправданим и објективним критеријумима“.

Начело недискриминације садржано је и у документима Конференције о безбедности и сарадњи у Европи.(КЕБС). У *Декларацији о начелима којима се државе учеснице руководе у својим међусобним односима* (ВИИ начело), *Завршног Акта КЕБСа из Хелсинкија* (1975) прокламовано је поштовање људских права и основних слобода, укључујући слободу мисли, савести, вере и уверења за све, без разлике на расу, пол, језик и веру. Документи КЕБС-а (данас: ОЕСЦ-а) о људским правима и слободама, донети послије 1975. значајно су проширили каталог људских права. Заједнички им је назив *Људска димензија КЕБС-а.*

Закључни документ Бечког састанка КЕБСа усвојен је 15. јануара 1989. године, исте године кад и Општи коментар бр. 18. Комитета за људска права Уједињених нација. Тим документом државе чланице (укључујући и Југославију) потврдиле су „да ће поштовати и основне слободе човека, укључујући и слободу мисли, савести, вероисповести или конфесије за све без разлике у погледу расе, пола, језика или вероисповести". Да би се обезбедила слобода појединца да исповеда веру и врши верске обреде, државе чланице ће, између осталог:

> „16.1. предузети ефикасне мере да спрече и отклоне дискриминацију против појединаца или заједница по основу вероисповести или конфесије, у вези с признавањем, вршењем и уживањем права и основних слобода човека у свим областима грађанског, политичког, економског, социјалног и културног живота и обезбедити стварну једнакост како за вернике тако и за оне који то нису...
>
> Оне ће штити и стварати услове за унапређење етничког, културног, језичког и верског идентитета националних мањина на њиховој територији. Оне ће поштовати слободно вршење права припадника мањина и обезбедиће њихову потпуну једнакост са осталима."

У *Акту Копенхагенског састанка КЕБС-а* (1990.), државе учеснице изразиле су уверење да је заштита, унапређење и признање људских права и основних слобода темељ мира, слободе и правде. „Све су особе једнаке пред законом и имају право на једнаку заштиту на основу закона без икакве дискриминације. У том смислу, законом ће се забранити свака дискриминација и свим лицима ће се јамчити једнака и ефикасна заштита од дискриминације по било којој основи" (5.9.).

О обавези унапређења људских права и слобода и забрани дискриминације, европске државе су се поново сложиле усвојивши *Париску повељу за нову Европу*[566] (потписана је 21. новембра 1990.): „Сва лица су једнака пред законом и имају право на једнаку заштиту пред законом без дискриминације. У том погледу, закон ће забранити сваку дискриминацију и гарантовати свим лицима једнаку и делотворну заштиту од дискриминације по било ком основу". Посебно се потврђује да лица која припадају националним мањинама имају право слободно изражавати, чувати и развијати властиту самосвојност „без икакве дискриминације и у пуној једнакости пред законом". У завршном документу *Московског састанка КЕБС-а* (1991), државе учеснице су потврдиле своју трајну обавезу да ће поштовати људска права и основне слободе и да их јамче свима „без разлике било које врсте". Осудиле су све поступке дискриминације на основу расе, боје и етничког порекла, нетрпељивости и ксенофобије према радницима мигрантима. Потврдиле су пуну и истинску једнакост мушкараца и жена, као основни израз праведног и демократског друштва. И завршни акт Будимпештанског састанка КЕБС-а (1994.) нарочито наглашава заштиту људских права и слобода свих без обзира на расу, боју, пол, језик, веру, социјално порекло или припадност мањинама као темеља демократског грађанског друштва.

Поред појединаца и мањинских верских група, посебан предмет заштите од дискриминације у погледу верског идентитета су **националне мањине** у одређеној држави. Сматрајући да плуралистичко и истински демократско друштво треба да поштује не само етнички, културни, лингвистички и верски идентитет сваког припадника националне мањине, већ и да ствара одговарајуће услове који им омогућују да изразе, очувају и развију тај идентитет, Комитет министара Савета Европе усвојио је 10. новембра 1994. године, *Оквирну конвенцију за заштиту националних мањина*[567] у којој је, између осталог, то посебно наглашено:

---

[566] У име Југославије ову Повељу је потписао Борислав Јовић

[567] "Службени лист СРЈ" - *Међународни уговори, бр. 6/98*

„Стране уговорнице се обавезују да предузму одговарајуће мере како би заштитиле лица која могу бити изложена претњама или дискриминацији, непријатељствима или насиљу због свог етничког, културног, језичког или верског идентитета". – чл. 6. ст. 2.[568]

Признање, заштита и остваривање грађанских, политичких, економских, социјалних и културних права детета без икакве дискриминације и без обзира на расу, боју коже, пол, језик, веру, политичко или друго уверење, национално, етничко или социјално порекло, имовинско стање, онеспособљеност, рођење или други статус детета или његовог родитеља или законитог старатеља, обавеза је држава странака *Конвенције о праву детета,* коју је усвојила Генерална скупштина УН 20. новембра 1989. године (чл. 2. ст. 1). Интереси детета од примарног су значаја у свим активностима које се тичу деце, без обзира на то проводе ли их јавне или приватне институције за социјалну заштиту, судови, административни органи или законодавна тијела (чл. 3. ст. 1).

Коначно, слобода мисли, савести и вероисповести оснажена је и чланом 14 *Европске конвенцији за заштиту људских права и основних слобода (Европска конвенција о људским правима – ЕКЉП)*[569] *из 1950. године*, односно његовом забраном дискриминације по основу вероисповести или политичког мишљења:

„Уживање права и слобода предвиђених у овој Конвенцији обезбеђује се без дискриминације по било ком основу, као што су пол, раса, боја коже, језик, вероисповест, политичко или друго мишљење, национално или социјално порекло, веза с неком националном мањином, имовно стање, рођење или други статус".- чл. 14.

Како се забрана дискриминације из чл. 14. Европске конвенције односи само на права и слободе предвиђене Конвенцијом, ***Протокол бр. 12.*** уз ову Конвенцију од 4. новембра 2000. садржи **општу забрану дискриминације**.[570] Право на недискриминацију утврђено је као опште право (право само по себи). Према чл. 1. Протокола:

„(1) Свако право које закон предвиђа оствариваће се без дискриминације по било ком основу као нпр. полу, раси, боји коже, језику, вероисповести, политичком и другом уверењу, националном или друштвеном пореклу, повезаности са националном мањином, имовини, рођењу или другом статусу. (2) Јавне власти неће ни према коме вршити дискриминацију по основима као што су они поменути у ставу 1".

Протокол бр. 12 уводи, дакле, идеју да државе могу предузимати позитивне мера да би промовисале потпуну и делотворну једнакост у одговарајућим околностима, без занемаривања забране дискриминације. Овим се принцип недискриминације проширује и на домаће законе, а не само на права гарантована Конвенцијом[571] Права, чије се вршење штити, јесу она која предвиђа унутрашње право држава чланица, а не супстанцијална права садржана у чл. 2-13. ЕКЉП. Међутим, у односу на чл. 14. ЕКЉП, чл. 1. Протокола бр. 12 садржи и значајан недостатак, јер док се према пракси ЕСЉП чл. 14. тумачи на начин да он креира и позитивне обавезе за државе чланице из којих може да се изведе и хоризонтално дејство (обавезе за трећа лица) те норме, дотле чл. 1. ст. 2 Протокола бр. 12 се изричито ограничава на акте јавне власти.[572]

Списак забрањених основа за дискриминацију из чл. 14. ЕКЉП квалификује се изразом „по основу, као што је", и није исцрпан, већ је само илустративан. Међутим, дискриминација се мора заснивати на карактеристикама личности, а не, на пример, на географској локацији.

Европска конвенција о људским правима штити права појединаца, а не група као таквих. Њеним се чланом 14., такође, штите појединачна, а не групна права. У практичном смислу ово значи да само лица која су непосредно погођена кршењем једног или више права заштићених Конвенцијом могу да поднесу представку органима у Стразбуру: нико не може да се жали у име неке друге наводне жртве. Конвенција не предвиђа *ацтио популарис,* чак и када

---

[568] Овај члан је израз бриге изложен у Прилогу ИИИ уз Бечку декларацију (Декларација и акциони план за борбу против расизма, ксенофобије, антисемитизма и нетолеранције). Одредба чл. 6. ст. 2. надахнута је ставом 40.2. Документа КЕБС из Копенхагена. Ова обавеза има за циљ заштиту свих лица која могу бити подвргнута претњама или актима дискриминације, непријатељства или насиља, без обзира на извор таквих претњи или аката.

[569] *Сл. лист СЦГ - Међународни уговори", бр. 9/2003*

[570] Србија је ратификовала и овај Протокол.

[571] Donna Gomien, Kratki vodič kroz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, 3. izdanje, Sarajevo, 2005, стр. 163.

[572] Jakšić, op. cit., стр. 351.

је реч о „групним“ представкама, сваки појединац у оквиру групе мора да покаже да је жртва кршења права.[573]

Према становишту Европског суда за људска права (Суд), три су основне карактеристике члана 14. (забрана дискриминације) Европске конвенције о људским правима: неаутономна природа, неапсолутна природа и „позитивна дискриминација“.

Неаутономна природа члана 14. ЕКЉП значи да се он не може применити, осим ако се не узме заједно са неким другим чланом Конвенције (нпр. чл. 9 – слобода мисли, савести и вероисповести). У предмету *Расмуссен против Данске* (28. новембар 1984, Серија А бр. 87, стр. 12, став 29) јасно је речено да:

> „Члан 14. допуњује друге битне одредбе Конвенције и Протоколе. Он не постоји самостално, пошто има дејство само када се говори о „уживању права и слобода“ заштићеним тим одредбама. [...] нема места његовој примени уколико чињенице у питању не улазе у подручје примене једне или више одредаба Конвенције и њених Протокола (видети, *интер алиа,* пресуду у случају *Ван дер Мусселе* од 23. новембра 1983, серија А бр. 70, стр. 22, став 43).“

Исти став Суда налазимо и у пресуду Gajgusis *против Аустрије (31. август 1996)***:**

> „У складу с утврђеном праксом Суда, члан 14. Конвенције допуњује остале битне одредбе Конвенције и Протокола. Он нема независно постојање јер има дејство искључиво у погледу „уживања права и слобода“ зајамчених тим одредбама. Мада примена члана 14. не претпоставља повреду тих одредаба - и утолико је он аутономан - не може постојати простор за примену тог члана ако посматране чињенице не потпадају под делокруг једнога или више њих (види, поред осталог, пресуду у предмету Карханц Шмит против Немачке од 18. јула 1994. године, Серија А, бр. 291-Б, стр. 32., став 22.)...
>
> Према пракси Суда, разлика у третману је дискриминаторна у смислу члана 14, ако „нема објективно или прихватљиво оправдање“, то јест ако „нема легитиман циљ“ или ако не постоји „прихватљива веза пропорционалности између средства које је употребљено и жељеног циља“. Поред тога, државе уговорнице уживају извесну меру флексибилности у процењивању да ли и у којој мери разлике у иначе сличним ситуацијама оправдавају различито поступање. Међутим, Суду би требало пружити разлоге веома велике тежине да би разлику у поступању засновану искључиво на националном пореклу могао да сматра спојивом са Конвенцијом.“

Члан 14. се, дакле, узима у обзир када се на њега ослањамо заједно са неким другим чланом Конвенције. Суд на ово упућује у пресуди у случају *Петровић против Аустрија* (27. март 1998, поднесак бр. 20458/92, *Извештаји* 1998–1, став 28):[574]

> „Суд је у бројним приликама констатовао како се члан 14. узима у обзир кад год „предмет неповољног положаја [...] представља један од модалитета остварења загарантованог права“ (видети пресуду у случају *Национални синдикат белгијске полиције в. Белгија* од 27. октобра 1975, серија А бр. 19, стр. 20, став 45), или када су мере у погледу којих је поднета жалба „повезане с вршењем загарантованих права“ (видети пресуду у случају Schmitd and Dahlstrom *в. Шведска* од 6. фебрара 1976, серија А 21, стр. 17, став 39).“

Лице које жели да се позове на чл. 14. ЕКЉП мора да зна да не постоји услов по коме спорна мера, која је изнета пред Суд, сама по себи крши неко од права загарантованих Конвенцијом. Чак и када је таква мера у складу са овим или оним чланом Конвенције, члан 14. може се наводити заједно с тим чланом, под условом да се може установити да је било дискриминације. Довољно је да је кршење члана 14. могуће у вези са једном од ових одредаба. У пресуди у случају *Национални синдикат белгијске полиције против Белгије,* Суд је то објаснио на много изричитији начин (пресуда од 27. октобра 1975):[575]

> „Иако Суд није установио да је прекршен члан 11. став 1, мора се утврдити да ли се разлике у третману на које се жалио синдикат подносилац представке косе са члановима 11. и 14 узетим скупа. Мада не постоји засебно, члан 14. допуњује остале нормативне одредбе Конвенције и протокола: он пружа заштиту појединцима, или групама појединаца, који се налазе у сличном положају, од свих облика дискриминације

[573] Donna Gomien, Kratak vodič kroz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, Beograd, 1994, стр. 83.
[574] Žil Ditertr, Izvodi iz najznačajnijih odluka Evropskog suda za ljudska prava, Beograd, 2006, стр. 333.
[575] Ditertr, op. cit., стр. 334.

при уживању права и слобода предвиђених тим одредбама. Нека мера која је по себи у складу са условима члана који предвиђа право или слободу у питању може, стога, кршити овај члан када се тумачи у вези са чланом 14, због тога што је дискриминаторске природе. Као да, на тај начин, члан 14. сачињава саставни део сваког члана који предвиђа права и слободе без обзира на њихову природу (случај који се односи на извесне аспекте режима употребе језика у образовању у Белгији, пресуда од 23. јула 1968, серија А бр. 6, стр. 33–34, став 9).

Ове опаске посебно важе у случају када неко право укључено у Конвенцију и одговарајућа обавеза државе нису прецизно одређени, те отуда држава располаже широким избором средстава помоћу којих остваривање тог права може омогућити и учинити делотворним...“

Члан 14. ЕКЉП није апсолутне природе, односно не ствара општу забрану дискриминације. У случају *Белгијска лингвистика против Белгије* (одлука од 23. јула 1968), Суд је истакао да члан 14. не искључује све разлике у поступању:[576]

„Упркос веома уопштеној формулацији француске верзије текста *(sans distinction aucune),* члан 14. не забрањује свако другачије поступање у вршењу признатих права и слобода. Ова верзија мора се тумачити у светлости много рестриктивније енглеске верзије *(without discrimination* – ’без дискриминације’). Сем тога, и конкретно, дошло би се до апсурдног закључка ако би се члан 14. толико широко тумачио, како то произлази из француске верзије текста. Дошло би се, наиме, у ситуацију да се сасвим другачије суди о свакој појединој правној и административној одредби, у њиховом мноштву у Конвенцији, која не обезбеђује свима потпуно једнако поступање при вршењу признатих права и слобода. Надлежни домаћи органи власти често се суочавају са ситуацијама и проблемима који, у погледу разлика које постоје, захтевају различита законска решења; штавише, извесном законски установљеном неједнакошћу само се тежи ка исправци фактичке неједнакости. Претходно широко тумачење, следствено томе, није прихватљиво.“

У пресуди у случају Linhgow *и други против Уједињеног Краљевства* (8. јул 1986) Суд је подсетио на критеријуме којима се служи и кораке које предузима при разматрању питања да ли је нека мера дискриминаторска или није:[577]

„[Члан 14] пружа заштиту лицима (укључујући и правна лица), која се „налазе у сличним ситуацијама“, против дискриминационог поступка уколико он „нема објективно и рационално оправдање“, наиме, уколико се њиме не тежи „легитимном циљу“, или ако не постоји „рационалан однос сразмерности између употребљених средстава и циља који се желео постићи“ (видети, међу многим изворима, пресуду у случају *Расмусен* од 28. новембра 1984, серија бр. 87, стр. 13, став 35. и стр. 14, став 38). Сем тога, државе уговорнице уживају право на извесну дозу процене при утврђивању да ли и у којој мери разлике, у иначе сличним ситуацијама, оправдавају другачије поступање по закону; опсег тог права зависи од околности, предмета и општих карактеристика случаја *(ибид.* стр. 15, став 40).“

Иако члан 14. ЕКЉП не јемчи ниједно аутономно или суштинско право, он има темељни значај будући да мешање у неко право за које се иначе не сматра да представља кршење тог права ипак може сматрати кршењем уколико се тај члан тумачи у вези са чланом 14. Подносилац представке прво мора да утврди да постоји ситуација која је упоредива са његовом или њеном ситуацијом: то јест, ситуација у којој је подносилац представке третиран на другачији начин него неко ко је са њим упоредив. Тако, на пример, положај у коме се налази појединац који има хуманистичка уверења и жели да своје стечено знање искористи за добробит других није сличан положају у коме се налази неко ко обавља одређену религијску функцију. Ако је ситуација упоредива, онда ће следеће преостало питање бити да ли за ту разлику у поступању постоји оправдање које је и објективно и разумно. Овде на државу пада терет доказивања. Према томе, разлика у третману није аутоматски дискриминаторска у смислу члана 14, али ће бити сматрана дискриминаторском ако не тежи легитимном циљу или ако нема

[576] Ditertr, op. cit., стр. 334.
[577] Ibid., стр. 334-335.

разумног односа сразмерности између примењених средстава и циља чијем се остварењу тежило.[578]

У предмету *Алујер Фернандез и Кабаљеро против Шпаније (*одлука од 14. јуна 2001, Представка бр. 53072/99), порески обвезници су се жалили због тога што нису могли да издвоје један део својих пореских плаћања за подршку својим верским заједницама, сматрајући да то представља дискриминаторски третман. Суд у Стразбуру је приметио да „слобода вероисповести не подразумева да ће црква или њихови припадници добити другачији порески статус у односу на остале пореске обвезнике". Међутим, ако такви споразуми или аранжмани постоје, они „у начелу, нису у супротности са захтевима чланова 9 и 14 Конвенције, под условом да постоји објективно и разумно оправдање за разлику у поступању и да и друге цркве које то желе могу склопити сличне споразуме". У овом случају, будући да цркве о којима је реч никада нису изразиле жељу да ступе у ту врсту споразума или да теже склапању таквих аранжмана, представка мора бити одбачена као изразито неоснована.[579]

Када ће начело недискиминације бити прекршено, Европски суд за људска права је јасно дефинисао још у раније наведеном спору *Белгијска лингвистика против Белгије* од 23. јула 1968:

> „Суд је ... сматрао да се на чл. 14. мора гледати 'као на интегрални део сваког члана којима се штите слободе и права' те да је начело једнакости прекршено, ако разликовање нема објективног и разумног оправдања. Постојање таквог оправдања мора се довести у везу са циљем и дејством мера које се разматрају, и на њих се мора гледати као на оне које нормално владају у демократском друштву. Члан 14. се сматра прекршеним када је јасно установљено да није било 'разумног односа пропорционалности између примењених средстава и циља који се желео постићи'."[580]

Правило је да дискриминација постоји када држава у сличним ситуацијама различито поступа према људима, без објективног разлога. Међутим, дискриминација може да постоји и када држава без објективног разлога не поступи на другачији начин према лицима која се у значајној мери налазе у другачијој ситуацији **(„позитивна дискриминација")**. Такав је случај *Тхлимменос против Грчка* (6. април 2000, поднесак бр. 34639/97). Предмет је потекао из представке коју је Комисији против Републике Грчке, у складу с чланом 25 Конвенције, поднео грчки држављанин г. Јаковос Тлименос (Iakovos Thlimmenos) 18. децембра 1996. године. Подносилац представке је тврдио да је одбијање власти да га именују у звање овлашћеног рачуновође због тога што је био осуђен за кривично дело непослушности, и то из верских уверења – у смислу извршења наредбе да служи војни рок у униформи – представљало кршење чланова 9 и 14 Конвенције. Стални војни трибунал у Атини (Diarkes Stratodikio*)*, 9. децембра 1983. године у већу у коме су заседали један професионални војни судија и четири друга официра, осудио је подносиоца представке, иначе Јеховиног сведока, због одбијања да изврши наредбу које се огледало у томе да је одбио да обуче војну униформу у тренутку опште мобилизације. Трибунал је, међутим, сматрао да према члану 70 (б) Војног кривичног законика и према члану 84 став 2 (а) Кривичног закона постоје олакшавајуће околности у том случају те је подносиоца представке осудио на четири године затвора. Подносилац представке је пуштен на условну слободу после две године и једног дана проведеног у затвору. 8. Јуна 1988. године подносилац представке је полагао јавни испит за именовање девет овлашћених рачуновођа, што је у Грчкој слободна професија. Међу 60 кандидата, он је положио као други по резултатима. Међутим, 8. фебруара 1989. године Извршни одбор грчког Института овлашћених рачуновођа одбио је да га именује за овлашћеног рачуновођу позивајући се на то што је претходно био осуђен за тешко кривично дело (kakuruima). Врховни управни суд Грчке је 28. јуна 1996. године одбацио захтев г. Тлименоса за ревизију одлуке, сматрајући, између осталог, да то што га Одбор није именовао за овлашћеног рачуновођу није било у вези с његовим верским уверењима већ са чињеницом да је починио кривично дело. Европски суд за људска права је, одлучујући по поднетој представци г. Тлименоса, у својој одлуци изнео следеће становиште:

> „Суд примећује да се подносилац представке није жалио на основну пресуду која му је изречена за непоштовање наредбе. Подносилац представке се жалио да Закон онемогућује особама које су биле осуђене за тешка кривична дела да буду именоване у

[578] Murdok, op.cit., стр. 98.
[579] Murdok, op. cit., стр. 98-99.
[580] Наведено према Милан Пауновић, Основи људских права, Београд, 2002, стр. 92.

звање овлашћеног рачуновође и да не прави разлику између лица која су била осуђена на основу својих верских уверења и лица која су била осуђена по другим основама. Подносилац представке позвао се на члан 14 Конвенције у вези са чланом 9 који прописује...

Суд сматра да притужба подносиоца представке треба да буде размотрена по основу члана 14 Конвенције, а у вези са чланом 9. из следећих разлога.

Суд подсећа да члан 14 Конвенције не постоји независно, сам за себе, будући да он има ефекта искључиво у односу на права и слободе који су зајемчени другим субстанцијалним одредбама Конвенције и протокола уз њу. Међутим, примена члана 14. не претпоставља кршење једне или више таквих одредаба и у том смислу она јесте аутономна. Да би члан 14 био применљив довољно је да чињенице везане за неки случај спадају у поље неке друге субстанцијалне одредбе Конвенције и протокола уз њу (види предмет *Инце против Аустрије (Инзе*), пресуда од 28. октобра 1987, Серија А бр. 126, стр. 17, став 36).

Суд примећује да подносилац представке није именован у звање овлашћеног рачуновође услед тога што је претходно био осуђен због одбијања да изврши наредбу, што се огледало у његовом одбијању да обуче војну униформу. Према томе, због тога што је имао статус лица које је осуђивано, он је третиран другачије од осталих лица која су се пријавила за то звање. Суд сматра да таква разлика у третману не спада, обично, у опсег члана 14, барем у оној мери у којој се то односи на приступ одређеној професији, будући да право на слободу професије није зајамчено Конвенцијом.

Међутим, подносилац представке се не жали због дистинкције коју правила у вези са приступом професији праве између осуђених лица и оних лица која никада нису била осуђена. Он се пре свега жали због чињенице да у примени релевантног закона није направљена никаква разлика између лица која су осуђена за кривична дела почињена искључиво због њихових верских уверења и лица која су била осуђена због других кривичних дела. У том контексту, Суд уочава да је подносилац представке припадник Јеховиних сведока, верске групе предане пацифизму, и да нема ничега у предметном спису што би оспорило тврдњу подносиоца представке да је одбио да обуче војну униформу само због тога што сматра да му његова вера то не допушта. У суштини, тврдња коју износио подносилац представке своди се на то да он каже да је био дискриминисан у остваривању права на слободу вероисповести, које је зајамчено чланом 9 Конвенције, у том смислу што је третиран као и свако друго лице осуђено за тешко кривично дело, упркос томе што је његова судска осуда проистекла из самог вршења тог права на слободу вероисповести. Сагледано из те перспективе, Суд прихвата да „низ чињеница“ на које се жали подносилац представке - то што је третиран као лице осуђено за тешко кривично дело код неименовања у звање овлашћеног рачуновође упркос чињеници да је кривично дело за које је осуђен почивало на његовим верским уверењима - „спада у поље одредбе Конвенције“, конкретно, члана 9.

Да би донео овај закључак Суд, за разлику од Комисије, не сматра да је неопходно да испита да ли изворна судска осуда овог подносиоца представке и потоње одбијање власти да га именују у жељено звање представља мешање у његова права по основу члана 9 став 1. Пре свега, Суд не мора у овом случају да се бави питањем да ли, без обзира на формулацију члана 4 став 3(б) увођење оваквих санкција за оне који не желе да служе војни рок због приговора савести може, само по себи, представљати осујећивање права на слободу мисли, савести и вероисповести зајамченог чланом 9 став 1.

Суд је досад сматрао да право које проистиче из члана 14 да се уживање права и слобода предвиђених Конвенцијом, без икакве дискриминације, крши онда када државе-уговорнице различито третирају лица која се нађу у аналогним ситуацијама, а да притом не наведу објективна и разумна оправдања (види горе наведену пресуду у предмету Инце, стр. 18, став 41). Међутим, Суд сматра да то није једини аспект забране дискриминације из члана 11. Право да се права и слободе предвиђене Конвенцијом уживају без дискриминације прекршено је и онда када државе-уговорнице без објективног и разумног оправдања не третирају различито људе који се налазе у битно различитим ситуацијама.

Из свега овога следи да је члан 14 Конвенције релевантан за притужбе које је изнео подносилац представке и примењују се на околности овог случаја у вези са чланом 9.

Следеће питање које треба размотрити јесте да ли је поштован члан 14 Конвенције. У складу са својим обичајним правом, Суд ће морати да испита да ли је то што овај подносилац представке није третиран различито од других лица претходно осуђених за тешка кривична дела учињено у легитимну сврху. Ако јесте, онда ће Суд морати да испита да ли је постојао оправдани однос сразмерности између примењених средстава и циља чијем се остварењу тежило (види наведену пресуду у предмету Инце, *ибид*).

Суд сматра да државе-уговорнице у начелу имају легитимни интерес да неке од починилаца кривичних дела искључе из професије овлашћеног рачуновође. Суд, међутим, исто тако сматра да, за разлику од других осуда за тешка кривична дела, судска осуда због тога што је неко лице из верских или филозофских разлога одбило да обуче униформу не може да подразумева непоштење нити моралну изопаченост која би, вероватно, подрила способност извршиоца кривичног дела да се том професијом бави. Према томе, није оправдано то што је подносилац представке искључен по основу неподобности за посао. Суд узима у обзир тврдњу Државе да лица која одбијају да служе својој земљи морају бити сразмерно кажњена. Међутим, Суд исто тако примећује да је подносилац представке издржао казну затвора због тога што је одбио да понесе војну униформу. У таквим околностима, Суд сматра да је увођење нове санкције подносиоцу представке несразмерно. Из тога следи да искључење подносиоца представке из професије овлашћеног рачуновође није било израз тежње легитимном циљу. Услед тога, Суд закључује да није постојало никакво објективно ни разумно образложење чињенице да овај подносилац представке није био третиран различито од осталих лица која су била осуђена за тешко кривично дело.

Тачно је да власти нису имале никакву другу законску могућност до да одбију именовање подносиоца представке у звање овлашћеног рачуновође. Међутим, насупрот ономе што је представник Државе тврдио на рочишту, тиме се држава о којој је реч не може ослободити одговорности коју има по Конвенцији. Суд никада није искључио могућност да се утврди како неки закон представља директно кршење Конвенције (види, између осталог, пресуду у предмету *Шасану и други против Француске (Chasagnou)* (ГЦ), бр. 25088/94, бр. 28331/95 и бр. 28443/95, ЕЦХР 1999-III). У овом случају, Суд сматра да је Држава, која је донела релевантни закон, заправо била та која је прекршила право подносиоца представке да не буде дискриминисан у уживању права и слобода предвиђених чланом 9 Конвенције. Држава је то учинила тиме што није унела одговарајуће изузетке у правило којим се забрањује лицима осуђиваним за тешка кривична дела да се баве професијом овлашћеног рачуновође.

Из тих разлога, Суд закључује да је прекршен члан 14 Конвенције у вези са чланом 9 Конвенције."

У пресуди *Хоффманн против Аустрије* (23. јуни 1993, представка бр. 12875/87) Европски суд за људска права је закључио да је прекршен члан 14. ЕКЉП у виду одлуке Врховног суда Аустрије који је, променио пресуде нижестепених судова и одбио да додели родитељско право мајци, у суштини због чињенице што је члан Јеховиних сведока. Суд је заузео став да је неприхватљиво да један домаћи суд своју одлуку темељи на разлици у вероисповести, и при том је своју одлуку о кршењу ЕКЉП донео на основу чл. 8. и 14, будући да се она односила на старање над дететом, што је један од аспеката породичног живота. Ову пресуду Европског суда за људска права вреди детаљније цитирати и због генерално негативног става који се у јавности Србије испољава према Јеховиним сведоцима, који је свој израз добио и у решењу Министарства вера о одбијању уписа Јеховиних сведока у Регистар цркава и верских заједница. У својој одлуци Суд је навео следеће:[581]

„6. Гђа Ингрид Хофман је аустријска држављанка која живи у месту Гаисау. Она је домаћица.

7. Гђа Хофман је 1980. - у то време се презивала Бергер - удала се за г. З., техничара телефоније. У то време обоје су били римокатоличке вере.

У њиховом браку рођено је двоје деце, син Мартин, 1980. године и кћерка Сандра, 1982. године. Оба детета су крштена као римокатолици.

[581] Ditertr, op. cit., стр. 337.

8. Подносилац представке је напустила римокатоличку цркву да би постала Јеховин сведок.
9. Подносилац представке је 17. октобра 1983. године покренула поступак за развод од г. З. Напустила га је у августу или септембру док је поступак још био у току и са собом је одвела децу.
Развод је проглашен 12. јуна 1986. године.
Б. Поступак пред Окружним судом у Инсбруку
10. После развода, и подносилац представке и г. З. обратили су се Окружном суду у Инсбруку (Безиркsгерицхт) тражећи да им се одобре родитељска права тј. старатељство (Елтернрецхте) над децом.
Г. З. тврдио је да, уколико деца буду остављена подносиоцу представке постоји ризик да буду одгајана на начин који би могао да буде штетан по њих. Он је тврдио да су образовна и васпитна начела вере којој припада подносилац представке непријатељска према друштву, у том смислу да обесхрабрују свако ступање у контакт са онима који ту веру не исповедају, забрањују сваки израз патриотизма (као што је певање националне химне) и обесхрабрују верску толеранцију. Све ће то довести до друштвене изолације деце. Поред тога, забрана трансфузија крви која је карактеристична за Јеховине сведоке могла би да доведе до ситуација у којима би детињи живот или здравље били угрожени.
Када је реч о сину, Мартину, г. З. је приметио да ће он на крају морати да одбије да служи војни рок, па чак да одбије и одлазак на цивилно служење војног рока.
Подносилац представке је тврдила да је она у бољем положају да води бригу о деци, будући да може потпуно да им се посвети а као мајка може у бољој мери да им пружи неопходну породичну средину. Она је такође тврдила да г. З. чак не даје ни новац за издржавање деце, што је дужан да чини и у моралном, и у законском смислу. Ставила је, међутим, до знања да децу намерава да подиже у духу своје вероисповести.
Канцеларија за заштиту деце при Окружном савету Инсбрука се заложио за то да родитељска права буду призната подносиоцу представке; између осталог, Канцеларија се позвала и на стручно мишљење дечијег психолога.
11. Окружни суд је 8. јануара 1986. године донео одлуку којом се родитељска права признају подносиоцу представке, а негирају се г. З.
По мишљењу суда, овде је требало разматрати искључиво добробит деце. Материјални животни услови оба родитеља били су такви да би и једно и друго могли ваљано да брину о деци; међутим, оцу би за старање о деци била потребна и помоћ његове мајке. Деца имају снажније емоционалне везе с подносиоцем представке, пошто са њом живе већ годину и по дана, и ако би се од ње одвојила то би могло да им нанесе психолошке проблеме. С тих разлога, суд је закључио да је боље оставити децу да живе с мајком.
Окружни суд је даље констатовао:
„Насупрот овоме отац деце је изразио став - у суштини, то је био једини његов аргумент - да то што је Ингрид З. чланица верске заједнице Јеховиних сведока има озбиљне погубне последице по децу. Када је о томе реч, сместа треба нагласити да родитељска верска уверења ни у ком случају нису, као таква, релевантан критеријум за одлучивање о родитељским правима и дужностима у складу са чланом 177 став 2 Грађанског законика. Та права не могу бити одузета родитељу нити му се могу не признати искључиво због тога што он или она припадају некој верској мањини.
Међутим, у конкретном случају треба испитати да ли верска уверења мајке имају негативан утицај на начин на који она подиже децу, што би требало узети у обзир, као и да ли се услед тога наноси штета њиховој добробити. Посебно је наглашено да Ингрид З. неће дозволити да њена добију трансфузије крви; да она сама не прихвата заједничке прославе таквих традиционалних празника као што су Божић или Ускрс; да деца осећају извесну напетост у односима с околином која није исте вере; и да је њихово интегрисање у друштвене институције као што су дечији вртићи и школе отежано. Међутим, очево страховање од потпуне друштвене изолације која би, наводно, могла бити резултат вероисповести мајке, не делује утемељено у светлости утврђених чињеница. Поред тога, током утврђивања чињеница нису уочене никакве евентуалне опасности по развој било једног, било другог детета.
Тачно је да наведене чињенице (трансфузије крви, празници, ометена друштвена интеграција) у начелу могу имати погубне последице по децу. Ово питање сада треба

размотрити у контексту овог конкретног случаја. Пре свега, све указује на то да очев аргумент да ће Мартин и Сандра бити у хитним случајевима изложени озбиљној опасности и да ће им животи и здравље бити угрожени због одбијања трансфузије крви није од пресудног значаја. Наиме, уколико нема родитељске дозволе за медицински неопходну трансфузију крви било ком детету, таква дозвола може се добити на основу судске одлуке у складу са чланом 176 Грађанског законика (види, ради поређења, одлуку Регионалног суда у Инсбруку од 3. јула 1979, 4Р 128/79). У сваком случају, према тој законској одредби, свако се може обратити суду да затражи налог који би био неопходан да се обезбеди добробит деце у случају да родитељ својим понашањем угрожава ту добробит. С обзиром на то да постоји ова могућност обраћања суду, и то у сваком тренутку, нема опасности да деци буде нанета штета због става њихове мајке према трансфузији крви.

Када је реч о томе што Ингрид З. одбија да призна празнике, мора се констатовати да је она сместа изразила сагласност да дозволи оцу да преузме децу у таквим приликама и да те празнике прослави с њима онако како он налази за потребно. Према томе, верска уверења њихове мајке не лишавају Мартина и Сандру могућности да те празнике славе на уобичајени начин, тако да ни у овом смислу не може да се говори о штети за децу.

Када је реч о резервама израженим у погледу тога да ће мајка васпитавати децу на темељу начела која проистичу из њене вере, једина преостала околност која би ту евентуално могла бити од неког значаја јесте то што ће Мартин и Сандра, доцније у животу, бити суочени с нешто више тешкоћа у покушају да нађу свој пут кроз друштвене групе, због верских ставова Јеховиних сведока, односно, у извесном смислу ће се наћи у посебном положају. Суд, међутим, не може да сматра да је то до те мере погубно за добробит деце да само из тог разлога не треба да буду поверена на бригу и старање мајци, са којом имају тако близак психолошки однос и на чију су негу навикла. Ако се ствари брижљиво размотре мора се донети закључак да је, упркос отежаној социјалној интеграцији, на коју је овде указано, више у интересу добробити деце да родитељска права буду поверена њиховој мајци него да се та права пребаце на њиховог оца“.

Ц. Поступак *пред Регионалним судом у Инсбруку*

12. Г. З. је уложио жалбу на наведену одлуку Регионалног суда у Инсбруку.

13. Регионални суд је одбио жалбу одлуком од 14. марта 1986. године. Ево основа на којима почива одлука Регионалног суда:

„Тежиште ове жалбе састоји се у тврдњи да је одлука првостепеног суда у нескладу с добробити деце с обзиром на то да је мајка чланица верске заједнице Јеховиних сведока. С тим у вези, подносилац жалбе разматра критеријуме и циљеве карактеристичне за ту верску заједницу и друштвене ставове који из те вере проистичу, а који су, по његовом мишљењу, погрешни: с тих разлога он сматра да ће оба детета сигурно претрпети штету уколико родитељска права и дужности буду поверена мајци, посебно у том смислу да би могла бити присиљена на друштвену изолацију и одвојена од реалности.

Овакав начин закључивања подносиоца жалбе је мањкав. Јеховини сведоци, који су се раније називали „Озбиљни проучаваоци Библије“, заједница су која се темељи на сопственом тумачењу Библије и у Аустрији нису ван закона; зато се може претпоставити да циљеви којима они теже нити су у сукобу са законом, нити су у сукобу са моралом (види члан 16 Основног закона[582] у вези са чланом 9 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода). Према томе, чињеница да мајка припада тој верској заједници не може, сама по себи, представљати опасност за добробит деце...

Мора се признати да ће мајчина вероисповест по свему судећи утицати на начин на који се деца подижу и васпитавају, као и да деца могу искусити извесну напетост у односима с околином која не исповеда њихову веру. Суд који је донео првостепену пресуду већ се подробно позабавио оним делом аргумената подносиоца жалбе који се односе на ту област и навео је детаљне и логички утемељене разлоге због којих очеве примедбе на то што су родитељска права и дужности поверени мајци не могу, у крајњој инстанци, бити

[582] Основни закон - Staatsgrundgesaetze - Устав

одлучујуће. Нови аргументи које је он изнео у својој жалби - а који се односе на одсуство поимања демократије и одсуство спремности на потчињавање држави - не могу изазвати сумњу у првостепену судску одлуку у погледу добробити деце; у том смислу довољно је подсетити на чињеницу да је верска заједница Јеховиних сведока законом призната, што, потпуно супротно тврдњама подносиоца жалбе, значи да првостепени суд није у суштини имао потребу да *ex оффицио* тражи мишљење вештака о циљевима или о „природи“ Јеховиних сведока. Исто тако, не може се рећи да је првостепени поступак био непотпун због тога што није затражено мишљење медицинског вештака у вези с питањем трансфузија крви које Јеховини сведоци одбацују - то питање је још једном покренуто у овој жалби; у случају да судски правни лек (одлука у складу са чланом 176 Грађанског законика) стигне исувише касно, у крајњој инстанци ће лекару који лечи пацијента бити препуштено да донесе одлуку буде ли се суочио с тим проблемом, и он ће то учинити имајући пре свега на уму медицинску меру неопходну за очување живота, а тек на другом месту узимајући у обзир чињеницу да је одбацивање трансфузија крви карактеристично за Јеховине сведоке.

Следећи низ аргумената које жалилац износи у својој жалби - они који се односе на то да би ваљано организовано пресељење деце код њега и ваљано организоване посете мајке не би могли изазвати исти шок какав је изазвало мајчино присилно одвођење деце, као и да је судска одлука на коју се он овде жали само легализовала мајчину једнострану акцију, такође није убедљив. Подносилац жалбе губи из вида чињеницу да, с обзиром на превасходни значај добробити деце, начин на који су она стигла до места на коме тренутно живе и где се тренутно о њима води брига, не мора нужно бити одлучујући. Чак би и незаконито понашање било од значаја само у оној мери у којој би могло, у појединачном случају, да проузрокује одсуство подобности за бригу и старање о деци; то да ли је родитељ о коме је реч без овлашћења преузео децу на старање иначе није одлучујуће приликом утврђивања коме треба поверити родитељска права и дужности. Истина је, међутим, да се оба детета већ дуго хармонично развијају док живе са мајком која се стара о њима, да имају ближи однос са мајком него са оцем и да, каква год да су верска или филозофска уверења њихове мајке, ниједно дете није претрпело никакву штету ни у физичком, ни - и то пре свега - у психолошком развоју; у суштини, подносилац жалбе не може озбиљно да тврди да су деца стварно претрпела било какву психолошку штету“.

Д. Поступак пред Врховним судом

14. Г. З. је Врховном суду упутио жалбу у вези с погрешном применом права.

15. Својом пресудом од 3. септембра 1986. године Врховни суд је укинуо пресуду Регионалног суда у Инсбруку, а родитељска права је поверио г. З. уместо подносиоцу представке. Суд је за то навео следеће разлоге:

„Подносилац жалбе није до сада тврдио да деца припадају римокатоличкој вери; он је, међутим, изјавио, а то је и чињенично утврђено, да мајка подиже децу у складу са начелима учења Јеховиних сведока. Такође није оспорено да деца не припадају тој вероисповести. Због тога су нижи судови морали да испитају да ли се то што мајка подиже децу на тај начин коси с одредбама Савезног закона из 1985. године о верском образовању деце, БГБ1 (Bundesgesetzblatt, Савезни службени лист) 1985/155 (поновно увођење Закона од 15. јула 1921. године о верском образовању деце, dRGB (deutsches Reichsgesetzblatt, Службени лист немачког рајха) I 939). У складу са чланом 1 Закона из 1921. године родитељи ће се слободно договорити о верском образовању деце, у том смислу да они сносе одговорност за детиње верско образовање. Тај споразум може бити у сваком тренутку раскинут и престаје да важи даном смрти било ког супружника. У члану 2 став 1 Закона из 1921. године прописано је да уколико такав споразум не постоји или уколико престане да постоји, онда се на верско образовање деце проширују одредбе Грађанског законика о подизању и васпитању деце. Међутим, у складу са чланом 2 став 2 Закона из 1921. године, за време трајања брака ниједан родитељ не може без сагласности другог родитеља одлучити да дете треба да буде васпитавано у духу вероисповести која се разликује од оне којој су оба родитеља припадала у тренутку ступања у брак или од оне у којој је дете (син или ћерка) дотад подизано.

Будући да деца у сваком случају не припадају вероисповести Јеховиних сведока, њихово верско образовање у складу с начелима те секте (која није, како то с правом истиче подносилац жалбе, призната верска заједница[583]: види предмет Адамович-Функ, Oesterreichisches Verfassungsrecht, (Аустријско уставно право), том 3, стр. 415) је у супротности је са чланом 2 став 2 Закона из 1921. године. Очигледно је да то што Регионални суд није применио ову одредбу представља кршење закона.

Сем тога, нижи судови такође нису стварно водили рачуна о добробити деце... То што ће мајка, како је чињенично утврђено, одбити да пристанак на то да деца добију неопходну трансфузију крви представља опасност по њихову добробит, будући да се у том случају захтева од суда да својим пристанком замени мајчин пристанак ... и могло би у хитним случајевима довести до одлагања које би угрозило живот и до медицинске интервенције без дозволе особе која је овлашћена да води бригу о деци, што је противно закону ... Такође је чињенично утврђено да ће деца, ако буду васпитавана и образована у складу с верским учењем Јеховиних сведока, постати изопштени из друштва. Код доношења првобитних одлука о томе ком родитељу треба дати право да води бригу о деци и да их васпитава, те околности не могу бити игнорисане. Мада је за малу децу повољније да буду поверена на старање мајци ..., то се примењује само под условом да су све остале околности код родитеља истоветне... Не постоји никаква одредба по којој би мајка била повлашћена када је реч о поверавању родитељских права ... Стрес који би код деце изазвало пресељење код другог родитеља који би требало да поведе бригу о њима, и који је у сваком случају обично пролазне природе, мора бити прихваћен као нешто што је у њиховом најбољем интересу ... У судском спису нема материјала којим би се уз велики степен вероватноће могла поткрепити претпоставка да би промена, односно пресељење деце код другог родитеља деци нанело велику „психолошку штету“. Чак и према мишљењу нижих судова, отац је кадар да води рачуна о деци и стара се о њима, будући да она имају добар однос и с њим и са својом баком, која би бринула о њима док је отац одсутан због посла; утврђено је да у кући очевих родитеља има могућности за смештај деце. Према томе, у детињем је интересу само то да се родитељска права и дужности пребаце с мајке на оца“.

I. НАВОДНО КРШЕЊЕ ЧЛАНА 8, СХВАЋЕНОГ ЗАСЕБНО И У ВЕЗИ СА ЧЛАНОМ 14

28. Подносилац представке пожалила се да је Врховни суд Аустрије родитељска права над децом Мартином и Сандром поверио њиховом оцу уместо њој због тога што је она припадник верске заједнице Јеховиних сведока; тврдила је да је реч о повреди њених права која проистичу из члана 8 Конвенције, било узетог засебно, било у вези са чланом 14.

Држава је негирала да је дошло до било каквог кршења Конвенције, док је Комисија сагласна да је прекршен члан 8 у вези са чланом 14.

29. Према члану 8 ст. 1 Конвенције, „свако има право на поштовање свог приватног и породичног живота, дома и преписке“.

Суд је на самом почетку приметио да су деца две године живела са мајком која је подносилац представке, пошто је претходно она заједно са њима напустила заједнички дом пре но што је Врховни суд одлуком од 3. септембра 1986. године наредио подносиоцу представке да децу преда оцу. Одлука Врховног суда према томе представља мешање у право подносиоца представке на поштовање њеног породичног живота и стога овај случај спада у поље деловања члана 8. Чињеница на коју се Држава позива настојећи да поткрепи супротно мишљење, то јест, став да је одлука Врховног суда била донета у контексту спора између два приватна лица, у овом смислу није ни од каквог значаја.

А. Наводно кршење члана 8 у вези са чланом 14

30. С обзиром на природу навода о којима је реч Суд, баш као и Комисија, сматра да је овде примерено размотрити предмет у складу са чланом 8, а у вези са чланом 14, који гласи:

„Уживање права и слобода предвиђених у овој Конвенцији обезбеђује се без дискриминације по било ком основу, као што су пол, раса, боја коже, језик,

[583] Мисли се на признату као јавноправно лице.

вероисповест, политичко или друго мишљење, национално или социјално порекло, веза с неком националном мањином, имовно стање, рођење или други статус“.
31. Код уживања права и слобода зајамчених Конвенцијом, члан 14 пружа заштиту против различитог третмана за који нема објективног или разумног оправдања, лица која се налазе у сличним ситуацијама (види, између осталих правних извора, пресуду у предмету *Сандеј тајмс против Велике Британије* (бр. 2) од 26. новембра 1991, Серија А бр. 217, стр. 32, ст. 58).
Прво мора бити утврђено може ли подносилац представке да тврди да је била подвргнута другачијем (дискриминативном) третману.
32. Код поверавања родитељских права - на која су претендовале обе странке - мајци, а не оцу, Окружни суд у Инсбруку и тамошњи Регионални суд морали су да разматрају питање да ли је подносилац представке кадра и подобна да сноси одговорност за бригу и старање о деци. Они су том приликом узели у обзир практичне последице верских уверења Јеховиних сведока, укључујући њихово одбацивање празника као што су Божић и Ускрс који традиционално слави већина становника Аустрије, њихово противљење давању трансфузија крви и, у целини гледано, њихов положај друштвене мањине која живи по сопственим, другачијим правилима. Окружни и Регионални суд узели су у обзир изјаву подносиоца представке да је спремна да дозволи деци да празнике прослављају са својим оцем, који је остао римокатолик, и да дозволи давање трансфузије крви деци уколико је то и када је то законом наложено; такође су узели у обзир и психолошки однос који постоји између деце (која су у то време била веома мала) и подносиоца представке, као и њену општу подобност за старање и бригу о деци.
Приликом процењивања интереса деце, Врховни суд је размотрио какве би последице по њихов друштвени живот могла имати повезаност с једном одређеном верском мањином и опасност коју представља тотално одбацивање трансфузије крви карактеристично за подносиоца представке, и то не само трансфузије крви њој, већ - у одсуству судског налога - и њеној деци; другачије речено, узете су у обзир могуће негативне последице њене припадности верској заједници Јеховиних сведока. Врховни суд је те последице одмерио у односу на могућност да пребацивање деце на очеву бригу и старање изазове код њих психолошки стрес, који, по мишљењу Врховног суда треба прихватити у њиховом најбољем интересу.
33. Овај Суд не негира да, у зависности од околности случаја, чиниоци на које се ослонио Врховни суд Аустрије поткрепљујући одлуку коју је донео могу, сами по себи, променити равнотежу у корист једног, а не у корист другог родитеља. Међутим, Врховни суд је такође увео један нови елемент, конкретно, Савезни закон о верском образовању деце (види горе, ставове 15 и 23). Тај чинилац је очигледно био одлучујући за Врховни суд.
Европски суд стога прихвата тврдњу да је дошло до разлике у третману и да та разлика почива на разлозима вероисповести; тај закључак је подржан и тоном и формулацијама образложења пресуде Врховног суда у вези с практичним последицама вероисповести подносиоца представке.
Таква разлика у третману је дискриминаторна с обзиром да за њу нема „објективног и разумног оправдања“, то јест, она није оправдана „легитимним циљем“ па самим тим не постоји „оправдани однос пропорционалности између примењених средстава и циља чијем се остварењу тежило“ (види, између осталих правних извора, пресуду у предмету *Дарби против Шведске (Darby*) од 23. октобра 1990. године, Серија А бр. 187, стр. 12, ст. 31).
34. Циљ коме се тежило пресудом Врховног суда јесте био легитиман циљ, конкретно, заштита здравља и права деце; сада мора бити размотрено да ли је испуњен и други захтев.
35. У овом контексту, можемо се позвати на члан 5 Протокола бр. 7, који је за Аустрију ступио на снагу 1. новембра 1988. године; иако тај члан није коришћен као помоћно средство у овом поступку, јасно је да он прописује суштинску једнакост супружника, између осталог, и у погледу родитељских права, и разјашњава да су у предметима овакве природе најважнији интереси деце.
36. Аустријски Врховни суд није се ослонио искључиво на Савезни закон о верском образовању деце, али је чињенице проценио другачије него што су то учиниле ниже

судске инстанце, чије је мишљење било подржано и ставом психолога-вештака. Без обзира на све могуће аргументе који би говорили у прилог супротном мишљењу, дистинкција која се суштински темељи искључиво на разлици у вероисповести није прихватљива.

Из тих разлога, Суд не може да утврди да постоји оправдани однос сразмерности између примењених средстава и циља коме се тежило; према томе, дошло је до прекршаја члана 8 а у вези са чланом 14.“

Слична ситуација је постојала и у предмету *Палау-Мартинез против Француске* (16. децембар 2003, представка 64927/01). Суд је у пресуди утврдио да је прекршен члан 8 у вези са чланом 14, приликом доношења одлуке домаћег суда да се деца, после развода брак, одузму од мајке и повере оцу. Та одлука домаћег суда била је донета на основу уопштене и „строге анализе начела подизања деце које наводно намеће“ припадништво Јеховиним сведоцима. Иако је то могао бити релевантан чинилац, он није могао бити довољан чинилац у одсуству „непосредних, конкретних доказа који би показали како вероисповест подноситељке представке утиче на васпитање и свакодневни живот њено двоје деце“ с обзиром на то да је одбачен подноситељкин захтев да се поднесе извештај који би био резултат једног социјалног истраживања.[584]

„Суд понавља да је разлика у третману дискриминаторна уколико нема `објективно и разумно оправдање`. У датом случају, разлика у третману коју је применио Жалбени суд следила је легитимни циљ, наиме заштиту дечјих интереса. Да ли је она пропорционална том циљу, Суд примећује да су у пресуду Жалбеног суда учињене обсервације о општој природи Јеховиних сведока. Није било непосредних, директних доказа да религија подносиоца представке има утицај на свакодневно животно васпитање деце. Шта више, када је подносилац представке затражио од суда да се поднесе социјални извештај, као уобичајена пракса када је у питању старање о деци, Жалбени суд је био мишљења да није потребно да удовољи таквом захтеву. Без сумње такав извештај би пружио неке конкретне информације о дечјем животу с сваким од родитеља и учинио могућим да се докучи какав би утицај имало мајчино упражњавање религије на њих. Жалбени суд је одлучивао на темељу општих разматрања, а да није установио везу између услова дечјег живота са њиховом мајком и њиховог истинског интереса. Иако релевантан, такав резон није био довољан.“

Тамо где је националним правом ограничена легитимација цркве, односно њена могућност да поведе правни поступак ради заштите својих интереса, такође се може отворити питање и у вези са **гаранцијом приступа суду** из члана 6, посебно ако за друга верска тела таква ограничења не важе. У предмету *Католичка црква из Кане против Грчке* (пресуда од 16. децембра 1997), црква која је подносилац представке није могла да поведе правни поступак ради заштите својих имовинских права, док су то у исто време могле да учине Православна црква и јеврејска заједница. Будући да се ова ситуација у суштини односила на приступ суду ради решавања грађанских права, и будући да није било објективног и разумног оправдања за овакав дискриминаторски третман, Суд у Стразбуру је утврдио да је дошло до кршења члана 6, став 1 у вези са чланом 14.[585]

Овде бисмо поменули и случај *Митрополијске цркве Бесарабије и других против Молдавије* (Представка бр. 45701/99), и ако суд у конкретном случају није утврдио повреду чл. 13. ЕКЉП. Суд није то учинио само из разлога што је претходно већ утврдио повреду слободе вероисповести подносиоца представке, па је сматрао да нема потребе да посебно образлаже и питање дискриминације. У пракси, Суд одбија, по правилу, да разматра сваку притужбу на дискриминацију по члану 14, ако је већ утврдио да је прекршена суштинска гаранција неког права или слободе, а околности указују на у суштини исту ствар. Случај је значајан јер у више аспеката одговара случају уписа у Регистар „Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију“.[586] Према наводима из образложења одлуке Европског суда за људска права:

[584] Murdok, op. cit., стр. 100.
[585] Ibid.
[586] Тако је поступљено и у случају Московски огранака Армије спаса против Русије (представка бр. 72881/01, пресуда о 5. октобра 2006), када се Суд није изјашњавао о повреди чл. 14. пошто је утврдио да су руске власти повредиле чл. 9. Конвенције одбијајући да пререгиструју наведени Огранак.

„Митрополијска црква Бесарабије је такође тврдила да је била жртва дискриминације због неоправданог одбијања власти да је признају, док је Влада признала друге православне цркве, као и неколико различитих удружења која су изражавала припадност истој вери.

Став Владе је био да је хришћанско православље признато у облику Митрополијске цркве Молдавије па да тако није било оправдања да се признаје и Митрополијска црква Бесарабије, која је изражавала припадност православљу. Митрополијска црква Бесарабије није нова црква, већ отцепљена група чија се веровања и обреди нису ни у чему разликовали од оних Митрополијске цркве Молдавије. Влада је признала да је православна епархија Кишињев, припојена руској православној цркви старе литургије, са седиштем у Москви, била призната мада није била нова црквена заједница, али је навела да је разлика у поступању заснована на етничким мерилима, јер су и верници и свештенство православне епархије Кишињев сви руског порекла.

Подносиоци представке су тврдили да разлог за одбијање регистрације дат Митрополијској цркви Бесарабије није био ни разуман ни објективан, јер приликом признавања других заједница Влада није била применила критеријуме о националном пореклу њихових верника или о скором датуму оснивања заједнице. Навели су пример да је Влада признала две Адвентистичке цркве и два јеврејска удружења, који нису били организовани по етничком принципу.

Суд сматра да се тврдње у вези са чланом 14 своде на понављање оних начињених у вези са чланом 9. Следи да нема потребе да се испитују одвојено.“

II. Забрана верске дискриминације у Републици Србији

Забрана дискриминације једно је од основних начела Устава Републике Србије. Општу забрану дискриминације изричито је утврђена у чл. 21:

„Пред Уставом и законом сви су једнаки.

Свако има право на једнаку законску заштиту, без дискриминације.

Забрањена је свака дискриминација, непосредна или посредна, по било ком основу, а нарочито по основу расе, пола, националне припадности, друштвеног порекла, рођења, вероисповести, политичког или другог уверења, имовног стања, културе, језика, старости и психичког или физичког инвалидитета.

Не сматрају се дискриминацијом посебне мере које Република Србија може увести ради постизања пуне равноправности лица или групе лица која су суштински у неједнаком положају са осталим грађанима.“

Када су у питању цркве и верске заједнице, забрана њихове дискриминације а проистиче и из чл. 44. ст. 1. Устава, према коме су све цркве и верске заједнице равноправне и одвојене од државе.

Закон о црквама и верским заједницама забрану верске дискриминације изричито утврђује у члану 2:

„Нико не сме бити подвргнут принуди која би могла угрозити слободу вероисповести, нити сме бити присиљен да се изјасни о својој вероисповести и верским уверењима или њиховом непостојању.

Нико не може бити узнемираван, дискриминисан или привилегован због својих верских уверења, припадања или неприпадања верској заједници, учествовања или неучествовања у богослужењу и верским обредима и коришћења или некоришћења зајемчених верских слобода и права.

Не постоји државна религија.“

Када су у питању традиционалне цркве и верске заједнице, конфесионалне заједнице и друге верске организације у Републици Србији, забрана њихове дискриминације од стране државе произилази и из чл. 6. ст. 1. Закона, којим је прописано да су све цркве и верске заједнице независне од државе и једнаке пред законом.

Дискриминација цркава и верских заједница може бити везана и за *дискриминацију националних мањина*. Од посебног су значаја следеће одредбе Устава Србије:

- „Припадницима националних мањина, поред права која су Уставом зајемчена свим грађанима, јемче се додатна, индивидуална или колективна права. Индивидуална

права остварују се појединачно, а колективна у заједници са другима, у складу са Уставом, законом и међународним уговорима“ (чл. 75. ст. 1);

– „Припадницима националних мањина јемчи се равноправност пред законом и једнака законска заштита. Забрањена је било каква дискриминација због припадности националној мањини“ (чл. 76. ст. 1. и 2).
– „Припадници националних мањина имају право: на изражавање, чување, неговање, развијање и јавно изражавање националне, етничке, културне и верске посебности…“ (чл. 79. ст. 1).

Коначно, одредбу о забрани верске дискриминације налазимо и у Закону о војсци Србији. Према чл. 13. ст. 2: „Забрањено је повлашћивање или ускраћивање припадника Војске Србије у његовим правима или дужностима, посебно због расне, верске, полне или националне припадности, порекла или због неког другог личног својства“.

Ако бисмо разматрали правни положај цркава и верских заједница у Републици Србији онако како је он установљен Законом о црквама и верским заједницама и праксом Министарства вера са становишта изложених међународних стандарда и праске Европског суда за људска права, морали бисмо констатовати да постоји више елемената који указују на постојање дискриминације, односно неједнаког третмана верских организација. Према одлукама Европског суда за људска права начело једнакости је увек прекршено, ако учињено разликовање нема објективног и разумног оправдања, са становишта демократског друштва, и када је јасно установљено да није било „разумног односа пропорционалности између примењених средстава и циља који се желео постићи“. С обзиром да смо у ранијим разматрањима детаљније указали на елементе неједнаког правног положаја цркава и верских заједница, овде бисмо издвојили само неколико суштинских запажања о тој „неједнакости“:

- Док је правни субјективитет традиционалних цркава и верских заједница признат законом, конфесионалне заједнице и друге верске организације могу правни субјективитет стећи само уписом у Регистар цркава и верских заједница, и то ако испуне прописане услове и поднесу прописана документа.
- Традиционалне цркве и верске заједнице могу изгубити правни субјективитет само изменом закона, док конфесионалне заједнице губе правни субјективитет решењем Министарства вера, које одмах постаје правноснажно.
- Традиционалне цркве и верске заједнице имају права утврђена Законом о основној школи и Законом о средњој школи у погледу извођења верске наставе које немају друге верске организације. Шира овлашћења традиционалних цркава и верских заједница у јавном деловању у односу на друге верске организације не морају сама по себи да значе и дискриминацији, уколико постоји могућности за те „друге“ верске организације да у прописаном поступку и под разумним условима стекну статус „традиционалности“. Закон о црквама и верским заједницама такву могућност не предвиђа, тако да, на пример, под претпоставком да се Закон не промени, и након педесет година у Србији ће постојати само седам традиционалних цркава и верских заједница. Проблем различитог означавања треба посматрати не само чисто правно, него и са становишта „јавног прихватања“ одређене верске организације.
- Према Закону о порезима на имовину, пореске олакшице уживају само традиционалне цркве и веске заједнице и друге цркве и верске заједнице које су регистроване у складу са Законом о црквама и верским заједницама, а према Закону о порезу на додатну вредност, право на повраћај ПДВ имају само традиционалне цркве и верске заједнице.
- Организације које су настале удруживањем више људи ради изражавања слободе вероисповести, а не буду уписане у Регистар цркава и верских заједница (одбијен упис), немају статус верских организација у смислу Закона о црквама и верским заједницама и не уживају права утврђена тим Законом. Шта више, оне не могу бити регистроване ни као „верска удружења грађана“. Осим тога, организација која није уписана у Регистар цркава и верских заједница не ужива олакшице утврђене Законом о порезу на имовину.
- Према Закону о црквама и верским заједницама, Правилнику о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница и пракси Министарства вера може се закључити да у Србији може постојати више „евангеличких цркава“, „хришћанских

заједница“, „исламских заједница“ и сл., али само једна „православна“ црква и једна „католичка“ црква, односно само једна верска организацији може себе да назове и сматра „православном“ или „католичком“. Док неке цркве и верске заједнице могу самостално да одреде свој назив, друге су у том погледу ограничене увек када Министарство вера сматра да изабрани назив упућује на „исти идентитет“ са неком постојећом црквом или верском заједницом. У спречавању постојања два правна субјекта са истим називом нема ничег дискриминаторског, али ограничења која се успостављају на основу верског идентитета јесу дискриминаторска, поготову када не важе за све верске организације у Србији.

- Верска заједница од које се захтева да се организује (како организационо тако и територијално) „у сагласју“ са другом верском организацијом (црквом) дискриминисана је у ситуацији када такав услов не важи за све верске организације у Србији.
- Традиционалне цркве и верске заједнице су уписом у Регистар путем Правилника, а не пријаве, дискриминисане у односу на друге верске организације уписане у Регистар цркава и верских заједница у праву да самостално одреди које се организационе јединице уписују у Регистар и имају статус правног лица.
- Обавезом да у називу садрже речи „у Србији“ (осим Српске православне цркве), традиционалне цркве и верске заједнице су дискриминисане у односу на друге верске организације од којих се то не тражи.
- Поједине традиционалне цркве и верске заједнице су међусобно дискриминисане различитим начином на који је одређен њихов упис у Регистар цркава и верских заједница, који у потпуности одступа од одредби Закона о црквама и верским заједницама.
- Традиционалне цркве и верске заједнице не морају да подносе пријаву о промени података који се у складу са Законом воде у Регистру, док друге верске организације то морају да чине.
- Традиционалне цркве и верске заједнице не могу да се међусобно удружују или стварају савезе, док друге верске организације то могу.
- Самостална примена аутономног права једне цркве или верске заједнице на припаднике друге цркве или верске заједнице, од стране државе, представља акт дискриминације уколико се то не чини увек и код свих верских организација.
- Према Споразуму о визним олакшицама између Европске уније и Републике Србије, право на ослобађање од плаћања виза имају само представници верских заједница које су регистроване у Републици Србији.

У наведеним случајевима могла би се потврдити дискриминација не само у вези кршења слободе вероисповести (чл. 43. ст. 4. Устава Србији и чл. 9. ст. 2. ЕКЉП) него и кршења опште забране дискриминације (чл. 2. ст. 2. и чл. 6. ст. 1. ЗЦВЗ и чл. 1. Протокола бр. 12. уз ЕКЉП).

У случају одбијања уписа у Регистар цркава и верских заједница „Епархије Црногорске православне цркве за Републику Србију“ и „Јеховиних сведока – хришћанске верске заједнице“ могли би се потврдити елементи дискриминације у односу на друге верске заједнице, *уколико се прихвати да не постоје разлози за ограничење њихове слободе вероисповести (колективног аспекта испољавања вере) утврђени чл. 43. ст. 4. Устава Србије*:

- У Регистар цркава и верских заједница је уписана „организациона јединица Румунске православне цркве у Банату“. Поред тога, у оквиру истих конфесија има уписаних више верских заједница у Регистру.
- Не баве се само Јеховини сведоци јавним проповедањем своје вере, него и скоро све друге верске организације у Републици Србији. Међу њима постоје значајне разлике у приступу тим активностима, јер већина не проповеда „од врата до врата“, али и то спада у слободу испољавања своје вере, све док не постоје озбиљни докази да се одређеном активношћу крше заштићена добра из чл. 43. ст. 4. Устава Србије.
- Ако је румунској, словачкој и русинској националној мањини допуштено да имају регистроване „своје“ верске организације“, онда се и црногорској националној мањини мора допустити, ако то жели, а не постоје препреке из чл. 43. ст. 4 и 44. ст. 3. Устава Србије, да има регистровану „своју“ верску организацију иначе се не

може сматрати да јој је обезбеђена равноправност пред законом и једнака законска заштита (чл. 76. ст. 1. Устава), нити право на јавно изражавање верске посебности (чл. 79. Устава).

Парламентарна скупштина Савета Европе усвојила је 1. октобра 2008. године Резолуцију у којој је констатована дискриминација румунске националне мањине у испољавању слободе вероисповести пошто се онемогућава слободно образовања организационих јединица Румунске православне цркве у свим срединама где живи румунска национална мањине и тиме вршење верских обреда на матерњем језику.

Влада Републике Србије је у фебруару 2009. године послала Скупштини на усвајање Предлог закона о забрани дискриминације. Према чл. 2. тог Предлога: „изрази „дискриминација" и „дискриминаторско поступање" означавају свако неоправдано прављење разлике или неједнако поступање, односно пропуштање (искључивање, ограничавање, или давање првенства), у односу на лица или групе као и на чланове њихових породица, или њима блиска лица, на отворен или прикривен начин, а који се заснива на раси, боји коже, прецима, држављанству, националној припадности или етничком пореклу, језику, *верским* или политичким *убеђењима*, полу, родном идентитету, сексуалној оријентацији, имовном стању, рођењу, генетским особеностима, здравственом стању, инвалидитету, брачном и породичном статусу, осуђиваности, старосном добу, изгледу, чланству у политичким, синдикалним и другим организацијама и другим стварним, односно претпостављеним личним својствима (лична својства). Предлог закона регулише како општу забрану и облике дискриминације тако и посебне случајеве дискриминације:

- Облици дискриминације су непосредна и посредна дискриминација, као и повреда начела једнаких права и обавеза, позивање на одговорност, удруживање ради вршења дискриминације, говор мржње и узнемиравање и понижавајуће поступање.
- Непосредна дискриминација постоји ако се лице или група лица, због његовог односно њиховог личног својства у истој или сличној ситуацији, било којим актом, радњом или пропуштањем, стављају или су стављени у неповољнији положај, или би могли бити стављени у неповољнији положај.
- Посредна дискриминација постоји ако се лице или група лица, због његовог односно њиховог личног својства, ставља у неповољнији положај актом, радњом или пропуштањем које је привидно засновано на начелу једнакости и забране дискриминације, осим ако је то оправдано законитим циљем, а средства за постизање тог циља су примерена и нужна.
- Повреда начела једнаких права и обавеза постоји ако се лицу или групи лица, због његовог односно њиховог личног својства, неоправдано ускраћују права и слободе или намећу обавезе које се у истој или сличној ситуацији не ускраћују или не намећу другом лицу или групи лица, ако су циљ или последица предузетих мера неоправдани, као и ако не постоји сразмера између предузетих мера и циља који се овим мерама остварује.
- Забрањено је удруживање ради вршења дискриминације, односно деловање организација или група које је усмерено на кршење уставом, правилима међународног права и законом зајамчених слобода и права или на изазивање националне, расне, верске и друге мржње, раздора или нетрпељивости.
- Забрањено је изражавање идеја, информација и мишљења којима се подстиче дискриминација, мржња или насиље против лица или групе лица због њиховог личног својства, у јавним гласилима и другим публикацијама, на скуповима и местима доступним јавности, исписивањем и приказивањем порука или симбола и на други начин.
- Забрањено је узнемиравање и понижавајуће поступање које има за циљ или представља повреду достојанства лица или групе лица на основу њиховог личног својства, а нарочито ако се тиме ствара страх или непријатељско, понижавајуће и увредљиво окружење.
- Изазивање и подстицање неравноправности, мржње и нетрпељивости по основу националне, расне или верске припадности, језика, политичког опредељења, пола, родног идентитета, сексуалног опредељења и инвалидитета, као и пропагирање или вршење дискриминације од стране органа јавне власти и у поступцима пред органима јавне власти – представљају тешке облике дискриминације.

- Дискриминација у области верских права постоји ако се поступа противно начелу слободног испољавања вере или уверења, односно ако се лицу или групи лица ускраћује право на стицање, одржавање, изражавање и *промену вере или уверења*, као и право да приватно или јавно изнесе своја уверења, у складу са законом (чл. 18).[587]

На само 17 сати пре скупштинске расправе, Влада Србије је 4. марта 2009. године повукла свој Предлог закона, на тражење тарадиционалних цркава и верских заједница.[588] Заштитник грађана Саша Јанковић је оценио да су повлачењем Предлога закона о забрани дискриминације из скупштинске процедуре након спроведене јавне расправе и усвајања у Влади, демократске процедуре и институционални механизми обезвређени на штету грађана и њихових права. Традиционалне цркве и верске заједнице су ближе објашњење разлога да предложе Влади повлачење Предлога закона о забрани дискриминације, „ради преиспитивања и побољшања", дале у Заједничком саопштењу од 6. марта 2009. године[589] и тексту од 11. марта 2009. године под називом: „Разјашњење основних ставова традиционалних Цркава и верских заједница о Предлогу закона о забрани дискриминације"[590]. С обзиром на је повлачење закона наишло на велику осуду невладиних организација и појединих странака, уз констатације попут оне да је „власт на овај начин предата СПЦ", чини нам се умесним указати на неке делове саопштења традиционалних цркава и верских заједница, да би се видело у чему је суштина спора:

„У досадашњем стању Предлог је неприменљив, угрожава Уставом и државним вредностима гарантоване слободе и права, и противречи самом себи…

Основни недостатак Предлога закона о коме је реч јесте то што може довести до колизије између неких од права којима се тај Предлог бави и права на слободно поседовање и изражавање верских уверења, проповедање верских учења и заштиту моралних вредности. На тај начин би била доведена у питање примена низа одредби предложеног закона…

О повезаности и међусобној условљености људских права, а то су права код чијег уживања не би смело да буде дискриминације, по мишљењу традиционалних Цркава и верских заједница није довољно вођено рачуна, па се чини да су нека од тих права уместо у однос међусобне комплементарности стављена у однос колизије или могуће колизије. Примера ради, из текста Предлога није јасно да ли се неким од његових одредби ограничава право Цркава и верских заједница да у оквиру своје активности проповедају традиционалне вредности, попут традиционалних породичних вредности и брака управо онаквог како је он дефинисан у члану 12. Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода, који као једно од људских права предвиђа и право на склапање брака и који гласи: „Од тренутка када постану способни за брак, мушкарац и жена имају право да ступе у брак и заснују породицу према националним законима којима се регулише остваривање овог права."…

Предлог не приступа појединим проблемима дискриминације сагласно њиховој тежини, како у Европи тако и у Србији. На пример, док су на упоредном плану чести

[587] У јавности се тамачило да традиционалним црквама и верским заједницама смета у чл. 18. део који говори о праву да се промени вера или уверење. Други члан који је био посебно споран јесте чл. 21. који регулише дискриминацију на основу родног идентитета и сексуалне оријентације: „(1) Родни идентитет и сексуална оријентација је приватна ствар и нико не може бити позван да се јавно изјасни о свом родном идентитету и сексуалној оријентацији. (2) Свако има право да изрази свој родни идентитет и сексуалну оријентацију, а дискриминаторско поступање због изражавања родног идентитета и сексуалне оријентације је забрањено. (3) Слобода изражавања родног идентитета и сексуалне оријентације из ст. 1. и 2. овог члана односе се и на случајеве транссексуалности."

[588] Од захтева за повлачење једино се оградила Исламска заједница у Србији, док је Ријасет Исламске заједнице Србије подржао захтев.

[589] Саопштење су потписали, епископ бачки др Иринеј, монсињор др Андрија Копиловић, Реис-ул-улема Адем Зилкић, бискуп мр Самуел Врбовски, бискуп Иштван Чете-Семеши, суперинтендент Арпад Долински, рабин Исак Асиел, www.spc.rs/sr/zajednicko_saopstenje_predstavnika_tradicionalnih_crkava_verskih_zajednica_povodom_predloga_zakona_o

[590] Текст је потписа епископ бачки Иринеј, www.spc.rs/sr/razjasnjenje_osnovnih_stavova_tradicionalnih_crkava_verskih_zajednica_o_predlogu_zakona_o_zabrani_di

примери да полној дискриминацији буду посвећени посебни акти - закони, директиве ЕУ и слично - Предлог том проблему посвећује једнаку пажњу као дискриминацији на основу „сексуалне оријентације" и „родног идентитета", што су личне склоности које се у многим међународним документима и законима развијених држава уопште и не помињу изричито. Антидискриминациони Протокол 12. уз Европску конвенцију о заштити људских права и основних слобода не набраја изричито ове личне склоности као могуће основе дискриминације, док Амстердамски уговор само помиње сексуалну оријентацију.

Предлог је сам себи противречан. На пример, док у члану 3, став 3, забрањује вршење права утврђених законом „противно циљу у коме су призната или са намером да се повреде или ограниче права других", у члану 45. се успоставља објективна одговорност за непосредну дискриминацију, дакле без обзира на кривицу починиоца. Како у том случају да се докаже да је неко право гарантовано овим Предлогом вршено противно циљу коме је признато или с намером да се повреде права других? Укидањем претпоставке невиности и пребацивањем терета доказивања на туженог,

Поједини коментари неких државних званичника и јавних личности, појединих медија и извесних невладиних организација поводом овог Предлога и поводом става Цркава и верских заједница о њему могу се сагледати као вид дискриминације усмерене против традиционалних Цркава и верских заједница, као и вид ширења мржње према њима…

Неприхватљиво је увођење на мала врата, мимо непосредне пажње јавности и законодавног тела, таквих права, којима се вређају јавни морал, верска уверења, основне друштвене вредности, као и међународним актима, Уставом и законима Србије гарантовано право на достојанство личности и на поштовање приватног и породичног живота.

Досадашњи текст Предлога као да је био писан да омогући злоупотребу судова, државних органа и међународних инстанци ради присилног спровођења интереса појединих интересних група у случајевима када дође до колизије заштићених права или када постоји легитиман интерес за диференциран третман. Досадашњи текст Предлога био би извор тешких конфликата и обезвредио би борбу против дискриминације у целини.

Један од драстичних примера слабости и сувишности многих одредаба досадашњег Предлога јесте члан 18, који садржи забрану дискриминације по основу вере, а који суштински сужава ту забрану у односу на ону већ садржану у Закону о Црквама и верским заједницама.“

Влада Србије и председница Скупштине Србије су обећали да ће закон о спречавању дискриминације бити усвојен у Скупштини до краја априла 2009. године, а да ће у старом Предлогу бити извршене само мање измене које не доводе у питање суштину предложених решења. У тренутку када сам завршио ову књигу, нови Предлог закона о спречавању дискриминације још није био усвојен.

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Абдибеговић Нусрет, Подјела фикха и извори шеријатског права, www.dzemat-oberhausen. de/pages/teme/fikh/podjela-fikha-i-izvori-serijatskog-prava-nusret-abdibegovic. php
2. Абдибеговић Нусрет, Увод у фикх, www.dzemat-oberhausen. de/pages/teme/fikh/uvod-u-fikh-nusret-abdibegovic. php
3. Афанасјев Никола, Канони и канонска свест, www.verujem. org/teologija/afanasjev_kanoni. htm
4. Алексић Будимир – Славко Крстајић, Трговци душама, Никшић, 2005.
5. Асад Талал, „Секуларизам“, www.fmk. singidunum. ac.yu/pdf/talal_intervju_srpski. pdf
6. Атанасије (архиепископ албански), Православно виђење: како разликовати истинску мисију од прозелитизма, Логос, 2006, стр. 219–223.
7. Аврамовић Сима, Приказ књиге Religion and Education in Europe – Development, Context and debates, ed. Robert Jackson et at., Анали Правног факултета у Београду, бр. 1/2008, стр. 232–237.
8. Биговић Радован, Хришћанство и политика, www.serb-kirche. at/index. php? option=com_content&task=view&id=203&Itemid=1
9. Бодирога Недељко, Клерикализам српске власти, www.drama. org.yu/D8_txt3.asp
10. Бодрожић Иван, Црква - нација – држава, Глас Концила, број 14 (1606), 3.4.2005, www.adacta. org/zona/press_cd/glaskoncila_050403.htm
11. Бранковић Томислав, Протестанске верске заједнице у Социјалистичкој Југославији, Политикологије религије, бр. 1, стр. 189–203.
12. Цисарж Бранко, Црквено право, књига прва: Општи део и организација цркве, Београд, 1970.
13. Commentarz of the Charter of fundamental rights of the European Union, ec. europa. eu/justice_home/doc_centre/ rights/charter/docs/network_commentary_final%20_180706.pdf
14. Данило Епископ -Епископ Амфилохије, Нема лепше вере од хришћанске, www.geocities. com/serbdom/katihizis. html
15. Deutsch Erwin, Arztrecht und Arzneimittelrecht, 2. Auflage, Berlin, 1991.
16. Die Enquete-Kommission „Sogenannte Sekten und Psyhogruppen“ des Deutschen Bundestag Bericht, 1998, Deutscher Bundestag – 13. Waelperiode, Drucksache 13/10950
17. Димитријевић Момчило – Мирољуб Симић – Срђан Ђорђевић, Увод у право, Крагујевац, 2006.
18. Димитријевић Војин, Милан Пауновић, Владимир Ђерић, Људска права – уџбеник, електронско издање, www.bgcentar. org.yu/index. php? p=248
19. Дитертр Жил, Изводи из најзначајнијих одлука Европског суда за људска права, Београд, 2006.
20. Die Religionen in der Verfassung der Europäischen Union, www.theo. uni-trier. de/_downloads/de%20Wall. pdf - Slične stranice
21. Durham Cole, Freedom of religion or belief: Laws affecting the structuring of religious communities, ODIHR Background Paper 1999/4, www. osce. org/documents/odihr/1999/09/1502_en. html
22. Durham, W. Cole, *Perspectives on Religious Liberty: Comparative Framework*, in RELIGIOUS HUMAN RIGHTS IN GLOBAL PERSPECTIVE, 1–44 (J. D. van der Vyver and J. Witte Jr. eds., Kluwer Academic Publishers, 1996.
23. Ђорђевић Р. Ђ., Црквено право, 2. издање, Београд, 1939.
24. Ђорђевић Срђан, О митровданском Уставу, Крагујевац, 2009.
25. Ђурђевић Ненад, Пристанак пацијента на лечење, Крагујевац, 1997.
26. Edge Peter W., Religious rights and choice under the European Convention on Human Rights, http://webjcli. ncl. ac. uk/2000/*issue3*/edge3.html
27. Erler Adelbert, Kirchenrecht, 5. Auflage, Muenchen, 1983.
28. Evans D. Malcolm, Religious liberty and international law in Europe, Cambridge University Press, 1997.
29. Fiebig Udo, Freiheit fuer Patient und Arzt, Stuttgart, 1985.

30. Фидас Власије, Канонско право, Богословска перспектива, Београд, 2001.
31. Florovski Georgije, Autoritet u crkvi, Teološki pogled, br. 1–4/1997, str. 147–157.
32. Gadirov Javid, Plurality of Legal Systems and Religious Freedom, www.strasbourgconference. org/papers/ Plurality%20of%20Legal%20Systems%20and%20Religious%20Freedom. pdf
33. Giesen Dieter, Zwischen Patientenwohl und Patientenwille, Juristen Zeitung, br. 6/1987, str. 284.
34. Gomien Donna, Kratki vodič kroz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, 3. izdanje, Sarajevo, 2005. i Beograd 1994.
35. Григорије Микић, Преглед историје хришћанске цркве, Нови Сад, 2003.
36. Хоџић Един, Нетрпељивост под кринком заштите сигурности, www.pulsdemokratije. net/index. php? id=578&l=bs
37. Хопко Томас, Православна вера, прва књига: Основни приручник о православној цркви, Крагујевац, 1991.
38. Икић Нико, „прозелитизам“ у Св. писму и његово схваћање у свјетлу екуменских односа, Обновљени живот, бр. 1/1994, стр. 85–97.
39. Јакшић Александар, Европска конвенција о људским правима – коментар, Београд, 2006.
40. Javier Martinez-Torron, Freedom of religion in the case law of the Spanish Constitutional court, http://findarticles. com/p/articles/mi_qa3736/is_200101/ai_n8950497/print? tag=artBody;col1
41. Јеротић Владета, Психолошке сметње вере, хттп://www.растко. орг.уу/растко/дело/11641
42. Јовановић Слободан, Држава, сабрана дела, књига осма, Београд, 1990
43. Катихизис католичке цркве, Глас концила, www.katolici. org/katekizam. php
44. Казимировић Радован, Црквено-правне расправе, књига прва, Београд, 1923.
45. Кевежди Мирослав, Ко су гркокатолици?, http://veraznanjemir. bos. org.yu/srp/tekstovi/kevezdi. html
46. Клајн Лајчо, Правни положај верских заједница, www.ceir. co.yu/ebrary/dr-klajn. htm
47. Kleinewefers Herbert, Aufklaerungspflicht des Arztes unter Berueecksichtigung der Rechtsprechung des Bundesgerichtshofs, Versichernugsrecht, br. 2/1962, str. 197-205.
48. Kleman Olivije, Pravoslavna crkva, Beograd, 2001.
49. Kohlhofer Reinhard, Opinion on the Serbian Draftlaw on Religious Freedoms, Churches, Religious Communities, and Religious associations, Beč, 10. avgust 2004. godine (www.religlaw.org/templ, ste. php? id=1375&PHPSESSID=3c504d9981816eb67add283b3b72017d)
50. Ковачевић-Вучо Биљана – Дејан Миленковић, Невладине организације, Београд, 2004.
51. Крстић Драган, Психолошки речник, Београд, 1988.
52. Кутлешић Владан, Религија и верске заједнице у уставима компаративно, с посебним освртом на предлоге за нови Устав Србије, Политикологија религије, бр. 1/2007, стр. 125–132.
53. Leitlinie - Bluttransfusion bei Zeugen Jehovas - DRK Kliniken Berlin, www.drk-kliniken-berlin.de/uploads/media/LL_ZJ_LL_01.pdf
54. Legal Position of Churches and Religious Communities in South, www.aso. zsi. at/attach/LegposreliginSEE. pdf
55. Macovei Monica, Слобода изражавања, Водич за примену члана 10 Европске конвенције о људским правима, Друго издање, Савет Европе, Београд, 2006.
56. Маједнорф Џон, Империјално јединство и хришћанске деобе, Црква од 450. до 680. године, Крагујевац, 1997.
57. Малешевић Мирослава, Православље као сржс `националног бића` посткомунистичке Србије“, Зборник Етнографског института САНУ, бр. 22/2006, стр. 99–121.
58. Мандзаридис Георгије, Социологија хришћанства, Београд, 2004.
59. Мандзаридис Г., В. Јулцис, Ј. Петру, Н. Дзумакас, Теме хришћанске етике, Крагујевац, 2004.
60. Марковић С. Марко, Стопама Христовим, Манастир Хиландар, 1999.
61. Милардовић Анђелко, Секуларизам и религијски фундаментализам, www.vjesnik. hr/html/2007/04/12/Clanak. asp? r=sta&c=1
62. Милаш Никодим, Православно црквено право, Београд, 2004.
63. Милићевић Нђо, Слобода вјере и вјероисповедања, Годишњак Правног факултета у Сарајеву, ХЛВИИ-2004, стр. 252–271.
64. Милошевић Зоран, Нова државна политика Русије и неких европских држава према верским сектама, Политикологија религије, бр. 1/2007, стр. 157–171.

65. Милошевић Зоран, Верске секте и култови, Шабац, 1997.
66. Митровић Чедомиљ, О законодавним границама између цркве и државе, друго издање, Београд, 1928.
67. Митровић Чедомиљ, Црквено право, 3. издање, Београд, 1929.
68. Митровић Чедомиљ, Из црквеног и брачног прва, Београд, 1909.
69. Мурдок Џим, Слобода мисли, савести и вероисповести, водич за примену члана 9 Европске конвенције о људским правима, Савет Европе, Београд, 2008.
70. Новаковић Драган, Организација и положај Исламске веске заједнице у Краљевини Југославији, Теме, бр. 3/2003
71. Новаковић Драган, Положај верских заједница у новом Уставу Србије, www.kczr. co.yu/okrugli%20stolovi/ manjine/08_novakovic. doc
72. Основна стратегија Министарства вера, www.mv. sr. gov.yu/cir/index. php? option=com_content&task=view&id=188&Itemid=80
73. Основни принципи правног статуса невладиних организација у Европи, Меморандум са објашњењима, Савет Европе, Страсбур, 13. новембар 2002.
74. Pastor Eugenia Relaño, Freedom of Religion or Belief in the OSCE: Challenges to law after September 11th, www.cesnur. org/2004/waco_pastor. htm
75. Пауновић Милан, Основи људских права, Београд, 2002.
76. Пауновић Жарко, Невладине организације, Београд, 2006.
77. Перић Димшо, Црквено право, Београд, 2004.
78. Поповић Јустин, Догматика православне цркве, Том ИИИ - Еклисиологија – учење о Цркви, www.svetosavlje.org/biblioteka/AvaJustin/DogmatikaPravoslavneCrkve/DogmatikaPravoslavneCrkve233.htm
79. Православна енциклопедија, Том И и ИИ, Нови Сад, 2000.
80. Радишић Јаков, Медицинско право, Београд, 2004.
81. Радишић Јаков, Професионална одговорност медицинских посленика, Београд, 1986.
82. Sektenreport - Analysen, Originalmaterial, Hilfestellung, , hrsg. T. Frank – U. Grandtner – S. Kippes, Muenchen, 2. Auflage, 1993.
83. Serafimova Maria, Religious and politics – the case of the Bulgarian orthodox Church, Политикологија религије, бр. 1/2007, стр. 11–23.
84. Стаменковић Д., Т. Ранђеловић, С. Зорић, Д. Билановић, С. Басара, Третман Јеховиних сведока са тешком аномалијом крварења из гастроинтестиналног тракта www.doiserbia.nbs.bg.ac.yu/ft.aspx?id=0354-950X0201073S
85. Стојановић Љубивоје, Етнофилетизам и екуменизам, православни поглед, Политикологија религије, бр. 1/2007, стр. 133–156.
86. Study of the United Nations High Commissioner for Human Rights compiling existing legislations and jurisprudence concerning defamation of and contempt for religions, Distr. GENERAL, A/HRC/9/25, 5 September 2008, www2.ohchr. org/english/bodies/hrcouncil/docs/9session/A. HRC.9.25_AEV. doc
87. Судска пракса у вези са чланом 10 Европске конвенције о људским правима (уредник Владан Јоксимовић), 2. допуњено издање, Савет Европе, Београд, 2006.
88. Суљић Хармин, Историја шеријатског права, www.el-ihlas. com/modules. php? name=News&file=article&sid=145
89. Taylor Paul, The basis for departure of European standard under Article 9 of the European Convention on Human Rights from equivalent universal standards, webjcli. ncl. ac. uk/2001/issue5/taylor5.html
90. Томић Зоран– Вера Бачић, Коментар Закон о општем управном поступку са судском праксом и регистром појмова, седмо издање, Београд, 1999.
91. Троицки Сергеј, Црквена јурисдикција над православном диаспором, http://svetosavlje. org/biblioteka/Izazovi/Jurisdikcija/Jurisdikcija. htm
92. Троицки Сергеј, Правни положај Руске цркве у Југославији, Архив за правне и друштвене науке, бр. 1–2/1939, стр. 25–47.
93. Шарчевић Един, Уставно уређење Савезне Републике Немачке – увод у њемачко државно право, Сарајево, 2005.

94. Шијаковић Богољуб, Веронаука као култура, Православни Пастирско едукативни центар Архиепископије Београдско-Карловачке, www.ppsc. spc.yu/nav. php? id=82
95. Штулановић Мухарем, Методолошки плурализам у изучавању и презентацији шеријатског права, www.илтизам. орг/индех. пхп? име=текстови&текстови=текст&ид=2145540443
96. Шалковић Јосип, Законик канонског права – теолошко-правна синтеза Сабора, Богословска смотра, бр. 3/2006, стр. 767–792.
97. Варга Синиша, Право индустријске својине, 2. издање, Нови Сад, 2008.
98. Велики православни богословски енциклопедијски речник, у редакцији Радомира Ракића, том 2, Нови Сад, 2000.
99. Велимировић Николај, епископ, Гласник Српске православне патријаршије за 1933. годину, бр. 41, стр. 645 (www.православље. орг.уу/број/920/текст/о-толеранцији/)
100. Вујаклија Милан, Речник страних реч и израза, Београд, 1980
101. Вељковић Драгослав, Облигационо право кроз Коментар Закона о облигационим односима, Београд, 2005
102. Вучинић Небојша, Људска права, безбједност заједнице и сигурност појединца, у: Људска права за неправнике, уредници: Н. Вучинић, В. Спајић-Вркаш, С. Бјековић, Подгорица, 2003.
103. Џомић Велибор, Начело одвојености цркава и верских заједница од државе и његова примена у уставном систему Србије и Црне Горе, специјалистички рад, Привредна академија у Новом Саду, Нови Сад, 2005.
104. Weber Hermann, Die individuelle und kollektive Religionsfreiheit im europaeischen Recht einschlisslich ihres Rechtsschutzes, Zeitschrift fuer evangelische Kirchen Recht, br. 47/2002, str. 265–302.

ЗАКОН О ЦРКВАМА И ВЕРСКИМ ЗАЈЕДНИЦАМА

(„Сл. гласник РС“, бр. 36/2006)

I. ОСНОВНЕ ОДРЕДБЕ

Слобода вероисповести

Члан 1.

Свакоме се, у складу са Уставом, јемчи право на слободу савести и вероисповести.

Слобода вероисповести обухвата: слободу да се има или нема, задржи или промени вероисповест или верско уверење, односно слободу веровања, слободу исповедања вере у Бога; слободу да се појединачно или у заједници са другима, јавно или приватно, испољава веровање или верско уверење учествовањем у богослужењу и обављањем верских обреда, верском поуком и наставом, неговањем и развијањем верске традиције; слободу да се развија и унапређује верска просвета и култура.

Забрана верске дискриминације

Члан 2.

Нико не сме бити подвргнут принуди која би могла угрозити слободу вероисповести, нити сме бити присиљен да се изјасни о својој вероисповести и верским уверењима или њиховом непостојању.

Нико не може бити узнемираван, дискриминисан или привилегован због својих верских уверења, припадања или неприпадања верској заједници, учествовања или неучествовања у богослужењу и верским обредима и коришћења или некоришћења зајемчених верских слобода и права.

Не постоји државна религија.

Ограничења испољавања верске слободе

Члан 3.

Слобода вероисповести или верског уверења може бити подвргнута само оним ограничењима која су прописана Уставом, законом и ратификованим међународним документима, а неопходна су у демократском друштву ради заштите јавне безбедности, јавног реда, морала и заштите слободе и права других.

Верска слобода се не сме користити тако да угрожава право на живот, право на здравље, права деце, право на лични и породични интегритет и право на имовину, нити тако да се изазива и подстиче верска, национална или расна нетрпељивост.

II. ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ЦРКАВА И ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА

1. Аутономија

Субјекти верске слободе

Члан 4.

Субјекти верске слободе у смислу овог закона су традиционалне цркве и верске заједнице, конфесионалне заједнице и друге верске организације (у даљем тексту: цркве и верске заједнице).

Слобода удруживања и окупљања

Члан 5.

Грађани имају слободу удруживања и јавног окупљања ради испољавања верских убеђења, у складу са Уставом и законом.

Грађани имају слободу приступања црквама и верским заједницама, у складу са законом.

Аутономија цркава и верских заједница

Члан 6.

Цркве и верске заједнице су независне од државе и једнаке пред законом.

Цркве и верске заједнице су слободне и аутономне у одређивању свог верског идентитета.

Цркве и верске заједнице имају право да самостално уређују и спроводе свој поредак и организацију и да самостално обављају своје унутрашње и јавне послове.

Аутономна регулатива цркава и верских заједница

Члан 7.

Држава не може ометати примену аутономних прописа цркава и верских заједница.

За извршење правоснажних одлука и пресуда које издају надлежни органи цркава и верских заједница држава пружа одговарајућу помоћ, на њихов захтев, у складу са законом.

Права свештеника односно верских службеника

Члан 8.

Свештенике односно верске службенике бирају и постављају цркве и верске заједнице, у складу са својим аутономним прописима.

Вршење свештеничке односно верске службе регулише се аутономним прописима цркава и верских заједница.

Свештеници односно верски службеници су слободни и независни у обављању богослужбене делатности која се врши у складу са законом и аутономним правом цркве или верске заједнице.

Свештеници односно верски службеници не могу бити позвани на одговорност пред државним органима за своје поступање при обављању богослужбене делатности која се врши у складу са ставом 3. овог члана.

Свештеник односно верски службеник има право да учествује у свим видовима јавног живота, осим ако је то забрањено унутрашњим правилима или појединачном одлуком цркве и верске заједнице која га поставља.

Држава не може ограничавати грађанска или политичка права свештеника односно верског службеника на основу његовог верског положаја или службе коју врши.

Свештеник не може бити позван да сведочи о чињеницама и околностима које је сазнао приликом исповести.

Ако надлежни државни орган лиши слободе свештеника односно верског службеника, дужан је да о томе одмах обавести надлежни орган цркве односно верске заједнице којој исти припада.

Држава штити службену униформу и њене делове, као и обележја чина и достојанства свештених лица односно верских службеника, у складу са законом и аутономним правом цркве или верске заједнице.

Правна способност цркава и верских заједница

Члан 9.

Цркве и верске заједнице које су регистроване у складу са овим законом имају својство правног лица.

Организационе јединице и установе цркава и верских заједница могу стећи својство правног лица у складу са аутономним прописима цркве односно верске заједнице, а на основу одлуке надлежног органа цркве и верске заједнице.

Цркве и верске заједнице могу својим актима мењати и укидати своје организационе јединице, органе и установе које имају својство правног лица и захтевати њихово брисање из Регистра.

Цркве и верске заједнице, као и њихове организационе јединице и установе са својством правног лица, у јавној употреби користе искључиво службени назив под којим су регистроване.

Традиционалне цркве и верске заједнице

Члан 10.

Традиционалне цркве су оне које у Србији имају вишевековни историјски континуитет и чији је правни субјективитет стечен на основу посебних закона, и то: Српска Православна Црква, Римокатоличка Црква, Словачка Евангеличка Црква а. в., Реформатска Хришћанска Црква и Евангеличка Хришћанска Црква а. в.

Традиционалне верске заједнице су оне које у Србији имају вишевековни историјски континуитет и чији је правни субјективитет стечен на основу посебних закона, и то Исламска верска заједница и Јеврејска верска заједница.

Српска Православна Црква

Члан 11.

Српској Православној Цркви признаје се континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу Начертанија о духовној власти (Одлука Народне Скупштине Књажевства Србског од 21. маја 1836. године) и Закона о Српској Православној Цркви («Службене новине Краљевине Југославије», број 269/1929).

Српска Православна Црква има изузетну историјску, државотворну и цивилизацијску улогу у обликовању, очувању и развијању идентитета српског народа.

Римокатоличка Црква

Члан 12.

Римокатоличкој Цркви се признаје континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу Закона о конкордату између Краљевине Србије и Свете Столице (Одлука Народне скупштине Краљевине Србије од 26. јула 1914. године; «Српске новине», број 199/1914).

Словачка Евангеличка Црква а. в., Реформатска Хришћанска Црква, Евангеличка Хришћанска Црква а. в.

Члан 13.

Словачкој Евангеличкој Цркви а. в., Реформатској Хришћанској Цркви и Евангеличкој Хришћанској цркви а. в. признаје се континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу Закона о Евангеличко-хришћанским црквама и о Реформованој хришћанској цркви Краљевине Југославије („Службене новине Краљевине Југославије“, број 95/1930).

Јеврејска заједница

Члан 14.

Јеврејској заједници се признаје континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу Закона о верској заједници Јевреја у Краљевини Југославији („Службене новине Краљевине Југославије“, број 301/1929).

Исламска заједница

Члан 15.

Исламској заједници се признаје континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу Закона о исламској верској заједници Краљевине Југославије („Службене новине Краљевине Југославије“, број 29/1930).

Конфесионалне заједнице

Члан 16.

Конфесионалне заједнице су све оне цркве и верске организације чији правни статус је био регулисан пријавом у складу са Законом о правном положају верских заједница („Службени лист ФНРЈ“, број 22/1953) и Законом о правном положају верских заједница („Службени гласник СРС“, број 44/1977).

2. Регистрација

Регистар цркава и верских заједница

Члан 17.

Министарство надлежно за послове вера (у даљем тексту: Министарство) води Регистар цркава и верских заједница (у даљем тексту: Регистар).

Поступак регистрације верских организација

Члан 18.

За упис цркава и верских заједница у Регистар Министарству се подноси пријава која садржи:

1) назив цркве или верске заједнице;

2) адресу седишта цркве или верске заједнице;

3) име, презиме и својство лица овлашћеног да представља и заступа цркву или верску заједницу.

Верске организације, осим оних из члана 10. овог закона, за упис у Регистар подносе Министарству захтев који садржи:

1) одлуку о оснивању верске организације са именима, презименима, бројевима идентификационих докумената и потписима оснивача од најмање 0,001% пунолетних држављана Републике Србије који имају пребивалиште у Републици Србији према последњем званичном попису становништва или страних држављана са сталним боравком на територији Републике Србије;

2) статут или други документ верске организације који садржи: опис организационе структуре, начин управљања, права и обавезе чланова, начин оснивања и гашења организационе јединице, списак организационих јединица са својством правног лица и друге податке од значаја за верску организацију;

3) приказ основа верског учења, верских обреда, верских циљева и основних активности верске организације;

4) податке о сталним изворима прихода верске организације.

Назив верске организације

Члан 19.

У Регистар се не може уписати верска организација чији назив садржи назив или део назива који изражава идентитет цркве, верске заједнице или верске организације која је већ уписана у Регистар или која је раније поднела захтев за упис.

Решавање о захтеву за упис у Регистар

Члан 20.

О захтеву за упис у Регистар Министарство решава у року од 60 дана од дана пријема уредног захтева и потребне документације.

Ако је захтев непотпун или је назив супротан члану 19. овог закона Министарство ће позвати подносиоца да захтев допуни или исправи у року од 30 дана. Ако захтев у наведеном року не буде допуњен или исправљен, Министарство ће одбацити захтев.

Верска организација пријављена по прописима о удружењима која не поднесе захтев за упис у Регистар у року од једне године од дана ступања на снагу овог закона неће се сматрати верском организацијом у смислу овог закона.

Министарство доноси решење о одбијању захтева за упис верске организације у Регистар ако су њени циљеви, учење, обреди или деловање супротни Уставу и јавном поретку или ако угрожавају живот, здравље, слободу и права других, права деце, право на лични и породични интегритет и право на имовину.

При доношењу решења о захтеву за упис у Регистар Министарство узима у обзир и одлуке Европског суда за људска права, као и управне или судске одлуке у погледу регистрације или деловања одређене верске организације у једној или више држава чланица Европске уније.

Уписом у Регистар верска организација стиче својство правног лица.

Уколико Министарство не донесе решење у року из става 1. овог члана сматраће се да је одобрен упис верске организације у Регистар.

Садржина Регистра

Члан 21.

У Регистар се уписује: назив цркве, верске заједнице или верске организације; седиште и адреса; организациони облици и територијална организација; име и презиме, адреса и својство лица овлашћеног да представља и заступа цркву, верску заједницу или верску

организацију; број и датум решења о упису; број и датум решења о брисању из претходног регистра правних лица, као и све промене уписаних података.

У Регистар се уносе и подаци о верским школама, културним установама и удружењима, хуманитарним, добротворним и здравственим организацијама чији је оснивач црква, верска заједница или верска организација, као и подаци о привредној или другој делатности коју обавља црква, верска заједница или верска организација.

О промени података који се уносе у Регистар црква, верска заједница или верска организација дужна је да обавести Министарство у року од 30 дана од њиховог наступања.

Пропис којим се ближе уређује садржина и начин вођења Регистра доноси министар надлежан за послове вера.

Брисање из Регистра

Члан 22.

Министарство доноси решење о брисању из Регистра:

- ако црква, верска заједница или верска организација поднесе такав захтев;
- ако наступе разлози због којих се одбија упис у Регистар;
- ако је правоснажном судском пресудом установљено да верска организација остварује циљеве другачије од оних ради којих је основана.

Правни лек

Члан 23.

Решење о упису, одбацивању захтева за упис, одбијању уписа или брисању из Регистра је коначно и против њега се може покренути управни спор.

Поступак са имовином

Члан 24.

На имовину цркве, верске заједнице или верске организације која је брисана из Регистра сходно се примењују прописи о удружењима.

Надзор

Члан 25.

Надзор над спровођењем овог закона врши министарство надлежно за послове вера.

3. Имовина и финансирање

Имовина

Члан 26.

Цркве и верске заједнице обезбеђују средства за обављање своје делатности од прихода из сопствене имовине, задужбина, легата и фондова, наслеђивања, поклона и прилога, других правних послова и делатности на непрофитним основама, у складу са законом.

Цркве и верске заједнице самостално управљају својом имовином и новчаним средствима, у складу са сопственим аутономним прописима.

Цркве и верске заједнице могу да обављају привредну или другу делатност на начин и у складу са прописима којима је уређено обављање тих делатности.

Заштита имовине

Члан 27.

Сакрална и културна баштина цркава и верских заједница, укључујући и непокретна културна добра, не може бити предмет принудног извршења или отуђења у поступку стечаја или принудног поравнања.

До доношења прописа о враћању имовине цркава и верских заједница надлежни државни орган или орган локалне самоуправе може им на њихов захтев, у складу са законом, уступити на коришћење одузету имовину или њене делове.

Сарадња државе са црквама и верским заједницама

Члан 28.

Држава сарађује са црквама и верским заједницама ради унапређивања верске слободе и остваривања општег добра и заједничког интереса.

Ради унапређивања верске слободе и сарадње са црквама и верским заједницама, у обостраном интересу, држава може да материјално помаже цркве и верске заједнице.

Социјална права свештеника односно верских службеника

Члан 29.

Свештеници односно верски службеници имају право на здравствено и пензијско и инвалидско осигурање, у складу са законом.

Ради унапређивања верске слободе, у сагласности са црквама и верским заједницама, средства за здравствено и пензијско и инвалидско осигурање свештеника односно верских службеника могу се обезбедити у буџету Републике Србије, у складу са законом.

Ако се у буџету Републике Србије обезбеде средства, Влада утврђује износе средстава за остваривање социјалних права свештеника односно верских службеника, равноправно и сразмерно броју верника појединих цркава и верских заједница, према последњем попису становништва у Републици, при чему се на цркве и верске заједнице са малим бројем верника може применити начело позитивне дискриминације.

Цркве и верске заједнице могу оснивати самосталне фондове за социјално односно здравствено и пензијско и инвалидско осигурање својих свештеника односно верских службеника, у складу са својим аутономним прописима.

Свештеник односно верски службеник који је страни држављанин, врши трајну службу у складу са законом и аутономним правом цркве или верске заједнице и има стални боравак у Републици Србији, ужива сва права из овог члана, у складу са законом.

Пореске олакшице

Члан 30.

Приликом обављања делатности и обезбеђивања прихода у складу са овим законом цркве и верске заједнице могу бити потпуно или делимично ослобођене пореских и других обавеза, у складу са законима којима се уводи одговарајући јавни приход.

Физичка и правна лица која дају прилоге и поклоне црквама и верским заједницама могу бити ослобођена одговарајућих пореских обавеза, у складу са законима којима се уводи одговарајући јавни приход.

III. ДЕЛАТНОСТ ЦРКАВА И ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА

1. Богослужбена делатност

Богослужбени простор

Члан 31.

Цркве и верске заједнице обављају богослужење, верске обреде и остале верске делатности у храмовима, другим зградама и просторима у њиховом власништву или у изнајмљеним просторима.

Богослужење, верски обреди и остале верске делатности могу се обављати и на јавним местима, односно отвореним просторима, као и на местима везаним за значајне историјске догађаје или личности, у складу са законом.

Богослужбени простор и време су заштићени и неповредиви, у складу са Уставом и законом и аутономним правом цркава и верских заједница.

Богослужење и верски обреди се могу обављати на захтев надлежног органа и у болницама, војним и полицијским објектима, заводима за извршење кривичних санкција и другим институцијама и објектима, а у школама, установама социјалне и дечје заштите само у пригодним приликама.

Надлежни органи институција из става 4. овог члана дужни су да у складу са могућностима обезбеде вршење богослужења и верских обреда на захтев чланова тих институција или на захтев корисника њихових услуга.

Цркве и верске заједнице, у договору са надлежним органом институције, одређују начин и услове под којима ће удовољити захтевима да се у њој повремено, стално или пригодно обављају богослужење и верски обреди.

Градитељство

Члан 32.

Цркве и верске заједнице могу самостално у складу са законом подизати храмове и друга здања за богослужбене потребе, као и парохијске домове, манастирске конаке, административно-управне зграде, школе, интернате и болнице (у даљем тексту: верски објекти).

Цркве и верске заједнице могу градити и стамбене зграде, производне и друге објекте, у складу са законом.

Надлежни орган јединице локалне самоуправе дужан је да приликом израде урбанистичких планова размотри исказане потребе цркава и верских заједница за изградњу верских објеката.

Изградња, адаптација и реконструкција верских објеката може се изводити по доношењу одлуке цркве или верске заједнице, добијању потребних дозвола предвиђених законом и прописима који регулишу ову област, као и сагласности надлежног министарства и уз стручни надзор надлежног државног органа.

Надлежни државни орган је дужан да поштује право цркве и верске заједнице да самостално организује и води радове и да утврђује намену, стил и опремање објекта, у складу са законом и аутономним прописима цркава и верских заједница.

Надлежни државни орган и орган локалне самоуправе може да у буџету предвиди средства за изградњу, одржавање и обнову верских објеката, у складу са потребама и могућностима.

У храмовима и другим здањима за богослужбене потребе који су у власништву цркве и верских заједница, као и земљишту на коме су изграђени ти објекти, може се вршити сахрањивање на основу одлуке надлежног органа цркве односно верске заједнице.

Добротворна делатност

Члан 33.

Цркве и верске заједнице у оквиру своје социјалне и добротворне делатности могу оснивати одговарајуће установе и организације, у складу са законом.

Социјална и добротворна делатност цркава и верских заједница је одвојена од њихове богослужбене делатности.

Цркве и верске заједнице, као и установе и организације из става 1. овог члана, дужне су да у вршењу социјалне и добротворне делатности видно истакну свој пуни назив под којим су регистроване, а у случају установа и организација и пуни назив цркве или верске заједнице која је њихов оснивач.

2. Образовна делатност

Верске образовне установе

Члан 34.

Цркве и верске заједнице могу оснивати установе ради образовања будућих свештеника односно верских службеника, унапређивања духовне и теолошке културе и других сродних циљева (у даљем тексту: верске образовне установе).

Оснивање образовних установа према општим прописима

Члан 35.

Цркве и верске заједнице могу оснивати и предшколске установе, основне школе, гимназије, стручне и уметничке средње и високе школе, факултете и универзитете, у складу са законом.

Верске образовне установе у систему образовања

Члан 36.

Црква и верска заједница може покренути поступак верификације односно акредитације верске образовне установе ради укључивања у систем образовања, у складу са прописима о образовању.

Верске образовне установе које добију верификацију односно акредитацију имају право на финансирање из буџета, сразмерно броју верника према последњем попису становништва у Републици.

Ради унапређивања верске слободе и просвете, држава може пружати финансијску помоћ и верским образовним установама које нису укључене у систем образовања.

Аутономија верских образовних установа

Члан 37.

Верске образовне установе имају организациону и програмску аутономију.

Црква и верска заједница самостално утврђује наставни план и програм, уџбенике и приручнике, поставља и разрешава наставно и остало особље и врши надзор над радом верске образовне установе.

Верске образовне установе укључене у систем образовања дужне су да поштују услове и стандарде који важе у систему образовања, у складу са прописима о образовању.

Сведочанства и дипломе верских образовних установа

Члан 38.

Сведочанства и дипломе верификованих односно акредитованих верских образовних установа имају исто правно дејство као и одговарајућа сведочанства и дипломе стечене у државним образовним установама.

Сведочанства и дипломе стечене у осталим верским образовним установама по спроведеном поступку утврђивања еквиваленције пред надлежним државним органом могу имати исто правно дејство као и одговарајућа сведочанства и дипломе стечене у државним образовним установама.

Социјална права ученика и студената верских образовних установа

Члан 39.

Редовни ученици и студенти верских образовних установа имају право на здравствену и социјалну заштиту, ученички и студентски стандард и одлагање и цивилно служење војног рока, а њихови родитељи право на дечији додатак, под истим условима који важе за ученике и студенте државних образовних установа.

Верска настава у државним и приватним школама

Члан 40.

Јемчи се право на верску наставу у државним и приватним основним и средњим школама, у складу са законом.

3. Културна делатност

Носиоци културне и научне делатности

Члан 41.

Носиоци културне и научне делатности цркава и верских заједница су манастири, ризнице, музеји, архиви, научно-истраживачке установе, библиотеке, специјализоване школе и установе, уметничке и конзерваторско-рестаураторске радионице, културно-уметничка друштва, хорови и друге установе и удружења.

Верска здања и установе од изузетног историјског, националног и културног значаја уживају посебну заштиту, бригу и финансијску подршку државних органа и органа локалне самоуправе.

Заштита сакралног наслеђа и културних добара

Члан 42.

Цркве и верске заједнице могу оснивати стручне и научне установе за заштиту сакралног наслеђа у оквиру јединственог система заштите, у складу са законом.

Верификоване установе из претходног става могу уживати финансијску подршку из буџета Републике Србије или буџета јединице локалне самоуправе.

Информативна и издавачка делатност

Члан 43.

Ради унапређивања верске слободе и слободе информисања цркве и верске заједнице имају право да у складу са Уставом и законом користе јавни радиодифузни сервис, као и да самостално остварују сопствену информативну и издавачку делатност.

Цркве и верске заједнице дужне су да у својој информативној и издавачкој делатности видно наведу свој пуни назив.

У обавештавању јавности о својим активностима цркве и верске заједнице су дужне да јасно наведу природу и садржај одређене активности.

Финансирање културних и научних установа и програма

Члан 44.

Ради унапређивања верске слободе и културе надлежни државни орган и орган локалне самоуправе може, у складу са могућностима, да обезбеђује дотације црквама и верским заједницама за њихове културне и научне установе и програме.

Цркве и верске заједнице имају право да конкуришу за доделу средстава за реализацију културних и научних програма код надлежних државних органа и комисија под истим условима као и друга правна и физичка лица.

IV. ПРЕЛАЗНЕ И ЗАВРШНЕ ОДРЕДБЕ

Рок за доношење подзаконског акта

Члан 45.

Пропис за извршавање овог закона министар надлежан за послове вера донеће у року од 90 дана од дана ступања на снагу овог закона.

Ступање овог закона на снагу

Члан 46.

Овај закон ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у „Службеном гласнику Републике Србије“.

На основу члана 21. став 4. Закона о црквама и верским заједницама („Службени гласник РС“, број 36/06),

Министар вера доноси

Правилник о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница

(„Службени гласник РС“, бр. 64/2006)

Члан 1.

Овим правилником ближе се уређује поступак регистрације цркава и верских заједница и прописује се садржина и начин вођења Регистра цркава и верских заједница (у даљем тексту: Регистар).

Члан 2.

Под именом Српска православна црква у Регистар се уписују Патријаршија и све епархије Српске православне цркве у Србији и у свету.

У сагласју са Српском православном црквом у Регистар се уписује и одговарајућа организациона јединица Румунске православне цркве у Банату.

Члан 3.

Под именом Католичка црква у Србији (Римокатоличка и Гркокатоличка) у Регистар се на основу пријаве Бискупске конференције уписују све бискупије Римокатоличке цркве које су организоване на територији Србије и Апостолски егзархат за гркокатолике.

Члан 4.

Цркве из члана 13. Закона о црквама и верским заједницама (у даљем тексту: Закон) се уписују у Регистар под својим традиционалним именом уз додатак: „у Србији“.

Члан 5.

Под именом Исламска заједница у Србији у Регистар се уписују легитимни, на основу унутрашњих прописа образовани мешихати и муфтијства, као и организационе јединице у њиховом саставу које пријаве.

Члан 6.

Под именом Јеврејска заједница у Србији у Регистар се уписује Савез јеврејских општина Србије са организационим јединицама које Савез пријави.

Члан 7.

Конфесионалне заједнице и друге верске организације из члана 16. Закона и остале верске организације (у даљем тексту: верске организације) уписују се у Регистар под именима са којима се пријаве, у складу са чланом 9. став 4. и чланом 19. Закона.

Кад верске организације оснују савезе и уније духовних и еванђеоских цркава Србије и друга удружења, чланице савеза или уније уписују се у Регистар под истим условима као и самосталне верске организације.

Број оснивача верске организације, предвиђен чланом 18. став 2. тачка 1. Закона, износи најмање 100 пунолетних држављана који имају пребивалиште у Републици Србији или исти број страних држављана са сталним боравком на територији Републике Србије и усклађиваће се са законом.

Верске организације које су оснивачи социјалних и хуманитарних организација, образовних, културних и издавачких установа, информативних и мисионарских гласила, привредних субјеката, као и културних и социјалних удружења или невладиних организација, пре подношења захтева за упис у Регистар, односно пре добијања решења о упису у Регистар, треба да називе установа, организација и делатности ускладе са Законом (члан 9. став 4; члан 33. став 3. и члан 43. ст. 2. и 3. Закона).

У Регистар и у решење о регистрацији верске организације уписује се датум њене прве пријаве по раније важећим законима и прописима.

Верска организација може вршити своје делатности на основу легализације стечене пријавом по раније важећим законима и прописима у овој области, без обавезе да се упише у Регистар, под условом да њена делатност није ограничена чланом 3. Закона.

Верска организација која нема пријаву и која не жели да се упише у Регистар ужива верске слободе на основу Устава и међународних конвенција о људским правима и слободи вероисповедања, у складу са чл. 1, 2. и 5. Закона, осим ако је њено деловање у супротности са чланом 3. Закона.

Члан 8.

Регистар прописан овим правилником има облик тврдо укоричене књиге.

На насловној страни Регистра уписује се назив: „Регистар цркава и верских заједница“ и број регистра.

Члан 9.

Регистар је састављен од регистарских листова чије су стране нумерисане.

Регистар се оверава печатом органа и потписом службеног лица које је овлашћено за вођење Регистра.

У Регистар се, за сваку цркву и верску заједницу, подаци уписују на посебној страни.

Члан 10.

Регистарски лист из члана 9. овог правилника садржи рубрике у које се уписују подаци предвиђени чланом 21. Закона:

– редни број уписа;
– назив цркве или верске заједнице;
– адреса седишта цркве или верске заједнице;
– лично име, адреса и својство лица овлашћеног да заступа и представља цркву, верску заједницу или верску организацију;
– лично име и адреса лица овлашћеног да поднесе пријаву или захтев за упис у Регистар;
– организационе јединице, органи и установе са својством правног лица стеченог на основу члана 9. Закона;
– подаци о верским школама, културним установама, удружењима, хуманитарним, добротворним и здравственим организацијама чији је оснивач црква, верска заједница или верска организација;
– датум и време уписа у Регистар и број решења о упису;
– датум и број решења о брисању из претходног регистра правних лица;
– одбацивање захтева за упис у Регистар;
– одбијање захтева за упис у Регистар;
– подаци о брисању из Регистра;
– напомена.

Члан 11.

Попуњавање рубрика у Регистру врши се уписивањем одговарајућих података, који су назначени у продужетку броја рубрике.

Рубрике у Регистру попуњавају се читко и уписани текст се не сме исправљати и брисати.

Члан 12.

Упис верске организације у Регистар врши се на основу решења донетог у складу са чланом 20. Закона.

Акти и документи на основу којих је прихваћена пријава за упис у Регистар, као и акта и документа на основу којих је позитивно решен захтев верске организације за упис у Регистар, чувају се у посебном омоту за сваку цркву и верску заједницу и представљају саставни део Регистра.

На омоту списа уписује се назив цркве и верске заједнице уписане у Регистар и регистарски број под којим је извршен упис.

Члан 13.

У рубрици „одбацивање и одбијање пријаве“ уписује се број решења којим је пријава одбијена - одбачена и основ за одбацивање - одбијање.

Члан 14.

Промене у Регистру могу се вршити само на основу писмене одлуке или решења које доноси министар.

Упис промене одређене чињенице или податка уписаног у Регистар врши се у одговарајућој рубрици регистарског листа, непосредно испод основног уписа који се прецртава косом црвеном линијом.

Члан 15.

Брисање цркве и верске заједнице из регистра врши се прецртавањем регистарског листа двема паралелним косим линијама. У одговарајућу рубрику се уписује датум доношења и број решења о брисању из регистра.

Члан 16.

Уз Регистар као помоћна књига води се именик.

Члан 17.

Лице овлашћено за вођење Регистра дужно је да чува Регистар и списе предмета од злоупотребе, уништења и оштећења.

Члан 18.

Подаци уписани у Регистар су јавни.

Увид у Регистар и списе предмета може се вршити само уз обавезно присуство лица овлашћеног за вођење Регистра.

Члан 19.

Овај правилник ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у „Службеном гласнику Републике Србије“.

О АУТОРУ

Рођен је 12. 08. 1957. године у Аранђеловцу, где је завршио основну и средњу школу. Правни факултет, магистарске и докторске студије завршио је на Правном факултету у Крагујевцу. Стручно усавршавање обавио је у СР Немачкој, на Правном факултету у Гетингену и Макс Планк Институту за међународно и страно приватно право у Хамбургу. Редовни је професор за облигационо право на Правном факултету у Крагујевцу (2003), а поред тог предмета предавао је и предмете: „Јавни скупови и спортске приредбе“ и „Црквено право“. Објавио је већи број монографија и радова у водећим правним часописима из области облигационог, радног, медицинског, спортског, црквеног права и права невладиних организација, и учествовао је са рефератом на најзначајнијим научним скуповима и саветовањима одржаним у Србији. Учествовао је у више научних пројеката. Учествовао је у припреми више закона и подзаконских аката Републике Србије.

Уз стручни, имао је и богат и друштвени ангажман. Обављао је следеће функције: саветник у Уставној комисији Народне скупштине Републике Србије (2002 - 2003), председник Савета за правни систем у области спорта Савезног секретаријата за омладину у спорт - СРЈ (2001–2002);; члан Скупштине Југословенског олимпијског комитета и статутарно-правне комисије; председник Плесног савеза Србије; председник Академског камерног хора „Лицеум“ из Крагујевца; председник Студентског културног центра из Крагујевца; председник Црквене општине у Крагујевцу, члан Правног савета Патријаршијског управног одбора Српске православне цркве; правни саветник Светог синода СПЦ; члан Комисије Светог синода СПЦ за реформу Устава СПЦ; члан Епархијског савета и Епархијског управног одбора Епархије шумадијске; главни и одговорни уредник часописа „Гласник права“; члан Председништва Удружења правника Србије; члан Председништва Југословенског удружења за медицинско право; члан Управног одбора Више школе за унутрашње послове у Београду; председник Кошаркашке арбитраже Кошаркашког савеза Србије. председник Удружења за спортско право Србије; председник Управног одбора Антидопинг агенције Републике Србије, саветник министара надлежних за спорт (1995-2006).

Ожењен је и има три ћерке.

Адреса на факултету: Правни факултет у Крагујевцу, Јована Цвијића 1, 34000 Крагујевац

e-mail: djurdje@sbb. rs; djurdje@jura. kg. ac.rs